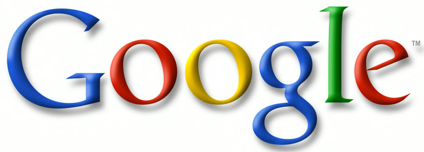
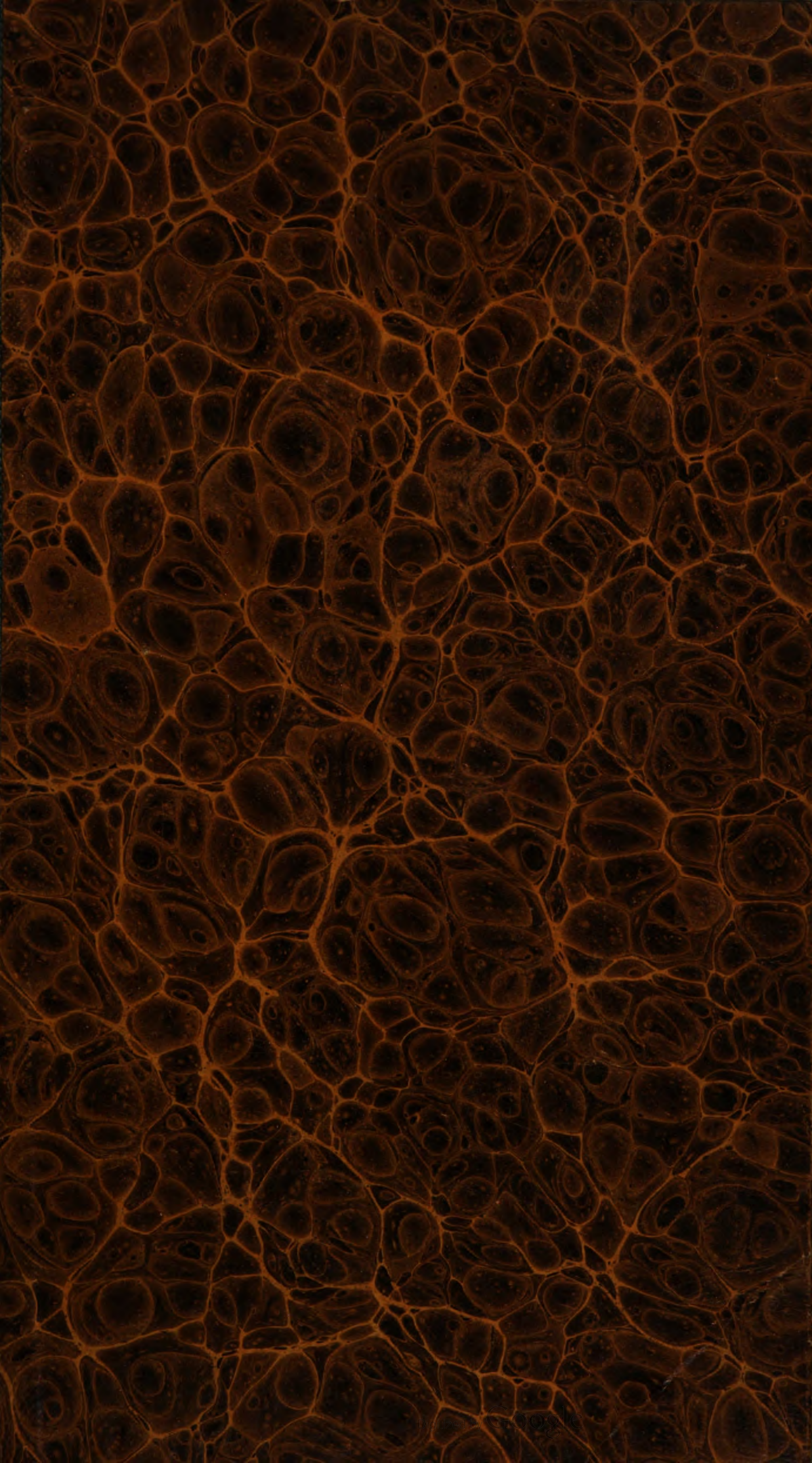






Tidsskrift

Historisk Tidsskrift,

Fjerde Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

E. Holm,
Foreningens Sekretær.

Femte Binds første Hefte.

Kjøbenhavn.
Bianco Lunos Bogtrykkeri.
1875.

Udgivet for 1ste Halvaar 1875 (tilligemed Rørdam: Universitetets Historie III, 3).

Den danske historiske Forenings Bestyrelse bestaar af: Cand. theol. **S. Gjellerup**, Professor **F. E. Schiern**, Arkivassistent, Cand. mag. **F. Krarup**, Arkivchef **J. Grundtvig**, Professor **E. Holm.**

Foreningen har udgivet:

Historisk Tidsskrift, redigeret af C. Molbech. 1—6 Bind. 1840—45.

Nyt Historisk Tidsskrift, redigeret af C. Molbech, 1ste—5te Binds første Hefte 1846—52; redigeret af N. L. Westergaard, 5te Binds andet Hefte og 6te Bind, 1854—56.

Historisk Tidsskrift, tredie Række, redigeret af N. L. Westergaard, første til tredie Bind 1858—64; redigeret af E. Holm, fjerde til sjette Bind tilligemed Register til hele Rækken, 1865—1869. (Bogladepris for alle 3 Rækker 6 Kroner Bindet, 3 Kroner Heftet, undtagen for III, 6te Binds 1ste og 2det Hefte, der hvert koste 1 Krone 66 Øre. Af de to første Rækker er første Bind udsolgt, af 3die Række 1ste Hefte af første og sjette Bind.)

Historisk Tidsskrift, fjerde Række, redigeret af E. Holm, 1ste Bind 1869—1870, 2det Bind 1870—1872, 3die Bind 1872-73, 4de Bind 1873—74, 5te Bind 1ste Hefte (1875). (Bogladepris for 1ste Bind, 3dje og 4de Bind 6 Kroner hvert, for 2det Bind 7 Kroner).

Historiske Aarbøger, til Oplysning og Vejledning i Nordens, særdeles Danmarks Historie, redigerede ved C. Molbech. 1ste Del 1846, 2den Del 1848, 3die Del 1851. (Bogladepris 2 Kroner 66 Øre Delen.)

Historisk-biographiske Samlinger og Bidrag til den danske Sprog- og Literatur-Historie, i ældre og nyere Tid, udgivne af C. Molbech. 1ste Hefte 1847, 2det Hefte 1849, 3die Hefte 1851. (Bogladepris 1 Krone 66 Øre Heftet.)

Genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter, af J. P. F. Königsfeldt. 1856. (Bogladepris 5 Kroner 50 Øre.)

(Se Omslagets 3dje Side.)

HISTORISK TIDSSKRIFT,

Fjerde Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

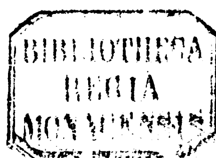
E. Holm,
Foreningens Sekretær.

Femte Bind.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1875—1877.


BIBLIOTHECA
REGIA

Indhold.

Af en lille Afhandling om det Engelske Arkivvæsen, der findes optaget i et Lykønskningsskrift til Gehejme-Arkivar, Conferentsraad Wegener, er endnu en Del Exemplarer tilovers. Disse staae til Tjeneste for dem af Foreningens Medlemmer, der maatte interessere sig for Emnet, og udleveres efter forudgangen Henvendelse til Foreningens Kommissionær gjennem vedkommende Boghandel.

1876 Decbr. 22.

Frederik Krarup.

Fra hvilken Tid skriver Sundtolden sig?

Et Par kritiske Bemærkninger

af

J. A. Fridericia.

G. L. Baden var den første Forfatter, der underkastede Spørgsmaalet om Sundtoldens Oprindelse og Tiden for dens Indførelse en egentlig Drøftelse. Tidligere Historikere havde enten som f. Ex. Holberg ganske forbigaaet Toldens ældste Periode[1]) eller som Hoffmann lejlighedsvis omtalt Undersøgelsens Vanskelighed[2]) eller endeligt som Suhm indskrænket sig til i Almindelighed at berøre de Forhold, hvorpaa dens Oprindelse og Berettigelse beroede[3]), og til at antage den for ældre end den Tid, hvortil den med fuld Vished kunde føres op[4]). Badens Afhandling, der blev trykt 1820[5]),

---

[1]) Danmarks Riges Historie II (1733) p. 816—17.

[2]) Danske Atlas VI, 37.

[3]) Danmarks Historie III, 229, 313.

[4]) Historien af Danmark, Norge og Holsten udi tvende Udtog til den studerende Ungdoms Bedste. Kbh. 1776, p. 107. Henvisningen til dette Sted skylder jeg Professor F. Schiern.

[5]) I Høst's Politik og Historie I (1820) p. 265 ff. Senere optoges den i hans Afhandlinger i Fædrelandets Cultur-, Stats-, Kirke- og Litterairhistorie II (1821) p. 221 ff.

bragte imidlertid ikke Spørgsmaalet synderligt videre. Han henlagde Sundtoldens Oprindelse til Oldtiden, men uden at fremføre noget virkeligt Bevis derfor, og Selvmodsigelsen og Svaghederne ved de fleste af de Betragtninger, der skulde tjene som Støtte for hans Paastande, bleve allerede kort efter paaviste[1]). Han havde paa engang søgt Sundtoldens Oprindelse i «Oldtidens barbariske Folkeret, ifølge hvilken en Fremmed og en Fjende vare et», og i «en ældgammel Forening mellem vore Konger og de Nationer, som handlede paa Østersøen». Og han havde endvidere troet at finde en Støtte for Tolden i Haløre Marked, som han efter Datidens almindelige Mening henlagde til Helsingør, uden at bemærke, at, selv om dette var rigtigt, hvad nyere Undersøgelser have gjort tvivlsomt[2]), vilde de Toldafgifter, der opkrævedes ved et Marked, som var ensstillet med adskillige andre i Danmark, ikke have det ringeste at gjøre med en Transittold, som Sundtolden var. Med større Ret havde han dog tillige i Almindelighed, ligesom før ham Suhm, fremdraget de danske Kongers Højhedsret og Herredømme over Sundet som Grundlaget for Tolden, og hertil sluttede J. F. V. Schlegel sig, da han faa Aar efter igjen optog Spørgsmaalet i sin «Danmarks og Hertugdømmernes Statsret»[3]). Hvad Tiden for Toldens Indførelse angaaer, da antog han, at den allerede var svaret i det 12. Aarhundrede, og det ældste skriftlige Datum for dens Opkrævelse mente han at kunne finde i et Kongebrev af 1328. Schlegels Undersøgelse, der langt mere end Badens støttede sig til

1) I en Anmeldelse (vistnok af J. F. Schlegel) i Dansk Litteratur Tidende 1823, p. 704—706.

2) Se O. Nielsens Undersøgelser om Kjøbenhavns ældre Forhold i Danske Samlinger VI, 297—99.

3) Kbh. 1827. I, 282 ff.

Aktstykker, blev Kilden til de følgende Fremstillinger af Sundtoldens Historie lige til den nyeste Tid[1]). For en stor Del uafhængigt af ham havde desuden flere fremmede Forfattere[2]), der lejlighedsvis kom ind paa Sagen ved at behandle Hansestædernes Forhold, og som fulgte det af Wachs allerede 1786 givne Exempel[3]), paa Grundlag af de samme Bevissteder som Schlegel hævdet Sundtoldens Tilværelse idetmindste i anden Halvdel af det 14. Aarhundrede. Imidlertid blev endeligt den almindelige Mening om Toldens høje Alder modsagt af Th. Hirsch i hans «Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte unter der Herrschafft des deutschen Ordens»[4]). Han gjorde opmærksom paa, at, saavidt han vidste, fandtes der i Hansestædernes Skrivelser og Recesser ingen Klager over Sundtolden før 1425, viste Urigtigheden af et af de hidtil gængse Beviser for dens tidligere Opkrævelse og bragte forskjellige vigtige Aktstykker fra Erik af Pommerns Tid for Dagens Lys. Hans Bemærkninger, der ikke synes at være blevne paaagtede af nogen dansk Forfatter[5]), vare imidlertid ikke nogen indgaaende

---

[1]) Jeg skal blot nævne Monographierne: Scherer, Der Sundzoll (Berlin 1845) p. 5—7 og v. der Hoeven, Bijdrage tot de geschiedenis van den Sonttol (Leyden 1855) p. 27 ff., samt Dahlmann, Geschichte Dänemarks III, 135. Selv Allen følger Schlegel (Haandbog i Fædrelandets Historie 7. Udg. p. 200, 354; jvfr. De tre nordiske Rigers Historie IV, 1; 303—304).

[2]) F. Ex. Sartorius, Geschichte des hanseatischen Bundes I, 221; Grautoff, Historische Schriften II, 360—61; Schlözer, Die Hansa und der deutsche Ritterorden p. 114.

[3]) I hans Afhandling «Historisch-diplomatischer Beweis von der oeresundischen Zollfreyheit, besonders in Absicht auf die Hansestadt Colberg». Gadebusch, Pommersche Sammlungen II, 144 ff.

[4]) Leipzig. 1858 p. 135—36.

[5]) Allen, der ellers benytter Bogen, har vistnok overset dem. Jvfr. De tre nordiske Rigers Historie IV, 1; 146, 303.

Kritik af den tidligere Anskuelse, saaat der formentligt er Grund til at tage Sagen for paany og dels undersøge den tidligere Bevisførelse, saaledes som den er repræsenteret af Schlegel, dels søge at bestemme det virkelige Tidspunkt for Toldens Indførelse.

Naar Schlegel antager Sundtolden for endog ældre end 1328, beviser han det egentligt ikke, men støtter det først paa, at Toldens Retsgrundlag, nemlig Kongens Højhed over Sundet, er ældre. Dette forholder sig nu ganske rigtigt[1]; men det gaaer derfor ikke an at slutte fra Højhedsrettens Tilstedeværelse til Tilstedeværelsen af alle de Fordele, man senere drog af denne Højhedsret, tilmed da det maa anerkjendes, at Kongens ganske lignende Herredømme over de andre Sunde i Danmark jo kun paa eet Sted har fremkaldt en lignende Fordring, nemlig Belttolden i Nyborg, der endda var nøje knyttet til Sundtolden.

Schlegel siger dernæst, at da Christoffer II (skal være Valdemar) 1328 tilstod Sorø Kloster Fritagelse for at svare Told ved Gjennemfarten igjennem Beltet, og da det kan antages som afgjort, at Øresundstolden er meget ældre end Belttolden, saa kan heraf sluttes til hin Tolds Ælde. Som Kilde anfører han Pontoppidans Annales ecclesiae Danicae II, 136. Men her hedder det kun: Denen Mönchen des Closters Sora schenkte der König die Zollfreiheit im Belt. Intet er her angivet, om det er en Told for Gjennemfarten gjennem eller Overfarten over Beltet. Heldigvis er imidlertid Brevet, der er udstedt den 14. Maj 1328, bevaret i Afskrift[2], og det fremgaaer tydeligt af dets Ordlyd, at der

[1]) Jvfr. Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog p. 340.
[2]) Mss. Bartholin. T. VIII, p. 206—207 (U. B.).

kun er Tale om Overfarten[1]), altsaa om den almindelige Færgefart, som svaredes over hele Landet[2]).

Schlegels næste Bevis lyder saaledes: Da Lybek og de øvrige Hansestæder under Krigen med K. Valdemar havde en kort Tid faaet Herredømmet i Øresundet, oppebar de selv Tolden, saalænge denne deres Besiddelses Tid varede. Som Støtte anfører han Suhm XIII, 483, hvorefter det paa en Hanseforsamling i Wismar d. 23. April 1363 skal være blevet vedtaget at tage Told af det Gods, som gik igjennem Øresund. Beviset kan imidlertid opløses i lutter Fejl og Misforstaaelser. Efter Suhm var Forsamlingen saaledes for det første ikke d. 23. April, men d. 17. Marts. I Foraaret 1363 vare dernæst Hansestæderne ingenlunde i Besiddelse af Herredømmet i Øresund; tvertimod havde de efter et

---

[1]) Waldemarus dei gratia Danorum Sclavorumque rex omnibus presens scriptum cernentibus salutem in domino sempiternam. Noveritis, qvod nos viros religiosos abbatem et conventum monachorum de Sora servitores nostros speciales benigno favore proseqvi volentes ipsos, ipsorum conversos ac famulos universos eos seqventes, qvotienscunque et qvandocunque ipsos aut ipsorum aliqvem ad mare Balticum transeundi causa declinare contigerit, ab omni solutione theolonei apud dictum passagium Balticum exsolvendi dimittimus et habere volumus liberos, exemptos et penitus excusatos. — — Datum Næsthwedis anno Domini millesimo CCC vicesimo octavo, sabbato infra octavam ascensionis Domini — —. Et saadant Privilegium var langtfra noget nyt. D. 18. Novbr. 1288 havde Erik Menved fritaget »priorem ecclesiae Sancti Kanuti Othoniensis et omnes monachos sui conventus — — ab omni solutione theolonei apud passagium, qvod dicitur Bælt«. Langeb. Dipl. Jvfr. Scriptor. rer. Danic. I, 294. Og d. 15. Marts 1310 havde han ligeledes fritaget for Told »abbatem et fratres Esromensis monasterii necnon famulos suos et nuntios, qvandocunque ipsos cum eo ad passagium venire contingat.« Pontoppidan, Annales ecclesiae II, 101. — Suhm havde forstaaet Brevet af 1328 paa rette Maade. Danmarks Historie XII, 162.

[2]) Se herom Gehejmeark. Aarsberetning. V, 52. Jvfr. Steenstrup anf. St. p. 117—18.

frugtesløst Felttog d. 16. Novbr. 1362 sluttet Vaabenstilstand med Kong Valdemar[1]). Endeligt — hvad der er det vigtigste — er den Told, der omtales, ikke nogen, der opkrævedes i Øresundet af forbipasserende Skibe, men en Afgift, den saakaldte Pundtold, der erlagdes i Hansestæderne af alle de Skibe, der skulde sejle gjennem Sundet, for at bestride Omkostningerne ved, som det hed, at fredeliggjøre Øresund[2]) mod Sørøverne. Dens Indførelse var første Gang bleven vedtagen d. 7. Septbr. 1361[3]); men efter den nævnte Vaabenstilstand havde de preussiske Stæder ikke ønsket dens Fortsættelse[4]), hvilket gav Anledning til Forhandlinger paa Hansedagene i Stralsund d. 1. Januar, i Rostock d. 5. Februar og i Wismar d. 17. Marts[5]).

Endeligt antages Sundtolden for at være omtalt i de af Kong Albrecht af Sverig d. 25. Juli 1368 til Hansestæderne givne Privilegier, som vare beregnede paa, at han skulde erobre Danmark[6]). Heri findes nemlig en Liste over den forskjellige Told, alle Slags Varer skulde give, og i denne følgende Afsnit: De harinch, den men schepet vmme lant dor den Ørssund, de is neynes tolnen plichtich, men dat schip, dar men den harinch in schepet, dat ghift to tolne eluen schillinghe grote vire grote myn, dar mede is de harinch vri. Toldlisten gik med ringe Forandringer over i det danske Rigsraads Fredsslutninger med Hanse-

[1]) Die Recesse und andere Akten der Hansetage I, 209—10.
[2]) Stds. I, 214.
[3]) Stds. I, 187. Jvfr. Mantels, Der im Jahre 1367 zu Köln beschlossene zweite hanseatische Pfundzoll (Lübeck 1862) p. 3 og Mittheilungen aus dem Gebiete d. Geschichte Liv-, Ehst- u. Kurlands X, 206—207.
[4]) Hanserecesse I, 214—15.
[5]) Stds. I, 215—16, 217, 222.
[6]) Lübeckisches Urkundenbuch III, 718—22.

stæderne af 30. Novbr. 1369[1]) og 24. Maj 1370[2]), og heri har man da troet at finde en Stæderne tilstaaet Sundtoldfrihed[3]). Betragter man imidlertid Toldlisten nærmere, viser det sig, at Afgifterne ikke gjælde for hele Danmark[4]), men kun paa eet Sted, og tillige at dette Sted ikke kan være Øresund eller Helsingør. Dernæst seer man, at Betegnelsen «vmme lant» staaer i Modsætning til en foregaaende Bestemmelse om Tolden af Sild «binnen landes», og at der paa et andet Sted omtales Afgiften af Kvæg «dat men ouer de see voren wil», hvorved vistnok sigtes til det, som føres til Tydskland. Heraf kan nu sluttes, at Talen er om en Udførselstold, og Stedet, hvor den fordres, maa efter hele Toldlistens Plads i Privilegiet være Skaane. Men hvad der gjælder for hele Toldlisten, maa ogsaa gjælde for alle dens enkelte Afsnit. Meningen med det omhandlede Sted er altsaa blot den, at naar Silden føres mod Nord igjennem Øresund, betales der ingen Told af den i Skaane, men kun en Afgift af Skibet. At Afgifternes Størrelse afhang af Retningen, hvori Varerne skulde føres, var heller ikke noget nyt. Allerede Kong Abels Toldforordning for Skanør af 24. Septbr. 1251[5]) adskiller mellem Tolden af

---

1) Hanserecesse I, 477.

2) Grautoff, Die lübeckischen Chroniken in niedersächsischer Sprache I, 480.

3) F. Ex. Grautoff, Historische Schriften II, 360—61. Sartorius antager, at denne Bestemmelse laa til Grund for den senere Sundtoldfrihed. Anf. St. II, 404.

4) I saa Fald maatte de have været mere forskjellige, da Tolden i hvert Tilfælde i Skaane ikke var ens med den i det øvrige Danmark.

5) Trykt første Gang hos Suhm X, 970—71 og derefter i Lübeckisches Urkundenbuch I, 160—61. I disse Aftryk kaldes de, for hvem Forordningen er given, «Vindlandsfare», hvilket Udtryk af Lappenberg i hans Udgave af Sartorius's Geschichte des hansea-

Skibe, der gaae mod Vest, og af dem, der gaae mod Øst, og i Erik Menveds Privilegium for Borgerne i Harderwick af 29. Juni 1316 antydes ogsaa Forskjel efter Skibenes Bestemmelsessted[1]. Hertil kommer, som allerede Lappenberg har gjort opmærksom paa[2], Betydningen for Hansestæderne af en toldfri Udførsel af Sildene fra Skaane mod Vest, da disse udgjorde den vigtigste Handelsartikel. Det er tilmed muligt at hæve enhver Tvivl om Udtrykkets Forstaaelse. Den 24. Maj 1370 overlod Rigsraadet Hansestæderne to Trediedelen af Indtægterne, særligt Tolden, i Skanør, Falsterbo, Malmø og Helsingborg[3]; Tolden i Skaane blev altsaa for en væsentlig Del hanseatisk, og om den er bevaret en No-

tischen Bundes I, 166 er forstaaet som tydske Søfarende fra Venderland. I Diplomatarium Norvegicum V, 1; p. 5—6 er Aktstykket trykt efter Originalen i Kampens Arkiv, og her er Ordet læst som »Vmlandsfare« (saaledes ogsaa i Register van Charters en Bescheiden in het oude Archief van Kampen I, 1), men rettet til »Vinlandsfare«. Junghans beholder (i en Afhandling i »Forschungen zur deutschen Geschichte« IX, 522) Originalens Ord og forklarer det som Kystfarere eller dem, som sejle til fjernere Strækninger. Det er vel ikke urimeligt at antage det for et lignende Udtryk som det, der findes i den ovfr. nævnte Toldliste, og at der betegnes dem, som sejle uden om Landet (Danmark), og at der maaske saavel er tænkt paa nederlandske Skibe, der passere Sundet indad, som paa østersøiske, der passere det udad.

[1]) Item qvod pro qvolibet coggone, qvem ad predictas nundinas Skanor adduxerint, et pro omnibus rebus, qvas ibidem posuerint in eundem coggonem duos solidos schillingorum de Anglia ad telonium solvere tenebuntur. Item qvod pro alecibus et aliis rebus, qvas forte portare et deducere voluerint in aliis navibus alibi in Daciam vel Allemaniam teloneum solvere tenebuntur, sicut ceteri mercatores. Lang. Dipl. Forøvrigt er Aktstykket trykt i Schrassert, Harderwicum antiqvum I, 146—47 (jvfr. Lappenbergs Udg. af Sartorius II, 294).

[2]) Anf. St. I, 191.

[3]) Hanserecesse I, 486.

tits fra 1371 [1]), hvori findes omtrent den samme Toldliste som den fra 1368 og blandt andet ogsaa følgende Afsnit: «Van deme schepe, dat seghelen wil umme land, 10 ß grote unde 8 grote». Men det er jo klart, at den Told, Hansestæderne opkrævede, ikke var nogen Sundtold.

Saaledes har det været muligt at paavise Uholdbarheden af alle Schlegels Argumenter for Sundtoldens Tilværelse før Erik af Pommerns Tid [2]). Det skal yderligere bemærkes, at der i hele den talrige Mængde Aktstykker fra det 13. og 14. Aarhundrede, der i den senere Tid er draget frem fra de nordtydske og liflandske Arkiver, saavidt vides, ikke findes noget, hvor Tolden omtales. I Langebeks Diplomatarium findes den heller ikke nævnet før 1433 undtagen i et eneste Aktstykke, som derfor bør nærmere undersøges. Foran Aaret 1387 er nemlig indsat en Afskrift [3]) af en i Kjøbenhavn sluttet, udateret Overenskomst mellem Kongen af Danmark og Rigsraaderne paa den ene og de vendiske Stæder paa den anden Side, og i denne findes følgende Stykke, som det idetmindste ikke er usandsynligt har Hensyn til Sundtolden: «To Helschenor scholen de wendesschen Steder, wor orer eyn in des anderen Schip schepet, vp borlike certificatien vrygh weszen; auer in vnfryen schepen scholen ore guder lick anderen vam Schipperen na gewonte

---

[1]) Sstds. II, 26.

[2]) Det skal endnu bemærkes, at naar Barthold i sin «Geschichte von Rügen und Pommern» III, 174 mener at finde Sundtoldfriheden tilstaaet Stæderne Prenzlau, Pasewalk og Templin i det af Hertugerne Otto og Vartislav af Pommern i Christoffer II's Navn givne Privilegium af 23. Aug. 1320, stemmer dette aldeles ikke med Aktstykket selv, der nu er trykt i Riedel, Codex diplomaticus Brandenburgensis. 1. Hauptth. XXI, 121—22, og hvori Sundtolden slet ikke er nævnet.

[3]) Den betegnes at være tagen: Ex cop. vet. membr. archivi civit. Rostock. 1754.

gefryget wesen». Er dette Aktstykke nu virkeligt ældre end Erik af Pommerns Tid? Det skal her for det første bemærkes, at det maa være yngre end 1387. Midt inde i det findes nemlig et Afsnit angaaende Vrag og Strandret, som er betegnet med: Desse nageschreuen artikel steyt in den priuilegien Koningk Olaui vnde Woldemari; hvilket tyder paa Kong Olufs Tid som en forbigangen. Overenskomsten findes desuden ikke optagen i den store nye Udgave af Hanserecesserne, der hidtil er naaet til 1390, og intet der nævnet Møde i Kjøbenhavn kan bringes i Samklang med den. I Indledningen findes tillige Kongen af Danmark nævnet som «koninglike Maiestat», hvilket næppe var brugeligt i det 14. Aarhundrede; dog kan dette rigtignok være senere tilføjet. Men Recessens Alder maa endog skydes ikke saa lidt frem i Tiden efter 1387. Dels findes den nemlig ikke i den ledreborgske, dog ganske vist ikke fuldstændige Codex af Hanserecesser, som gaaer til 1405[1]), dels fremgaaer det af dens to første Punkter, at den er afsluttet efter en nylig foregaaende Krig og derpaa følgende Fred, idet der omtales, at de tydske Kjøbmænd atter skulle have deres Kompagni med dertil hørende Klenodier og Rettigheder tilbage, og at alle Kjøbmændene tilhørende Boder, der ere nedbrudte (afgebraken) efter den sluttede Fred (na gemakedem frede), atter skulle istandsættes eller erstattes. Men imellem 1370 og 1422 har der ingen Krig været mellem de vendiske Stæder som Helhed og Danmark. Hertil kommer, at Overenskomsten ikke behandler noget af de Stridsspørgsmaal (om Vitaliebrødrene, Hertugerne af Meklenborg, Slesvig m. m.), som ellers i Slutningen af det 14. og Begyndelsen af det 15. Aarhundrede vare Gjenstand

---

[1]) Jeg har benyttet den i Langebeks Afskrift i Geh. Ark.

for Forhandlinger paa alle Møder mellem Hansestæderne og de danske Konger. Af denne sidste Grund vil den næppe heller kunne finde Plads i Perioden mellem 1422 og 1435, men maa vistnok tidligst henlægges til Tiden efter Vordingborgfreden[1]).

Heller ikke dette Aktstykke kan derfor godtgjøre Sundtoldens Opkrævelse før Erik af Pommerns Tid. Derimod skal det følgende formentlig vise, at det er denne Konge, hvem dens Indførelse skyldes[2]).

Det er bekjendt, at den i hvert Tilfælde forholdsvis ret venskabelige Stemning, der under Dronning Margretes Levetid havde hersket imellem Danmark og Hansestæderne, og som for Lybeks Vedkommende var bleven styrket ved de indre Uroligheder i Staden, efterhaanden forværredes samtidigt med og tildels som Følge af Erik af Pommerns Strid med Hertugerne af Slesvig. Allerede 1417 erklærede Hamborg Kongen Krig[3]), og det «evige» Forbund, som, efter en kort Fejde[4]), i Aaret 1423 sluttedes mellem Kong Erik paa den ene Side og Lybek, Rostock, Wismar, Stralsund, Lyneborg, Greifswalde og Anklam paa den anden Side[5]),

[1]) Det kan mærkes, at der 1436 og 1441 fandt Møder Sted i Kjøbenhavn af hanseatiske Sendebud. Hansische Geschichtsblätter; Jahrg. 1872, p. XLIX og Jahrg. 1873, p. XLIX.

[2]) Allerede Suhm har bemærket (Historien af Danmark, Norge og Holsten udi tvende Udtog p. 107), at Sundtolden ikke med fuld Vished kan føres højere op end til Erik af Pommern; men naar han dog antager den for «uden al Tvivl ældre» og støtter dette paa, at Havnepenge længe forhen ere blevne fordrede, adskiller han ikke disse fra Transittolden. Werlauff gjentager Suhms Bemærkning i sine Udgaver af Bogen. Kbh. 1813, p. 111 og Kbh. 1832, p. 100.

[3]) Hvitfeldt, Danmarks Riges Krønike 3. Part, p. 275 (4to).

[4]) Sartorius anf. St. II, 254. Jahn, Danmarks Historie under Unionskongerne p. 79.

[5]) Hvitfeldt anf. St. p. 322—31, 333; 462. Jvfr. Bunge, Liv-, Ehst und Kurländisches Urkundenbuch V, 76, 947.

blev kun af kort Varighed. 1426 sendte de vendiske Stæder Kongen deres Fejdebreve[1]). Men iblandt Aarsagerne hertil, hvorimellem adskillige, som den danske Konges Begunstigelser af den hollandske Handel, Kaperierne tilsøes, den slesvigske Strid, ere noksom bekjendte, er der Grund til at antage, at Sundtoldens Indførelse har indtaget en ikke uvæsentlig Plads, og det skjøndt ingen af Hovedkilderne for Krigen, hverken Hvitfeldt eller de lybske Annaler, Herman Korners Chronica novella og dens to sandsynlige Bearbejdelser, den saakaldte Rufus's Krønike og Detmars Fortsættelse[2]), nævne den.

Det er allerede af Betydning, at Chronicon presbyteri Bremensis, der er forfattet omtrent 1448, omtaler Stædernes ivrige Bestræbelser for under Krigen at ødelægge »den nye Borg Helsingør, opført af Kongen til at aftvinge Skipperne en uvant Told ved det Stræde, som fører fra Østersøen til Oceanet«[3]). Dog vilde man, hvis dette Sted stod alene, ikke være istand til fuldstændigt at modbevise Dahlmanns[4]) og Waitz's[5]) rigtignok i hvert Tilfælde for den førstnævntes Vedkommende paa schlegelske Forudsætninger beroende Mening, om at der herved kun sigtes til en Forandring i Sundtolden. Men medens det allerede har sin

[1]) Jahn anf. St. p. 85.

[2]) Om disse Kilders Forhold til hinanden se Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde VI, 618 ff; Waitz's Afhandling »Ueber Hermann Korner und die Lübecker Chroniken« i Abhandlungen der königl. Gesellschaft d. Wissenschaften zu Göttingen Bd. 5; og Hansische Geschichtsblätter Jahrg. 1871, p. 82—83.

[3]) Novum castrum Helsinghoer, per regem constructum ad extorqvendum theolonium insolitum a nautis per passagium maris baltici ad oceanum. Qvellensammlung d. schleswig-holstein-lauenb. Gesellschafft f. vaterländ. Geschichte I, 152.

[4]) Geschichte Dänemarks III, 135.

[5]) Geschichte Schleswig-Holsteins I, 326.

Betydning, at der paa Hansedagen i Rostock 1425, hvor man forhandlede om at fratræde Forbundet med Danmark[1]) saavidt vides for første Gang førtes Klager over Sundtolden[2]), er det muligt ved et hidtil ikke tilstrækkeligt benyttet Aktstykke at bringe Klarhed i Spørgsmaalet. Det er et af den danske Regering i Anledning af en Forhandling med de vendiske Stæders Gesandter opsat Udkast til en Instrux[3]), der uden Tvivl med Rette af Jahn[4]) er henført til Mødet i Svendborg 1433. Iblandt de Klager, som det her forudsættes, at Modparten vil komme frem med[5]), spiller netop Sundtolden en fremragende Rolle. Det hedder nemlig deri, at Stæderne beskylde Kongen for imod al Ret og imod deres Privilegier at have paalagt ved Krogen en utilbørlig ny Told paa en fri, aaben Strøm, som Ingen med Rette har Magt til at besvære eller gjøre ufri med nogen Slags Told eller Afgift[6]). Det er her af Vigtighed at lægge

---

[1]) Hvitfeldt anf. St. p. 404. Gadebusch, Pommersche Sammlungen I, 25.
[2]) Hirsch, Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte p. 136.
[3]) Lang. Diplom.
[4]) Anf. St. p. 108.
[5]) Allerede paa Mødet i Nykjøbing 1430 skal efter en af de ikke faa Bemærkninger, som findes i den saakaldte Rufus's Krønike og ikke i dens Grundkilde Herman Korners Chronica novella, Kongens Berettigelse til at paalægge, hvilke Tolde han vilde, have været Gjenstand for Strid. Grautoff, Die lübeckischen Chroniken II, 575. Rufus's Beretning er gaaet over til Reimar Kock. Grunden til, at man ellers i det Hele ikke finder denne Sag omtalt i de mangfoldige Forhandlinger, maa vistnok være, at den som oftest indbefattedes i Stædernes Klager over Brud paa Privilegierne.
[6]) — — «Item schuldegen se vns, dat wij wedder alle rechte, vnde jegen ere priuilegien vpgelecht hebben to deme Kroke enen vnplichtigen nygen tollen, vppe enen vrigen openen strom, den mit rechte nijmand macht heft to beswarende edder to vntfrigende mit ginigerleige tollen edder vngelde, dar se menen, dat se vnde ere kopman sere an vervnrechtiget, vnde vorweldiget werden vnde menen dar vmme, dat wij schuldich sint den aff to leggende — —».

Mærke til, at Stæderne ikke begrunde deres Klage alene med en Henvisning til deres Privilegier, men bestemt fastholde Strømmens naturlige og hidtilværende Charakter af fri og aaben. Det er Spørgsmaalet om Havets Frihed, der i de følgende Aarhundreder saa ofte skulde sættes i Forbindelse med Sundtolden, som her møder os. Men medens man senere mere angreb Tolden som Brud paa et Princip, klages her over den som Ophævelse af den tidligere bestaaende Frihed, og Tidspunktet for dens Indførelse angives ogsaa paa et andet Sted i Instruxen at ligge efter det 1423 sluttede Forbund[1]). Der synes derfor i det Hele ikke at kunne være Tvivl om, at Udtrykkene nødvendigvis maae forstaaes om en aldeles ny Told, ikke om nogen Forhøjelse af en tidligere. Kongens paatænkte Svar er ogsaa i Overensstemmelse hermed. Han henviser først til alle Kongers og Fyrsters almindelige Ret til at paalægge, hvilke Afgifter de ville i deres Lande, og gaaer saaledes ikke ud fra noget tidligere Bestaaende, men fra et statsretsligt Princip. Hvad Privilegierne derimod angaaer, henstiller han det dels som juridisk tvivlsomt, om han var bunden til de af Kong

[1]) — — «Item effte se vns schuldigen vmme den tollen to deme Kroke bynnen desser tosate, so mogen wij dar alsus to seggen, dat wij dessen vorgenanten vpslach to laten hebben in sodaner mute, dat giwelike silde schal segelen, varen vnde komen, alse dat de vorgn. dedinge utwiset, doch giweliken dele an sineme rechte unvorsumet, vnde nadem male wij mit dem suluen rechte dar andere koninge vnde fursten in eren riken costumen vnde plichte mede setten vnde maken to bestande erer rike edder lande, ok dat sulue vnde des gelikes mogen don, so menen wij wes dar ane scheen is, dat de vorgn. vpslach van vnser wegene darmede nicht sij gebroken, sunder dat id sij gescheen vnder der beholdelikheit vnses rechtes vorgeschreuen» — —. Af hele Aktstykket fremgaaer det, at der ved Udtrykket «desse tosate» er tænkt paa Forbundet af 1423 (Jvfr. Hvitfeldt anf. St. p. 828 «Zusatz»).

Valdemar tilstaaede[1]), dels hævder han, at Stæderne havde forbrudt dem ved at begynde Krig[2]). Man kunde i denne begge Parters Omtale af Privilegierne ville see et Bevis paa en tidligere directe Fritagelse for Sundtolden; men, som det er seet før, findes der intet Spor til nogen saadan, og Meningen er sikkert ogsaa kun den, at Fredsslutningerne af 1369 og 1370 tilsikrede Hansestæderne kun at skulle give de pligtige Tolde[3]), hvorved enten, som Ordlyden synes at føre det med sig, alene sigtedes til Toldene i Skaane eller til de tidligere Privilegier, som i Almindelighed bekræftedes, og som i det Hele fritog Hansestæderne for nye Toldafgifter[4]).

Det er nu muligt tilnærmelsesvis at bestemme Tidspunktet for Sundtoldens Indførelse; den har efter al Rimelighed fundet Sted enten mellem 15. Juni og August 1423 eller, hvad der er sandsynligere, da Kongen vel ikke strax efter Forbundets Afslutning har villet krænke de vendiske

---

[1]) Det skal dog bemærkes, at Kong Erik d. 28. August 1398 havde bekræftet Hansestæderne alle dem af hans Forgængere tilstaaede Privilegier. Lübeck. Urkundenb. IV, 765—66.

[2]) Forsvaret synes her at gjøre sig skyldig i en Anakronisme; thi Forbrydelsen af Privilegierne ved Krigen kunde ikke begrunde deres Overtrædelse før Krigen.

[3]) De skulde maatte øve Kjøbmandskab i Danmark og Skaane tillands og tilvands »doch eren rechten tollen tho gevende, wor se des plichtich sijn, alse de hir nageschreven steyt«. Men i Aktstykket findes kun den før omtalte Toldliste for Skaane.

[4]) Se f. Ex. Kong Erik Glippings Privilegium af 14. Juli 1280 for Lybek (Lübeck. Urkundenb. I, 367—68), Christopher II's af 16. Decbr. 1319 for Stralsund (Lappenbergs Udg. af Sartorius II, 301—302) og af 2. Febr. 1323 for Wismar (Meklenburg. Urkundenb. VII, 83), Valdemars af 5. October 1326 for Stralsund (Lappenberg anf. St. II, 316), Christopher II's af 25. Juli 1328 for Rostock (Meklenburg. Urkundenb. VII, 597) samt Optegnelsen af 6. Novbr. 1363 om Kjøbmændenes Friheder i Danmark og Skaane (Lappenberg, anf. St. II, 536 ff.).

Stæder, imellem Maj 1425 og dette Aars Udgang. Til Tiden fra August 1423 til Maj 1425 kan den vistnok ikke henføres, da Erik af Pommern i den Periode var fraværende fra Danmark[1]), og Rigsraadet næppe paa egen Haand har udført et saadant Skridt[2]). Afgiftens Størrelse var een engelsk Nobel for hvert Skib[3]). Hvad Aarsagerne til Toldens Indførelse angaaer, er man kun henvist til Formodninger. Sandsynligheden taler for, at Kongen under Forholdenes Tryk har villet skabe sig en ny Indtægtskilde. Men mærkes bør det tillige, at der allerede 1421 findes Exempler paa, at der i Helsingør er blevet aftvunget fremmede Skibe Varer til en vilkaarlig ansat Pris[4]); og at de danske Kongers Opfattelse af deres Højhedsret over Rigets Strømme i det Hele var i stærk Udvikling paa denne Tid, viser sig ogsaa derved, at det ikke varede synderligt længe, inden de indskrænkede Farten fra Kattegat sydpaa til Øresund[5]).

---

[1]) Styffe, Bidrag til Skandinaviens historia II, p. LXXIX—LXXXI.

[2]) Efter en Skrivelse af 15. Juni 1437 fra Raadet i Danzig til den tydske Ordens Stormester har Kong Erik senere erklæret, »dass der Zoll wäre aufgesetzt mit gemeinem vollen Rathe seines Reichs Raths«. Hirsch, anf. St. p. 138. Det er dog tvivlsomt, om dette sigter til Toldens egentlige Indførelse eller til de 1436 tagne Bestemmelser. I hver Tilfælde viser det, forsaavidt Kongens Ord vare mere end en Udflugt, at Sundtolden ikke oprindeligt har hørt under Kongen alene. Det var i det Hele en gammel Regel, at Kongen ikke paa egen Haand kunde paalægge nye Tolde. Jvfr. Geh. Ark. Aarsberetn. V, 36.

[3]) Hirsch anf. St. p. 136, 138—39.

[4]) Hirsch anf. St. p. 142. Af Vigtighed er det ogsaa at lægge Mærke til, at det i et udateret Brev fra Peter de Volme til Raadet i Reval, som vistnok er fra Aarhundredets Begyndelse, hedder: — — »dorch den Ortsunt kan men nicht gekomen sunder anleggende«. Bunge, Liv-, Ehst- und Kurländisch. Urkundenbuch IV, 511.

[5]) 1453 klagedes herover i Danzig (Hirsch, anf. St. p. 142) og d. 4. Juli samme Aar tillod Christiern I hollandske Kjøbmænd at besøge sine Riger paa Betingelse af, at de vilde sejle gjennem Øresundet og ikke gjennem Beltet. Diplomatarium Norvegicum V;

At Opførelsen af en ny Borg ved Helsingør og denne Stads Flytning og Udvidelse[1]) sikkert hang sammen med Toldens Indførelse, havde allerede Samtiden, som tidligere bemærket, klart Blik for.

Det er ikke Hensigten her at forfølge Sundtoldens videre Historie; kun nogle enkelte Bemærkninger skulle endnu gjøres om de vendiske Stæders Opnaaelse af Sundtoldfrihed.

Da Tolden, som ovenfor seet, har været Gjenstand for Forhandling paa de Møder, der forgjæves søgte at standse Krigen, er der temmelig stor Sikkerhed for, at den ogsaa har været under Drøftelse i Vordingborg, da Freden endeligt bragtes i Stand mellem Kongen og Hamborg, Lybek, Lyneborg og Wismar, altsaa de vendiske Stæder med Undtagelse af Rostock og Stralsund, der allerede tidligere havde sluttet Forlig med Erik af Pommern. Men Detmars Fortsætters Beretning[2]) om, at Fredsbetingelserne iblandt andet gik ud

564. I intet tidligere Diplom findes, saavidt mig bekjendt, denne Begrændsning omtalt, skjøndt man sikkert maatte antage at see den berørt i Privilegier for og Fredsslutninger med Hansestæderne. Man kan derfor næppe tillægge det nogen Betydning, naar efter Hvitfeldt (Christiern I's Hist. 4to, p. 66) Christiern I 1457 skal have skrevet til Kongen af Polen, at Beltet »har været alle fremmede Nationer af Arilds Tid forbuden«. Exempler paa Anvendelse af lignende langt tilbagegaaende Udtryk paa kortere Tidsrum forekomme ogsaa i Sundtoldens Historie, idet Tolden 1522 af nederlandske Sendebud angives »i umindelig Tid« at have været tre og to Nobler af ladede Skibe (Allenske Samlinger, Nr. 53 f. 2. p. 230; Kgl. Bibl.; jvfr. De tre nordiske Rigers Historie III, I; 128 og 379), medens den bevisligt indtil 1474 eller 1475 kun har været een Nobel (Allen anf. St. III, 2; 461; Register van Charters en Bescheiden in het oude Archief van Kampen I, 239—41; Urkundensammlung der Gesellschafft für schleswig-holstein-lauenb. Geschichte IV, 229—31).

[1]) Se herom Danske Atlas II, 289 og Gehejmeark. Aarsberetning III, Till. p. 5—6.

[2]) Grautoff, anf. St. II, 69. Denne Beretning er gaaet over til Krantz's Chronica regnorum aqvilonarium (Argentorati 1546) p. 339. Hos

paa, at de tydske Kjøbmænd ikke skulde svare anden Told eller Told paa andet Sted i Danmark, end Tilfældet havde været for 100 Aar siden, hvorved kunde været sigtet til Sundtolden, kan ikke fastholdes mod selve Aktstykkernes Taushed[1]). Fritagelsen for Sundtolden kan end ikke fra begge Sider være tænkt indbefattet under den almindelige Bekræftelse af Privilegierne; man har vistnok ladet det staae som et foreløbigt uafgjort Spørgsmaal. Thi da Erik 1436 søgte sine tidligere Fjenders Mægling i de svenske Stridigheder, og et Møde i den Anledning var aabnet i Kalmar i Sommeren samme Aar[2]), gjorde Stædernes Sendebud det til Betingelse for deres Mægling, at Kongen tilsagde dem ikke alene i Almindelighed Bekræftelse af deres Privilegier, men særligt Fritagelse for Tolden ved Ørekrog. Tvungen af Nødvendigheden maatte den danske Konge da gaae ind derpaa[3]). Herfra skriver sig saaledes Hamborgs, Lybeks, Lyneborgs og Wismars Sundtoldfrihed, der kort efter ogsaa udstraktes til den femte af de vendiske Stæder, nemlig Stralsund[4]), men derimod endnu ikke til Rostok[5]). Særligt

Reimar Kok og i Krantz's Vandalia (Francofurti 1575) p. 268 berettes endog, at Forhandlingerne vare lige ved at brydes i Anledning af Toldsagen og kun bragtes videre ved Rigsraadets Forestillinger hos Kongen.

1) Kong Eriks og Stædernes Breve om Freden af 17. Juli. Gadebusch, Pommersche Sammlungen I, 37—40 og Lang. Dipl.

2) Styffe, anf. St. II, p. CVIII.

3) Se Skrivelse fra Lybek til Danzig af 23. August 1436, omtalt i Danzigs Skrivelse til Lybek af 15. Juni 1437. Hirsch, anf. St. p. 138. Baade Detmars Fortsætter (Grautoff II, 71—72) og vel efter ham Reimar Kock omtale, at Stæderne ved denne Mægling opnaaede Løfte om, at deres Privilegier skulde blive, som de vare for 100 Aar siden. Muligvis er dette Møde blevet sammenblandet med Vordingborgfreden.

4) Anf. Skrivelse fra Danzig til Lybek.

5) De fire Stæder arbejdede tværtimod imod Rostock paa Kalmarmø-

tilstodes den ogsaa, om end kun som en Naadesbevisning, der kunde tages tilbage, i Aaret 1437 Greifswalde[1]), hvilken Stad Kongen skyldte en Begunstigelse paa Grund af, at den ikke havde hjulpet hans Fjender under Krigen[2]). Om de fire Stæder nu som tidligere[3]) have arbejdet paa ogsaa at skaffe de andre Medlemmer af Hanseforbundet denne Fordel og have været nødte til at opgive denne Bestræbelse, eller om de af Hensyn til den ringe Hjælp, de havde havt af dem under Fejden, ikke have interesseret sig derfor, er uvist. Derimod kan det antages, at Lybek ikke er optraadt ganske redeligt ved i August 1436 at forsikre Danzig, at Sundtoldfriheden var tilstaaet alle Hansestæder[4]), medens dog Kong Erik udtrykkeligt i dets og dets Søsterstæders Sendebuds Paahør i Kalmar havde givet Høvedsmanden paa Ørekrog, Peder Oxe, Befaling til at opkræve Tolden af alle, undtagen de fire Stæders Skippere[5]). Danzig mærkede snart Fejltagelsen; men om denne Stad end et Øjeblik senere under Christoffer af Bajern synes at have

---

det. Styffe anf. St. II, 274—75. Hvornaar Rostock senere har faaet Sundtoldfrihed, kan jeg ikke angive.

[1]) D. 27. Novbr. 1437 udstedte Kong Erik Brev om, at han overfor Borgemester, Raad og hele Menigheden i Greifswalde havde »vordreget vnnd vordregen den thol to geuende in Oresunt vor vnns vnd der Crone Sloth Orekrock, alse ein Noblen tho geuende von ein jewelck Merschip, alse lange vnse gnade thosecht. Darvmme so bidde wij vnd bedenn vnse vogede vnd amptlude darsuluest, dat sie nenen Thol von den ehr genanten nhemen scholen, vnnd en dar neien hinder an dohn, men en darmit am besten forderen, also lange dat sie dat van vnser gnade hebben«. Lang. Dipl.

[2]) Grautoff, anf. St., II, 41.

[3]) Dette fremgaaer af Kong Eriks ovfr. nævnte Instrux.

[4]) Hirsch, anf. St., p. 138—39.

[5]) Se Skrivelse fra Raadet i Danzig til den tydske Ordens Stormester af 15. Juni 1437. Hirsch, anf. St., p. 137—38.

udvirket en foreløbig Sundtoldfrihed for hele Hansen[1]), blev dog Forholdet snart det, at kun de vendiske Stæder samt Greifswalde vare i Besiddelse af denne særlige Begunstigelse.

[1]) Hirsch, anf. St., p. 141—42.

To Bemærkninger til Christiern II's Historie.

Af

C. F. Bricka.

I.

Torben Oxes Domfældelse.

Efterretningerne om Christiern II's Fremfærd mod Torben Oxe ere i den nyere Tid oftere blevne underkastede nøjeregnende og omhyggelig Kritik, uden at det dog er lykkedes at faa spredet fuldt Lys over Sagen; tværtimod hviler der ligesom en Taage over den, gjennem hvis Slør man vel øjner Hovedpersonerne i Dramaet, men som gjør det umuligt med Sikkerhed at iagttage deres Bevægelser, saa at det snart er Kongens blodige Strænghed med dens stemningsrige Baggrund af Græmmelse over hans elskede Dyvekes Død, snart Slotsherrens alt andet end tiltalende Færd, der viser sig for Tilskueren, eftersom denne nu gjennem Taagerne tror at kunne skimte Virkelighedens Billeder. Det maa overlades til andre at prøve, om de kunne naa videre i denne Undersøgelse, end man hidtil er kommet; Hensigten med disse Linier er ikke at forsøge paa en ny Løsning af Knuden, de skulle kun henlede Opmærksomheden paa et enkelt Punkt for til dette at knytte én lille Bemærkning.

Som bekjendt var ifølge Svaning og Hvitfeld[1]) — og deres Vidnesbyrd ere vi nødte til at holde os til, da vi ingen andre have — det sidste Led af Retsforfølgelsen mod Torben Oxe det, at han blev anklaget for en Ret af 12 Bønder fra Solbjerg og andre i Kjøbenhavns Nærhed liggende Byer[2]). Uden for Slotsporten rejstes fire Spyd i Jorden, og inden for disse Tingstokke samledes Bønderne; her rettedes Anklagen mod ham, og her fældedes efter Overvejelse[3]) den Dom, at de ikke dømte ham, men at hans egne Gjerninger dømte ham. Dermed var hans Skæbne afgjort, og faa Dage efter faldt hans Hoved for Bøddelens Sværd[4]).

Under den fuldstændige Mangel paa avthentiske Oplysninger om den hele Retssag er de 12 Bønders Erklæring, som den findes hos de to nævnte Historieskrivere, bleven gjort til Gjenstand for mange Betragtninger. Man har kaldt den snart intetsigende, snart tvetydig; man har ment,

---

[1]) J. Swaningius, Christiernus II, Frcft. 1658, p. 119 (Udg. af 1670 S. 108). A. Huitfeldt, Christiern II, Kbh. 1596, S. 58 (Fol.-Udg. S. 1117).

[2]) I Modsætning til ældre Angivelser henlægger Dr. O. Nielsen Solbjerg til tæt ved den nuværende Frederiksberg By. Danske Samlinger VI. 308. Jvfr. Trap, Danmark, 2. Udg., III. 159.

[3]) Hvitfeld, anf. St.: »Bleff saa til eens omsier«.

[4]) Henrettelsen skete d. 29. Novbr. 1517. Svaning p. 123. Rørdam, Histor. Kildeskrifter I. 34 (skibyske Krønike), 531. Ny kirkehistor. Samlinger III. 504. (Hvitfeld S. 59 siger, at Begravelsen skete 29. Nov.) Underligt er det, at man til Henrettelsen valgte en Søndag; men Datoen er for sikker, til at man tør rejse Tvivl om dens Rigtighed, og endnu mindre kan man, skjønt man vil finde Medhold i et Par Optegnelser (Rørdam, Hist. Kildeskrifter I. 342, 613), antage, at Aarstallet er fejlagtigt for 1516, da, for ikke at omtale andet, der vilde godtgjøre en saadan Antagelses Urigtighed, Torben Oxe bevislig levede i Avgust 1517 (Hofman, Danske Adelsmænd II. 162; jvfr. Suhms Nye Samlinger II. 1. 172), og Arcimboldus endnu ikke var kommen til Kjøbenhavn i November 1516.

den var dikteret af Frygt baade for Kongen og for den anklagedes Standsfæller, og man har derfor i den villet se en snild og fin Vending for at slippe ud af Kniben uden at støde nogen af Parterne for Hovedet. Men derved er man, tror jeg, kommen til at overse Ordenes rette Betydning; man har villet gjøre for meget ud af dem. For da at klare deres egentlige Mening maa vi vende os bort fra den foreliggende Sag for at søge Analogier til dem, og vor Søgen vil ikke være forgjæves.

Netop 100 Aar efter, at den kjøbenhavnske Lensmand modtog sin Dom af Bøndernes Mund, stod i den modsatte Kant af Sjælland, i Skjelskør, en Kvinde anklaget for Tyveri, og Bytingsdommen over hende lyder til Slutning saaledes: »Da efter Tiltale, Gjensvar og denne Sags Lejlighed, eftersom Christoffer [Sagsøgeren] har fordret Lisbet den Fange for det Skjørt, hun har stjaalet fra Ingeborg Klinkes, og et Raadstuevidne og Tings[vidne] indeholde Vidne og hendes egne Gjerninger, dømme vi hende til at lide Tyvs Straf, et Øre til Kagen — hendes Gjerninger dømme hende, vi dømme hende ikke —, uden hun formedelst godt Folks Bøn kan blive forskaanet og naadet, og Bonden sin Kost igjen«[1]).

---

[1]) P. E. Friis, Underretning om Schielschiør Kiøbstæds gamle og nu værende Tilstand, S. 166. Det følgende Aar, 1618, fældedes paa samme Byting og for samme Forbrydelse Dom over en anden Kvinde: »saa er [hun] dømt til Galge og Gren, Høj og heden Jord, Bonden sin Kost igjen, men hendes Gjerninger dømme hende«. (Sammesteds.) Foran det sidste »men« synes utvivlsomt at være glemt: »vi dømme hende ikke«, ligesom Dommen vistnok er sluttet med Sætningen: »med mindre hun bliver benaadet«. Det sidste skete i hvert Fald. Det er formentlig saa meget tilladeligere at indskyde disse Ord, der bestemt synes at fordres af Sammenhængen, som Friis's Bog opfordrer til Rettelser ved sin Unøjagtighed. Saaledes ender den sidst omtalte Sag med

Tirsdagen den 26de Febr. 1622 indfandt Ridefogden fra Antvorskov sig paa Antvorskov Birketing med to Fanger, to Kokkedrenge, som havde begaaet Tyverier ved at tage af Forraadskamrene. Hver af disse Fanger skulde dømmes for sig, og Ridefogden satte i Rette, om de ikke «for sligt groft Tyveri og begangne Misgjerninger burde at hendømmes til Galge og Gren, Høj og heden Jord, og Kosterne tilbage igjen», og for hver af Syndernes Vedkommende svarede Dommerne: «Da finde vi hannem til Galge og Gren, Høj og heden Jord, og Kosterne tilbage igjen — men ikke vi, men hans egne Gjerninger dømme hannem —, uden Øvrigheden hannem anderledes benaade vil»[1]).

Oftere har jeg ikke truffet de Ord, som første Gang lød os imøde fra Torben Oxes Dommere. Jeg ser ikke rettere end, at de nu have mistet det mystiske og tvetydige, der klæbede ved dem, og at det, som forhen gik for en sindrig udfunden Udvej, nu er sunket ned til at blive — en Retsformel. Den har næppe været meget brugt, thi da vilde dog vistnok en Retshistoriker som Kolderup-Rosenvinge, der særlig har haft sin Opmærksomhed hen-

følgende (her nøjagtig gjengivne) Bemærkning: «Dogh bleff hun effter Velb. Ebbe Munk Lehnsmandens Wegne (!!) benaad at Kagstrygis og møste et Øre». Heller ikke den i Texten optagne Dom er fejlfri. Friis's Bog kaldes selv af den forsigtige og moderate Werlauff for en «maadelig Topografi», og han omtaler, at den i sin Tid bar Navnet «Skjelskørs Beskæmmelse» (Antegnelser til L. Holbergs atten første Lystspil, S. 193). Anderledes dømmer Molbech, der taler om Bogen som et «i sit Slags saa fortrinligt historisk Arbejde» og i høje Toner lovpriser dens Fuldstændighed (Maanedsskr. f. Literatur XII. 120 f.); ogsaa han indrømmer dog «en og anden Unøjagtighed i enkelte Dokumenters Aftryk».

[1]) Begge de originale Domme findes i Gehejmearkivet, topogr. Saml. At jeg har kunnet medtage dem, skylder jeg en Notits i T. A. Beckers utrykte Samlinger i Kgl. Bibl. (Ny kgl. Saml. 4°. Nr. 868 I, l.).

vendt paa dette Punkt[1]), være stødt paa den og have lagt Mærke til den. At antage, at den allerførst er brugt 1517, og at den har tiltalt andre saa meget, at de have adopteret den, synes i lige Grad dristigt og usandsynligt[2]).

Spørges der, hvilket Udbytte for Torben Oxes Sag der er vundet ved denne Oplysning, maa det i Korthed siges at være følgende: Der er, naar vi se hen til de her fremdragne Aktstykker, stor Sandsynlighed for, at den, der paa Christierns II's Vegne anklagede Lensmanden for Bønderne, ved Siden af sin Anklage har fremsat Paastand paa en bestemt Straf, nemlig Dødsstraf, og herpaa ere Dommerne efter lang Betænkning (»omsider») gaaede ind, idet de til deres Dødsdom have føjet Ordene: ikke vi, men hans egne Gjerninger dømme ham, hvortil der vel sagtens har været knyttet som en Indskrænkning den Passus: med mindre Kongen vil benaade ham. Det er altsaa ikke en tom, undvigende Erklæring, Bønderne have afgivet, men en virkelig Dødsdom, noget, som ellers kunde være lidt tvivlsomt, da de Ord, hvorpaa det egentlig kommer an, ere gaaede tabte, medens Tilføjelsen, der blot udtrykker den anklagedes Skyldighed, er det eneste bevarede. Maaske nogen vil finde, at det ligger temmelig nær at rejse nye Tvivl mod andre Sider af den overleverede Fortælling, men herpaa skal jeg i alt Fald ikke indlade mig.

Imidlertid maa det bemærkes, at denne Fremstilling kommer i Strid med Hvitfelds Udsagn, at Bøndernes

[1]) Se Nyt juridisk Arkiv, udg. af A. S. Ørsted, XXI. 142 f. Historisk Tidsskrift III. 143 ff.

[2]) Hvitfelds Christiern II's Historie, der, saa vidt jeg véd, er det Sted, hvor Formlen først findes trykt, udkom 1596; men man vil dog vel ikke opstille den Formodning, at det er dér, at Folk have stiftet Bekjendtskab med den, og at Byretten i Skjelskør tog sin Tilflugt til denne Bog?

Dom var «en uendelig Dom og lød hverken til eller fra»[1]), og dette er saa meget mærkeligere, som Hvitfeld i sin Egenskab af Rigskansler var Landets første Jurist og altsaa fra Praxis, skulde man tro, maatte kjende Formlen: ikke vi, men hans egne Gjerninger dømme ham, selv om den, som ovenfor antydet, har hørt til de ikke hyppig brugte. Men Hvitfeld er, hvis det ellers er fornødent at gjentage, hvad saa ofte er ytret, just ikke den bedste Kilde til Christiern II's Historie. Meget hos ham er forvirret og uklart, meget ligefrem usandt. Tilhørende en ukritisk Tidsalder er han saa meget mindre naaet til en rolig Vurdering af sine Hjemmelsmænd, som han staar paa det ensidige Partistandpunkt og i lidenskabeligt Had til den ulykkelige Konge lader sit Øje og Øre være lydige Redskaber for sin politiske Tro. Derfor er han blind overfor alt, hvad der i nogen Maade kan tjene Christiern II til Forsvar eller Undskyldning, og at Kongen med Bøndernes Dødsdom liggende for sig viser sig i et noget bedre Lys, end om han efter en Udtalelse af Dommerne, der kun erklærede den anklagede skyldig, egenmægtig havde dikteret Dødsstraffen, er dog indlysende, hvor meget ulovligt der saa end bliver tilbage. Det lader ikke til, at Hvitfeld har vidst stort mere om Rettergangen mod Torben Oxe end, hvad han fandt hos Svaning[2]), og hvad den sikkert da allerede højst upaalidelige Tradition kunde fortælle ham, og hvad denne sidste angaar, som vel tildels ogsaa var Svanings Kilde, skjønt han som

---

[1]) Svanings Udtryk: Hac prolata sententia, rex, nulla interposita mora, qvo supplicio afficiendus sit, capitali ne an qvovis alio, secum confestim disqvirit, kan derimod bedre bestaa ved Siden af den fremsatte Formodning, da Kongen jo havde et Valg, om han vilde lade Dommen udføre i hele dens Strænghed eller gjøre Brug af den Benaadningsret, Dommerne indirekte paakaldte.

[2]) Hvis Arbejde, skjønt utrykt, han har benyttet.

Øjenvidne kan berette adskilligt om Christiern II's Dage, synes den kun at have opbevaret det underordnede, idet man, oprørt over det enestaaende Brud paa Forfatningen, at en Adelsmand stilledes for en Ret af Bønder, efter at Sagen havde været behandlet af Rigsraadet, skjænkede selve Dommen liden Opmærksomhed, formodentlig i den Overbevisning, der næppe tør betegnes som ugrundet, at Kongens Vilje var det egentlig afgjørende. Men selv om Hvitfeld nu ikke har erfaret andet om Bøndernes Dom end, hvad han har skrevet, burde han dog have anet Uraad og mærket, at det ikke var en fuldstændig Dom, men kun et løsrevet Brudstykke, han havde for sig; og vil man end, ikke uden en vis Berettigelse, hævde, at det dog ingenlunde er givet, at en Underretsdom med Formularen «ikke vi, men hans Gjerninger dømme ham,» nogensinde er kommen ham for Øje, er det dog i alle Tilfælde et slet Vidnedsbyrd om sin Sandhedskjærlighed, han aflægger, naar han om dette Brudstykke kan udbryde, at det hverken siger til eller fra[1]), thi hvilken Opfattelse man saa vil vedkjende sig med Hensyn til det her drøftede Spørgsmaal, maa dog alle indrømme, at «Bøndernes Kjendelse udtalte et bestemt Skyldig»[2]).

Turde man antage, at Hvitfeld har hentet de faa opbevarede Ord af Dommen fra Svaning alene, lod sig maaske herpaa bygge en Formodning. Svaning gjengiver nemlig Ordene saaledes: Nos Torbernum non judicamus, sed propria ipsius opera eum condemnant», og det synes, at kun den, der var bekjendt med Retsformlen, kunde oversætte begge de latinske Verber ved samme danske Ord i

[1]) Samme Anskuelse findes dog ogsaa hos senere Forfattere, f. Ex. Holberg.

[2]) Allen, De tre nord. Rigers Hist. II. 323.

Stedet for i andet Led at indsætte «fordømme»[1]). Dette vilde altsaa godtgjøre, at Hvitfeld virkelig har kjendt Sætningen: «ikke vi, men hans egne Gjerninger dømme ham,» fra den juridiske Terminologi, hvis det var andet end — Gjætning.

II.

Om den Christiern II tillagte Plan at ville lade det danske Rigsraad uddø.

«Et højst vigtigt Bidrag» — skriver Allen 1867 — «til Oplysning om Christiern II's Stræben efter Enevælden synes J. H. Begtrup at give, naar han i Genealog. og biograph. Archiv S. 183 f. udvikler, hvorledes Kongen lod Rigsraadet uddø, idet han i hele sin Regeringstid ikke besatte en eneste af de Pladser, som ved Dødsfald bleve ledige, hvorfor ogsaa Frederik I strax efter sin Tiltrædelse af Regeringen paa én Gang udnævnte ikke mindre end 27 Rigsraader! En saa betydningsfuld Kjendsgjerning bør naturligvis støtte sig paa en meget nøjagtig Undersøgelse, og Hr. Begtrup forsikrer ogsaa, at han har anstillet en saadan, idet han indestaar for Rigtigheden af den Fortegnelse, han giver over de af Frederik I udnævnte Rigsraader, «idet den beror paa en omhyggelig Undersøgelse af hver enkelt Rigsraads Levnet». Men alligevel er baade den Paastand urigtig, at Christiern II har villet lade Rigsraadet uddø ved ikke at udnævne Rigsraader i de afdødes Sted, og hin For-

[1]) Derfor siger ogsaa J. L. Rohmann (Hist. Tidsskr. III. 125), at Ordene lyde bestemtere hos Svaning. Tage vi f. Ex. Christian III's Bibeloversættelse for os, ville vi der paa mangfoldige Steder træffe Ordet «fordømme» i den nu brugelige Betydning.

tegnelse er, trods Forsikringen, ikke nøjagtig. Det er noget letsindigt paa den Maade at ville indsætte i Historien en Kjendsgjerning, som, naar den var rigtig, vilde være af en saa overmaade stor Betydning. Et Blik paa Tidens Akter viser strax, at flere af de Rigsraader, hvis Udnævnelse Begtrup henfører til Frederik I, allerede ere udnævnte af Christiern II, saaledes f. Ex. Mogens Munk og Ove Vincentii Lunge, der begge nævnes i et Dokument af 1. Marts 1523 (Hübertz, Aktst. vedk. Aarhus I. 121) og i Haandfæstningen af 26. Marts 1523»[1]).

Fem Aar efter, at denne Udtalelse af Allen var fremkommen, blev samme Spørgsmaal paa ny behandlet af en historisk Forsker, der gaar lige samvittighedsfuldt og roligt tilværks, Adjunkt A. Heise, og — han kom til samme Resultat som Begtrup. Han skriver nemlig: «Paalideligheden af Begtrups Liste er bleven stærkt paatvivlet af Allen (De tre nord. Rigers Hist. III. 2. 466; smlgn. IV. 2. 547), men vistnok uden Grund. Efter Undersøgelser, jeg selv har anstillet, før jeg blev bekjendt med Begtrups Afhandling eller Prof. Allens Modbemærkninger, kan jeg ikke paavise en eneste af de Adelsmænd, som Begtrup lader blive optagne af Frederik I, som Rigsraader i Christiern II's Tid, ikke en Gang Mogens Munk og Ove Lunge, som Prof. Allen anfører som Beviser paa Begtrups Letsindighed. De nævnes ganske vist allerede som Rigsraader d. 1. Marts

[1]) Allen, De tre nord. Rigers Hist. III. 2. 465 f. Jvfr. IV. 2. 547, hvor Forf. gjentager, med Henvisning til det ovenfor aftrykte Sted, at Begtrups Rigsraadsliste «ikke er nøjagtig, og at den Forsikring, at Christiern II i sin tiaarige Regering ingen verdslige Rigsraader udnævnte, er falsk, og altsaa ogsaa den Slutning, som heraf drages, at han hermed havde til Hensigt efterhaanden at lade Rigsraadet uddø.» Det er rigtigt, naar her blot tales om verdslige Rigsraader, thi Begtrups Paastand angaar alene dem.

1523 i et Brev hos Hübertz, Aktst. vedk. Aarhus I. 121; men Mogens Munk nævnes endnu ikke blandt de jydske Rigsraader i Oprørsbrevet af 20. Januar (Hvitfeld S. 1198), og i Hertug Frederiks Brev af 29. Januar kaldes han kun «Landsdommer». At Ove Lunge endnu ikke har været optaget i Raadet d. 9. Februar, fremgaar af den kongelige Skriver Peder Villadsens Brev af 9. Februar (Allen, Breve og Aktst. I. Nr. 9), hvor han mælder sin Herre, at ingen af Raadet ere ankomne til Horsens uden de 4 Bisper samt Hr. Predbjørn og Tyge Krabbe, medens han lige i Forvejen har fortalt, at Erik Banner og Ove Lunge vare ankomne; han kan saaledes ikke paa den Tid have anset Ove Lunge for Medlem af Raadet. Disse to Mænd maa saaledes være optagne i Raadet mellem Oprørets Udbrud og 1. Marts, enten af Hertug Frederik eller — hvad der er rimeligere — af selve de oprørske Rigsraader. At Rigsraadet nemlig ansaa sig for at have Ret til at optage nye Medlemmer paa egen Haand under et Interregnum, vil fremgaa af, hvad der skete under og efter Herredagen 1533 (Oluf Munk, Mogens Bilde). — Paa Begtrups Liste savnes derimod Johan Urne; thi af Hvitfelds Fortegnelse (S. 1206) paa dem, der paa ny svor Christiern II Troskab paa Sjællands Landsting 1523, fremgaar det tydeligt, at han endnu ikke den Gang var Medlem af Raadet. Det maa derfor anses for rimeligst, at Raadet i Aaret 1523 er blevet forøget med 26 verdslige Medlemmer og et gejstligt, Domprovst Knud Gyldenstjerne, hvilket med de øvrige 11 gejstlige og 11 verdslige Medlemmer fra Christiern II's Tid giver i alt 49 Medlemmer»[1]).

[1]) Hist. Tidsskr. 4. R. III. 278 f. Er en Note til Forf.'s Afhandling om Herredagen 1533.

Enhver vil let indse, at Spørgsmaalet, om Christiern II har villet afskaffe en hans Myndighed indskrænkende Statsinstitution, idet han lod de Huller, som Dødsfald foraarsagede, ufyldte, er af stor historisk og statsretlig Betydning; men Sagen frembyder ogsaa paa en anden Side en ikke ringe Interesse, om end af en mere personlig og forbigaaende Natur, nemlig med Hensyn til Bedømmelsen af Prof. Allens «De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536». At en sig over Detaljerne kastende Kritik i dette Arbejde maa finde Fejl, er en Lod, det deler med ethvert Menneskeværk, og i saa Henseende er det ifølge sin Omfangsrighed og Plan netop udsat for stadig at berigtiges og suppleres, uden at dets Værd som Helhed derfor vil blive forringet for lang Tid. At endvidere dets Forfatter, henreven af Følelse for sin Helt Christièrn II, er ensidig i sin Opfattelse af denne og hans Modstandere, overseende eller dog undskyldende flere af hans Fejl og ubarmhjærtig mod Aristokratiet, der i det hele fremstilles i et ugunstigt Lys, er saare naturligt, thi yderst sjælden lykkes det et Menneske at holde sin Følelse ganske fangen under sin Forstand, — om man ellers her kan tale om at «lykkes», thi Erfaringen vil dog vel have vist indtil Overflod, at Forstanden alene fuldt saa godt kan lede vild som Følelsen, og at dens kolde Fremstilling ofte kun udmærker sig fremfor det Arbejde, der oplives af Sympathiens og dens Modsætnings farverige Skjær, ved sin Kulde og ved en brammende Fordring paa Upartiskhed, der, ret beset, dog er vidt forskjellig fra Retfærdighed. Allen har, om man saa maa sige, gjort den faldne Konges Sag til sin, en Ytring, som dog ikke maa forstaas, som om han i blind Beundring forsvarer enhver af hans Gjerninger, hvilket er langt fra at være Tilfældet; men han er i sit Forsvar vistnok gaaet videre, end

det synes de fleste raadeligt. Derfor vil vel ethvert nyt Angreb paa denne Konges Regering blive rettet ogsaa mod Allens Bog, og i Tidernes Løb vil dette sagtens oftere ske; men herpaa maa den afdøde Forsker som enhver, der kæmper for en Opfattelse, have været beredt, og maaske en og anden netop vil finde noget smukt i, at han for at skaffe den Sag Sejr, paa hvis Ret han stolede, hengav sit bedste: sit Livs Resultat.

I det foreliggende Spørgsmaal er der imidlertid hverken Tale om en enkelt Fejltagelse eller om en mindre heldig Opfattelse af Tidsalderens Forhold og ledende Mænd. Med en sygs Pirrelighed afviser Allen i en Tone, som lettere lader sig forklare end forsvare[1]), Begtrup som den, der farer med løs og usand Snak, og paaberaaber sig, hvad «et Blik paa Tidens Akter» strax viser; han gjør sig knap den Ulejlighed at anføre Beviser. Men idet han, overbevist om Rigtigheden af det, han saa afgjort hævdede, undlod nærmere at godtgjøre den, har han udsat sig for det, som ogsaa er indtruffet: en anden har, ikke tilfredsstillet ved det lidet, Allen fremførte, stillet sig paa den af denne saa haardt behandlede Forfatters Side. Har da Allen — hvem det ikke blev forundt yderligere at behandle Sagen — ledet af forudfattede Meninger udtalt en Kjendelse, som en rolig Betragtning maa finde overilet og ubegrundet? Har hans Beundring for Christiern II lammet hans Kritik i den Grad, at han udslynger en skarp Irettesættelse mod den, der i Virkeligheden har Ret? Det er nok værdt at faa dette at vide, thi Besvarelsen heraf vil — saa fore-

---

[1]) Hvad man end kan have at indvende mod Begtrups Afhandling, røber den dog umiskjendelig Flid og Grundighed og er ogsaa af en kompetent Dommer (For Literatur og Kritik I. 237) bleven omtalt med Ros.

kommer det i det mindste mig — have en ikke ringe Indflydelse paa Bedømmelsen af hans hele Værk[1]).

Christiern II's Haandfæstning, der udstedtes den 22de Juli 1513, er beseglet af 29 danske Rigsraader, 10 gejstlige og 19 verdslige, og af 7 norske[2]). Frederik I's Haandfæstning af 3dje Avgust 1523 nævner 48 danske Rigsraader, 12 gejstlige og 36 verdslige[3]). Af disse 48 Navne findes 18 (henholdsvis 7 og 11) i det ti Aar ældre Aktstykke,

[1]) Jeg har ovenfor meddelt hele Stykket hos Heise, for at man kan faa den paalideligste Fremstilling af denne Forfatters Grunde, og tillige for at forhindre, at nogen skulde tro, at Heise har rejst nogensomhelst direkte Anklage mod Allen. Men giver man ham Medhold, vil man jo næppe kunne undgaa selv at fremkomme med den. — Nærværende Undersøgelse var afsluttet (i Septbr. 1874), da Professor Paludan-Müllers nye Skrift «De første Konger af den Oldenborgske Slægt» udkom, i hvilket følgende Udtalelse findes (S. 472): «Antallet [af Rigsraader] var i denne Konges [Christiern II's] sidste Tid sunket saa betydeligt, at det ser ud, som om Kongen har villet lade Raadet udslukkes af sig selv ved blot at undlade Besættelse af de ledige Pladser.»

[2]) Aarsberetn. fra Geh. Arch. II. 56. Af de norske ere kun to verdslige: Niels Henriksen (Gyldenløve) og Knud Knudsen (Baad). Allen (II. 78) siger ogsaa, at Dokumentet er beseglet af 7 norske Raader, saa at ogsaa han maa regne Niels Henriksen med blandt dem, da Henrik Krummedige som dansk Lensmand ogsaa havde Sæde i det danske Rigsraad (Twå gambla Swenske Rijm-Krönikor, vthg. aff J. Hadorphio, II. 427; Allen II. 575; jvfr. Saml. t. nsk. Folks Sprog og Hist. IV. 365 f.). Jeg bemærker dette, fordi Allen andetsteds (II. 211, 541) taler om Rigsraaden Niels Henriksen Gyldenstjerne, en Mand, hvis Existens er mig ganske ubekjendt, og som vistnok i Virkeligheden ingen anden er end den norske Rigshofmester Niels Henriksen Gyldenløve. — Efter at dette er skrevet, ser jeg, at Bibliothekar Daae i sin nys udgivne Afhandling: Fru Inger Ottesdatter og hendes Døtre (Norsk hist. Tidsskr. III. 238) ogsaa er tilbøjelig til at give Allen Uret; men han synes dog at have truffet en Gyldenstjerne af Navnet Niels Henriksen, hvilket er mere, end jeg har gjort.

[3]) Aarsber. fra Geh. Arch. II. 65 f.

saa at Tilvæxten i Rigsraadet i disse ti Aar vilde være 30, hvis man kunde bygge paa, at Haandfæstningerne opføre Navnene paa alle Raadets Medlemmer. Men det gjøre de ikke, thi det er ikke sikkert, at de alle have været tilstede ved Aktstykkets Udfærdigelse, og disse fraværendes Navne ville vistnok i Reglen savnes i det[1]). Af de gejstlige Rigsraader er saaledes Kongens Kansler Ove Bilde ikke nævnt i Haandfæstningen af 1513, en Omstændighed, som det ikke er let at forklare[2]). Tager man et af Rigsraadet den 13de Juli 1512 udstedt Dokument[3]) for sig, vil man i dette finde flere verdslige Raaders Navne, som fattes i samme Haandfæstning, nemlig Henrik Knudsen Gyldenstjerne, Niels Klementsen og Torben Bilde. Den sidst nævnte var imidlertid, saa vidt vides, død i Aaret 1512[4]); Niels Klementsen var derimod endnu i Live i adskillige Aar[5]), men om han i disse havde Sæde i Rigsraadet, er vel tvivlsomt, da hans Kollegaer, forbitrede over at have en saadan vanbyrdig i

[1]) At man skulde have bragt et saadant Dokument omkring i Landet, for at de hjemmesiddende Rigsraader kunde anbringe deres Segl paa det, er kun lidet sandsynligt. I det 17de Aarhundrede brugte man undertiden denne Fremgangsmaade (s. Vedel Simonsen, Jørgen Brahe S. 93).

[2]) I Rigsraadets Erklæring af 13. Juli 1512 (Allen II. 574 f.) forekommer hans Navn ikke, men 22. Febr. 1513 var han Medlem af Raadet (ifølge en Afskrift af Langebek i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 1301e; jvfr. Allen II. 7). 11. April 1513 træffe vi ham i Kjøbenhavn (Diplomat. Norveg. II. 769), hvor han vel er indtruffen sammen med Kongen; men hvorfor har han ikke beseglet Haandfæstningen eller de omtrent samtidige Aktstykker (Hadorph, Rijm-Krönikor II. 429; Kold.-Rosenvinge, Gamle danske Domme I. 34 f.)? 21. Juni 1514 nævnes han som Rigsraad i en Dom, der in originali findes i Ny kgl. Saml. Fol. 1301e. I det Aftryk af Haandfæstningen, som Behrmann har leveret (Christian II's Hist. II. 37 ff.), forekommer han — som Biskop i Aarhus!

[3]) Allen II. 574 f.

[4]) Annaler f. nord. Oldkynd. 1855. S. 48 ff.

[5]) Han døde 1517—18. Allen, Breve og Aktstykker I. 25.

deres Midte, klagede til den nye Konge over det Brud paa Haandfæstningen, der var sket ved hans Optagelse i Raadet, og Kongen for at forsone de opbragte mulig har udstødt ham af Rigsraadet, ligesom han snart efter blev afsat som Landsdommer i Jylland og Lensmand paa Kallø[1]), hvis man ikke vil antage, at hans Navns Udeladelse har sin Grund i, at han i Forudfølelse af det Uvejr, der vilde bryde løs mod ham, har foretrukket ikke at begive sig til Kjøbenhavn. Henrik Knudsen Gyldenstjerne endelig, som døde 1517[2]), vedblev bevislig at beklæde sin Værdighed som Rigsraad til sin Død[3]). Rigsraadet har altsaa 1513 talt 11 gejstlige og mindst 20 verdslige Medlemmer.

At Rigsraadet under Christiern II forøgedes med gejstlige Medlemmer, er sikkert nok og er ikke heller draget i Tvivl af nogen. Haandfæstningen af 1523 nævner 5, der ikke forekomme i Christiern II's Haandfæstning, men den ene af dem, Ove Bilde, var dog efter det nys bemærkede i Raadet 1513, om end ikke i Egenskab af Biskop. De andre fire ere: Styge Krumpen, Koadjutor i Børglum, Jørgen Friis, Biskop i Viborg, Aage Jepsen Sparre, udvalgt Ærkebisp i Lund, og Knud Henriksen Gyldenstjerne, Provst i Viborg. De to sidste antager Begtrup for at være udnævnte af Frederik I, medens Heise mener, at Knud Gyldenstjerne var den eneste gejstlige Person, som den nye Konge satte ind i Raadet; men denne tilsyneladende Meningsforskjel maa siges at være uden videre Betydning: Aage Jepsen Sparre blev først af Frederik I anerkjendt som Ærkebiskop, hvorved han

---

1) Allen II. 37 ff., 53, 591, 593.

2) Paludan-Müller, St. Hans Kloster i Odense S. 36. Vedel-Simonsen, Rugaard I. 2. 21.

3) Som saadan forekommer han f. Ex. 1515 hos Hadorph II. 432 og i Suhms Nye Saml. III. 154.

med det samme fik Sæde i Rigsraadet, om han end ikke udnævntes til Medlem af Kongen. Det er altsaa vist, at Rigsraadet i Tidsrummet 1513—1523 fik to nye gejstlige Medlemmer, Styge Krumpen (1519[1]) og Jørgen Friis (1521[2]); men desuden har det i samme Tidsrum i sig optaget de Mænd, der efter hverandre bestege den lundske Ærkebispestol efter Birgers Død i December 1519, nemlig Jørgen Skodborg, Diderik Slaghæk og Johan Veze[3]). Den sidste af dem afløstes af Aage Sparre, der altsaa ikke indtog en ledig Plads i Raadet, men erobrede den tillige med Embedet fra en anden. Foruden Birger var af de i Aaret 1513 levende Biskopper ogsaa Erik Kaas afgaaet ved Døden (1520), og Provsten i Børglum Antonius Fürstenberg havde afstaaet sit Embede og forladt Danmark[4]). Heraf ses, at der i Slutningen af Christiern II's Regering var samme Antal af gejstlige Rigsraader som i Begyndelsen, nemlig 11, en ualmindelig rig Besætning, foraarsaget ved, at to Bispestole, Aarhus og Børglum, hver havde to Medlemmer at sende. Men dette Tal kan naturligvis ikke omstøde Paastanden om, at det var Kongens Tanke ikke at udnævne nye Rigsraader, da det ganske laa uden for hans Rækkeevne at spærre Adgangen til Rigsraadets gejstlige Pladser.

---

[1]) Pontoppidan, Annales ecclesiæ Dan. II. 491.

[2]) Ny kirkehist. Saml. V. 566 f.

[3]) Beviser for, at disse tre have siddet i Rigsraadet, findes f. Ex. hos Hadorph II. 440 (Jørgen Skodborg), i Diplom. Norveg. I. 766 (Diderik Slaghæk, som af let forstaaelige Grunde ikke navngives, men blot kaldes »Hr. Electus i Lund«) og i Suhms Nye Saml. I. 377 (Johan Veze).

[4]) Ny kirkehist. Saml. IV. 466. Som Rettelse og Tillæg til det der S. 465 meddelte kan bemærkes, at Antonius Fürstenberg allerede 1509 var i Rigsraadet (Hadorph II. 419) og endnu 1519 Medlem af det ifølge Dokument, dat. Viborg Løverdag efter hell. tre Kongers Dag 1519 (Geh. Ark., Dsk. Saml.).

Vi vende os derfor til de verdslige Rigsraader for at undersøge Afgangen og Tilgangen, — hvis der har været nogen. Deres Antal var 1513, som paavist, mindst 20, og af dem møde vi 1523 i Haandfæstningen 11[1]). Da der imidlertid ingen Sikkerhed er for, at denne nævner alle, maatte man for at være vis paa, at de 9 vare døde i Mellemtiden, andetsteds fra have paalidelige Efterretninger om deres Dødsaar. Maaske andre i saa Henseende vide bedre Besked, men jeg ser mig ikke i Stand til at oplyse dette for alles Vedkommende. Henrik Knudsen Gyldenstjerne døde 1517, som nylig omtalt, Niels Eriksen Rosenkrands 1516[2]), Thomas Nielsen Lange 1521[3]) og Jens Holgersen Ulfstand i Februar 1523[4]). Tønne Parsberg er vistnok død i Slutningen af Aaret 1521[5]). Sten Bildes Dødsaar kan jeg derimod ikke angive, ikke heller Jakob Andersen Bjørns og Aage Andersen Thotts[6]). Tilbage staar endnu den niende, Rigskansleren Jørgen Marsvin. Det hedder om ham, at han var Rigskansler fra 1495 til 1521[7]), og som hans Eftermand nævnes Niels Henriksen Arenfeld fra 1526; men

[1]) Mogens Gjøe, Tyge Krabbe, Niels Høg, Predbjørn Podebusk, Henrik Aagesen Sparre, Henrik Krummedige, Hans Bilde, Albert Jepsen Ravensberg, Mads Eriksen Bølle, Peder Lykke og Joakim Lykke.

[2]) Rørdam, Hist. Kildeskrifter I. 342. Ikke 1515, som Hvitfeld, Christ. II S. 44, har.

[3]) Danske Saml. I. 53. Hvorpaa T. A. Becker støtter sin Angivelse 1520 (Kvartalskr. Orion I. 287), véd jeg ikke.

[4]) Hist. Tidsskr. I. 218.

[5]) Han levede 1518 (Kold.-Rosenvinge, Gl. danske Domme I. 38; jvfr. P. v. Möller, Bidrag till Hallands Hist. I. 165); men 13. Jan. 1522 var han død (Suhms Nye Saml. II. 2. 185).

[6]) Sten Bilde levede endnu 1519 (Suhms Nye Saml. II. 2. 159). Jakob Bjørn var endnu 1522 i Live, men var død 1525 (Becker, Danske Herregaarde VI. Vorgaard; VIII. Tybjerggaard). Aage Thott levede 1520 (Suhms Nye Saml. II. 2. 173).

[7]) J. E. Larsens saml. Skrifter, 1. Afd. II. 252 (støttet paa Meddelelse af Begtrup). Becker, Danske Herregaarde II. Hollufgaard.

om den mellemliggende Tid fattes os Underretning, hvad vi saa meget mere maa beklage, som vi netop her staa ved et Punkt af ikke ringe Betydning. Med hvilken Ret det siges, at Jørgen Marsvin var Kansler til Aaret 1521, véd jeg ikke; man træffer ham i dette Aar optrædende som saadan[1]), og senere er jeg ganske vist ikke stødt paa ham i denne Stilling[2]), men er Efterretningen rigtig, maa han have nedlagt Embedet, thi han levede til 1524[3]); men at han har gjort det, derom savnes enhver Oplysning. Maaske vilde den Bemærkning paatrænge sig en eller anden, at om Kong Christiern nu end nok saa meget har higet efter at samle Regeringens Traade i sine egne Hænder, vilde han dog ikke kunne undvære Rigskanslerens Person og saaledes se sig nødsaget til, hvis denne Embedsmand fratraadte, at udnævne en anden i hans Sted; men en Betragtning som denne tør dog næppe gjøres gjældende, saa længe Grænserne for Christierns II's hensynsløse Egenraadighed netop ere det, hvorom der strides[4]), og ulige nærmere ligger derfor den Formodning, at hvis Rigskansler-Embedet havde staaet

[1]) Suhms Saml. II. 2. 49. Jvfr. Suhms Nye Saml. I. 372.

[2]) Med mindre man med Prof. Paludan-Müller vil henlægge en Begivenhed, hvor han skal være optraadt som Rigskansler, til Avgust 1522 eller maaske endog til Januar 1523 (Annaler f. nord. Oldkynd. 1853. S. 15 f.); men Angivelsen er for ubestemt, til at man tør bygge paa den, og Tidsbestemmelsen synes ikke heller at passe med det hos Vedel Simonsen, Rugaard I. 2. 49, om Hr. Tjelluf Eriksens Levetid anførte.

[3]) Vedel Simonsen, Odense II. 1. 161. 1523 var han med blandt de fynske Adelsmænd, som aflagde ny Ed til Christiern II (Hvitfeld, Christ. II S. 265).

[4]) Mærkeligt er det imidlertid, at Biskop Lage Urne i Roskilde netop i Aarene 1523 og 1524 fører Titlen »Danmarks Riges Kansler« (Olivarius, De vita et scriptis Pauli Eliæ p. 61; Hvitfeld, Frederik I S. 55; Münter, Den Danske Reformationshist. I. 526); men med Larsen (Saml. Skr. 1. Afd. II. 255) mener jeg, at dette »ikke kan sigte til Justitskanslerembedet«.

ledigt ved Frederik I's Thronbestigelse, havde denne Konge, der var saa ivrig for at kreere Rigsraader og havde saa mange, der skulde belønnes, snarest besat det, og at hans Undladelse heraf derfor var en Følge af, at Jørgen Marsvin ikke havde opgivet sin Stilling. Holder denne Formodning Stik, have vi et Bevis for, at det er urigtigt at gaa ud fra, at Haandfæstningen af 1523 nævner alle Medlemmerne af Rigsraadet[1]). Muligheden er da bleven til Vished, og vi synes derfor i endnu højere Grad end ellers at være i vor gode Ret, naar vi rejse Indsigelse mod at benytte dette Aktstykke som eneste Udgangspunkt for Undersøgelsen om de af den foregaaende Konge udnævnte Raader. Foruden det, at tilfældige Omstændigheder kunde forhindre enkelte Medlemmer fra at møde, tør vi ikke lade ude af Betragtningen, at de, der foreskreve Frederik I Betingelserne, inden Kronen sattes paa hans Hoved, vare et sejrrigt Parti, og at mer end én Bevæggrund kunde afholde en Tilhænger af den fordrevne Konge fra at indfinde sig. For de Mænd, som paa deres Skuldre havde løftet den slesvigske Hertug op i den danske Kongestol, var det vel ingen vanskelig Ting at faa den nye Hersker, som lige overfor den afsatte Fyrste og hans Venner havde fælles Interesse med dem, til at udelukke et Par ildesete Medlemmer af Raadet (thi at de selv skulde kunne tiltage sig denne Myndighed, kan jeg ikke tro). Om dette er sket, vides, vel at mærke, ikke, men

[1]) Det have vi maaske alligevel, thi fordi Jørgen Marsvin havde nedlagt sit Embede, fulgte deraf næppe nødvendig, at han med det samme havde opgivet sin Rigsraadsplads. Jvfr. Knudsen, Christ. I's Diplomat. S. 113, 186, hvoraf fremgaar, at Jens Torbernsen (Sparre) 1459 var Rigskansler, men 1467, uagtet Embedet da beklædtes af en anden, dog sad i Raadet. Et Aarhundrede senere træffe vi imidlertid et Exempel paa det modsatte (Axel Urne). Sagen maa derfor undersøges nøjere, før man med Bestemthed tør udtale sig om den.

Tanken derom ligger ikke fjærn, og vist er det, at Listen i Haandfæstningen maa bruges med Forsigtighed. Et Fingerpeg giver Christiern II's egen Haandfæstning. Vare ikke ved et heldigt Tilfælde Forhandlingerne, der gik forud for dens Tilblivelse, blevne bevarede, vilde vi være i endnu større Uvished om Niels Klementsens Skæbne, end vi ere. Næppe er den Fyrste borte, hvis Haand har værnet om den forhadte vanbyrdige Rigsraad, førend hans Fjender kaste sig over ham, og hverken i Haandfæstningen eller i nogen senere Statsakt vil man finde hans Navn figurerende blandt Rigsraadernes. Er det da sandsynligt, at Revolutionsmændene fra 1523 vilde vise sig mere overbærende og med Ro taale en af den fordrevne Konges erklærede Tilhængere — hvis en saadan var bleven optagen i Raadet — i deres Midte nu, da de vare Herrer over Situationen?

Rejser der sig Spørgsmaal om, hvilke Raader Kong Hans udnævnte under sin Regering, ville mange Aktstykker staa til vor Raadighed og tjene som Korrektiv for den Liste, Sønnens Haandfæstning indeholder; men anderledes er det med Christiern II. Den avtokratiske Stræben, der ved saa mange Lejligheder lægger sig for Dagen hos ham, viser sig ikke mindst deri, at Rigsraadet trænges i Baggrunden, og navnlig fra den sidste Halvdel af hans Regeringstid er det overordentlig vanskeligt at træffe det handlende in corpore; man kan støde paa en enkelt Provinses Raader eller paa et lille Udvalg, som er samlet for at afgjøre Retstrætter, og selv de forsvinde saa at sige i det sidste Par Aar. Er der nogen, som er Skyld i, at en Anklage for at have villet lade Rigsraadet begrave sig selv er bleven rettet mod Christiern II, er det ham selv, fordi han i saa ringe Grad har benyttet sig af det. Men man maa ikke sammenblande

de to Ting: ét er at indskrænke Rigsraadets Virksomhed, noget helt andet er det at ophæve det.

Kun fra de sidste Maaneder, inden han forlod Land og Rige, frembyder der sig atter offentlige Dokumenter udstedte af flere Rigsraader. Det er i Oprørets Tid, da de jydske Stormænd afkaste «Tyrannens» Aag. Til et af disse Dokumenter var det, at Allen henviste, da han vilde bevise, at Begtrup havde Uret, et Brev, som er udstedt i Ribe den 1ste Marts 1523 af 3 gejstlige (Iver Munk, Styge Krumpen og Jørgen Friis) og 6 verdslige (Predbjørn Podebusk, Joakim Lykke, Tyge Krabbe, Peder Lykke, Mogens Munk og Ove Vincensen Lunge) Rigsraader[1]). Men som det vil erindres, har Heise bemærket, at de to sidstnævnte ikke kunne være udnævnte af Christiern II. Det kunde ved første Øjekast synes underligt, at Allen, siden han ved et «f. Ex.» antyder, at disse to Mænd ikke ere de eneste af Christiern II udnævnte Rigsraader, ikke hellere har anført andre, mod hvilke der ikke lod sig gjøre Indvendinger; men nøjere beset vil Sagen let finde en Forklaring. Det synes indlysende, at da han vilde imødegaa Begtrup, har han taget et af de faa Aktstykker, som let tilgængelige kunde yde ham, hvad han søgte, og da han heri traf to Navne, som efter hans Mening vare tilstrækkelige til at tilbagevise den udtalte Paastand som usand, har han ikke fortsat en Undersøgelse, som nu forekom ham overflødig. Intet Øjeblik er det faldet ham ind, at der kunde ytres Tvivl om, at de to nævnte Mænd skyldte Christiern II deres Sæder i Raadet; ellers havde han sikkert søgt andre Beviser. Man kan derfor ikke sige, at han kun er i Stand til at navngive to, som oven i Kjøbet ere meget tvivlsomme, og at han for at

[1] Hübertz, Aktst. vedk. Aarhus I. 121.

forøge disses Vægt tilføjer sit «f. Ex.» Om han har haft nogle bestemte Navne in mente[1]), er ikke godt at sige, men jeg tror det ikke; derimod har han haft det Indtryk fra sit Studium af Tidens Brevskaber og Papirer, at de to ikke udgjøre hele Listen paa de af Kong Christiern udnævnte Rigsraader. Hans lille «f. Ex.» fortjener vor fulde Opmærksomhed[2]).

Heise antager, at Mogens Munk og Ove Lunge ere optagne i Raadet mellem Oprørets Udbrud og den 1ste Marts 1523, «enten af Hertug Frederik eller — hvad der er rimeligere — af selve de oprørske Raader». Da jeg ikke kan være ganske enig med ham i dette, skal jeg fremlægge Sagens Akter.

Det første Brev, vi finde udstedt af de oprørske Jyder, er af 21de December 1522[3]). I dets Indledning nævnes 6 gejstlige og 6 verdslige Raader, hvilke sidste alle forekomme i Haandfæstningen af 1513, samt 6 Adelsmænd udenfor Raadet, hvoriblandt Landsdommeren Mogens Munk[4]). 20de Januar 1523 udsendte de jydske Raader fra Viborg et aabent Brev til Indbyggerne i Viborg Stift[5]). Det er forsynet med 5 Biskoppers og 6 verdslige Rigsraaders Navne,

---

1) Og hvilke da? Mange kan det ikke have været, thi han skriver selv om Omvæltningen 1523 (IV. 2. 56): «Ikke mindre end nogle og tyve verdslige Herrer — — — fik paa én Gang Sæde i Rigsraadet.»

2) Det er ogsaa dette «f. Ex.», der gjør Anken imod ham saa meget mere eftertrykkelig, hvis den ikke kan afvises.

3) Det Kiøbenhavnske Selskabs Skrifter III. 65 ff. Om det ved Aktstykkets Udstedelse begaaede Bedrageri se Allen III. 2. 336 f.

4) Disse 6 ere: Mogens Munk, Niels Ludvigsen (Rosenkrands), Otto Holgersen (Rosenkrands), Erik Eriksen (Banner), Erik Stygge og Oluf Nielsen (Rosenkrands).

5) Orig. i Universitetsbibl., Arn. Magn. Dipl. Dan. IX. 3. Den har 5 paatrykte Segl. (Allen III. 2. 474 beskriver den ikke nøjagtig.) Jvfr. Aftrykket hos Hvitfeld, Christ. II S. 246 ff.

af hvilke de sidste ere de samme som i det nys nævnte Aktstykke. Ti Dage senere, den 30te Januar, rettedes en Proklamation til Fynboerne, udstedt af 4 Biskopper og 5 verdslige Rigsraader[1]). Den sidste af disse er Ove Vincensen (Lunge) til Tirsbæk. Om denne anfører Heise imidlertid et Stykke af et Brev, der er skrevet den 9de Februar 1523, og som skal vise, at han da ikke var i Raadet. Brevskriveren, som er Kongens Skriver Peder Villadsen, mælder deri sin Herre: «Sammeledes værdiges Eders Naade at vide, at Erik Eriksen er kommen og Ove Vincensen; Hr. Peder Lykke eller nogle andre af Raadet har jeg ikke endnu set eller spurgt at de komne ere, uden disse forskrevne Bisper 4, Hr. Predbjørn og Hr. Tyge Krabbe»[2]). En Nutids-Læser kan vist ikke faa andet ud af disse Ord end, at deres Forfatter ikke har regnet Ove Vincensen med blandt Raaderne; men man glemme ikke, at Ordene ikke komme fra en Nutids-Skriver, og at vi næsten daglig blive Vidner til, at Fortidens Udtryksmaade, der ikke alene er tung og ubehjælpsom, men ogsaa kan følge andre Regler end vor Tale, misforstaas, fordi man bruger det 19de Aarhundredes Logik og, hvad mere er, dets Sprogbrug som Udgangspunkt. Det være nu langt fra mig at ville gjøre noget Forsøg paa at vise, hvorledes hine Ord maatte opfattes af en samtidig, — det var at komme fra Skylla i Charybdis. Jeg har kun i Almindelighed villet advare mod uden med den højeste Grad af Forsigtighed at drage historiske Resultater ud af Textfortolkning alene, og jeg skal derfor vel vogte mig for at møde med en Forklaring af

[1]) Orig., dat. Viborg Fredag før Kyndelmesse og beseglet med 9 Segl, findes i det kgl. Danske Selskabs Eje. En Afskrift i Geh. Ark.s Diplomatarium.

[2]) Allen, Breve og Aktst. I. 32 f.

Stedet. Vist er det, at Ove Lunge den 9de Februar sad i Raadet, hvad enten man vil antage, at Peder Villadsen benægter det eller ej. Antager man med Heise det første, staar man lige overfor to Forklaringer: enten har Skriveren ikke vidst Besked, eller ogsaa er Ove Lunge bleven udnævnt af andre end Christiern II, og hans Valg saaledes ugyldigt i Kongens og hans Tilhængeres Øjne. Den første af disse Forklaringer er just ikke meget rimelig, naar der tages Hensyn til den Persons Stilling, hvem man vil tillægge Uvidenheden, thi man skulde tro, at de kongelige Skrivere bedre end de fleste andre vare inde i, hvem der vare Medlemmer af Rigsraadet. Den anden Antagelse ligger nærmere for den, der maatte hylde Heises Anskuelse, at andre end Kongen kunde besætte Pladser i Raadet, en Anskuelse, som jeg imidlertid ikke kan tiltræde. Jeg har intet imod at opstille den Formodning, at Frederik I strax efter, at han har modtaget Kaldelsen til Danmarks Throne, har forstærket Antallet af de paa hans Side staaende Rigsraader, saa meget mindre, som vi derved vilde være i Stand til paa en simpel Maade at forklare, hvorledes Mogens Munk, som den 21de December 1522 vitterlig ikke var Rigsraad, den 1ste Marts 1523 var i Besiddelse af denne Værdighed[1]; men Frederik I kan ikke have udnævnt Ove Lunge. Den 29de Januar udfærdigede den vordende Konge i Husum

[1]) At antage, at Christiern II selv skulde have udkaaret ham til Rigsraad i Løbet af disse Maaneder for derved at vinde ham og den jydske Adel, blandt hvilken han indtog en fremragende Plads, er dog ikke urimeligt, men det tør kun fremsættes som en løs Gisning, da det savner enhver Støtte i Kilderne. Skulde det blive godtgjort, at den slesvigske Hertug ikke kunde udnævne Rigsraader, før han var Konge, vil jeg imidlertid foretrække hin Gisning fremfor at antage, at Rigsraadet paa egen Haand har optaget ham.

det Brev, hvori han modtog den tilbudte Krone, og det overgaves til Mogens Munk[1]). Men denne forhastede sig ikke: et Par Dage efter aflagde han et lille Besøg i det holstenske[2]), og om han ogsaa var ilet afsted og sammen med hint Brev havde baaret nye Raaders Udnævnelse i sin Lomme, kunde han ikke være naaet til Viborg den 30te Januar, den Dag, paa hvilken Ove Lunge kaldes Medlem af Raadet. Til Bestyrkelse af sin Antagelse, at Ove Lunge (og Mogens Munk) snarest ere optagne i Rigsraadet af dette selv, henviser Heise til Herredagen 1533, da det samme skete med Oluf Munk og Mogens Bilde; men mod en Analogiseren af Begivenhederne 1523 og 1533 lader sig formentlig meget indvende.

Hvad Oluf Munk angaar, stadfæstede Rigsraadet 1533 Biskop Iver Munks Valg af denne sin Søstersøn til at være hans Medhjælper og Eftermand i Bispedømmet, og med det samme optog det ham i Raadet[3]). Det sidste var en nødvendig Følge af det første, og medens man derfor kan sige, at Rigsraadet paa en Maade valgte en ny Biskop, kan man ikke med Rette hævde, at det udnævnte Oluf Munk til Rigsraadsmedlem. Hermed vil jeg ikke begynde et Forsøg paa at bevise, at Rigsraadet i den kongeløse Tid 1533—34 ikke egenmægtig har forøget sit eget Antal; dette er saa langt fra at være min Hensigt, som jeg netop tror, at Mogens Bilde ikke er den eneste, der blev gjort til Rigsraad under Interregnet[4]). Forholdene 1523 vare imidlertid vidt

[1]) Hvitfeld, Christ. II S. 249.
[2]) Allen III. 2. 356, 476.
[3]) Hist. Tidsskr. 4. R. III. 497.
[4]) I Christian III's Klageskrift mod Biskopperne fra 1536 læses følgende om Rigsraaderne, især de gejstlige: «Da hafve de, efter Konning Friderichs Afgang besynderlig, Rigens Raad imod gamle lovlige Sædvane med mange Personer udspredt og formeret udi saa

forskjellige fra Forholdene 1533. De, der opsagde Christiern II Huldskab og Troskab, henvendte sig samtidig til Gottorperen for at faa ham til at overtage Kronen, og der indtraf saaledes dengang ikke noget egentligt Interregnum. Vistnok hengik der nogen Tid, inden Frederik I blev hyldet som Konge, men det var ikke andet end, hvad der skete ved hvert Thronskifte, for saa vidt den nye Konge ikke allerede var hyldet i Formandens Regeringstid. Det er meget muligt, at der er udøvet et svært Tryk paa Frederik I, saa at han har maattet indføre Mænd i Raadet, som han helst havde set udenfor det, men jeg betvivler i højeste Grad, at det jydske Rigsraad har vovet, usikre som Udsigterne til Sejr dog vare og derfor tvunget til at iagttage i

---

Maade, at hver Biskop hafver haft udi Raadet tu eller tre Brødre eller jo i det mindste hans næste Blodsforvandte eller Fader-Sønner, eller een Broder den anden, hvilket dog en Part af dennem førre eller gandske intet vare der nyttige eller skikkelige til at hafve, dog saa indtrængt og indskudt dennem udi Rigens Raad (Vi ville dog hermed ingen hafve talt for nær), paa det at Bisperne og deres Anhængere motte hafve desflere Stemmer og Anhang inden-Raads» (Rørdam, Hist. Kildeskrifter I. 150). Heise bemærker (Hist. Tidsskr. 4. R. III. 277) om Ordene i Begyndelsen, at man kunde «fristes til vende dem om og sige, at Bisperne og deres Tilhængere i Raadet navnlig i Kong Frederiks Tid, men tildels ogsaa efter hans Død, havde sørget for at faa deres Slægt ind i Raadet». Men giver man efter for denne «Fristelse», foretager man rigtignok en dristig Forandring i Aktstykket. Dette maa, hvis det ikke begaar en ganske utilladelig Overdrivelse, sigte til flere end de to: Oluf Munk og Mogens Bilde, men hvem der ellers kan menes, véd jeg ikke. Kun skal jeg — næst at gjøre opmærksom paa, at Udtrykket: «Vi ville dog hermed ingen have talt for nær» tyder paa, at de under Interregnet optagne Raader i hvert Fald for en Del vare Mænd, hvem den nye Regering havde Aarsag til at behandle med Hensynsfuldhed, — anføre, at Johan Friis i November 1533 siges at sidde i Rigsraadet (Nye Dsk. Mag. II. 256, hvorimod han ifølge Heise, Hist. Tidsskr. 4. R. III. 470, først 1536 opnaaede denne Værdighed).

det mindste et vist Hensyn overfor den slesvigske Hertug, hvis Bistand ej kunde undværes, men som, hvor godt man end var underrettet om det dybe Had, han nærede til sin Broderson, var af en forsigtig og beregnende Natur, hvis Betænkeligheder ved ethvert Middel maatte fjærnes, — jeg betvivler, siger jeg, at Rigsraadet har vovet under disse Omstændigheder paa egen Haand at supplere sig selv for at nøde den nye Konge til at bøje sig overfor en Kjendsgjerning, hvis eneste Berettigelse var den mer end tvivlsomme, at den var fuldbyrdet, og jeg mener, at de Mænd, hvis Feltraab var, at de grebe til Sværdet for at værne om Forfatningen, ikke i samme Øjeblik, som de udsendte dette Løsen, turde begaa en Handling, hvorved de saa fuldkomment sloge sig paa Munden. Vi maa have Beviser for, at Rigsraadet 1523 tilrev sig kongelig Myndighed; Formodninger, ene støttede paa Begivenhedernes Gang 10 Aar sildigere, ere ikke nok.

I Overensstemmelse med det her udviklede ser jeg ingen Grund til at benægte, at Ove Lunge den 30te Januar 1523 var Medlem af Raadet, fordi Brevet af 9de Februar synes at tale derimod, thi dette Brev har ikke den Beviskraft, man har villet tillægge det. Og saa længe det ikke er godtgjort eller, hvis denne Fordring er for stræng, gjort sandsynligt, at de jydske Revolutionsmænd paa egen Haand have sat ham ind i Raadet (altsaa efter 21de December 1522), maa man være berettiget til i ham at se en af Christiern II udvalgt Rigsraad[1]), saaledes som Allen har ment. —

---

[1]) Vilde man hertil bemærke, at Kongen næppe havde valgt en Mand, der var blandt de første til at svigte ham, maa jeg bede om, at man vil kaste et Blik paa dem, der rejste Oprørsfanen, og spørge, om man ikke i dette Selskab træffer dem, man ikke kunde vente

For trods de egentlige Rigsraadsbreves ringe Antal at skaffe sig paalidelig Underretning om, hvem der sad i Raadet i Kong Christierns Dage, have de, som hævde den af Allen modsagte Anskuelse, søgt paa anden Maade at naa til Maalet: ad personalhistoriske Specialundersøgelsers møjsommelige Vej have de troet at være komne til tilstrækkelig Klarhed herom, saa at de paastaa, at hver eneste af de i Frederik I's Haandfæstning nævnte verdslige Rigsraader, som ikke forekommer i Christiern II's Haandfæstning, er udnævnt af Frederik I (eller af Rigsraadet selv). Da begge Forfatterne kun i forbigaaende have behandlet Spørgsmaalet, have de ikke fremsat andet end Resultatet af deres Undersøgelser, og for den, der vil prøve disse, er der derfor ikke andet for end selv at foretage dem, — om han ellers formaar det, thi to Forskere ville næppe ganske have det samme Materiale til deres Raadighed. Det er imidlertid ikke min Hensigt at vove mig ind paa dette Forsøg; kun vil jeg med Hensyn til Undersøgelserne og det, derpaa er bygget, anføre et og andet, som synes mig at kunne have nogen Betydning for det foreliggende Spørgsmaals Løsning.

Mod Sikkerheden af det Udbytte, som de personal-

at se her, naar man tog i Betragtning, hvad Kongen havde gjort for dem. — En anden og i alt Fald tilsyneladende mere væsentlig Indvending kunde tænkes grundet paa den Rækkefølge, hvori Rigsraaderne nævnes, idet Mogens Munk staar foran Ove Lunge, og denne saaledes ikke kunde være kommen ind i Raadet før hin. Men denne Indvending er ikke afgjørende for mig. Det er imidlertid et Punkt, jeg nødig her vil indlade mig videre paa, da Undersøgelsen vilde kræve en uforholdsmæssig stor Plads; jeg har kun anført det for ikke at blive beskyldt for at have overset et Moment, som i andres Øjne maaske kan spille en stor Rolle. Kun i Almindelighed bemærker jeg, at Rigsraadernes indbyrdes Orden i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede er for vaklende og vexlende (endog i Aktstykker, der ere udstedte paa selv samme Dag), til at man paa den kan bygge noget bestemt.

historiske Studier angaaende Rigsraaderne yde, lader sig med Grund rejse Tvivl. Medens det for senere Tidsrum kan være forbundet med mer eller mindre Besvær, men dog som oftest er muligt, at udfinde, naar en Mand er optagen i Rigsraadet, bliver Forholdet anderledes, naar Talen er om ældre Tider, og især, naar Undersøgelsen gjælder Aar, hvori de Aktstykker, der skulde være Rettesnoren for den, fattes, thi da bliver det som oftest umuligt at besvare Spørgsmaalet. Netop Slutningen af Christiern II's Regeringstid er indhyllet i et saadant Mørke; kun famlende kan man prøve sig frem, Sikkerhed er der ikke meget af. Vi maa huske paa, at vi for disse Aar mangle Lister over Rigsraadet, saaledes som de ellers forekomme i Domme eller andre offentlige Dokumenter; i Aktstykker af mere privat Natur vil der yderst sjælden findes nogen Angivelse af, hvorvidt de i dem omtalte Mænd have været Medlemmer af Raadet[1]). Man tager for slige Tilfælde gjerne sin Tilflugt til Kongebreve for af dem at faa den attraaede Oplysning, idet kun Rigsraader i disse kunne faa Titlen «vor Raad», og idet man saa slutter, at naar denne Titel mangler, har den paagjældende ikke heller været Medlem af Raadet. Denne Slutning skulde være rigtig, — hvis Menneskene vare, som de burde være, hvis ikke Unøjagtigheder let indsnege sig netop paa saadanne Steder, hvor ikke Eftertanke, men Vane saa hyppig førte Pennen. Jeg tror ikke, at en dansk Adelsmand, som kaldes «vor Raad», har været udenfor Rigsraadet; jeg mindes ikke at have set Exempler her-

[1]) Som ovenfor bemærket, var Jørgen Marsvin blandt dem, der 1523 paa ny svore Christiern II Troskab, men fordi Hvitfeld, hvem vi skylde denne Efterretning, ikke angiver ham som Rigsraad ved denne Lejlighed, følger deraf ikke, at han da ikke var det, da Hvitfeld vel har taget Navnene ud af et Dokument, og dette ingenlunde behøver at have opført ham med sin Titel.

paa, og derfor opstiller jeg den Fordring, at det bestemt maa bevises, at der er begaaet en Fejl, før man tør forkaste det Vidnesbyrd, hin Titulatur afgiver. Derimod mener jeg, da det modsatte er sket, at man maa være meget varlig med at drage Slutninger, naar Ordene «vor Raad» fattes. Renskrivningen af Kongebrevene udførtes naturligvis af de underordnede Personer i Kancelliet efter de Koncepter, der forelagdes dem, og for saa vidt Ordene «vor Raad, Mand og Tjener» skulde indsættes i Brevene, men manglede i Udkastene, eller skulde anbringes som Udskrift, indførte de dem efter de vedtagne Formler, eftersom enhvers Værdighed udkrævede det. Men ved en mekanisk Brug af Formler kan indløbe Fejl, og det laa i saa Henseende ulige nærmere at gjøre fejl ved at overspringe end ved at tage for meget med. Da det desuden var faa, hvem Prædikatet «vor Raad» tilkom, maatte Vanen ogsaa bidrage til, at denne Titulatur kunde blive udeladt paa urette Sted. Inden Brevet forsynedes med det kongelige Segl, blev det sikkert gjennemset af en af de højere staaende, og han vilde nok have studset, om han havde fundet en af den «menige» Adel tituleret Raad, og have befalet, at dette skulde forandres[1]); men ogsaa hans Øje kunde Udeladelsen af en retmæssig Titel vistnok undgaa. Hertil kommer endelig, at Manglen af Ordet «Raad» ved en Raadsherres Navn slet ikke nødvendig beror paa en Fejltagelse, men kan være sket med Vilje som en Forkortelse eller af andre Grunde, en Omstændighed,

[1]) Herpaa kan anføres som Exempel et Kongebrev til Tyge Brahe, dat. Kjøbenhavns Slot Søndag næst efter S. Francisci Dag 1521, hvis Udskrift lyder saaledes: «Oss elskelige her Tyghii Bradhe, ridhther, wor mand och raadh thiener». Paa Originalen (som findes i Geh. Ark., Saml. Christ. II) er det fremhævede Ord overstreget og i Stedet skrevet det sidste; maaske har Skriveren selv strax set Fejlen og rettet den.

der ligesom det hele ældre Titulaturvæsen trænger til nærmere Oplysninger, men dog strax nedenfor skal blive lidt mere berørt. Vil man have Beviser for, at slige Udeladelser kunde finde Sted, hvad enten man nu vil antage dem for vilkaarlige eller uvilkaarlige, tage man Kongebrevene til Rigsraaden Henrik Krummedige for sig, og man vil se, at det er mer end én Gang, at han ikke faar den ham tilkommende Rigsraadstitel[1]).

For den, der sysler med Christiern II's Historie, ere de Kancelli-Registranter fra denne Konges Tid, som ere trykte i de af Suhm bekostede Samlinger, af stor Værdi, men i endnu højere Grad om disse end om de originale Kongebreve gjælder det, at de med Hensyn til manglende Titulaturer maa benyttes med Forsigtighed[2]). Og dog er det sikkert netop disse Registranter, der danne Grundlaget for de anstillede Undersøgelser om Rigsraadernes Udnævnelsesdatoer. Man vil da vistnok give mig Medhold i, at overfor et Udsagn som Allens skal der flere og stærkere Beviser end de, disse Registranter yde, for at godtgjøre et Faktum. Desuden give de kun spredte Vink, thi naar f. Ex. Ove Lunge i dem den 27de December 1521 og den 17de Marts 1522 blot kaldes «vor Mand og Tjener»[3]) og derved betegnes som da værende udenfor Raadet — en Angivelse, hvis Rigtighed vi selvfølgelig ikke maa betvivle, naar der intet er, som taler for det modsatte —, men senere (saa vidt jeg véd) ikke nævnes i dem paa en Maade, der afgjør noget i saa Henseende, er der intet til Hinder for, at han

[1]) Dsk. Mag. 3. R. II. 29. Diplomat. Norveg. VIII. 451, 464. Uheldigvis har Jahn i sin Udgave paa først nævnte Sted i Reglen udeladt Brevenes Udskrift.

[2]) Hvad om man f. Ex., støttende sig paa Suhms Saml. II. 2. 4, sagde, at Thomas Nielsen Lange 1513 ikke sad i Raadet?

[3]) Suhms Saml. II. 2. 49. Suhms Nye Saml. I. 377.

efter den 17de Marts 1522 af Christiern II kan være bleven ophøjet til Rigsraad. I tre Fjerdingaar kan meget være sket, især paa et Tidspunkt, da ydre og indre forviklede Forhold kunde gjøre det ønskeligt for Kongen at vinde den Dag for Dag lydeligere Opposition. Jeg maa overfor den af Adj. Heise ytrede Bemærkning, at han ikke kan «paavise en eneste af de Adelsmænd, som Begtrup lader blive optagne af Frederik I, som Rigsraader i Christiern II's Tid,» paa det bestemteste hævde, at dette ikke er nok, naar vi for flere af Raadernes Vedkommende savne Oplysninger om dem for et helt Aar.

Uden paa nogen Maade at ville opfordre til at hylde den historiske Skepsis, denne uheldige Overdrivelse af en nødvendig Kritik, tror jeg dog, at der er Grund til at mene, at det Materiale, hvoraf man har villet udlede, at Christiern II tænkte paa at lade sit Raad uddø, er for mangelfuldt og usikkert til at kunne bære Paastanden.

Til Slutning skal jeg, for dog ogsaa at yde et nyt positivt Bidrag til Spørgsmaalets Afgjørelse, henvise til et aabent Kongebrev, som den 10de Avgust 1522 udstedtes til alle Møens Indbyggere, og hvori disse underrettedes om, at Kongen havde «tilskrevet, befalet og tiltroet os elskelige Hr. Anders Bilde, vor Mand, Raad og Embedsmand paa vort Slot Stege,» af yderste Evne at afværge al Skade for Øen under den nu udbrudte Fejde[1]). Anders Bilde Rigsraad 1522! Er dette et ubestrideligt Faktum, da er med det samme Sagen afgjort, og den Begtrupske Opdagelse falden død til Jorden; men det er nok muligt, at der vil løfte sig Stemmer imod at anerkjende dette som et Faktum. Mon

[1]) Orig. med Segl, dat. Flensborg Slot S. Laurentii Dag 1522, i Geh. Ark., Topogr. Saml.

med Rette? Ja, det vide vi ikke, da de endnu ikke have lydt; men jeg for mit Vedkommende tror, at lige overfor det gamle Aktstykke maa den nyfødte Theori vige. Det kunde maaske synes noget inkonsekvent nu at ville lægge en saadan Vægt paa en Titulatur, da jeg nylig advarede mod at bygge for meget derpaa; men Modsigelsen bortfalder ved nærmere Eftersyn. Ovenfor gjordes gjældende, at naar en dansk Adelsmand i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede af Kongen kaldes «vor Raad», har han ogsaa siddet i Rigsraadet; og det er jo dette Tilfælde, som møder os her. Ligesom ovenfor kan derfor her den Fordring stilles, at den, som vil betvivle, at Aktstykket farer med Sandhed, maa give virkelige Grunde for sin Tvivl. Lad ham fra det angivne Tidsrum paavise Exempler paa, at den anførte Titel er tillagt en dansk Adelsmand, som bevislig ikke var i Raadet, og han har da allerede et godt Grundlag at opføre sin Tvivl paa. Men det er endda ikke nok til at gjenne Anders Bilde ud af Rigsraadet, dertil kræves der bestemte Data, som godtgjøre hans alibi. Jeg skal gjøre opmærksom paa, at vi til samme Mand have et Kongebrev af 4de April 1523, hvis Udskrift lyder saaledes: «Os elskelige Hr. Anders Bilde, Ridder, vor Embedsmand paa Stege»[1]), men jeg maa med det samme protestere mod, at der henvises til denne Udskrift, som om den skulde lægge for Dagen, at Hr. Anders Bilde i April 1523 ikke var Medlem af Raadet, thi derved vilde man gaa ud fra det, man skulde bevise. Man har ikke Lov til at sige; her have vi to Breve, hvoraf det ældste siger, at Manden var Rigsraad, det yngste, at han ikke var det. Saaledes forholder Sagen sig ikke; vi

[1]) Orig., dat. Kjøbenhavns Slot Paaske Aften 1523, med Spor af Seglet i Geh. Ark., Topogr. Saml.

have ikke to modstridende Vidnesbyrd, af hvilke vi efter eget Tykke kunne vælge det ene eller det andet, thi medens det ene Brev bestemt siger, at Anders Bilde er Rigsraad, siger det andet i Virkeligheden intet. Det er os, som af dets Ord uddrage en Slutning, men at denne ikke altid slaar til, har jeg nys omtalt. Den forkortede Titel, som gives Anders Bilde i April 1523, er — i denne Sammenhæng — betydningsløs ved Siden af den fuldstændige fra Avgust 1522. Men idet jeg atter kommer til at nævne «en forkortet Titel», maa jeg forklare, hvad jeg mener hermed.

Undersøge vi lidt nøjere Titulaturerne paa de Breve til Henrik Krummedige, hvori denne, skjønt værende Medlem af Rigsraadet, ikke kaldes Raad[1]), vil det ses, at den ene Udeladelse har ført en anden med sig. Medens den fulde Titel lyder (med Forbigaaelse af det her ligegyldige): «vor Mand, Raad og Embedsmand», kaldes han i Udskriften paa enkelte Breve blot «vor Embedsmand»; har man udeladt «vor Raad», har man tillige strøget «vor Mand». Lægger man Mærke hertil, tør man sikkert ikke antage Manglen af Raadstitlen for at være begrundet i en Fejltagelse eller Forglemmelse, men maa snarest opfatte den, som om man undertiden nøjedes med at anføre en enkelt af Addressatens Titler. Akkurat som med Henrik Krummedige forholder det sig med Anders Bilde: 1522 kaldes han «vor Mand, Raad og Embedsmand», 1523 derimod kun «vor Embedsmand».

Indtil videre maa jeg betragte baade Ove Lunge og Anders Bilde[2]) som udnævnte til Rigsraader af

---

[1]) Se de paa en foregaaende Side citerede Steder.

[2]) J. Paludan, Beskriv. over Møen I. 282 f., lader Anders Bilde komme ind i Raadet under Kong Hans, men hans Kilde er sikkert ene

Christiern II, altsaa i den af Begtrup opstillede og af Heise forsvarede Sætning se en Doktrin, som staar i Strid med Virkeligheden. Jeg skal ikke gaa videre, hverken dvæle ved, at Samtiden, ellers saa højrøstet og ødsel i sine Anklager mod den flygtede Konge, aldrig har ymtet et Ord om den Plan, man tre Aarhundreder senere har tillagt ham, eller udvikle, hvor uretfærdig man kan blive, naar man overser, at Christiern II's Regering kun varede ti Aar; idet jeg er naaet derhen, at jeg mener at kunne hævde, at Allen var i sin Ret, da han tilbageviste Begtrups Paastand som ubegrundet, har jeg naaet mit foresatte Maal.

Hofmans Danske Adelsmænd (III. 324), der dog ikke siger dette ligefrem. Naar Brasch, Gamle Eiere af Bregentved S. 119, lader ham blive Rigsraad 1523, støtter han sig paa Begtrup.

Kong Valdemars jordebog og den nyere kritik.

Af

Kr. Erslev.

Siden «Kong Valdemars jordebog» blev afskrevet af Langebek i Stockholm og udgivet af Suhm i syvende bind af Scriptores, have alle danske historiegranskere søgt til den som den ældste og vigtigste kilde for vor kundskab om Danmarks indre forhold. Men samtidig med at den saaledes blev benyttet af alle i videste mål, var der ingen, som underkastede selve værket en kritisk undersøgelse, skönt enhver kunde se, hvor mange uensartede og tidsforskellige stykker det indeholdt. Dog kunde en sådan undersøgelse også kun give ringe udbytte, så længe man blot kendte jordebogen i den unöjagtige og vildledende trykte udgave, men forståelsen af hele værket skred mægtig fremad, da man i Sverig opdagede, at den såkaldte jordebog ikke var et særligt håndskrift, men kun spredte brudstykker af en större kodex i det stockholmske rigsbibliothek. Klemming gav en meddelelse om dette i Antiquarisk Tidsskrift 1849—51, og hermed var der givet et ganske nyt grundlag for opfattelsen af «Kong Valdemars jordebog» En fremmed gransker var den förste, som benyttede denne oplysning, i

det Schirren i en undersøgelse om Estlandslisten[1]) også behandlede de øvrige jordebogsdele og skarpt udtalte, at «Valdemars jordebog» kun bestod af usammenhængende brudstykker. Herhjemme gik tyve år hen, uden at nogen vovede at tage fat på den vanskelige opgave, indtil endelig Paludan-Müller i 1871 udgav sine epokegørende undersøgelser «Om Kong Valdemars Jordbog»[2]). Han begyndte med det hele, nu genforenede moderhåndskrift, og søgte gennem en udførlig analyse af dette at vise, hvorledes dets indhold var af en så uensartet karakter, hvorledes der i det, jævnsides med den yderste pyntelighed i det ydre, gik en så gennemgående mangelfuldhed i det indre, at der kun syntes én forklaring mulig, den, at det hele håndskrift var — en øvelsesbog i afskrivning og illumination. Denne opfattelse overførtes så på jordebogsstykkerne i håndskriftet, og gennem en indtrængende kritik af de enkelte stykker påvistes over alt en mangel på sammenhæng, en unöjagtighed og ufuldstændighed, der bestyrkede, at forlægsbladene her som ved de øvrige dele af håndskriftet kun vare løse optegnelser, valgte og afskrevne uden omhu eller interesse for indholdet. At denne opfattelse vakte stor opsigt, ja mishag, er let at forstå, og den mødte også stærk modstand. Dr. O. Nielsen udgav jordebogen på ny «som en indsigelse» mod Pal.-Müllers opfattelse og forsvarede i sin indledning og sine anmærkninger en afvigende anskuelse[3]). Cand.

[1]) C. Schirren: Beitrag zum Verständniss des Liber census Daniæ (Mémoires de l'Acad. des sciences de St. Pétersbourg, VII Série, tom. II. no. 3). Den danske del af jordebogen omhandles s. 96—119.

[2]) C. Pal.-Müller: Studier til Danmarks Historie i det 13de Aarh. Om Kong Valdemars Jordbog (Vidensk. Selskabs Skrifter, 5. Række, IV Bd. S. 163—282).

[3]) Liber census Daniæ. Kong Valdemar den andens jordebog, udgivet og oplyst af Dr. phil. O. Nielsen. København 1873.

Joh. Steenstrup skrev sine «Studier over Kong Valdemars Jordebog» med den «endelige dom», at Pal.-Müller havde «været meget ubillig mod jordebogen»; selv søgte han i første del af sit skrift at skildre landets forvaltning i det trettende århundrede især efter andre kilder end jordebogen for derved indirekte at oplyse og stadfæste dennes efterretninger, medens han i sin anden del gik ind på en nöje prøvelse af håndskriftet og de enkelte jordebogsstykker[1]). Særlig mod Steenstrup rettede Pal.-Müller et «Stridsskrift», hvori han hævdede og forsvarede sine tidligere påstande[2]), og Steenstrup svarede da med et «Indlæg til Forsvar for Jordebogen»[3]). Men under denne fortsatte strid synes det ikke ualmindelige tilfælde at indtræde, at de egenlig afgörende punkter træde i skygge for de mange bipunkter, at helheden fordunkles af mindre vigtige stridsspörgsmål. Det vil derfor måske ikke være uden nytte, når en udenfor stående, der som sådan ikke behøver at indlade sig på de omstridte sidespörgsmål, udelukkende henvender opmærksomheden på hovedmomenterne i selve jordebogsproblemet. Den følgende undersøgelse vil derfor lægge mindre vægt paa en stræben efter nye opfattelser af enkelthederne, en stræben, der let vilde blive forceret, efterat tre lærde forfattere nu have underkastet jordebogen en sa nöje prøvelse fra de forskelligste synspunkter, men

---

[1]) Joh. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog. Efter trykte og utrykte Kilder. Kbhvn. (udgivet i to afdelinger i 1873 og 1874).

[2]) C. Paludan-Müller: Kong Valdemars Jordbog. Et Stridsskrift. Kbhvn. 1874 (i juli).

[3]) Joh. Steenstrup: Professor Dr. C. Paludan-Müller og Kong Valdemars Jordebog. Endnu et Indlæg til Forsvar for Sidstnævnte. Kbhvn. 1874 (i oktober).

den vil stedse have helheden for öje og stræbe efter at få de afgörende problemer skarpt opstillede og at klare, hvilken betydning den hidtidige kritik har overfor disse[1]).

Pal.-Müller har anvist den vej, ad hvilken enhver undersøgelse af den såkaldte Valdemars jordebog må gå. Man må først undersøge hele det forenede moderhåndskrift, hvoraf jordebogsbladene kun ere en del, og disse må da allerede prøves her, nærmest fra den formelle side; senere må de enkelte jordebogsstykker kritisk gennemgås og deres indbyrdes forhold søges klaret. Med andre ord, man må först rette granskningen mod den nu existerende afskrift, senere for «jordebogens» vedkommende mod de originaler, der ligge bag ved vor afskrift.

Af **det hele håndskrift** har egenlig kun Pal.-Müller fremstillet en gennemført opfattelse og denne gik ud på, at denne kodex var en øvelsesbog. Det er denne tydning, som har vakt så stor modstand, men det må strax betones, at Pal.-Müllers kritikere langt fra kunne siges at have ført et blot nogenlunde antageligt modbevis. Et par strøbemærkninger i Steenstrups «Studier», et par ord i en anmærkning hos O. Nielsen er alt, hvad der er fremført mod hypothesen om en øvelsesbog, og med rette kan Pal.-Müller i sit «Stridsskrift» betragte sin opfattelse som uigendrevet af modstanderne. Sagen står således: i vort håndskrift er der visse ejendommeligheder, som sondre det fra andre håndskrifter, og disse kræve en forklaring. Denne få de ved tydningen

[1]) Det følgende blev oprindelig skrevet som en anmeldelse af jordebogsstriden, men kunde som sådan först finde plads i «Historisk Tidsskrift» om meget lang tid; af den grund fremtræder denne artikel allerede her i en noget forandret form, skönt dens nys udviklede karakter ganske vist bedre vilde passe til en anmeldelse. — Hele denne undersøgelse var i hovedsagen skrevet, för Steenstrups «Indlæg» udkom.

som øvelsesbog, og det nytter da ikke at fremføre, at en sådan er usandsynlig, fordi vort håndskrift er så stort, fordi skriften er så uddannet[1]). Ejendommelighederne blive tilbage og kræve stedse deres forklaring; så længe man ikke har givet denne, kan man ikke kaste vrag på «skrivebogen», hvorved de alle blive forståelige. Vi dele ikke Pal.-Müllers opfattelse af håndskriftet, men denne er ikke blevet gendrevet i hans modstanderes oprindelige skrifter, og denne side af jordebogsspörgsmålet må optages helt fra nyt af[2]).

Pal.-Müllers grundsynspunkt er hele moderhåndskriftet, Codex A. 41, og han støtter sin opfattelse deraf på «det påfaldende forhold mellem håndskriftets enshed og omhyggelighed i alt det ydre og dets mangel på enhed og omhu i indholdet»[3]). — At kodex virkelig viser en sjælden ensartethed og omhu i alt ydre er utvivlsomt; bladene ere tildannede og linierede af samme mand, og håndskriften er helt igennem meget ens, muligvis endog af én og samme skriver; det hele er smukt skrevet og udstyret med malede initialer og mærker[4]). — Hvad indholdet derimod angår, så hævder Pal.-Müller bestemt, at det er fuldkommen uensartet; «man søger forgæves en forbindende tanke i valget af indholdet, . . . en hensigt, der kunde lede på spor efter ejerens stilling og interesse»[5]), og denne påstand kunne hans modstandere ikke siges at have rokket. Steenstrup udtaler kun

1) Steenstrup, s. 297[1]; Nielsen, s. XXVIII.

2) I sit senere «Indlæg» er Steenstrup endelig gået nöjere ind på håndskriftets forhold som helhed; hans udvikling her (s. 13—23) synes os dog langtfra fyldestgörende og er meget afvigende fra den, som vi give i det følgende afsnit, der var skrevet længe för Steenstrups forsvar udkom.

3) Stridsskrift, s. 59.

4) P.-M. s. 174—175; Stridsskrift, s. 15—16 (sml. Steenstrups Indlæg, s. 8—9).

5) Stridsskrift, s. 15.

affærdigende, at indholdet i dette håndskrift ikke er mere blandet end i så mangen anden kodex fra middelalderen[1]; men såvidt forf., ganske vist uden et meget udstrakt kendskab til gamle håndskrifter, tör dömme herom, vil det ikke være let at finde mange exempler om i det hele noget på en så stor uensartethed i indholdet jævnsides med en lignende enhed i formen[2]). Spörgsmålet kan vistnok kun løses direkte, ved at påvise de interesser, der have frembragt vort håndskrift, og muligheden af deres forening. — Indholdet af kodex[3]) kan bestemmes som tvesidigt; der er en kameralistisk del, nemlig jordebogsbladene, og en theo-

---

[1]) Stp. s. 296.

[2]) Steenstrup har vel senere i sit Indlæg s. 18 ff, anført flere gamle exempler på håndskrifter med meget blandet indhold, som findes i Pariserbibliothekets manuskriptsamling, men disse vise kun, hvorledes al dannelse i middelalderen var theologisk og theologerne dyrkede alle videnskaber. I vort håndskrift er der derimod en skarp modsætning mellem en almen-theologisk del og kameralistiske oplysninger af den allerspecielleste art, som for samtiden kun kunde have praktisk, men ikke videnskabelig interesse. De to første af Steenstrups efterdömmer skulde vel nærmest være ligefremme paralleler til jordebogshåndskriftet; men de ere det ikke. At en theolog i Amiens til sit videnskabelige apparat föjer sit hjemsteds frihedsbrev og stadsret, er lidet mærkværdigt, og at en mand i Champagne foruden helgenlegender også opskriver efterretninger om markederne der og om forskellige mål, er også let at forstå; det er den stedlige, den dagligdags interesse, der bryder frem jævnsides den almenvidenskabelige. Men i vort håndskrift omhandle jordebogsbladene hele Danmark, ikke blot en enkelt by eller landsdel; interessen er kameralistisk, ikke stedlig. — Man vil heraf også kunne forstå, hvorfor vi ikke kunne tiltræde Steenstrups betragtning s. 15-18; der må lægges vægt på, at interessen er kameralistisk, ikke geografisk, — ikke videnskabelig, men praktisk; thi at nogen skulde have afskrevet disse törre jordebogsoptegnelser for »at have læsning i sin stue» er dog virkelig utænkeligt. Og den praktiske interesse er endog af en meget særlig natur, så at langtfra enhver kan have havt den.

[3]) Detaillerede beskrivelser af Codex A 41 findes hos Pal.-Müller, s. 166—173, og hos Steenstrup, s. 276—296.

logisk del, nemlig de fleste øvrige stykker; kalenderen, den danske kongerække og kronike ere af almindelig interesse for enhver dansk[1]), og det samme gælder om de to rejse-router, der begge omhandle hovedveje for handelsmanden som for pilegrimmen. De kameralistiske stykker stamme utvivlsomt alle fra det kongelige rentekammer, og den mand, som har havt interesse for disse oplysninger, må sikkert have været en höj kongelig embedsmand. Den theologiske del henviser ligesaa bestemt til en gejstlig dannet mand, der har fulgt godt med i sin tids theologi, som har læst Innocens III og Alain de Ville og finder behag i Hildeberts kunstige vers. — Når disse håndskriftets to sider betragtes hver for sig, vil man ikke finde noget, der taler for opfattelsen som «skrivebog», adskilligt derimod, som gör denne tydning lidet sandsynlig. En øvelsesbog i kalligrafi måtte tænkes frembragt i et kloster eller kapitel, men allerede de theologiske stykker tale mod en sådan oprindelse. Alle disse have en almindelig religiøs karakter og ere ofte höjst ejendommelige for deres århundrede, skolastikens tid i Evropa, Andreas Sunesens og hexaëmerons i Danmark; men der er blandt disse mange stykker ikke et eneste, som viser den ringeste tilknytning til et bestemt hjemsted. Hvis man virkelig til forskrifter havde brugt de første de bedste blade, skulde det dog være et mærkeligt tilfælde, om der blandt de mange forlæg ikke var medkommet et eneste, som særlig vedrørte skrivebogens hjem. Dette er dog som sagt ikke tilfældet; hele den theologiske del viser intetsteds noget forhold til en bestemt stiftelse og henviser til en höjere gejstlig, der ikke havde nogen særlig interesse for et dansk kapitel eller kloster, men megen for tidens almindelige

---

[1]) Sml. P.-M. Stridsskrift, s. 17—18.

kultur. — Også den kameralistiske del taler stærkt imod tydningen som skrivebog. Allerede dens störrelse gör det lidet rimeligt, at skriveren blot til øvelse skulde have afskrevet disse lange og ensformige regnskabsoptegnelser, og ligeledes viser indholdet af disse stykker bort fra en gejstlig stiftelse. Når skriveren kun var en kalligraf, som skulde uddannes til videre tjeneste for sit kloster, vilde det dog ligge nærmest til forskrifter at give ham klostrets egne regnskaber, som vare lettest tilgængelige og bedst kunde forberede ham til hans senere virksomhed. Men tværtimod, i vor kodex vedkomme alle de statistiske stykker staten og kun staten, og hvorledes disse spredte rentekammeroptegnelser i det hele skulde være komne i en gejstlig skriveskoles eje, er en ny gåde, som skrivebogstydningen har at løse. — Vi hævde altså, at de to sider af kodex' indhold, tagne hver for sig, tale stærkt imod forklaringen som øvelsesbog.

Men kan da deres samværen i samme håndskrift forstås på nogen anden måde? Kan man vente, at én og samme mand har forenet håndskriftets to så modsatte interesser, at en höjtdannet gejstlig kunde have nogen interesse for rigets specielle regnskabsvæsen, have stået i nært forhold til kongens rentekammer? Vi tro, at man kan besvare dette spörgsmål med ja. Vi have vel nu ingen statskalender fra Valdemarernes tid, der kan oplyse os om sammensætningen af deres embedsstand, men der er vistnok al mulig sandsynlighed for, at alle posterne i kongens kancelli dengang vare besatte med theologer, ja endnu mere, at vejen til de höjeste poster i statskirken yderst ofte var en overordnet stilling i kongens tjeneste. I Tyskland kaldtes det kejserlige kancelli jo endog Capella og i kejserdömmets gode tid blev næsten alle bispedömmer besatte med mænd, som udgik

herfra. Også i Danmark kan det paavises, hvorledes mangfoldige bisper først have været kanslere eller embedsmænd i det kongelige kancelli, og endnu langt senere, da dannelsen dog var mindre exklusiv religiøs, ser man, hvorledes præster og kapellaner, ja selv ærkedegne føre regnskaber for kongen og oppebære de kongelige indtægter[1]). En sådan gejstlig dannet mand, ansat i kongens kancelli, har netop forenet de to interesser, der afspejle sig i kodex; hans stilling har gjort et nöje kendskab til oppebørselsforholdene nødvendigt for ham, hans dannelse har medført den almindelige religiøse interesse, som viser sig i de theologiske stykker, der netop tydede på en höjere gejstlig, som ikke var knyttet til nogen kirkelig institution.

Indholdets almindelige karakter viser altså bestemt hen til en anden opfattelse af håndskriftet end som en blot øvelsesbog, og heller ikke skriverens gengivelse af forlægsbladene tvinger til en sådan tydning. — Vor kodex indeholder intetsteds noget originalt, næppe engang nogen original bearbejdelse, men kun ligefremme afskrifter. «Kirkestaten» t. eftd. er ganske vist ikke sammendraget af skriveren efter et större arbejde af lignende art, men er kun en blot og bar afskrift af de vidtudbredte «provinciales». Dette gælder også om kalenderen, der vel er tilpasset efter danske forhold, indeholder danske helgendage og er en slags dødebog over den danske kongeslægt, men ikke medtager noget dødsfald senere end 1231; i den meget yngre kodex, som rimeligvis tilhører Erik Glippings tid, er den derfor kun afskrevet

[1]) At anføre bevissteder herfor er næppe nødvendigt; exempelvis kan henvises for Tyskland til Giesebrechts Kaisergeschichte passim, for Danmark til bisperækkerne i Molbechs Årbøger, III bind (jfr. Steenstrup, s. 43—44), og for den senere tids vedkommende til Kristjern II's tegnelser i Suhms Samlinger.

uden at føres ned til samtiden[1]). Den danske krønike ender med 1219 og er måske skrevet i dette år, i alt fald endnu under Valdemar Sejr[2]); kongerækken derimod medtager endog Erik Glipping og er altså yngre end 1259. En delvis undtagelse synes pavelisten at frembyde; skriveren har fra først af anlagt denne overordenlig vidtløftig og sandsynligvis selv skematisk opstillet de oplysninger, som han kun forefandt i en halvt fortællende krønikeagtig form, men han er hurtig blevet træt af dette arbejde og har ladet sig nöje med at have paverækken fuldstændig[3]); originaliteten er her altså både af en temmelig lav og mekanisk art og tillige ikke gennemført. — Vanskeligere er det at påvise forholdet ved jordebogsstykkerne. Kun ved en enkelt Liste (Femernlisten) kan man med sikkerhed se, at forlægsbladet har været fuldt udarbejdet, endog forsynet med malede initialer, hvoraf nogle ikke ere blevne udførte; disse ere nemlig først glemte i afskriften i kodex og senere tilskrevne i randen[4]). At også de mange andre så regelmæssig skrevne lister ere afskrifter efter ordenlig opstillede forlægsblade, er der heller ingen grund til at betvivle[5]); kun ved hovedstykket i jordebogen fremtræder et forskelligt forhold. Man ser her, hvorledes afskriveren vel nogenlunde har kunnet beregne, hvormeget der skulde stå under de enkelte herredsnavne, thi afstanden mellem overskrifterne er meget ulig og passer i almindelighed godt til indholdets længde, men også

---

[1]) P.-M. s. 166—7; sml. Stp. s. 279—82.

[2]) Usinger: Die dänischen Annalen, s. 34; slutningsbemærkningen: Edicta est expedicio . . . ad Estoniam, der står i modsætning til 1197: Expedicio facta est ad Estoniam, gör det rimeligt, at krøniken er fuldstændig samtidig.

[3]) Stp. s. 287—89.

[4]) Stp. s. 440, sml. P.-M. s. 210.

[5]) Sml. P.-M. s. 211 om Falsterlisten.

kun nogenlunde: på adskillige punkter har rammen aldeles ikke slået til, og, uden at svare til den, ere oplysningerne da skrevne for sig selv (Langeland og Falster); andre steder synes der slet ikke at være beregnet plads (det svenske gods[1]). Dette og mangfoldige enkeltheder tyde på, at forlæget her har været temmelig uordenligt og tillige forskellig udarbejdet ved de forskellige landskaber; men netop at dette således endnu kan spores i vor afskrift, viser afskriverens uselvstændige fremgangsmåde[2]).

I alt væsenligt har afskriverens arbejde altså været rent mekanisk; han har afskrevet, hvad der blev ham forelagt, uden egen bearbejdelse eller selvstændige tilföjelser. I denne fremgangsmåde har «skrivebogen» sin stærkeste støtte, men forholdet kan dog også forstås på anden måde. Man må nemlig tænke sig ejeren af kodex og afskriveren som to forskellige personer, en adskillelse, der også påtvinges af skriftens helt igennem så jævne og ensartede karakter, som henviser til en meget øvet afskriver eller — hvis der er flere hænder — til nogle skrivere, uddannede i samme skole[3]). Det er ejeren, hvis stilling har givet ham håndskriftets dobbelte interesse; det er ham, der har angivet indholdet og forelagt skriveren de forskellige stykker til afskrivning. Skriveren har derimod været en lavere medhjælper, én af kancelliets mange afskrivere, og han har ligefrem kopieret sine forlæg uden forsøg på egen gennemtrængen af emnet.

Men netop på grund af denne mekaniske fremgangsmåde bliver det af afgörende vigtighed skarpt at skelne

---

[1]) P.-M. s. 191.

[2]) Meget lignende forhold synes at fremtræde ved den större Estlandsliste. Se Schirrens undersøgelser.

[3]) Jfr. Nielsen, s. XXVIII, og nu Steenstrups Indlæg, s. 20.

mellem de fejl, der stamme fra forlægsbladene, og dem, der hidrøre fra afskriveren selv. Det er klart, at hvis der kunde påvises fremtrædende mangler i selve gengivelsen af forlægene, så vilde dette tale stærkt for tydningen som øvelsesbog. Men dette er ikke tilfældet[1]); der er ganske vist adskillige fejl i afskrifterne, forvexlinger af bogstaver, urigtig stavede ord o. l. men ikke i et usædvanlig stort tal. Ved mange af stykkerne ere vi i stand til at kontrolere afskriften, og denne maa her allevegne kaldes god; også «de utallige danske og estiske navne og den mængde navne i provincialis ere i det hele gengivne på en upåklagelig måde»[2]). På flere steder ere de malede initialer ikke udførte, men det samme genfindes i mangfoldige andre håndskrifter, og på en tilsyneladende regelmæssighed i udeladelsen af sådanne i kalenderen og pavelisten kan der næppe lægges megen vægt[3]). — Et andet er derimod de mangler, der stamme

[1]) De fejl og mangler, som Pal.-Müller har påvist, må næsten alle henføres til originalerne og ikke til afskriften. Et eneste sted (som P.-M. dog ikke har omtalt) kunde der måske rettes alvorlige bebrejdelser mod afskriveren, nemlig ved gengivelsen af krønikens sidste år. Her fremtræder en så betydelig kronologisk forvirring, at Usinger (s. 35) deraf slutter, at afskriften må være gjort meget «nachlässig». Men vi ere tilböjelige til at tyde hin forvirring på ánden måde. Krøniken er vistnok fremkommet på den vís, at en mand under Valdemar Sejr har uddraget en tidligere existerende årbog og dertil föjet de sidste års begivenheder efter sin egen erindring. Kun i de allersidste år er det, at forvirringen findes, og det ligger da nær at henføre den til den uklarhed over de nyeste begivenheders kronologi, som enhver vil kende af egen erfaring. Hvis denne store forvirring stammede fra afskriveren, måtte man vel også andensteds i krøniken finde spor af skriverens efterladenhed, men sådanne findes ikke.

[2]) Stp. s. 296; sml. i det hele Indlæg, s. 14—15.

[3]) En sådan regelmæssighed vil i alt fald kunne forklares på andre måder end just som exempel på afvexlende illumination (Stridsskrift s. 16—17); men af mangel på adgang til selve håndskriftet skulle vi ikke gå nöjere ind på dette punkt. Selv om her skulde

fra forlægsbladene og som især findes i jordebogsstykkerne. Enkelte af disse, nogle fejle sammentællinger o. l., kunde afskriveren vel have rettet; men de fleste mangler ere af den art, at skriveren ikke har været i stand til at udfylde dem, store uensartetheder i bearbejdelsen, omfattende lakuner o. s. v. Disse have for skrivebogstydningen kun den ringe betydning, at man kunde påstå, at ejeren burde have forelagt sin afskriver bedre forlægsblade, men ved jordebogsstykkerne var der vel næppe tale om noget valg, og selv i deres mangelfulde skikkelse have disse optegnelser dog givet så mange særlige oplysninger og spredte oversigter over kongelige indtægter og ejendomme, at man vel kan forstå, at en kongelig embedsmand har villet have dem i afskrift.

Medens hele gengivelsesmaaden således langt fra tvinger til at opfatte kodex som skrivebog, er der i håndskriftets form endog meget, der ligefrem taler imod denne tydning. Skönt pergamentet dengang var så kostbart, kunde man vel til nød tænke sig et så stort håndskrift anvendt som øvelsesbog, thi munkene måtte jo øve sig nogensteds[1]), men hvorfor gemme hele håndskriftet, efter at det var brugt, når indholdet var ligegyldigt, hvorfor ikke udradere skriften, som man så ofte gjorde ved langt vigtigere ting, og bruge pergamentet paa ny? Og om man end vilde gemme enkelte blade som prøver på smuk skrift og glimrende illumination, hvorfor da ikke udtage andre blade af det store,

være et træk, som nærmest peger i retningen af en øvelsesbog, synes det dog ikke at kunne opveje det meget, der taler imod denne tydning. (Det er mere på denne regelmæssighed i udeladelsen end på selve udeladelsen, at Pal.-Müller lægger vægt, noget, som dog ingen af hans modstandere have villet forstå. Se endnu Stp. Indlæg, s. 15.)

[1]) Sml. Stridsskrift, s. 18—19.

ensformige håndskrift på over halvandet hundrede blade, stadig forudsat at sammenhængen var ligegyldig? Tværtimod viser det sig, at der ikke mangler et eneste af de beskrevne blade, medens blade ere udskårne för beskrivningen, ja stykker afklippede ved foden af de beskrevne blade, dog kun til lige under skriften, aldrig mere. Flere sider i håndskriftet stå helt tomme, andre ere kun tildels beskrevne; var håndskriftet virkelig en øvelsesbog, vilde dette i sandhed være en urimelig ødslen med pergament. Derimod synes man at kunne spore sammenhæng, for ex. i de ældgamle, vistnok jævnaldrende tal, der findes på nogle af læggene[1]). Andre punkter vise en stræben efter fuldstændighed, en interesse for indholdet, som man har villet nægte skriveren. Benediktinernes ordensregler ere vel ufuldførte, men efter dem følger en aflinieret side til fortsættelsen[2]). I hovedstykket er der adskillige steder ladet plads åben, hvor skriveren har ventet at kunne få udfyldende oplysninger, hvad der jo i en øvelsesbog vilde være höjst urimeligt. Betegnende i denne henseende er dog især natholdslisten[3]), der nu kun giver en fortegnelse over kongens vintergæsteri; thi skriveren har her ikke alene ladet stå linieret plads for at kunne tilföje sommergæsteriet (udgaven, s. 54), men for at skaffe denne plads har han på den foregående side måttet begynde vintergæsteriet med halve linjer jævnsides med en kolumne af ølisten (s. 53). Alt dette er ejendommeligheder, som skrivebogstydningen ikke kan forklare.

Vi kunne altså ikke tiltræde Pal.-Müllers opfattelse af

[1]) Nielsen, s. XXV—VI.

[2]) Også forklaringen af et sted i Apokalypsen er ufuldendt, men synes kun hidsat for at bruge en tom plads, noget, der kan findes i en skrivebog, men heller ikke er usandsynligt andetsteds.

[3]) P.-M. s. 195.

hele håndskriftet som en blot øvelsesbog. Når han mener, at «fra dette standpunkt er håndskriftet forståeligt, alle dets ejendommeligheder begribelige»[1]), tro vi i det foregående at have fremført meget, der ikke forklares ved denne opfattelse. Derimod ere de fleste af de særligheder, som Pal.-Müller har påvist i håndskriftet, utvivlsomt til stede, og hans store fortjenester ved deres påvisning have hans modstandere langtfra vurderet tilstrækkelig; men vi mene, at disse ejendommeligheder ikke nødvendig føre til antagelsen af en øvelsesbog, en tydning, der snarere overhugger end løser knuden. Vi have fremstillet en anden genesis for håndskriftet, hvorefter uensartetheden eller rettere tvesidigheden føres tilbage til ejeren, en gejstlig dannet embedsmand i det kongelige kancelli, hvorefter den mekaniske gengivelse forstås ved, at det er en afskriver, der har skrevet kodex, medens ejeren kun har valgt forlægsbladene, hvorefter mangelen på omhu for indholdet føres tilbage til originalerne. Medens denne opfattelse har næsten alle de fordele, som «skrivebogen» frembyder, har den ikke denne tydnings store mangler, dens gennemgående usandsynlighed, som udførlig er påvist.

Den her fremsatte opfattelse af håndskriftets forhold har vigtige følger for den videre undersøgelse. Hvis håndskriftet kun er en øvelsesbog, bliver det yderst usikkert gennem dets afskrifter at søge tilbage til originalerne; en skriver, der er ligegyldig for indholdet og lægger mest vægt på at skrive smukke bogstaver, vil rimeligvis have gengivet hvert tredie navn og hvert andet tal fejlagtig, ikke at tale om, at han måske ofte har «oversprunget, hvad der blev ham for brydsomt at læse eller for kedeligt at skrive» [2]).

---

[1]) Stridsskrift, s. 18.

[2]) P.-M. s. 192, sml. s. 177.

I hvor höj grad originalerne ere blevne forvanskede ved en sådan afskrift, er det umuligt at beregne. — Men efter vor opfattelse have vi i håndskriftet gode afskrifter af originalerne; således er det, hvor vi kunne kontrolere det, og således må det også være, hvor en kontrol i detaillerne er umulig. Deraf følger, at vi i kodex have nöjagtige og troværdige gengivelser af jordebogsbladenes originaler; indholdet har ikke været skriveren ligegyldigt; han har, vel mekanisk og uden bearbejdelse, men nöjagtig og fuldstændig, afskrevet alt, hvad der blev ham forelagt. Med dette faste støttepunkt gå vi over til at betragte de enkelte jordebogsstykker.

Det var disse **jordebogsstykker**, som man tidligere kaldte «Kong Valdemars jordebog», skönt det var vitterligt, at flere af delene ikke tilhørte denne konges tid. Kritiken har nu forladt dette uklare standpunkt; man taler ikke mere om én jordebog, men om jordebogsstykker, statistiske stykker, der i håndskriftet stå jævnsides hinanden. Om disse dele ikke alligevel høre sammen, er et andet spörgsmål, men foreløbig må de enkelte stykker betragtes hver for sig. Vi udskille her først de stykker, som både alder og indhold vise bort fra Valdemar Sejr.

Sidst blandt jordebogsstykkerne finder man broderlisten, en fortegnelse over en del mænd, opstillede tre og tre (sjældnere fire ad gangen) under fællesbenævnelsen *fratres*, og ordnede efter sysler og landsdele; dog findes der ingen fra Smålandene og Skåne. Blandt de nævnte er endog en konge; *Kanutus rex* under Abosyssel er åbenbart Valdemar den stores ældste sön; de andre ere höjtstående prælater og storættede mænd, hvoraf mange kendes fra historiske dokumenter; de fleste synes at have levet under Knud VI, enkelte dog snarest lidt senere. Adskillige af de opregnede fratres have været kødelige brødre,

men næppe alle; heller ikke er det sandsynligt, at de alle have levet samtidig; enkelte led synes yngre end de andre. Hvad betydning denne liste har havt, er det nu umuligt at oplyse; man kan henvise til de stormænds forbindelser, der fremtræde i Wirthirlag og Worthel, til senere tiders frændegilder, til samtidens halvt-gejstlige broderskaber, men et virkeligt forhold til noget af disse kan ikke påvises, og broderlisten står endnu som en uløst gåde. Kun ét synes vist, og det er, at denne liste aldeles ikke kan tænkes at have nogen kameralistisk betydning[1]).

Forud for broderlisten går i håndskriftet to stykker, der hver optage én side. Den første angiver plovtallet i Sælland og Smålandene, delt i fire grupper med 8 herreder i de tre, 9 i den fjærde, og med noget over et par tusinde plove i hver afdeling[2]). Som et tillæg, udenfor sammentællingerne, står Møn med 239 plove[3]). At denne liste hænger sammen med plovskattens indførelse i Øst-Danmark, er höjst rimeligt, og den stammer altså fra den kong Erik, som denne skat gav tilnavnet Plovpenning; skatten er dog ældre i Jylland[4]). — Mere tvivlsom er betydningen af den følgende sides fortegnelse over alle byerne på Sælland, Låland og Falster, hver ledsaget af en sum i mark penge; dog er det ret sandsynligt, at den svarer til den foregående liste og angiver den skat, som i byerne trådte i stedet for plovskatten på landet[5]). Møns købstad eller købstæder (Stege og Borre) ere vel ikke medtagne,

[1]) Broderlisten er først behandlet af O. Nielsen i hans disputats om sysselinddelingen, senere i hans udgave, s. XXI—IV; Stp. s. 457—470; sml. Pal.-Müllers mere negative bemærkninger, s. 202—4.

[2]) Stp. s. 15—16.

[3]) Sml. P.-M. s. 201—2.

[4]) Stp. s. 208—11.

[5]) Nielsen, s. XXI; Stp. s. 213—14, 449—56. Pal.-Müllers modbemærkninger i Stridsskrift, s. 48—49 ere næppe afgörende.

men i plovtalslisten fremtrådte jo også Møn som en særlig tilföjelse. Derimod synes listen ellers at være aldeles fuldstændig, ja, den medtager selv to byer, som ellers ikke kendes blandt købstæderne, Skiby i Hornsherred og Stigsburg, nu Stiftsbjergby i Tudseherred. Andre tilfælde vise dog, hvorledes der på denne tid var adskillige små købstæder, som senere ere forsvundne; det var købstædernes spiretid, men ikke alle spirer komme til udvikling. At Skiby var, om ikke købstad, så dog et særligt distrikt, viser et andet sted i jordebogen (indtægtslisten)[1], og Stigsburg synes allerede ved sit navn at betegne sig som mere end en landsby. Begge byers lave skatteansættelse vise i alt fald deres ringe betydning; Skiby giver kun henved én, Stigsburg 2½ ℔, medens Roskilde er sat til 80 ℔, Kalundborg til 33, «Kiopmanhafn» til 28 ℔. — Sammenlægningen af summerne har været fejl i originalen og fejlen er gået over i afskriften.

Omtrent jævnaldrende med disse optegnelser er den såkaldte indtægtsliste, der står noget tidligere i håndskriftet. Forsvarerne af harmonien og fuldstændigheden i «Valdemars jordebog» have i dette stykke fået en lille, men höjst vanskelig opgave, og ingen af dem har givet en egenlig forklaring heraf; dr. Nielsen «véd ikke, hvad man skal tænke om dette stykke», og giver så en hypothese, som Steenstrup end ikke har fundet det værd at omtale, skönt heller ikke han kan angive listens «særlige öjemed». Sandheden er, at den kun giver en opregning af enkelte, spredte indtægter, der endda, på to eller tre summer nær, aldeles afvige fra opgivelserne i jordebogens «hovedstykke». Pal.-Müller formoder, at det kun er en meddelelse fra kongens rentekammer om det til dato indkomne beløb, og hvorledes

[1]) Skiby kirke er også usædvanlig stor. Sml. Årbg. f. n. O. 1868, s. 34.

det end forholder sig hermed, större værdi er der i alt fald ikke påvist for denne liste[1]. — Tidligere i håndskriftet er en side optaget af en fortegnelse over en stor mængde gods i Sælland, som **Håkon Palnesøn** skødede kong Kristoffer (1252—1259); det mærkeligste ved denne liste er, foruden godsets störrelse og dets spredthed (lige fra Kalundborg til hen ad Næstved), dets værdsættelse i mark guld, der ellers kun sjældent findes brugt på Sælland[2].

Af de hidtil omtalte fem stykker kan intet altså henregnes til Valdemar Sejrs tid; et enkelt, broderlisten, er ældre og ikke af kameralistisk indhold; resten er fra en senere tid og må opfattes som spredte optegnelser, der ere gjorte i det kongelige rentekammer. Alle de andre jordebogsstykker derimod enten tilhøre eller kunne tilhøre kong Valdemars tid. Af disse omhandle de fleste en enkelt landsdel, medens kun enkelte omfatte det hele land og synes at göre krav på en vis fuldstændighed. Det sidste gælder især om de to første stykker, der i alle henseender ere de vigtigste, de störste i omfang og de eneste, der ere knyttede til et bestemt år, nemlig 1231.

Af disse to stykker er det andet klarest opstillet, og om dets indhold kan der ikke være tvivl. Det giver, ordnet efter provinserne, en navneliste over de ejendomme, som *pertinent ad konunglef*, dog kun navnene uden angivelse af godsets værdi eller afgifter. Det er altså en liste over **kronens godser**, overfor hvilke kongen stod mere bundet end ved sine egne kongelige ejendomme. Blandt krongodserne finder man øerne Rügen og Femern, i hvilke erobrede lande

[1]) P.-M. s. 197—99; sml. Nielsen, s. XIX—XX, Stp. s. 441—43, jfr. s. 322—23.
[2]) P.-M. s. 204—5, Stp. s. 414.

kongen havde mange besiddelser eller særlige grundrettigheder. For resten synes listen at indeholde tre bestanddele, skove, købstæder og kronens gårde eller byer. Af skove nævnes der kun ganske få i Jylland og Fyn, i Sælland derimod temmelig mange, tildels «med de byer, som vare byggede derpå»; øst for Øresund endelig opregnes også nogle særlige skove, men her gives tillige mere omfattende bestemmelser, der gå ud på, at kongen ejer *tota silva, que dicitur alminning et oppida inde facta et omnes silve adjacentes;* dog undtages det, som *Rex alienavit secundum bonorum testimonium*[1]). At de i listen opregnede skove for Sællands vedkommende virkelig ere alle de, som kronen dengang ejede, er muligt, men i Jylland har kronen ejet langt mere skov end listen angiver; Jydske lov hævder udtrykkelig kongens ret til grunden i almindingsskoven, og at denne almindelige adkomst ikke er medtaget ved Jylland således som øst for sundet, lader sig vanskelig forklare. At listen ved skovene lægger vægt på ejendomsretten til grunden, ses af tilföjelserne om byer, byggede på ryddet grund, og forskellige kilder vise også, hvorledes kongen som oftest havde overladt brugsretten til andre[2]). — Købstæder nævnes i temmelig stort tal og også her er det grundrettighederne, det kommer an på; derfor opføres mange byer «med deres tilliggende». Men hvilke krav kronen har stillet til de købstæder, der stode på dens grund, er meget omstridt; en nöjere undersøgelse heraf ligger udenfor vort område[3]). — Endelig opfører listen kronens gårde og byer, men såvidt

---

[1]) At *insule* et enkelt sted i håndskriftet (s. 48) er en fejllæsning for *silve*, er en god textrettelse af Pal.-Müller (P.-M. s. 214[1]), sml. Stridsskrift, s. 43).

[2]) Stp. s. 346—64.

[3]) Stp. s. 374—79.

man kan dömme efter navnene dog kun de större kongsgårde, medens kronen må have ejet mange mindre gårde, som ikke ere medtagne[1]). Også sønderjydske krongodser ere optagne i listen; dog har forholdet til hertugdömmet givet anledning til nogle bemærkninger; om Hedeby siges det, at de tre dele tilhøre kongen, den fjerde hertugdömmet, og ved fire saltbrænderier ved Vesterhavet er der en lignende fordeling. Mellem disse to optegnelser er imidlertid indskudt den bemærkning, at hele skatten i Frisland tilhører kongen, noget, der åbenbart ikke hører hjemme i denne liste og kun er draget med herind af de andre optegnelser om forholdet til hertugen. — Krongodslisten viser sig altså hverken fuldstændig (de mindre krongårde) eller konsekvent (skovbestemmelserne), og en mangel på endelig redaktion fremtræder for ex. ved skatten af Frisland og ved et par angivelser, om hvad kongen «havde ejet»[2]).

I det denne fortegnelse således giver os kronens gods, ligger det nær i den foregående, hovedstykket, at vente en fortegnelse over kongens personlige ejendomme og indtægter. Dette viser sig virkelig at være tilfældet og begge lister ere åbenbart udarbejdede i sammenhæng og supplere hinanden; et betegnende exempel herpå er hovedstykkets oplysning ved Ærø: *Skyoldænæs et Brunznæs kunæglef, aliud totum patrimonium*, der lige svarer til krongodslistens: *In Ærræ: Brunznæs, Skyoldænæs.* — Det vilde være af stor interesse, hvis man nöjere kunde påvise det indre forhold under listernes udarbejdelse, og muligheden dertil skulde findes i henved 30 navne, der forekomme i begge lister. På disse bygger Pal.-Müller den opfattelse, at «krongods-

---

1) Stp. s. 373—74.
2) Sml. P.-M. s. 192—93.

listen er underkastet et sidste gennemsyn, hvorved en del gods, som allerede stod i fortegnelsen over kongens gods er endelig overført til konunglev», noget, der vilde svare til den almindelige bevægelse i tiden, hvorefter kongens gods efterhånden gik over til at blive krongods. Dr. Nielsen har netop den modsatte mening og tror, at det er krongodset, som efter 1231 er blevet tilföjet i hovedstykket, og han kan støtte sig til, at det her ofte synes at fremtræde som senere tillæg, tildels endog indført på fejle steder. Men en nöjere betragtning af disse for begge lister fælles navne vil vise, at så mange af disse med rette have deres plads begge steder, at der næppe på de få tilbageblivende kan bygges noget om listernes udarbejdelse og afslutning, og vi kunne her i det hele tiltræde Steenstrups mæglende fremgangsmåde[1]).

---

[1]) P.-M. s. 183—84; Nielsen, s. IX—XI; Stp. s. 320—22, jfr. Stridsskrift s. 39—41 og nu Steenstrups Indlæg s. 32—35. Adskillige købstæder genfindes i begge lister, men i krongodslisten ere de som nævnt optagne på grund af ejendommelige retsforhold ved grunden, i hovedstykket findes derimod kongens løbende indtægter af dem; dette gælder vel også Vestervig. Adskillige steder i krongodslisten stå i hovedstykket som distrikter, hvad der ses af deres afgifter (Helgenæs, Gelting, Kamp, Angxiothorp, Haraldsted, Skønevad, Hven, måske også Skive); andre findes i hovedstykket kun i rammen (Tåsing og Lister, måske også Lusn og Hugby). At endelig kongen og kronen begge ejede godser i samme by, er let at forstå og viser sig tydelig ved Redærsø, hvor kongen ejede en trediedel, som er »*de sua acquisicione*«, medens »*reliquum est konunglef*«; denne rest ses i krongodslisten at være den halve by, og en sjettedel i byen tilhører altså hverken kongen eller kronen; lignende er forholdet rimeligvis ved Hyldæslef, Skrøbelev, Ho, Halsæby (?) og Hals. Skatten af Frisland er kun ved en fejl medkommet i krongodslisten (sml. ovfr.). Tilbage stå da kun Røsnæs (?), Hagested og Karæbec, men på disse par navne kan der ikke bygges noget.

Hovedstykket giver for det første en fuldstændig ramme over hele landets inddeling, vest for Lillebælt efter sysler og herreder, øst derfor efter landskaber og herreder[1]). Indenfor denne ramme ser man vel meget forskellige oplysninger, men som regel kan man skelne mellem to hovedarter, nemlig lige efter herredsnavnet en angivelse af en almindelig byrde eller en afgift, oftest i sølv eller penge, sjældnere i naturalier, og senere en opregning af godser med angivelse af deres værdi[2]). Hver af disse arter må betragtes for sig.

Hvad de første opgivelser angår, stå her to forklaringer imod hinanden. O. Nielsen[3]) vil sætte disse i forbindelse med de følgende opgivelser om godser, således at den angivne sum skal være fremkommet ved sammenlægning af afgiften fra adskillige ejendomme, som vare for små til at opregnes særskilt. Pal.-Müller og Steenstrup ere derimod enige i, her at se kongedömmets indtægter af herredet i almindelighed. Ved Nielsens tydning synes vel hele listen at blive mere ensartet med kun kongelige godser til indhold, men enkelte steder viser det sig dog med fuld sikkerhed, at der også er indført statsindtægter i denne liste, således især ved Utlands herreder; heller ikke kunne de ofte genkommende natholdsbyrder let henføres til blot kronens bønder eller købstædernes forskellige afgifter opfattes som kongens rent private indtægter. Når denne dobbelthed således er sikker på flere punkter, er der ingen

---

[1]) Steenstrup har i en skarpt ført undersøgelse (s. 4—18) til fulde bevist, at der aldrig har været verdslig sysselinddeling i Østdanmark.

[2]) P.-M. s. 185—86. Forskellen træder klart frem ved et sted som s. 3: *Lognø, 10 ℌ puri* (nemlig i afgift). *Ibidem terra 24 ℌ auri* (nemlig kongens gods).

[3]) Nielsen, s. VI—VIII, sml. Stp. s. 313—20.

vanskelighed ved at overføre den til de mere tvivlsomme afgifter. Dr. Nielsen er fyldestgörende imødegået af Steenstrup, til hvis bevisførelse endnu kan föjes det meget afgörende, at Nielsens opfattelse vilde medføre en ny uensartethed i listen. I alt fald i Vestdanmark ere godserne alle opførte, ikke med deres afgift, men med deres værdi ansat i guldvurdering; derimod ere summerne lige efter herredsnavnet altid ansatte i sølv eller penge, — aldrig i guld, hvad der ganske sikkert vilde være tilfældet, hvis de kun vare en opsummering af unævnte godser. Dette henviser til en væsensforskel mellem begge arter, således som de to andre forfattere også hævde. For os vilde det nu ligge temmelig fjærnt i samme liste at opføre kongedömmets skatteindtægter og kongens private ejendomme; for datiden lå det imidlertid nær at stille disse sammen som modsætning til krongodset. Kun overfor dette var kongen bundet, medens han havde fri dispositionsret såvel over sine egne godser som over rigets løbende indtægter.

Men hvilke ere da disse kongelige indtægter af herredet? Herpå har Steenstrup[1]) søgt at svare ved at opfatte hele listen som en fortegnelse over, hvad kongen havde i nathold eller i afløsning derfor. At disse skatteangivelser virkelig ofte ere afløsningssummer for natholdsbyrder, er sikkert nok, når listen selv angiver: «*Servicium 2 (3, 4) noctium*» eller en sum penge, og ved Hallands første herred står udtrykkelig: *Servicium 4 noctium, quarum quelibet redimitur pro 15 ℔ argenti.* Men spörgsmålet er, om det er berettiget at underlægge alle de summer, der stå uden bestemmelse den samme tydning. — En oplysende parallel er her den måde, hvorpå summerne ere ansatte. Som oftest

[1]) Stp. s. 156—66, 310—13, 317.

angives de i rent sølv, ℳ *argenti* eller ℳ *puri*, men ikke sjældent opføres de i ℳ mark penge (ℳ *denariorum*) og meget ofte står der kun «mark» uden nöjere bestemmelse. I analogi med Steenstrups slutning ved skattebyrdernes betydning måtte man nu her slutte, at «mark» alene altid betyder «mark sølv», thi mark sølv forekommer meget oftere end mark penge; men enhver vil dog indrömme, at denne slutning bliver meget tvivlsom, ja enkelte steder er den endog faktisk urigtig, da man nemlig her ved en tilfældig sammenstilling kan se, at «mark» må være mark penge[1]). — Ganske på samme måde forholder det sig med skatternes betydning. Thi natholds afløsning er ikke den eneste skat, der omtales i listen, om end den hyppigst forekommende; på flere steder nævnes ledingsafgift og kværsæde, et enkelt sted også et gådefuldt pro expensis. At opfatte de summer, hvis betydning ikke angives, som natholdsafløsning, bliver derfor i hvert enkelt tilfælde ligeså tvivlsomt som om man allevegne ved «mark» vilde forstå mark sølv. Ja det bliver endnu mere usikkert, da de ubestemte afgifter måske endog kunne have en betydning, som slet ikke nævnes i listen, men allevegne underforstås, enten være sammenlægninger af alle herredets kongeskatter (Pal.-Müller) eller være stud, thi stud «falder jo ingenlunde sammen med nathold».[2]) Det må fastslås, at listen i disse retninger viser en gennemgående uklarhed og ubestemthed.

---

[1]) Således s. 14: Risæhæreth 60 ℳ vel 10 ℳ siliginis, hvor ℳ efter rugprisen må være ℳ penge. — Den første side i hovedstykket indeholder følgende summer: 10 ℳ, — 30 ℳ, — 20 ℳ denariorum, —16 ℳ argenti, — 15 ℳ — 15 ℳ; vil nogen her kunne afgöre, hvor «mark» er sølv og hvor penge?

[2]) Stp. s. 166. Vi komme senere tilbage til forholdet mellem nathold og stud.

Ved siden af herredsnavnet nævnes ofte en by, der deltager med herredet i udredelsen af afgiften eller i natholdsbyrden. For dette har Steenstrup[1]) vistnok fundet den rette tydning, at disse byer nemlig vare særlige distrikter, de senere birker, der endnu vare forenede med herredet i skatteydelser. — Jævnsides med de almindelige afgifter findes spredt nogle oplysninger om skipæner og hafne, sikkert dem, som tilhørte kongen og hvoraf han derfor havde særlige indtægter; undertiden opføres virkelig afgifterne af hver hafn, men andre steder er kun hafnenes antal opgivet. Disse oplysninger synes altså ikke fuldstændige; heller ikke nævnes her et navigium regis, som efter Hallandslisten fandtes i Farthusæherred. — Endelig må man til denne art af oplysninger også regne de opgivne indtægter af købstæderne, deres direkte og indirekte afgifter.

Den anden hovedart af oplysninger, som hovedstykket giver, gælder godser. De stadig genkommende udtryk: *terra domini Regis*, *Rex habet*, *possessio nostra etc.* vise, at vi her have en opregning af kongens godser, altså af patrimoniet i vid forstand, modsat kronens gods[2]). Kongens ejendomme vise sig at være meget talrige, som det også var at vente, da Valdemar Sejr var den eneste levende repræsentant for «Ylvingeætten», arvetageren efter de mangfoldige sidelinier. Alt dette kongelige gods er ledsaget af værdiopgivelser efter de forskellige skyldsætninger, der brugtes rundt om i landsdelene. I hele Jylland er ansættelsen efter guldvurdering; kun i landet mellem Sli og Eyder og i Ditmarsken opdukke de tyske jordemål hufe og jarde. Også

---

[1]) Stp. s. 314—16.

[2]) Derimod sondrer hovedstykket gennemgående ikke mellem kongens fædrenearv (det egenlige patrimonium) og hvad han ellers besad. Sml. P.-M. s. 182—83, 186.

på Fyn og Langeland bruges værdsættelsen i mark guld, men i Sælland og tildels på Falster fremtræder som regel skyldsætningen efter udsæd, der først ret er oplyst af Pal.-Müller i hans almindelige bemærkninger om landboforholdene. — En nöjere betragtning af enkelthederne i hovedstykket, af denne listes pålidelighed og fuldstændighed, opsætte vi foreløbig.

Som et supplement til hovedstykket kan man måske opfatte natholdslisten, der nu kun giver oplysning om, hvad kongen kunde kræve til to nætters gæsteri om vinteren; dog synes det, som för omtalt, at afskriveren også havde ventet at få oplysninger om sommergæsteriet. Der opføres en mængde forskellige naturalier og dertil en del pengesummer til personer i kongens følge; om dettes störrelse kan man dömme, når man hører, at der skulde leveres 100 fade og 400 tallerkener[1]).

Forud for opgivelserne om nathold går ølisten, der giver en næsten fuldstændig og godt ordnet fortegnelse over alle de mindre danske øer. Hvert ønavn ledsages i almindelighed af nogle korte oplysninger, i begyndelsen på latin, senere mest på dansk. Ved mange øer angives «*hus*»; ellers indeholde oplysningerne især underretning om de dyr, der findes på øerne, dels jagtbare som hjorte, rådyr, harer o. s. v., dels heste, altså vilde stod; undtagelsesvis er på to øer anført et kloster, på Saltholm limsten. Dr. Nielsen[2]) opfatter listen som en opregning af de øer, der stod i særligt ejendomsforhold til kongen, og fortolker derfor «*hus*» som en befæstet borg; men det kan påvises, at flere af de opregnede øer da allerede vare udsondrede fra kronen.

---

[1]) P.-M. s. 195; Stp. s. 158—160.
[2]) Nielsen, s. XIV.

Rimeligere er det at finde listens hovedöjemed i de mangfoldige oplysninger om jagten, som den indeholder, og «*hus*» betegner da kun et jagthus[1]); men heller ikke denne tydning er udtömmende; dertil passer hverken limstenen på Saltholm eller de hyppige oplysninger om vilde heste. Denne liste synes altså ligeså lidt konsekvent gennemført som andre stykker i jordebogen.

De sidst omtalte tre större stykker have omhandlet hele Danmark, om end fra forskellige synspunkter; de følgende derimod vedrøre kun enkelte landskaber. — Hallandslisten er det stykke i håndskriftet, der bedst svarer til den ældre opfattelse af «Valdemars jordebog» som et fuldstændigt kongeligt kataster[2]). Den opregner alle Hallands herreder og giver for hvert oplysninger om kongsgårdenes afgifter, om herredsbøndernes ydelser og endelig en pengesum som *summa illius provincie.* Dertil kommer angivelse af bøndernes mandtal og oplysninger om skipænenes styrismænd og hafnetal. Efter alle de enkelte opgivelser følger *summa redditus regis in Hallandia,* nemlig 708 ℳ sølv, de uvisse indtægter dog undtagne. Af disse opgives sagefaldet i et særligt tillæg[3]) der også indeholder skipæn- og hafnetallet for hele provinsen. — Ved opregningen af herredsbøndernes ydelser viser der sig en forskel mellem de tre første herreder og alle de øvrige[4]). Ved de

---

[1]) P.-M. s. 193—94, sml. Stp. s. 391—405.

[2]) P.-M. s. 195.

[3]) Dette vil Pal.-Müller (s. 197) ikke regne med til det foregående, men heri har han næppe ret (sml. Stp. s. 406—7); bemærkningen i tillæget: «*De hiis omnibus nec habet dominus rex nisi 210 ℳ argenti et 800 salmones*» viser tilbage til hele listen, thi sagefaldet alene er vistnok mindre end denne sum.

[4]) Denne forskel spores også i tillæggets sagefaldsopgivelser, som i de første herreder beregnes i øxne, i de øvrige i mark sølv. Det

første angives, at hele herredet i to år skal give visse ydelser årlig (korn, honning, øxne og penge), men i det tredje år betydelig flere (svin, lam, æg, smör og ost o. fl.) endelig (for de to herreders vedkommende), «når kongen kommer», hver bonde desuden en höne eller hver to bønder en gås, og alle 3 ℔ sølv «til at købe fisk for». Ved de øvrige herreder göres der derimod ingen forskel mellem årene; bønderne give vinterstud og vårstud, især korn, enkeltvis også honning, smör og ost eller penge. At tredjeårs afgiften ved de første herreder er nathold, bliver sandsynligt ved ligheden med opgivelserne i natholdslisten (sml. Samsø i hovedstykket); de to års ydelser svare derimod til, hvad der i de andre herreder kaldes stud. Men med Steenstrup at parallelisere alle afgifterne er ikke berettiget og også andre steder henvise til en bestemt forskel mellem nathold og stud. Stud anføres ved Utland (i hovedstykket) for sig ved siden af nathold og ses af senere bestemmelser hovedsagelig at være en kornydelse; derfor gives den også som vinterstud og vårstud, svarende til vintersæd og vårsæd; i modsætning hertil fremtræder nathold som sommer- og vintergæsteri. Medens stud er en årlig afgift, kræves nathold, i Halland i alt fald, kun sjældnere, og da gives stud ikke. Nathold var det egenlige gæsteri, stud kun en gæsteriydelse, en naturalieafgift; begge kunde naturligvis afløses med penge. Men medens der er en mulighed for, at nathold i vid forstand også kan omfatte stud, må det aldeles benægtes, at stud i sig skal kunne indbefatte nathold. Når derfor klostre få fritagelse for stud, ere de derved ikke fri-

kan bemærkes, at de tre første landskaber ere de egenlige grænseprovinser; de kaldes i jordebogen og endnu længe efter ikke «herred», og havde således måske en noget ejendommelig stilling.

tagne for at give kongen nathold og ses også at have ydet dette[1]).

Hvad Hallandslisten mener med sin «*summa provincie*» ved hvert herred, er endnu ikke udfundet; denne sum synes aldeles ikke at kunne bringes til at passe med de enkelte afgifter, og Steenstrups forsøg på at påvise en forbindelse mislykkes aldeles[2]). Heller ikke passer «*summa redditus*» ved slutningen af stykket til de enkelte herredssummer[3]). — Lettere at forstå er oplysningerne om mandtallet, der dog mangler ved et af herrederne, og hafnetallet, hvor hovedsummen dog ikke er ganske rigtig. —

Hallandslistens forhold til hovedstykket og krongodslisten er det vistnok umuligt at bestemme, såvel i tid som i indhold. De fleste godser, der opregnes i Hallandslisten, genfindes i krongodslisten, og enkelte synes at have stået her, men at være udslettede[4]). Derimod stemmer dens

---

[1]) Sml. Stp. s. 161 ff; hans modsigende ytringer om forholdet mellem stud og nathold ere fremhævede i Stridsskrift, s. 45; Steenstrup lader snart stud være en del af nathold, snart omvendt nathold være en del af stud, eller begge navne enstydige (s. 317), og når han i sit Indlæg (s. 57—58) vil hævde, at det er diplomerne og ikke ham, som lader stud omfatte nathold, så glemmer han, at det kun er ham, der udlægger frihedsbrevenes stud på hin måde. At Andreas Sunesen synes at oversætte stud ved procuratio (gæsteri), må henføres til vanskeligheden ved at finde et bedre tilsvarende latinsk ord. — Når forskellen mellem stud og nathold fastholdes, forstår man, hvorfor afløsningsafgiften i hovedstykket svarer til tredjeårsydelserne i Hallands tre herreder, som er natholdsydelser (Stp. s. 317), men ikke til studafgiften i de andre herreder.

[2]) Steenstrups beregninger give kun udslag, som passe temmelig slet; flere af dem bero endog på en fejl forudsætning, sml. Stridsskrift, s. 44—45 (regningen vedkommer dog ikke forholdet til hovedstykket); Steenstrups forsvar for sin fremgangsmåde (Indlæg s. 35—36) er ufatteligt.

[3]) Sml. Nielsen, s. XV.

[4]) Nielsen, s. XV—XVI og s. 133, anm. 8.

indtægtsangivelser kun rent undtagelsesvis med dem, der findes i hovedstykket. — Til Hallandslisten slutter sig nogle tillæg, en opregning af landegrænsen mellem Halland og Sverige og enkelte bemærkninger om forandringer i godsforholdene, hvoriblandt et skødeuddrag fra 1254 og en notits om gods, bortforlenet til hertug Knud af Norge († 1261) og «som han endnu har»; begge optegnelser høre til de yngste i jordebogsbladene; dog er det næppe sikkert, af den sidste at slutte, at vor kodex er skrevet för Knuds dødsår[1]).

Falsterlisten er ét af de omstændeligste stykker i jordebogen; den giver ikke alene detaillerede angivelser om kongens gods paa denne ø, men tillige oplysninger om hver bys bol- og marketal og om de större private godsejere. Ordningen følger kirkebyerne og viser, at sogneinddelingen da allerede var omtrent den samme som den dag i dag, et mærkeligt vidnesbyrd om den ældre middelalders betydning for landets religiøse organisation. Pal.-Müller har underkastet hele denne liste en omhyggelig behandling og har påvist adskillige unöjagtigheder i enkelthederne[2]). Den særlige fortolkning af listen frembyder forholdsvis få vanskeligheder, dens forhold til hovedstykket er derimod meget uklart. Pal.-Müller hævder her, at Falsterlisten er et af de ældste stykker i jordebogen, betydelig ældre end «Falstria» i hovedstykket, og han støtter sig især på, at «Falstria» viser én ejendommelig samlet organisation af det kongelige gods, som aldeles mangler i Falsterlisten[3]). Denne forskel har dog snarest sin grund i de to stykkers forskellige frem-

[1]) P.-M. s. 197; Stp. s. 413.
[2]) P.-M. s. 210—25; jfr. Stp. s. 414—27.
[3]) P.-M. s. 226—27.

gangsmåde; «Falstria» opregner kongens gods efter bestyrelsesmåden, dels to kongelige gårde med deres tilligender, dels strøgods, bortforlenet til kongsmænd og opstillet efter herrederne[1]); Falsterlisten derimod opregner alt det kongelige gods blot efter dets beliggenhed i øens byer. På selve organisationen kan der derfor næppe bygges nogen bestemmelse om tidsforholdet mellem de to lister; imidlertid henviser dog meget andet til, at de ikke ere samtidige; den ene kongsgård (Egenseborgen) i «Falstria» nævnes således slet ikke i den omstændelige Falsterliste. Skönt flere småtræk, som Pal.-Müller har anført, nærmest tyde på, at Falsterlisten er ældst[2]), fører et hidtil ubemærket sammenligningspunkt bestemt i modsat retning. I hovedstykket findes nemlig en tilskødning omtalt, hvorved bispen af Odense mageskiftede forskellige ejendomme på Falster til kongen, og når man efterser de her nævnte byer i Falsterlisten, vil man finde, at bispen dèr ikke har ejendomme i nogen af disse byer[3]), ja i Marbæk kan han end ikke mere have ejet de to ører jord, som nævnes i skødet[4]). Dette mageskifte, der vel endog nærmest må opfattes som en senere tilföjelse i hovedstykket, ligger således forud for Falsterlisten, og da de andre træk sikkert henpege på en ulige alder, må det særlige stykke om Falster således være ikke lidet yngre end hovedstykket fra år 1231.

---

1) Om «Falstria»'s opstilling, se i det følgende.

2) P.-M. s. 227.

3) Staværby alene undtagen, men også kongen har her gods.

4) thi når kongens og de andre grundejeres jorder her drages fra hele byens markeskyld, bliver resten mindre end de to ører. — Om sammenligningen skal dog bemærkes, at kongen ved skødet fik to ører i Ormsthorp, men i Falsterlisten kun opføres med to ørtug; hvis der ikke et af stederne er en skrivfejl, må kongen her have bortsolgt noget af sin jord.

Lålandslisten giver en kortfattet fortegnelse over kongens godser, værdsatte i bol, øre og ørtug; bolet synes altså da på Falster at have været en fast matrikelstörrelse, lig én mark skyld[1]), medens det i Falsterlisten viser sig at være af en meget forskellig störrelse, ofte dog lig 1¹/₈ mark[2]). Lålandslisten er det eneste af landskabsstykkerne, som måske kan opfattes som et supplement til hovedstykket, hvor Låland aldeles mangler oplysninger; adskillige småtræk synes dog at tale herimod, om end ikke afgörende[3]).

Femernlisten ses let at bestå af to dele, hvoraf den første er den yngste, den anden en rum tid ældre; i tidsbestemmelsen må Steenstrup følges, der sætter den ældre del efter flere deri forekommende navne til omtrent år 1200; den anden del er vel en menneskealder yngre. Delingspunktet mellem de to stykker kan ikke bestemmes med sikkerhed; de fire øverste linier på listens anden side henregnes af Pal.-Müller til den foregående del, af Steenstrup til de følgende optegnelser på samme side. — Listens ældre del giver oplysninger om kongens ejendomme, som gav landgilde, om en del gårde, som vare bortforlenede til kongsmænd, en fortegnelse over Slavernes landsbyer, endelig en kornafgift af hele øen. Den yngre del opregner både de tyske og de slaviske byer, og viser, hvorledes det tyske element fortrænger det slaviske, idet den slaviske hakke *(uncus)* afløses af den tyske hufe *(mansus)*. Hvad nöjagtigheden af dette stykke angår, må selv forsvarerne af «Valdemars jordebog» indrömme, at «her findes enkelte fejl». Störst interesse har Femernlisten for resten derved, at den

---

¹) Stp. s. 54—55.

²) P.-M. s. 221, anm. (hvor 1¹/₂ ℳ er en trykfejl).

³) Stp. s. 427—28; sml. P.-M. s. 206—7; jfr. også Nielsen, s. VIII og XVII.

viser, at denne øs forbindelse med det danske rige er meget gammel. — Listens yngre del kan omtrent være samtidig med hovedstykket, men står dog ikke i noget forhold til dette, hvori Femern kun opføres med en afgift af 500 lybske mark penge[1]).

I jordebogen findes endnu to stykker, som begge ere halvt utilgængelige for en dansk forsker, nemlig de to Estlandslister. Den mindre giver en slags oversigt over Valdemars erobringer i østen, endog en fortegnelse over preussiske lande, og er derfor formodenlig optegnet för ulykkesårene 1223—27, hvis den ikke kun er en erindringsliste over gamle krav. Den större, lithografisk gengivet i andet bind af Antiquités Russes, er derimod vistnok yngre end forliget i Stensby (1238); den frembyder yderst forvirrede forhold, til hvis oplysning Schirrens skarpsindige arbejde har bidraget overordenlig, uden at der dog kan siges at være fastslået et endeligt udslag.

Vi have nu gennemgået alle de statistiske stykker i Stockholmerhåndskriftet, og ved hvert søgt at klare dets betydning, dets udarbejdelsestid og tildels også dets pålidelighed. Det var disse stykker, som man tidligere sammenfattede under fællesnavnet «Valdemars jordebog». Hvad man tænkte sig ved dette navn, er det vanskeligt at udtrykke bestemt; man brugte værket, man citerede det atter

[1]) P.-M. s. 207—10; Stp. s. 429—41; den sidste finder en harmoni mellem begge lister (s. 438) deri, at Femernlistens ældre del (måske) viser en kongelig indtægt af øen på 618 ℳ (ved år 1200), medens hovedstykket (fra 1231) angiver 500 ℳ!! Jfr. Stridsskrift s. 47—48.

og atter, og dog herskede der den fuldstændigste uklarhed over, hvad denne Valdemars jordebog egenlig var. I störste omtrentlighed tör man måske sige, at tidligere historikere i den såkaldte Valdemars jordebog mente at finde, for det første, et sammenhængende værk, nærmere et hovedværk fra 1231 med nogle senere tillæg og med mere indgående oplysninger om enkelte landskaber, for det andet, et officielt og i alt væsenligt pålideligt værk, der gav fuldstændige oplysninger om landets financielle forhold på hin tid[1]). — Men har denne opfattelse kunnet udholde den sidste tids kritik?

Opfattelsen af «Valdemars jordebog» som ét **sammenhængende værk** fik et stærkt stød, da Klemming oplyste, at disse statistiske stykker kun vare dele af et större håndskrift, der desuden indeholdt mange andre og forskelligartede stykker. Schirren drog konsekvenserne heraf, og efter en kortfattet gennemgang af jordebogsbladene udtalte han som sit udslag, at den såkaldte Valdemars jordebog består af formelt og materielt ulige stykker, der vel i det rent ydre høre sammen, men aldeles ikke danne noget hele. Pal.-Müllers mere indtrængende undersøgelser førte ham til lignende resultater; efter hans opfattelse ere kun ganske enkelte af stykkerne udarbejdede i sammenhæng, medens

---

[1]) Vi betvivle, at man tidligere havde en synderlig bestemtere opfattelse af jordebogen end den, der ligger i den yngre Stephanius' ord fra 1629: «*Et penes me est Codex membraneus circa annum MCCXXI* [fejlt for 1231] *descriptus qui annuos proventus omnium præfecturarum et provinciarum totius Daniæ cum brevi earundem descriptione et aliis antiquitatibus complectitur.*» Allerede Langebek har heri ment at finde den ældste omtale af jordebogshåndskriftet (efter en egenhændig optegnelse i Ny kgl. Sml. fol. 427 b) og der synes ikke at være tilstrækkelig grund til (med P.-M s. 257) at omtvivle, at det virkelig er vor kodex, som nævnes i disse ord; man véd jo også, at Sparvenfeldt købte sit håndskrift i København.

de fleste ere aldeles uafhængige indbyrdes[1]). Denne mening blev i hovedsagen tiltrådt af Dr. Nielsen, der indskrænker navnet «Valdemars jordebog» til fire af stykkerne, men opgiver enheden af dem alle. — Steenstrup derimod synes også på dette punkt at ville hævde den ældre opfattelse. Han stiller sig i modsætning til dem, «der tænke sig jordebogen som bestående af stykker, der intet have med hverandre at göre»[2]), og vil heller ikke tiltræde Dr. Nielsens opfattelse[3]).

Når jordebogen opfattes som ét værk, som et organisk hele, bearbejdet i sammenhæng og med en fælles hensigt for öje, så kan denne sammenhæng enten være en oprindelig eller en senere frembragt. Stykkerne kunne oprindelig være udarbejdede i sammenhæng, eller også kan en senere bearbejder have sammenarbejdet dem til en helhed; med andre ord, sammenhængen kan tilhøre originalerne eller blot vort håndskrift. — Steenstrup synes at ville føre et ydre bevis for jordebogsbladenes sammenhæng i vor kodex. Det er, siger han i sit Indlæg[4]), en kritikers «første pligt ligeoverfor et aktstykke at antage det for ægte og fuldgyldigt, indtil det modsatte bevises». Dette er rigtigt; finder jeg et brev dateret 1231, så er det fra dette år, indtil det modsatte bevises; finder jeg et aktstykke med titel «Kong Valdemars jordebog», så er dets indhold en jordebog over denne konges ejendomme, indtil det modsatte bevises. Derfor, fortsætter han, er det uret lære, når Pal.-Müller taler om Steenstrups «rent vilkårlige forudsætning, at alt i Kong Valdemars jordebog hænger godt og nöje

[1]) Schirren, s. 117; P.-M. s. 257—59.
[2]) Indlæg, s. 31.
[3]) Stp. s. 297—98.
[4]) s. 9.

sammen». Nej, ingenlunde; til at tale således, er Pal.-Müller fuldt berettiget. Thi vi har intet værk, der selv kalder sig «Valdemars jordebog» eller noget i den retning; dette begreb kom ind i verden ved Sparvenfeldt, men gik ud deraf i 1851, takket være Klemming. Vi har nu en del statistiske stykker, der ikke ere forbundne ved nogen fælles titel eller noget andet bindemærke og som i deres håndskrift stå aldeles sideordnet med andre stykker af theologisk og historisk indhold. Håndskriftet medgiver altså intet andet end, at der er ligeså megen forbindelse mellem to af de kameralistiske stykker som mellem to af de theologiske, — og de theologiske ere netop ikke sammenhængende, men uddragne af ganske forskellige forfattere og aldeles ikke sammenarbejdede af afskriveren. Ad ydre vej kan vi aldrig nå videre end til det, at samme skriver har afskrevet alle de kameralistiske stykker[1]; en virkelig sammenhæng kan umulig påvises ad denne vej[2]. — Men indre beviser for sammenhæng i håndskriftet gives der heller ikke. Disse skulde gå ud på, at skriveren havde sammenarbejdet sine originaler til et hele, således at de ved dette skriverens arbejde fik et enhedspræg. Vor tidligere undersøgelse af hele håndskriftet har imidlertid udtrykkelig hævdet det modsatte, har påvist, hvorledes skriveren måske ordner, men ikke bearbejder, afskriver nöjagtig og fuldstændig, men uden selvstændig gennemtrængen af emnet. — At henføre en mulig sammenhæng af jordebogsstykkerne til skriveren af vor kodex er således umuligt. Han (eller rettere ejeren

[1]) Sml. Stp. s. 297—99.

[2]) Nielsen lægger megen vægt på de rimeligvis jævnaldrende tal, der findes på nogle af læggene med jordebogs-optegnelser. Disse have dog kun betydning ved at vise disse lægs oprindelige orden; om en indre enhed kunne de ikke vidne.

af håndskriftet) har været samler og intet mere. Selvfølgelig kunne vi kun glæde os over dette udslag; hvor langt heldigere ere vi ikke stillede ved at have originalerne i tro kopier, end vi vilde være, hvis vor kodex gav os disse originaler i en bearbejdelse, der kun havde forvansket dem, udført, som den måtte være, to menneskealdre efter at nogle, én efter at de fleste af jordebogsstykkerne først optegnedes.

Den anden mulighed var den, at jordebogsstykkerne oprindelig ere udarbejdede i sammenhæng, at originalerne alle danne ét værk. Denne mening er det åbenbart, som man tidligere nærede; det er den, som ligger bagved ældre forfatteres opfattelse af jordebogen som et officielt kataster, det er den, som har frembragt den gængse benævnelse, «Valdemars jordebog», men ingen gjorde noget forsøg på at udvikle og gennemføre denne opfattelse. Nu ere disse forhold ændrede; jordebogen er underkastet en indtrængende analyse, den er opløst i en række enkelte stykker, og alle ere enige om, at disse stykker ere nedskrevne til meget forskellige tider. Hvorledes stiller da Steenstrup, som vil imødegå denne opløsende kritik, sig til dette spörgsmaal, vistnok det vigtigste af alle, da bedömmelsen af jordebogens pålidelighed for en stor del afhænger af dets besvarelse? Hos Steenstrup finder man vel et forsvar for jordebogsstykkernes sammenhæng, der er lige så udførligt som kritiken deraf; hans bog indeholder vel et helt kapitel, som omhandler enheden i Valdemars jordebog? Ingenlunde; man leder alle dens 500 sider igennem, — intetsteds finder man fem linjer om en sammenhæng mellem alle jordebogsstykkerne. Overfor dette hovedpunkt er Steenstrup ligeså uklar som de ældre forfattere, og dog har han til baggrund en «sønderdelende» kritik, der synes at måtte umuliggøre en

gentagelse af den tidligere uklarhed. — Først i sit «Indlæg» har Steenstrup rørt ved dette spörgsmål og søgt at føre et ydre bevis for jordebogsstykkernes sammenhæng i kodex, altså i afskriften. Vi have ovenfor imødegået dette bevis og kunne ikke anse det for holdbart; men selv om det virkelig var rigtigt, er der et langt spring fra en ydre forbindelse i en afskrift til en indre sammenhæng af originaler, hvis affattelsestid faktisk er meget forskellig. Om en sådan indre sammenhæng findes der hos Steenstrup intet, aldeles bogstavelig intet. Og vi forstå end ikke, hvorledes Steenstrup ud fra sine egne bestemmelser af de enkelte stykker kan se en mulighed til en sammenhæng; vi se ikke, hvori han kan finde det fælles, der skal forbinde en natholdsliste fra 1231 med en «broderliste» fra Knud d. sjettes tid, en fortegnelse over en sællandsk plovskat, skrevet under Erik Plovpenning, med en jordebog over Femern, optegnet halvhundred år tidligere, eller hvad sammenhæng der kan være mellem et såkaldt skiftedokument fra 1232 (?) og en senere liste over nogle indtægter fra forskellige egne af Danmark. Vi fatte ikke, hvorledes Steenstrup tænker sig alle disse så forskelligartede dele forbundne til ét værk, og i alt fald, at deres sammenhæng just ikke ligger så klart for dagen, at den ikke behøver at påvises og begrundes, vil enhver indrömme. — Striden er måske om ord; men ved ét værk må man dog tænke sig en organisk enhed, udarbejdet i sammenhæng og med en fælles hensigt, ikke blot bidrag til Danmarks statshusholdning eller oplysninger om kong Valdemars magt og rige[1]); thi at jordebogsbladene ere dette, derom ere alle jo enige.

Støttet på vor gennemgang af jordebogsdelene kunne vi

[1]) Jfr. Stp. s. 298.

sige følgende om disse stykkers indbyrdes forhold: Hovedstykket og krongodslisten ere utvivlsomt udarbejdede i forbindelse med hinanden, begge altså ved år 1231, uden at dog en nöjere påvisning af deres forhold under udarbejdelsen synes mulig. Til disse stykker har man ment at kunne föje ølisten og natholdslisten som supplementer, måske med rette; positive grunde for denne sammenhæng er der egenlig ikke, om end der heller ikke kan anføres noget derimod. Endnu tvivlsommere stiller forholdet sig med Lålandslisten, som Steenstrup vil opfatte som en udfyldning af det tomme rum ved Låland i hovedstykket; adskillige småtræk tale herimod. — Men hermed er man også til ende med det, der hører sammen eller muligvis kan göre det; hele resten af stykkerne afvige fra den foregående gruppe såvel i indhold som i tid og ere tillige på et par nær indbyrdes aldeles uafhængige. Femernlistens ældste del er en menneskealder ældre end hovedstykket; når dens yngre del måske kan være samtidig med dette, er den til gengæld desto mere afvigende i indhold. Plovskatlisten og bylisten ere fra en senere tid og fremtræde aldeles ikke som supplementer til hovedstykket. Indtægtslisten, denne løse opregning af nogle indtægter, afviger endog i sine angivelser næsten overalt fra hovedstykket, og når man sammenstiller hin liste med uddraget af Håkon Palnesøns skøde, får man det bedste indblik i jordebogens stykværkagtige sammensætning. Af landskabslisterne er den store Estlandsliste yngre end hovedstykket og dette nævner end ikke Estlands navn. Hallandslistens alder er ubestemmelig; den giver imidlertid en mængde oplysninger, som ikke have noget tilsvarende i hovedstykket, og dette gælder i endnu höjere grad om Falsterlisten med dens opregning af private godsbesiddere m. m.; denne afviger desuden fra hovedstykket i

tid. Endelig står broderlisten tilbage, der ikke alene er betydelig ældre end de andre jordebogsdele, men hvis indhold, hvad det så betyder, dog ikke er kameralistisk. — Heraf fremgår med uomtvistelig sikkerhed, at der aldeles ikke er nogen sammenhæng mellem alle eller blot de fleste jordebogsstykker. Fælles for dem er kun, at «kongens interesse overalt behersker notitsernes mål og form»[1], at de alle give oplysninger om Danmarks finansforhold i Valdemarernes tid, alle have deres hjem i det kongelige rentekammer, og herved må endda broderlisten undtages. Den ældre opfattelse af disse stykker som en enhed, som ét værk, mangler ydre grunde og står i strid med stykkernes indre forhold.

Det andet hovedpunkt i den ældre opfattelse af «Valdemars jordebog» var dennes **fuldstændighed og pålidelighed**, begrundet i dens **officielle karakter.** Det er klart, at denne opfattelse mister sit faste grundlag, så snart jordebogsbladene opfattes ikke som et sammenhængende værk, men som sideordnede stykker. Derved er helhedens officielle karakter, dens lighed med en statens jordebog, faldet bort; en officiel karakter kan måske hævdes for de enkelte stykker, ikke for en helhed, som ikke existerer. Pålideligheden og fuldstændigheden er ikke givet som forudsætning, men skal først bevises. — For at føre dette bevis kan man gå to veje; man kan prøve jordebogsbladenes oplysninger enten på andre kilder eller på dem selv. Steenstrup lægger især vægt på den første vej og dadler Pal.-Müller meget, fordi han kun har brugt den sidste. Men næppe med rette. Jordebogsstykkernes oplysninger ere af en så speciel natur, at vi næsten aldrig ere i stand til at stille dem sammen

[1] Schirren, s. 117.

med oplysninger andensteds fra. Ad anden vej kan man fremdrage meget til at forstå jordebogen, til at oplyse, hvad dens gådefulde udtryk betegne, hvad dens stykkers indhold er, og dèr har Steenstrup store fortjenester; derimod er man, hvad dens pålidelighed og fuldstændighed angår, ikke nået stort frem ad denne vej. — Der står da kun én fremgangsmåde tilbage, den som Pal.-Müller har anvist; man må gå den indre kritiks vej, prøve jordebogen på denne selv. Dette kritisk prøvende studium af jordebogsstykkerne må selvfølgelig især rettes imod de större blandt disse, fremfor alle imod hovedstykket, der alene næsten optager ligeså megen plads i håndskriftet som alle de øvrige stykker til sammen og altid er blevet anset for midtpunktet i det, som man kaldte «Valdemars jordebog». Ved et sådant större sammenhængende arbejde vil den indre kritik kunne give store udslag, og vi skulle derfor her foretage den prøvelse af hovedstykket, som vi tidligere opsatte.

I hovedstykket har Pal.-Müller påvist dels en række særligheder i det enkelte, som tilsammen give en slags almindelig karakteristik af det hele stykke, dels en del större lakuner. Hans modstandere have søgt at imødegå de sidste ved at angive forskellige grunde, der skulle have foranlediget jordebogen til hine udeladelser, de første derimod have de hverken imødegået eller forklaret, og disse ere også så utvivlsomme, at vi skulle begynde med denne side af spörgsmålet, for derved at vinde et fast standpunkt overfor de omtvistede lakuner.

Når man følger gangen i hovedstykket, viser der sig her den störste uensartethed i bearbejdelsen[1]). Over det hele står: **Jucia**, og derunder *Anno domini 1231 factum*

[1]) Sml. i det hele Schirren, s. 112—15.

est hoc scriptum; denne overskrift passer altså kun til hovedstykkets første del, ikke til dets helhed. Der begyndes så med Jylland og her er listen ret ordenlig opstillet; herrederne med deres afgifter, jorderne med deres værdsættelse ere lette at udrede; dog skifter listen enkelte steder karakter; under Samsø gives en meget detailleret fortegnelse over natholdspræstationerne, noget senere en uforståelig notits om «hr. Tokes len», der efter skriverens egen angivelse er defekt. Denne dog forholdsvis regelmæssige gang afbrydes helt efter Utland; den følgende side optages så af et skødeuddrag, hvorefter kongen 1217 fik noget gods i Ditmarsken, og derefter står en side tom. Den næste side begynder med den optegnelse, at «vort patrimonium i Fyn er omtrent 400 ℳ guld», hvilken sum vanskelig lader sig forene med de følgende detailopgivelser[1]); på samme måde er godset på Langeland sammentalt til «omtrent 100 ℳ guld», skönt de specificerede godser næppe ere halvt så store, og et sted i Sønderjylland står et gådefuldt «37 ℳ guld», der vel også er en sammentælling, uden at man dog ser af hvad. Efter hin oplysning om patrimoniet går listen over til de enkelte herreder i Fyn og svarer i karakter omtrent til Jyllandsdelen; dog indskydes her et par steder yderst detaillerede opgivelser om hafne med deres afgifter. Fyn slutter endelig med en gådefuld notits: *Preter Hægnæzholm, Nyburgh &c.* Als står så tom; ved Ærø opregnes (ikke kongsgodset, men) to krongodser, og der tilföjes: *aliud totum patrimonium.* Tåsing står tom, og ved Langeland findes, uden dog at svare til rammen, optegnelser dels om gods, som kongen ejer, dels om andet, som forskellige navngivne mænd have skødet til kongen.

---

[1]) Sml. dog P.-M. s. 186.

Låland står helt tom. Derefter følger Falster, som heller ikke svarer til rammen og er meget uordenlig opstillet; dette afsnit begynder med kongsgården Gedesby og dens tilliggende, alt i Sønderherred; derefter opføres en del kongsgårde i Nörreherred, som vare bortforlenede til forskellige mænd (et forhold, der også fremtræder et sted på Sælland), så atter en större kongsgård, nemlig Eknæsburg med tilliggende i samme herred, men så vender listen tilbage til Nörreherred, hvor der nu opregnes forskellige bortforlenede kongsgårde[1]). Som tillæg til det hele står et mageskifte med bispen af Odense; men dette ender med en notits om forbrudt gods, som dog næppe kan have tilhørt bispen. — På den følgende side begynder Sælland; her stå de fleste herreder aldeles tomme for jordegods, men til gengæld findes der et par enkelte steder så meget mere detaillerede opgivelser om sådant[2]). Dernæst forskellige øer, de fleste uden afgift. — Listen går nu over til Skåne, hvor der ikke opføres det mindste jordegods, men hvor der i stedet er indskudt to længere danske notitser, den ene et skødeuddrag, den anden et grænseskel for krongods (!). Halland véd heller ikke af noget kongeligt jordegods, og ved Bleking står kun rammen, uden nogensomhelst oplysning; her er så indsat en fortegnelse over Kong Valdemars arvegods i Sverig, der ender således: «*Easdem possessiones hereditavit Sophia mater Valdemari* (*IIi*). *Et sciendum quod omnes predictas possessiones dedimus duci Kanuto*», hvor kongen altså først indføres i tredje person, senere selv synes at optræde talende.

Enhver, der har fulgt denne redegörelse, vil indrömme,

---

1) Vi sammenarbejde her P.-M. s. 226—27 og Stp. s. 416 ff.

2) Således anføres her ved nogle godser både skyldens, afgiftens og udsædens störrelse.

at hovedstykket fuldstændig mangler ensartethed, at denne evindelige vexlen mellem regelmæssighed og indskud, mellem godsfortegnelse og skødeuddrag, mellem yderlig omstændelighed og den störste knaphed eller hel udeladelse, ikke kan forenes med tanken om en udjævnende gennemarbejdelse, en endelig redaktion. — Men netop det samme fremtræder i enkelthederne[1]). Sproget er latin og dog findes et par steder danske ord, andensteds hele lange danske notitser. I det enkelte svarer den ene oplysning ikke til den anden; ved Istathesyssel angives således, at kongen heraf har 200 ℔ sølv *preter Slæswich et monetam et Danvirky et Ykærnburgh*, men heraf kommer dog både Danevirke og Ekernförde igen senere[2]). Så vel ved Vendsyssel som også ved Fyn og Sælland anføres under landskabsnavnene godser, der burde have stået under et enkelt herred. Nogle bemærkninger gælde fortiden, andre fremtiden; ved to herreder anføres, hvad deres afgift havde været, og om en mølle i Jylland får man at vide, at den gjaldt 4 ℔ guld, *sed jam destructum est;* på Sælland opføres endog gods, som var bortbyttet mod andet på Langeland; et sted derimod henstilles det til kongen, om et skøde skal gælde eller ej: *sit in vestro arbitrio utrum habeat nec ne.* I almindelighed anføres kun godsernes navne, undertiden tilföjes dog kongens adkomstret, enten hævdsret (*sic antiquitus est appreciata*) eller skødning, kortelig flere steder, længere ved Ditmarsken og Låland. Et par steder findes endelig notitser, som slet ikke høre hjemme i denne liste, derimod i krongodsfortegnelsen, således ved Langeland: *terra que*

---

[1]) Sml. i det hele P.-M. s. 189—91.

[2]) Det er måske konsekvent, at disse to komme igen, men så er det inkonsekvent, at Slesvig og mønten ikke også nævnes senere.

attinet regno[1]) og i Skåne et grænseskel mellem «*bondæmark oc kununglef*».

Til den her påviste mangel på endelig gennemarbejdelse svarer en gennemgående uklarhed og ufuldstændighed i de enkelte opgivelser. Det er allerede tidligere fremhævet, hvor ubestemt herredsindtægterne ere angivne; det er ligeså umuligt i hvert enkelt tilfælde at afgöre, hvad en skat uden nöjere bestemmelse gives for, som at sige om «mark» alene betyder mark penge eller mark sølv. En tilsvarende ubestemthed fremtræder også på andre områder, således ved købstæderne. Her viser sig det ejendommelige forhold, at der ofte opføres købstadafgifter, uden at købstaden selv nævnes. *Theloneum* (told) fremtræder t. e. under Haderslevherred, men byen Haderslev nævnes ikke, og ganske på samme måde går det med Åbenrå og Slesvig. Ved Skåne nævnes midsommergæld, åbenbart af Helsingborg, uden dog at dette navn findes, ja, i Sydsælland anføres en hel række af købstadafgifter, men Vordingborg, hvorfra de stamme, omtales ikke. Ligefremme huller findes også: efter Middelfart står der en plads åben til afgiften, som aldrig er blevet udfyldt, og lignende er forholdet ved Kyæltæburg. Udtrykket *preter* (foruden), efterfulgt af en ubestemt indtægtsangivelse, antyder også mangler. Ved Århus opgives 12 ℔ i ledingsafgift *preter exactionem*, og *exactio* angives dog nöjagtig ved Viborg, ved Ribe og andensteds; udtrykket *preter theloneum* findes oftere, og ellers angives dog også told som en bestemt sum; et sted undtages endog både *theloneum* og *exactio*. — En lignende uklarhed som ved herredsindtægterne fremtræder også ved jordernes værd-

---

[1]) Denne ejendom nævnes dog ikke heller i krongodslisten, Stps. Indlæg, s. 34.

sættelse; i mange tilfælde véd man her ikke, om mark er en afgift eller en skyldsætning, og i andre tilfælde står mark uden nogensomhelst nöjere bestemmelse, et enkelt sted også et tal ganske alene. Rent ubestemte udtryk findes oftere, således *plus valet*, *amplius*; i Skithum ejer kongen *10 fiathring que valore excedunt 40 ₰ auri*. Også fremtræder her ligefremme mangler. Adskillige navne stå uden tilföjelse af værdi, således i Jylland Hwolæ og Thoretorp og flere steder på Sælland og Fyn; på et punkt standser listen endog midt i et ord: *Snesør soluit annu* ....

Overfor dette hovedstykkets lange synderegister, der her kun fremtræder som en forøget og gennemført gengivelse af den karakteristik, som allerede Pal.-Müller og tildels Schirren have givet, have jordebogens forsvarere næsten været helt tavse. Derfor skal det dog ikke påstås, at der aldeles ikke kan anføres noget imod disse anker. Til enkelte af de her fremhævede mangler vil der kunne påvises analogier i andre jordebøger; således vil man t. e. i andre jordebøger og andensteds kunne se flere ligeså omtrentlige angivelser som hovedstykkets *amplius &c.*; således viser også en jordebog fra Tommerup kloster[1]) en fuldstændig sprogblanding, idet dens begyndelse er på dansk, dens slutning på latin. Men en langt större mængde af de påpegede særligheder ere aldeles ejendommelige for hovedstykket, og fremfor alt, hvad der er absolut karakteristisk for dette, uden sidestykke i nogen god jordebog, det er den store mængde, hvori alle disse mangler fremtræde. Det hjælper derfor ikke, at man i andre aktstykker kan påpege nogle enkelte analogier, det nytter ikke at bortforklare én eller to af hine mangler, dertil er deres mængde altfor

---

[1]) Gehejme-arkivet.

overvældende. Og vi tro ikke, at nogen har kunnet vente, at man i et aktstykke, overfor hvilket kun en indre kritik er mulig, skulde kunne påvise flere mangler end der i det foregående er sket ved hovedstykket.

Udslaget af vor prøvelse af jordebogens hovedstykke behøver således neppe nogen kommentar. Det er umuligt i dette arbejde at se mere end samlinger og forarbejder til en jordebog; den gennemgående uensartethed i det hele, den overalt fremtrædende uklarhed og mangelfuldhed i alle enkeltheder kan ikke forenes med et endelig afsluttet og officielt redigeret aktstykke, påtrykt med statens pålidelighedsmærke. Hovedstykket kan ikke være en dansk Domesdaybook, men indeholder kun forarbejderne til en sådan. — Om Steenstrups tydning af hovedstykket[1]) kunne vi derfor sige dette: Når han sætter udarbejdelsen af det hele stykke i forbindelse med det store skifte i kongeætten, der (efter en noget tvivlsom efterretning hos Huitfeldt[2]) skal have fundet sted i året 1232, så kan denne gisning ikke ligefrem benægtes, men den har meget lidt sandsynlighed for sig, og der må herved göres vold på listens eneste sikre holdepunkt, nemlig året 1231. Når han derimod i hovedstykket i dets nuværende form vil se selve den specifikation, som lagdes til grund for skiftet, så må man aldeles benægte muligheden heraf, og ethvert modbevis er overflødigt efter listens hele nys udviklede karakter. — Men hvad så anledningen til hovedstykkets udarbejdelse har været, i bedömmelse af hele dette stykkes karakter kunne vi fuldstændig

---

[1]) Se især Stp. s. 309—10.

[2]) tvivlsom, thi hvorfra kan Huitfeldt have denne efterretning? Er det ikke en gætning af ham selv, måske frembragt ved et ubestemt kendskab netop til jordebogen, som jo en menneskealder senere var kendt af Stephanius?

tiltræde Pal.-Müllers endelig dom: i forlægsbladene have vi kun en første flygtig sammenstilling af forskellige materialier, der tilsammen udgöre en meget ufuldstændig fortegnelse over Valdemar den andens sikre indtægter af herrederne og over hans jordegods[1]).

Hvad listens her berørte ufuldstændighed angår, tænker Pal.-Müller ikke så meget på de mindre huller, hvoraf vi tidligere have påvist flere, som på de större lakuner, der fremtræde i hovedstykket så vel ved herredsafgifterne som ved godsopgivelserne[2]). Efter listen skal kongen aldeles ikke have ejet noget gods på Als eller Låland; øst for Øresund opføres vel noget arvegods i Sverige, men intet i de tre danske landskaber, og heller ikke omtales der kongelige godser ved de fleste sællandske herreder. Ligeså omfattende lakuner er der i indtægtsangivelserne; flere landsdele mangle enhver angivelse, således Als, Langeland, Låland og Bleking, og i alt stå af rigets 200 herreder omtrent 70 blottede for natholdsangivelse eller for afgifter, som kunne være afløsning derfor. — Steenstrup har som «sagfører» for jordebogens fuldstændighed søgt at forsvare disse udeladelser. De mange lande og herreder, som mangle afgiftsangivelser, skulle være bortforlenede; at kongen ikke har privat gods øst for Øresund skal forklares ved, at overgangen fra kongsgods til krongods i Østdanmark allerede var tilendebragt på jordebogens tid[3]). Begge disse forklaringer ere hypotheser, som det er umuligt at bevise, men som det også er vanskeligt fuldt at modbevise på grund af vort ringe kendskab til hin tid. Vi skulle dog göre nogle bemærkninger om Steenstrups forklaringer.

---

[1]) P.-M. s. 192.
[2]) Sml. P.-M. s. 189.
[3]) Stp. s. 171—76, 322—24 og s. 346.

De tilsyneladende så store mangler i opregningen af kongeligt gods vil Steenstrup bortforklare ved sin nys nævnte hypothese, og for at støtte denne har han anvendt den af ham anpriste prøvelse af jordebogen på andre kilder. Han er «gået på jagt efter alle mulige oplysninger om kongeslægtens gods» og i hele tidsrummet 1231—1300 har han kun fundet «7 exempler på, at andet nævnes som kongefamiliens gods end det i jordebogen anførte»[1]). I forbigående bemærke vi, for at forebygge en nærliggende misforståelse, at der her ikke menes 7 exempler på manglende godser, men 7 exempler på breve, hvori der nævnes sådanne; disse breve indeholde omtrent en snes navne på kongelige godser, der ikke gjenfindes i hovedstykket, og det er altså tallet 20, ikke 7, der har betydning i denne sammenhæng. Imidlertid bemærker Steenstrup, overfor disse exempler står man «ganske tvivlende, om det var arvet gods? om det var arvet efter kong Valdemar? ... om det alligevel dog ikke nævnes i jordebogen som tilliggende til et anført gods?» Heri har han naturligvis ret, og vi skulle ikke påstå, at der kan føres et stringent bevis for jordebogens ufuldstændighed ad denne vej; tværtimod have vi her et bevis på, hvor lidet en prøvelse på andre kilder forslår overfor jordebogens utallige enkeltopgivelser. Imidlertid kan der måske på denne måde vindes en sandsynlighed for eller imod hovedstykkets fuldstændighed, og da Steenstrup er slået ind på denne vej, skulle vi ikke undlade at følge ham. Det forekommer os da, at disse tyve manglende godser egenlig ikke kunne anføres som tydende på jordebogens fuldstændighed, aller mindst da dette antal udgör en meget betydelig brøkdel af alle de steder, som vi i hint tidsrum

[1]) Indlæg, s. 31.

finde nævnte som tilhørende kongefamilien. Således findes der i hele første bind af den Thorkelinske diplomsamling kun ét sikkert exempel på kongeligt gods, — og dette mangler i jordebogen; i den store Arne-Magnæanske samling på universitetsbibliotheket findes vistnok ligeledes kun ét brev om kongsgods, og også dette mangler i jordebogen. Allerede de af Steenstrup anførte *desiderata* synes os derfor langt snarere at måtte opfattes som tegn på jordebogens ufuldstændighed end på det modsatte, og dertil kommer, at hans liste kan forøges betydelig. I 1239 nævnes der fire byer som kongeligt arvegods, da i Otto af Braunschweigs besiddelse, og ingen af disse nævnes i hovedstykket, ja, de herreder, hvori de ligge, stå helt blottede for kgl. jordegods[1]). I Sorø klosters gavebog vil Steenstrup kun finde ét exempel på manglende krongods; dog nævnes der i denne bog i det hele 3 kongelige besiddelser og alle disse mangle i hovedstykket[2]); hvis man vil gå lidt ud over grænseåret 1300 vil man ved 1304 finde 3 andre godser, der ligeledes mangle[3]). En langt rigere høst kan man dog göre i diplomer, der vel stamme fra tiden efter 1300, men som efter deres indhold vise tilbage til det foregående århundrede. Således får hertug Erik Valdemarsen af Sverig 1327 tildömt en del gods som arv efter prinsesse Richiza[4]); da denne dame var en datter af Erik Glipping, have vi således her kongeligt arvegods fra tiden för år 1300. Som hertugens arvedel opregnes 22 godser spredte over hele Danmark og af

[1]) D. A. M. I, 133.

[2]) nemlig foruden det af Steenstrup anførte Sörninge 1250 (SRD. IV, 513) endnu Hesleby 1286 (smstds. 508, jfr. 508—9) og Utesundby 1291 (smstds. 495, jfr. 494, 529).

[3]) SRD. IV. 505.

[4]) Huitfeld, s. 439 (folioudg.).

disse mangler mindst halvdelen i jordebogens hovedstykke[5]). Når alle disse steder lægges sammen, får man en ret anselig liste over steder, der vides at have tilhørt kongefamilien i det trettende århundrede og dog ikke findes omtalte i jordebogen. Naturligvis, alle disse godser kunne være købte efter 1231, da hovedstykket optegnedes, men er det sandsynligt? Videre end til sandsynlighed kunne vi ikke nå ad denne vej; når Steenstrup imidlertid vil prøve denne bevismåde, må han tage konsekvenserne. Til trods for de yderst magre oplysninger om kongeligt gods finde vi en stor mængde heraf, som ikke genfindes i hovedstykket, og udslaget bliver utvivlsomt en temmelig stærk sandsynlighed mod dettes fuldstændighed; Steenstrups bevisførelse vender sig her mod ham selv. — Og når dette er tilfældet, når en prøvelse på andre kilder, langtfra at vise jordebogens fuldstændighed, berettiger til en grundet tvivl om denne, så bliver Steenstrups hypothese væsenlig kun en kredsslutning, der på hovedstykkets forudsatte fuldstændighed bygger en theori, som forklarer dets faktiske udeladelser. Dette om det manglende krongods.

De herreder, der mangle indtægtsopgivelser, skulle være bortforlenede eller på anden måde udsondrede fra kronen. Vi ville her ikke indlade os på, om det er sandsynligt eller ej, at forleninger vare langt hyppigere på Valdemarernes tid, end man i almindelighed antager; thi selv dette forudsat, er det mer end tvivlsomt, hvorvidt listen virkelig havde udeladt enhver indtægtsangivelse, om et herred end var bortforlenet. Hvis den angivne sum omfatter herredets

---

[1]) Bl. a. nævnes her tre kongelige ejendomme i Skåne, medens Steenstrup (Indlæg, s. 32) »ikke véd et eneste exempel på, at der i det 13de Aarh. har tilhørt kongefamilien gods« øst for Øresund.

afgifter i deres helhed, som Pal.-Müller mener, vare sikkert ikke alle disse indtægter overladte lensmanden[1]), og selv om man med Steenstrup i afgifterne ser natholdsafløsning, er det sandsynligt, at nathold netop var én af de ydelser, som kongen altid forbeholdt sig selv; i alt fald give frihedsbrevene aldrig fritagelse derfor, men kun for stud[2]), og senere i middelalderen vare lensmændene så godt som aldrig fritagne for at yde kongen nathold af de dem underlagte herreder. — Og om man end vilde se bort fra disse indvendinger, så vil hovedstykket dog selv vise usandsynligheden af Steenstrups forklaring. Det er ikke blot en uhyre mængde herreder, som skulde være bortforlenede, nemlig 70 af 200; men fordelingen af disse bortforleninger er endnu nok så mærkelig. Mange dele af hovedstykket ere næsten fuldstændige, således den jydske ø og Sønderjylland, ligeledes Fyn, Skåne og Halland, og her var altså så godt som ingen forleninger. Derimod skulde, hvis udeladelserne betegne forleninger, af Sællands og efterfølgende øers 30 herreder de 15 være bortforlenede, af Midtjyllands 47 de 28, og i Smålandene og Bleking næsten alle herreder. Den kunstige fordeling, der således fremkommer ved forleningerne, peger tydelig hen på, at en sådan forklaring ikke er rigtig. Enhver betragter, der uden forudfattede meninger om hovedstykkets fuldstændighed vil udlede noget af disse omfattende udeladelser og deres påfaldende fordeling, vil deri kun finde tegn på, at indberetningerne fra de

---

1) Sml. Stridsskrift s. 31—33.

2) Et analogt forhold findes i den gejstlige stat mellem nathold og biskopsgiaf, der ligesom stud hovedsagelig var en kornydelse. Ømkloster for exempel, var ikke fritaget for at give bispen nathold, men havde selv hans biskopsgiaf over sine undergivne. Se klostrets historie i SRD. V. især s. 287 — Forholdet mellem nathold og stud er omhandlet tidligere.

forskellige dele af landet have været af en meget ulige godhed.

Imidlertid, foruden de hidtil anførte lakuner er der i hovedstykket endnu én række udeladelser, og hvad man så kan mene om de foregående, synes der kun at kunne være én mening om de sidste. Vi tænke her på forholdet med købstæderne; thi i opregningen af disse fremtræder endnu langt mere omfattende lakuner end noget andet sted. Kun 10 år efter hovedstykkets affattelse fandtes der efter bylisten ikke mindre end 13 kongelige købstæder på Sælland, og af alle disse nævnes kun tre eller fire i hovedstykket; der mangler altså her, — ikke som ved herrederne én tredjedel, men — over to tredjedele af de existerende købstæder. Hvor er Helsingør, Slangerup og Søborg, hvis afgifter ses i indtægtslisten? Hvor er Holbæk, Ringsted og Slagelse, der efter bylisten høre til de höjere beskattede byer, hvor hele resten? Og ganske lignende forhold fremtræde på Fyn og i Skåne, hvor der i hvert landskab kun nævnes tre købstæder; skönt vi her ikke have nogen byliste til sammenligning, er det dog vist, at hine tre og tre kun udgöre en ringe del af landskabernes daværende byer. Da denne art af lakuner uheldigvis ikke er fremført tidligere, véd man ikke, hvilken hypothese Steenstrup her vil forsvare jordebogen med; dog er det sandsynligt, at forklaringen af udeladelserne i herredsafgifterne også skal overføres på byafgifterne. Men hvilke konsekvenser! Over to tredjedel af de sællandske købstæder skulde da være bortforlenede, og næppe en mindre del af de fynske og skånske byer. Det er nu vel bekendt, at byerne temmelig hyppig bleve bortforlenede i middelalderens seneste årtier; men denne skik var da nylig begyndt; den kommer først hyppigere frem under kong Hans, og i den foregående tid kendes der kun ganske

enkelte og spredte exempler på købstæders bortforlening[1]). At forholdet var anderledes under Valdemarerne, er der ingen grund til at tro; tværtimod, i denne købstædernes spiretid trængte de mest til kongens beskyttelse; »de vare i hans særlige værn og beskyttede med forkærlighed i deres

[1]) Allen: De tre nord. Rigers Hist. IV. I. s. 107. — Pal.-Müller har senere udtalt den mening, at mange mindre købstæder ikke dannede særlige retskredse, men bortforlenedes med den hosliggende kongsgård, hvis lensmand da ansatte en herredsfoged som dommer i byen (De første konger af d. Oldenbg. Slægt, s. 380). Hele denne sag trænger i höj grad til en indtrængende behandling; Pal.-Müller synes at skære alle forholdene vel meget over én kam, at opstille regler, hvor der kun var flydende overgange, at forbinde ting, der ikke hænge nødvendig sammen. Det nye hos ham er ikke det, at købstæderne ofte vare bortforlenede, men det, at han sætter en bys bortforlening i fast forbindelse med mangler i dens indre frihed. Rigtigheden af denne opfattelse synes at bero på, om det viser sig, *at* visse byer stedse vare bortforlenede og *at* disse ikke havde særskilt jurisdiktion. Datidens breve ville næppe stadfæste dette; en særlig retskreds var vistnok regelen ved unionstidens købstæder (sml. Steenstrups Indlæg, s. 52—53), og hvad forlening angår, ser man, hvorledes den samme by vexler meget ofte mellem at stå direkte under kongen og at bestyres af en lensmand eller panthaver. Et enkelt meget oplysende exempel må være nok på dette sted. Kærteminde får 1413 flere privilegier og deriblandt birkerettighed (Ny danske Mag. V. 234), men alligevel ses det, at Torben Bille 1451 $^{7}/_{4}$ har havt brev på Bjergherred og Kærteminde (Geh. Ark. Topogr. Saml.), og 1462 tilbagegiver Gert Bryskes efterleverske Elsebe Henningsdatter kongen sine breve på Eskebjerg med Kærteminde (sml. Diplomatariet i Geh. Ark. under $^{21}/_{9}$). I 1473 får byen privilegier som Odense, hvis stadsret var blevet norm for de fynske købstæder (Fynske Aktst. I. 146—47); ikke desto mindre pantsættes den, som Pal-Müller anfører, i året 1480 for 12 år. Efter denne tid står byen direkte under kongen, og flere skattekvitteringer ere endnu bevarede for årene 1493—1534 (Fynske Aktst. I., 157—58). Her have vi altså en by, der har udstrakte privilegier og dog bortforlenes, og fremdeles en by, der snart ligger under kongens fadebur, snart er bortforlenet. — Allens opfattelse af købstæders forlening som en form, der først vandt ret udbredelse i unionens senere tid, synes derfor endnu at måtte fastholdes.

rettigheder»[1]). At den overvejende del af købstæderne altså da skulde have været bortforlenede, er rent ud utænkeligt[2]). Og vilde man endda, *per impossibile*, tænke sig dette, vilde man sætte, at to af hver tre købstæder da vare givne i len, så møder man derved kun atter de samme vanskeligheder som ved de andre forleninger, blot øgede ved det endnu mere overvældende tal af manglende købstæder. Vil virkelig nogen tro, at kongen havde overladt alle disse byer til sine mænd uden den ringeste afgift? I sandhed, så var Valdemar Sejrs dage ikke kongedömmets glanstid, så stod adelen dengang ikke i sin første opkomst; men i et langt höjere flor end nogensinde senere. — Eller skulle de manglende købstæder avle en ny hypothese? Indtil videre hævde vi, at disse udeladelser af købstæder er det punkt, hvorved bortforklaringen går, ikke alene (som ved herrederne og godset) ud over det sandsynliges, men også ud over det muliges grænse. En formodning skal være meget sandsynlig og stærkt støttet for at kunne forklare, at næppe én tredjedel af købstæderne nævnes, — og hvorledes nævnes de? Nogle ganske vist fuldstændig med deres afgifter, men ved adskillige findes blot navnet, ved andre kun afgifter uden at byen nævnes, ved denne by én afgift, ved dens naboby kun en anden[3]). Er der her ikke den fuldstændigste

---

1) Stp. s. 126.

2) En sætning hos Steenstrup (s. 34), at «byerne i det hele hyppig vare bortforlenede tilligemed det omliggende land», står henkastet og ubevist. Men heller ikke denne forklaring vilde hjælpe; var for ex. Sællands byer bortforlenede med det herred, hvori de ligge, skulde jo sådanne herreder, hvori der mangler købstæder, også selv stå uden indtægtsopgivelse, men dette viser sig i k k e at være tilfældet.

3) Ved Sælland står således Skælskør og Kalundborg hver med en pengeafgift; Vordingborgs navn nævnes derimod ikke, medens der

overgang til hel udeladelse, er der noget spring fra halv ufuldstændighed til hel, fra underforståelse til udeladelse?

Her berøre vi det synspunkt, hvorfra alle disse lakuner i hovedstykket bör ses. Man skal ikke betragte de ligefremme udeladelser alene, men de skulle ses på deres baggrund i stykkets enkeltheder og i dets almindelige karakter. Når man erindrer alle manglerne i det små, vil disse store lakuner ikke vække forundring; man vil ikke være tilböjelig til at søge de store huller udfyldte ved usandsynlige hypotheser, der kun kunne støtte sig til den fuldstændighed, som de selv skulle bevise; man vil ikke ved kunstlede forklaringer søge at skaffe listen en fuldstændighed og pålidelighed i én retning, som den mangler i alle andre. Man vil i de store mangler kun se den samme karakter afspejlet, der viste sig i en gennemgående uensartethed, i utallige mangler i alle enkeltheder. Disse store lakuner kunne kun stadfæste og præcisere den mening om hovedstykket, som vi allerede tidligere have udtalt, den, at det indeholder forarbejder til en jordebog, ikke selv er et afsluttet og officielt kataster.

Det er kun ved dette store, omfattende stykke i jordebogen, at man kan komme til så bestemte udslag ad den indre kritiks vej; langt vanskeligere er man stillet overfor de øvrige, meget kortere jordebogsdele. Ved den store Estlandsliste, det stykke, som kommer hovedstykket nærmest i störrelse, er Schirren kommet til ganske lignende resultater som vi ved hint, nemlig at det hverken er officielt eller fuldstændigt. Og heller ikke synes de fleste danske

---

dog findes en detailleret opgivelse af indtægten fra denne by; ved Roskilde nævnes kun indtægten af mønten, ellers intet. Sml. ovenfor s. 101.

jordebogsstykker at kunne göre krav på en særlig officiel karakter eller på fuldstændig palidelighed. Vi have under behandlingen af de enkelte stykker over alt fremdraget træk, der henpege på en lignende mangel på endelig redaktion, som så stærkt fremtræder ved hovedstykket. Men indenfor dette fællespræg er der en mængde forskellige grader, og man kan næppe udtale en fælles dom om stykker, hvis indbyrdes karakter er så afvigende, at den vel afrundede og temmelig nöjagtige Hallandsliste danner det ene, den løst optegnede indtægtsliste det andet yderpunkt. —

Vi opstillede i sin tid det spörgsmål, om den ældre opfattelse af «Valdemars jordebog» havde stået sin prøve under den senere tids kritik, og vi kunne nu besvare dette spörgsmål **benægtende**. «Valdemars jordebog» opfattet som et sammenhængende værk har veget pladsen for en række kameralistiske stykker, hvoraf de fleste ere uden indre forbindelse, og disse stykker, i alt fald de vigtigste af dem, have ikke et officielt arbejdes pålidelighed og fuldstændighed, men ere forarbejder og samlinger med alle deraf flydende mangler. Vi kunne derfor ganske vist ikke tiltræde Pal-Müllers udtalelse, at jordebogsbladenes værdi kun ligger i «det lys, de kaste over nogle partier af landboforholdene i middelalderen»[1], men se i dem stedse det vigtigste kildeskrift for vor ældste indre historie. Jordebogsstykkernes betydning for den danske middelalders historie er overordenlig stor og går i mangfoldige retninger; man kan kun ikke tillægge dem absolut troværdighed i alle punkter og endnu mindre en alt omfattende fuldstændighed. Vi må benytte deres enkelte opgivelser med stor varsomhed og ikke bygge for meget på deres pålidelighed. Og fremfor alt må vi

[1]) P.-M. s. 259.

ikke opføre store hypotheser på deres fuldstændighed, ikke på deres huller med Steenstrup bygge statsretlige theorier, om at kongsgodsets overgang til krongods var videre fremskredet i Øst- end i Vest-Danmark, end mindre med så mange ældre forfattere tro at kunne udregne kong Valdemars indtægter af den bog, der kun med urette bærer hans navn.

Vi anerkende således hverken jordebogsstykkerne som sammenhængende eller som officielle, endelig redigerede aktstykker. Derfor skal det dog ikke nægtes, at adskillige af dem rimeligvis ere udarbejdede i en særlig hensigt, stå i forbindelse med visse historiske forhold. Flere af jordebogsstykkerne indeholde vel ikke andet end, hvad der altid vil fremkomme i et rentekammer under den daglige regnskabsførelse. Stykker som plovskatlisterne, som indtægtslisten eller uddraget af Håkon Palnesøns skøde ere sikkert nedskrevne uden anden foranledning end den, der altid ligger i et rentekammers stræben efter orden og regelmæssighed. Men de store landskabslister, der må opfattes som indberetninger fra de pågældende lensmænd, de hele Danmark omfattende optegnelser som hovedstykket, krongods- og ølisten synes at måtte have en særlig grund til deres tilblivelse. Femernlistens ældre del er måske foranlediget ved de danskes erobring af denne ø, men de fleste andre af disse stykker tilhøre kong Valdemars senere år, fredstiden af hans lange styrelse, da han efter sine og landets store ulykker vendte sine bestræbelser mod en indre genoprejsning. Så meget som vi vide om Valdemars erobringer og hærtog, da hans sejre gjorde det danske navn bekendt lige til den modsatte kant af Evropa, så lidet kende vi til den senere fredsperiode, da landets sår langsomt lægedes. Men den jydske lov er et uforgængeligt minde om,

hvad der da skete, og i den følgende tid stod disse fredsår, den korte overgangstid mellem ydre erobringer og indvortes krige, som Danmarks gyldne alder. Ligesom Edwards love stedse krævedes tilbage af det af Normanner beherskede saxiske England, således kæmpede det danske folk altid for de friheder, som det havde havt i kong Valdemars dage, fordrede kong Valdemars love som kong Valdemars mønt. I en sådan enstemmighed kan et folk ikke tage fejl, og endnu vidne mønterne, disse uanselige, men så fuldt pålidelige rester fra hin tid, om kong Valdemars fredelige virksomhed, om en regeneration, som Danmark sjældent så mage til. Sejrstidens mønter med deres brede og kraftige billeder af konge og bisp, men ufuldkomne i form og vexlende i værdfylde og störrelse, vige pladsen for mindre ejendommelige og mere regelmæssige penninge med lange indskrifter og ensformige præg. Og den reform, som her foretoges, gik først under i ulykkestiden, da de fredløse slog falsk mønt, da de store fik møntret; da vidne mønternes uforståelige bogstaver og mangfoldig vexlende præg ligeså klart om en tid, da «der vare så mange i Danmark, som alle vilde herrer være», som kong Valdemars smukke mønter med deres åbent udtalte *Valdemarus rex Danorum* om en lykkeligere tid, hvor «landet ikke stod i våde», men hvor der var én konge i Danmark, og en konge, der bar lykken, som för ulykken, en Valdemar Sejr, der blev en Valdemar Lovfører. — Til denne tid er det, at de vigtigste af jordebogsstykkerne henvise, og man tager næppe fejl, når man i dem ser spor af hin kong Valdemars genopbyggende og lægende virksomhed, hvorom historien ellers véd så lidt. Kong Valdemar stræbte på alle områder at bringe orden og regelmæssighed i landets forhold, han fik endog pavens tilladelse til at tilbagetage bortkommet krongods, og hans

stræben fortsattes, om end svagere, af hans nærmeste efterfølgere. Det er med denne almindelige tendens i tiden, at vi sætte hine jordebogsstykker i forbindelse. De fremgå af en stræben efter at klare kongedömmets indtægter og at fæstne dets jordegods, — og netop i deres ufuldendthed stå de som tro afspejlinger af hin kong Valdemars lovførervirksomhed, der på så mange punkter kun blev en begyndelse, en anvisning til fremtiden, men en anvisning, som fremtiden ikke fulgte.

Engang i denne fremtid, medens kodkarlene forgæves søgte at tilbagevinde kong Valdemars friheder med deres køller, medens Valdemars kongemagt gik under i kamp mod en gejstlighed, som forgav én konge, og en adel, som myrdede en anden, samlede en kongetro gejstlig, nöje knyttet til rentekammeret, disse spredte levninger af Valdemar Sejrs reformvirken, tillige med hvad han ellers kunde finde til oplysning af Danmarks statshusholdning. Hans mål var et rent praktisk, men dog er det denne navnløse gejstlige, som den danske historie skylder ét af sine vigtigste mindesmærker.

Den gamle Danske Adelsslægt Brockenhuus.

En historisk Oversigt

af

C. T. Engelstoft.

(Fortsat fra 4de Bind.)

6.

De Søndergaarde Brockenhuser.

(Andet til syvende Slægtled).

Foruden de tre store fyenske Familier paa Volderslevgaard, Egeskov og Nakkebøl, hvilke vi i det Foregaaende have fulgt til de sidstes Udgang og den førstes Bortgang, havde Fyen endnu en fjerde paa Herregaarden Søndergaarde, i Rørup Sogn, Vends Herred. Den blev grundlagt af den fælleds Stamfader Johans yngste Søn, Henrik Brockenhuus, hvis Historie ovenfor er fortalt[1]). Hans Slægtskab med Familien Ranzow paa Aagaarde (paa hans Moders Side) og med Familien

[1]) 4de Bind S. 433—35. At han skulde have været »Befalingsmand paa Vernø Kloster«, som Stamtavlen fra Geh. A. angiver, maa rimeligvis bero paa en Forvexling med Sønnesønnen af samme Navn, som havde dette Kloster som Pantelehn, og at han skulde være død 1524, er umuligt, da han førte en Sag 1527. Men 1528 er han vistnok død, da Sønnen Claus i dette Aar nævnes blandt Fyens Riddermandsmænd.

Bild paa Ravnholt (paa hans Kones Side) vil finde yderligere Stadfæstelse i Sønnernes Historie. De tre Sønner af Henrik Brockenhuus udgjøre altsaa det andet Led i de Søndergaarde Brockenhusers Slægt. Jacob var rimeligviis den Ældste, opkaldt efter den i Aaret 1488 afdøde Morfader Evert Bild, der ogsaa kaldes Jep og Ib, hvilket er det samme som Jacob. Eiler og Claus kunne begge være kaldte efter Farmoderens Familie, da begge Navne forekomme i Ranzowernes Slægt paa Aagaarde[1]). Men skjønt de alle tre høre til de Søndergaarde Brockenhuser som de, der vare fødte paa Gaarden, blev det kun Claus, der blev i Gaarden og hvis Efterkommere udgjorde i engere Forstand den søndergaardske Linie; de to andre Brødre satte sig fast andetsteds og dannede to Sidelinier, der dog tidlig udslukkedes. Vi ville efter Sædvane følge disse først, for til Slutning at vende tilbage til Hjemstavnens mærkeligere Slægt.

Jacob Brockenhuus er den Landsdommer i Fyen, som man saa ofte urigtigen har troet at finde i den langt yngre Jacob til Nakkebøl[2]). Skulde han benævnes efter en Gaard, maatte det blive til Tisselholt eller Veistrup; men hans Gaardbesiddelse er meget usikker, medens hans

---

[1]) Adskillige Stamtavler nævne en fjerde Søn: Oluf til Hermislevgaard, g. m. Ermegaard Urne (saaledes Geh. Arch. Stamtavle, der ved en anden Forvexling har udeladt Eiler); men det 16de Aarhundredes Historie kjender ingen af dette Navn undtagen dem paa Vollerslevgaard, (ovenf. S. 428 og 433), og det maa ansees for en Forvexling med den første, ligesom Hjermislevgaard for en Forvexling med Harridslevgaard, da ingen Urne har ejet Hjermislevgaard. (Trap 2, 72. D. Atl. V, 353). Derimod er der en Mulighed for, at der har været endnu een eller to Sønner af Henrik, nemlig en Otto og en Mickel Brockenhuus, som skulle blive omtalte blandt de spredte Led i 7de Afsnit.

[2]) Ovenf. S. 512.

Henførelse til den søndergaardske Slægt er ophøjet over enhver Tvivl[1]). Han nævnes vistnok første Gang, da en Jacob Brockenhuus 1519 findes at være indskrevet som Student i Universitetets Matrikel[2]). Han benyttede imidlertid ikke sin Universitetsdannelse til at søge Plads i Kongens Cancelli, men begav sig i den svenske Hofmester Thure Jensens Tjeneste, i hvilken han tilbragte 5 Aar (1526—31) og engang blev sendt til Norge for at gjøre et Arvekrav gjældende ved Rettergang[3]). Faa Aar efter findes han bosat i Fyen; da Kongens Tropper 1535 kom til Landet, indstillede han sig for de kongelige Befalingsmænd og aflagde sin Hyldingseed tredie Paaskedag. Han skrev sig i sit Hyldingsbrev Jac. Brockenhuus til Tisselholt[4]). Men naar og hvorledes han havde faaet denne i Veistrup Sogn, Gudme Herred, beliggende Herregaard, er ubekjendt og maa forekomme saameget mere uventet, som denne Gaard igjennem hele det 16de Aarh. tilhørte Familien Baad: Kjeld Hansen Baad nævnes der 1524 og 1528[5]),

---

[1]) Slægtskabet skimter allerede igjennem, naar man seer, at Hospitalsbestyrelsen i Odense 1604 henvendte sig til Ejeren af Søndergaarde med sit Krav for en forfalden Hospitalsgaard, som Landsdommeren engang havde fæstet; i Hospitalets Archiv er nemlig Spor af, at en saadan Fordring blev stillet til Fru Thale og Claus Brockenhuus til Søndergaarde (jvf. Regist. i Bispe-Arch.). Men det bliver fuldkommen klart, naar vi i det Følgende ville see ham optræde i Retssager med sine Brødre og Søster og benævnes Broder til Claus og Søstersøn af Niels Bild.

[2]) Fortegnelsen over Studenterne fra Fyen efter Bircherod meddelt af H. Rørdam i Odense Skoleprogr. 1866 S. 56.

[3]) Dette erfares af et Vidnesbyrd, som han udstedte 1540 og som findes i Norske Budstikke 1825 S. 639. Jf. Norske Dipl. 1, 787.

[4]) Ved. Sim., Gr. Feide S. 93.

[5]) Ny D. Mag. 5, 54 og Hvitf. S. 1310 (hvor Thysted aabenbart maa læses Tislot som paa første Sted). At han hed Kield Hansen, sees af Registr. over Brockenhusernes Breve (nedenf. Note 2).

hans Søn Jens Baad 1545—1585 og hans Enke Karine og Søn Kield Baad efter ham[1]). Man kan derfor rimeligst kun tænke paa et Sameje med denne Familie, mulig begrundet i Ægteskabsforhold, saasom Kield Baad havde været gift med den bekjendte Odense Borgermester Mickel Pedersen Akeleis Datter[2]) og Jacob Brockenhuus's Kone var Dorthe Mickelsdatter; vare begges Hustruer Søstre, forklares det let, at Jacob Brockenhuus ene kunde forestaae Gaarden efter Kjeld Baads Død, indtil Sønnen Jens Baad kunde overtage den[3]). Men hvormeget eller hvorlidet han end ejede af Tisselholt, skrev han sig af den, og det er rimeligviis den, der menes, naar det i et Kongebrev af 1535 omtales, at hans Sædegaard var afbrændt og nedbrudt for Kongens Skyld, altsaa vel allerede 1534 i Bondeopstandens Dage. Istedetfor denne gav Kongen ham nu Brev paa den Gaard i Veistrup, som Borgemester Hans Skriver i Svendborg havde forbrudt og i hvilken han allerede var indflyttet[4]). Det kan neppe være den senere betydelige Herregaard Veistrupgaard, der menes dermed, men vel en Begyndelse til den; det er endog

---

[1]) D. Mag. 4. R. 1, 145. Eil. Brock. Cal. Ant. 14. Oct. (som 1585 var en Torsdag). Jac. Mads. Visit. S. 182 og Crone om Mickel Pedersen i Saml. t. F. Hist. og T. 3, 241.

[2]) Blandt Brockenhusernes Breve opføres et Skjøde af «Kjeld Hansen til Tislot, som havde Mickel Pedersens Datter», udstedt til Laur. Skinckel († 1533) paa en Bondegaard, som Borgemesteren 1514 havde kjøbt.

[3]) For Tisselholts Historie følger heraf, at Mickel Pedersen Akelei maa have ejet den og givet den i Medgift til to Døttre. Dog skulle vi nedenfor see, at Jacob Brockenhuus ikke var blandt de to første Svigersønner, men ægtede Dorthe som Enke efter en tidligere Ægtefælle og med en Steddatter, som havde Arvepart i den efter sin Fader.

[4]) D. Mag. 3 R. 5, 3.

uvist, om Jacob Br. ikke ombyttede den med en anden af Kronens Bøndergaarde[1]); men han kan have givet den en saadan Anseelse, at den senere blev Sædegaarden for den anden Familie, som allerede havde Bøndergods i Sognet[2]). Som fyensk Herremand stillede Jacob Brockenhuus to Skytter i Kongens Hær[3]), og selv blev han brugt i den nye Regjerings Tjeneste og navnlig sendt til Lolland og Falster med en uindskrænket kongelig Fuldmagt[4]). Han var saaledes den tredie Brockenhuus i Fyen, der sluttede sig virksom til den nye Regjering. Efter Krigen mødte han ved Rigsdagen i Kjøbenhavn og var blandt dem, som fra Fyen bleve tilsagte til Kroningen 1537[5]). I Kjøbenhavn sad han ogsaa i Kongens Retterthing 1537, men i de følgende Aar ofte i Fyen[6]), hvor han ogsaa selv blev beskikket til Landsdommer, hvortil hans Ungdomsdannelse og hans Troskab mod Kongens Sag i lige Grad tør have anbefalet ham. Naar han blev Landsdommer, er

---

[1]) I Regist. 1535 (i Geh. A.) findes et Kongebrev udstedt i Leiren for Kjøbenhavn 1 Nov., hvori det tillades ham at bytte Gaard med en af Kronens Bønder mod at tilfredsstille Bonden og give Kongen en ligesaa god Gaard igjen (Medd. af Skolel. Jørgensen).

[2]) Veistrupgaard nævnes ikke tidligere. Thi naar der vel i det 15de Aarh. omtales en Erik Jensen (Rostvig) og Erik Hansen (Bernhoft) til Vigstrup i Fyen (Norske Saml. 1, 405), maa dette Sted søges i det vestlige Fyen, i Gamtofte Sogn. Da. Atlas VI, 660. Endnu 1547 var Jacob Brockenhuus' Gaard ikke anderledes end at Kongen agtede at lægge den ind under Nyborg Lehn som en almindelig Bondegaard (s. nedenf.). Men Hans Gaas ejede Gods i Vejstrup, hans Søn har da formodentlig dannet Herregaarden deraf efterat have erhvervet den Gaard, Jacob Brockenhuus fik til Sædegaard af Kongen.

[3]) Ved. Sim. a. St. S. 113.

[4]) D. Mag. 3 R. 5, 110 og 111.

[5]) Rec. hos Rosenv. S. 159. D. Mag. 3 R. 6, 56. 129.

[6]) Ny Kirkeh. Saml. 5, 504. 514. 520 og 6, 244. 246. Rosenv. gl. Domme 1, 54 og 2, 92 og Krag Chst. 3. Suppl. S. 227.

vel ikke ganske klart; thi først 1540 kaldes han saaledes i flere Aktstykker[1]); men da den foregaaende Landsdommer Jørgen Henningsen Qvitzow allerede 1537 var bleven Rigens Canzler[2]), er det rimeligt, at han allerede før 1540 har idetmindste deeltaget i Landsdommerembedet, hvilket Jørgen Qvitzow synes at have beholdt en Tid ved Siden af Rigscanzler-Embedet, saaledes som Jylland i Reglen havde flere Landsdommere[3]). I ethvert Tilfælde maa Jacob Brockenhuus dog ansees for den egentlige Landsdommer og var det ene efter Jørgen Qvitzows Død 1545, da Antonius Bryske blev Rigscanzler alene. Men ved Siden af Landsdommerens Gjerning kunde han ogsaa bruges af Kongen i andre Anliggender til at gjennemføre den nye Ordning, som Reformationen og Omvæltningen bragte med sig; tilligemed Jørgen Qvitzow fik han saaledes 1542 en kongelig Ordre om hvad der skulde foretages med Sortebrødre Klosters Kirke[4]); begge forekomme ogsaa som Referenter i Cancelliregistranterne[5]). Ogsaa havde Jacob Brockenhuus engang det Hverv at oppebære Skat og oftere forskjellige andre Kommissioner[6]).

---

[1]) D. Mag. IV, 171. Krag Chst. 3. Suppl. S. 227, ligesom 1543 og 1545 i Rosem, gl. D. 1, 76. 86 og Actst. udg. af S. C. D. 2. Saml. S. 157.

[2]) Han forekommer 1533 som Landsdommer, (Ved. Sim. Od. 2, 1, 194) blev 1535 bortført i Fangenskab, men var Rigens Kanzler allerede 1537 (Rosen. gl. D. 1, 51 og Da. Mag. 3 R. 6, 127), altsaa ikke først 1539, som det siges i Hist. Tidssk. 1, 281.

[3]) Endnu 1542 kaldes han Landsdommer (Da. Mag. 3 R. 6, 341 og Ved. Sim. Od. 2, 2, 24.

[4]) Brevets Indhold er anført i Registr. i Hofmanns Fried. V, 172, men dets Adresse til Rigscanzleren og Landsdommeren anføres i en ældre haandskreven Registrant over Graabrødre Klosters Archiv i Bispe-Arch.

[5]) Da. Mag. 3 R. 6, 127 og 4 R. 1, 92.

[6]) Smstd. 3 R. 6, 317. 348. 4 R. 1, 3. 125. 126. (284, hvis dette ikke snarere angaaer Jacob til Nakkebøl).

Om hans Virksomhed som Landsdommer er iøvrigt Intet bekjendt, saalidt som hvilket Lehn han havde for denne Bestilling, der for Jørgen Qvitzow var lønnet med Skovby Herred[1]), men dengang ikke var knyttet til nogen bestemt Forlehning. Men han maa dog have havt ikke uanseelige Ejendomme, saasom han ved Rustningen 1539 blev sat for to beredne Skytter og ved det tvungne Laan 1545 for 100 Mk. C., medens Claus paa Søndergaarde og Jens Baad til Tisselholt kun bleve satte for det Halve[2]). Han kan ved Arv fra flere Sider have samlet sig Gods; saaledes efter Niels Bild til Ravnholt, som døde 1540, og efter de flere Mænd af Navnet Ranzow, der døde paa Aagaarde. Med Niels Bilds Enke førte han i Forening med sin Broder Claus paa Søndergaarde og sin Svoger Eggert Sandberg en Proces i saadan Anledning; de gjorde Indsigelse mod den Handel, hvorved Niels Bild i Aaret 1530 havde kjøbt sin Søster Jfr. Ane Bilds Part i Ravnholt; som Arvinger efter den anden Søster Margrethe fandt de sig brøstholdne derved og satte igjennem, at denne Handel ved Kongens Retterthing blev kjendt ugyldig, saa at Anes Part skulde gaae til Deling mellem alle Sødskende[3]). Men hvilken Hovedgaard han beboede, vides ikke; Tisselholt var rimeligviis gaaet over til Jens Baad, senest 1542, og han skrives overhovedet ikke af nogen Gaard efter 1535. Det er kun et usikkert Rygte, der sætter ham

[1]) Jac. Mads. Visitatsbog v. Crone S. 5.

[2]) Da. Mag. 3 R. 6, 228 og 4 R. 1, 146.

[3]) Om denne Handel see forr. Afd. S. 435 Note 3. Dommen af 1541 (sab. p. o. sanct.) i Klevenfelds Documents. Den endelige Ordning af hele denne Arvesag oplevede han ikke, da den først fandt Sted 1553, som vi nedenfor skulle see i Claus Brockenhuus's Historie.

i Forbindelse med Krumstrup i Ryslinge Sogn[1]). Men Gaarden i Veistrup vedblev han at eje og tilforpantede sig i samme Egn to Bøndergaarde for 200 rhinske Gylden, som endnu 1602 under Navn af hans Pantegods tilhørte hans Steddatter, Jens Baads Enke[2]). Det eneste Sted, man med Vished veed, at han boede, var i Odense, hvor han 1541 fæstede tvende anseelige Bygninger i det forladte Sortebrødre Kloster; de skulde følge ham og hans Hustru og begges Arvinger for en aarlig Afgift af 6 Ørter Korn og 3 ℔[3]). De laae ved Siden af to andre Gaarde, som Jørgen Qvitzow og Anders Emicksen indrettede sig i det samme Kloster; de regjerende Herrer deelte Munkenes Efterladenskaber, og da dette Kloster ofte havde afgivet Plads for Kongens Retterthing og Adelens Forsamlinger, egnede det sig vistnok særlig for Landsdommeren. Imidlertid nød han ikke længe godt af denne Erhvervelse; han døde allerede 1546[4]).

[1]) I Leerbeks Beskrivelse af Ringe Sogn S. 56 fortælles, at en Landsdommer, som boede paa Krumstrup og ejede(!) Ryslinge Kirke, 1541 skulde have fældet en Dom i en gammel Trætte til Gunst for Ryslinge Kirke. Efter Aarstallet maatte det være Jacob Brockenhuus; men Krumstrup kunde han ikke eje, da den forlængst tilhørte Familien Hvitfeld, som ejede den i hele 16de Aarhundrede, og skulde det være Mistanken om Partiskhed, der har ledet til at give ham Bolig i Ryslinge Sogn, kunde denne Mistanke ogsaa have sin Grund i, at unægtelig hans Svoger Eggert Henricksen Sandberg boede i Sognet, dog rigtignok paa Tøistrup.

[2]) Schlegel Samml. 1, 48. Afgiften var da 24 Daler.

[3]) En Kopibog af 1709 i Graabrødre Hosp. Arch. indeholder Fæstebrevet og en Registrant Gjenbrevet, (B. A. Nr. 56), og dette nævner Konens Navn. Det er denne Ejendom, der efterat være forladt og forfalden, blev Gjenstand for det Krav, der ovenfor er omtalt. Da Ejeren af Søndergaarde ikke kunde tvinges til at istandsætte Gaarden, blev den nedbrudt 1607. (Smstd.).

[4]) Han forekommer sidste Gang i Rigens Dombog i Foraaret 1545 og mulig i Odense i Foraaret 1546, (Rosenv. gl. Domme 1, 92),

Det er ved denne Leilighed, at hans Hustrues Navn bliver bekjendt: Dorthe Mickelsdatter. Slægtnavn angives ikke; men Mickelsen og Mickelsdatter ere den Tids almindelige Navne for Mickel Pedersen Akeleis Børn; hvorfor ogsaa Bircherod, maaskee med Rette, siger, at Landsdommeren var gift med denne bekjendte Odense Borgemesters og Herregaardsejers Datter Dorthe[1]). Nærmere Oplysning om hende giver en Dom af Kongens Retterthing af 7 Marts 1573, da Jens Baad til Tisselholt havde paaført Landsdommerens Arvinger, navnlig Broderen Claus's Søn Eiler Brockenhuus til Søndergaarde, en Proces for sin Kones Krav paa Landsdommeren[2]). Man seer af denne Dom, at Jens Baads Hustru Karine, som i Slægtebøgerne ogsaa kaldes Mickelsdatter og derfor ligeledes er bleven anseet for en Datter af Mickel Akelei[3]), var Datter af Dorthe Mickelsdatter, som altsaa maa have havt hende i et tidligere Ægteskab, førend hun blev gift med Jacob Brockenhuus. Det var altsaa en Enke, han blev gift med, Enke efter en Mickel, hvis Slægt ikke vides, men som havde efterladt sin Datter en Arv i fædrene Gods[4]). Baade Moder og Datter hed Mickels-

---

men i Slutningen af samme Aar var en Anden Landsdommer. (Smstd. S. 100).

[1]) Crones Afhandl. om denne Familie i Saml. t. F. Hist. 3, 240, hvor dog denne Beretning ikke ansees for rigtig.

[2]) Dommen findes i Afskr. i Klev. Saml. i Geh. Arch.

[3]) Saaledes i Da. Atl. III, 193 og i Crones anf. Afhdl. S. 241, og Hofm. Fund. VI, 7; men i Lisbet Bryskes Slægtebog kaldes hun vel et Sted Fru Karine Mickelsdatter, men et andet Sted blot Fru Karine og i Jac. Mads. Visitatsb. kaldes hun alene Fru Karine, som ogsaa i Lehnsregistret 1602 i Schlegels Saml. 1, 48.

[4]) Dommen angik det Krav, som Jens Baad, der ægtede denne Datter, formeente at have paa Jacob Brockenhuus for »det,

datter, men kun den ene kan være Mickel Pedersen Akeleis Datter, og navnlig kan kun Moderen være det da Mickel Akeleis Hustru var Magdalene Drage og forblev ugift efter hans Død. Vi maa saaledes udentvivl give Bircherod Ret i, at Jac. Br. var gift med Mickel Pedersen Akeleis Datter, og da vi ovenfor (S. 120 Note 2) have fremdraget et Bevis for, at ogsaa Kjeld Baad til Tisselholt havde havt (som første Hustru) en Søster til hende, have vi deri en naturlig Forklaring af det Factum, at Jacob Brockenhuus omtrent 1531—35 boede paa Tisselholt og en Tid, efter Kjeld Baads Død, styrede Gaarden, der for en Deel tilhørte hans Hustru og hendes Datter og for en Deel Kjeld Baads Arving, som var hans Søn af et senere Ægteskab med en Datter af Otto Emicksen til Refsø[1]). Den nysnævnte Dom berører disse Forhold; det sees af den, at Jacob Brockenhuus en Tid forvaltede sin Steddatters fædrene Gods; thi ved en Landsthingsdom af 1542, var han bleven nødt til at give det fra sig, og paa denne Administration var det, at hendes Mand Jens Baad troede endnu 1573 at kunne gjøre et Efterkrav gjældende mod hans Arvinger. Disse producerede to Actstykker, der ogsaa kaste Lys over Forholdene; det ene var et Slags Skifte eller Testament, dateret Odense St. Thomæ Dag 1543, hvori Fru Dorthe med sin Svogers (ɔ: Svigersøns), Jens Baads, Samtykke fastsatte, hvad hendes Arvinger skulde have efter hende, dersom hun døde før sin Mand. Det andet var en Overeenskomst mellem hende som Enke og hendes afdøde Mands Broder Claus Brockenhuus, hvorved hun alene overtog Bo og

---

han oppebar af hans Hustrues fædrene Gods, siden han fik hendes Moder».

[1]) Actst. udg. af F. St. l. S. 1, 193.

Gjæld, saa at Mandens Arvinger dermed udtraadte af alt Forhold til Boet. Deres Virkning var, at Sagen henvistes til ny Behandling og formodentlig bortfaldt. Men man kan deraf formode, at Jens Baad omtrent 1542 er bleven gift med Steddatteren og da har overtaget hendes Arvedeel af Tisselholt tillige med sin egen. Jacob Brockenhuus og hans Kone beholdt da ikke Meget tilbage, og man faaer kun ringe Forestillinger om den Arv, hvorover de 1543 toge Bestemmelse; thi dersom Fru Dorthe døde først, skulde han kunne tilfredsstille hendes Arvinger med 4 ℔ for Løsøret og kun beholde nogle Gaarde af Godset mod at overtage Gjælden; men hvad han ejede som sit Eget, har naturligviis ligget udenfor denne Disposition.

Det maa imidlertid indrømmes, at hvad vi saaledes have antydet om Tisselholts Historie, at den engang har tilhørt tvende Døttre af Mickel Pedersen Akelei og samledes i een Mands Haand ved Jens Baads Ægteskab med Datterdatteren Fru Karine Mickelsdatter, kun er rimelige Formodninger. Men derimod tilfører vor Undersøgelse Mickel Pedersen Akelei to Døttre, medens den frakjender ham den ene af dem, som Andre tillægge ham, idet Karine bliver hans Datterdatter[1]). Men det maa ogsaa indrømmes, at Fru Dorthe Mickelsdatter kunde være Mickel Akelei uvedkommende og have sit Navn fra en anden Mickel, hvis Slægt ikke er bekjendt[2]).

---

[1]) Hun opkaldte heller ikke Magdalene Drage i sine Døttre, hvad derimod Mickels tredie Datter Kirstine, gift med Niels Henriksen Sandberg, ikke undlod. Saml. til Fyens Hist. og Top. 3, 241.

[2]) Navnet Mickel var dog meget sjeldent i den Tids Adel; i Fyen var der neppe Nogen uden Mickel Brockenhuus til Bramstrup. Men i Borgerfamilier var det hyppigt, og forekommer bl. A. ogsaa i den anden nobiliterede Borgerfamilie Mule, af hvilken Mickel Mule 1526 var Borgemester i Odense.

Børn er det ikke bekjendt, at Jacob Brockenhuus og Fru Dorthe havde. Vel opfører Benzons Stamtavle i Geheime-Archivet en Datter Ermegaard, den samme som ovenfor er omtalt[1]), gift med Erik Wadspyr til Søgaard i Sjælland, der døde 1564. Men dersom det skulde være rigtigt, maatte Vaabnene paa hendes Gravsteen være aldeles fejlagtige: hendes mødrene Vaaben er Norby, og blandt hendes fædrene findes hverken Jacob Brockenhuus's Moders (Bild) eller hans Mormoders (Skinckel). Ei heller tillader Tidsforholdet denne Opstilling: Ermegaard maa snarere være jevnaldrende med Jacob Brockenhuus end hans Datter[2]). Mere Sandsynlighed kunde der være for, at de havde en Søn Mickel, da en Mand af dette Navn synes at spores, som vi skulle paavise i 7de Afsnit. Men i de allerede omtalte Rets- og Arvesager er det en aabenbar Forudsætning, at de ikke havde Livsarvinger, og den stemmer ogsaa alene med det, som skete efter Jacob Brockenhuus's Død. Gaarden i Veistrup gik ikke i Arv til nogen Søn, men blev af Kongen forlehnet til Jacobs Broder Claus Brockenhuus paa 10 Aar[3]), og ved Overeenskomsten mellem Fru Dorthe og ham af 1563 staae Brødrene som eneste Arvinger efter ham. Fru Dorthe levede formodentlig i Odense og synes at være død før 1573.

En længere Slægtrække udgik fra Henriks anden Søn Eiler Brockenhuus og kan benævnes som den norske Sidelinie af de søndergaardske Brockenhuser. Eiler næv-

---

[1]) Forrige Afdel. S. 422. 427.

[2]) Hendes Søn døde 1600 og hendes Sønnesøn 1611, begge omtrent samtidig med Fru Dorthes Datter og hendes Søn.

[3]) See Claus's Historie i det Følgende.

nes ikke i Grevens Feide og ikke iblandt Landets Adelskab 1536; men han maa dog allerede tidlig være traadt i Regjeringens Tjeneste; thi allerede 1537 fik han Vernø Kloster i Norge i Forlehning og senere Skiebjerg Lehn[1]). En større Lykke gjorde han, da han omtrent 1540 blev gift med den norske Rigsraad og Ridder Erik Eriksens Datter Kirstine Gyldenhorn og derved strax kom i Besiddelse af Gaarden Ellinggaard paa Onsøen og senere af denne uddøende Families øvrige Gods[2]). Men han døde allerede 1547[3]).

Han efterlod tre Sønner, Henrik, Erik og Peder, af hvilke kun den første fortsatte Slægtlinien i eet Led. Datteren Margrethe blev 1582 gift med den sidste Mand af den norske Familie Kruckow, der døde 1601[4]).

Henrik Brockenhuus til Ellinggaard eller Elline, født 1542, gjorde Krigstjeneste i den nordiske Syvaarskrig; men at han endnu som dansk Adelsmand skulde have tjent under den fyenske Fane og være bleven saaret ved Svarteraa[5]), beroer paa en Forvexling med en Anden, som faldt ved denne Leilighed, hvilket skal oplyses i 7de Afsnit[6]). Sin øvrige Tid levede han i Norge, hvor han havde for-

---

[1]) Pont. Ann. Eccl. III, 233 og Sc. Rer. Dan. IV, 418.
[2]) Norske. Saml. 1, 363.
[3]) Smstd. 363. 370 og Vedel Sim. Elvedgd. 1, 1, 188. Paa Benzons Stamtavle er han sammenblandet med Brodersønnen Eiler til Søndergaarde og derfor begges Hustruer og Børn tillagte ham alene! Lisbet Bryske kalder ham »Gammel Eil. Br. til Søndergaarde«; men hans egentlige Hjem var Norge, om han end nedstammede fra Søndergaarde og mulig havde nogen Arvelod i den efter sin Fader.
[4]) Smstd. 1, 412. Hun levede endnu 1608. jf. S. 132.
[5]) Da. Mag. 3 R. 2, 90. 95 og Norske Mag. 1, 300. Not. 1.
[6]) Liigprædikenen over Henrik Br. omtaler kun hans Krigstjeneste, ikke at han blev saaret. Norske Saml. a. St.

skjellige Forlehninger, sad i Kongens Retterthing 1580—85 og døde 1588; Biskoppen af Opslo holdt Liigprædiken over ham[1]). Ved Ægteskab med Lisbet Pedersdatter Little, hvis Fader Peder Hansen til Foss fra Danmark var kommen til Norge og havde tilgiftet sig en Deel af de norske Gyldenløvers Gods, forøgede han baade sin Anseelse og sin Ejendom; hans Svoger Hans Pedersen til Sem blev Norges Riges Canzler. Denne Hustru, som var opdraget i Danmark[2]), døde ung 1578, og Biskoppen af Stavanger holdt Ligprædiken over hende[3]). Hans anden Hustru var Dorthe Juel, Datter af Niels Juel til Aaberg i Jylland; hun var endnu 1608 i Besiddelse af et Pantelehn af Vernø Klosters Gods og levede endnu 1625[4]). Af begge Ægteskaber havde Henrik Brockenhuus vel flere Børn, af første Eiler og Niels og to Døttre[5]), af andet en Søn

[1]) Han havde Stavanger Lehn, fik Onsø Skibsrede 1582, Bratsborg Lehn 1583, og mulig Mandals. Norske Saml. 1, 364. N. D. Mag. 1, 79 og 2, 237—39. Absalon Pedersens Capitelsbog i Norske Mag. 1, 363. 404. 433. 443, og Suhms Saml. 2, 2, 105 og 106. Langes Norske Saml. 2, 28. I Danmark forekommer han kun som Medlem af det kjøbenhavnske Skydeselskab, Nielsen Tref. Gilde S. 30. Han døde 6 Mai 1588, Liigprædiken af J. Nielsen Kbh. 1590.

[2]) Forr. Afsn. S. 519.

[3]) Jørgen Ericksen Liigpr. Kbh. 1578.

[4]) Norske Saml. 1, 370. Grundtvig Medd. af Rentek. 2, 90. Deres Bryllup i Opslo er antegnet af Eiler Brockenhuus, 19 Sept. 1585, ligesom Henriks Død. Naar Lehnsregistret 1593 opfører Peder Brockenhuus's Efterleverske som forlehnet med Onsøen (Grundtv. a. Sk. S. 26), maa det være en Forvexling af Navnene Henrik og Peder; thi ingen Peder Br. efterlod sig Enke, og Henrik havde 1582 faaet Onsøen i Forlehning.

[5]) Niels døde som Barn, Eiler før sit Bryllup. Inger blev 1610 gift med Morten Mormand, Landsdommer i Halland, og døde 1656. (Norske Saml. 1, 370 og Lisbet Bryske fol. 197). Jomfru Margrethe omtales 1632 som Ejer af en Skov (Lange Norske Saml. 1, 593). Om Sønnen af andet Ægteskab, s. 7de Afsnit.

og Datteren Sophie Brockenhuus; men da Sønnerne døde unge, udslukkedes Mandslinien med dem, og det Meste af Slægtens Ejendomme samledes hos Datteren Sophie, der 1610 blev gift med Jens Bielke til Østerraad og blev Stammoder til alle senere Bjelker[1]).

De tvende Brødre til Henrik Brockenhuus forbleve ligeledes i Norge og besad anseelige Ejendomme. Erik Brockenhuus tjente i sin Ungdom Lehnsmanden paa Aggershuus og havde 1567 Mandals og fik 1574 Bradsberg Lehn efter Erik Munck og senere tillige Skiabjerg. Ogsaa blev det ham overdraget 1569—70 at oppebære Halsløsningen af de norske Bønder, som havde svoret til de Svenske. Selv ejede han Herregaarden Strøm (Kanestrøm), der var gaaet i Arv fra Gyldenløverne og ved hans Død 1583 tilfaldt Henrik til Elline[2]). Den anden Broder Peder Brockenhuus til Sande tjente først tilsøes og fik 1583 Livsbrev paa Skiabjerg Sogn imod at afkorte Indtægten deraf i sin Besoldning; selv ejede han Eviegaard og Høvindsholm foruden Sande[3]), og efter at han 1598 havde afstaaet Eviegaarden til Fru Dorthe Juel, tilfaldt ved hans Død ogsaa det Øvrige hendes Datter Sophie Brockenhuus og Jens Bjelke, saa at disse Arvefald væsentlig bidroge til at gjøre denne norske Adelsmand til Norges største Jorddrot i det 17de Aarhundrede. Peder Brockenhuus var vel gift, nemlig med Lisbeth Juel af Knivholt i Jylland, men havde ikke Børn, og da han

[1]) Henning Stockflets Liigpræd. ov. Sophie Br. 1656.

[2]) Norske Saml. 1, 364—66. 371. 417 Lange, norske Saml. 1, 172; 2, 15. 28. Rentek. Regnsk. 22 Marts 1570 (Medd. af Capt. Grundtvig).

[3]) Norske Saml. 1, 370—71 og 508. Schlegel Samml. 1, 88. O. Bangs Saml. 2, 650. Hofmann Da. Adelsmd. 2, 35, (hvor han paa Tab. 1 urigtigen kaldes »til Sunde«, istedetfor Sande). Grundtvig Medd. fra Rentek. 1872 S. 27.

døde 1608, uddøde denne norske Green af de Søndergaarde Brockenhuser[1]). Af sex Mænd, der i denne Gruppe naaede den voxne Alder, blev saaledes kun een over 60 Aar, alle de andre døde mellem 30 og 40 eller 45 Aar; var det Klimaet, der udslukkede Livskraften, eller Tidsalderens Leveviis? Vi have seet næsten det samme paa Egeskov, Nakkebøl, Pilegaard, saa at Livsmaalet i det Hele dengang for de Fleste maa have været kort. En anden Bemærkning paatrænger sig ved denne Gruppes Historie: de danske Adelsmænd, som indvandrede i Norge i det 16de Aarh., hentede deres Hustruer fra Danmark eller fra andre indvandrede danske Familier med Undtagelse af den Første, som giftede sig ind i den norske Adel: denne Omstændighed kan have bidraget til at trykke den indfødte Adel ned, medens det modsatte altid skete med de norske Adelsslægter, der indvandrede i Danmark.

Fra disse tvende Sideskud vende vi nu tilbage til den Linie, som dannede den egentlig søndergaardske Slægt, hvis første Led er Henriks Søn Claus.

Claus Brockenhuus til Søndergaarde nævnes rimeligviis første Gang 1528 ved den Udskrivning til Tog til Hertugdømmerne, som Kongen maatte tage tilbage[2]); men i Gaardens Historie er det første Spor af ham 1533, da en den tilhørende Skov kaldes Claus Brockenhuus's

---

[1]) Hans Dødsaar, som omtales tvivlsomt i Norske Saml. 1, 371, constateres ved en Begjæring af Fru Margr. Brockenhuus om at faae en Laugværge, fordi Peder Br. var død 1608 (Ad. Br. p. Kgs. Bibl.).

[2]) Hvitf. S. 1311. Det Tvivlsomme beroer paa, at der ogsaa var en anden Claus Brockenhuus i Fyen, idetmindste 1536. (See 7de Afsnit).

og hans Sødskendes[1]). I det offentlige Liv nævnes han dernæst i den fyenske Adel 1536[2]), paa Rigsdagen i Kjøbenhavn, ved Rustningen 1539, ved hvilken han var sat for 1 Skytte, og ved det tvungne Laan 1546, hvorved han blev sat for 50 ℔ l.[3]). Men ligesom han ikke forekommer i Grevens Feides Historie, saaledes synes han heller ikke senere at have taget Deel i andre offentlige Anliggender end Retssager. Han nævnes ved Landbosager og andre baade i det nordlige og i det sydlige Fyen 1545—58[4]) og sad oftere i Kongens Retterthing i Odense 1557—1562[5]); men selv havde han ogsaa saamange Processer, at dette maa synes at characterisere hans Liv, medens det tillige kaster ikke lidet Lys over hans Slægtforhold. Navnlig havde han flere Retssager om Arv baade paa hans Kones Side med Jørgen Skinckel til Lammehave, og paa hans Faders Side med de ranzovske Arvinger, og paa hans Moders Side med Familien Bild. De kom alle for Kongens Retterthing, eller ere os kun forsaavidt bekjendte. En af dem er ret mærkværdig som et Vidnesbyrd om Følgerne af den lange Udsættelse og ufuldstændige Udførelse af Adelens Samfrændeskifter; thi han tiltalte 1549 Arvingerne efter Claus Ranzow for Skifter, der laae 20 og tildeels 40 Aar tilbage i Tiden; men han anstrengte sig da ogsaa forgjæves[6]). Denne og flere Sager med den ranzovske Slægt

---

[1]) Brockenh. Breve i Geh. Arch.

[2]) D. Mag. 3 R. 6, 56, hvor der opføres to Claus Brockenhuus, hvorom see 7de Afsnit.

[3]) Recessen og D. Mag. 3 R. 6, 228 og 4 R. 1, 146. Grundtvig Medd. af Rentek. 1871 S. 93.

[4]) D. Mag. a. St. S. 117. 126 og Actst. udg. af F. l. S. l. S. 180 192 og 193. 2 S. 167. Rosenv. gl. Dom. 1, 299.

[5]) Rosenv. gl. Dom. 1, 301. 2, 174. 178.

[6]) Rosenv. a. St. 1, 121. En anden Sag med nogle af de samme Personer 1549 angik en Arv, han paastod efter Borquart Ran-

beviser, at han nedstammede fra Claus Ranzow og altsaa var Søn af Johan Brockenhuus's sidste Ægteskab med Bertha Ranzow. To Sager med Jørgen Skinckel beroede paa deres fælleds Arveret til Fru Mette Skinckels († 1546) Efterladenskab, paa Grund af hans Kones Slægtskab med hende[1]), formedelst hvilket ogsaa han selv tilligemed hendes øvrige Arvinger sagsøgtes 1549 og dømtes 1551 og 1555 til at betale Gjældsfordringer efter hende[2]). Hans Kone var nemlig Marine Friis, Datter af en ubekjendt Friis i Aarslev og Otto Skinckels Datter fra Lammehave, som var en Broderdatter af Fru Mette Skinckel[3]). Arveforholdene efter Moderen Margrethe Bild af Ravnholt, som levede endnu 1549, gave allerede ved Niels Bilds Død Anledning til den Proces, som ovenfor er omtalt, hvorved han i Forening med Landsdommeren 1541 fik en Mosters Afstaaelse af sin Arvepart i Ravnholt kuldkastet ved Dom[4]), og derefter varede det endnu til 1553, inden det kom til Endelighed med denne Familie, da han omsider i dette Aar paa egne og «Brødrebørns» Vegne udfærdigede et Afkald til Evert Bild paa alt videre Krav med Hensyn til Arv efter sin Moder og

---

sov, men den befandtes at være falden efter Godske Ranzov. Klevenfeld Doc. Saml. i Geh. Arch.

[1]) Da. Mag. 4 R. 1, 245. En af Sagerne angik en Bondegaard, som Claus mente at være indløst af hans Kones Moder; men Dommen faldt 1546, at den skulde komme alle Fru Mettes Arvinger tilgode. Rigens Domb. i G. A.

[2]) Rosenv. gl. Domme 1, X og 125 og Klevenf. Doc. Saml. i Geh. A. og Rigens Domb. p. 25.

[3]) Den nærmere Begrundelse af dette Slægtskab findes i min Afhandl. om de Aarslev Friser i Saml. t. F. Hist. og Top. 6 Bd. S. 185. At hun ikke var af Hessel, som en Stamtavle i Geh. Arch. har, sees allerede af Vaabenet, de tre Egern.

[4]) Ovenf. S. 123.

hendes Arv efter sine Forældre, «som (i sin Tid) var salig Niels Bild og Henrik Brockenhuus skiftet, lignet og loddet imellem ham og Niels Bilds Børn efter Jf. Ane Bilds Datter»[1]. Hvad Claus Brockenhuus fik for sin Part, vides ikke; hans Strøgods spores vidt omkring i Baagherred, Sunds Herred o. s. v. og var ofte Gjenstand for Handel. Han solgte saaledes en Gaard i Qverndrup 1553 til Frands Brockenhuus og fæstede samme Aar en Mølle af Graabrødre Hospital i Odense, med hvilket han ogsaa havde en Trætte om Jordegods, der dog bilagdes ved Forlig[2]. Efter sin Broder Jacob fik han den Gaard i Veistrup, som denne havde faaet 1535, som kongelig Forlehning paa 10 Aar mod at udlevere alle de Breve, Broderen havde paa den; men dersom der er skeet Kongebrevet Fyldest, har det altsaa ikke været nogen varig Erhvervelse, thi den er da 1557 inddraget under Nyborg Slot[3]. Dette er i ethvert Tilfælde den eneste Gunst, der fra det Offentliges Side vides at være blevet ham til Deel. Han døde 1566. Baade han og hans Kone Marine Friis ere begravede i Rørup Kirke, hvor deres fælleds Gravsteen endnu findes og viser begges fædrene og mødrene Vaaben; hans ere Brockenhuus og Bild, hendes Friis og Skinckel (Søblade-Skinckel). Stenen har ogsaa en Ind-

[1] Dette Brev, udstedt paa Pergament, findes i Ravnholt Arch. (meddeelt af Past. Crone) dateret Onsd. eft. H. 3 Kg. Dag og beseglet af Peder Bild, Henrik Friis til Ørlund, Hans Skinckel i Gjerskov, Christoph. Ulfeld til Jershave, Diderik Qvitzow til Rørbek, Povl Skinckel til Østrup og Christopher Walkendorph. Den første var Everts Broder; Henr. Friis og Hans Skinckel vare deres Svogre, saa at her vistnok foreligger en Deel af et stort Samfrændeskifte.

[2] Brockenh. Breve. Ved. Sim. Od. 2, 2, 82 og 64.

[3] D. Mag. 4 R. 1, 248 jf. ovenf. S. 128.

skrift, men en besønderlig Skjæbne har villet, at Titallet i begges Dødsaar er udslidt, medens det sidste Tal i begge er tydeligen 6. Det Foregaaende godtgjør, at hans Dødsaar ikke kan være andet end 1566, og hendes Død maa udentvivl sættes til 1576[1]). Genealogerne tillægge dem kun een Søn, den Eiler Brockenhuus, som arvede Søndergaarde; men en Gravsteen over en Jacob Br. i Rørup Kirke skal være lagt over en tidlig afdød Søn[2]); en anden Søn tør være den Henrik, der faldt ved Svarteraa (s. 7de Afs.); der omtales en Søster Gese i Eilers Historie, og med Rimelighed kan ogsaa den Margrethe Brockenhuus, som 1567 blev gift med Palle Ulfeldt til Haldager ansees for en Datter af dem (opkaldt efter Bedstemoderen). Hun kjendes alene af en Proces, hun 1571 førte med sine Stedbørn om den Morgengave, som Palle Ulfeld ved deres Ægteskab 1567 havde givet hende Brev paa; han var dengang Lehnsmand paa Rugaard og døde 1571[3]). Maaskee er det ogsaa hende, der under Navn af Fru Maren Brockenhuus til Estrup 1595 tilligemed sin

---

[1]) Det Følgende vil vise, at hun var død 1582, men da ogsaa saa nylig død, at der endnu kunde holde sig onde Rygter om hendes Dødsmaade. I Aaret 1561, som det siges i Ved. Sim. Od. By 3, 18, er hun ikke død.

[2]) Hofm. Fund. V, 382 og Da. Atl. 6, 647. Stenen er nu ganske udslidt og ligger i Skolen. Dersom Inscriptionen ikke skulde have været aldeles klar, kunde man ellers let tænke, at det var Landsdommeren, der laa begravet i sin fædrene Kirke. Er det en Søn af Claus, maa han antages at have faaet Landsdommerens Navn og altsaa være født efter hans Død 1546.

[3]) Ved. Sim. Rugd. 2, 3, 24. Hverken Lisbet Bryske eller Ulfeldernes Stamtavle kjender dette Palle Ulfelds andet Ægteskab. Margrethe vandt Processen 15 Juni 1572. At Palle Ulfeld allerede 1567 var Lehnsmand paa Rugaard, sees af Rosenv. gl. Domme 1, 301, hvor Riibegaard skal læses Rugaard som 3, 10; 4, 162.

Svigerinde og hendes Søn blev indstævnet for en omstridt Bondegaard af Søndergaardes Gods[1]); Landsbyen Estrup, som nu er forsvundet, laae i Gamborg Sogn, og Søndergaarde havde Gods der[2]).

Efter Faderens Død tilfaldt Søndergaarde Sønnen Eiler Brockenhuus, der er bekjendt af den ulykkelige Skjæbne, hans Levnet paaførte ham og som gav ham Tilnavnet «den Indsatte» til Adskillelse fra hans samtidige lykkeligere Navne paa Nakkebøl. Om han strax 1566 tiltraadte Gaarden, vides ikke[3]), saalidet som der vides Noget om hans Ungdomsliv. Men som den, der var født 1540—50[4]), maa han antages at have gjort Krigstjeneste i Syvaarskrigen — en Skole, hvis Indflydelse paa den unge Adelsmand vi have seet i Laurids Brockenhuus's Ungdomsliv. Efter Krigen træffe vi ham i Kongens Omgivelse, da han 1573 var Bisidder i Kongens Retterthing i Ringsted, dengang Birgitte Gjøes Testament blev paakjendt[5]): men Grunden til, at vi finde den unge fyenske Herremand der, kan være den, at han selv havde Sager for Kongens Domstol. I den ene blev der fældet Dom 10 Dage senere paa Tryggevælde. Det var den Sag, som ovenfor (S. 125) er berørt, som Jens Baad til Tisselholt havde paaført ham for det Krav, han mente at have paa hans afgangne Far-

---

[1]) Da. Herregd. XIX (Erholm). Dog kunde denne Fru Marine ogsaa være Eiler Br.'s Datter.

[2]) Da. Atl. 3, 485. Den omtales som øde 1664, og er nu kun een Gaard. I Eilers Historie omtales tilfældig en af hans Bønder i Estrup (Bisp.-Arch. Vends H. Nr. 29).

[3]) Han nævnes første Gang til Søndergaarde 1573. Rosenv. gl. Dom. 3, 185.

[4]) Rimeligviis er han født 1547 og opkaldt efter den da nylig afdøde Eiler til Ellingaard.

[5]) Rosenv. a. St.

broder, Landsdommeren Jacob Brockenhuus, fra den Tid han (før 1542) havde forvaltet hans Hustrues fædrene Gods: Claus Brockenhuus havde arvet ham, og nu skulde Sønnen tilsvare Kravet. Det er ovenfor bemærket, at han havde Breve at fremlægge, som bevirkede Sagens Henviisning til ny Granskning, og som formodentlig godtgjorde, at dette Forhold var fuldkommen afviklet. Den anden Sag angik et 15, 10 og 5 Dages Brev, som han erhvervede over Fru Vibeke Podebusk og hendes Børn for et Krav, han havde i en Bondegaard ifølge et Brev af hendes Mand Evert Bild[1]). Ellers forekommer hans Navn ikke i det offentlige Liv, saa at hans Færd maa have indskrænket sig til de nærmeste stedlige Forhold. Med sine Naboer paa Erholm, som laae i samme Sogn, stod han neppe i nogen god Forstaaelse: Claus Basse havde en Part i den[2]) og var tilligemed sin Hustru begravet i Rørup Kirke, og da Døttrene og deres Mænd Otto og Johan Norby derfor havde skjænket en Kalk og Disk med deres Vaabener paa til Kirken, tillod Eiler Brockenhuus sig at gjøre denne Gave i Penge til Haan og Fornærmelse for Giverne. Disse paaførte ham derfor en Proces, som, efterat Underretterne havde viist den fra sig, 1582 naaede til Kongens Retterthing, men da fordunkledes af den større Sag, der samtidig svævede over hans Hoved[3]). Man seer heraf, at Eiler Brockenhuus har betragtet sig som Kirkeværge

---

1) Dateret 7 Marts 1573, Rigens Dombog. (Medd. af Past. Crone.)

2) I danske Herregd. XIX (Erholm) er det overseet, at samtidig med Claus Basses Arvinger ejede ogsaa Fru Inger Ravensberg sin lige Arvelod og opføres endog 1589 som eneste Ejer og efter hende Helvig Hardenberg, i Jac. Madsens Visitatsbog S. 389.

3) Dommen i Rigens Dombog af 13 Juni 1582 (Medd. af Past. Crone) viste Sagen tilbage til Underretten.

for begge Herregaardes fælleds Kirke; i denne Egenskab nedrev han ogsaa Kirkeladen og opførte en slet Ringmur af Materialet[1]), og han har rimeligviis i alle Forhold været en egenraadig og herskesyg Mand[2]). Dog var det ikke derfra, at hans Ulykke udgik, men fra hans Levnet.

Omtrent 1573—75 maa han være blevet gift med Thale Emicksdatter (Tagsteen), hvis Forældre vare Mourits Emicksen til Refsø i Slesvig og Hilleborg Qvitzow[3]). Hendes Broder Otto Emicksen var i Aaret 1571 bleven Lehnsmand paa Rugaard, i Nærheden af Søndergaarde, og dersom den foregaaende Lehnsmand Palle Ulfelds Kone, som vi mene, var Eilers Søster, maatte Overleveringen af Lehnet allerede føre ham i Forbindelse med den nye Familie paa Rugaard, hvis Damer i al Fald sees at have tiltrukket ham. Men hans Ægteskab med Thale har neppe været efter hans Moders eller hendes Families Ønske paa Aarslevgaard, og denne gjemte hvad Rygtet ymtede om i Henseende til Brudens Kydskhed, indtil En af dem længe efter Moderens Død troede at kunne benytte det til sin Fordeel. Eiler Brockenhuus selv paadrog sig imidlertid et langt større Vanrygte, der vistnok ikke var ugrundet, men efterhaanden antog forfærdelige Dimensioner og i Forening med hans øvrige lidenskabelige Adfærd styrtede ham i Ulykke.

---

[1]) Jac. Mads. Vis. a. St. Eiler Brockenhuus lod formodentlig Kirketienden føre lige ind paa Herregaarden.

[2]) Det kom senere for Dagen, at han havde tilegnet sig en Bondegaard fra Enken paa Erholm uden tilstrækkelig Hjemmel (s. nedenf. S. 157 og Da. Herregd. XIX. (Erholm).

[3]) Naar Ved. Sim. Rugd. 2, 1, 24 mener, at det var Mouritz til Jershave, er det en Forvexling, som allerede er rettet i Rosenv. gl. Dom. 4, 135: den sidste var hans Sønnesøn.

Eiler Brockenhuus's sørgelige Historie har hidtil kun været meget ufuldkommen bekjendt af enkelte Notitser i nyere Skrifter[1]), og hans Behandling har staaet som en gaadefuld Magthandling af kongelig Vilkaarlighed. Det er nu muligt at give lidt mere Lys i Sagen, om end ikke Alt lader sig opklare[2]). Vi skulle ikke gjøre noget Forsøg paa at paavise, naar Rygterne begyndte eller hvorledes de efterhaanden voxede i Omfang; men det, som blev det historiske Udgangspunct for offentlig Omtale, kunde ikke finde Sted, før 1580. I Aaret 1579 var hans Svoger Otto Emicksen paa Rugaard død; med hans Enke Margrethe Ranzow meentes Eiler Brockenhuus at leve i et usædeligt Forhold, som blev destomere forargeligt, som det efter den Tids Lovgivning var Blodskam at leve med sin Svogers Kone eller sin Kones Svigerinde. Et Barn meentes at være født i Foraaret 1581 og hemmelig anbragt hos en fjerntboende Bonde. Dette blev bragt til Kongens Kundskab paa den meest iøinefaldende Maade. Ved hans Nærværelse i Odense i Nov. 1581 fandtes nemlig en Dag et Opslag paa Slottets Port, som forkyndte dette og mulig Mere. Kongen skrev strax under 15 Nov. til Herremanden i den Egn, hvor Barnet skulde findes, og paalagde ham at forhøre Bonden. Det

---

[1]) Forneml. Vedel Simons. Od. 3, 17 og Eske Broch 1, 31.

[2]) Hvad her skal meddeles af Nyt, skyldes tildeels Brevsamlingen paa Kgs Bibl., men for en langt større Deel den Henviisning, der i Geh. Arch. blev mig velvilligen givet til Antegnelser i Voss's Excerpter, hvor de hidtil have undgaaet Opmærksomheden, fordi de staae under Navnet Emicksen. Endelig har Hr. Capit. Grundtvig opdaget og meddeelt mig endel Actstykker, som ere forefundne i den til Geheime-Archivet afleverede Deel af Cancelli-Archivet, hvilke tildeels afgive Kilden til Voss's Excerpter, men ogsaa indeholde endeel flere Enkeltheder og et Andragende fra Eiler Br. selv, som nedenfor skal omtales. Ogsaa Pastor Crone har meddeelt mig, hvad han var i Besiddelse af, som for endeel var samlet fra samme Kilder af Bibl. Wecke.

var Eiler Brochenhuus til Nakkebøl, som fik dette Hverv, da Barnet var i Aastrup, og de to kongelige Lehnsmænd Breide Ranzow og Laurids Brockenhuus fik Befaling at overvære Forhøret. Bonden og hans Kone bekjendte, at Eiler havde bedet dem om at modtage Barnet, og af Forhøret erfares ogsaa, at Eiler Brockenhuus tidligere havde staaet i Forbindelse med Konen og havde et Barn med hende[1]). Under 8 Jan. 1582 beordrede derpaa Kongen Lehnsmanden paa Rugaard Axel Brahe at tage Eiler Brockenhuus i Forhør. Dette skete den 1 Febr. i Overværelse af Steen Bille, Hans Lindenow og Tønne Bryske; Eiler foregav Intet at vide, men havde hørt af Andre, at Aage Lauridsen var Fader til det omspurgte Barn, og havde seet hans egen Bekjendelse derom; hans Moders Søsterdatter Jf. Mette Axelsdatter (Kruckow) havde skrevet til hans Kone om at faae Barnet anbragt, og denne havde arrangeret det Hele. Et andet Forhør paa Rugaard over en Bonde bragte for Dagen, at Barnet var født i Ebdrup i Christopher Clausens Huus, der var en Slegfredbroder til Eiler, og flere andre Detailler, som satte Sagen udenfor al Tvivl. Under 8 April udstædte derfor Kongen Stævningen saavel til Eiler Brockenhuus som til Margrethe Ranzow at møde til næstkommende Herredag Hellig Trefoldigheds Søndag i Kjøbenhavn «for deres kjætterske Hoerlevnet»: Stævningen til Eiler blev læst for hans Hustru, Margrethes paa Gudum i Jylland og ved Fyenbo Landsthing, og Laurids Brockenhuus til Bramstrup blev beordret at føre Sagen mod dem for Herre-

---

[1]) Hendes Navn var Johanne Jens's (Jens Hansens eller Gravers), og det er mulig hende, der ogsaa forekommer i Hexeprocessen 1596 (ovenf. S. 528 og N. D. Mag. 1, 381). Hun fik 2 Kjoler og 2 Sølvskeer med Barnet, men ikke en Kaabe, som ogsaa var lovet hende.

dagen. Samtidig fik Absalon Gjøe og Breide Ranzow Befaling at gjøre Eiler haandfast ɔ: tage hans Løfte om at blive tilstede, og han lovede d. 15 Apr. med Haand og Mund paa Tro og Love, ikke at undvige, men møde for Herredagen. Han greb nu til den Udvei at ansøge Kongen om Sagens Udsættelse, men da det ikke kunde opnaaes, unddrog han sig trods sit Løfte ved Flugten og søgte Sikkerhed i de hertugelige Landsdele i Slesvig. Undersøgelserne, som imidlertid fortsattes, bragte bl. A. for Dagen, at Christopher Clausens Kone havde været sendt forklædt til Aastrup med det Hverv at forlange Barnet udleveret, idet hun erklærede for Præsten, at hun var dets Moder. Derved inddroges Præsten i Aaby, den Hr. Mads, der ogsaa blev nævnet i den nakkebølske Hexeproces, i Sagen, og Kongen selv befalede ham i et Brev af 27de Mai at drage til Rugaard for at constatere Konens Identitet og at meddele Axel Brahe alt hvad han vidste om den hele Sag[1]). Han gjenkjendte Konen, men vidste ellers Intet. Ogsaa fastholdt man Forsøget paa at skaffe Barnet en anden Fader. Fru Thale, som istedetfor den undvegne Mand, begav sig til Kjøbenhavn, da Herredagen skulde holdes, havde et Brev med sig, som sagdes skrevet til Eiler Brockenhuus af Aage Lauridsen (Rosengjedde) og hvori denne Mand erklærede sig for Fader til det Barn, som var i Aastrup; men enten det nu var sandt eller ikke, blev det uden al Virkning. Thi samtidig var Eilers Sødskendebarn, Jf. Mette Kruckow fra Aarslevgaard, ogsaa i Kjøbenhavn, og hun satte sig i Besiddelse af Brevet for aldrig at udlevere

---

[1]) Orig. med Kgs. egenhændige Underskrift i Bispearchivet. (Vends H. 29.)

det mere[1]). Hendes Navn var, som ovenfor fortalt, strax ved Sagens Begyndelse af Eiler selv bragt i Forbindelse med dette Barns hemmelighedsfulde Behandling; maaskee var det Forbittrelse derover, som ledede hende; hun selv retfærdiggjorde sig senere med Omhu for Aage Lauridsens Ære, hvem hun kalder «sin Svoger, som altid havde levet hæderlig med hendes Søster»[2]), og mulig beroligede hun sin Samvittighed med sin Overbeviisning om, at Brevet ikke indeholdt Sandhed. Men det kan ogsaa tænkes, at hun handlede af det Had, hvormed hun forfulgte Familien paa Søndergaarde, og hvorpaa en senere Sag vil give et nyt Beviis. Maaskee havde Eiler ved Sagens Begyndelse benyttet sig af hendes Navn i lige saa venlig Tanke. Men hvad end Grunden har været til Jf. Mettes Rov, saa var Brevet nu borte, og Fru Thale var saaledes berøvet det Værge, hun skulde have ført. Sagen blev foretaget paa

---

[1]) Dette erfares af den Proces, som 6 Aar efter førtes for Kongens Retterthing om dette Brevs Udlevering, der ikke heller da blev opnaaet. Dommen i denne Sag er trykt hos Rosenvinge (gl. D. IV, 139) og giver de Oplysninger, som her ere fremstillede, om hvad der skete 1582. Man vil let see, at den Trinitatis Søndag, dette skete, ikke var 1583, da den faldt paa 26 Mai, men 1582, da den faldt paa 20 Juni. At iøvrigt Dommen ikke er rigtig forstaaet af Udgiveren, naar den sættes i Forbindelse med den foregaaende, som handler om et ganske andet Barn (hvorom nedenfor), er let forklarligt, da Sagen hidtil har været saa lidet kjendt.

[2]) Disse Benævnelser maa ikke tages efter Nutidens Sprogbrug, saaledes som Rosenvinge deraf har gjort den Beretning, at Aage Lauridsen var gift med hendes Søster Ane (a. St. S. 140); thi Ane Kruchows Jomfrustand til det Sidste constateres til vore Dage ved den Gades Navn i Aalborg, som efter hende endnu hedder Jomfru Anna Gade. Men da Mettes Fader var andengang gift med Ane Falster og en Lauridsen (som rigtignok kaldes Corfits) var gift med en Søster til denne, (Hofm. Da. 1, X og Lisb. Br. fol. 221) maa Svoger og Søster finde sin Forklaring i disse, lidet bekjendte, Forhold.

Herredagen, Vidnesbyrdene fremlagte, og da begge de Anklagede vare udeblevne, endte den, efter hvad der sees af et senere Kongebrev, med den Afsked, at Kongen vel efterlod af Retten, men Eiler Brockenhuus maatte ikke lade sig spørges eller findes i Kongens Riger og Lande[1]). Dommen selv er ikke bekjendt, og det vides derfor ikke heller, hvad der blev Margrethe Ranzows Skjæbne[2]). Eiler Brockenhuus er rimeligviis dømt i Kongens Naade og Unaade, og de dunkle Ord, at Kongen efterlod af Retten, sigte formodentlig til, at han ikke inddrog hans Gods, medens der dog er Spor af, at der blev erlagt en klækkelig Bøde i Jordegods[3]). Fru Thale beholdt Søndergaarde, og Kongen selv beskikkede under 24 Aug. Otto Emicksen til Steensgaard til hendes og Børnenes Værge, da hendes Mand var stævnet og havde undvigt Retten.

Hidindtil havde der saaledes, idetmindste officielt, ikke været Tale om Andet end den ene Forseelse med Margrethe Ranzow. Men Eiler Brockenhuus trodsede fra sit Exil, og Rygterne om enorme Forbrydelser, han skulde have begaaet, udbredte sig over Landet. Det kom til Kong Frederiks Kundskab, at han havde fordristet sig til at komme tilbage til sit Hjem efter Herredagsdommen, og at han havde slaaet Fru Thale, saa at hun laae syg deraf; om begge Dele spurgte han hende under 28 Oct., men hendes Svar kjendes ikke[4]). Fremdeles kom det til hans Kundskab, at Eiler

---

[1]) Kongens Brev af 28 Oct. til Fru Thale. (Afskrift i Crones Saml.).

[2]) Eiler selv kalder hende i en Skrivelse af 1589 «det elendige Menneske», formodentlig i samme Betydning, som han kalder sig selv elendig i sit Fængsel.

[3]) I samme Skrivelse skriver han, at han «saa dyre (dyrt) havde aflagt sin Forseelse med godt Jordegods».

[4]) Man kan ikke Andet end tænke paa hendes Uheld med Brevet som Aarsag til hans Vrede.

tillod sig at true og undsige Kongen og nogle af hans gode Mænd, som om han vilde stræbe Kongen efter Livet og gjøre hans Embedsmænd Ufred. Endelig naaede ogsaa de grulige Rygter til ham. I Efteraaret 1582 (13 Oct.) udstedte han derfor Ordre til alle fyenske Lehnsmænd og Lehnsmanden i Aabenraa at paagribe ham enten levende eller død, og sendte nogle Enspændere og Tjenere for at opsøge den Undvegne i Slesvig. De tog ham i Hertugens Amt Aabenraa, i Løit Præstegaard, hvorfra de førte ham ind paa Kongens Grund, medens det Gods, han havde med sig, forblev hos Præsten i Løit. At Paagribelsen gav Anledning til en diplomatisk Notevexling, vedkommer ikke denne Sag, men vel at Hertugen i denne udtalte, at det var i sin Orden, at Formastelsen fik sin Straf[1]). Den Fangne blev bragt til Kjøbenhavn. Kongen satte nu alt i Bevægelse for at faae Vished om hans Forbrydelsers Omfang. Under 28 Oct. udstedte han da det Brev, hvoraf vi ene kjende disse Rygter; det er stilet til 2 Rigsraader og 3 Lehnsmænd i Fyen, Breide Ranzow, Abs. Gjøe, Erik Lykke, Axel Brahe og Laur. Brockenhuus, og efterat have berørt hans Forhold med Marg. Ranzow, hans Undvigelse og Trudsler, opregner Kongen de «uhørlige og skrækkelige»

---

[1]) Kongen gjorde først Hertugen en Undskyldning i Brev af 26 Okt. Denne svarede under 4 Nov., at Overskridelsen af hans Territorium kunde vel tilgives, naar Hertugens Folk i lignende Tilfælde fik Lov til at gjøre det Samme. Men Kongen hævdede Kronens Ret, og mindede i Skr. 16 Nov. Hertugen om, at Forholdet ikke var ganske lige: han kunde vel gjøre Regning paa Overbærelse, men Lehnsherren kunde dog overfor sin Lehnsmand tillade sig, hvad just ikke var denne tilladt. Det efterladte Gods, to Kister blev stillet til Fru Thales Raadighed med Forbehold af Præstens Krav for Eilers og hans Folks og Hestes Fortæring. Selv sendte Kongen 10 Daler til Erstatning for den Skade, Præstegaarden havde lidt ved Paagribelsen. (Meddelt af Krarup og Crone).

Forbrydelser, som han erfarede, at et almindeligt Rygte i Fyen tillagde ham, at han skulde have avlet Barn med sin Søster, forgivet hende og ombragt Fosteret med egne Hænder, og forgivet sin egen Moder; Kongen befaler dem alle at randsage herom, indberette hvad de opdagede, og derhos at tage Vidnesbyrd af alle Kjøbsteder i deres Lehn, hvorfor der medfulgte Kongebreve til Borgemestrene i disse. Et af disse Breve, til Borgemester og Raadmænd i Odense, er endnu til, og desuden skal Kongen særlig have henvendt sig til Borgemester Hans Mule, som Den, der tidligere skulde have foreholdt Eiler hans forargelige Levnet[1]). Større Offentlighed kunde der ikke gives et Rygte; men Resultaterne af Undersøgelserne og de vistnok afgivne Raadstuvidner ere hidtil forblevne ubekjendte. Axel Brahe var nærmest ved Stedet, saasom Lehnsmanden paa Hindsgavl, i hvis Lehn dog Søndergaarde laae, ikke havde faaet nogen Ordre, og han synes ogsaa at have taget Sagen an med en vis Lyst; han skrev under 6 Nov. til Absalon Juel, at han havde modtaget «Kongens Brev og Befaling at forfare om Eiler Brockenhuus's Bedrifter»; der var allerede kommet saameget frem, at en Kone i Vissenberg Birk havde bekjendt, at have været Fostermoder til et Barn, som hans Søster Gese havde faaet; en anden Søsters Barn var man paa Spor efter, og han ventede Mere. Men her ophøre pludselig Historiens sparsomme Kilder at rinde. Hvad der blev oplyst til Anklage eller til Frikjendelse, vides ikke, eller skjuler sig i Indberetninger i Aaret 1583, som endnu ikke ere fundne. Dog maa der i Løbet af de følgende 1½ Aar være udbragt saameget, at Kongen i Foraaret 1584 kunde være betænkt paa at stille Eiler Brockenhuus for Rigs-

[1]) Medens det almindelige Brev er anført i Voss collect., omtales Brevet til Hans Mule i Ved. Sim. Od. 3, 17.

raadets Domstol paa en Herredag, som skulde holdes i Odense, og hvortil han havde givet Christopher Walkendorf Befaling at sende ham hen. Men Kongen opgav dette Forsæt, da han havde talt med Kanzleren (N. Kaas) om Sagen, og befalede fra Skanderborg under 14 Mai 1584, at han skulde forblive i Kjøbenhavn i Fængsel som hidtil paa nærmere Besked[1]). I Juni Maaned var Kongen i Odense og tillige paa Rugaard, saaat han paa Stedet selv kunde modtage Axel Brahes Beretning[2]). Det blev da omsider hans endelige Beslutning at indsætte Forbryderen i Statsfængslet paa Draxholm, hvilket skete samme Dag, som han afsatte en Borgemester i Kjøbenhavn, der havde forseet sig i sit Ægteskab[3]). Maaskee tog Kongen denne Beslutning for at undgaae end større Forargelse ved en Proces og Dom; maaskee vilde han skaane den Skyldige for Lovens yderste Strænghed. Vi vide ikke, hvad Kanzleren kan have forestillet ham. Men om det Retfærdige i Eilers Indespærring tvivlede Ingen; endnu 10 Aar efter talte man om hans utugtige Levnet og meente i en Dreng, der gik udøbt paa Søndergaarde, at see en af dets Frugter[4]). Han betragtedes som borgerlig død og forblev i dette Fængsel, der næsten heller aldrig aabnedes for Nogen, som kom derind. For

---

[1]) N. Da. Mag. 1, 103.

[2]) Ved. Sim. Rugd. 2, 1, 37.

[3]) »Den 14 Aug. blev Eiler Brockenhuus indsat paa Draxholm«; dette er den eneste Antegnelse om ham i Eiler Br. Calenderantegnelser. Dersom dermed menes Ordrens Datum, er den bleven udstedt paa Frederiksborg samme Dag som den om den kjøbenhavnske Borgemester, som var en Benaadning tillige. N. D. Mag. 1, 105.

[4]) Jac. Mads. Vis. S. 389. I et af de første Forhør angaaende Barnet i Aastrup var der blevet spurgt, om det var døbt, men Eiler vidste det ikke; maaskee er derfor denne Dreng det samme Barn, da Biskoppen just tilføier: an baptizatus?

ham kunde det saameget mindre aabne sig, som han i Fængslet nærede sin Harme og forfaldt til sære Tanker og vilde Phantasier. Efter Kong Frederiks Død tilstillede han de regjerende Rigsraader et Bønskrift, der endnu kun bar svage Spor af hans forvirrede Tankegang, dateret 30 April 1589[1]). I en vidtløftig Fremstilling, der iøvrigt viser ham i Besiddelse af Tidens almindelige Dannelse, gjør han dem det Tilbud at ville lære dem, hvorledes de kunde forøge Kronens Indtægter med 36,000 Daler aarlig og skabe en Krigsmagt, som ingen udenlandsk Konge kunde bestaae imod, naar de vilde forhjælpe ham med Lov og Ret mod hans forræderske Vederpart. Ligeledes lover han at skjænke den unge Konge en Herregaard, som han havde i Pant af hans Hustrues afdøde Broder Otto Emicksen (formodentlig altsaa Gudum) til 5000 Dal. Værdie, naar Regjeringen vilde lade hans Sag om hans forræderske Vederparts løgnagtige Paasagn om udædiske Misgjerninger, som han aldrig havde tænkt paa end sige gjort eller villet gjøre, komme til retlig Behandling i Fyen; han bevidner gjentagne Gange sin Uskyldighed i dette, medens han indrømmer «sit Samqvems Forseelse med Margrethe Ranzow og sin fremgangne Synds Daarlighed», og han tilbyder at føre Brev og Segl og mere end hundrede Sandemænds og Qvinders Vidnesbyrd mod de ti eller tolv Personer i Sognet og Nabosognet ved hans Gaard, som alle fortjente at hænges ved Bøddels Haand. Andre Steder kalder han dem forrædderske Uvenner, Judas og Jesabels efterladte Børn; men han har

[1]) Det bestaaer af 6 Folio Blade. Paa den første Side har en Anden givet det Titelen: «Eiler Brockenhuus's Skrift til forordnede Regjeringsraad. Indeholdende en fast umulig Løfte, om han maa erlediges».

ikke nærmere betegnet dem[1]). Oftere beklager han sine egne arme Børn, derimod nævner han ikke sin Hustru i noget Forhold til hans Skjæbne. Efter Skrivelsen har han tilføiet en lang Række af Bibelsteder, og i Marginen er et Sted tilskrevet et dunkelt Stykke om de Ubehageligheder, Erik Muncks Forsøg paa at undvige havde paadraget ham, fordi han havde understøttet det[2]); maaskee ere disse Stykker Antydning af, at den hele Skrivelse ikke er afgaaet eller dog først længere Tid efter Affattelsen. I ethvert Tilfælde blev den da uden Virkning. Senere opsatte han et andet Skrift, hvori han beskyldte Rigsraadet for at have taget Kong Frederik af Dage og at tilsigte det Samme med Christian den Fjerde, hvilket Engle havde aabenbaret ham; det skal have fremkaldt en formelig Dom, hvorved han i Aaret 1600 blev dømt til livsvarig Indespærring. Uskyldigere vare hans andre Phantasier, Syner og Profetier, hvilke han tilsendte Kongen fra sit Fængsel, deels i Breve, deels tilsidst i en heel Bog 1607. Han er rimeligviis død kort efter dette Aar, altsaa efterat have tilbragt 27 Aar i det sørgelige Fængsel[3]).

---

[1]) Ved de sidste Benævnelser kunde man tænke paa hans Slegfredbroder og hans Mosters Døttre paa Aarslevgaard.

[2]) Om denne Erik Munck see Da. Mag. 3 R. 5, 333. Norske Saml. 1, 191. Hertil kan føies, at man finder hans Dødsaar antegnet af Eiler Brockenhuus paa et Blad bag i hans Calendarium: han hængte sig i Arresten 1594.

[3]) Hans Dødsaar kan ikke nærmere opgives, da Regnskaberne for Draxholm Lehn ikke haves for Aarene 1606—9; men i Aaret 1610 synes hans Kammer at have staaet tomt, da der i et Inventarium af 1 Mai 1610 ikke som i det tidligere af 1595 opføres Sengklæder i det. Disse Regnskaber og andre Data lade iøvrigt spore Forandringer i hans Behandling, der vistnok stode i Forbindelse med hans Opførsel og mentale Tilstand; det var formodentlig i Anledning af Erik Munks Undvigelsesforsøg, som ovenfor er omtalt, at han blev sat i et fuldkommen mørkt Fængsel i Taarnet, hvorover han beklager sig for Rigsraaderne, uagtet han forsikkrer,

Det er under disse Omstændigheder naturligviis umuligt at danne sig en bestemt Mening om Omfanget af Eiler Brockenhuus's Brøde. At han selv erklærer sig uskyldig i hvad Rygterne tillagde ham, er lidet betydende, naar man mindes, at han, saalænge han kunde, ogsaa anstillede sig uskyldig i Forholdet med Margrethe Ranzow[1]). Kong Frederiks Historieskriver indskrænker sig til at berette, at Eiler Brockenhuus maatte vandre til Draxholm »for sin store og grove Forseelse«, og han stiller denne Begivenhed i Spidsen for de Ulykkestilfælde, der indtraf i det Aar[2]); men det Forhold, der regnedes for Blodskam, og den politiske Forbrydelse at rømme af Landet og undsige sin Konge kunde være tilstrækkelig til at betegne ham som skyldig i en stor og grov Forseelse, uden at medtage de enorme Forbrydelser, som Rygtet tillagde ham. Men man kan neppe betvivle, at et letfærdigt Levnet paa Sønder-

at han ikke selv havde i Sinde at undvige, da han ikke vilde volde Lehnsmanden, som han kalder Henrik Wind, Fortræd; et Kongebrev af 17 Aug. 1590 paalagde dog Lehnsmanden Hermann Juel at anbringe et lidet Vindue, for at han kunde læse i Fængslet. I Aaret 1605 arbeidede to Tømmermænd i 14 Dage paa at skjære tykke Bøgeplanker til hans Fængsel; det synes altsaa da at være blevet beklædt som en Daarekiste, og længe efter hans Død bar endnu 1631 en strængere Arrest paa Slottet Navn af »Brockenhuus's Fængsel«. (Medd. til Past. Crone af Bibl. Wecke). Dommen omtales i Pont. Ann. Eccl. 3, 539. Resenius skal endnu have havt nogle af hans Breve, men nu ere de tabte, og vi kunne derfor saameget mindre vide, hvorvidt Samvittigheden kan have havt Deel i hans tiltagende Sindsforvirring. I det Brev, vi have (til Rigsraaderne) 1589, kalder han det et stort Under, at han ikke »over slig Elendighed og Løgns Forgift er bleven slet blind, døv, ganske gal eller død«. Stærke Lidenskaber beherskede ham utvivlsom altid.

1) I Brevet til Rigsraaderne characteriserer han sin Paalidelighed, naar han med de mest bindende Løfter forsikkrer, at han ikke vil undvige Retten, eller løbe fra dem, der skulde føre ham fra Fængslet til og fra Retten.

2) Resen S. 342.

gaarde har givet Rygterne Næring og Tiltro[1]). Det lader sig derfor vel forklare, at Kong Frederik tog Sagen saa alvorligt, om han end ikke troede Alt eller fik Beviis for Meget; og dette saameget mere, som han just kort før havde begyndt sin Kamp mod de usædelige Bolskaber, der fandt Sted paa mange Herregaarde, og mod hvilke han 1580 i Skrivelser til alle Biskopperne havde paalagt Geistligheden uden Personsanseelse at anvende Kirkens Tugt og Bansættelse[2]), medens der samtidig blev arbeidet paa den nye Ægteskabsret, som 1582 saae Lyset. Det behøvedes vistnok ogsaa dengang; thi Søndergaarde stod ikke alene. Paa mange andre Herregaarde var den sædelige Tilstand mere eller mindre forargelig eller mistænkt. For at blive ved Fyen, skulle vi kun minde om Krumstrup, hvor en Adelsmand med al Føie blev haardt tiltalt og formanet af en nidkjær Præst i Ryslinge i et Brev, som endnu haves[3]); om Veilegaard, Veirup og Steensgaard, hvor Biskop Jacob Madsen omtaler Forholdene[4]); om Tisselholt i Henning Brands og i Isac Maanenskjolds Tid[5]). Og det stod

---

[1]) Det sees af det Foregaaende, at baade Eiler selv havde Børn udenfor Ægteskabet foruden det, han blev straffet for, og at hans Fader før ham ligeledes havde idetmindste eet Slegfredbarn, som var etableret paa Godset. Det Følgende vil vise, at hans Kone var Gjenstand for lignende Paasagn. Om Forholdet mellem Ægtefolkene giver det ikke heller den bedste Formodning, at Eiler Br. ikke omtaler hende som En af dem, der led ved hans Ulykke, eller hvis Skjæbne laae ham paa Sinde. (Ovenf. S. 149.)

[2]) Et Originalexemplar findes i Bispe-Arch. (Nr. 223) dat. Koldinghuus 11 Juni 1580.

[3]) Hr. Sones Brev til Claus Hvitfeld † 1591 (i Bispe-Arch.). Han havde som Enkemand havt 4 Bolskaber efter hinanden og vidste allerede at bruge den Undskyldning, at han sørgede for Mødre og Børn.

[4]) Visitatst. S. 154. 281. 258.)

[5]) Ane Urnes og Karen Urnes Ægtemænd, Hofm. D. Ad. 3, 271 Stamt. og Doc. i Bispe-Arch. og Geh. Arch., jf. Claus Brockenhus's Historie nedenfor S. 162.

ikke bedre i andre Provindser, hvor endog i adskillige Tilfælde de Skyldige endte paa Skafottet[1]). Med Straffe og Lovbud udrettedes imidlertid ikke meget, og dette er saameget forklarligere, som Kong Frederik selv lod sig forlede til at undergrave sine egne Bestræbelser for Bolskabets Udryddelse ved lovlige Ægteskaber, idet han opfyldte Adelens Ønske at udstede den Lov 1582, at Adelsmænds Børn med en ufri Ægtehustrue ikke kunde arve adeligt Gods[2]). Bolskabet vedblev derfor, og Adelens slappe Grundsætninger turde endog, efter Kong Frederiks Død, træde saa aabenlyst frem, at selv Rigshofmesteren kunde i sin Kirke (Svindinge) gjøre den Anordning, at uægte Børn skulde døbes som de ægte, og ingen Mødre til dem staae aabenbare Skrifte[3]). Naar man derfor spørger om Aarsagerne til den gamle danske Adels pludselige Nedfald i det 17de Aarh., bør man ikke oversee, at i disse Forhold turde ligge en af de største; thi hvorlidet end det menneskelige Øie kan følge Aarsags og Virknings forborgne Gange, staaer det fast, at «Synden er Folkets Fordærvelse». En anden Aarsag skulle vi paavise i det Følgende.

Paa Søndergaarde sad nu Fru Thale ene med to Børn og synes at have styret sin Ejendom med Forstand og Dygtighed. Men hun blev ikke uanfægtet. Den samme Jomfru Mette Kruckow, som havde bortsnappet det vigtige Brev i Kjøbenhavn[4]) og derfor blev forfulgt med Stæv-

---

[1]) F. E. Birgitte Rosenkrants, som omtales i Eilers Kalender Antegnelser 9 Juli 1601; hun og Gjord Kaas bleve begge henrettede 1603 og 1616 (jydske Saml. 5, 82) og deres Søn paadrog sig samme Skjæbne.

[2]) Forordn. 19 Juni 1582.

[3]) Jac. Mads. S. 174. Hans egen Broder Erik Walkendorph levede som Enkemand med en ufri Kvinde, hvis Børn han dog forskaffede personlig Adelskab.

[4]) Ovenf. S. 142.

ning af Fru Thale, gjorde et Forsøg paa at fælde hende ligesom Manden. Hun var denne Families onde Aand, ligesom man troede det samme om Søsteren Christence paa Nakkebøl, eller mulig har hendes Opførsel bidraget til at kaste Mistanken der paa Christence. Sagen om det bortsnappede Brev var langt fra ikke afgjort, da Eilers Sag var tilende; Fru Thale havde vel allerede 1583 ført Vidner baade paa Salling og paa Vends Herredsthing om hendes Brevrov og derved faaet en Herredsthings Æskning imod hende; men hun agtede den ikke; Brevet beholdt hun, og da det nu ogsaa ved Eilers Indspærring var blevet af mindre Vigtighed, maa det deraf forklares, at Fru Thale lod denne Sag hvile indtil 1588, da hun havde faaet en ny Sag med hende[1]). Eilers Indespærring var neppe den Udgang af Sagen, som Jf. Mette havde ønsket; man kan ikke tilbageholde den Mistanke, at hun havde smigret sig med, at naar Eiler var bleven dømt og hans Gods inddraget under Kronen, kunde de fjernere Arvinger have ventet nogen Andeel i Byttet, og hun var som Søsterdatter af hans Moder blandt de Nærmeste paa den Side. Nu saae hun tvertimod Fru Thale i rolig Besiddelse af det Hele. Derfor greb hun Sagen an paa en anden Maade. Scandalen tilbød sig ogsaa her som Udgangspunct; thi Rygtet sagde, at Fru Thale havde født et Barn, før hun blev gift. Nu var det Tid at gjøre Brug af dette Rygte. Dog var det ikke saameget Fru Thales Ære, hun derved vilde anfægte, som hendes Gods, hun vilde frarøve hende. Hun meente at forstaae sig paa Lov og Ret, og efter hendes Lovfortolkning var Fru Thale uberettiget til at beholde Søndergaarde. Hendes egen Trang og Armod, som hun selv fremhævede i Sagen, kan have havt sin Deel i denne hendes

---

[1]) Rosenv. gl. Domme IV, 139.

Lovfortolkning; thi det var unegtelig ringe Kaar, der ventede den, der kun havde Udsigt til en Søsterlod i Aarslevgaard i Forening med 2 Brødre og 2 Søstre, saaat en Andeel i Søndergaarde kunde være meget velkommen. Men personligt Had kan ogsaa have tilskyndet hende til at forkynde Verden Fru Thales Skyld. I Aaret 1586 ell. 1587 lod hun læse og paaskrive ved Vends Herreds Thing en af hende selv forfattet Opsats, hvori hun æskede af Fru Thale, at hun skulde bevise, med hvad Ret hun tilholdt sig og sine Børn Søndergaarde og hvad der overhoved udgjorde Eilers Arv efter hans Forældre, saasom hun ikke var kommen i Ægteseng med ham som en ærlig Adelsjomfru, men burde, dersom hendes Broder (Otto Emicksen) havde gjort sin Pligt som Værge, have været indmuret og gjort arveløs tilligemed sine Børn. Hun selv kunde derfor ikke miste sin Ret efter Guds Lov, og da hun meente, at det var en bekjendt og beviislig Sag, at hun havde et Slegfredbarn, med hvilket hun havde været flere Steder, begjærede hun Dom over hende efter Gaardsrettens 16 Art. Fru Thale indlod sig ikke paa denne Sammenblanding af Ejendoms- og Æressag, men svarede med at indstævne hende som Æreskjænderske for hendes eget Værnething, Sallingherred[1]), og for Landsthinget, og da hun ikke her kunde bevise sin Beskyldning, og Vends Herredsthing, for hvilket hun forsøgte at føre Beviset, afviste en Sag, som angik en Adelsdames Ære, gik Sagen tilsidst til Kongens Retterthing, hvor Jf. Mette personlig førte sin Sag, men ligesaa forgjæves æskede Kongens Dom om Arvespørgsmaalet: Dommen lød kun paa en Afviisning, da Sagen ikke angik Jordegods eller Gjeld, men som Æressag

[1]) Da Aarslevgaard ligger i Aasum Herred, maa hun have boet enten hos En af sine Bønder i Ølsted eller andensteds i Salling Herred.

maatte henvises til Kongen og Rigens Raad. Samme Dag paakjendtes den anden Sag mellem dem om det bortrøvede Brevs Udlevering, hvilken Jf. Mette nu snildt skaffede samme Udfald ved at fremstille det som en Æressag for Aage Lauridsen, dersom hans Brev til Eiler blev udleveret[1]). Om nogen af Parterne fulgte Anviisningen, at søge til Rigens Raads Domstol, vides ikke; men det er ikke rimeligt. Fru Thale beholdt Søndergaarde, og Jomfru Mette vedblev at beskjæftige Domstolene med Processer, (med sin Broder, sine Bønder og selv med ham, som havde bragt hendes Opsats til Vends Herredsthing)[2]), hvilke hun selv førte og som i lige Grad vidne om hendes Ufordragelighed og den Armod, der fulgte hende, selv efterat hun 1591 var bleven gift, ligetil hendes Død i Svendborg 1620[3]).

Hvorvidt Fru Thales Ære led væsentlig ved Jomfru Mettes Beskyldning, er ikke klart. Denne gjentager vel til det Sidste, at hverken hun eller Nogen paa hendes Vegne havde sagt Nei til Beskyldningen, og paastod, at den, som

---

[1]) Begge Domme hos Rosenv. IV, 135 og 139.

[2]) Smstd. S. 318, 451.

[3]) I Saml. t. Fyens Hist. 6, 189 har jeg samlet, hvad jeg dengang vidste om denne Familie. Jeg kan nu, næst at berigtige, at Søsteren Ane ikke blev gift, (s. ovenf. S. 143) tilføie om Mette, at hun rimeligviis allerede 1595 var skilt fra sin Mand eller forladt af ham, da der blev beskikket hende en Laugværge, (Rosenv. IV, 452) og at hun 1602 levede ene i Svendborg, under Navn af Fru Mette, Bendix Peitersens; der stiftede hun et Legat paa 100 Rdl., halv til Fattige i Aarslev Sogn, halv til 6 Skolediscipler, og underskrev sig »Medarving til Aarslevgaard«, men døde 1620 saa fattig, at hun skyldte Nicolai Kirke 4 Mk. Legatet er forsvundet; mulig var det hendes Arvepart i Aarslevgaard, i hvilken det indestod. (Af Svendborgs gamle Kirkebøger i Bispe-Arch.) At Søstrene i Aalborg ogsaa stiftede et Legat til Skolen der, er bebekjendt, (N. D. Mag. 1, 379) ligesom at Christences hele Efterladenskab tilfløed Universitetet. De holdt fast ved en adelig Tradition i denne Henseende.

tier, samtykker; men andet Beviis bristede, og der tales saa ubestemt om dette Slegfredbarn, at den Mulighed ikke udelukkes, at Eiler selv kunde være Fader til det; der er kun Tale om hendes Børn og deres Ret under Eet. Skammen blev derved altid mindre og synes i ethvert Tilfælde ikke at have gjort Indtryk paa Dommerne. Fru Thale styrede sit Gods og sit Huus, som om hun var Enke, i en Række af Aar. Hun oprettede 1589 Herregaarden Skjærbek (nu Minendal) af en Deel af det fjernere Gods, og paa andre Steder spores større Avlsgaarde, der synes at have en lignende Oprindelse, som Estrup i Gamborg Sogn og Faldemose i Fjeldsted Sogn[1]. Af sine to Børn giftede hun 1594 Datteren Maren ell. Marine med Jørgen Aschersleben til Jerstrup, af en meklenborgsk Adelsslægt, som var kommen til Danmark under Frederik den Anden og i Fyen kjøbte betydelige Eiendomme, navnlig Jerstrup, Nørskov 1604, Klingstrup og mulig Damsbo, men ligesaa hurtig forsvandt igjen. Som Enke (fra 1618—22) kaldtes hun Fru Maren Brockenhuus til Norskov[2].

[1]) Paa Estrup boede saaledes 1626 endnu Adelsfolk (Ved. Sim. J. Brahe S. 39) som 1595 (ovenf. S. 137), og paa Faldemosegaard boede Fru Thale selv 1598, efterat hun havde opladt Søndergaarde til Sønnen. (fg. Note 1.)

[2]) Eil. Br. Ank. 11 Aug. 1594. Jac. Mads. Vis. S. 127, 263, 282. Deres ene Søn Moritz, der 1625 blev gift med den 14-aarige Ellen Gjø, spillede en fremtrædende Rolle i Odense som Befalingsmand ved Rytteriet 1626, men blev afskediget 1628 formedelst Svaghed og døde 1641. Datteren Hilleborg reddede nogen Formue (gift med N. Skinckel til Søholm), medens de Øvrige af denne tydske Slægt udvandrede igjen og efterlode en betydelig Gjæld. (Wieland l. Tid. 1724, S. 294. Ved. Sim. Jø. Brahe S. 23. 32. 34. 39. 155 og Rugd. 2, 1, 100; Chst. de 4 Breve S. 307 og Saml. til Fyens H. V, 386. 398. [Geneal. Saml. i Geh. A.) Fru Maren selv levede i det mindste til 1649, men neppe i stor Velstand, da hun engang boede paa en Bondegaard i Høirup, som 1649 laae øde. (Gudme Herreds Thingbog $\frac{24}{9}$ 1649; meddelt af Skolelærer Jørgensen).

Søndergaarde aftraadte Fru Thale 1595 til sin Søn Claus Brockenhuus, som indtil 1611 skrives til den, men ellers er meest bekjendt under Navn af Claus Br. til Broholm, medens han ogsaa findes skrevet til Gaasevad, Skjærsnæs, Norskov o. fl. Gaarde; thi hans Liv er optaget af en urolig Erhvervelse og Afhændelse af Gaarde tilligemed en stor Mængde Retstrætter. Allerede det Første, der vides om ham, er en Retssag, som Ejeren af Erholm 1595 paaførte ham og hans Moder og Faster for en Gaard, som de regnede til Søndergaardes Gods[1]), og 1608 havde han en Proces med sin egen Moder, under hvilken der blev beskikket hende en Værge[2]). I Aaret 1609 blev han med Jacob og Corfits Ulfeld og Ove Bille beordret til at afgjøre en Strid mellem to Adelsmænd i Fyen[3]). Hvorvidt han 1611 var med de danske Tropper i Kalmarkrigen, er uvist og skal blive nærmere omhandlet i 7de Afsnit. I ethvert Tilfælde hindrede Krigen ham ikke i at gifte sig samme Aar[4]) med Emerence Jernskjæg, som var Enke efter Palle von Mehlen. Hun tilførte ham den ene af sin afdøde Mands Gaarde, Broholm i Gudme Sogn, og desuden Andeel i meget andet Gods, der tilhørte hendes Familie. Fra denne Tid datere sig Claus Brockenhuus's vidtløftige Godshandeler, og dersom mange Gaarde og idelige Handeler kunde være et Tegn paa Velstand og Magt, saa maatte Claus Br. ansees for en af de mægtigste Mænd af

[1]) Rigens Dombog 1498 p. 359 i Geh. Arch. og D. Herregd. XIX (Erholm), hvor hun dog urigtig kaldes Enke og Enke efter Claus Br.! I Høiesteretsdommen kaldes hun Fru Thale til Fornemose, hvilket vistnok skal være Faldemose, hvor der ogsaa 1633 sees at have boet Adel (Ved. Sim. Rugd. 2, 1, 131.)

[2]) Voss coll. i Geh. Arch. Under 8 Dec. blev Knud Rud beskikket.

[3]) Ved. Sim. Ruderne 2, 179.

[4]) Ikke 1606, som der siges i N. Kh. Saml. 6, 735, da Palle v. Mehlen først døde 1609.

Familien, thi ingen Mands Navn er knyttet til saamange Herregaardes Historie som hans. Men det var dengang, idetmindste i Fyen, en critisk Tid for de mindre Herregaardes Ejere; den Storm, som i den sidste Deel af Aarhundredet brød løs over de store Godsejere af den gamle danske Adel, hjemsøgte de mindre allerede i Begyndelsen af det. Medens Landets Ødelæggelse ved Krigene og Regjeringsformens Forandring vare de væsentligste Aarsager til de store Adelsgaardes Ruin, maa Grunden til de mindres søges i andre Forhold. Familielemmernes store Tilvæxt og den dermed følgende Udstykning af Eiendom og Gods, der ofte steg ned til utrolig smaa Arvelodder[1]), tør have været en væsentlig Aarsag, da det sjeldent lykkedes den lavere Adel at forbedre sine Kaar ved Ægteskaber eller Forlehninger. Det var Følelsen af denne Fare, der allerede ved Thronskiftet 1588 havde fremkaldt den menige Adels Fordring paa Lehnenes Udstykning i mindre Dele; men de regjerende Herrer havde afviist Andragendet, og ingen ny Kilde til nye Herregaardes Fremkomst aabnede sig, saaledes som i det 16de Aarh. Reformationen havde givet Adelsgodset den store Tilvæxt af de inddragne Kirkegodser. Fremdeles indtraadte flere Gange, 1602, 1625 og 1630 en Dyrtid, der tildeels betegnes som en Forandring i Pengenes Værdi, hvilken i lige Grad kunde blive til Fordeel for den Rige og til Tryk for den Fattigere[2]). Ogsaa det bekjendte Factum, at saa særdeles mange af de gamle Adelsslægter uddøde i Begyndelsen af det 17de Aarh., kan have været

[1]) Allerede 1590 var der en Herregaard (Hestholm) med kun een Bonde til, og en anden (Urup) med to. Jac. Mads. Visitatsbog S. 343 og 147.

[2]) Anders Perlestikkers Bog i N. Hist. Tidssk. 5, 145 og 163. N. Khist. Saml. 4, 186 og Ved. Sim. Jørg. Br. S. 59. C. F. Tiemroth i Julebog, Odense 1874 S. 100.

en medvirkende Grund til Gaardsalgene, endskjønt de fleste dog fortsatte sig paa Spindesiden eller havde andre Arvinger, der kunde have bevaret Godset, dersom de havde havt Evnen dertil. Paa samme Tid synes ogsaa fremmede Penge at have søgt ind paa det fyenske Marked baade fra Udlandet (Aschersleben, Schult) og fra Hertugdømmerne (Ranzow, Buchwald, Hartvigsen) og fra andre Provindser (Rud, Høgh, A. Bille, J. Brahe), og de fremkaldte mulig en Speculation i Jordegods, der rystede de ældre roligere Forhold: om den førstnævnte udenlandske Slægt berettes det, at Hans v. Aschersleben, som giftede sig her i Landet, men atter udvandrede, efterlod sig «en considerable Gjæld, for hvilken han gjorde sine Creditorer Forsikkring i Obligationer paa de anseeligste Summer, som Stederne Stettin, Rostok og Barts vare ham skyldige, men som aldrig bleve indfriede»[1]. Men hvorfra end denne Crisis hidrørte, saa var det blevet en Tid, da Laan (til 6 pc. og ofte med ulovlig Rente), Cautioner, Pantsættelse, Indmaning, Indførsel og Opbud hørte til Dagens Orden og naturligviis medførte utallige Processer; Følgen blev, at mange Herregaarde opløstes til Bøndergods[2] eller indlagdes under større Gaarde[3] eller gik fra Haand til Haand ved Kjøb og Salg[4].

[1]) Wieland lærde Tid. 1724 S. 294.

[2]) Vollerslevgaard er omtalt S. 455. Aarslevgaard, Aagaarde, Paarup, Skovbo, Urup, Halager, Stubberup, Tange i Krarup Sogn, Hønnerup, Brobygaard i Næsbyhoved Broby, Istrup, Frøbjerg, o. fl.

[3]) Rynkebygaard er omtalt S. 453. Jershave, Nakke, Vestergaard, Hestholm, Bisbo, Haastrupgaard, Kiilsgaard, Agisbøl i Ullerslev Sogn, Hundslevgaard, Torslundgaard, Skovsgaard i Espe Sogn, Orelund, Høgsgaard, gamle Østrupgaard, Øxendrup, Tange, Hadsmark, Ringstedgaard, Rolfstedgaard, Ferridslevgaard.

[4]) Rødkilde er omtalt S. 444. Brobygaard, Jerstrup, Østrupgaard i Lunde Herred, Damsbo, Sanderumgaard, Findstrup, Torpegaard, Steensgaard, Søholm, o. fl. foruden dem, der ville blive nævnte nedenfor.

Claus Brockenhuus deeltog i alt dette, baade under activ og passiv Form; 1622 holdt han Hans Povisk til Damsbo og Ravnholt, Lehnsmand paa Hindsgavl, indmanet for Gjæld i Kjøbenhavn[1]); men 1627 var han selv indmanet i Kiel af Fru Dorethe Buchwalds og maatte erhverve kongelig Tilladelse til at forlade Kiel for at møde for Rigens Raad i Kolding i sin Proces med hende, og da han derefter ikke opfyldte Dommens Paalæg, blev han atter 1628 truet med Indmanelse, naar han ikke contenterede Claus Buchwalds Arvinger. Deres Mellemværende angik Nedergaard paa Langeland, som han engang maa have kjøbt, og da han havde laant paa den af Cl. Buchwald, afstod han den til ham 1625, men Salget var ikke endelig berigtiget endnu 1639[2]). I Fyen overtog han 1609 sin Morbroders Søns Moritz Emicksens Bo paa Jershave, da Enken frasagde sig Arv og Gjeld[3]). I Løgismose fik han Indførsel 1624, og den blev tilkjendt ham ved Dom 1629, hvorefter han maa have afhændet den til Jac. Rosenkrants[4]). Søsteren Fru Maren, der ogsaa deeltog i mange Pengeforretninger, afstod ham 1626 sin Indførsel i Torpegaard, hvilken han ejede 1627, men snart efter solgte til Iver Vind[5]). Fremdeles har han ejet Veilegaard, som han 1625 solgte til Ellen Marsvin[6]). Men midt under deslige Handler var han engang saa trykket af Kreditorer,

[1]) Voss. coll. i Geh. Arch. Kongen begjærte, at han vilde tillade ham at holde dette Indlager i Fyen. Jf. Ved. Sim. Borgruiner 2, 131.

[2]) Voss coll. og Ved. Sim. Jørg. Brahe S. 29.

[3]) Voss. coll.

[4]) Klev. Doc. i Geh. Arch. Da. Atl. VI, 686.

[5]) Klev. a. St. Bruun Da. Saml. 2 R. 3, 143. Da. Atl. III, 479. En Proces med Ped. Straale hænger vel sammen dermed. (Ved. Sim. Jørg. Br. S. 145).

[6]) Ved. Sim. a. St. S. 39. Da. Atl. VI, 819.

at han 1626 beredte sig til Opbud; Commissairerne mødte i Odense, men han udeblev med Opbydelsen[1]) og undgik ogsaa denne Skjæbne. Fremdeles nævnes han som Ejer af den ene Deel af Lammehave[2]), og tilsidst kjøbte han Herregaarden Klingstrup, som 1627 tilhørte hans Søstersøn Moritz Aschersleben, men 1631 ham selv; han skal have opført Borggaarden, men solgte den igjen 1637[3]). I Norskov, som 1604 tilhørte hans Svogers Broder Hans Aschersleben og senere Jørgen Aschersleben og Fru Maren, maa han ogsaa idetmindste have havt Andeel, skjønt Søsteren ogsaa ejede den som Enke[4]). Ved Siden af disse mange fyenske Herregaarde har han naturligviis ogsaa ejet og afhændet meget Strøgods, blandt hvilket kan nævnes Tangaa og Sulkendrup Mølle og Bøndergaarde i Brudager og paa Taasing[5]), og omsider opnaaede han ogsaa et fyensk Lehn, som vi nedenfor skulle see.

I Odense frasagde han sig vel, som ovenfor berørt, den tvivlsomme Ejendomsret til en forfalden Gaard i Sortebrødre Kloster[6]); men han kjøbte der den gamle catholske Bispegaard (nu Frøkenklostret), som en Tid havde været Kongsgaard, men senere tilhørt Oluf Bager og flere Borgere.

---

[1]) Ved. Sim. a. St. S. 37.

[2]) D. Atl. III, 569. Formodentlig var det Ny Lammehave, han ejede, og han har mulig kjøbt denne under Glorup hørende Gaard, dengang da Arvingerne efter Henning Walkendorf († 1626) skiftede Godset (Ved. Sim. Jø. Brahe S. 33. 36.) eller da Sønnen Henn. W. kjøbte Klingstrup af ham 1637.

[3]) Skjødet af 2 Juni 1637 findes i Bispe Arch. I Bruuns Da. Saml. 2 R. 3, 145 nævnes Mor. Ascherleben til Klimstrup 1627.

[4]) Han skrives til Norskov 1615, i Saml. t. Fyens Hist. 6, 226 (hvor der nemlig skal læses Claus og ikke Peder) o. oftere. At Hans Asch. kjøbte den 1604, sees af Jac. Mads. Vis. S. 282.

[5]) Actst. udg. af F. St. l. S. 1, 175 og Matriklen 1688.

[6]) Ovenf. S. 119 Note 1.

Hans Søstersøn boede i den som Oberst 1625; men Claus Brockenhuus stod paa samme Tid i Begreb med at sælge den igjen til den fyenske Adel (for 3,000 Rdl.) til Forsamlingssted. Senere solgte han den til Jørgen Brahe alene, men paadrog sig derved en Proces med En af de tidligere Parthavere (Torben Akelei), i hvilken dog blev sluttet Forlig paa Herredagen 1630[1]).

Men baade hans Ejendomme og hans Virksomhed strakte sig langt ud over Fyens Grændser. Med sin Hustru fik han hendes fædrene Gaard Gaasevad i Halland og endeel Gods, som denne Familie ejede i Norge, navnlig Skjærsnæs, Fritsø og Brunlaug, (ɔ: Laurvigens Fogderi), og selv paa Ørkenøerne tilskrev han sig en Ret til Gods, som han ad diplomatisk Vei bestræbte sig for at gjøre gjældende. Man har Kong Christian den Fjerdes Skrivelse til den engelske Regjering af 1622, hvori han fremstiller den Besværing, som Claus Brockenhuus til Broholm og tre andre Adelsmænd havde ført, fordi de ikke nøde deres Ret til den norske Familie Gyldenløves Gods paa disse Øer, hvortil de vare Arvinger[2]). Som Ejer af Gaasevad (nu Gaasevadholm) havde han Leilighed til at kjende Nordmanden Isac Petersens (Maanenskjolds) Forhold i Halland, og han benyttede denne Kundskab, da denne Mand senere, efterat have faaet Tisselholt med sin Kone Karen Urne, ved sit forargelige Liv og ærerørige Beskyldninger forulempede Naboerne, blandt hvilke Claus Brockenhuus modtog den flygtende Hustru paa Broholm; han reiste da en Anklage over ham, som 1626 bragte ham paa Draxholm[3]). Som

[1]) Ved. Sim. Jø. Br. S. 23, 143. Da. Herregd. XII (Frederikslund).

[2]) Brevet af 28 Sept. 1622 er tildeels trykt i Daae's Afhdl. Fru Inger Ottesdatter i Norsk Hist. Tidsskr. 1874. S. 7.

[3]) Norske Saml. 1, 379. Doc. S. i Geh. A.

Ejer af Skjærsnæs havde Claus Brockenhuus en Retssag i Norge 1613, i hvilken han blev frifunden for et indgaaet Forløfte[1]). Han kjøbte ogsaa Gaarde i Norge, som Halsoug 1629 og rimeligviis de Gaarde, hans Søn senere ejede[2]); men han handlede ogsaa i Norge med Gaarde og havde inden sin Død solgt Skjærsnæs og de fleste norske Ejendomme; men Gaasevad i Halland beholdt han[3]).

Disse mange Handeler i egen Interesse synes tilstrækkelige til at optage en Mands Tid; men ikke destomindre forekommer han ofte i Andres Anliggender. Værgemaal overdroges ham for Adskillige[4]); han var født Værge for sine Søsterbørn; Skiftet paa Ørbeklunde og flere andre Documenter vidne om hans udstrakte Virksomhed[5]). Ogsaa en Mængde Retssager maatte være uadskillelige fra den hele Livsidræt, selv om vi ikke havde seet hans Historie begynde med en Proces med hans egen Moder. Foruden de allerede berørte ikke faa Processer havde han en med Torben Akelei 1633, en med Peder Straale 1626, en med Borq. Rud og Flere 1629, en med sin Søster Fru Maren til Norskov 1626, og en med hendes Datter Birgitte

---

[1]) Geh. Arch. smstd.

[2]) Norske Saml. 1, 375.

[3]) Møller, i hallandske Herregaarde, siger, at han fik den 1611 med Emerence, men opfører alligevel 1620 en Jens Pedersen Laxmand eller v. Raden (skal være Baden, som er samme Familie som Jernskjæg); maaskee menes Emerences Broder Iver Pedersen, der døde tidlig (1615) og mulig var Medejer. Naar det ogsaa der hedder, at Claus Br. døde 1634 (ligesom i Norske Saml. 1, 395), vil det Følgende vise, at det er urigtigt. Men at han beholdt Gaasevad, sees deraf, at det ogsaa tilhørte hans Søn.

[4]) Kongelig Beskikket 1628 for Jf. Mgr. Anefeld, 1629 for Jf. Mgr. Wenzin (Geh. Arch.).

[5]) Saml. t. Fyens Hist. 5, 385, 399. 6, 226. Hofm. Fund. VI, 319. Ravnholt Arch. 1621. Taxering af Tisselholt 1641 i Geh. A. Veirups Archiv 1618. Svendborg Frue Kirkes Kirkebog.

Aschersleben 1639[1]). I Sagen med Søsteren stævnede han hende, fordi hun i sin Enkestand havde afhændet af sit Gods til Skade for Børnene, hvis nærmeste Værge han var; hun blev forsvaret af en Johan Brockenhuus, som ikke kan være nogen Anden end Johan til Leerbæk, der ved sit Ægteskab med Helvig Bille af Kjærsgaard naturlig kunde være inddraget i fyenske Forhold og 1626 var fordrevet fra sit Hjem[2]).

Omsider fik Claus Brockenhuus i en temmelig høi Alder et Embede og et Embedslehn. Da Kong Christian 1627 i Vrede havde afskediget Landsdommeren Torben Gabrielsen Akelei, fordi han ikke havde fundet Beviserne mod en Qvinde, som han forfulgte, tilstrækkelige til at fælde hende som Troldqvinde, saae Kongen sig i en ikke ringe Forlegenhed for at finde en Mand, der kunde overtage dette Embede. Han tænkte paa at tage Hans Oldeland til Trellerup[3]); men enten han nu forandrede denne Beslutning eller Oldeland frabad sig Embedet, saa blev Claus Brockenhuus Landsdommer i Fyen, senest 1629[4]). Dette Embede havde dengang i længere Tid været aflagt med Øen Lyø og noget Strøgods i Fyen, og dette Lehn fik nu ogsaa Claus Brockenhuus til alle sine andre

---

[1]) Ved. Sim. Jø. Br. 66. 145 og Ruderne 2, 224. Klevenf. Doc. Saml. i Geh. A., Gudme Herreds Thingbog 1639 (ifølge Meddelelse af Hr. Skolelærer Jørgensen).

[2]) See forr. Afdel. S. 463 og det dertil hørende Tillæg i Rettelserne ved Slutningen af denne Afdeling.

[3]) «Jeg har ledet baade op og ned om Landsdommer her i Landet», skrev han paa Dalum Kloster 4 Nov. 1627, «og finder ingen bedre end Hans Oldeland, som foreslagen er, hvorfor jeg ham ogsaa dertil vil tage». (Molbech Chst. 4 Breve S. 290). Han levede endnu 1638 (Ved. Sim. Jørg. Br. S. 153 og Hofm. Fund. V, 275).

[4]) Bisk. Hans Mickelsens Dagbog i fynsk Saml. 5, 128, 158.

Ejendomme[1]). I hans Embedstid kaldte han Præsten paa Lyø 1632, og Kirken fik sit Taarn 1645; men saavel der som andetsteds truede han Præsterne med Retsforfølgelse[2]). I Odense havde han en Strid med en af Præsterne i Anledning af Landsthingslocalet, som dengang var i Graabrødre Hospital[3]). Om hans Virksomhed som Dommer er intet Særligt bekjendt, skjønt han fungerede i en ualmindelig lang Tid; dog var han fra 1640 ikke ene Landsdommer, da Henning Povisk til Hollufgaard var beskikket for de Sager, hvori Landsdommeren selv var Part, og han blev ogsaa hans Efterfølger 1646[4]). Embedslehnet kunde være ham saameget vigtigere, som hans tidligere Velstand ikke holdt ud til Enden. Endnu 1638 var han blandt Fyens større Jordegodsejere, da han blev taxeret til 696 Td. Hartkorn[5]); han havde dengang solgt Klingstrup og pantsat ikke lidet[6]); men han ejede endnu Broholm, Søndergaarde,

[1]) Lyø og Bjørnø havde forhen udgjort et Naadeslehn, som Peder Lykke fik 1514 (Suhm Saml. 2, 2, 10 og Da Herregd. XII Hverringe), men 1517 fik Laurids Skinckel det som Pant for 1500 Mk. Dansk. (Suhm Saml. 2, 2, 30 og Allens Nord. Hist. 2 Bd. 2 Afd.); med hans Datter kom det til Frands Brockenhuus, men det var et af de Lehn, som Kong Frederik d. Anden lod Laurids Brockenhuus afstaae i Anledning af hans store Bøde 1571 (ovenf. forr. Afd. S. 492). Derefter blev Lyø tillagt Landsdommerembedet, dog neppe før Eiler Qvitzows Tid, som 1603 og 1608 havde det som Embedslehn, (Schlegel Saml. 1, 46 og Grundtvig Medd. af Rentek. 2, 43 jf. Formandens Gabriel Knudsen Akeleis Løn S. 23). Det øvrige Gods laae tildeels i det nordlige Fyen og var af det første, paa hvilket Kongen lod Hoveriet afløse (Ved. Sim. Jø. Br. S. 143). Det Hele ansloges 1608 til 310 Daler.

[2]) H. Mick. Dagb. a. St. S. 143 og 6, 135 og 7, 45. 48. 52. 65. D. Alb. VI, 745.

[3]) H. Mick. Dagb. a. St. 5, 147.

[4]) Saml. t. F. H. og T, 3, 596.

[5]) Ved. Sim. Jø. Br. S. 152.

[6]) Saaledes var bl. A. Gods i Brudager for 4212 Rdl. pantsat til

Ny Lammehave og sin Andeel i Norskov. Men 1641 solgte han Broholm til Otto Skeel til Katholm og Hessel[1]), og kort efter (men Aaret vides ikke) maa han ogsaa have solgt Søndergaarde[2]), efterat han først havde afhændet forskjellige Dele af dette sit fædrene Gods, af hvilket Skjærbek kom til Henrik Oldeland, Faldemose til Jørgen Lykke og Istrup gik ud af Herregaardenes Tal. Ved hans Død efterlod han derfor neppe Andet i Fyen end sin Anpart i Norskov, der dog har indbefattet det Meste af Godset, samt Ny Lammehave og noget Strøgods. Han døde 1646[3]).

I sit Ægteskab med Emerence Jernskjæg, som mulig overlevede ham[4]), havde han vel 4 Sønner og 4 Døttre; men kun een af Sønnerne overlevede Forældrene, Peder Brockenhuus, opkaldt ikke efter Slægtens berømte Peder, men naturligviis efter Morfaderen Peder Iversn Jernskjæg. Af de 4 Døttre blev Karen gift med Christen Nielsen Lange († 1660) af Haldager og Rømerholm; de tre forbleve ugifte, og den ene havde den Skjæbne, som Rygtet havde paasagt Bedstemoderen[5]). I Aaret 1640 vare kun to af de ugifte ilive; men hvor de endte deres Dage, er ubekjendt[6]).

Henning Walkendorph, der 1640 lod det lovbyde og formodentlig erhvervede det til Klingstrup, og meget andet Strøgods til Andre som Skadesløsbrev for Cautioner. (Gudme Herreds Thingb., medd. af Skolel. Jørgensen).

1) Skeel. Famil. Skeel S. 211.

2) Gaarden blev kjøbt af Hans Lindenow og kom gjennem hans Søns ødsle Hænder til Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn. Rsc. 8 Oct. 1668.

3) Eftermandens Bestalling er af 7 Nov. 1646. Da. Atl. VI, 580.

4) Hun levede endnu 1639, da hun blev stævnet for et Gjældsbrev af 1622.

5) Suhm. Saml. 52, 152. Lisb. Bryske fol. 290.

6) Karen, Margrethe og Emerence nævnes tilligemed Faderen i en Retssag i Gudme H. Thingbog.

Ved Aaret 1646 var nu Peder Brockenhuus den eneste Mand af dette Navn i Fyen, hvor forhen saamange havde glimret i Velstand og Anseelse, og han stod kun paa Ruiner af sin Faders flygtige Ejendomme. Han havde tjent som Hofjunker fra 1640 til 1644[1]) og deeltog rimeligviis under Hoffanen i Krigen 1645. Ved Faderens Død kastede Creditorer, især af Familien Buchwald, sig over Norskov og fik som interesserede Arvinger Indførsel i Gaard og Gods: kun Bygningen tilhørte Søsteren Fru Maren. Alligevel lykkedes det Peder Brockenhuus at komme i Besiddelse af denne Gaard. Fru Maren tilskjødede ham 1646 Bygningerne med 2 Skp. Hartkorn og en Bondegaard i Gjestelev, og 1649 udstedte de nævnte interesserede Arvinger et Skjøde paa Hovedgaardens Tilliggende, 45 Tdr. Hartkorn og underliggende Bønder, til Peder Brockenhuus, som saaledes kom i fuld Besiddelse af den Gaard, hvorefter han stedse kalder sig[2]). Hvorledes han blev istand til at indløse Ejendommen, er vel ikke bekjendt; men da han solgte sit hallandske Gods Gaasevad og tillige 1649 blev gift med Jytte Gyldenstjerne af Skovsbo, Datter af den rige Henrik Gyldenstierne, kan det vel forklares[3]). Tillige arvede eller kjøbte han noget Gods i Norge, Nørholm og Birkisvold, som hørte til Moderens Familiegods, saa og den hallandske Herregaard Skedale[4]); men Norskov var hans

[1]) Grundtvig. Meddel. fra Rentek. 1872 S. 151.

[2]) Begge Skjøder findes i Landsthingsprotocollen, som haves i Landsoverrettens Archiv i Kjøbenhavn fra 1646. Det sidste Skjøde er først thinglæst 1652. (Medd. af Skolel. Jørgensen).

[3]) Møller hallandske Herregaarde. Brun D. Saml. 2 R. 2, 62.

[4]) Norske Saml. 1, 375 og Møller hallandske Herregd. Ogsaa Skedale hørte engang til Henrik Gyldenstjernes Gods.

egentlige Hjem, og da han ogsaa 1663 solgte Lammehave, var den hans eneste betydeligere Ejendom[1]).

Som fyensk Adelsmand og Eier af Norskov nævnes han ikke blot i Samtidiges Dagbøger[2]), og blandt dem, der gav Bidrag til Krigen 1653[3]); men Regjeringen overdrog ham ogsaa efter Regjeringsforandringen forskjellige Hverv i Provindsen tilligemed andre Godsejere[4]). I Krigen har han vistnok gjort Tjeneste, mulig i det Rytterregiment, som havde Navn af Brockenhuus's; han var i den beleirede Hovedstad og ansatte sig til at holde to Ryttere 1658[5]). Efter Krigen fik han Plads i den staaende Hær som Capitain-Lieutenant og senere Major i Cavalleriet[6]), men i den skaanske Krig faldt han i Slaget ved Lund 1676[7]). Hans Hustru var død 1670. Deres Bo var endnu 1679 under Commissairer[8]). De efterlode 3 Sønner og 1 Datter, Gisel, der døde ung. Af de 3 Sønner døde Iver ung, og de to andre forbleve ugifte, saaat denne fyenske Linie af Brockenhuser uddøde med dem.

---

[1]) I Fortegnelsen over Adelen 1655 opføres han alene for Norskov (Suhms Saml. 2, 2, 171). For Lammehave opføres Ane Qvitzow, Claus Uks Enke, (S. 175) som ejede den anden Halvdeel siden 1632. Jf. Leerbek Ringe Sogn S. 38.

[2]) Ved. Sim. Jø. Br. S. 99. 102. 109. To af hans Børns Fødsel omtales der.

[3]) Han tegnede sig kun for 100 Sdt. Da. Mag. 3 R. 2, 124.

[4]) Navnlig 1661 at taxere Hagenskovs Bønders Evne efter en Misvæxt og Korntiendens Værdi i dette Lehn; 1664 at overlevere Hindsgavl Gods til Kjøberen Jens Lassen; 1665 at taxere nogle Skovparter, som Tolderen L. Jørgensen i Nyborg ønskede sig udlagte. (Medd. af Cap. Grundtvig af Rentek. Exp. Prot.).

[5]) Raadets Forsaml. 1 Sept. 1658. (Medd. af Oberst Vaupell).

[6]) Han kaldes Capitain-Lieutenant i Møllers hall. Herregd.; 1670 og 1672 Major i det nørrejydske Rytter-Regiment (Bruun Da. Saml. 2 R. 3, 117), 1676 i den sjællandske Rostjeneste. (Medd. af Cap. Grundtvig og Ob. Vaupell).

[7]) Vaupell Dansk Na. Hærs Hist. 2, 133. 147. Norske Saml. a. St.

[8]) Salling Herreds Thingbog (medd. af Skolel. Jørgensen).

Claus Brockenhuus, ejede Norskov endnu en Tid; men Landbostandens almindelige Ruin førte dertil, at den 1689 blev tildømt Kongen for Skatter[1]). Rimeligviis havde de øvrige Børn Part i den ligesom i Strøgodset, der i Matriklen betegnes som tilhørende Peder Brockenhuus's Arvinger og paa Taasing udgjorde endog 50 Tdr. Hartkorn. Desuden havde de paa deres Moders Side Arveret til Skovsbo, og virkelig findes begge Brødres Navne, Claus og Eiler, opførte for denne Gaard i Matriklen tilligemed Erik Lykke; men den rigere Medarving udløste snart de andre, og de vare saaledes henviste til at fortære Levningerne af deres Fædres Gods. Eiler drog ud af Landet og levede i sachsisk Statstjeneste. Claus havde tidlig været Officier og svingede sig op til Major i den skaanske Krig, men blev 1682 afskediget med 200 Rdl. Pension og ansat ved Reserven[2]). Han kaldes paa Stamtavlen Oberstlieutenant og døde 1728 som sidste Mand af de Søndergaarde Brockenhusers Slægt[3]), der i 200 Aar havde holdt sig gjennem 7 Led.

7.

De spredte Led.

Efterat vi saaledes have fulgt de 4 store Linier af Brockenhusernes Slægt til deres Afslutning omtrent med det 17de Aarhundrede, vil det være naturligst her at efterhente de enkelte Mænds Historie, som have levet i samme

---

[1]) Efter Thingbogen (medd. af Skolelærer Jørgensen).

[2]) Medd. af Ob. Vaupell.

[3]) Stamtavlen har endnu en Broder, kaldet Jens Brockenhuus, der skal være død 1709; men hverken hos Lisb. Bryske eller i Historien har jeg fundet hans Navn.

Tidsrum, men ikke have kunnet henføres til nogen bestemt Familie. Det er nemlig ønskeligt, at Læseren har de ældre Tiders Personer og Forhold i frisk Minde, naar vi skulle stræbe at anvise disse Mænd deres Plads i de Tider, vi hidtil have betragtet, hvorimod det vilde føre Tankerne over til de nyere Tiders Forhold, dersom vi først skulde omhandle den store Gruppes Historie, som endnu staaer tilbage, da den først begynder i det 17de Aarhundrede og har fortsat sig lige til vore Dage. De spredte Led af de gamle Brockenhuser ville vi derfor her føre frem i chronologisk Orden og meddele de Oplysninger om dem, der kunne gives.

1. En Kield Brockenhuus i det 15de Aarhundrede og

2. hans Søn Johan Kieldsen til Leerbæk ere omtalte i forrige Afdeling (S. 427. 437. 456—60).

3. Sidstnævnte tillægges fremdeles en Søn Erik, som skal være død 1517 og begravet i Graabrødre Kirke i Odense[1]; hvis dette er rigtigt, maa han være død saa ung, at det let forstaaes, at han intet Spor har efterladt sig i Historien, som derimod kjender to Andre af dette Navn.

4. En Jørgen Brockenhuus tjente 1496 og 1504 ved Dronning Christines Hof[2]; men han er ellers fuldstændig ubekjendt. En Mulighed, at han var Søn af Johans Søn Claus Brockenhuus og Maren Friis og Fader til Ermegaard Brockenhuus, er omtalt i forrige Afdeling, S. 427, i Anledning af Gravstenen i Asminderup Kirke, og i Henhold dertil er han anbragt paa Tabel 1.

---

[1] Wieland Lærde Tid. 1725 S. 258.

[2] Molbeck Nord. Tidssk. 1, 448 og 569. Han tjente for 20 Ж aarlig Løn som Otto Porsfeld, Niels Walckendorf og andre Adelsmænd.

Navnet Jørgen har ikke heller vedligeholdt sig i nogen Efterslægt; kun Mickel Brockenhuus kaldte en Søn saaledes 1526[1]), og naar det senere kom ind i de Vollerslev Brockenhusers Familie, hidrørte det fra Familien Venstermann.

5. Jochim ell. Joachim Brockenhuus nævnes som Lehnsmand paa Krogen og Gurre 1511[2]); men da Lehnsmanden paa Krogen og Søborg Lehn andensteds kaldes Johan Brockenhuus[3]), maa det ansees for en Unøiagtighed, der er indløbet i Navnet. Ellers svarer Joachim nærmest til Jacob.

6. En Jacob Brockenhuus nævnes i Mette Jespersdatters Testament[4]), som maa antages skrevet mellem 1515 og 1520. Eftersom det følgelig hverken kan være Landsdommeren, der først blev Student 1519, eller Jacob til Nakkebøl, der først blev født 1521, er det meget rimeligt, hvad der ogsaa antages[5]), at han er en Søn af Peder Brockenhuus (Tab. 2). Men i Historien har han ikke efterladt sig noget Spor; mulig er han død ung, mulig just da Broderen Mickel Brockenhuus gav sin Søn Navnet Jacob; maaskee paa Toget til Sverrig.

7. En Lave eller Laurids Brockenhuus levede paa samme Tid. Han blev i Aaret 1519 forlehnet med en Kronens Gaard Sludegaard i Frørup Sogn, Vinding Herred ved Nyborg[6]) — den eneste Gunstbeviisning, som Chri-

---

[1]) Maaskee er det et Tegn paa, at Fætteren da var død, men mulig hidrører det fra Fru Karen Lykkes Familie. (Jf. Ovenfor S. 476—77).

[2]) D. Mag. 4 R. 2, 158 (hvor dog i Registret angives 1507).

[3]) Smstd. S. 300 og Suhms Saml. 2, 1, 108. Ovenfor S. 437 og 457.

[4]) Jf. forr. Afdel. S. 433.

[5]) Da. Mag. 3 R. 3, 231.

[6]) Suhm Saml. 2, 2, 43 (hvor Sjørup er trykt for Frørup). Den

stian den Anden viste en Brockenhuus. Det var vel kun en Bondegaard, der svarede Landgilde til Kronen; men ligesom han skulde have den frit, (ad gratiam), saaledes forvandlede han den vistnok snart til en Herregaard ved at udsige Fæsteren og tage Bolig i den, og han maa tillige have besiddet mere Gods, thi da Rigsraadet 1524 ansatte Adelen til Rustning, blev Laurids Brockenhuus sat for 2 Glavind[1]). Hvad Adkomst han havde til Forlehningen af Kongen, vides ligesaa lidt som hvad andet Gods han mulig ejede som Arvegods; men var han en Søn, som der menes, af Peder Brockenhuus, kunde han skylde Lage Urnes Indflydelse Forlehningen[2]) og have Part i det fyenske Familiegods, for hvilket heller ingen anden Repræsentant findes opført i Rustningslisten. Men han kom ikke til at stifte varig Bo paa Sludegaard, da han snart mistede Gaarden paa en Maade, som mindedes paa Stedet 70 Aar efter. Biskop Jacob Madsen skriver nemlig 1589 om Sludegaard: «der boede i gamle Dage En, som hed Laurids Brockenhuus, forbrød den til Kronen»[3]). Vi kunne ikke oplyse, hvorved han forbrød sin Forlehning; men da det skete allerede 1525[4]), kan man lettest tænke paa Kong Christierns Bestræbelser for at komme tilbage til Riget og formode, at Laurids Brocken-

---

beboedes dengang af Søren Law og svarede 5 Ø Byg, 1 Skjæppe Smør og 1 ℳ Aritspenge, og til den hørte tvende Gaardsæder (Fæstebønder) i Sludeby, som svarede hver 18 Skj. Byg og 1 ß Penge. Den er nu en Gaard paa 22 Tønder Hartkorn.

¹) Ny Da. Mag. 4, 54.

²) Forlehningsbrevet er i Registranten indledet med en Overskrift, som mulig antyder dette: Jesus nostra redemtio; men dog findes denne Overskrift ogsaa i et andet Tilfælde (smstd. 2, 3, 167).

³) Visitatsbog v. Crone S. 85—86. Man maa erindre, at Biskoppens Stiftslehnsmand ogsaa hed Laurits Brockenhuus.

⁴) Sludegaard blev nemlig 1525 forlehnet til en Anden, som vi nedenfor skulle see.

huus er blevet sin gamle Konge tro, i saa Fald den eneste Brockenhuus, som tog hans Parti. Om han senere forsonede sig med Regjeringen og er den Lave Br., der døde i Kjøbenhavn 1564[1]), kunne vi ikke sige; men det er ikke rimeligt efter den Maade, Biskoppen omtaler ham paa, som en sporløst forsvunden Skikkelse. Hvis Søn denne Laurids har været, kan ikke heller siges med Vished: dersom der i Mette Jespersdatters Testament skal læses Laures istedetfor det ganske fremmede Navn Tames, som der staaer i den ikke meget paalidelige Afskrift, som maa træde i den tabte Originals Sted[2]), og dersom de i Testamentet opregnede 6 Mænd ere Peder Brockenhuus's Sønner, vil han være at regne blandt dem (Tab. 2). Tidsforholdet passer meget godt paa en Søn af Peder til Bramstrup og Leerbæk, der kunde etablere sig i Fyen og staae for dette fyenske Arvegods, medens den ældre Broder Mickel endnu regnedes til den sjellandske Adel som etableret paa Bispegodset Saltø; først efter Laurids's Bortgang spores Mickel som Besidder af Bramstrup. Dog mangler ethvert positivt Vidnesbyrd om hans Slægtforhold saavelsom om hans mulige Efterslægt.

8. Otto Brockenhuus nævnes 1524 ved Siden af Mickel Brockenhuus i Regjeringens Tjeneste og blev navnlig af Rigsraadet sendt til Søren Norby, endog tidligere end Mickel Brockenhuus blev afsendt i lignende Ærinde[3]). Naar de ansees for Brødre, er det vel ogsaa rimeligt; men det har dog ingen udtrykkelig Hjemmel; thi at han nævnes i Mette Jespersdatters Testament, er ikke afgjørende, og ellers vides kun om ham, at han fik

[1]) I forr. Afd. S. 479.
[2]) Forrige Afd. S. 42.
[3]) Allen Nord. Rig. Hist. 4, 405. 419.

Brev paa Sludegaard, som **Laurids Br.** havde forbrudt. Kongebrevet, dat. Nyborg St. Mgr. Dag (13 Juli) 1525, tillægger ham og hans Hustru for deres Livstid Sludegaard og de to Gaardsæder, dog mod aarlig Landgilde, samt Skovstrækningerne Langeble og Strandskifte[1]). Ikke heller han blev længe i dette Fæste; 1529 var han død, da hans efterladte Enke **Anna Gjordsdatter** i dette Aar fik en Pension af 70 Rdl. af Ribe Byskat, maaskee for at afstaae Fæstet, som var givet paa begge Ægtefællers Livstid[2]). Dette er Alt, hvad der vides om denne **Otto Brockenhuus**; men naar han døde 1529, ligger det nær at formode, at det er hans Navn, der er optaget af **Johan Brockenhuus** til Vollerslev, som kaldte sin 1529 fødte Søn **Otto**[3]); deraf

[1]) Kgbr. findes i Reg. over alle Lande (ifølge Medd. af Skolelærer **Jørgensen**). Landgilden er nu noget mindre end 1519, nemlig 5 ℔ Byg og 1 ꝑ af Hovedgaarden og 2 Ort. og 8 ß af Gaardsæderne. Konens Navn anføres ikke.

[2]) **Langebeks** Doc. Saml. i geneal. Saml. i Geh. Arch. Om **Anna Gjordsdatter** var en Datter af **Gjord Nielsen (Drefeld)**, som 1499—1519 var Lehnsmand paa Hindsgavl (**Ved. Sim.** Borgruiner 2, 123) og havde endeel af det laxmanske Bøndergods i Forlehning (**Suhm** Saml. 2, 1, 42. 44), vides ikke. Skulde denne Fru **Ane** imidlertid være en **Drefeld**, kan det være muligt, at vi i hende og hendes Mand have det Ægtepar, som var **Ermegaard Brockenhuus's** Forældre, om hvilke vi ovenfor (forr. Afd. S. 427) har antaget, at de efter Vaabnene paa hendes Gravsteen vare **Brockenhuus** og **Norby**; thi **Drefelds** Vaaben kommer **Norbys** tredeelte Skjold saa nær, at man vel kunde ansee **Ermegaards** mødrene Vaaben for en ufuldkommen eller varieret Gjengivelse af **Drefeld**. I saa Fald vil denne **Otto Brockenhuus** være at ansee for Søn af den **Claus Brokenhuus**, om hvem vi skulle handle under Nr. 10, og altsaa for en Fætter til **Peder Brochenhuus's** Sønner og være at indsætte paa Tab. 1, hvor vi formodningsviis have sat **Jørgen Brockenhuus** og Hustru **Norby**.

[3]) Dette er en rimeligere Forklaring af dette Navn, end den, som er givet i **Otto Brockenhuus's** Historie i forrige Afdel. S. 445.

kunde atter opstaae en Formodning om, at han havde været Broder til Johan, Søn af Oluf til Vollerslev; men da Johan ogsaa kunde opkalde sin afdøde Fætter, have vi givet ham Plads paa Stamtavlen iblandt Peders Børn.

9. Erik Brockenhuus var Kong Frederik den Førstes Secretair og blev. 1526 sendt til Kong Gustav i Anledning af Vigens Tilbagegivelse[1]). Om ham er det mere vist end om de førnævnte, at han hørte til Peder Brockenhuus's Sønner; thi en Samtidig har sagt om ham, at han var i nær Slægt med Biskop Lage Urne[2]); som Søn af Peder var han Biskoppens Søsterdatters Søn. Ogsaa han døde tidlig, allerede 1529[3]). Om han var gift og havde Efterslægt, vides ikke. Han er den Sidste af dem, der kunne være Peder Brockenhuus's Sønner, og da vi her have fundet fire, om hvilke det er muligt at antage dette, (Nr. 6—9) maa det indrømmes, at Kall Rasmussens Formening, at det er alle hans 6 Sønner, der nævnes i Mette Jespersdatters Testament, kan bestaae med Historien[4]). Men sikker forekommer denne Forklaring mig dog ikke; thi dersom Johan skulde være Peders ældste Søn, Johan til Leerbæk, maatte Testamentet være skrevet før 1512, da han døde i det Aar[5]), og man antager i Almindelighed, at det ikke kan være skrevet før henved 1520. Der-

---

[1]) Tegel Gustav 1 Hist. 1, 125, hvor hans Instrux læses. (Norske Saml. 1, 327, 335).

[2]) Eckdahl Khst. 2 Arch. 3, 984 (D. Mag. 3 R. 3, 231).

[3]) Norske Saml 6, 25.

[4]) Det paagjældende Stykke af Testamentet lyder saaledes: »Item gifuer Jeg min Morbroder Henrik Brockenhuus en rsk. glden, Item Johan Br. en Hest og en ungl. gld. Item Michel Br. en Hest og en ungl. gld. Item Otto Br. en Guldring, Item Tames Br. en Guldring, saa god som 11 gld., Item Jacob Br. en Guldring, Erik Br. 1 rhinsk gld.« . . . .

[5]) Forrige Afdel. S. 456.

næst vilde hendes anden Morbroder Oluf til Vollerslev og hans Sønner aldeles være forbigaaede, eftersom hun da alene havde betænkt den ene Morbroder Henrik til Søndergaarde og den andens, Peders, Sønner, men ikke Olufs. Rimeligere er det derfor, at det første Navn i Rækken er Olufs Søn Johan til Vollerslev, saaat hun har givet de to afdøde Morbrødres ældste Sønner hver ligemeget, og derefter mulig valgt frit mellem forskjellige yngre Mænd, uden at de just alle skulde være Brødre til Mickel og Erik[1]). Men selv om de ikke alle vare Brødre, er dog allerede 4 à 5 unge Mænd af samme Familie i Regjeringens Tjeneste et mærkeligt Phænomen, der tyder paa Slægtens opstræbende Dygtighed. Den Omstændighed, at flere af dem døde saa tidlig, tillod Peder Brockenhuus's Gods at samle sig paa de tvendes Hænder, der grundede Familierne paa Leerbæk og Bramstrup.

10. En Claus Brockenhuus, som maa være forskjellig fra Claus til Søndergaarde, nævnes i den fyenske Adels Mandtal 1536, hvor ogsaa denne opføres[2]); men han søges allerede forgjæves paa Rigsdagen s. A. og senere[3]), Det Eneste, der mulig kunde gjælde ham, er den Angivelse, at en Claus Brockenhuus 1531 skal have ejet Klingstrup i Skaarup Sogn[4]); men det ansees med Grund for en Forvexling med, hvad der fandt Sted 1631, saasom Niels

---

[1]) Skulde det tvivlsomme Lawes ell. Tames mulig være at læse Claus, ville vi under næste Numer finde En, som kunde menes ved denne Erindring, foruden Claus til Søndergaarde.

[2]) Da. Mag. 3 R. 6, 56.

[3]) Den Claus Br., der 1545 fik Befaling at deeltage i en Landbokjendelse tilligemed Landsdommeren og Henrik Glob, maa nemlig være Claus til Søndergaarde. (Da. Mag. 4 R. 1, 126).

[4]) Hofm. Fund. VI, 48 (Da. Atl. III, 517).

Steen ejede denne Gaard 1527 og 35[1]). Derimod er det ovenfor bemærket, at han mulig kan være at henføre til Oluf Brockenhuus's Børn[2]), og han er derfor stillet blandt dem paa Stamtavlen (Tab. 1). Men muligt var det ogsaa, at han kunde være den Søn af den ældste Johan Brockenhuus, der spores i Ermegaards Ahnerække som hendes Bedstefader og paa Frisernes Stamtavle findes opført som gift med Maren Friis[3]); kun maatte han da have opnaaet en høi Alder som født omtrent 1460, hvilket imidlertid svarer ret vel til, at han saa pludselig forsvinder ved 1536; han maa da antages at have levet ubemærket paa en eller anden liden Gaard i Fyen og have havt den Søn, som blev Fader til Ermegaard, mulig den Otto Brockenhuus, der er omtalt under Nr. 8.

11. Fremdeles nævnes en Otto Brockenhuus 1545 og 1548, som ikke kan være Otto til Vollerslev, der var født 1529 og var udenlands 1551[4]). Han fremtræder under saa smaa Forhold, at man kan tænke ham i en kort eller underordnet Hoftjeneste; Kongen gav ham et Anbefalingsbrev til Lehnsmanden paa Aggershuus for af ham at opnaae Belehning med Eidsbjerg og Schoen Skibsrede, saafremt han kunde undvære det fra Slottet[5]). Han har neppe faaet det eller har snart mistet det igjen, thi 1548 kaldes han kun Kongens Mand og Tjener, ikke Lehnsmand til Noget. Han

---

[1]) Da. Atl. VI, 808. Ved. Sim. Gr. Feide S. 93. Han er derfor udeladt i den fuldstændige Række af denne Gaards Eiere, som er meddeelt i Trap Kg. D. 2 Udg. 2, 1, 222, og hvortil nu kun i Henhold til det ovenf. S. 161 Anførte bliver at tilføie Moritz Aschersleben 1627.

[2]) Forr. Afdel. S. 430.

[3]) Smstd. S. 426—27 og Tab. 1.

[4]) Forr. Afd. S. 445.

[5]) Da. Mag. 4 R. 1, 96.

synes derimod at have gjort sin Lykke paa anden Maade i Norge, maaskee gjennem Forbindelse med en svensk Familie; thi 1547 var han i Besiddelse af Herregaarden Jorde i Vigen eller Bahuuslehn med tilhørende Gods. Denne Gaard var Niels Ravaldsens gamle Ejendom, der 40 Aar tidligere var blevet ham fradømt og skjænket til Otto Brahe, hvis Arvinger den dog stadig blev gjort stridig af Niels Ravaldsens svenske Arvinger, hvoriblandt Familien Krumme. Vel er det ubekjendt, hvorledes Otto Brockenhuus kom i Besiddelse af Gaarden; men det ligger nær at formode, at det skyldes Ægteskab med en Dame af sidstnævnte Familie; thi 1547 førte han og Niels Krumme i Forening Proces med Otto og Jørgen Brahe om Jorde, og den Opsættelsesdom, de opnaaede 1548, lød paa, at Otto Brockenhuus og hans Medarvinger skulde indtil endelig Dom beholde Jorde, saaledes som han det da i Værge havde[1]). Om Sagen kom til ny Paakjendelse efter Bestemmelsen 1549, er ikke bekjendt; men da Kong Gustav ti Aar senere antog sig de svenske Arvingers Sag, sees det, at Braherne atter vare komne i Besiddelse af Gaarden, og Otto Brockenhuus omtales ikke mere[2]). Hvis Søn han kan have været, er det umuligt at sige, saameget mere som Intet fremlyser om hans Alder; var han en ældre Mand, da han kom til Norge 1545, kan han være Søn af Henrik til Søndergaarde, af hvis Sønner vi have seet to andre, Jacob og Eiler, søge udenlands og den ene forblev i Norge[3]); tilhørte han derimod et yngre

---

[1]) Kongens og Rigsraadets Dom af 17 Juni 1548 læses i Da. Mag. 4 R. 2, 93—94 (hvor Udgiveren neppe har forstaaet, at Jorde er Navnet paa en Gaard). Jf. iøvrigt L. Daa Ing. Ottesdatter. Chstiania 1874 S. 10, Særsk. Aftr. af Norsk Hist. Tidssk. 3 Bd.

[2]) Kong Gustavs Brev af 1559 i Geh. Arch. (Sverr., Reg. 27—28).

[3]) Ovenf. S. 119 og 128.

Slægtled, kunde han være Søn af en af Peder Brockenhuus's Sønner, hvis Familieforhold er ubekjendt. Vi have givet ham Plads paa Stamtavlen efter den sidste Forudsætning. (Tabel 2).

12. Lave Brockenhuus er et Navn, der foruden ovennævnte Laurids til Sludegaard bæres af flere Personer i Midten af det sextende Aarhundrede. Naar vi tillægge Mickels Søn af dette Navn, hvad der vides om den kongelige Secretair og Archidiaconen i Roeskilde[1]), blive to Data tilbage, der antyde en eller to andre Personer. En Lave Brockenhuus laae i Borgeleie med kongelige Soldater paa Holmekloster i Fyen kort før 1552[2]), og En døde i Kjøbenhavn 1564[3]). Begge Data kunne gjælde een Person, der havde tjent i Kongens Gaard og døde under Krigen. Navnet henviser nærmest til Peder Brockenhuus's Familie, i hvilken Biskop Lage Urne kunde opkaldes; maaskee var da Lave Søn af en af Peders lidet bekjendte Sønner, og var der to af dette Navn, kunne de begge ogsaa finde Plads der. (Tab. 2).

13. En Anders Brockenhuus nævnes blandt dem, der faldt i den nordiske Syvaarskrig[4]), men er ellers aldeles ubekjendt. Navnet viser ikke hen til nogen af Linierne fremfor de andre; dog var det ikke unaturligt, om det var givet efter Anders Reventlow, der faldt ved Assens 1535 og var Sødskendebarn til alle Peder Brockenhuus's Sønner. Vi sætte ham derfor paa Stamtavlen under de Sønner af Peder, hvis Familieforhold er ubekjendt. (Tab. 2).

---

[1]) Forrige Afdel. S. 477—79.
[2]) Ny Kirkeh. Saml. 6, 694.
[3]) Rørdam Univers. Hist. Actst. 152.
[4]) Klevenf. Doc. Saml. i Geh. Arch.

14. En Henrik Brockenhuus nævnes ligeledes blandt de Fyenboer, der bleve saarede ved Svarteraa, og siges at være død af sit Saar[1]). Han nævnes i de officielle Rapporter som saaret, og da det er blevet overseet, at han døde af sit Saar, er det almindelig blevet forstaaet om Henrik Brockenhuus til Ellin, der ganske rigtig var med i Syvaarskrigen, men levede længe efter[2]). Det maatte allerede forundre, at en Mand, som var født i Norge 1542, skulde have gjort Tjeneste under den fyenske Fane; men endnu mere, at Liigprædikenen over denne Henrik til Ellin ikke med et Ord omtaler, at han blev saaret. Nu er det aabenbart, at det ikke er ham, eftersom han døde af sit Saar ligesom Axel Walkendorf, der nævnes i Rapporten ved Siden af ham som endnu levende, og vi maa søge denne Henrik Brockenhuus i Hjemstavnen. Det har rimeligviis været en Søn af Claus til Søndergaarde, i hvis Familie Navnet Henrik har lige saa naturlig sin Plads som i den norske Linie. (Tab. 3).

De sidste Oplysninger have saaledes forøget de Offeres Tal, som denne langvarige Krig krævede, med to eller tre foruden de hidtil almindelig bekjendte. Det foranlediger nu, da vi skride ud over denne Krigs Tider, et Tilbageblik paa Familiens Deeltagelse i det Hele: der var 7 bekjendte Mænd af Navnet Brockenhuus, som gjorde Tjeneste i den; men rimeligviis gjælder det endog om 11 eller 12. Foruden Marsken Frands Br. og Admiralen Jacob kunne vi paavise Oluf til Sebberkloster, Henrik til Ellin, de her nævnte Anders og Henrik, Laurids til Egeskov, og med Rimelighed kan det antages om Eiler til Sønder-

[1]) Smstd.
[2]) Saaledes i Noten til Daniel Rantzows Rapport i Da. Mag. 3 R. 2, 90. Jf. Norske Mag. 1, 300.

gaarde, En eller flere af Navnet Lave og om Otto Brockenhuus til Vollerslev[1]), og af disse 11 ell. 12 faldt tre og en fjerde blev saaret.

14. 15. Navnet Frederik Brockenhuus forekommer to Gange i det 16de Aarh. Historie, i Krigen 1564 og i Kongens Cancellie 1590—1602[2]); men begge Gange tør det beroe paa en Feiltagelse; thi den Brockenhuus, som 1564 førte Skibet Solen under Herluf Trolle, var Frands til Egeskov[3]), og den, som kom i Cancelliet 1591, var Otto Brockenhuus's Søn Frands til Vollerslev[4]).

16. En Eiler Mickelsen Brockenhuus nævnes ved Frederik d. Andens Begravelse[5]) og kan dog vistnok ikke være Eiler til Nakkebøl, der skulde være benævnt efter sin Bedstefader istedetfor sin Fader. Den Forretning, der tillagdes ham, at føre en Hest, er øiensynlig for ringe for hans Rang. Men Historien kjender ingen Mickel, hvis Søn denne Eiler kunde være. Stamtavlen i Geheime Archivet har rigtignok troskyldig sammensat de eneste Brudstykker, Historien frembød; Jacob til Nakkebøl havde en Søn, som hed Mickel, og derpaa er saa strax bygget, at Eiler Mickelsen var Søn af ham[6]). Men Chronologien

[1]) Skjønt han kun omtales som Rentemester, viser hans Billede paa hans Liigsteen ham i fuld Rustning, saaat det ogsaa er rimeligt, at han har ført Sværdet. Om foruden disse ogsaa Johan til Leerbek og de to norske Brødre Erik og Peder gjorde Krigstjeneste i denne Krig, maa henstaae som uvist. (see ovenf. S. 131).

[2]) Garde den danske Sømagt S. 61, hvor Frederik Br. siges at have ført Skibet Solen, og Da. Mag. 4 R. 4, 13, hvor Sivert Grubbe opfører en Fred. Br. blandt dem, der kom i Cancelliet i hans Tid.

[3]) Forrige Afdl. S. 489.

[4]) Smstd. S. 447.

[5]) Resen Fr. 2. S. 360. Forrige Afd. S. 522.

[6]) Forr. Afdel. S. 518.

er Stamtavlernes svage Side; denne Mickel var født 28 Dec. 1554 og døde d. 7 Juli 1578, og 10 Aar efter skulde en Søn af ham gjøre Tjeneste ved Kongebegravelsen! Mickel var slet ikke gift, han tjente som Hofsinde til sin Død[1]). Vi have allerede seet saa mange Exempler paa de historiske Kilders Taushed om Mænd, der maa have levet, at det ikke kan falde vanskeligt at opgive den eneste historisk bekjendte Mickel Br. og søge denne Eilers Fader i en anden. Hvor nær det end kunde ligge, at Landsdommeren Jacob Brockenhuus og Dorthe Akelei kunde have kaldet en Søn Mickel efter Konens Fader, saa er dog denne Forestilling afviist ved deres Historie, som lader deres Ægteskab see som barnløst. Derimod kan enhver af Peder Brockenhuus's Brødre ligesaa godt som han have kaldet en Søn Mickel, og vi maatte da lettest tænke paa Henrik til Søndergaarde, i hvis Familie det Navn, som denne Mickels Søn fik, fra Begyndelsen af forefindes, og altsaa formode, at Eiler Mickelsen 1588 har været en Mand af den søndergaardske Linie, der mulig i Mangel af en Ejendom kaldtes med sit patronymicum for at skjelnes fra de to samtidige Godsbesiddere af samme Navn paa Nakkebøl og Søndergaarde. I alt Fald synes han at kunne anbringes der, naar han skal gives en Plads paa Stamtavlen. (Tab. 3).

17. I Aaret 1611 siges en Claus Brockenhuus at være faldet ved Christianopels Overrumpling[2]). Da vi paa den Tid kun kjende Claus Brockenhuus til Broholm, maa det enten være ham, der i saa Fald kun er bleven saaret, eller en aldeles ubekjendt Mand. Vistnok ombyttes

[1]) Alt efter Eiler Br. Calenderantegnelser, der ikké heller indeholde mindste Spor af nogen Eiler Mickelsen.

[2]) Schlegel. Slanges Chst. 4 Hist. 2, 509.

— dog især i ældre Tider — ofte Navnene Claus og Niels som to danske Former af det samme latinske Navn, og vi have derfor ovenfor paapeget den Mulighed, at det kunde gjælde den Niels, der var Søn af Kjeld Brockenhuus til Leerbæk, eller en Søn af Henrik Brockenhuus til Ellingaard i Norge[1]). Men det maa henstaae som aldeles uafgjort, hvorledes det forholder sig med denne Notice, som er taget af en fremmed Beretning. — Calmarkrigen danner en Modsætning til Syvaarskrigen; der kjendes kun een eneste Brockenhuus, som deeltog i den, Frands til Vollerslev og Hjulebjerg. Familiens forhen saa mandstærke Rækker vare ogsaa just da blevne overmaade fortyndede; i Fyen vare kun Claus til Broholm og de to Brødre til Vollerslev; i Jylland to hensygnende Slægter paa Leerbæk og Sebberkloster; i Norge Ingen. Det blev den vollerslevske Linie, som paa Sebberkloster tog et nyt Opsving.

Endnu bør det omtales her, at der i det 17de Aarhundrede findes nævnet en Jacob Brockenhuus i Norge, som gift med Margrethe Juel, hvis Fader Børge Juel boede ved Bergen[2]). Men dette beroer paa en Misforstaaelse eller Trykfeil; thi denne Dame blev gift med en engelsk Officier, der nedsatte sig i Bergen, ved Navn Bortwick[3]). En lignende Misforstaaelse ligger til Grund for en Notice i Doc. Saml. i Geh. Arch. og Mag. til den danske Adels Historie (1, 96), naar der findes antegnet, at Marq. Brockenhuus blev dræbt i Duel 1593; thi dette gjælder M. Brockdorff.

---

[1]) Forrige Afd. S. 463 Note 1, og ovenfor S. 130. Hans Navn angives intetsteds.

[2]) Julernes Stamt. hos Hofmann. 2 D. S. 35. Tab. 1.

[3]) Lange Norsk. Saml. 2, 513. Allerede i Bangs Saml. 2, 715 Nr. 179 er rigtigere anført, at begge B. Juels Døttre bleve gifte med to Borgere.

8.

De Sebbergaard-Brockenhuser.

(Sjette til niende Slægtled).

Den sidste Gruppe af Brockenhuser, der kan benævnes efter en Gaard, er den temmelig talrige Familie, som i det 17de Aarhundrede besad Sebberkloster eller Sebbergaard, i Slet Herred, Aalborg Amt, ved den Arm af Limfjorden, som kaldes Sebbersund. Familien var en Green af de Vollerslev Brockenhuser, af hvilke først En, Oluf, 1581 havde erhvervet dette kirkelige Krongods, og derefter en Anden, som var hans Brodersøn, Jørgen Brockenhuus, 1620 arvede Gaarden og forlod Fyen for at tage Bolig paa den nye Ejendom. Om der altsaa end var en Familie Brockenhuus paa Sebbergaard før Jørgen Brockenhuus, blev dog han Stifteren af den Familie, som længe kaldte sig efter Gaarden, og det er den samme Green, der har skudt de Skud, som ene have holdt sig under den gamle Adels almindelige Ruin og endnu den Dag idag bære idetmindste tildeels det gamle Navn. Vi skulle imidlertid her kun omhandle denne Greens Historie, saalangt som den kunde bære Navnet af de Sebbergaard Brockenhuser i Lighed med de gamle Adelsslægters Tilknytning til deres fædrene Gaard, omtrent til Slutningen af det 17de Aarhundrede.

Jørgen Brockenhuus, hvis Historie som kongelig Secretair og Lehnsmand ovenfor er fortalt som Slutning af de Vollerslev Brockenhusers Historie[1]), arvede 1620 Sebberkloster eller Sebbergaard (stundom ogsaa kaldet Sæbygaard) efter sin Farbroder Oluf Brockenhuus, da dennes Børn vare døde før ham og havde ingen Børn efterladt sig.

[1]) Forr. Afd. S. 454.

Arven maatte han dog dele med en anden Farbroders Datter, Jf. Alhed Brockenhuus (Datter af Godske Brockenhuus til Pilegaard[1]), og da hun havde udstedt et Livsbrev paa sin eventuelle Deel af Gaarden til en af Olufs afdøde Sønners Enke, Kirst. Rosenkrants, maatte han føre en Proces med hende, hvorved dette Livsbrev blev afkræftet[2]). Uagtet saaledes alle den Vollerslevske Families Eiendomme synes at have samlet sig i hans Eie[3]), vedbleve dog de trykkende Pengeforhold at følge ham, og han kom ikke til at nyde godt af den sidste kongelige Naade, at han 1634 fik Brev paa Stavanger Lehn[4]), saasom han døde samme Aar. Han har derfor ikke efterladt sig det bedste Minde i Fyen, idet han som Provst for de Kirker, der laae under Assens Provsti, sees at have ladet Kirkernes Indfæstninger og andre Capitaler indestaae hos sig selv, saaat han var i betydelig Gjeld til Kirkerne, da han døde; Enken kunde ikke betale den, og hans Navn vedblev derfor i en Snees Aar at staae i Kirkernes Regnskabsbøger for Summer, der stadig voxte ved tillagte Renter for 18 til 20 Aar[5]).

---

[1]) Forr. Afdel. S. 443.

[2]) Dom af 18 Juni 1621 i Klevenf. Doc. Saml.

[3]) Efter Broderen Frands til Hjulebjerg kunde vel hans Søn Oluf Brockenhuus (f. 1611) have havt Krav paa Arvelod; men han spores hverken før eller tidligere, da en Gjæld, som Olufs afdøde Søn havde efterladt sig 1619, kun faldt paa Jørgen og Alhed, som Medarvinger med Enken (Doc. i Geh. Arch.).

[4]) Doc. i Geh. Arch.

[5]) Kirkernes Regnskabsbøger (i Bispe-Arch.) vise ogsaa, at uagtet Jørgen Brockenhuus's første Eftermand i Provstiet, den kongelige Dandsemester A. Kyckelsam (Saml. t. Fyens H. og T. 3, 292) strængt lagttog Kirkernes Ret og intet Ulovligt tilegnede sig, har derimod den næste Provst, Henning Povisk til Hollufgaard, som tillige var Landsdommer og Rigsraad, fortsat Jørgen Brockenhuus's Forvaltningsmaade i end større Udstrækning, og da han omsider inddrev idetmindste en Deel af dennes Gjæld, lod han det fra 1655 betale til sig selv og lod Kirkernes Krav i Regn-

Han døde 1634. Hans Hustru var Margrethe von der Lühe af en meklenborgsk Slægt, der til forskjellige Tider er indkommen her i Landet og i det 18de Aarhundrede blev naturaliseret[1]). De havde 2 Døttre, der døde tidlig, og 6 Sønner, med hvilke Moderen i lang Tid ejede Sebbergaard i Fælledsskab[2]).

Den ældste Søn Otto Brockenhuus var i Kongens Cancelli 1636—45 og maa have havt en meer end almindelig Indflydelse, saasom der haves flere Skrivelser til ham, hvori flere Personer udbede sig denne kongelige Secretairs Protection[3]); men han omkom allerede 1645 i en Duel tilligemed sin Modstander[4]). Han maa have ejet noget særligt Gods, thi endnu 40 Aar senere opfører Matriklen en Bondegaard i Fyen som tilhørende Otto Brockenhuus's

---

skabet overføre paa sit Navn. Han stod tilsidst i Gjæld til en Kirke for 3132 ℛ (Flemløse) og til en anden for 1030 (Dreslette). Men ved hans Død 1664 var hans Bo insolvent, og Kirkerne maatte nøies med Bøndergaarde i Jylland, der allerede udlagdes for betydelig mindre Beløb, end Kirkerne havde tilgode, og neppe engang kunde udbringe, hvad de udlagdes for.

¹) Hendes Forældre var Cort von der Lühe og Agathe Oertsen. (Geh. A. Stamt.), men Lisb. Bryske kalder ham Sivert. Deres Ægteskab falder rimeligviis ikke lidet før Aaret 1520 og hører saaledes til Vollerslevs Historie. To af Sønnerne vare tilstede ved L. Ulfelds Bryllup 1640 og den fjerde var født 1623.

²) Suhms Saml. 2, 2, 127. 162. 169 og 180 opføres endnu 1655 de tre tilligemed Moderen som Eiere af Sebberkloster: to vare døde, og een nævnes for en anden Gaard (S. 172).

³) Grundtv. Medd. af Rentek. 1872 S. 164 og Saml. t. Fyens Hist. 3, 296. Geh. Arch. Aarsb. 3, 123. Da Herregd. XIII (Krastrup). Han var tilstede ved Laurids Ulfelds Bryllup 1640 (Da. Mag. IV, 158) og var Medlem af Trefoldigheds Gildet i Kbh. (Nielsen om dette Gilde S. 36).

⁴) Den 27 Mai 1645. Bruun Da. Saml. 2 R. 3, 391. Lisb. Bryske fol. 312: Erik Holck levede endnu 3 Dage. Jf. Grundtv. a. Skr. S. 152.

Arvinger; formodentlig var det en Gaard, som havde været øde og intet Herskab havde villet vedkjende sig[1]).

Den anden Søn Sivert Brockenhuus tjente som Hofjunker 1639—46[2]) og maa altsaa antages at have taget Deel i Krigen 1644; men han forlod snart Tjenesten og sin fædrene Gaard, da han blev Ejer af Herregaarden Ullerup paa Mors. Han fik den rimeligviis ved sit Ægteskab med Helvig Sandberg, Datter af Ulrik Sandberg til Qvelstrup († 1636) og Anna Gyldenstjerne, omtrent 1647-1649[3]). Senere arvede han efter en Broderdatter en Trediepart af Harritslevgaard og Gods i Fyen[4]); men han blev i Jylland og skrev sig stedse til Ullerup. Hans Historie bærer endnu Præget af den gamle Landadels Liv: for sin Tjeneste havde han Romsdalens Len i Norge, hvilket dog Statholderen 1649 tog til sig og som da blev erstattet ham af Landskatten[5]). Han gjorde 1649 et betydeligt Magelæg med Regjeringen til Forbedring af Ullerups Gods[6]), og han erhvervede Kongebrev for Livstid paa det Korn, som hele Øen skulde svare til Færgernes Vedligeholdelse[7]). Paa den gamle Adels Viis sendte han sin Søn Jørgen udenlands, og da han faldt i en Duel i Paris 1671, lod han udgive den tydske Liigprædiken over ham, som den svenske Legationspræst havde holdt — den sidste Liigprædiken over en Bro-

[1]) I Matriklen 1688 hos Ved. Sim. Rugaard 2, 3. 43. Man kjender ingen senere Otto Brockenhuus, som kunde menes dermed.
[2]) Grundtv. a. St. S. 151.
[3]) Da. Atl. V, 589 og 563. Da. Herregd. XVIII. Suhms Saml. 2, 2, 172. S. 151.
[4]) Da. Herr. XI. Ved. Sim. Rugd. 3, 18. Rasmussen Gisselfelt S. 102. Brasch Vemmetofte 2, 215.
[5]) Da. Mag. 3 R. 4, 5. 17. Erstatningen udgjorde 800 Rdl. (Rentek. Res. Pr. 1 Oct. 1661).
[6]) Da. Herregd. XVIII, 3.
[7]) Rsc. 24 Juli 1661 og 29 Mai 1662 i Rescriptsaml.

ckenhuus[1]). Som Adelsmand tog han vistnok ogsaa Deel i Krigen 1657, uden nogen militair Titel[2]). Men efterat han havde underskrevet Souverainitetsacten i Kjøbenhavn 1661[3]) og endnu i de første Aar derefter tjent Regjeringen i forskjellige Landbohverv[4]), traf Landadelens almindelige Skjæbne ogsaa ham, saaat han maatte ligge under for Tidernes Tryk, der hvilede lige tungt paa Regjering og Folk: han havde 2,800 Rdl. tilgode hos Regjeringen, hvorfor han 1664 fik Anviisning paa Kongens Tilgodehavende hos Tyge Sandberg, da denne var død[5]): han selv var En af hans Arvinger, og dersom Boet, som de Flestes dengang, var insolvent, bliver det tvivlsomt, hvormeget han fik paa den Maade. Af hans fyenske Gods blev endeel udlagt for Skatter, som Bønderne ikke længere kunde betale, og Resten blev tilsidst udlagt for Gjæld. Ikke heller synes han at have beholdt Ullerup[6]), idetmindste arvede ingen af hans Døttre den, og kort efter tilhørte den Amtsforvalteren i Thisted. Han levede endnu 1688, men er formodentlig død kort efter[7]). Hans mandlige Linie uddøde med ham, da hans eneste Søn

[1]) Ritter Leichenpredigt üb. Georg Brochenh. 1674.

[2]) Han spores under Krigen i Kjøbenhavn 1657 (Bruun Da. Saml. 2 R. 2, 84), og hans Kone var der 1660. Ny Khst. Saml. 5, 675.

[3]) Geh. Arch. Aarsb. 2, 128.

[4]) Han blev saaledes beordret til at besigtige Krongodser, der skulde afhændes, hvoriblandt Skarpenbergs, Ørum, Vestervig, og til at besigtige »de sandflygtige» Strækninger. (Rentek. Res. Prot. 1661, medd. af Cap. Grundtvig) jf. Brasch Vemmetofte 1, 215.

[5]) Rentemest. Regnsk. i Rentek. Arch. 16 Apr. 1664.

[6]) Han blev nemlig ikke begravet i Ullerups Sognekirke, som han 1649 havde foræret en Messehagel og hvor et af hans Børn laae begravet; men i Seierslev Kirke (Da. Atl. V, 563—65), saa at han mulig kun har beholdt en Levning af Godset i dette nordligste Sogn paa Mors.

[7]) I Matriklen forekommer hans Navn i Fyen for endeel Bøndergaarde, men ved Hovedgaarden Harritslevgaard nævnes det ikke. Ved. Sim. Rugd. 3, 40—64. 91.

var omkommen 1671. Døttrene bleve gifte, een af dem endog tre Gange og var sin første Mands femte Kone, hendes anden Mand var af den nye og den tredie af den tydske Adel[1]).

Den tredie Broder Frands Brockenhuus, født 1623, saae en glimrende Fremtid imøde, da han efterat have tjent som Hofjunker fra 1648[2]), blev Befalingsmand paa Kjøbenhavns Slot[3]) og 1655 gift med den rige Frands Lykkes Datter Christence. Hans Brud var Hofdame, hvorfor Kongen gjorde deres Bryllup[4]), og hun tilbragte sin Mand Overgaard og Rødslet i Jylland, Svanholm og Kindholm i Sjælland og mere Gods, hvorfor Frands Brockenhuus fra denne Tid skrives ikke blot til Sebberkloster, men ogsaa til Overgaard og Svanholm, rettest kaldes han til Overgaard. Men Krigen hængte Danmark over Hovedet, og den unge Officier tør have seet den imøde med Lyst som den, der forbandt en krigersk Aand med Marskens berømte Navn. Han var den Første, der allerede i Begyndelsen af Aaret 1657 stillede sig i Spidsen for Oprettelsen

---

[1]) Det kan være tilstrækkeligt at henvise til Stamtavlen, og vi skal kun for sidstnævnte Datters (Helvigs) Vedkommende bemærke, at hendes første Mand ogsaa døde 14 Dage efter Brylluppet (Hofm. D. Ad. 1, 41 Tab.) og at den anden Ritmester Cl. Beenfeldt, som 1674 var nobiliteret, faldt 1676. Naar han i Adelslexicon 1, 336 siges død ugift, berigtiges det herved; men vistnok døde han uden Efterslægt. Jf. Da. Atlas V, 142, 467, 491.

[2]) I Rentek. Arch. spores han fra 16 Juli 1648 til 1 Sept. 1651 i denne Tjeneste, og i Aaret 1649 omtales han som Den, der vandt Prisen i Ringrenden (Bruun Da. Saml. 2 R. 2, 71).

[3]) Han havde det 1 Mai 1656—1658 (Rentek. Arch.). En uforklarlig Notice i Adelens Breve p. Kgs Bibl. indeholder, at Kongen 1656 gav Ordre til at forsegle Alt i hans Huus og Gaard; men den maa enten antyde et ubekjendt midlertidigt Misforhold, eller angaae en anden Frands Brockenhuus, hvorom see Slutn. af dette Afsnit.

[4]) Indbydelsesbreve af 7 Juli 1655 findes blandt Adelens Breve paa Kgs Bibl.

af et Rytterregiment[1]) og hans Svoger Cai Lykke gjorde det Samme. Begge bleve derfor nævnede ved Siden af hinanden i den svenske Residents Beretning[2]). Brockenhuus fik 200 jydske Sogneryttere til sit Regiment, som allerede var færdigt i Mai Maaned, da det blev mynstret i Odense, og udgjorde med en Styrke af 650 Heste et af de anseeligste Corps i Begyndelsen af Krigen[3]). Det kaldtes først Dronningens Livregiment, senere Brockenhuus's Regiment og dette med saa meget mere Grund, som ikke alene dets Oberst var Frands Br., men dets Oberstlieutenant og Major vare hans Brødre Johan og Ove[4]). Det laae i Skaane og Sjælland; men der blev kun liden Brug for Vaabnene, og efter den roeskildske Fred bleve to Compagnier under Ove Brockenhuus udleverede til Fjenden; de Øvrige overførtes til Jylland, hvor Regimentet 1658 levede op igjen, men under en anden Oberst. Frands Brockenhuus var 1658 blevet belehnet med Halsted Lehn, maaskee i Anledning af det Krav, han havde paa Statskassen for sit Regiment, og tillige som Løn for hans Tjeneste som Oberst[5]). Hans Godser havde naturligviis lidt meget, saameget mere som Fjenden deri tog Hævn for hans virksomme Deeltagelse i Krigen: Carl Gustav skjænkede det Gods, han ejede ved Skjærn, til Corfitz Ulfeld[6]). Da Krigen atter ud-

1) Bevill. af Konge og Rigsraad af 26 Jan. 1657.

2) Becker Saml. t. Danm. Hist. 1, 151 og 157.

3) Dets Historie er nu givet i Vaupells dansk-norske Hærs Historie, 2, 579, og hvad mere her tilføies, skyldes Meddelelse af samme Forf. og Kap. Grundtvig.

4) Hans tredie Broder Sivert, Ritmest. Peder Br. af Norskov, Erik Br. af Lerbæk og Oluf til Hjulebjerg tjente i samme Krig.

5) Da. Herregd. IV (Juell.). Han fik Lehnet 1 Mai 1658, og hans Enke aflagde Regnskab 1661 (Rentek. Arch.).

6) Da. Herreg. VII (Overgaard) og Jydske Saml. 2, 367.

brød, var han i Kjøbenhavn; ved Adelens Ansættelse til Krigsstyr 1 Sept. 1658 overtog han at holde 4 Ryttere, senere 6; men iøvrigt omtales han ikke under Beleiringen eller Stormen, og han oplevede hverken Fredsslutningen eller Regjeringsforandringen, da Døden bortrev ham i den unge Alder af 37 Aar d. 7 Apr. 1660[1]. Af hans store Ejendomme maatte hans Enke strax afhænde Halvparten, og da hun efter et andet Ægteskab med den tydske Oberst F. Arnstorf døde 1667[2], fik Frands Brockenhuus's eneste Datter Sophie Amalie[3] kun en ringe Arvelod, Anpart i Svanholm og Harritslevgaard og endeel Strøgods, og ved hendes tidlige Død 1681 blev endog det, som kunde tilfalde hendes Faders Slægt, formindsket med hvad der kunde regnes for Cai Lykkes Part, som inddroges under Kronen, saaat kun noget Strøgods i Jylland og den ene Trediedeel af Harritslevgaard blev tilbage; den sidste tilfaldt Sivert Brockenhuus, der havde været sin Broderdatters Formynder[4]. Saaledes udgik ogsaa dette Skud af de Sebbergaard-Brockenhuser.

Den fjerde Broder Ove Brockenhuus var 1648—51 Hofjunker og 1655 Hofofficier[5]. Han tjente som Major i

[1] Hans Liig blev bragt til Jylland og begravet i Randers Kirke. Hofm. Fund. II, 342. Staffeldt Randers Besk. S. 183.

[2] Resen inscr. Haun. p. 161, i hvilken hendes første Mand slet ikke nævnes.

[3] I dette Navn saavelsom i Regimentets Benævnelse sees hans Tilslutning til det nye Hof, og Enkens Ægteskab med Arnsdorf, der 1661 blev Chef for Garden, viser i samme Retning.

[4] Da. Herr. XI (Harritslevgaard og Svanholm). Rasmussen Gisself. S. 103. Ved. Sim. Rugd. 3, 18.

[5] Rentek. Arch. og Suhms Saml. 2, 2, 183 og 169. Man kan snarest tænke paa ham (skjønt det ogsaa kan gjælde En af de andre Brødre), naar Sperling fortæller, hvorledes et pludseligt Udbrud af en ung Brockenhuus gav Stødet til den uventede Vending i Dinas Sag. Suhms Nye Saml. 3, 236.

Broderens Regiment 1657 og blev 1659 Oberst tilligemed sin anden Broder Johan, saaat han maa antages at have faaet et andet Regiment at føre[1]). Efter Krigen havde han i Kjøbenhavn formedelst fornærmelige Udladelser mod den svenske Nation et Sammenstød med en Landsmand Oberst Chr. Urne, som gik i svensk Tjeneste, hvilket ansaaes vigtigt nok til at meddeles af den svenske Resident[2]). Senere blev han forsat til Norge, hvor han omtales 1671 og 1674, men kun benævnes Oberstlieutenant[3]), og skal (efter Broderen Johans Død) have været Chef for den Norske Rostjeneste. Han maa da atter være blevet Oberst, da det maa være ham, der førte sit Regiment i Krigen 1676, blev saaret i Stormen paa Malmø og laae indqvarteret i Aalborg i Vinteren 1677-78[4]). Hans Død anføres paa Stamtavlen 1681. Han var gift med Sophie Spang, om hvis Familie Intet berettes. De havde tre Børn: Jørgen Otto, Frands og Sophie Amalie; men da de neppe skrev sig til Sebberkloster, kunne vi ikke henregne dem til denne Gruppe; men vi skulle i følgende Afsnit vende tilbage til den førstnævnte som Stamfader for en talrig Slægt. Om de to sidstnævnte vides Intet; maaskee var det denne Frands, der 1675 blev Fændrik i 1ste jydske Regiment og 1678 Lieutenant[5]). Han spores ikke senere.

Den femte Søn af Jørgen til Sebberkloster var Jo-

---

[1]) Bestallingerne haves daterede 8 April 1659.

[2]) Becker a. Skr. S. 296. Det kunde imidlertid ogsaa gjælde hans Broder Johan; men han var dog allerede dengang i Norge.

[3]) Baade i et Kgebrev af 26 Marts 1673 og i Ove Juels Dagbog (Udg. af Crone S. 218) benævnes han Oberstlieutenant, og det forklares mulig af den Fornyelse af alle Bestallinger 1670, hvorved flere bleve forandrede. (Vaupell).

[4]) Rentek. Arch. Vaup. 1, 178.

[5]) Medd. af Oberst Vaupell.

han Brockenhuus. Skjønt han rimeligviis var den ældste Søn, omtale vi ham sidst, fordi han maa ansees for den, der meest egentlig kan kaldes til Sebberkloster og efterlod denne Gaard til sin Søn. Han tjente allerede 1639 i Kongens Gaard under Hoffanen, men udtraadte 1643[1]), formodentlig fordi han da blev gift. Hans Hustru var Anna Ranzow, Datter af Johan Ranzow til Estvadgaard og Dorthe Gersdorf. De havde mulig deres første Hjem paa Hindselsgaard paa Thyholm, hvilken han ejede 1650, og som kort efter gik over til Konens Familie[2]). Men Fjendens Indfald i Jylland 1644 og Krigen, i hvilken han maa have deeltaget, forklare let, at de forefindes paa forskjellige Steder baade i Sjælland og i Jylland: af deres Børn bleve et Tvillingepar fødte i Roeskilde 1645 og begravede i Magleby i Stevns[3]); deres Søn Jørgen blev født paa Haubjerg Hovgaard ved Holstebro[4]). Men naar det ogsaa berettes, at de engang, endog før 1641, ejede Hagestedgaard i Sjælland, er det en Vildfarelse, der afgiver et godt Exempel paa, hvorledes en Misforstaaelse kan skabe Historie, som gaaer fra Haand til Haand[5]). Efterat de vare

---

[1]) Grundtvig a. Skr. S. 151.

[2]) Da. Atl. V, 482. Caspar Gersdorf ejede den 1653 og 1655 (Suhms Saml. 2, 2, 151).

[3]) Da. Atl. VI, 382. Suhm Saml. 1, 2, 124. Paa Søholm boede dengang Fru Annas Faster Sophie Ranzow.

[4]) I en militair Rulle opgives «Hanbehre Hochgard in Jütland». Jf. Da. Atl. V, 764.

[5]) Da. Herreg. X (Hagested) og Da. Atl. II, 389 stille Joh. Br. og Anna R. blandt Besidderne af Hagestedgaard ved Holbek, idet der paa sidstnævnte Sted derhos røber sig den Forvirring i Brockenhusernes Historie, der ogsaa hersker i Opregningen af Eierne af Sebbekloster (V, 91). Hagestedgaard, som Canzler Johan Friis opførte, har utvivlsomt ganske rolig hvilet i hans Broderdatters Eje, indtil hendes Søn Henrik Hvitfeld 1641 tiltraadte den. Om Johan Brockenhuus og A. Ranzow kan saameget

komne til Ro paa Hindsel, ombyttede de den formodentlig snart med Sebberkloster. Som Løn for Hof- og Krigstjeneste fik Johan Brockenhuus 1651 et Canonicat i Opslo Capitel[1]), og senere fik han Tønsberg Amt i Norge og efter Svenske Krigen endeel Gods i Jylland. I Krigen tjente han 1657, som ovenfor berørt, som Oberstlieutenant i Broderens Regiment[2]). Han førte Levningerne af det over til Jylland efter Roeskilde Freden, og da saa Krigen saa pludselig udbrød igjen 1658, gjenoprettede han Regimentet til en anseelig Styrke; det laae først i Aalborg, og derfra førte han det som Oberst til Holsteen, hvorfra det med en Styrke af 500 Heste deeltog i det glimrende Tog til Fyens Gjenerobring efter det blodige Slag ved Nyborg[3]). Han blev nu staaende i Fyen, hvor han under 23 Febr. 1660 fik Generalens Anviisning paa 100 Rdl. maanedlig af Bogense By til sin Stab og med Ret til selv i manglende Fald at inddrive Beløbet[4]); hans Mandskab laae lige til Assens, hvor

mindre være Tanke, som han forekommer ved Laurids Ulfelds Bryllup 1640 som ugift og ikke kunde være gift, før han forlod Hoftjenesten 1643. Hvad der har foranlediget Fortællingen, lader sig let oplyse. Der findes ganske rigtig Vaabnene Brockenhuus og Ranzow paa den øverste Fruentimmerstol i Hagested Kirke, men paa den øverste Mandfolkestol staae Vaabnene Friis og Bild, og disse 4 ere tilsammen Canzler Johan Friis's fædrene og mødrene Vaaben. Da han ikke var gift, kunde han ikke betegne Herskabsstolene anderledes: paa Kvindesiden staae hans Moders Anna Brockenhuus's fædrene og mødrene Vaaben (Johan Br. t. Leerbæk og Bertha Ranzow, jf. forr. Afdel. S. 424) og paa Mandsstolen hans fædrene og mødrene Faders. (Stedets nuværende Præst har velvillig meddelt mig den fornødne Oplysning om disse Vaaben, til hvilke en senere Kirkeejer har føiet sit og sin Hustrues).

1) Klevenf. Doc. Saml. i Geh. A.

2) Han førte endog Regimentet, da det i Efteraaret 1657 gik til Skaane (Brev fra Axel Urup i Rentek. Arch.).

3) Da. Mag. 3. R. 2, 113. Vaupell a. St. 2, 579.

4) Ved. Sim. Rugd. 2, 2, 95.

der omtales Rivninger med de hollandske Tropper[1]), og om Sommeren blev Regimentet indqvarteret i Odense, «den ganske Stad til Ruin», siger den daværende Biskop[2]). Da Freden imidlertid var sluttet, blev Regimentet indskrænket til 4 Compagnier og forlagt til Jylland, hvorfra det 1661 ved den nye Ordning af den staaende Hær fik sin endelige Plads i Norge for at danne Stammen til det norske Rytterie[3]). Norge blev saaledes hans andet Fædreneland; han var 1662 Medlem af den Commission, der skulde udvise Ryttergaarde i Norge[4]), og var Chef for den norske Rostjeneste til sin Død.

I Danmark fik han imidlertid sin Eiendom betydelig forøget, da der 1664 udlagdes ham Krongods paa 100 Tdr. Hartkorn i det nordlige Jylland i Aalborg Lehn, for 5000 Rd. af den Sum, han havde Krav paa for sine Officierers Løn (12,631 Rd.)[5]), og selv var han nær ved at være kommen tilbage til Danmark, da Kongen samme Aar udnævnte ham til Stiftsbefalingsmand over Aarhuus Stift, maaskee til Erstatning for det øvrige, han havde tilgode; men da han frabad sig denne for en Oberst besønderlige Befordring, bevilgede Kongen ham at beholde Tønsberg Amt med en Løn af 1000 Rdl. og tilhørende Residents og Ladegaard qvit og frit. I denne Stilling fik han 1671 Ordre til at aftræde Herregaarden Sem, som laae i Lehnet, til Indlemmelse i det Grevskab, Kongen skjænkede Griffenfeldt; dog skulde han have Erstatning i en af de Gaarde, der

---

1) Hist. Tidssk. 4 R. 3, 658.
2) Laur. Jacobs. Dagbog 12 Juli 1660 (i Bispe Arch.).
3) Det anslaaes der til 660 Heste. Becker Saml. t. Danm. Hist. 1, 235.
4) Vaupell 1, 75—78.
5) Rentek. Arch.

vare ham udlagte som Oberst, og desuden et Tillæg af 500 Rdl.[1]).

Uagtet Johan Brockenhuus saaledes maatte synes at have en gunstig Stilling som Oberst, Amtmand, Lehnsmand og Jordegodsejer paa eengang, seer man dog, at han i Aaret 1672 fandt sig af Pengemangel nødsaget til afhænde af sit Jordegods. Han tilbød Kongen, i et Andragende dat. Kjøbenhavn 2 Jan. 1673, den pligtskyldige Forkjøbsret; men Salget kom neppe til Udførelse; thi her afbrødes pludselig hans Liv. I et Kongebrev af 25 Febr. omtales han allerede som død, og under 26 Marts bevilgede Kongen hans Datter Jf. Margrethe det Cannikegods, han havde havt i Forlehning. Han er altsaa død i Kjøbenhavn, og vistnok som Enkemand, saasom Datteren fik Forlehningen, og han er død som Oberst. Det er altsaa en Feiltagelse, at Stamtavlen i Geh. Arch. benævner ham Generallieutenant; Kongen kalder ham endnu efter hans Død Oberst. Men mærkeligere er den Tilføielse, som samme Stamtavle gjør ved hans Navn: «skudt for Mord»[2]); thi der er intet andet Sted det mindste Spor af en saadan Tildragelse, som maatte have vakt den største Opmærksomhed. At en Mand paa omtrent 60 Aar kunde døe under et Ophold i Hovedstaden, behøver ingen særlig Aarsag; mellem 2 Jan. og lidt ind i Febr. er Tiden kort til en Forbrydelse, Rettergang og Exsecution[3]); Kongens Resolutioner tale simpelthen om

---

[1]) Alt efter Rentek. Res. Prot. I flere af disse Actstykker kaldes han paa eengang baade Oberst og Amtmand, og Oberst og Stiftsbefalingsmand, saa at der ikke kan være Tvivl, at det Alt gjælder een Person.

[2]) Paa en Stamtavle i Justitiarius Bergs Samling i Christiania staaer ligeledes, at «Oberst Johan Brockenhuus blev arqvebuseret for et Drab». (Medd. fra norske Rigsarch.).

[3]) Den foran omtalte Resolution af Kongen af 25 Febr. forudsætter endog nogen Tids Forløb efter hans Død; thi Rentekamret havde ind-

«afgangne Oberst Br.». Man kan ikke tilbageholde Mistanken om en Forvexling med en anden Begivenhed, naar man i Ove Juels Dagbog under hans Ophold i Norge finder antegnet i samme Aar, men 6 Maaneder senere, «at d. 9 Juli blev Overtoldinspecteuren Albert Schumacher ihjelstukken af Johan Frederik Brockenhuus»[1]). Denne Begivenhed er ligesaa lidet oplyst; Toldinspecteurens Død er sikker nok, saavelsom hans Dødsmaade; men Drabsmanden er ubekjendt og ligesaa hans mulige Straf[2]). Vi skulle nedenfor søge en Plads for Manden af dette Navn, der jo ikke heller ganske er Oberstens, da han aldrig kaldes Andet end Johan Brockenhuus, og her maa det være nok at have fremdraget denne Begivenhed som et rimeligt Støttepunct for Mistanken om en Forvexling, maaskee af Fader og Søn.

Johan Brockenhuus og Anna Ranzow havde mange Børn, og de sees tidligere end noget andet Ægtepar af Familien at have begyndt med den nye Skik at give dem mere end eet Fornavn. Allerede de i Roeskilde fødte Tvillinger fik hver to (samtlige de 4 Bedsteforældres Navne)[3]), de følgende Børn fik snart eet, snart to, og de vare tildeels nye Navne, indkomne fra den gersdorfske tydske Slægt. Det Sidste gjælder udentvivl det Navn, som ellers var gammelt i Brockenhusernes Slægt, Peder, som den Søn blev kaldet[4]),

stillet om en Deling af hans Canonicat, og Kongen siger, at han havde lovet Datteren det udeelt.

[1]) Ove Juels Dagb. udg. af Crone S. 217 (i Hist. Tidssk. 3 R. 3, 633).

[2]) Ifølge en Meddelelse, som velvillig er givet fra det Norske Rigsarchiv, findes ei heller der nogen Oplysning om Drabsmanden; men da Rullerne for 1670—80 mangle der, bliver det muligt, at der har været en Officier af dette Navn.

[3]) Suhms Saml. 1, 2, 124. Johan Jørgen, Doritte Margrethe.

[4]) Det hænger formodentlig sammen med Moderens Farfader Peiter

der nærmest maa betragtes som Faderens Efterfølger i Gaarden, i hvilken dog tillige hans Sødskende og vel endog Farbrødrene maae antages at have havt Deel. Der vides kun det om Peder Brockenhuus, som Traditionen beretter, at «han blev ruineret ved at gjøre Guld»[1]); som et Offer for den da herskende Lyst til Guldmageriet har han, der havde Ord for en stor Alchymist, vist nok ogsaa fremskyndet den Undergang, som det gamle Stamgods alligevel gik imøde. Imidlertid synes han ogsaa at have gjort Tjeneste i den skaanske Krig som Ritmester[2]). Han var gift med en Margrethe, hvis Slægt ikke kjendes, og havde tre Sønner Johan, Sivert og Ove. Disse maatte tilsidst overlade den fædrene Gaard til Fremmede (1690—1700) og forsvinde af Historien[3]) tilligemed Peders fire Søstre, ligesom det skete med mange andre Led af de udgaaende danske Adelsslægter, der fristede Livet i det Skjulte hos Slægt og Venner eller paa en eller anden Bondes Gaard af det adspredte Gods[4]).

Den anden Søn af Obersten var Jørgen Brocken-

Gersdorf, ligesom den samtidige Peder til Nordskov havde sit Navn fra Peder Jernskjæg. (Ovenf. S. 166).

[1]) Da Atl. V, 91. Wiel. lærde Eft. 1725 S. 260.

[2]) En Ritmest. Brockenhuus, der nævnes i Dec. 1676 under Grev Holch, synes ikke at kunne være en Anden end ham.

[3]) En Johan Brockenhuus, der 1689 var Fændrik i Marineregimentet, (Medd. af Ob. Vaupell) kan være den Ene af disse tre.

[4]) I Skjern Sogn mellem Viborg og Randers, hvor Frands Brockenhuus's Datter havde arvet 40 Tdr. Hartkorn, kan man formode, at flere have fundet et Asyl, da der i Kirken er en Begravelse, hvori flere af denne Familie skulle hvile. (Da. Atl. IV, 662. 692). Det stemmer godt dermed hvad der fortælles, at den sidste Rest af Skjernslot beboedes af to Jomfruer, som tilsidst ikke kunde holde Gaard og Gods, saaat det hjemfaldt til Kongen, og at Christian d. 5te da skjænkede det til General Arnstorf, hvis første Kone havde været Frands Brockenhuus's Enke. Dog blev mulig en af Oberstens Døttre gift med Hans Meding i Norge. See nedenf. S. 204.

huus, almindelig kaldet Georg, fordi hans Navn meest forekommer i de militaire Beretninger, der da affattedes paa Tydsk eller dog antoge det tydske Sving. Det vides ikke, hvor tidlig han betraadte den militaire Bane: men 1671 var han allerede Major, og da der endnu i den skaanske Krig blev kjæmpet med privat hvervede Tropper, tog han Capitulation først paa et Compagni i Ranzows Dragonregiment, hvilket han ogsaa selv førte som Oberst 1676; derefter indgik han Capitulation om at recrutere Regimentet 1677[1]), men samme Aar blev han saaret i Stormen paa Malmø og faldt i Slaget ved Billeberg 14 Juli 1677, som den tredie Brockenhuus, der faldt i denne Krig. Han var gift med Cathrine Magdalene v. Lohausen, men vides ikke at have efterladt sig Børn[2]).

Den tredie Søn af Oberst Johan var Casper Christopher Brockenhuus, som endnu 1687 havde Anpart i Sebbergaard; men han stod saa lidet i Forbindelse med denne jydske Ejendom, som ogsaa opløstes i hans Tid, at vi hellere ville henregne ham til den næste Afdeling, i hvilken han er den ene af Stamfædrene til den nyere Tids Brockenhuser. Den sebbergaardske Slægt maa som saadan ansees for afsluttet med Gaardens Salg: en Kjøbmand i Aalborg kjøbte den for 14,148 Rdl., og en driftig Forvalter og Forpagter fra det gamle Herskabs Tid efterfulgte ham[3]), medens samtlige Skud af den gamle Adelsslægt med Undtagelse af de to, som i Norge grundede en ny Slægt, forsvinde af Historien. Men det Eftermæle skyldes de sebbergaardske Brockenhuser, at da der 1681 blev anstillet Undersøgelser om de formeentlige Misbrug af den herskabelige

[1]) Capit. af 5 Jan. 1677 i Rentek. Arch.
[2]) Vaupell a. Sk. 2, 587 og Medd.
[3]) Trap Danm. 2den Udg. 2, 306.

Patronatsret, blev det befundet, at «de Brochenhuser», som 1673 havde kaldet Præsten til Sebber og Lundby, havde holdt sig rene for de Misligheder, der opdagedes paa saamange Steder[1]).

Naar denne Udgang af den sidste talrige Familie paa en dansk Herregaard forbindes med hvad vi ovenfor have seet at være skeet i det samme Aarhundrede med de andre Linier af Familien, med Oluf Brockenhuus, der forfulgtes af Creditorer i Kjøbenhavn, med den leerbækske Linie, der endte med Opbud, med den søndergaardske, der fristede Livet i Fyen eller søgte ud af Landet, saa kunne vi forstaae, at de, som gjorde den saakaldte Characteristik af den danske Adel, kunde kalde den engang saa rige og mægtige Slægt «de fattige Brockenhuser»[2]). Der var ved Slutningen af det 17de Aarhundrede ikke en Eneste tilbage der havde beholdt Nogetsomhelst af Familiens gamle Godser. Men for de Individer, i hvem der var Kraft og Dygtighed, havde Regimenterne Brockenhuus anviist den Vei, ad hvilken de atter kunde hæve sig til Ære og Velstand. Slægtens gamle Dygtighed til at arbeide sig op fornægtede sig ikke heller: to af Jørgens Sønnesønner sendte fra Norge en talrig Efterslægt tilbage til Danmark, af hvilke de fleste tjente Staten som Krigere, medens saagodtsom alle andre gamle danske Adelsslægter fortrængtes (især fra Landkrigstjenesten) af den nye udenlandske Adel eller nobiliterede Borgerlige. Men forinden vi til Slutning kaste et Blik paa disse den nyere Tids Brockenhuser, vil det være nødvendigt at omtale nogle tvivlsomme Led, der maae antages at høre til de sebbergaardske Brockenhuser.

1) N. Kirkeh. Saml. 4, 447.
2) Suhms Saml. 1, 2, 111.

Den ovenfor omtalte Johan Frederik Brockenhuus, der blev skudt for Mord eller Drab eller Duel i Christiania 1673, turde snarest være en Ritmester Johan Br., der i Aaret 1672 tjente i det norske Cavallerie[1]); han nævnes ikke senere i nogen Stilling, og at Den, som dræbte Albert Schumacher, maa have været en Militair, antydes i hans Straf. Den haarde Retfærdigheds Anvendelse mod en Ritmester kan have sin Grund i ubekjendte Forhold: den Dræbte var vel ikke Storcantslerens Broder Albert, som blev i Kjøbenhavn; men han kan have været en Fætter eller en fjernere Beslægtet af ham, og vi kjende ikke heller de nærmere mulig skjærpende Omstændigheder. Brockenhusernes Familie har dog maaskee dømt anderledes om denne Sag; thi den nylig nævnte Caspar Christopher Brockenhuus kaldte en af sine kort derefter fødte Sønner Johan Frederik, og vi tør vel ogsaa deri see en Antydning af, at Drabsmanden har hørt til samme Familie, rimeligviis da været en Søn af Oberst Johan Brockenhuus og Ane Ranzow, som tidligere havde havt en Søn af Navnet Johan[2]). I ethvert Tilfælde har der været en Ritmester Johan Brockenhuus i Norge 1672, om endog Johan Frederik ikke skulde være fundet i ham.

Paa samme Sted nævnes en Cornet, ung Officier, Ole Brockenhuus i Norge 1672. Dette Navn gjenfindes intetsted: det kunde være en Forvexling med Ove, som var

---

[1]) I en »Generalliste der nationalen u. geworbenen Cavallerie« af Aaret 1672 opføres en Ritmester Johan Br. og en Cornet Ole Br. i Norge. (Rentek. Arch. Div. Doc. VII A no. 77, meddeelt af Cap. Grundtvig). Ogsaa nævnes en Johan Frederik Br. 1670, men uden nærmere Oplysning i Jahns Optegnelser. (Medd. af Ob. Vaupell).

[2]) Ovenf. S. 197 Not. 3. Han er derfor formodningsviis stillet som deres Søn paa Stamtavlen.

en Søn af Peder til Sebbergaard, dersom denne ikke vilde være for ung til, at der kan tænkes paa ham. I Oluf Brockenhuus's Familie søges ogsaa dette Navn forgjæves, skjønt Formen Ole ikke sjeldent findes for Oluf Brockenhuus selv. Men dersom Ove Brockenhuus var gift tidligere end ovenfor (S. 192) antaget, kunde vel en 16-17-aarig Cornet være hans Søn. Spørgsmaalet har imidlertid ikke nogen Interesse, da han ikke forekommer senere[1]).

En mere frapperende Skikkelse er Johan Hofmann v. Brockenhuus, som kaldes reformeret Lieutenant og tjente i den skaanske Krig 1677 i Ramsteds Dragonregiment, hvilket han fulgte fra Neumünster til Skaane, hvor det indlemmedes i Ranzows Dragonregiment, i hvilket Georg Brockenhuus var Major. En Indberetning fra ham er tydsk som hans Navn, og han maa vistnok ansees for at være den danske Familie uvedkommende. Benævnelsen antyder, at han tidligere havde staaet i Armeen, men var sat à la svite og nu i Krigen havde fundet Anvendelse. Han laae dødelig saaret d. 6 Aug. 1677 og nævnes ikke senere[2]).

Et dansk Præg har derimod den Beretning, at en Otto Brockenhuus 1665 skulde have faaet Archidiaconatet i Aarhuus efter Dr. Ernst og have mistet dette Beneficium i Jan. 1666 ved Domcapitlets Opløsning[3]); men den maa ikke desto mindre udvises af Historien. Der kjendes ingen Otto Brockenhuus, hvem dette kunde gjælde[4]), og mod

[1]) Idetmindste forekommer han ikke med Vished; men 1677 nævnes en Lieutenant Brockenhuus uden Fornavn blandt de Syge i det Ramstedske Regiment, om hvem ellers Intet vides.

[2]) Rentk. Arch.

[3]) Saaledes fortælles i Hertels Beskr. af Aarhuus Domkirke 2, 563.

[4]) Otto, Jørgens Søn, var død 1645 (ovenf. S. 196), og en Søn af Frands Brockenhuus, der hed ligesaa, siges død som Barn, altsaa vel 40 Aar tidligere. (Forrige Afd. S. 448).

den ucritiske Kilde kan nu sættes den meest paalidelige Autoritets Meddelelse, der ogsaa i andre Henseender vil være Historikeren velkommen[1]). Manden og Præbendet og den angivne Tid lade sig ikke forene; men om der i Fortællingen skjuler sig en historisk Kjerne, lader sig vanskelig afgjøre; det var muligt, at det var Kongens Secretair Otto, Jørgens Søn † 1645, der i sin Tid kunde have havt et Præbende i Aarhuus Capitel, og ikke umuligt, at Ove Brockenhuus kunde have det, ligesom ogsaa Oberst Johan Brockenhuus's Udnævnelse til Stiftsbefalingsmand i Aarhuus (omtrent i ligesaa lang Tid, men eet Aar tidligere) maaskee kunde ligge til Grund for Fortællingen[2]). Men i intet Tilfælde kan der paavises nogen Otto Brockenhuus i 1665[3]).

En Fru Margrethe Brockenhuus omtales i Norge

---

[1]) Fra Geheimearchivet har jeg paa min Forespørgsel om denne mistænkelige Beretning faaet følgende Oplysninger, som tildeels tillige supplere, hvad der i forrige Afdel. (S. 446) er fortalt om Otto Brockenhuus til Vollerslev: »Skulde det ikke være en Forvexling med den ældre Otto Brockenhuus, Kongens Secretair, der den 19 Dec. 1562 fik Archidiaconatet (Reg. ov. alle Lande VIII fol. 35) og dermed forbandt Præbenda sacristiæ, som ved hans Død 1594 perpetueredes til St. Clemens Sognekald? (Top. Saml. Aarh. 84). En Jordebog over Aarhuus Capitels Gods af 12 Apr. 1662 har overstreget alt Archidiaconatets Gods som afhændet, og de samtidige Vedtegnelser anføre Størstedelen deraf som udlagt til Ludvig Lorenz 1665 ⅕ (Skjødebog til ham af 27 Juli 1665). Resten udlagdes 1666 og 1667. Derhos viser en udateret Jordebog over »»Archidiaconi bona, som Dr. Ernst var med forlehnet»», at Dr. Ernst dengang ingen Efterfølger havde faaet, saaat der bliver neppe Plads for en saadan». Denne Dr. Ernst havde faaet Archidiaconatet d. 9 Oct. 1660 og døde d. 7 Apr. 1665.

[2]) Ovenf. S. 195. Kongen udnævnte ham under 12 Aug. 1664 og tog Beskikkelsen tilbage under 23 Dec.

[3]) Mærkeligt er det dog, at der, som ovenfor er omtalt (S. 186) i Matriklen findes Eiendom, som tilhørte Otto Brockenhuus's Arvinger.

1686 som Enke efter Hans Christian Meding: Kongen tilskjødede hende i dette Aar en Gaard til Erstatning for en Halvdeel af en anden Gaard, som hun havde faaet af Kongen 1684 og nu aftraadte til ham igjen[1]). Vi kjende ingen anden Margrethe, som dermed kunde menes, end Oberst Johan Brockenhuus's Datter, som ved hans Død fik hans Kannikegods og altsaa maa antages senere at være bleven gift med H. C. Meding, et Navn, der ogsaa senere forefindes i den norske Armee[2]).

Ligeledes forekommer en Fru Margrethe Cathrine Brockenhuus, som var gift med Frederik Paslich, der 1695 var Capitain i den norske Armee[3]). Det er rimeligt, at hun var Datter af Ove Brockenhuus og Sophie Spang, saasom det er naturligt, at alle tre Brødre have opkaldt deres Moder, Margrethe v. d. Lühe. Vi have derfor givet hende Plads som Saadan paa Tab. 3.

Endnu skulle vi nævne et dunkelt Navn: Det er ovenfor berørt, at Kongen pludselig 1656 gav Befaling at forsegle en Frands Brockenhuus's Ejendom i Kjøbenhavn[4]). Det falder vanskeligt at forstaae det om Oberst Frands Br., der paa den Tid var Lehnsmand paa Kjøbenhavns Slot. Ti Aar efter Oberstens Død omtales atter en Frands Brockenhuus, der fik Afsked og Passeport af Oberst Rosenkrands 1670[5]). Denne synes vanskelig at kunne være Ove Brockenhuus's Søn, som dengang endnu neppe var

[1]) Skjøde af 27 Februar 1686 i Rentek. Arch. (Meddeelt af Cap. Grundtvig).

[2]) Vaupell a Sk. 2, 540 og Mag. for d. d. Adel 1, 51.

[3]) Lange Norske Saml. 1, 137. Frederik Paslich var født 1645 paa Rønnebeksholm af en norsk Moder og er den sidste bekjendte Mand af denne pommerske Familie, der kom herind i Frederik d. 2. Tid. Jf. F. Carlsen Rønnebeksholm S. 232. Adelsl. 2, 68.

[4]) Ovenf. S. 189, Note 3.

[5]) Da. Selskabs Tilvæxt S. 243.

voxen[1]). Skulde begge disse Data gjælde een ældre Person, blev en saadan at tilføre Stamtavlen; men ingen rimelig Plads kan findes for dette Navn. Antages de at gjælde to Personer, skulle vi bemærke, at det første Datum mulig kunde finde sin Forklaring ved at forstaaes om Frands Brockenhuus til Hjulebjerg, uagtet han var død mere end 30 Aar før 1656: hans Enke Ane Thott til Hjulebjerg levede nemlig endnu til den Tid[2]), og dersom hun havde en Gaard i Kjøbenhovn, kunde den vel have beholdt Navn af Frands Brockenhuus's; naar hun da døde 1656, kunde Kongen i Ordren af 29 Juni for Skiftets Skyld befale at «forsegle Alt i Fr. Br.s Huus og Gaard». Det andet Datum maa derimod henstaae uforklaret, med mindre man kunde ansee Ove Brockenhuus's Søn for gammel nok til at faae Afsked 1670 fra Cavalleriet som Cornet eller hvis der var nogen Tjeneste for endnu yngre Personer.

9.

Den nyere Tids Brockenhuser.

(Ottende til trettende Led).

Medens saamange Led af Familien (som vi have seet) i Stilhed gik tilgrunde i Danmark, havde to Sønnesønner af Jørgen Brockenhuus til Sebbergaard, de to Fættere Caspar Christopher (Johans Søn) og Jørgen Otto (Oves Søn) opnaaet og sikkret sig anseete Stillinger ad samme Vei som begge deres Fædre og i det samme Land. Begge bleve Stamfædre til de to Linier af Slægten, som bestaae endnu; Caspar Christopher blev endog forsaa-

[1]) Ovenf. S. 192.

[2]) I Fortegnelsen over Lehnsbesiddere og Herregaardsejere af 1655 i Suhms Saml. 2, 2, 174 staaer i Spidsen for de Enker, der eiede Herregaarde: «Anne Tott, Frands Brockenhuus's», for Hjulebjerg.

vidt Stamfader til dem begge, som det var hans Datter, der blev Stammoder til Jørgen Ottos Efterslægt.

Caspar Christopher Brockenhuus har udentvivl tidlig fundet Ansættelse i den norske Hær enten under sin Fader († 1673) eller under sin Farbroder († 1681)[1]. I Norge blev han i hvert Fald etableret, da han 1675 blev gift med en Datter af Generalmajor Hans Løwenhjelm til Veirup og flere Gaarde, en Forbindelse, der fik stór Betydning for hans Slægt. Den berømmelige Helt fra Svenskekrigen Hans Schrøder, som havde tjent sig op til Generalmajor og 1669 var bleven adlet med Navnet Løwenhjelm[2], satte sine Penge, som han formodentlig havde erhvervet ved Krigsbytte, i Jordegods baade i Danmark og i Norge. Fra sidstnævnte Land hentede han 1673 ogsaa sin anden Hustru Sophie Bielke, der var en Datter af Jens Bielke og Sophie Brockenhuus, dengang Enke efter Otto Skade[3], og fra Norge deeltog han i den skaanske Krig ved Siden af Ove Brockenhuus[4]. Da nu hans Datter af første Ægteskab Cathrine Hedewig Løwenhjelm blev gift med Caspar Christopher Brockenhuus, kjøbte han Høvindgaard og skjænkede den til denne sin Svigersøn, hvorved denne gamle Familieejendom igjen vendte tilbage i en Brockenhuus's Besiddelse og blev en Begyndelse til en ny Erhvervelse af Jordegods, hvori han i Norge fandt Erstatning for Sebbergaard, som ved samme Tid gled ud af hans Hænder. Han ejede tilsidst tre norske Gaarde[5]; men

---

[1]) Rullerne for 1670—80 mangle saavel i norske som i danske Archiver.

[2]) Hans Historie i Hofm. D. Ad. 1, 8—10 og Dan. Herreg. XX (Veirup).

[3]) Sophie Brockenhuus var Datter af den sidste Mand i den norske Linie af de Søndergaarde-Brockenhuser. Ovenf. S. 131.

[4]) Vaupell a. Sk. 1, 184. 147.

[5]) Tjerne og Skridshol (i Hedemarken) foruden Høvindsholm eller Høvindsgaard. Lange Norske Saml. 1, 132.

om han ogsaa kom i Besiddelse af Jordegods i Danmark, er mindre sikkert, da dette Arvegods snarere gik umiddelbar over til hans Søn. I ethvert Fald forblev han i Norge og var fra 1682 Chef for det 1ste oplandske Regiment, tilsidst Brigadeer og Generalmajor; han gik af 1711 og døde 1713; hans Hustru døde 1719[1]). Af deres Sønner blev det især den ene, der blev Arving af Hans Løwenhjelms store Ejendomme; thi da han selv ingen Søn efterlod sig og den anden Datters Søn var død, bestemte han deres ældste Søn Hans Brockenhuus[2]) til sin Hovedarving paa Vilkaar, at han skulde antage Familien Løwenhjelms Navn og Vaaben: den kongelige Bevilling dertil blev givet 1697, og ved Bedstefaderens Død 1699 tilfaldt ham saaledes flere Gaarde, navnlig Veirup og Selleberg i Fyen[3]), der gik i Arv til hans Efterslægt tilligemed det nye Navn, han havde antaget. Hans Løwenhjelm blev nemlig ved sit Ægteskab i Aaret 1700 med Ida Sophie Gersdorf af Bramstrup Stamfader til en udbredt Slægt, der bærer Navnet Løwenhjelm (eller stundom Brockenhuus Løwenhjelm), men ikke har bevaret den heraldiske Forbindelse med den gamle Adelsslægt ved nogen Antydning af Brockenhusernes Vaaben. Stamfaderen var Officier i Cavalleriet, førte det sjællandske Rytterregiment i Slaget ved Gadebusk, hvor han efter kjæk Kamp blev taget

[1]) Smsted og Vaupell a. Sk. 1, 245.

[2]) Dette Fornavns danske Form, som møder os her første Gang, hidrører naturligviis fra Hans Schrøder, som var født i Angeln;

[3]) Hindema, Nordskov og Lammehave regnes urigtigen til hans Ejendomme: Hindema og Nordskov vare allerede før 1699 gaaet over til Hans Løwenhjelms anden Datters Mand Fred. Eil. Gjedde, der 1700 solgte Nordskov til Grev Ahlefeldt (Medd. af Skolel. Jørgensen). Lammehave var allerede solgt 1697 (D. Atl. III, 669). Sanderumgaard kjøbte han 1707. De fyenske Gaardes Arvegang sees af Stamtavlen.

til Fange[1]). Han døde som Generalmajor 1734 og er begravet i Marslev Kirke[2]). Af hans 16 Børn, af hvilke dog 8 døde smaae, traadte alle Sønnerne i hans Fodspor, og blandt de følgende Slægtled ere, som Stamtavlen viser, de allerfleste Mænd militaire Befalingsmænd[3]). Stamtavlen viser ogsaa, hvorledes denne Slægt trods det store Omfang, den havde i det 18de Aarhundrede, er indsvunden til faa Linier, af hvilke kun een har beholdt en af de Gaarde, med hvilke Navnet fulgte, netop den første, som Hans Schrøder kjøbte for mere end 200 Aar siden, 1667.

De øvrige Børn af Caspar Christopher Brockenhuus og Fru Cath. Hed. Løwenhjelm beholdt det fædrene Navn og Vaaben. De Fleste bleve i Norge, hvor en af Døttrene blev gift med Oberst Jørgen Otto Brockenhuus. To andre Døttre bleve gifte med Generaler i den norske Armee[4]); en legitimeret Søn blev Oberstlieutenant[5]). Kun een Søn fortsatte den mandlige Linie, og han blev tillige dansk Godsejer, nemlig Johan Frederik Brockenhuus, som fra 1730 til 1742 var Chef for de fyenske Dragoner, tilsidst Commandant paa Kronborg og Generallieutenant[6]). Han var gift med sin Moders Søsterdatter

[1]) Riegels Fred. 4 Hist. 1, 327; 2, 747. Vaupell a. Sk. 1, 457. 466. 468 og 2, 585.

[2]) Han kaldes i alle offentlige Forhold kun Løwenhjelm. Hofm. Fund. V, 277 og Doc. i Bispe-Arch.

[3]) I Militaircalenderen og i Statscalenderen kaldes de stedse blot Løwenhjelm, kun Enkelte Brockenhuus v. Løwenhjelm, hvorimod to Klosterdamer i sidstnævnte (f. E. 1822) findes benævnede Brockenhuus-Løwenhjelm, medens en tredie kaldes alene Løwenhjelm.

[4]) Til Skildring af Generallieutenant Lüzaus Huus paa Tom og hans Character findes tiltalende Bidrag i Erik Pontoppidans Selvbiographie, udg. af N. E. Hofmann (Bang) S. 30—34. Jf. iøvr. Lange Norske Saml. 1, 404 og Mag. for d. Da. Adel S. 44.

[5]) Samme Magaz. S. 171.

[6]) Vaupell a. Sk. 1, 19. 48. 457 og 2, 567 og 585.

Chr. F. L. Gjedde (altsaa Datterdatter af H. Schrøder) og kom 1722—24 i Besiddelse af Herregaarden Bramstrup, som hans Broders Svigerfader Gen. Lieut. F. Gersdorf ejede fra 1686, og hvortil dengang hørte Lindvedgaard i Steenløse Sogn og Landkilde i Fraugde Sogn[1]. Det var paa Bramstrup hos dem, at Dronning Anna Sophie ved Frederik d. Fjerdes Død fandt et roligt Opholdssted, indtil den nye Konge havde bestemt hendes fremtidige Vilkaar: hun holdt Hof der og havde en Livvagt af 40 Mand, og først da Kong Frederik var ført til Roeskilde, drog hun til Clausholm[2]. Iøvrigt vides Lidet om Johan Frederik Brockenhuus; efterat han 1748 havde fratraadt Commandantposten paa Kronborg, døde han som Generallieutenant 1756 og blev begravet i Nørre-Lyndelse Kirke, hvor denne Green af Brockenhuser indrettede sig et Gravcapel, der nu er tilmuret[3]. Han havde to Sønner, af hvilke den ene døde ugift 1750 og den anden Caspar Christopher Brockenhuus, Oberstlieutenant, døde uden Børn 1762, saaat denne Green af Slægten uddøde paa den samme Gaard, som engang havde huset berømte Forgjængere af samme Navn; men det er dog kun uegentlig, at det kan siges, at «Bramstrup kom tilbage til de gamle Herrer»; thi den Linie af de sebbergaardske Brockenhuser, som uddøde her 1762, nedstammede ikke fra Peder Brockenhuus,

[1] Gersdorf, som døde 1724, var allerede 1722 i Begreb med at afstaae Bramstrup, (Doc. i B. A) saaat den rimeligviis har været Gjenstand for Arrangement. Gersdorf flyttede til Kjærgaard i Jylland, hvor han døde (D. Atl. V, 709).

[2] Torms Beretn. i Suhms N. Saml. 2, 47 og et samtidigt Brev i Bangs Bidrag til Fr. 4 Hist. S. 53 (Progr. fra Sorø 1850). At hun skulde være givet under militair Bevogtning, som det stundom fremstilles, (Brasch Vemmetoft 2, 188) stemmer ikke med den Hofstat, hun vedblev at holde paa Bramstrup.

[3] Hist. Tidssk. 3 R. 2, 373. 388. D. Atl. VI, 50 og 558.

men havde allerede udskilt sig fra hans Linie, før han blev Ejer af Bramstrup. Men mærkeligt er det altid, at det saaledes skete andengang, at en Linie af Brockenhuser uddøde paa Bramstrup, thi Laurids Brockenhuus til Egeskov og Bramstrup, var ogsaa 1604 død paa denne Gaard som sidste Mand af den bramstrupske Linie[1]).

Den anden Hovedlinie af den nyere Tids Brockenhuser begynder samtidig med den første og ligeledes i Norge. Jørgen Otto Brockenhuus tjente ved Siden af sin Fætter i den norske Hær og blev hans Efterfølger som Oberst for det 1ste oplandske Regiment 1710 og ligeledes Brigadeer. I Krigen 1715 var han Næstcommanderende under General Sehested. Han ejede Ager og Disen og skrev sig til Akkersgaard. Han var først gift med en Enke

[1]) Forr. Afd. S. 508. Jf. D. Herregd. XIII. Da vi her nævne Bramstrup sidste Gang, kan det mulig være passende at tilføie endnu nogle Berigtigelser og Tillæg til denne Gaards Historie, foruden hvad der allerede (forr. Afd. S. 431, 470, 486 og 500) er meddeelt. Det var først Laurids Brockenhuus, der nedlagde Landsbyen Bramstrup, 5 Gde og 2 Huse, for hvilke der tillagdes Præsten en Refusion af 2 Pd. Rug og 2 Pd. Byg. Derefter lagde Henning Walkendorf 1623 Bondegaarden Tvedegaard under Hovedgaarden: Præsten fik dens Stuehuus, som blev flyttet til Præstegaarden, men tabte 1 Pd. Byg i Tiende. Kort efter lagdes Brøndgaarden under Herregaardsmarken. Hans Søn, der ogsaa hed Henning Walkendorf, maa have solgt Bramstrup til Holger Rosenkrantz, hvem den allerede tilhørte 1640. Efter ham tilhørte den hans Søn Ebbe Rosenkrantz, der ikke døde, som det siges, 1653, men overlevede sin Hustru indtil 1683. I Aaret 1674 var der Tale om Opbud fra hans Side; men han beholdt dog Gaarden til sin Død. Frederik Gersdorf kjøbte Gaarden 1686; det følgende Aar kjøbte han Nørre-Lyndelse Kirke af Grev Ranzou til Krænkerup og 1691 Lindved af Oberstl. Schütz; med sin anden Hustru fik han tillige Kjærgaard i Jylland, hvor han er begravet. (Disse Data skyldes meest en vidtløftig Proces om Præsteembedets Ret 1725 i Bispe-A. og Aasum Herreds Thingbog).

Blanceflor Sophie Due og senere med sin Fætters Datter Bertha Magdalene Brockenhuus, og døde 1728, medens hans Enke levede til 1769[1]). Af deres mange Børn døde de fleste smaae. Den ene Søn Ove Frederik Brockenhuus blev i Norge og paa den militaire Bane, Major ved det gevorbne Dragonregiment; Commandant i Frederiksstad og Generallieutenant[2]); skjønt to Gange gift døde han uden Børn 1795, den sidste Militair i de høieste Charger af denne Adelsslægt, som i det 18de Aarhundrede havde indtaget saa mange og saa betydelige Pladser i Kongerigernes Armee. Den anden Søn Henrik Adam Brockenhuus indslog den anden Vei, ad hvilken Familien hævede sig til ny Anseelse: født 1720 var han omtrent jevnaldrende med Kronprinds Frederik (den Femte), og han blev Kammerjunker hos ham og hans fortrolige Yndling, hvorfor han ogsaa senere steeg til de høieste Ærestrin og Stillinger og døde som Stiftamtmand i Sjælland 1803. Han fik Jungshoved Gods 1761 og forbandt det en Tidlang med Nysoe[3]). I sit Ægteskab med Joh. Ludv. Holsteins Datter havde han 4 Børn. Den ældste Søn Frederik Brockenhuus forlod Landet og tog Bolig i Neapel, hvor han har stiftet en italiensk Linie af Brockenhuser, som er den eneste, der har bevaret det gamle Slægtnavn uforandret til vore Tider og dermed sandsynligviis ogsaa

[1]) Vaupell a. Sk. 1, 539. 581. 586. Lange Norske Saml. 1, 138. 2, 138. 513. 532. 546. Mag. f. d. danske Adel. S. 44. Hans Hustrues norske Navn var Barthe Malene.

[2]) Vaupell a. Sk. 78. 99. 138. 154. 172. Moe Tidsskr. f. d. Norsk. Personalhistorie 1, 432.

[3]) Hist. Tidssk. 3 R. 4, 241. Thorsø Frederik den Femtes Ungdom S. 48 50. Repholtz Baroniet Stampenborg S. 67, 71—72. 97. 99. Da Atl. VI, 367. Skjønt han solgte Nysø 1785, er hans Grav dog i Jungshoved Kirke, som han prydede meget, ligesom han skjænkede Præstegaarden.

Slægtens gamle Vaaben[1]. De øvrige Børn, som bleve i Hjemmet, vare alle i Hoftjeneste: Datteren, som var Hofdame, blev gift med Overhofmarskalk Hauch. Den ene Søn, Johan Ludvig Brockenhuus, var Kammerjunker hos Juliane Marie 1784 og tilsidst Overhofmester hos Dronning Marie Sophie Frederikke og døde 1830[2]; han var gift to Gange, og da hans anden Hustrue var født Grevinde af Schack, medførte dette Ægteskab en lignende Følge for hans Efterslægt, som Caspar Christophers Ægteskab med Løwenhjelms Datter havde medført i den anden Linie: den eneste Søn af deres Ægteskab blev nemlig 1822 optaget i den danske Grevestand som Brockenhuus-Schack, Stamherre til Gram og Giesegaard m. m. Denne Familie har imidlertid med Navnet ogsaa bevaret Slægtens Vaaben i det grevelige Vaabens Hjerteskjold, og den fornyer iblandt os to af de smukkeste Minder fra de gamle Brockenhusers Dage, en udstrakt Godsbesiddelse og en betydningsfuld Embedsgjerning, og denne nu endog paa det samme Sted, hvor Mickel, Frands og Laurids Brockenhuus i det 16de Aarhundrede stode i Spidsen for Landets Styrelse.

Som Anhang skal endnu tilføies, at der ere Spor af tvende Personer i det 18de Aarhundrede, som vi ikke ere istand til at bringe i sikker Forbindelse med de bekjendte Slægtlinier: en Capitain Brockenhuus siges at være død 1749 og begravet i Grinderslev Kirke i Salling[3]; efter Tidsforholdet kunde det være en Søn af Peder Brockenhuus til Sebberkloster. Den

[1]) Det maa være tilstrækkeligt at henvise til Stamtavlen, hvis Indhold skyldes en velvillig Meddelelse af Kjøbenhavns Overformynderie.

[2]) Hist. Tidssk. 3 R. 5, 394. Bruun Da. Saml. 3, 163. Werlauff det kgl. danske Selskabs Historie S. 142. 190. Skeel Fam. Skeel. S. 329.

[3]) Da. Atl. IV, 745.

anden er en Dame, der synes at spores gjennem en Fru Hedevig Brockenhuus Selle til Ulstrup i Thy, som var gift med Kammerraad Ped. Mads Jensen og 1732 legerede en betydelig Capital til Thisted Hospital og døde 1760—70[1]). Hun angives at være Datter af Assessor Ped. Mortensen Selle, der var Forpagter og kjøbte Ulstrup efter 1704[2]); det maa altsaa formodes, at han har været gift med en Jf. Brockenhuus, hvis Familienavn han har tilføiet sit eget. Man kan af deres Datters Navn i saa Fald snarest formode, at Moderen hørte til Sivert Brockenhuus's og Helvig Sandbergs Børn (Tab. 3); men Historien kjender ikke hendes Navn. Mærkeligt er det, at denne ubekjendte Dame er den eneste, der foruden Johan (Kjeldsen) Br. til Leerbæk[3]) har bragt Navnet Brockenhuus i Forbindelse med en gudelig Stiftelse, hvilket ellers var saa almindeligt i de Dage, da denne Familie var rig og mægtig.

Derimod maa endeel andre Personer af Navnet Brockenhuus ansees for at være den danske Adelsslægt uvedkommende: Vilhelm Peter Brockenhuus ejede Ryomgaard i Jylland 1825—1834, og hans Enke og Søn eje nu Udbygaard[4]); de høre til den samme Slægt, af hvilken En 1848 var Amtsforvalter i Slesvig og flere andre ere i forskjellige Stillinger i Hertugdømmerne[5]).

---

[1]) Smsted. V, 434. Hofm. Fund. IV, 437. Resc. 30 Juni 1797.
[2]) Da. Atl. V, 500.
[3]) Forr. Afd. S. 464.
[4]) Trap Danm. 2, 512 og Statscal. 1875 Tillæg S. 23.
[5]) Jf. Statscal 1848 S. 319, 411. 1861 S. 230 og 1864 S. 612.

Tillæg og Rettelser[1]).

I 4de Bd. foruden de S. 665 anførte Trykfeil,

S. 417. Lin. 11. Af den samtidige tydske Familie tjente Henning v. Brockenhuus i Gustav Vasas Hær 1521. (Allen Nord. Rig. Hist. 3, 2, 195).

- 431. L. 16. Peder Brockenhuus nævnes allerede 1478 i Jylland. (Barner Famil. Rosenkrants).

- 436. L. 4 f. ned. Laurids Br. døde ikke paa Egeskov, men, som det er anført S. 508, paa Bramstrup.

- 438. L. 3 f. n. Joh. Br. til Vollerslev blev allerede af Kong Hans belehnet med en Anpart i en Bondegaard i Tofte i Skovby Herred efter Clemens Hogenschild, som var i Sverrig, og denne Forlehning blev stadfæstet af Frederik d. Første ved Kongebrev dat. Hverringe St. Mickelsdag 1523, rel. Hr. Peder Lykke. (Reg. ov. alle Lande, medd. af Skolel. Jørgensen).

---

1) Disse Tilføielser skyldes for en Deel de samme Videnskabsmænd, som velvilligt have meddeelt mig mange Bidrag til det hele Arbeide, men for den største Deel Hr. Bibl. C. F. Bricka, som ved Udarbeidelsen af det fortrinlige Register til forrige Bind har nøie gjennemgaaet den første Afdeling og mulig vil kunne yde Bidrag ogsaa til denne, hvilke da skulle meddeles sidst i dette Bind.

S. 439. L. 5. Paa tvende Gaarde i Demmestrup fik han Forlehning 1536; Følgebrevet er dateret Torsd. eft. Alle Helgensdag, (Smstd. ved Samme), og disse Gaarde bleve i Familien til 1616, jf. S. 448.

- — L. 6. I Aaret 1538 var Johan Br. blandt de fyenske Adelsmænd, der samledes i Sortebrødre Kloster i Odense med Biskoppen og Lehnsmændene for at forberede de kirkelige Forholds nye Ordning. (Da. Atlas VI, 591) jf. S. 471.

- — Note 2. 230 læs 239.

- 442. L. 14. At denne Anna Venstermann skulde være Frederik den Andens Ungdomskjærlighed, menes at antydes af Kall Rasmussen i Reg. til Geh. Arch. Aarsberetning 1 Bd. S. 45; men Cand Mag. Bricka, har i sin Undersøgelse: «Kong Fred. 2 Ungdomskjærlighed Kbh. 1873», med større Sandsynlighed paaviist en anden Anna, som Sagnet maa mene med det, som berettes om dette Forhold. Sammesteds meddeles ogsaa flere Oplysninger om Godske Brockenhuus S. 47—48, og henvises til Hist. Tidssk. V, 44, hvoraf sees, at Thisted By indtil 1578 hørte til hans Forlehning.

- 445. L. 10. Johan (Olufsen) Br. ejede 1608 Herregaarden Thostrup, formodentlig i Øls Sogn ved Hobro, (en Herredagsdom i Matzens Panterettens Hist. S. 401), og nævnes som Medlem af Kjøbenhavns Skydeselskab (Nielsen Hell. Tref. Gilde S. 30). Ligeledes forekommer baade han og Broderen Knud som Ejere af Bøndergods i Vendsyssel (N. Hist. Tidssk. 3, 545 og 48).

- 446. L. 9. Otto Brockenhuus's Forlehninger kunne angives nærmere saaledes: han fik Archidiaconatet i Aarhuus 1562, Ventrup i Greve 1569, Romsdalen 1570 og Christ. Walkendorfs Canonicat i Roeskilde 1571. (Klev. Doc. Saml. og det ovenfor S. 203 Anførte). Som

Cannik i Roeskilde var han blandt dem, som Kongen 1570 fritog for Skat (Jacobs. Skattevæs. S. 142). Hans Navn forekommer desuden i Werlauffs H. Tre Kg. Capel S. 16. Det danske Selskabs Tilvæxt S. 265. Bricka Fred. 2 Ungdomskjærlighed S. 139.

S. 448. L. 7. At Frands Br. var paa Hjulebjerg 1616, sees af en Paaskrift af ham paa en Visebog. Molbech hist. biog. Saml. S 41.

- 449. Note 4. Til de Oluf Brockenhuus overdragne Hverv kan føies, at han 1660 var en af de 4 Evacuations-commissairer i Sjælland (N. H. Tidssk. 6, 540) og 1661 taxerede Sorøe Gods (N. D. M. 4 222).

- 450. Note 5. Oluf Brockenhuus's første norske Lehn var Lyse Kloster, som han havde 1643 (Orion 3, 406 og Bruun Da. Saml. 2 R. 1, 204), og foruden de anførte havde han ogsaa Hvalør Skibsrede og var endnu 1666 i Besiddelse af dem (Rentek. Arch.). Til. hans Historie kan fremdeles tilføies, at han 1653 antog sig den bortflygtede Ulfelds Sag (Hist. Tidssk. 4 R. 3, 604) og blev ham tro til det Sidste, hvorfor ogsaa Ulfeld og Leonora Christine fulgte ham med venlig Deeltagelse; de tilskrev Svogeren Henrik Bielke hans Forfremmelse til Landsdommer, men forudsaa, at han mulig gik glip af det Lehn, som hørte til Embedet. (Da. Saml. 2 R. 1, 204 og 231). Sit andet Ægteskab indgik han først 1663, 29 Juni; Fru Vivike var født 1625 og levede til 1699. (Orion Qv. Skr. 1, 135). Iøvrigt forekommer hans Navn ogsaa i Slange Chst. 4 S. 1389, Holberg D. H. 3, 460. N. Hist. Tidssk. 1, 465, Norske Saml. 3, 157, Ussing Kallundborg S. 46, Nielsen Hell. Tref. G. S. 37, Leonora Chr. Jammersminde ved Smith S. 35, Becker to Fortællinger S. 135.

- 452. L. 10. Jørgen Br. nævnes allerede 1595 i det kjøbenhavnske Skyttelag. Nielsen a. St. S. 31.

S. 462. L. 9. Kield Brockenhuus havde dog 1593 et Lehn i Jylland, Nim Birk og noget Kirkegods (Grundtvig Medd. af Rentek. Arch. 2, 25). Han nævnes i Herredagsdommen af 1608 som en af Mogens Juels Creditorer (Matsen Panterettens Hist. S. 401).

- 463. L. 15. Johan Brockenhuus til Leerbæk var under de Keiserliges Indfald i Fyen og Sjælland; han er nævnt i en fyensk Retssag (ovenf. S. 164) og deeltog 1627 i Adelens Klage og Andragende til Marsken paa Herredagen i Slagelse (Hist. Tidssk. 4 R. 3, 592). Senere nævnes han i Aarhuus 1637 som Joh. Br. til Østergaard tilligemed Mosteren Jf. Helvig Ulfeld (Hübertz Saml. t. Aarh. 2, 206) og 1639 ved et Magelæg (Da. Selsk. Beg. S. 241). Et Portrait af ham omtales i Struncks Catalog.

- 465. L. 9 f. n. 29 læs 79.

- 470. L. 11. Til Bramstrups Historie gives flere Bidrag i denne Afdeling S. 210.

- 472. L. 14. Ved Krigstilberedelserne 1539 blev det Mickel Brockenhuus overdraget at mønstre alle Kjøbstædernes Matroser i Fyen og Langeland. (N. Hist. Tidssk. 1, 162).

- 480. Note 2: tilføies Crag. Ann. p. 240.

- 485. L. 15. Af sit Gods stillede Frands Brockenhuus i Aaret 1556 saamange (18) Mand til Mønstring, at man deraf seer, at hans Jordegods var det største i Fyen næst Canzler Johan Friis's (N. Hist. Tidssk. 1, 205).

- 491. L. 1. Felttoget gjennem Hulveien og hans modige Forhold omtales i Tegel Er. 14 Hist. S. 270.

- — Note 8. Resens Beretning, at Fr. Br. blev saaret den 6 Nov., hidrører mulig fra Morten Pedersens Dagbog, hvor det urigtigen berettes, at han døde paa den Dag. N. Khist. Saml. S. 503.

S. 498. Note 5. Kan tilføies en Sag mellem Bogense og Skovby 1583. Ved. Sim. Rugd. 2, 1, 44.

- 499. L. 13. Laurids Br. nedlagde Landsbyen Bramstrup, hvorom see dette Afsnit S. 210.

- 501. Note 4. Kan tilføies samme Forf. Lyscanders Levnet S. 105 og Iver Bertelsens (i N. Kh. Saml. 3, 551) og allerede Werlauff Hell. Tre Kgg. Capel. S. 52.

- 507. L. 11 og 510, L. 14. At Rigborgs Fængsel aabnedes for hende ved Faderens Død, er en urigtig Beretning, der hidrører fra de nyere Fremstillinger. Tvertimod blev Dommen taget meget alvorligt, hvilket ogsaa godt stemmer med den Fremstilling af Sagen, vi have givet. Der er fremkommet et høist interessant Vidnesbyrd derom i et Kongebrev af 1616, som Dr. ph. Rørdam har fundet i Fyenske Reg. og velvillig meddeelt mig. Moderen Fru Karen Skram til Bramstrup, om hvem Kongebrevet siger, at hun i nogen Tid paa kgl. Anordning havde anholdt hende hos sig, forespurgte, hvor Kongen efter hendes Død vilde have Rigborg anviist Ophold. Kongen rescriberede da under 18 Juni 1616, «at det tillodes hende efter Moderens Død at tage sig Ophold enten i Odense eller i Nybølle By, men intet af Stederne at maatte drage længere bort end til sin Sognekirke». Man seer saaledes, at der 14 Aar efter Faderens Død ikke var Tanke om Straffens Ophævelse, men om end den egentlige Indmuring, maaskee ved en tidligere kongelig Anordning, var forandret til Bevaring under Moderens Varetægt, (paa Bramstrup?), forudsatte man endnu, at Kongen ogsaa efter Moderens Død maatte anvise hende hendes Opholdssted. Fru Karens Forespørgsel har formodentlig været foranlediget ved det Skifte, der fandt Sted 1615 mellem hende og Børnene og hvorved Egeskov blev udlagt hende som Enkesæde; hun blev der imidlertid ikke, men drog til Urup og afstod 1618 Egeskov til

sin Svigersøn Jac. Ulfeld. Formodentlig have de da ladet det skee, som var befalet i Tilfælde af hendes Død, og Rigborg har altsaa valgt Nybøllegaard til sit Opholdssted; men det sees af hendes senere Historie, at hun færdedes frit mellem Odense og Nybølle, enten der nu er indhentet en ny kongelig Bevilling til denne Forandring i hendes Stilling eller Tiden uvilkaarlig medførte en større Frihed, saa at hun kunde bo paa begge de Steder, mellem hvilke Kongebrevet gav hende Valg.

S. 510. Note 2. Birgitte Br. døde 1656, blev begravet 1657. Da. Saml. 2 R. 2, 81.

- 513. L. 7. Thoreby Birk havde Familien Bølle allerede forud i Pant (Friis Musse Herred 2, 122), saaat Erhvervelsen af det ikke behover at søges gjennem Familien Krumstrup.

- — Note 7. Som Lehnsmand i Roeskilde er det formodentlig, at han ogsaa omtales i Forbindelse med Regnskaberne for Bibelen. Kirkeh. Saml. 2, 410 og Langebekiana S. 296.

- — L. 12 og Note 4. Dette Vicariat i Aarhuus Domcapitel er mulig det samme som Skjerring Gods, hvilket i Aarene 1572—73 blev indløst fra Jacob Brockenhuus, bl. A. med 1192 Daler af Nyborg Lehn. (Rentek. Regnsk. Ext. for Nyborg Lehn). Kun stemmer det ikke med hvad der angives om Skjerring Munkegaards Ejere i Trap. Kg. D. 2, 568, hvorefter man snarere maatte antage, at han først havde faaet det senere, maaskee da han 1570 indbetalte de 5000 Rd. til Kongen, som er omtalt S. 517.

- 517. L. 6. Den besønderlige Æresdom, der overgik ham i Fangenskabet 1566, omtales hos Gejer 2, 195—96.

- — L. 14. Skjerring Gods lod Kongen indløse 1572.

- 522. Note 5 kan tilføies, at han deeltog i en Skovrebning paa Lolland 1582, Hist. Tidssk. 2, 139.

- 532. L. 24 og 534 L. 8 er Vester Aaby og Aaby urigtigen

nævnt istedetfor Annexet Aastrup, som S. 518 rigtigen kaldes Nakkebøls Sognekirke.

- 164. L. 1 kan tilføies Proces med Mogens Kaas 1539 og Otto Brahe s. Aar. (Thingb.).

- 166. L. 6. Thale Oldeland nævnes til Skjærbek 1646 (Thingb.) og Henrik Oldeland 1653, da han paa haarde Vilkaar erhvervede kongelig Tilladelse til sit Ægteskab med Sophie Markdanner (B. A.).

- 168. L. 8. Peder Brockenhuus til Norskov var Ritmester i Oberst Jens von Hadersleben genannt von Løwenklous Regiment, der i Foraaret 1657 laae i Holsten (Rentek. Arch.). Efter den første Fredslutning var han Medlem af Evacuationscommissionen for Fyen (Instrux af Apr. 1658 i Rohmanns Udr. af Thingb., hvoraf sees, at de øvrige Medlemmer vare H. Lange til Rygaard, M. Rothsten til Lundsgd. og Christen Scheel (Jørgensen) til Sostrup).

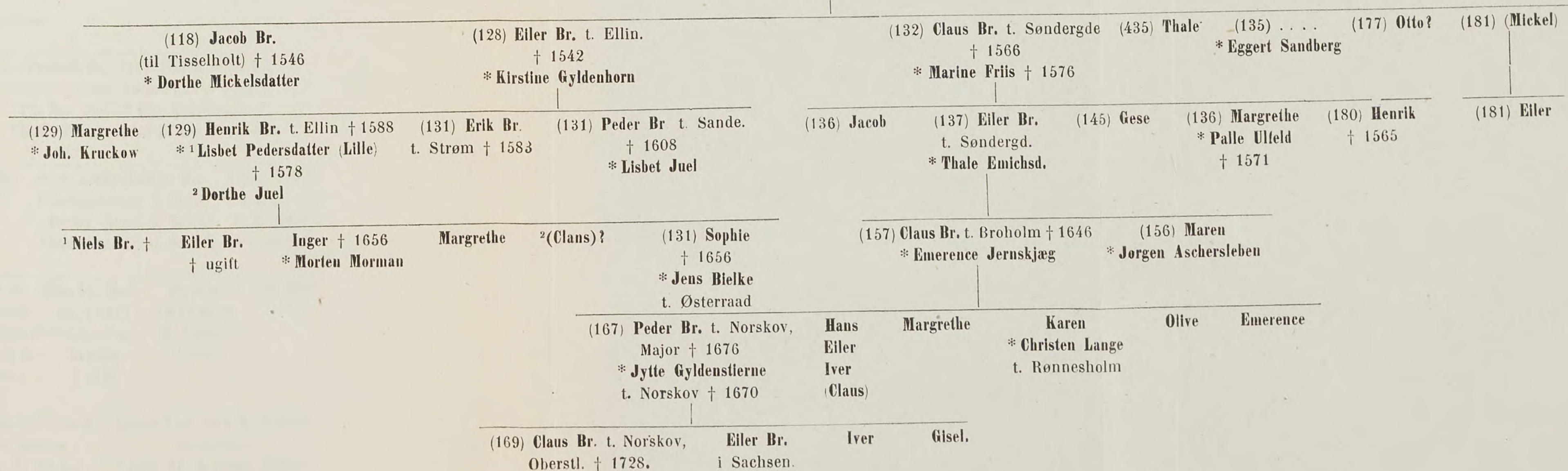
Paa Tabel 1, L. 8 er urigtigt opført Mgr. Friis for Mgr. Bild (jf. Tab. 3).

— — 2, L. 8. 1677 for 1577.

— — - - 10—11. Albert Karon for Albert, Karen.

— — - - - — - Dorthe døde ikke 1598, men 1553 jf. S. 493.

Tab. 3.


(433 og 117) . . Henrik Brockenhuus
til Søndergaarde
* Margrethe Bild.
(118) Jacob Br.
(til Tisselholt) † 1546
* Dorthe Mickelsdatter
(128) Eiler Br. t. Ellin.
† 1542
* Kirstine Gyldenhorn
(132) Claus Br. t. Søndergde
† 1566
* Marine Friis † 1576
(435) Thale
(135) . . . .
* Eggert Sandberg
(177) Otto?
(181) (Mickel)
(129) Margrethe
* Joh. Kruckow
(129) Henrik Br. t. Ellin † 1588
* ¹ Lisbet Pedersdatter (Lille)
† 1578
² Dorthe Juel
(131) Erik Br.
t. Strøm † 1583
(131) Peder Br t. Sande.
† 1608
* Lisbet Juel
(136) Jacob
(137) Eiler Br.
t. Søndergd.
* Thale Emichsd.
(145) Gese
(136) Margrethe
* Palle Ulfeld
† 1571
(180) Henrik
† 1565
(181) Eiler
¹ Niels Br. †
Eiler Br.
† ugift
Inger † 1656
* Morten Morman
Margrethe
²(Claus)?
(131) Sophie
† 1656
* Jens Bielke
t. Østerraad
(157) Claus Br. t. Broholm † 1646
* Emerence Jernskjæg
(156) Maren
* Jørgen Aschersleben
(167) Peder Br. t. Norskov,
Major † 1676
* Jytte Gyldenstierne
t. Norskov † 1670
Hans
Eiler
Iver
(Claus)
Margrethe
Karen
* Christen Lange
t. Rønnesholm
Olive
Emerence
(169) Claus Br. t. Norskov,
Oberstl. † 1728.
Eiler Br.
i Sachsen.
Iver
Gisel.

(184) Jørgen Brockenhuus

til Vollerslev og Sebbergaard
* Margrethe von der Lühe

(186) Otto Br. † 1645 — (187) Sivert Br. t. Ullerup * Helvig Sandberg — Cort Jørgen † — (193) Johan Br. t. Sebberkloster, Oberst † 1673 * Anna Rantzow — (189) Frands Br. t. Overgd. Oberst † 1660 * Christence Lykke † 1667 — (191) Ove Br. Oberst † 1681 * Sophie Spang — Karen — Agathe

(187) Jørgen † 1671 — Ulrik Dorthe † — Helvig [1] Erik Høeg [2] C. Løvencrone [3] G. A. Post — Margrethe Cath. * Laurids Seefeld t. Øland — Ane Sophie * Chr. Kruse t. Hjermislevgaard — ? (204) * Ped. Mortensen Selle t. Ulstrup

(197) Peder Br. t. Sebberkl. * Margrethe — (199) Jørgen Br. Oberst † 1677 * Cath. Mgd. Lohausen — (205) Casper Christoph. B. t. Høvindgd. Generalmaj. † 1713 * Cathr. Hed. Løwenhjelm — (208) Mgrethe * H. Chr. Meding — (201) Joh. Frederik? Oberst † 1673 — Øllegaard, Else, Lisbet.

(193) Sophie Amalie † 1681

(192) Frands Br. 1678 — (210) Jørgen Otto Br. t. Aggersgd. Oberst † 1728 * [1] Blanceflor Due [2] Birgitte Magd. Brockenhuus — Sophie Amalie — (202) Ole? — (204) Mgr. Cath. * Fred. Paslich.

(198) Joh. Br. — Sivert Br. — (202) Ove Br.

(256) Hans Br. Løwenhjelm t. Veirup, Generalmaj. † 1734 * Ida Sophie Gersdorf, D. af F.G. t. Bramst. og Edel M. Krag — Birgitte Magd. † 1769 * Jørgen Otto Brockenh. — Ane Marg. † 1768 * Generall. B. v. Lützou — Sophie * [1] Generalm. Lepell. [2] Oberst F. H. v. Schlangenbusch — (208) Joh. Fred. Br. † 1756 t. Bramstrup, Gen.-Lieut. * Ch. L. F. Gjedde, D. af Eiler G. t. Hindema og S. A. Løwenh. — Johan Casper, legit. 1707 Oberstl., * Gj. Kar. v. Reichwein

Valdemar, Cathr. Sophie, Casp. Christof, Cathr. Hedevig, Hans Jørgen. — Anna Georg. Soph. * Generalm. C. F. Romeling — Ove Frederik Br. Generall. † 1795 * [1] Vib. Mgr. Juel [2] M. M. Tank † 1820 — (211) Henrik Adam Br. Geheimeraad † 1803 * Elis. Holstein, D. af Gr. J. L. H. og Hed. Vind

Hans Fred. Carl. Fred. Mgr. Fred. Helene. Fred. Lovise. Fred. Christ. Mette Sophie ††. — Johan Frederik Løw. † 1764. Major og Amtmand paa Bradsborg. * Inger Cathr. Høg — Edel Mgr. † 1767. * [1] v. Hoben t. Nielstrup. [2] Joh. Lehn t. Hvidkilde. — Cath. Hedevig † 1792. * Generall. Leth. t. Sanderumgd.

Ida Sophie † 1768. * Conf. Rd. Bryggemann t. Østergaard. — Erik L. t. Veirup Oberstl. † 1762. * Edel Dyre, D. af Palle D. og Mg. Rothsteen. — Vibeke Mgd. * [1] Maj. C. Wind Bülow [2] Kmh. Kørbitz. — Casp Christoph. t. Selleberg Ritmest. * So. Mgd. Rauch — Hans Løw. Major * W Juel

Frederik † 1750 — (209) Casper Christo. t. Bramst. Oberst, Kammerh. † 1762 * Vivike Juel — So. Amal. Abel Cathr. — Elisabet * Cap. v. Hadeln

(211) Frederik Br. Kammerh. † 1846 * Fortunata Formigli. — Jørgen Otto Gotlib Br. Staldmester † 1792 — (212) Johan Ludvig Br. Oberhofmester † 1830 * [1] Bertha Grev. af Scheel [2] Anna Ern. Gr. af Schack — Vibike † 1830 * Oberkamh. A. W. Hauch † 1838

Hans L. † 1800 Major i Norge * Kar. Rybsahn

Hans L. t. Veirup Major † 1781 * Ida So Bülow, D. af Maj. Bülow og Vibeke M. Løvenhjelm — Mgr. † 1746

Ida Sophie † 1823 i Vemmet. Kl. — Hans Christo. L. † 1804 — Mgr. Soph. * Kmh. T. A. v. Wittendorf † 1810

Cæsare Enrico Br. † 1866 * Erichetta Parascandolo — Mar. An. Magd. † 1868 * Ignatio Oneto, Fyrste af St. Lorenzo

1 Søn † Mar. S Fr. † — Henrik Ad. Br.-Schack Gr. 1822 † 1847 * Mgr. v. d. Maase — Elisa Ida Mariane † 1827 * Geheimer. Lowzow † 1869 — Caroline * Kammerh. G. Lowzow † 1863 — Vib. Mgd. † 1814

Cathr. Elis. * Petersen t. Christianslund. — Andrine † Ida Sophie † — Jesp. Barth. Henrik Lützou v. L. Capt. Postmest. — Joh. Bülow L. † 1813 * Carol. Smith — Johanne Br. v. Løw. i Støvringgaards Kloster

Fred. Br. Løvenhj.

Erik L. † 1776 — Chri. Bül. L. † 1778 — Hans Fred. Johan Løw. Oberstl. Kmh. † 1851 * Edel Cath. Bülow Datter af H. Løw. B. og Isab. Schøller — Edel Dyre L. † 1804 * Gr. V. C. Ahlefeldt

Guglichao Fr. Ignat Br. — Fred. Gugl. Br. † 1872 — Agesilao Vittorio Eman. Guisip. Luigi Br.

Knud Bille Lud. Ant. Br. Schack * Sophie Helene Lowzow D. af Geh. L. og S. Blücher — Ludvig Fred. Hen. Br. Schack Amtmand * Julie Ge. S. Comt. Moltke af Bregentved

Isabelle Soph. i Vemmetofte Kl. — Johan Bülow Brockenh. v. Løwenhjelm t. Veirup, Ritmester, Hofjægermester † 1868 * Julie Marie Hansen. — Edel Cathr. — Hans Br v. Løw. Lieut. † 1846 — Carl Christian L. Major † 1874 — 4 Børn †

Bidrag til Bedømmelsen af den fynske Landbostands Vilkaar før, under og efter Svenskekrigen 1657-60, forsaavidt Nyborg Lehn angaar.

Af

S. Jørgensen[1].

Den svenske Fejde og de efter den følgende Begivenheder: Enevoldsmagtens Indførelse, Jordegodsernes Overgang i ny Hænder og de haarde Misvækstaar gjorde et voldsomt Brud paa den jævne historiske Udvikling. Naar Almuesmanden tog den svenske Fejde som Udgangspunkt for en ny Tidsregning og i henved et Par Menneskealdere derefter altid

[1]) Det er Lehnets ældste Thingbøger, som jeg ved Amtmand Grev Brockenhuus-Schacks Godhed har kunnet benytte i mit Hjem, der have været mine Kilder for omstaaende Meddelelser. Af disse gamle Thingbøger findes bevarede Salling Herreds for 1637, 1661, 62 osv. Gudme Herreds for 1639, 1640, 49, 50, 63 osv. Sunds Herreds for 1657, 60 osv. To ældre for Salling og Sunds Herred ere uden Værdi, da de ere førte meget uordentlig og kun give et meget kort Referat af, hvad der forhandledes paa Thinget. Fra 1637 af blive de derimod meget udførlige Aarbøger. De mangfoldige Synsvidner give et tydeligt Billede af Bygninger, Veje, Broer osv,, medens Skifterne vise os Klædedragt og Indbo. Henvisningerne i det følgende ere gjorde paa den Maade, at Thingdag og Aar ere anførte. Som oftest er Folionummeret utydeligt eller afslidt, hvorfor jeg har valgt nævnte Henvisningsmaade.

bestemte en Begivenheds Plads i Tiden «saa og saa mange Aar før eller efter Fejden», saa havde han ganske vist Ret, og man vil blive end mere tilbøjelig til at erkjende denne Ret, jo tydeligere man lærer Tidsforholdene at kjende.

Allerede næsten fra det 17 Aarhundredes Begyndelse kan der spores en mærkelig Tilbagegang i den danske Adels økonomiske Vilkaar. Grundene hertil vare maaske flere, men vi skulle kun her fremhæve de væsenligste: Kristian den fjerdes Krige, der krævede meget betydelige Ofre af Adelen, Opførelsen af de mange prægtige Herresæder i Slutningen af det 16 Aarhundrede, Jordegodsets stadig fortsatte og meget uhensigtsmæssige Deling, der allerede rum Tid før 1660 havde ført til, at mangen højbaaren Ætling maatte kummerlig friste Livet i en Bondegaard eller anden Besiddelse, der ikke var meget bedre. Ogsaa for dem, der vare saa heldige, at en større Besiddelse faldt i deres Lod, var Delingen højst uheldig, i det den førte til, at de fik Gods i næsten alle Landsdele. Holdt de Fuldmægtige til at opkræve Indkomsterne, var det ikke saa sjeldent, at disse bedroge deres Herskab samtidig med, at de udsugede Bønderne, og, hvis de ej holdt Fuldmægtige, var det dem saagodt som umuligt at faa Bønderne til at betale deres Afgifter. Det var ganske vist ikke vanskeligt for Herremanden at faa udstædt Namsdom over den gjenstridige Fæster, men han maatte som oftest nøjes med den moralske Sejr, der laa i en saadan Dom, hvilket bedst ses af de mange Tilfælde, hvor den samme Fæster efter Aars Forløb søges for samme Restance, hvortil er lagt ny fra Aar til Aar. En Nam- og Vurderingsforretning var det nemlig ingenlunde let at udføre, thi Bonden agtede hverken Øvrighed eller Godsejer. Et Par Exempler ville nærmere belyse dette: 1637 havde Sten Bille til Skovsgaard i Espe Sogn paa Fru

Dorethe Oldelands (Hendrik Jespersens til Holmegaard paa Langeland) Vegne erhvervet Namsdom over Rasmus Pedersen Aakjær i Espe for flere Aars resterende Landgilde. Da Manden ej vilde betale, mødte Sten Bille og Herredsfogden i Salling Herred og begyndte at vurdere hans Gods. Manden kom da farende med en Buløxe, som han svang over S. Billes Hoved og sagde: «Jeg skal hugge din lange, onde Sten Bille, din lange Tyv!» Til Herredsfogden vendte han sig med det Løfte: «Din Kjæltringfoged! Jeg skal hugge dig, saa din Lunge skal flyde ud, og du skal ikke sidde længer paa Thinget at sige Domme af. I to er ikke bedre end Mourids (Rakkeren) i Hillerslev». — Derefter løb han hen mod Sten Billes Dreng, der holdt en Ko ved Tøjret, som de havde vurderet, og sagde: «Jeg skal hugge din Hjerne ud!» hvilket han ogsaa havde gjort, hvis Sten Bille ej havde afbødet Hugget med sin Kaarde. Endnu mange flere Trudsler udstødte han mod dem. For denne Opførsel blev han vel 22/8 s. A. dømt at bøde sine 3 Mk. «og blive den Mand, han havde beskyldt Sten Bille for», men Dommen blev ikke fuldbyrdet, thi næste Thingdag fremstod velb. Sten Bille og berettede, at han havde eftergivet Rasmus Pedersen den over ham erhvervede Dom, hvorimod R. P. fremstod og sagde, at han tog de Ord i sig igjen; de havde undsluppet ham i hans Drukkenskab og Hidsighed.

Fredagen næst før Jul 1638 mødte velb. Claus Brokkenhus's Ridefoged og Herredsfogdens Fuldmægtig med Vurderingsmænd for at pante hos Cl. Brokkenhus's Bonde, Peder Ibsen i Aarslev. Manden havde ventet dem og faaet Forstærkning i Byen. Her kom det til en saa haard Kamp, at Manden laa død paa Stedet, og de tvende Fuldmægtige med deres Følge slap kun med Nød og meget haardt saarede derfra.

Den $^{8}/_{4}$ 1649 var Knud Hvid, Herredsfoged i Gudme Herred mødt hos Jens Steffensen i Svindinge for at vurdere af hans Gods. Da kom J. S. løbende med en Øxe, truede og skjældte dem, at de kom og vilde overprakke ham. Til en af Vurderingsmændene sagde han, at han maatte heller betale sin egen Gjæld. Til den Fuldmægtig, der havde erhvervet Dommen over ham, sagde han, at han fik den Dom ved Snedighed og Underfundighed som en Skjælm.

Naar Bonden havde «forsiddet» sin Fæstegaard, rejste han ofte sin Vej med alt, hvad han kunde føre med sig, og det var umuligt — i de fleste Tilfælde — for Ejeren at faa Erstatning. Det var derfor ogsaa kun faa Adelsmænd i Nyborg Lehn, der i den nærmeste Tid før den svenske Krig kunde siges at være velstaaende, medens derimod Listen over de forgjældede og forarmede er lang; der var saaledes: Brokkenhuserne, Friserne, Urnerne, Qvitzouerne, Henrik Thott, Henning Valkendorff, Falk Gjø, Billerne, Ejler Høeg osv. At gaa ind paa en Fremstilling af alle foran nævntes Skyldregistre, blot forsaavidt vort Kjendskab strækker sig, vilde blive for vidtløftigt, men et enkelt Exempel vil dog ikke være uden Interesse:

Den $^{14}/_{1}$ 1639 laante Ejler Høeg til Nielstrup 400 Rd. af Lektor Jens Povlsen i Odense, for hvilken Gjæld Fru Karen Krabbe til Vemmetofte var Forlover, og hun maatte senere indfri Gjælden. $^{9}/_{6}$ 1650 laante han 100 Rd. af Fru Jytte Høeg, slg. Niels Krags til Trudsholm, 350 Sldr. af Anders Nielsen i Diernisse. $^{11}/_{12}$ 1651 300 Rd. af Karen Krabbe til Vemmetofte. $^{13}/_{1}$ 1653 250 af Henrik Wrangel, Foged paa Sandholt, paa hvilken Kapital der $^{5}/_{7}$ 1661 resterede 127 Rd. 20 Sk. Renter. $^{13}/_{1}$ 1655 laaner han 3000 Rd. in Species af Fru Margrethe Gøtzen. $^{29}/_{1}$ 1655 laaner han i Viborg 1553 Rd. af Christen Skeel Jørgensen til Ravn-

holt, hvilken Kapital blev opsagt 1657, men ej betalt. Dr. Anders Skjelling laante ham 10/7 1656 400 Rd. 13/1 1657 laante han i Odense 707 Rd. af Forpagter Mads Vestesen paa Skjoldemose, af hvilken Kapital der ved Ejler Høegs Død 1660 ogsaa resterede Renter. Af samme Mand laante han 12/9 1657 4 Rd., 1 Td. Mjød = 8 Rd. 19/2 1657 laante han af Nicolaj Jensen paa Nielstrup 38 Rd. 1 Mk. 10 Sk. lybsk. — Efter hans Død bleve hans Arvinger endvidere søgte for Gjæld af følgende: Jens Terkelsen, Ridefoged paa Fravdegaard 150 Rd. Borgmester Peder Lavridsen af Svendborg efter Regnskabsbog 27 Sldr. 29 Sk. Kjøbmand Johan Pedersen ligel. 23 Sldr. 1 Mk. 12 Sk. Maren slg. Hans Randers ligl. 53 Sldr. 15 Sk. Hans Carstensen ligl. 174 Sldr. 2 Mk. 1 Sk. Johan Sutrøm ligl. 66 Sldr. 1 Mk. 8 Sk. Christen Hansen Kræmmer ligel. 92 Sldr. 3 Mk. 9 Sk., foruden 61 Sldr. 2 Mk. 14 Sk., som Fru Elisabeth Høeg havde modtaget Varer for, for hvilket Beløb Ejler Høeg havde godsagt. Den 23/1 1661 søger Herr Hans Pedersen til Stenstrup og Lunde Arvingerne efter Ejler Høeg for 300 Rd. med 6 Aars Rente = 108 Rd., som var den Kapital, Johan Friis til Ørritslevgaard havde funderet til Gudstjenestens Forbedring, og som den salige Herre (E. Høeg) ved adelig Ære, gode Tro og Love havde tilpligtet sig at betale.

Ejler Høegs største Kreditorer vare nok endda Niels Krabbe og Borgmester Niels Lauridsen, thi 1663 opføres Nielstrup som tilhørende Niels Krabbes Arvinger og Borgmester Niels Lavridsen, «der nu bebor den og deri er interesseret». Godset var da splittet mellem flere af fornævnte Kreditorer. — Det skal villig indrømmes, at mange Adelsmænd for en Del vare Skyld i deres elendige Tilstand, idet de levede over deres Evne og i det mindste ofte førte et tem-

melig uordentligt Levned. Raaheden og Armoden stode sagtens i et vekslende Forhold til hinanden som Aarsag og Virkning, men en Adelsmand kunde da ogsaa blive saa arm, at man har ondt ved at fatte det. Her kun et Exempel til af de mange:

Den $^{14}/_{2}$ 1637 lod Herr Christen Lavridsen i Jordløse tillyse paa Salling Herredsthing, at ærlig og velb. Christian Krabbe til Bustrup havde den $^{8}/_{7}$ 1614 indsat i Jordløse Præstegaard: 1) et stort malet Fyrreskrin, Laaget itu; 2) et sort stukket Klæde med Bomuld, beskadiget af den Ild, der var i Præstegaarden; 3) et Stykke gammelt Tapet, blaamalet og med Vaaben; 4) en stor Skaal med 2 malede Bægere, der intet due, og 6 runde Stobe; 5) en stor Egekiste med noget forraadnet Læder paa Laaget; 6) et langt rødt og et højt sort Egeskrin, det sidste med Skuffer i; 7) en stor lang Egeskive med aaben Fod; 8) et stort Ølfad, forraadnet og uden Bund; 9) 3 Fyrrebænke, af hvilke den ene var borte, og i hvis Sted Præsten lagde 3 Mk.; 10) en høj Kobberlyseform. Eftersom Krabbes Arvinger havde fragaaet Arv og Gjæld efter ham, opbød Præsten nævnte Gods, om der maatte findes nogen, der vilde klæde sig ved det. Da dette ikke skete, blev det den $^{21}/_{2}$ s. A. tilkjendt Kongen.

Ulige heldigere forholdsvis end Adelen stod den fynske Bonde. En Samtidig[1]) skildrer den fynske Bondestand som «et flittigt, skikkeligt, renligt og forstandigt Folkefærd». — Iblandt dens gode Egenskaber har stedse hørt en ikke almindelig Lyst til at sysle med Bog og Pen, en Omstændighed, der vist forklarer, at der af dens Rækker er udgaaet ikke saa faa literære Notabiliteter. — I det 17 Aarhundrede havde man vel kun paa faa Steder et ordnet Skolevæsen,

---

[1]) A. Bærentsen: «D. og N. frugtb Herlighed» pag. 100.

hvor Børnene lærte at skrive, og dog hørte det langtfra til Sjældenhederne at træffe Bønder, der baade kunde læse og skrive. De mange offentlige Forretninger, der kunde komme til at paahvile en Bonde, gjorde det ligefrem til en Nødvendighed for ham at erhverve sig disse Færdigheder. Følgende Exempler hentede fra forskjellige Egne i Lehnet give Vink om, hvorledes man hjalp sig:

Den $^{30}/_{1}$ 1661 søgte Peder Hansen «Skolemester» i Ollerup Sognemændene for sin Løn «efter Vedtægten». Ridefogden paa Nielstrup protesterede mod, at der skete noget Paalæg paa hans Herskabs Bønder uden dettes Minde. Bymændene erklærede — uden Hensyn til Fogdens Indsigelse — «at naar de maatte blive fri for den Person af Svendborg Skole, vilde de heller have Peder Hansen».

Den $^{24}/_{6}$ 1664 førte Mikkel Andersen i Frørup Thingsvidner for, at 14 Dage efter Paaske vare Rasmus Pedersen, Jørgen Pedersen og Peder Ebbesen forsamlede i Dines Nielsens Hus, hvor de bleve enige om, at Mikkel Andersen skulde være Skolemester for deres Børn, 2 Drenge fra hver, og at han derfor skulde nyde af hver 2 Sk. om Ugen og 1 Dags Kost. P. Ebbesens ene Søn kunde ikke komme før efter Sædetiden, men han udeblev helt, og den anden blev borte, da han havde gaaet nogen Tid. M. Andersen søgte ham derfor for Misligholdelse af Kontrakten og satte i Rette, om P. E. ej burde at betale ham hver Dags Kost med 10 Sk. danske. — Jørgen Pedersen og P. Ebbesen vare Fæstere under Ellensborg, og ved det Syn, der $^{9}/_{9}$ 1663 afsagdes over Slottets Gods, fandtes J. Pedersens Helgaard kun brøstfældig paa Tag over 2 Bindinger Hus. Han maa saaledes have hørt til de mest velstaaende Bønder[1]). P. Ebbesens

[1]) Til den $^{12}/_{2}$ 1662 havde J. P. stævnet Mads Rasmussen i Ørbek, Pelle Hansen i Frørup og Johanne Povlsdatter angaaende, at da

Helgaard var brøstf. paa Tag over 14 Bdgr. Hus og manglede Fodstykker under 9 Bdgr. Ladehus. Rasmus Pedersens Vilkaar ere mig ikke bekjendte.

Det er en Selvfølge, at man kun lærer saadanne Kontrakter at kjende i de Tilfælde, de — som her — bleve misligholdte, men da det af de anførte Exempler ses, at Undervisning skattedes saa højt, at den søgtes selv i de for Bonden saa besværlige Aar 1660—61, saa kan man vistnok slutte, at den ikke har været mindre eftersøgt i de gode Aar[1]).

Bondestandens økonomiske Stilling var i det hele gunstig før Krigen, skjønt det maa indrømmes, at der fandtes ikke faa Undtagelser, men det kan med Bestemthed paavises, at i disse Tilfælde laa Skylden hos vedkommende Bonde selv, og mærkeligt er det, at det ikke er de Herregaarden nærmest værende Bønder, vi kunne finde siddende i nedfaldne Gaarde med lange Skyldregistere; det er saa godt som altid Strøgodsbønderne. Det synes saaledes ikke, at Herremandens eller Fogdens vaagende Øje har været til Skade for Bonden selv.

Der var dog en betydelig Forskjel paa Selvejerens eller den jordegne Bondes og Fæsterens Stilling. Vel gav denne som oftest kun et ringe Stedsmaal (Fæste), og den aarlige Afgift var ikke meget betydelig og derhos bestemt, saa den ikke kunde vilkaarlig forhøjes af Jorddrotten, men som of-

---

Anders Jensen i Frørup var død, og han spurgte om Pelle Hansen og de andre Medarvinger vilde være med til at begrave ham, sagde Pelle Hansen, hans Hustru og Johanne Povlsdatter, at de ikke havde Raad dertil. Da sagde Jørgen Pedersen, at saa fik han at gjøre det, thi Manden kunde ikke saaledes blive ved at ligge paa Stuegulvet. Videre beskyldte han de samme for 5 Sldr. for 2 Tdr. Æreøl.

[1]) I Ollerup maa der have været undervist af P. Hansen 1660, thi Vedtægten gjalt kun for et Aar ad Gangen.

test synes der at have hørt mere Jord til Selvejergaardene. Den jordegne Bonde kunde derhos betroes vigtige offentlige Hverv, naar hans Kundskaber og Evner gjorde ham dertil skikket, saasom Herredsfoged, Sandemand osv.

Det maa dog bemærkes, at Selvejeren stod i et vist Afhængighedsforhold til Kronen eller til den Adelsmand, Kongen havde forundt Herligheden i hans Gaard. Hvis han lod sin Gaad forfalde i meget betydelig Grad, forhuggede sin Skov eller paadrog sig mange Restancer, kunde Kronens Ridefoged eller den Herremand, der havde Højheden over ham, faa ham dømt fra Gaarden, men denne skulde lovbydes paa Thinget til den dømtes næste Slægt; hvis der da af denne ingen mødte og vilde tage imod den, blev den tildømt Kronen eller Herremanden som Fæstegods.

Den 20/12 1649 lod Mogens Sehested til Mullerup afgive Syn paa Thinget over Rasmus Jensens Gaard i Ellerup. Manden havde paadraget sig 15 Dal. 1 Mk. 10 Sk. i Landgilderestance og hugget 5 Bøgetræer, der ikke havde været ham udviste. 19 Bindinger Hus vare slet borte; de to Huse, der stode, manglede 96 Tr. Langhalm, 16 Al. Fodstykker, 1 Tylt Spær, 1 Højsule, 2 Tylt Lægter. Paa Stuehuset manglede 1 Tylt Spær, 2½ Tylt Lægter, 4 Tylt Deller, 5 Stolper, 4 Bjælker, 12 Al. Fodstykker. Han satte derfor i Rette, om Manden ikke burde have sin Ejendomsret forbrudt, men Dommeren fandt, at han burde have sit Husbondehold forbrudt. — Før Krigen var en saadan Sag ligesaa sjælden, som det efter Krigen blev almindeligt.

Efter adskillige Synsvidner synes Selvejergaardene ofte at have været opførte som smaa Herregaarde med teglhængt Stuehus, muret med røde Mursten og prydet med Karnapper. Paa Selvejerens Grund laa ofte et eller flere Smaahuse,

hvis Beboere arbejdede for Husbonden, medens de til Gjengjæld fik Græs og Foder til en Ko og noget Korn saaet.

Den arbejdende Klasse var ikke talrig og blev godt lønnet. 1649 skulde en Mand i Fjellerup give sin Karl i Sommerløn Grøden efter 8 Skp. Blandkorn og 12 Skp. Havre, 2 Mk. Penge, Vadmel og Lærred, Sko, Træsko og Handsker, men Karlen maa kunne have opnaaet mere hos en anden, da han undveg sin Tjeneste. Det kan derfor ikke undre os, at vi træffe Tilfælde, hvor vi finde Husbonden i betydelig Gjæld til sine Tjenestefolk. Den $^{13}/_{2}$ 1640 søges Jep Jørgensen i Kullerupgaard af sin forrige Karl Jens Andersen for 18 Sldr. med 3 Aars Rente, for Leje af en Ko i 3 Aar 11 Mk., 1 Otting Smør, 5 Skpr. Havre, 1 R$ for Havre, han hentede i Lørup Mølle, endelig 3 Mk. i Løn.

Præsterne kunne vel ogsaa i visse Maader siges at høre med til Landbostanden. Før Krigen synes de fleste at have været velhavende, nogle vare endogsaa meget rige Folk, der baade ejede Jordegods og Kjøbstadgrunde. — Det kunde heller ikke godt være anderledes, end at de maatte sidde i Velstand, thi Avlen havde været god, Tienden altsaa ogsaa, og til mange Præstekald hørte en eller flere Gaarde, som Præsten fæstede bort og nød Landgilden af.

Vi ville slutte denne korte Oversigt med et Forsøg paa at give et Billede af Landskabets Udseende i Nyborg Lehn, saaledes som talrige Synsforretninger have tegnet det for os. De mange Hegn, der nu skille mellem Mand og Mand og mellem den enkeltes Marker, maa man tænke sig borte, og man kan da let forestille sig, hvorledes det bakkede Terrains bløde Omrids maatte træde tydeligere frem. Ganske vist var der Hegn mellem Bymarkerne, men disse Hegn fulgte beskedent Jordens Fald, og vel havde den enkelte

Mand mange smaa Indhegninger, som Tofter, Enghaver, Skovhaver, Fole- og Hestehaver foruden den egentlige Have, men disse smeltede enten sammen med Byen, hvis Grund de oftest udgjorde, eller ogsaa vare de saa helt smaa, at de vare uden væsenlig Indflydelse paa Egnens Karakter. Skjønt Skovene optoge en større Del af Landets Overflade end nu, vare dog de enkelte Skove af mindre Udstrækning og spredt liggende, men de maa have dannet skjønne Grupper, da Træerne vare mægtigere end Nutidens og opvoxede i naturlige Former. Landsbyerne vare store og velbyggede. Datidens Sule- og Aasebygninger stode i Soliditet over Nutidens, og Korstuen var en ikke ringe Prydelse for Vaaningshuset. Præstegaardene og de jordegne Gaarde havde som oftest Tegltag. Kirkerne vare vel holdte og i Reglen prydede med Blytag. Kirkegaardsmuren var opført i Kalk og belagt foroven med Tagsten; den var omgiven med mægtige Aske- og Elmetræer. — Ved enhver Gaard var en god Frugt- og Humlehave; Most og stærkt Øl vare yndede Drikke, hvoraf Fynboen forbrugte betydelige Mængder. Haverne vare hegnede med Pileplantninger. Den fynske Bonde glemte intet Aar at plante sine Pile og Podninger eller lægge sine Humlekuler. Saa stærk var Vanens Magt, at han end ikke undlod det i Krigstiden — som Synsvidnerne udvise — paa de Godser, der bleve mindst ilde medhandlede[1]). Tager man endvidere i Betragtning de mange ny og smukke Herregaarde, kan man godt forstaa, at Arent

[1]) F. Ex. Vindinge Herreds Thingb. f. 1663 $^{9}/_{9}$. Under Vindinge, hvor kun 2 Gaarde, den ene i Ufredstid afbrudt, den anden 26 Bindinger afbr., 12 Bdgr. brøstf., Stuehuset mangler Fodst., hørte under Ellensborg, tilføje Synsmændene: Belangende Empoder, Humlekuler og Pile, er saaledes alle Steder, som det sig bør, forsaavidt deres Haverum kan taale. Denne Ytring maa naturligvis referere sig til alle foranstaaende Syn og ikke blot til de 2 Gaarde.

Bærentsen kunde fristes til at udlede Øens Navn af Ordet «fint», «for des herlige Beskaffenhed og Vilkaar».

Det maa dog ikke fordølges, at der allerede før Krigen mærkes en Tilbagegang ogsaa i Bondestandens Vilkaar, der maaske vilde have vist sig endnu tydeligere, hvis der ikke for Aarene 1651, 52, 53, 54, 55 og 56 havde manglet alle Kilder i Lehnets Archiv til dets Historie. Det kan dog i de senere forekommende Retssager mærkes, at ikke saa faa Selvejerbønder havde begyndt at arbejde med en betydelig Gjæld, der sikkert nok havde sin Rod i de store Udgifter, Landet paaførtes ved Christian den fjerdes Krige.

At Fæsterne maatte gaa tilbage i Formuesvilkaar var selvfølgeligt efter den højst ukloge og uretfærdige Bestemmelse om Adelens Eneret til at fede og drive Handel med Fedekvæg. Naar Fæsteren var henvist til udelukkende at skaffe sig den fornødne Indtægt af sit Korn, maatte han paa sin Jord anvende et Udpiningssystem, der i sine Følger maatte blive lige fordærveligt for Jorddrot og Jordbruger. At Bonden søgte ad Omveje at fede og afhænde sit Kvæg, har man fra det 17 Aarhundredes Begyndelse mangfoldige Exempler paa, men man har ogsaa mange Exempler paa den Omhu, hvormed Herremændene vaagede over, at sligt ikke skulde ske. Det gik dog mange Gange godt for Bønderne, naar det kunde lykkes dem at bevise, at de havde overladt det paagjældende Kvæg til en anden for Penge, som de vare ham skyldige. — Men, selv om enkelte Bønder, særlig langs Fyns sydlige Kyst kunde omgaa Lovene, blev det uden væsenlig Betydning for Standen i sin Helhed.

Ogsaa i politisk Henseende stod Bonden næppe saa heldigt som tidligere. Herredsfogden var vel endnu en Bonde, men han valgtes ikke længere af Herredsbønderne,

men beskikkedes af Kongens Lehnsmand. Ogsaa paa Præstevalget begyndte deres Indflydelse at tabe sig, idet Herskaberne — det haves der ikke faa Exempler paa — benyttede deres Indflydelse paa Fæsterne til at fremtvinge et Valg efter eget Tykke. — Inden for Sognets snævre Grænser rørte sig derimod Livet endnu som i Oldtiden. Sognestævnen var et Herredsthing i det mindre, og Byloven nød fuldt saa megen Agtelse som Landsloven. Den indskrænkede sig ikke til Regler for Jordens Drift, for Hegn og Fred, men bestemte blandt andet ogsaa Bøder for Trætte og Slagsmaal. Svindinge-Lamdrup Bylov f. Ex. bød, at den, der havde slaaet en Lavsmand blaa og blodig, skulde bøde en Oxe. — Ikke altid gik det fredeligt til paa Stævnen; mindre Trætter bilagdes vel hjemme, og for mindre Saar dømte Naboer og Venner efter gammel Vedtægt, men undertiden kom Sagerne ogsaa for paa Herredsthinget, og derved ere nogle Minder blevne bevarede om Datidens Landsbyliv. Enkelte saadanne ville vi fremdrage:

Den $^{23}/_{8}$ 1649 klager Erik Frederiksen paa Rygaard paa sin Husbondes Tjeners Lavrids Andersens Vegne, hvorledes denne paa sin «farende Vej» mellem sin Gaard og Kirken (i Langaa), hvor han vilde gaa op og ringe Klokken for at samle Almuen til Stævnen at tale med dem om Hegn at holde for deres Rugmark, da er han først overfalden af Niels Hansen uden nogen given Aarsag og meget ilde medhandlet med Hug og Slag, og da de skiltes ad, gik Lavrids Andersen hen og satte sig paa Bænken under Majtræet og vidste sig ingen videre Fare at paastaa. Da kom Lars Hansen til ham uden uden nogen videre Ord og slog ham først 4 blodige Slag paa sine Arme med en Spade; siden kastede han Spaden og slog ham nogle Gange til Jorden[1]).

[1]) Gudme Herreds Thingb. f. nævnte Aar og Dag.

I Sommeren 1663 havde Dals Møllers Kvæg gjort Vantinge Bymænd Skade paa deres Korn. Efter Vedtægten dømte de ham til at betale 1 Td. Øl. Da han ikke vilde gaa ind herpaa, gik Oldermanden med nogle af Bymændene til Møllen for at pante ham. De begjærede nu Pant første, anden og tredje Gang, men Møllerkonen raabte, at den, der rørte hendes Pant, skulde ske en Ulykke. Desuagtet toge de en Messingkjedel, men Konen, Ellen Sørens, kom efter dem med en Gjærdestaver, hvormed hun vilde prygle Oldermanden, hvilket hans Medfølgere dog afværgede. Imidlertid kom begge hendes Sønner med hver en dragen Kaarde, hvormed de saarede 4 af Mændene[1]).

S. Aar, da Vesterskjerninge Mænd sade paa Stævnen for at høre paa de 8 Mænd, der havde synet Gjærder, og som skulde «kjende paa Byens Vedtægter», kom en Mand lidt til Ords med en af Synsmændene og forlangte blandt andet, at de skulde vise ham de Stykker Hegn, for hvilke han skulde betale «Vide». Da den tiltalte Synsmand svarede ham, at saa skulde han have gaaet med, saa kunde han have set det selv, blev han vred og slog til Synsmanden med sin Stok, men denne betalte dette Slag med et Hug af en gammel Stridshammer, der blev Mandens Bane[2]).

I den svenske Krig kom Bønderne i Nyborg Lehn ikke til at tage aktiv Del, skjønt de vare inddelte i et Slags Landeværn, der dels skulde gjøre Tjeneste som Bavnvagt, dels som Kystvagt. Denne Kystvagt kunde være højst an-

[1]) Salling Herreds Thingbog.

[2]) Om en ejendommelig Stævneforhandling se min Afhandling: «Udsigt over Hexeprocesser i Salling Herred» Fyns Stiftstidende 1874, Nr. 81.

strengende, da den tit skulde gjøres langt fra Hjemmet. Det maa dog have været Regjeringens Plan at anvende Landeværnet til dermed at forhindre Fjendens Overgang til Fyn. Der laa i det sydlige Fyn 500 Ryttere og 450 Soldater, som skulde forstærke Folkevæbningen. Salling Herredsmænd idetmindste vare ogsaa blevne samlede og havde tiltraadt Marschen, men under Vejs fik de Underretning om, at Fjenden havde fuldført Overgangen. Landeværnet blev da opløst. Fjenden tog Fodfolket til Fange i Faaborg, Rytterne i Svendborg. Det er uhyggelige Minder, der knytte sig til disse Troppers Ophold paa Fyn, som de skulde have hjulpet til at forsvare. Vi ville fremdrage nogle af disse, da de ret vel tjene til at bekræfte, hvad der fra andre Kilder er fremdraget angaaende den danske Hærs Mandstugt i denne elendige Krig:

Den $^{30}/_{9}$ 1665 fører Sandholts Bønder Thingsvidne for, at det Aar, Svensken indtog Landet, omtrent 5 Uger før St. Mikkels Dag, da havde Sandholts Tjenere Hs. Kgl. Majestæts, vores allernaadigste Arvekonges og Herres egne Folk til Indkvartering, hvilke vare langt værre end de Svenske, efter som en fattig Mand da ikke maatte raade lidet eller intet over, hvis ringe Middel de havde i Huset, saa at de saaledes derover bleve forarmede, at de ikke vare mægtige deres Husbondes Fuldmægtig nogen Landgilde at kunne yde[1]).

Rytterne fik et ikke meget bedre Skudsmaal i Sunds Herred. Flere Thingsvidner fra nævnte Herred for 1657 vise, hvorledes disse Ryttere grebe forstyrrende ind i alle Forhold, ikke mindst derved, at de altid holdt med dem, der havde Uret. I Rødskebølle ved Svendborg holdt saa-

[1]) Salling Herreds Thingb. for 1664—67.

ledes en Skrædder, Rasmus Jørgensen, et ilde Hus med Svir og Drik, Horkvinder og Spil, saa Bymændene i Fredstiden ofte havde levet i Frygt og Fare og tit mulkteret ham efter Vedtægten, undertiden ogsaa faaet ham dømt paa Herredsthinget. Da Ufreden begyndte at nærme sig, glædede Familien i det slemme Hus sig og truede Bymændene med, at nu skulde de faa deres Betaling, hvad ogsaa skete, thi dette Hus virkede meget tiltrækkende paa Rytterne, der øvede mange Optøjer i Byen og blandt andet ødelagde Byens Fold, naar der i den stod optaget fremmed Kvæg[1]).

P. Madsen i Trunderup var 1657 Delefoged paa Kronens Gods i Sunds Herred og forestod Indkvarteringen, naar der kom Krigsfolk gjennem Byen. Han fik 2/12 1657 det Skudsmaal af menige Bymænd, at han ikke havde fornærmet dem med Indkvarteringen, men det maa nok ikke tages saa nøje med denne Erklæring, thi samtidig fører han Sag med to af Bymændene, af hvilke den ene havde sagt i Kværndrup, at P. Madsen skulde ikke tage saa haardt paa med de Ryttere, medens den anden beskyldte ham for at have vist Rytterne til ham, da de ødelagde hans Hest og toge den fra ham.

Det maa utvivlsomt have været i en skrækkelig Spænding, Fynboerne ventede Fjendens Komme, thi efter den Forsmag paa Krigstiden, de havde faaet af den Haandfuld danske Tropper, de havde havt i Indkvartering, maatte de jo vente det grueligste, naar Fjenden kom. Til Ære for Karl Gustavs Hær var dens Opførsel bedre, end man havde ventet sig. Om egentlig Mishandling af Beboernes Personer melder intet Thingsvidne. Værst vare Polakkerne i den svenske Hær, efter flere Thingsvidners Udsagn, thi de kunde

---

[1]) Sunds Herreds Thingb. for 1657.

ikke taale den stærke Kulde; de drak baade Dag og Nat for at holde sig varme og pryglede Bønderne til at stjæle Tømmer af hinandens Gaarde for dermed at vedligeholde Ilden.

Anden Dagen efter at Svenskerne havde faaet Fodfæste paa Fyn, naaede de Nyborg Lehn. Der kom da en Flok til Damsbo, Anders Billes Gaard, hvor de plyndrede i 2 Dage. Fjerde Dagen efter kom Generaladjudantens Tjenere og Admiral Wrangels Folk med 33 Heste. De laa paa Gaarden i omtrent 9 Uger og fortærede alt spiseligt. Paa Stensgaard i Svaninge Sogn lod en «Graf Loduig», til hvem Gaarden var assigneret, sin Kvartermester og sine Folk borttage alt, baade Kvæg og Korn, saa Gaarden ved deres Bortrejse næsten stod øde. Siden blev Grev Waldek, som laa i Svendborg og Generalmajor Bøddicker, som laa i Assens, Gaarden assignerede, og de lagde den ganske øde[1]). Uheldigt stillede vare de Byer, hvor flere Veje stødte sammen; Hillerslev Sogn blev saaledes plyndret 8 Dage i Rad; det almindelige var ellers 3 Dage. Den 11/4 1663 føres Thingsvidne for, at de Aaringer, Svensken var her i Landet, vare Hillerslev Mænd ikke mægtige for at faa saaet helt eller halvt. Af det lidet, de avlede, tiendede de til Nybøllegaard, men Forpagteren fik ikke Gavn deraf, thi det blev ham fraplyndret tilligemed hans eget. 4 Gaarde bleve i den Tid øde, og de samme stode endnu øde 1662. I Østerhæsinge bleve Aabylundsgaardene plyndrede og Skovhusene afbrændte. Samme Skjæbne traf Skadegaarden i Vesterhæsinge Sogn. Den dertil hørende Del af Kistrup Skov blev omhugget og bærer endnu Vidnesbyrd derom, idet den nuværende Bestand er fremkommen af Rodskud fra Stubbene.

---

[1]) Sall. Herr. Thingb. 1663, fol. 206—7.

I Horne Sogn maatte Peder Degn ifølge Thingsvidne af 21/11 1663 fire Gange fly fra Hus og Hjem, medens Fjenden plyndrede hans Gods: Aaby og Aastrup bleve stærkt medtagne, saa de kun kunde saa en meget ringe Sæd «Aaret efter Gud gav Fred». Rantzauholms Gods synes at have sluppet godt, da Fogden Peter Byrting (ell. Børting) aftingede den tredje Part af Brandskatten og fik «Salvegarde». Brobyernes Skjæbne er bekjendt. Til det bekjendte kan føjes dette: Den 17/12 1664 fik Henrik Olufsen, Forpagter paa Tybrind og Medejer af Flintholm det Skudsmaal af Lundegaards Bønder, «at i den svenske Fejde, da han var deres Foged, gjorde han sig fortjent til deres allerstørste Tak for den store Omhyggelighed, han havde for dem med deres Hustruer og Børn, udi den allerbesværligste Krigs- og Dyrtid, idet han, da de Svenske indkom, i Husbondens Fraværelse, formindet sig paa deres Vegne og lod dem salvere og ved høje Officerers Bistand haandhæve og forsvare for al Plyndren, Røven, Mord og Brand, endogsaa siden, da de formedelst de gemene kejserlige, polske, kurfyrstelige brandenborgske Folkes Plyndring ikke kunde svare Kgl. Majestæts Paabud, dem forstrakt og opholdt». Den 3/10 1663 fører Herr Peder Jørgensen Klingenberg i Sønderbroby Thingsvidne for, at han ikke aleneste, da de Svenske vare her i Landet af dem nogle Gange blev plyndret og ilde medhandlet al den Stund, de vare her, men endog af de Brandenborgske, Kejserlige og Polakker, saa den fattige Mand tit og ofte sin Gaard maatte undløbe. — Sunds Herred blev skrækkelig medhandlet. Egeskovs Gods slap dog efter Omstændighederne taaleligt, da den dygtige og modige Foged, Mathias Bannermann, ved sin aabne og mandige Færd satte sig i Respekt hos de svenske Befalingsmænd. Han havde dog ikke lidet at kæmpe imod; det synes endogsaa,

som Grev Ulfeld til sin Tid tænkte paa at erhverve sig Godset. Den 7/8 1660 fører Bannermann saaledes Thingsvidner for, at nogle Dage efter, at de Svenske kom i Landet, kom Thomas Henriksen fra Volstrup til Egeskov, hvor Grev Ulfeldts Hovmester var indlagt. Thomas gik da ind til Fogden paa dennes Kammer og udskjældte ham. Dagen efter kom Th. H. i Stalden, da Mathias Bannermann var rejst til Odense, og sagde til Staldkarlen: «Djævelen skal fare i din Skjælm, hvorfor rider du mine Heste? Mine Heste have ligesaa godt Lov til at staa i Stalden som Otto Krags». Han spurgte da Karlen, hvem han tjente, og da denne svarede Otto Krag og spurgte Th. H., hvem han tjente, sagde denne: «Da tjener jeg Grev Ulfeld, min gamle Husbond, som jeg har tjent tilforn». Derpaa tog han en Stok og slog ned paa Staldkarlen og sagde derhos: «Du skal her af Gaarden baade Du og Fogden, det Djævelen skal fare i Eder til sammen!» — En af Egeskovs Bønder vidnede, at imidlertid Grev Ulfelds Hovmester laa paa Egeskov, da stod han med flere af sine Naboer paa Korsbroen hos Thomas Henriksen og en anden af Hovmesterens Folk, som laa hos Præstens i Kværndrup paa Salvegarde. Da sagde Th. H. til dem: «Nu skal Otto Krag og hans Fogder ikke længere prakke eder over. I faa en bedre Husbonde, saa her bliver med Guds Hjælp ingen Nød herefter». Da spurgte nogle af Mændene ham ad, hvem de da skulde tjene. Th. svarede, at Grev Ulfeld skulde have Gaarden igjen; thi det var den rette sande Arving, som Gaarden hørte til, som den havde gjort tilforn. Item sagde Th. Henriksen, at han skulde være Foged herefter. Det lykkedes dog Mathias Bannermann at hævde sin Ret som Foged og at opholde Bønderne i de strenge Aar. Han fik efter Krigen det herlige Skudsmaal af alle Egeskovs Tjenere, «at han baade i Freds- og i Fejdetid havde handlet ærligt

og godt mod dem og lagt sin største Flid i, at de kunde blive bevarede ved Gaardene. I Fejdetiden havde han gjort mange Rejser for dem og ofte svævet i Livsfare. Han havde ejheller havt anden Handel med de Svenske, end han havde været nødt til og kunde være bekjendt».

Løgtved Gods led meget i Fejdetiden, som det nedenfor anførte Syn[1]) udviser:

Stenstrup: Christoffer Nielsens Grd. øde, Ip Hansens øde og Husene nedbrudte, Søren Buchs øde, Niels Fus øde og Husene afbrudte, Rasmus Jensens øde og Husene nedbrudte, Iver Hansens ligeledes; Lavrids Pedersen og Peder Boesen sidde endnu i deres Gaarde, dog Husene ere fast ganske ruinerede og fandtes hverken Korn eller Foder derudi og har ej videre til Sæd og deres Underholdning, end Husbonden dem maa forskaffe. 4 Gadehuse der i Byen ere der endnu Folk i, som betle deres Brød, og ere Husene næsten fordærvede og øde.

Lille Løgtved[2]): Michel Plov, øde og Husene nedbrudte, Knud Rasmussen. øde og Husene nedbrudte, Anders Lavridsen øde, Jens Mikkelsen og Hans Eriksen saa og Morten Ibsen en Gadehusmand sidde endnu i Husene, dog der fandtes hverken Foder eller Korn udi og har ej videre til deres Sæds Fornødenhed eller Underholdning, end Husbonden dem skal forstrække.

Hundtofte: Anders Nielsen øde, Anders Jørgensen øde, og Husene nedbrudte; Simon Mortensen øde; Morten Niel-

---

[1]) Sunds Herreds Thingb. f. 1660 $^{7}/_{11}$.

[2]) En i Svaninge endnu levende Gaardmand, hvis Moder stammede fra Lille Løgtved, hvor hendes Forfædre i Svenskekrigen havde en Gaard, har meddelt mig et Familiesagn om, hvorledes de i den Gaard frelste sig for Plyndring ved at slaa Porten itu og ryste Fjæren ud af en Dyne udenfor. Hvis Sagnet er sandt, maa Nøden næppe have været saa stor, som ovenstaaende Syn udviser.

sen øde; Hans Bold, Niels Jensen, Lavrids Nielsen og Jep Pedersen ere endnu i deres Gaarde, dog Husene meget og fast ganske ruinerede, og fandtes derudi hverken Korn eller Foder; de have ejheller videre til Sæden og deres Underholdning, end Husbonden dem kan forskaffe. 5 Gadehusmænd der i Byen ere endnu ved Stedet, dog Husene meget ødelagde, og de selv betle deres Brød.

Lunde: Frants Jensen øde og afbrudt. Peder Jørgensen er endnu ved sin Gaard, dog Husene ere fast ganske øde, og findes derudi hverken Foder eller Korn; de have ej heller til Sæden, uden Husbonden det vil forstrække.

Højerup (Dongs) Hans Jørgensen øde og Husene afbrudte.

Heldager: Hans Nielsen øde og Husene afbrændte, Hude Mølle øde og afbrudt, Hyllebjerg Mølle beboes endnu, dog den meget er fordærvet. I Hyllebjærg Skov er hugget 51 Bøge, i Folehaven 4 B. Skovene til Lunde og Højerup Graardene befindes vel ved Magt. Skovene til Heldager befandtes ganske at være borthuggede.

Hvidkilde Gods var endnu værre medhandlet, da baade Herskab og Foged flygtede, da de Svenske kom. Bønderne ansaa sig derfor heller ikke forpligtede til at holde ud ved Gaardene eller de øde Tomter — thi de fleste Gaarde bleve strax nedbrudte eller brændte — men flyttede ind paa andre Godser. Følgende Thingsvidne giver en ret anskuelig Fremstilling af Tilstanden i Plyndretiden.

Den 8/7 1663 lod Rasmus Knudsen Lærke i Egense stævne Øvrigheden, Fru Karen Bille paa Hvidkilde, og de Børn fra Rødemølle, Vidner at paahøre, hvorledes det gik med R. Lærkes eget Gods og det Gods, han af Øvrigheden var paalagt at være Værge for. Et Vidne berettede, hvorledes det var ham i Guds Sandhed vitterligt, at i de første

Plyndredage, da Svensken kom her i Landet, da var der et Parti af de Svenske i Rasmus Lærkes Gaard og plyndrede, og da saa han, at der kom en svensk Rytter ud af R. Lærkes Gaard og havde slg. Lisbeth Møllers bedste Kaabe og et Skjørt over sin Arm og havde det udtaget i R. Lærkes Gaard, og han lagde samme Kaabe og Skjørt i sin Tværsæk og red bort dermed. Et andet Vidne berettede, at han var i Gaarden og saa samme Rytter hugge Laaget i Stykker paa den Kiste, der kom fra Møllen med Børnegodset i og saa ham udtage samme Kaabe og Skjørt med andet Gods, der var i samme Kiste. Alle vidnede, hvorledes R. Lærke ved denne Plyndring mistede aldeles, hvad han havde, baade sit eget og Børnegodset, samt Kvæg og Bæster, saa han maatte gaa fra Hus og Gaard med Hustru og Folk og var i den Ufredstid fra Gaarden i mere end et halvt Aar.

Østerskjerninge Sogn blev ogsaa haardt medtaget. Herredsfogden i Sunds Herred, Lavrids Andersen paa Ullemose, fører $^6/_2$ 1661 Thingsvidner for, at i al Fejdetiden stod de Svenskes Vagt altid ved Ullemose, og tit og ofte kom der i Plyndretiden store Partier som ogsaa ellers, og den Dannemand Lavrids Andersen blev tit ganske udplyndret og fratagen Bæster og Kvæg samt ganske Huses Formue, saa han tit og ofte med hans fattige Hustru og Folk maatte undvige baade fra Hus og Gaard, og nu i Aar i Foraaret kunde han ikke faa Sæden i Jorden, formedelst han ikke havde Formue til at skaffe Bæster eller Kvæg til Ploven, fordi han saa meget var plyndret og havde Mangel paa Sædekorn. Af et Hus paa hans Stavn var Manden undveget uden hans Minde og flyttet til Hans Christensen i Østerskjerninge. Han havde ogsaa medtaget sin Ko, skjønt den var pantsat til Lavrids Andersen, for hvad han var denne skyldig. Et andet Hus paa samme Stavn var ganske øde, saa der hver-

ken var Stikke eller Stage paa Stedet. Da de Svenske 1659 udskreve Sogneryttere, blev nævnte Herredsfoged af den svenske Kommissær og Kammerraad Appelbom tagen i Arrest i Odense for de Penge, som af Strynøboerne skulde udgives til samme Sognerytter og hans Mundering, som var af hver Helgaard 2 Rd., hvilke Penge han maatte laane hos gode Venner og klarere med, før han slap ud af Arresten (Thingsvidne 27/9 1661).

Gudme Herred synes ikke at være sluppen bedre fra Ufreden end Sunds Herred[1]). Leerbech har i sin Beskrivelse af Ringe Sogn meddelt om Fjendens Ødelæggelser der, til hvilken Meddelelse kan føjes, at der ifølge Thingsvidne af 13/8 1663 i 1662 laa over 25 Gaarde øde i Sognet, og at mange af dem, der sad ved Gaardene, ej endnu 1663 vare komne til deres fulde Sæd, da de manglede baade Heste og Korn. Tienden havde for Aaret 62 været 2/3 af det sædvanlige før Krigen. Men alene denne Opgivelse viser, at Ringe ikke havde sluppet bedre end andre Egne. Henrik Thott til Boltinggaard var som de fleste Adelsmænd forgjældet før Krigen, og denne bedrede ikke hans Vilkaar. Han havde saaledes før Krigen laant 1000 Rdr. af Fru Anna Vind til Løgtved, for hvilken Sum han pantsatte Rynkebygaard, der beboedes af Niels Jensen og Knud Andersen og skyldte aarlig 5 Pd. Byg, 2 Pd. Havre, 1 Fd. Smør, 2 Foderoxer, 4 ℔ Erritspenge, 2 Lam, 4 Gjæs, 4 Par Høns. Nævnte Kapital blev ham under 1 December 1662 opsagt til Udbetaling i Juni Termin 63. Opsigelsen er saaledes paategnet:

«Opsigelsen er rigtig nok, men efter den Tilstand, vi

---

[1]) Jeg har kun i det væsentlige kunnet støtte dette Skjøn paa det tagne Syn over Præstegaardene, thi i Lehnets Archiv mangle Thingbøgerne for Gudme Herred i Aarene 1660, 61 og 62.

leve i, skal det være vanskeligt til den Tid Pengene at bringe til Veje; dog vil jeg gjøre mit Bedste.

Henrik Tott».

Da Kapitalen ej til $^{11}/_{6}$ 63 blev betalt, blev Gaarden udlagt til Fru Anna Vind. — 1665 døde Didrik Adriansen, Forpagter af Lammehave[1]). Hans Enke frasiger sig paa egne og umyndige Søns Vegne Arv og Gjæld og angiver som Grund herfor, at deres Gods og Formue blev dem frarøvet i Krigens Tid, og at han havde sat sig i Vidtløftighed ved sine Forpligtelser for sin Slægt.

Den $^{22}/_{1}$ 1663 fører Lars Pedersen i Svindinge Thingsvidner for, at han har mistet alt sit Kvæg paa adskillige Tider ved ulykkelige Tilfælde, og at han af de Svenske blev ganske udplyndret, saa han er kommen i største Armod.

S. D. stævnes forrige Foged paa Mullerup, Niels Andersen, paa velb. Niels Sehedsteds Vegne, fordi: «da Brandenborgerne 3 Dage efter, at Slaget havde staaet ved Nyborg, kom til Mullerup; de førte da med til Gaarden 2 brune Hopper og en brun Hest og toge i Stedet igjen af Husbondens egne opfødte Heste en sort stjernet Fole i 4de Aar = 80 Rd., en brun Fole i samme Aar = 80 Rd., en sort Hoppe i 4de Aar = 40 Rd., en brun Hest = 30 Rd., en skimlet Hoppe = 30 Rd., en hvid Hest = 30 Rd., endvidere en sortstjernet Oxe saa god som 16 Rd. Senere blev af Fjenden ført til og efterladt paa Gaarden 2 Køer, en graagrimet og en rødhjælmet.

Efter som det med Thingsvidner var bevist, at Niels Andersen havde tilegnet sig de 3 Heste og 2 Køer, som

[1]) D. v. s. den ene Halvpart «ny Lammehave», der ejedes af Hilleborg Aschersleben. Den anden Halvpart «gl. Lammehave» ejedes af Peder Brokkenhus.

bleve ladte tilbage, da Husbondens borttoges, og han dem ulovlig havde afhændet, efter at de havde staaet rum Tid paa Husbondens Foder og Græs, sattes det i Rette, om han ikke burde svare til disse Kreaturer med den efter dem faldne Afgrøde». — Herimod oplyste Niels Andersen under $^{19}/_{2}$ 1663, at den ene Ko gav Oberstløjtnant Frederik ham, da han rejste fra Gaarden. Den anden blev vel efterladt i Stedet for Husbondens Kreaturer, men den gav han til Ritmester Prang, der med sit underhavende Kompagni var bleven indkvarteret i Ellerup, for at han skulde rejse derfra, at Bønderne ej skulde blive totalt ruinerede. Dette indgik Ritmesteren ogsaa paa, mod at Fogden paatog sig at skaffe ham den maanedlige Contribution, der af Bønderne skulde udredes. Koen blev slagtet hos Rasmus Smeds i Ellerup. Til den ene Hest havde der meldt sig Ejermand, nemlig Bo Jakobsen, Forpagter paa Krumstrup.

Det hørte til Dagens Orden, at den Fæster, hvis Gaard eller Hus var bleven ødelagt i Fejden, søgte ind paa et andet Gods, hvor han med stor Glæde og Forekommenhed blev modtaget. Efter Krigen, da alle Jorddrotter havde saa mange øde Gaarde at besætte, blev der Travlhed med at tilbagefordre disse Flygtninge. Mange af disse Sager give højst interessante Oplysninger, men det vilde føre for vidt at gaa nærmere ind derpaa. En enkelt Sag skal dog her kortelig anføres for det Lys, den kaster over Personer og Forholde.

Den $^{23}/_{4}$ 1663 lader Peder Brokkenhus til Norskov fremlægge følgende Indlæg paa Gudme Herredsthing:

«Kjendes jeg underskrevne. Efter Boe Jakobsen Forvalter paa Krumstrup tiltaler en af mine Husmænd, som nu en 4 Aars Tid har boet i Lammehave Lykke, og nu vil, han skal tage en Gaard i Guldtved, som han tilforn nogen

Tid iboede, saa formener jeg paa Christen Larsens Vegne, eftersom han og andre flere maatte rømme fra Hus og Gaard og beholdt hverken Bæster eller Kvæg eller nogen Bohave, hvormed han kunde holde en Gaard eller en Bolig vedlige. Og da Fjenden blev slagen herudi Fyn, da skulde Boe Jakobsen og hans Husbonde skaffet ham nogen Hjælp, hvorved en Gaard skulde holdes vedlige med Bæster og Korn, indtil han kunde komme noget i Brug med Avlingen, da det igjen at contentere, mens nu i saa mange Aars Forløb, nu søger en fattig Mand, uanset (han) sidder kun i et ringe øde Hus og haver ingen Middel, uden det han kan gaa og tjene for de blotte Føde til Hustru og Børn, og nu saa mange Aar, som er forløben, nu søger en fattig Stodder, som hverken har et eller andet uden nogle nøgne Børn. Vil han tage nogle af dem at opføde, da kan han tjene Himlens Velsignelse og Jordens Grøde, som hjælper den Fattige, og derfor formener, at den Dannemand Herredsfogden jo noksom udfrier ham, Christen Larsen, for saadan unødig Trættes Paaførelse, og er venligen Dom begjærendes, efterdi det ikke med Gode kan bilægges, som jeg selv skrev Boe til om samme Sag.

Actum Norskov 23 Aprilis 1663.

Peder Brokkenhus
eg. Hd.

Da Christen Larsen ej kunde negte, at der jo af Boe Jakobsen blev ham tilbudt Hjælp, medens han sad i Gaarden, dømtes han til atter at inddrage i samme Gaard, og det havde saa til Følge, at Peder Brokkenhus den 11/6 1663 søger ham for ulovlig Undvigelse (!) af Gallebækshus, for nævnte Huses Brøstfældighed, og for nogle Elletræer, der vare huggede i Lammehave Lykke. — Den gode Mand

synes ikke at have været mere begjærlig end Boe Jakobsen efter Himlens Velsignelse og Jordens Grøde.

Ellensborg Gods var i Gudme saavelsom de andre Herreder bleven temmelig godt bevaret i Fejdetiden. I Følge Syn af 8/9 1663 var der ingen af Ellensborg Gaarde i Gudme Herred øde. Haverne vare endogsaa vel holdte med Pile og Poder.

Vinding Herred blev haardt medhandlet, dog vistnok mest i de sidste Dage, før Slaget stod ved Nyborg. I den Tid blev heller ikke Ørbeklunde Gods, der hørte til Fru Elsebeth Ulfeld, Søster til C. Ulfeld, sparet. Da Svensken begyndte Plyndringen, førte Bønderne deres bedste Heste til Herregaarden, hvor de mente, at de under alle Omstændigheder vilde staa sikkert hos Forpagteren, Ejler Sørensen, men de bleve tagne tilligemed hans egne. Selv Ellensborg Gods slap ikke for Plyndring i et og alt.

Værre gik det dog andre Steder end paa disse begunstigede Godser. — Fjenden var slem, men Landets egne Børn bleve nok ikke meget tilbage. Mads Nielsen i Eskildstrup stjal en Hest fra Rasmus Olsen i Søllinge, medens denne med mange andre søgte «Fjelster og Skjul» paa Hellerup mod de Svenske. Hesten havde R. O. skjult i sin Svogers Høgulv. (Thingsv. 27/2 1661).

Den 13/8 1661 stævnede Morten Rasmussen Aarslev velb. Christian Urne til Søbysøgaard angaaende en Ko, Morten R. tilhørende, der stod paa Søgaard, og som blev tagen udenfor Aarslev By af en Salvegarde, som laa i Demmestrup, en Rytter, som laa paa Søgaard, og en tredje Rytter, om hvilken han ej vidste, om han laa hos Bønder eller paa Gaarden. Da han krævede den paa Gaarden, svarede Skriveren ham, at den skulde, med mere Kvæg, være Proviant til Kongens Folk.

Mads Smed i Taarup, Frørup Sogn, fik Indfald om at lege Soldat under de Svenske. Han tvang Herredsfogden i Vinding Herred, Rasmus Hansen i Saaderup, til at kjøbe en svensk Uniform til ham; selv havde han en gammel hvid Hest, og saa indkvarterede han sig selv og Hesten hos Herredsfogden, hvor han i $1^1/_2$ Maaned tog Fourage til sin Hest og selv søgte Dug og Disk sammen med Lorenz Salvegarde under Oberstløjtnant v. Essens Kompagni. «Han var», som Herredsfogden efter Freden klager, «en besværlig, modvillig og fortrædelig Gjæst», som han ikke kunde slippe af med, skjønt Oberstløjtnanten ved en Seddel bevisliggjorde, at han ikke var Soldat under de Svenske. — Ophævelsen af al borgerlig Ret og Orden i saa lang Tid var i og for sig en stor Ulykke. Den Skare af Røvere og Stimænd, der i den nærmeste Tid efter Freden med en forfærdelig Hensynsløshed dreve deres Værk, vidner noksom om den dybe moralske Fordærvelse, der havde trængt sig ind i Samfundet.

Om Svenskernes Bedrifter i Vindinge Herred skulle vi meddele følgende nærmere Efterretninger: $^{27}/_2$ 1661 fremstod Jørgen Jørgensen i Refsvindinge med Bymænd og Naboer, der vidnede, at det var dem i Guds Sandhed vitterligt, at da Svensken var her i Landet, blev ham berøvet sin meste Formue. Resten mistede han i en skadelig Ildebrand, hvorfor han nødsages at søge medlidende Medchristne.

$^6/_3$ 1661 afgaves Syn over den halve Gaard i Bovense, som Hans Ibsen iboede. Ladehuset var ganske afbrændt af de Svenske, hvilket de gjorde, da deres Armé stod paa anden Dag ved Bovense, før Slaget stod for Nyborg. Stuehuset staar paa Hæld og kan ikke bebos, før det bliver af nyt opbygget. Den til Gaarden liggende Skov, der før-

hen var agtet til 2 Svins Olden bestaar nu kun af 4—5 gl. Stubber uden Top, der ikke kan bruges til andet end til at bage ved.

27/8 1661 afgives Syn over Kapitajn Mathias Bolts 2 Gaarde i Vindinge. Den ene var af Fjenden ganske ruineret paa Loft, Døre, Huse, Vinduer, Tag og Tømmer, og desuden blev der af Fjenden sat Ild paa samme Gaard. Om den anden Gaard var det Synsmændene bevidst, at den stod for højt i Hartkorn, saa Manden var forarmet. I Krigens Tid døde Manden, og Fjenderne nedbrøde og afbrændte Gaarden, saa der slet intet er paa Stedet.

S. D. blev der afgivet Syn over Præsten i Nyborg, Mester Hans Mules Fæstebønders Gaarde[1]): Til den Helgaard i Kullerup, Peder Jespersen endnu iboede, var der intet Korn saaet; Husene vare vel nogenlunde ved Magt, men Bonden havde aldeles intet, hverken Øg eller Fæ, og han selv, Kone og Børn maa tigge deres Brød, Livet dermed at opholde. Den Helgaard, Jørgen Hansen sidst iboede i samme By, er ganske og aldeles øde; 40 Fag Hus skal af nyt opbygges; Stuehuset, der er 15 Fag, mangler Vinduer og Døre. I Hjulby er den Helgaard, Peder Rasmussen tilforn iboede og afdøde, ganske og aldeles øde, saa der hverken er Hus eller Folk; den Helgaard i samme By, Rasmus Madsen før iboede, er ganske øde og af Fjenden afbrændt. Den ¼ Gaard i samme By, som Anders Pedersen Skomager iboede og bortdøde fra, er ganske og aldeles øde, saa der hverken er Tømmer eller noget paa Stedet. I Avnslev By er Rasmus Madsens Gaard ganske og aldeles nedbrudt og Tømmeret bortført. I Bovense By er den ¼ Gaard, som Christen Clausen iboede, ganske og aldeles øde

1) Fyns Stiftstidende 1874, Nr. 183.

og nedreven; Tømmeret er slet borte. Der var slet intet saaet til disse Gaarde. Gjærderne vare aldeles afrevne og borte. Der var ejheller Bygningsskov af Eg eller Bøg, hvormed disse Gaarde kunde ophjælpes.

$^{8}/_{4}$ 1661 vurderes den Ejendomsgaard i Ullerslev, Niels Olsen afdøde, for 22 Sldr. med al sin Tilliggelse. Den var aldeles ruineret paa Bygningerne.

$^{18}/_{11}$ 1661 fremkom Peder Hansen og Christen Hansen af Vindinge med 4 af deres Naboer, der berettede, at det var dem vitterligt, at de 2 Mænd i Ufredens Tid vare blevne berøvede og fraplyndrede al deres Gods og Formue, saavel som Kvæg og Bæster, og begge deres Gaarde vare blevne afbrændte, saa de intet havde at leve af men maatte besøge gode Mennesker og medlidende Medkristne om Hjælp og Bistand.

$^{28}/_{11}$ 1661 fører Povl Bertelsen i Skalkendrup Thingsvidner for, at han af Fjenden blev fraplyndret sin bedste Formue og deriblandt saavel af Mette Ibsdatters Gods som af sit eget, saa intet videre blev beholdt (af Børnegodset) end 1 Overdyne, 1 Pude, 1 Kiste = 6 ℞, foruden det han tidligere havde gjort i Penge.

$^{22}/_{11}$ 1661 fører Jørgen Hansen i Langtved Thingsvidner for, hvorledes det gik med hans Moders Efterladenskaber: Hvad han førte til Søren Hansen blev borttaget tillige med dennes eget; en Kaabe findes i Kavslunde hos Kirsten Hansdatter, 1 Ko i Kjerteminde hos Birgitte H. —. Det var meget almindeligt, at man saaledes ved at sprede Godset blandt forskjellige søgte at sikre sig mod, at alt blev borttaget.

S. D. fremkom Niels Bolt af Vindinge med sine Naboer, der vidnede, at han var en forarmet Mand og af Fjen-

derne ganske ruineret paa Hus og Gaard, Gods og Formue, hvorfor han nødsagedes at tage Betlerstaven i Haand.

Rækken af Thingsvidner angaaende Fjendens Røverier kunde meget forlænges, men de anførte vise tilstrækkelig Fremgangsmaaden. Forøvrigt maa disse Thingsvidner benyttes med en ikke ringe Forsigtighed, da man ellers lettelig kommer til at give et mørkere Billede af Tidsforholdene, end man i Virkeligheden har Lov til. Et Exempel vil oplyse dette:

Den 1/7 1663 fører Anders Ibsen Thingsvidner for, at han i de første Plyndredage maatte undvige sin Gaard, og at der ved samme Lejlighed blev ham fraplyndret en Del Gods tilhørende hans Broderbørn, hvis Værge han var. Efter 8 Dages Forløb kom han dog tilbage til sin Gaard og blev ved den til næste Vinter, da han fik Ritmester Hopmand i Kvarter, da blev han med Flere saa haardt med Contribution belagt, at hans øvrige Gods medgik, saa han intet beholdt tilbage men maatte age Sengesteder, Slydestænger, og hvis andet der fandtes til Nyborg, hvor Ritmesterens Tjener sligt modtog. Det Kobbertøj, han havde i Værge, havde han nedgravet i Høet paa Slyden, men Fjenden fandt det, og da Folk igjen turde vove sig ind i Gaarden, gik en Kone der fra Byen (Avnslev) ind med en af Gaardens Karle. Da de kom i Gaarden, fandt de en Messinglysestage, som Piben var brudt af. Karlen udbrød da: »Gud naade Anders Ibsen; nu er det Kobbertøj taget, der stod paa Slyden». Et Aar, efter at Slaget stod ved Nyborg, boede han til Leje i Rejstrup ved Nyborg. Han havde da en rød Hoppe, hvormed han dyrkede Jord til en Td. Korn.

Man skulde efter dette tro, at Anders Ibsen var meget at beklage, men han var — som saa mange andre en Skjælm, der havde bjærget en Del af sit Gods og nu ikke syntes

om at svare til det, han havde i Værge. — Den 24/7 1663 lod Thingskriver ved Sunds Herred, Knud Jensen, paa sine Søstres Vegne stævne Anders Ibsen i Avnslev til Sunds Herredsthing mod Vidner at paahøre. Da fremstod Peder Hansen og vidnede, at i forleden Ufredstid, da han var under Ritmester Hopmand og laa i Kvarter hos Anders Ibsen, da var han med Anders Ibsen med 2 Køer i Marslev og salvegarderede ham did, hvilket A. I. ikke kunde negte. En anden Gang salveg. han A. Ibsens Kone til Odense, og havde hun da med 2 Sække med Klæder, en Rok og en Dyne og saa meget andet Gods, som Vognen kunde bære, hvilket Gods blev afleveret i Graabrødre Kloster, (hvor Anders Ibsens Søn, Gregers Andersen var Hospitalsforstander). Dernæst fremstod Rasmus Rasmussen i Rødskebølle og vidnede, at da han i forleden Fejdetid laa under Ritmester Hopmand i Kvarter hos Anders Ibsen, blev der ført 5 Faar ud til Odense, hvilke Faar A. Ibsens Søn ved Salvegarde lod hente. En anden Gang førte han selv for ham en Kiste til Odense, og maatte han derefter sidde i Arrest, fordi han havde ladet ham bortføre dette Gods.

Herimod gjensvarede Anders Ibsen, at Køerne bleve tagne af Brandenborgerne, og Kisten og Faarene tilhørte hans Søn. Ellers henstillede han til den gunstige Øvrigheds Betænkning, hvorledes disse gode Venners Vidnesbyrd bør at agtes, eftersom de have tjent Fjenden, Landet til Skade og Fortræd.

Hvad foran er sagt om Thingsvidner, at de maa behandles med en vis Forsigtighed gjælder naturligvis endnu i højere Grad om Indberetninger og Samtidiges i al Almindelighed holdte Udtalelser om Tilstanden. En Ulykke kan vanskelig være saa stor, at Fortællerens Fantasi dog kan forstørre den. Det er ejheller altid sikkert, at den der

klager mest, har lidt det meste. Et ret mærkeligt Bevis her for er bevaret i en Skrivelse fra alle Salling Herreds Præster:

«Eftersom Kgl. Majestæts Amtskriver og Ridefoged efter Kgl. Ordre har ladet Præstegaardenes Bygning syne og taxere her i Salling Herred saavelsom i de andre Herreder under Nyborg Lehn og derefter begjærer Thingsvidne, da er det vort underdanigste Svar hertil, at vi aldrig have begjæret at kjøbe vore Præstegaardes Bygning ejheller have Formue dertil i nogen Maade, hvorfor det er vores samtlige saavelsom omliggende Herredspræsters underdanige Begjæring, at Hans Kgl. Majestæt, vor allernaadigste Herre og Konge vil efter de den gejstlige Stand allernaadigst forundte ny Privilegiers Art. 5 bevillige naadeligst, at vi maa nyde vore Præstegaarde med Bygning og andet Tilliggende som de af Arilds Tid havt have, begjære ogsaa allerunderdanigst, at højstbemeldte Hs. Kgl. Majestæt naadigst vil anse, at denne Provins baade af Fjenden saa og af de Allierede er saaledes medhandlet og udplyndret, at her findes vel næppe en Præst som har Formue at kjøbe Præstegaarden. Thi Sognene ere saaledes næsten overalt forarmede, at mangen en Præst ikke kan have sin Underholdning dera og her findes de, som Krigens Besværing har sat i en saadan bundløs Gjæld, at de ej kunne aflægge Renten langt mindre Hovedstolen, og end foruden det gives mange Steder Afgift til fattige, højst nødtrængende Præsteenker og bliver hjulpet paa fattige, fader- og moderløse Præstebørn, hvortil der findes ringere Indkomst af Sognet, end man troer. Saa det er os umuligt at kunne kjøbe vore Præstegaardes Bygning og derfor underdanigst og ydmygeligst begjære og visseligen forhaabe, at Hs. Kgl. Majestæt af medfødt Mildhed bevilliger os at nyde det herefter ligesom af Arilds Tid.

Det er vores underdanigste Begjæring, at dette maa læses, paaskrives og hos Taxeringen indføres begjære vi gjerne.

Datum Hillerslev Kirke 23 Maj 1663.

Henning Christensen
til N. Broby. Provst i S. H.

Rasmus Hansen
Rantzauholm og Krarup.

Jakob Hansen
Svanninge.

Niels Knudsen
V. Hæsinge—Lyndelse.

Gregers Knudsen
V. Skjerninge—Ulbølle.

Hans Gregersen
Ø. Hæsinge—Hillerslev.

Jakob Henriksen
Horne.

Jens Rasmussen
Espe—Vantinge.

Jakob Hansen Must
Allested—Vejle.

Jørgen Jakobsen
Aaby—Aastrup.

Peder Jørgensen
Sønder-Broby.

Lavrids Andersen
Jordlöse—Haastrup.

Den bedste Kritik over denne Skrivelse, der mulig i og for sig har havt sin Berettigelse, men som i Forhold til andre Herreders Vilkaar synes at savne en saadan, faas ved at sammenligne nedenstaaende Uddrag af Præstegaardenes Vurdering:

Salling Herred: Espe Præstegaard vurderet for 170 Rd.; dens Brøstfældighed = 43 Sld. 8 ß. Østerhæsinge P. = 150 Rd., Brøstf. = 23 Sld. 1 ℔. Haagerup P. = 200 Rd., Brøstf. = 10 Sld. 3 ℔ 4 ß. Vesterskjerninge P. = 190, Brøstf. = 18 Sld. 2 ℔ 6 ß. Aaby P. = 130 Rd., Brøstf. = 20 Sld. 3 ℔ 4 ß. Avernak P. = 104 Rd.; Stuehuset afbrændte for 3 Aar siden (ɔ: 1660); det er nu under Bygning; 1 Lade paa 15 Fag er brøstfældig, som Præsten ikke har Middel at opbygge. Lyø P. = 200 Rd., Brøstf. = 32 Sld. Svaninge P. = 160, Brøstf. = 20 Sld. 2 ℔ 8 ß. Jordløse = 120 Rd., Brøstf. = 16 Sld. 1 ℔. Vesterhæsinge P. = 130 Rd., Brøstf. = 33 Sld. 3 ℔ 14 ß. Sønderbroby P. = 224 Rd., Brøstf. = 27 Sld. Nørrebroby P. = 350 Rd., Brøstf. = 20 Sld. Allested P. = 150 Rd., Brøstf. = 28 Sld. 14 ß. Synsmændene be-

rette, at der paa ethvert Sted ved de respektive Gaarde findes noget gammelt Tømmer at forbedre Bygningerne med.

Sunds Herred: Dreyø P. = 37½ Rd., Brøstf. = 17 Rd. Strynø P. = 121 Rd., Brøstf. = 3 Rd. Vourre (ɔ: Vaarø i Bjerreby Sogn) P. = 281 Rd., Brøstf. = 48⅓ Rd. Lundby P. = 414 Rd., Brøstf. = 21 Rd. Skaarup P. = 256 Rd., Brøstf. = 43 Rd. St. Jørgens P. = 227 Rd., Brøstf. = 32 Rd. 1 ℔. Egense P. = 180 Rd., Brøstf. = 33 Rd. 1 Ort. Ollerup P. = 210 Rd., Brøstf. = 28 Rd. Østerskjerninge P. = 232 Rd., Brøstf. = 22 Rd. Stenstrup P. = 180 Rd., Brøstf. = 38 Rd. Kværndrup P. = 302, Brøstf. = 18 Rd.

Gudme Herred: Ovre P. = 290 Rd., Brøstf. 26 Sld. 12 ß Gudme P. = 130 Rd., Brøstf. = 59 Rd. 5 ℔. Hesselager P. = 280, Brøstf. = 38 Rd. 2 ℔. Langaa P. = 120 Rd., Brøstf. = 61 Rd. 3 ℔ 4 ß. Gudbjærg P. = 220 Rd., Brøstf. = 40 Rd. 3 ℔. Svindinge P. = 400 Rd., Brøstf. = 26 Rd. Ringe P. = 316 Rd., Brøstf. = 18 Rd. 3 ℔. Ryslinge P. = 130 Rd., Brøstf. = 48 Rd. 3½ ℔. Gislev Præstegaard var afbrændt 1661 og endnu ej 1663 fuldstændig opført. Den opførte Bygning vurderedes for 260 Rd.

Vindinge Herred: Vindinge Præstegaard blev meget ilde ruineret af de Svenske, som havde slaget deres Lejr paa Kirkegaarden, saa Præsten i langsommelig Tid maatte bo paa andre Steder; den vurderedes til 129 Rd. 2 ℔ og dens Brøstf. = 68⅔ Rd. 4 ß. Kullerup P. = 134⅓ Rd., Brøstf. = 20⅚ Rd. 2 ß. Frørup P. = 195 Rd., Brøstf. = 15⅓ Rd. 4 ß. Ørbek P. = 163 Rd., Brøstf. = 39 Rd. 8 ß[1]).

[1]) Den $^{25}/_{6}$ 1662 fremstilledes paa Vindinge Herredsthing en Vestfaler, Antoni Gude, der havde gjort Indbrud hos Præsten i Ørbek og frastjaalet ham en Klædning saa god som 20 Dlr., en Pung med 40 Dlr. og en sølvbeslagen Kniv. Dette synes ikke at tyde hen paa nogen Fattigdom i Præstegaarden.

Herrested P. = 172 Rd., Brøstf. = $55\frac{2}{3}$ Rd. Højerup P. = $93\frac{1}{3}$ Rd., Brøstf. = $46\frac{1}{2}$ Rd. 8 ß. Søllinge P. = $146\frac{5}{8}$ Rd., Brøstf. = $59\frac{1}{6}$ Rd. Flødstrup P. = $183\frac{1}{3}$ Rd., Brøstf. = 48 Rd. 20 ß. Skalkendrup Præstegaard blev afbrændt af Fjenden. Den opførte Bygning vurderedes til 124 Rd. Der manglede endnu for $156\frac{1}{2}$ Rd.

Om den Udskrivning, der fandt Sted til den svenske Hær findes kun lidt i Thingbøgerne; vi skulle deraf anføre: En Karl fra Lunde i Sunds Herred fører efter Krigen Thingsvidner for, at han havde betalt Ridefogden paa Løytved for sin Frihed, men desuagtet lod denne sine Folk tage ham med «Gevalt» og førte ham som Fange til Løytved og derfra til Nyborg, hvor han en Tid maatte tjene Rigets Fjender. Da hans Regiment senere fik Ordre til at forlade Øen og var kommet nærved Faaborg, saa han Lejlighed til at undvige og skjulte sig under stor Nød og Fare, til der atter blev Fred. «Han vilde heller sætte sit Liv i Vove end være mod sit Fædreland».

Den 22/5 1661 fremstod Anders Sørensen af Avnslev paa Vindinge Herredsthing og havde med sig 4 af sine Naboer, der vidnede, at det var dem vel bevidst, hvorledes fornævnte Anders Sørensen blev med Gevalt udtaget af de Svenske til Soldat, og medens han var i samme Tjeneste, blev hans Gaard afbrændt og hans fattige Formue ham fratagen, saa han nu er ganske forarmet og intet har til Levnetsmiddel sig selv og fattige Hustru og Børn med at opholde, hvorfor han nødsages at besøge gode og medlidende Medkristne og dem om Hjælp og Undsætning at anholde.

Det var dog ikke alle forhenværende svenske Krigsmænd, der rejste fattige hjem. De fra Slaget ved Nyborg undslupne svensk-danske Ryttere synes at have benyttet sig af deres Kundskab om de svenske Magasiners Beliggenhed til

at plyndre disse. Saaledes kom nogle Dage efter Slaget 4 Ryttere til Jakob Olsens i Aaby ved Skaarup; 3 af disse vare danske; den fjerde var en tysk Karl. Da de kom i Gaarden, angreb de de to svenske Karle, der laa samme Steds og skulde tage Vare paa Svenskens Gods, og den ene af disse fik sin Arm skudt itu. Siden bortførte de samme Gods, der bestod af 6 Sider Flesk, 10 Køer, 1 Tyr, 7 Faar, 1 Otting Smør, 1 Dyne, nogle Hynder, en lang Kjedel med Sild samt 1 Td. Malt, der laa paa Køllen. Godset delte de hos Kristen Kræmmer i Svendborg, der tog den ene Karl i sin Tjeneste.

«Da Gud gav Fred», eller «da vor egen Konge blev Landet mægtig», med disse Udtryk betegnes dette Tidspunkt, saa det sørgeligt ud paa Fyn. — Ikke blot i den Egn, hvor Slaget «ved Hjulby Sø»[1]) havde raset, var der sodede Brandtomter og øde, folketomme og nedfaldne Gaarde. Størstedelen af de Mennesker, som der havde levet og virket, vare døde af Hunger og Nød eller vare bortskræmte til andre Egne, hvor de med Flid opsporedes af deres Herskaber, der fik dem tvungne til at vende tilbage til deres Gaarde imod, at de forsynede dem med lidt Korn og de nødvendigste Kreaturer. Det var ikke med god Vilje, de vendte tilbage til disse Gaarde og Steder, til hvilke der for mange af dem knyttede sig skrækkelige Minder. Theori og Praxis strede en haard Kamp om Begrebet «Vornedskab». Af de mangfoldige Retssager om dette Forhold, jeg har

[1]) Saaledes betegnes det endnu af Almuen, og denne Betegnelse er ogsaa fuldstændig rigtig.

havt Lejlighed til at gjennemgaa, skal jeg kun anføre følgende:

Den 4/4 1663 lod Fru Karen Bille til Hvidkilde tiltale Niels Pedersen i Krarup, fordi han ulovlig er undvegen af hendes Gods. Hans Madsen i Rudme svarede hertil paa Niels Pedersens Vegne, at han med de andre maatte undvige Fjendernes Gevalt og Overfald og er siden kommen og har fæstet Bo paa hans gunstige Husbondes Stavn og der nogen Tid boet. Da efterdi der ikke her udi Landet bruges den Stil som udi Sjælland og Laaland, at nogen Bonde skal være «Skattehøne» (!), formener han, at N. P. bør være frikjendt og bo paa hans Husbondes Stavn, saa længe han udgiver Skyld og Landgilde. Dommeren kjendte, at efterdi det befindes, at han uden Minde og Vilje er dragen af Karen Billes Stavn, tilmed og en Del Landgilde til hendes Velb. resterer, vidste han ej rettere at kjende, end han jo pligtig er og bør sig igjen paa sit forrige Herskabs Stavn at indfinde eller og derfor at være i hendes Velb.heds Minde.

26/4 1661 bevises ved Thingsvidne, at Byen Sørup i Sunds Herred blev afbrændt af de Svenske, hvorfor Beboerne maatte undvige til de Steder, de kunde finde Beskyttelse. En af dem, Hans Hansen, havde fæstet Gaard paa Arreskovs Stavn i Tved Sogn, og det er i Anledning af hans Reklamation, ovennævnte Thingsvidne føres. Fru Christence Rosenkrantz havde forstrakt ham med 2 Heste à 12 Sldr., 1 Td. Rug til Brødkorn = 5 Sldr., 4 Skpr. Byg ogsaa til Brødkorn = 2 Sldr., 2 Maaneders resterende Rytter- og Soldaterpenge = 3 Sldr., 2 Tdr. Sædehavre = 4 Sldr., 4 Skpr. Ærter = 2 Sldr. — Derimod fik en Mand, der havde fæstet Gaard i Frørup paa Ørbeklunde Stavn Lov til

at drage, hvorhen han vilde, da Herskabet ikke havde formaaet at skaffe ham Sædekorn.

Selvejerne vare ogsaa i Mængde bortdøde eller undvegne, og en Mængde, ja man kan næsten sige de fleste jordegne Gaarde i Nyborg Lehn, gik ved den Lejlighed over til at blive Fæstegods. De færreste kom dog under Adelen, der havde den største Besværlighed med at faa sit eget Gods besat; det tog mange Aar, inden dette skete, men Kronen fik en Del; Ridefogden over Nyborg Lehn, Raadmand Jens Madsen i Nyborg og Fogderne Peter Byrting og Henrik Wrangel fik mange. Selveje var til godt Kjøb, 1 Td. Land kunde næppe opnaa en Pris af 24 Skilling. Priserne paa en Selvejergaard varierede fra noget over 20 til 80 Sldr. for Bygning, Skov, Ager og Eng. Det vil være nødvendigt at bevise dette ved Exempler fra forskjellige Egne.

28/8 1661 vurderes Jon Jørgensens og Jørgen Jonsens Grd. i Holmdrup, Skaarup Sogn for, 70 Sldr. og tilkjendes Raadmand Jens Madsen for Gjæld. Samme Mand havde tilgode hos Hans Nielsens Arvinger i Holmdrup 47½ Sld. 3 ß, hos Hans Jørgensen 26 Sldr, Lavrids Andersen 27½ Sld., Jørgen Rasmussen 32½ Sldr. Da de ikke havde andet at betale hans Fordringer med end deres Ejendomsgaarde, begjærte han sig disse udlagte. Den 18/9 1661 blev der afgivet følgende Syn og Vurdering over disse Gaarde: 1) Hans Nielsens G., som endnu med Tømmer af Husene er nogenledes beholden, er agtet og vurderet for 50 Sldr. Jørgen Rasmussens Grd., som og noget lidet Tømmer af Husene er beholden, have Synsmændene med al dens Tilliggelse agtet og vurderet for 35 Sldr. Lavrids Andersens Grd. er afbrændt og staar ikkun 5 Fag Hus, mest ruineret; de have vurderet den for 35 Sld. Slg. Hans Jørgensens Gaard er

slet afbrændt og findes ingen Bygning paa Stedet; den blev vurderet for 30 Sld. — Dommeren tilkjendte Jens Madsen nævnte Gaarde.

$^{20}/_{9}$ 1661 fører Jens Madsen Syn og Vurdering over slg. Peder Jørgensens Bondegaard i Raarud, «hvilken Gaards Bygning er ganske ruineret, saa blot en ringe Del Tømmer af Stuehuset staar og lidt af Ladehusene»; den blev vurderet for 56 Sldr., og da Gjælden ogsaa var 56 Sld., blev den udlagt til hans Gjælds Betaling.

$^{25}/_{9}$ vurderes Just Ibsens Gaard i Korkendrup for 45 Sldr. En anden Ejendomsgrd. i samme By, «ganske ruineret og brøstfældig» var under $^{6}/_{8}$ 1661 bleven vurderet for 20 Rd. En jordegen Gaard i Skalkendrup vurderedes s. D. for 35 Rd.

Ikke faa jordegne Gaarde gik ind under Kronen, fordi der ingen var, der vilde kjende sig ved dem og svare den paahvilende Afgift. Disse Forhold tog det undertiden lang Tid at ordne. Den $^{13}/_{1}$ 1665 tildømtes 3 jordegne Gaarde i Frørup at tilhøre Kongen som Fæstegods. I de foregaaende Aar havde mange gaaet den Vej.

For at gjøre Ulykken fuldstændig, var Vejrliget i alle disse Aar højst ugunstigt. 1658 og særlig 59 vare fuldstændige Misvækstaar, og Godsejerne maatte forstrække Fæsterne baade med Sæd og Fødekorn, saavidt deres Evner tilstrakte; den største Del af Herregaardens Marker maatte de lade ligge utilsaaede for dog nogenlunde at opholde Fæsterne. Det var naturligvis ikke af Barmhjertighed men af Nødvendighed, de gjorde saa overordentlige Opofrelser for deres Fæstere, thi forlode Fæsterne deres Gaarde[1]) eller om-

[1]) Det synes nemlig at have været Praxis, at den Fæster, der forlod sin Gaard (Stavn), skjønt han af Herskabet var tilbudt Midler til at vedblive eller gjenoptage Gaardens Drift, kunde fordres tilbage,

kom for dem, vare Herskaberne ruinerede med det samme. 1660 blev kun lidt saaet og lidt avlet. I Begyndelsen af 1661 rasede en forfærdelig Storm, der anrettede stor Ødelæggelse paa de af Svenskerne saa haardt medtagne Skove og om muligt holdt endnu værre Hus med de ilde medhandlede Bygninger. Det var da navnlig Tag og Vinduer, det gik ud over; der blev bogstavelig talt ikke ret mange hele Vinduer tilbage. En enkelt Synsforretning vil vise dette:

31/5 1661 blev afgivet Syn over Faldegaardens og Møllens Brøstfældighed. Paa Ladehuset fattedes Tag over 36 Fag Hus paa den ene Side samt den største Part Lægter. Under den søndre Lade ved Humlehaven fattedes Fodstykker under 5 Fag. Nogle Smaahuse i Gaarden manglede overalt Tag. Paa det ny Tag var og noget afblæst, der kunde erstattes med 3 Traver Langhalm. Paa Stuehuset manglede en Del Tag, Loft og Tømmer, 23 Vinduer vare fuldstændig borte, 33 vare itu. Paa Møllen manglede Tag over alt, Vinduerne vare mesten dels øde. Der var ikke andet Jærn tilbage i Møllen end en Tap i en Axel. Fæsteren mødte i Retten og svarede, at førend Rytterne og Fjenden kom her i Landet, stod Gaarden og var ved Magt holden, saa den kunde staa for et fuldt Syn, men hvad Skade, som er der paa, som Fjenden har gjort, og Guds Vejr afblæst, kan han ikke svare til, ej heller, hvad der af Møllen er bortstjaalet.

1661 blev et haardt Misvækstaar. En enkelt Synsforretning vil ogsaa i saa Henseende være ret oplysende:

25/9 1661 lod Otto Christoffer Ulfeld tage Syn over de Gaarde, «der ligge til Tersløse Gaard i Sjælland». I Beg-

---

medens dette var frugtesløst, naar Fæsteren ved Thingsvidner kunde godtgjøre, at et saadant Tilbud enten ikke var gjort eller ikke holdt.

strup har Chr. Jensen saaet 14 Skpr. Rug, avlet 16 Skpr.; 10 Skpr. Blandkorn til Halvs, deraf 14 Skpr.; 14 Skpr. Havre ligel., deraf 25 Skpr. Han kunde ikke det Aar taale at give i Landgilde mere end 2 Skpr. Rug, 2 Skpr. Blandk., 4 Skpr. Havre. I hans Skov var afhugget og afbrændt af de Svenske 24 Træer og nedblæst 14 Læs Ved. Søren Hansen havde saaet 17 Skpr. Rug og avlet 20 Skpr.; 12 Skpr. Blandkorn til Halvs, deraf 20 Skpr.; 2 Tdr. Havre til Halvs, deraf 24 Skpr. Han blev for det Aar sat for Landgilde, 3 Skpr. Rug, 3 Skpr. Blandkorn, 3 Skpr. Havre. I hans Skov er af de Svenske hugget 16 Træer, omblæst 8 Læs. Hans Rasmussen har saaet 7 Skpr. Rug og avlet 14 Skpr.; 8 Skpr. Blandkorn til Halvs, avlet 8 Skpr.; 12 Skpr. Havre ligl., avlet til sin Part 12 Skpr. Blev sat for Landgilde af 2 Skp. Rug, 2 Skp. Blandkorn, 2 Skp. Havre. I hans Skov har de Svenske hugget 12 Træer, hvoraf ligge 2 Læs Ved. I Ferridslev: Rasmus Henriksen har saaet 10 Skpr. Rug, avlet 10 Skpr., 12 Skpr. Blandkorn til Halvs, til sin Part 16 Skp., 8 Skpr. Havre ligl., til hans Part 10 Skpr. Landgilden blev sat til 2 Skpr. Rug, 2 Skpr. Blandkorn, 2 Skpr. Havre. I hans Skov er hugget 10 Træer. I Verninge: Niels Andersen saaet 10 Skpr. Rug, avlet 10 Skpr., 6 Skpr. Blandkorn, avlet 8 Skpr., 7 Skpr. Havre og avlet 12½ Skp., 3 Skpr. Hvede og avlet 3 Skpr. Landgilde: 1½ Skp. Rug, 1½ Skp. Blandk., 2 Skp. Havre. Den gamle Restance kunde de intet svare af det Aar. Endvidere havde de synet den Gaard i Rolfsted, Knud Hansen før beboede, og som nu var antaget af Thyge Sørensen. Skoven til samme Gaard var ganske forhugget og næsten en øde Skov. Til den Bolig i Volden, Jesper Jensen beboede, havde kun været saaet 1 Skp. Ærter; der er ingen Skov til samme Bolig, og Manden

kan ikke taale at svare noget. Den Bolig i Ørsted staar endnu øde; Manden undveg samme Bolig i Svenskens Tid.

Paa Herreborgen saa det kun lidt bedre ud end i Bondens Hytte. De prægtige Herresæder fra forrige Aarhundrede stode som Ruiner med afblæste Tage, raadnede og afbrudte Lofter, Vinduerne ude, Dørene borte eller uden Laase. — Nogle strax efter Krigen tagne Synsvidner vise dette: Den 26/11 1660 vare Anders Eggertsen i Ballen og Hans Markussen paa Holm i Herredsfogdens Overværelse paa Nielstrup, hvor de forefandt følgende Brøstfældighed paa Ladehuse og Borggaard, som det var nødvendigt strax at afhjælpe for at forebygge Husenes store Ruin: Inden udi Ladegaarden kunde Tagene nogenlunde tættes med 60 Tr. Halm. Uden paa Laderne ved Kaalhaven og Porten med 80 Tr., og paa adskillige Steder 20 Tr.; der behøvedes Tømmer for 200 Rd. Øxenstaldens Tag var aldeles borte paa den søndre Side; Døre, Skillerum eller Baase vare ogsaa borte. Ridestalden, som stod paa Fald, behøvede stor Hjælp, agtet for 40 Rd. Bryggerset kunde ej afhjælpes og forfærdiges ringere end 200 Rd. — Murene omkring Borggaarden, Lofterne over Kjælder og Spisekamre vare næsten paa Fald og kunde ej hjælpes ringere end 200 Rd. Loftet over Kjøkkenet var slet afbrudt, agtet for 10 Rd. Kornloftet over Skolen og den lille Fruerstue fattedes Tagsten, agtet for 20 Rd. Alle Vinduer, som vare borte og afblæste agtedes for 50 Rd. Tvende Vindebroer, som vare næsten øde, agtedes for 80 Rd. Det ny Hus, som ingen Loft var paa 3 Fag og den tredje Part fattedes af det andet, og fattedes paa Borggaarden paa Husene paa adskillige Steder Tagsten for 20 Rd. Laasene vare næsten fra alle Dørene.

Den 28/5 1664 afsagdes følgende Syn over Rantzauholms Slot: Kjælderen under det store blaa Hus befandtes ganske

at staa øde og ruineret. Dørene vare afslagne og borttagne; Jærnet af Vinduerne saavel som Vinduerne fandtes at være udslagne og borttagne. Gulvene saavel som Hvælvingerne over Kjælderne vare ganske forfaldne. Udi den Kjælder paa den søndre Ende af Huset befandtes endnu at være tvende Salt-Oldene. Paa Kirkekammeret befandtes Muren ganske at være forfalden og af Regn fordærvet, 1 Bjælke itu og 7 Deller af Loftet forraadnede; Gulvet var lagt med Astrag; nok befindes paa samme Kammer gammelt forfaldent Gods som følger: 1 gl. rød Kiste med 4 Vaaben, 1 liden Egeseng foruden Himmel, 2 gl. Fyrresengsteder, som vare ganske istykker, 7 gl. Kontrafejer, som ikke kunde bruges, 4 gl. Stole, som Læderet var afrevet, 1 liden Egeskive, 1 lang udtrukken Skive, 1 Brødhæk, 1 Drejebænk, 2 gl. Døre af Fyrretræ; Kammeret var omsat med forgyldte Friser og Dørene uden Laas. I Pigernes Sengkammer var Skorstenen borttagen og opflikket igjen. Gulvet var endnu belagt med brune Fliser og Kammeret omsat med forgyldte Friser; Dørene foruden Laas. I Kajs Sengkammer befandtes Skorstenen, 3 Alabaststene, som ere meget stødte og ituslagne. Gulvet var endnu lagt med brune Fliser, Kammeret omsat med forgyldte Friser og Dørene uden Laase, 3 gl. Kontrafejer. I Tavlstuen var Skorstenen nedslagen og borttagen; Kammeret befandtes endnu at være lagt med brune Fliser og omsat med forgyldte Friser og Dørene uden Laas. Paa Fruerstuen befandtes Skorstenen at være borttagen og opflikket igjen; Gulvet var lagt med brune Fliser og Kammeret omsat med forgyldte Friser; for samme Stue fandtes trende Døre og 2 Laase. Murene ind til Stuen befandtes meget at være forfaldne. Paa Runddelkammeret var Gulvet borttaget og Kammeret ganske forfaldent og ruineret. Dørene vare istykker slagne og Kammeret saa ganske øde og kunde

ikke regnes at være af nogen Værdi. I det Kammer paa Salen ved Kirken var det underste Loft saavelsom Dønningen og alle Bjælker ganske afraadnet og fordærvet, saavel som Muren indentil paa samme Kammer og af Regn og Vand gjennemløben; dog befandtes samme Kammer endnu at være omsat med forgyldte Friser: Dørene uden Laas. Sengkammeret befandtes at være omsat med forgyldte Friser og Gulvet lagt med brune Fliser, hvoraf en stor Del vare borttagne; Skorstenen var nedslagen og borttagen; Dønnigværket saavelsom Loftet og alle Bjælker vare afraadnede. Paa det Kammer næstved fandtes ligeledes Loft, Dønnigværk og Bjælker forraadnede; Gulvet havde været lagt med store brune Fliser, som ganske vare borttagne; Murene vare aldeles ødelagde af Regnen; Skorstenen var nedbrudt og borttagen, Dørene uden Laas; Kammeret var endnu omsat med forgyldte Friser. I Prindsens Kammer befandtes Skorstenen nedbrudt og Loftet, Dønnigværket saavelsom Bjælkerne vare afraadnede og forfaldne. Gulvet var endnu lagt med brune Fliser, hvoraf en Del vare borttagne; Kammeret var omsat med forgyldte Friser og Dørene uden Laas. Paa den hvide Sal havde Gulvet været lagt med hvide og sorte Sten, som ganske vare borttagne; Loftet og Dønnigværket saa og alle Bjælkerne vare forraadne, og der var sat Støtter under; dog befandtes Salen endnu omsat med forgyldte Friser; der var 3 Døre foruden Laas. Paa Galleriet ved den hvide Sal var Blyet, som det var overlagt med, ganske borttaget undtagen 6 Smaastykker, som der endnu fandtes, hvorfor den ganske Runddel var af Regn og Sne fordærvet. Dørene for samme Runddel vare sønderslagne, Mur- og Tømmerværk var fordærvet lige ned til Jorden. I hele Runddelen havde været 26 Vinduer, som ganske vare øde og borte. — I det store blaa Hus havde været 242 Vinduer,

som ganske vare øde og sønderslagne, og en stor Del af Buerne vare borttagne, og de faa, som endnu fandtes, havde ingen Værdi. Taget paa det blaa Hus var af Skiffersten og meget mere forfaldent, end Synsmændene kunde granske og se. Det øverste Loft var mestendels bortraadnet. En Del af Blyrenderne vare borte, hvorover Murene vare meget fordærvede. I den store, høje Spir, hvor Trappen gik op til det blaa Hus, var Tømmerværket meget fordærvet; en Del Kobber var borttaget og mange Skiffersten afblæste. Der havde været 30 Vinduer, som ganske vare øde og borte. — I det Hus, Sønden i Borggaarden, var Kjælderen ganske øde med Døre og Vinduer; Mure og Gulv meget fordærvede. I Kjælderen stode 4 Madolden. Overdelen af samme Hus saavelsom Mellemloftet var afbrændt, og Murene stode meget ruinerede og forfaldne. I Borgestuen stod 2 Borde og 3 Bænke. I samme Hus har været 82 Vinduer, som vare ganske opbrændte og øde, undtagen 10 Stk., som dog vare ubrugelige. I det vestre Hus stod i Bryggerhuset 3 ubrugelige Ølkar. Murene i Bryggerset i sig selv meget forfaldne. Skorstenen var nedslagen og Bryggerpanden udtagen. Kjøkkenet stod ganske øde og forfaldent. I Skriverstuen var 1 gl. Seng, 1 gl. Fyrreskive, 3 sønderbrudte Stole og 8 Vinduer. Nok fandtes ved Skriverstuen trende Kammerser, som havde været afdelte, men som Synsmændene fandt mestendels nedbrudte og øde. Paa Drejekammeret over Skriverstuen var alt ganske spoleret uden 2 Drejerbænke. 16 Fag Loft vare afbrudte paa dette Hus, og det var ganske øde med Vinduer og Døre, Astragene vare mestendels sønderslagne. Paa det Kammer næst ved fandtes 1 gl. Kiste, 1 Urteskab, 1 Klædeskab, 1 Stykke af et Skab; Kammeret var ellers øde med Vinduer og Døre. Tagstenene paa dette Hus vare saa ødelagde, at de ikke mere kunde

bruges. I det hele Hus havde der været 119 Vinduer, som nu alle vare øde og borte paa de 8 nær i Skriverstuen. Porten for Borggaarden var i Stykker og ubrugelig. Ladegaarden var forholdsvis ligesaa forfalden som Borggaarden.

Stort bedre end paa Nielstrup og Rantzauholm saa det ikke ud paa Lehnets fleste andre Gaarde, og det tog mange Aar, inden Skaden blev blot nogenlunde udbedret. Der kan ganske vist i den nærmeste Tid efter Krigen spores Lyst og Mod baade hos store og smaa til at forsøge paa at udbedre Skaden paa Bygninger og opdyrke Jorden, men de mange Misvækstaar, der kun med korte Afbrydelser kom igjen hele Aarhundredet ud og de haarde Skatter samt Mangel paa Arbejdsfolk og Husdyr gjorde det umuligt at komme fremad. Ridefogderne, der synes at have gjort ganske gode Forretninger under Krigen, og som i Reglen ogsaa vare Forpagtere af Godserne, bleve i Grunden de egentlige Herremænd, indtil ogsaa deres Pengemidler vare udtømte. De fleste Godser gik da over i Hænderne paa Kjøbstadborgere eller Embedsmænd til liden Glæde for den fattige Bonde, der i den danske Adel — paa meget faa Undtagelser nær — havde havt et mildt og naadigt Herskab.

Den 27/4 1666 fører Mads Vestesen, Fuldmægtig paa Skjoldemose, Thingsvidner for den Plyndring og Overlast, Skjoldemosegaards tilliggende Bønder skete af det Rytteri af Oberst Friis's Regiment, som stod ved Kirkeby paa Heden i Foraaret og noget af Sommeren 1660. Vidnerne erklære under Ed efter Recessen, hvorledes det er dem i Guds Sandhed bevidst, at Rytterne handlede meget ilde paa Skjoldemose Stavn og tog alt det, Bønderne havde baade i Staagerup, Rudme og Stenstrup, det være sig Kvæg, Korn, Indbo, Proviant, og hvad andet, de kunde finde i Husene,

saa Bønderne ikke kunde være det ringeste mægtig af det, de til dem, deres Hustruer og Børn havde tilforn.

Den 4/5 1666 fører Fru Anna Vind til Løgtved Thingsvidne for, at da de frisiske Ryttere stod paa Kirkeby Hed', da bleve Løgtved Bønder i Stenstrup, Lille-Løgtved, Hundtofte, Lunde og Daugshøjerup af samme Rytteri elendig fratagen deres Middel, som udi deres Huse fandtes, være sig Klæder og Boskab, Mad og Underholdning, og de fattige Folk kunde ingen Sikkerhed have paa Veje og Stier men bleve stedse overfaldne med Vold og Plyndring; deres Heste og Kvæg bortførtes, ja endogsaa deres Korn paa Marken blev opskaaren og voldelig bortført, hvorudover mange af samme Løgtvedgaards Tjenere døde og med største Elendighed omkom; de oversblevne maatte Huse og Hjem undvige, og en stor Del af Gaarde og Huse blev afbrudt, bortført og brændt. Naar nogen sig for de hosværende Officerer beklagede, var intet Godt at erlange andet end som Hug og Slag.

Værre gik det endnu efter Thingsvidne af 15/6 1666 paa Klingstrup Gods, over hvilket nævnte Ryttere daglig færdedes til og fra deres Vagthold ved Kysten. Dette Gods havde General Waldek handlet ilde med, før han afrejste til Slaget for Nyborg, og Rytterne forhindrede Opbyggelsen af de øde Gaarde, ja regerede saa ilde med de fattige Folk, der vare tilbage, «at de ikke et Stykke Brød for dem i Rolighed kunde nyde».

Foranstaaende Thingsvidner forklare den Uoverensstemmelse der er mellem det over Løgtved Gods Side 240 anførte Synsvidne og det ssteds meddelte Familiesagn.

Bondeopløb i Jylland i Kong Frederik den førstes Tid; Mogens Gøje og Mogens Munk.

Af

A. Heise.

Den jydske Bondestand havde villig lyttet til den forførende Tale, som udgik fra de oprørske Stormænd, der opsagde Kong Kristiern den anden Huldskab og Troskab. Trykket af tunge Skattepaalæg, slet Mønt og en langvarig Krigstilstand havde i den Grad omtaaget Bøndernes Blik, at de i Øjeblikket ikke kunde se, at hvor vilkaarlige end mange af Kong Kristierns Handlinger vare, saa var han dog deres naturlige Værn mod Præste- og Adelsvældens Overgreb. Hans store, indgribende Love, der vare udkomne i Aarene 1521 og 22, havde endnu ikke faaet Tid til at fæstne sig i Folkets Bevidsthed. Selv Ophævelsen af Vornedskabet paa Sjælland og de omliggende Øer havde kun vundet Stemningen paa Øerne for ham, medens den jydske Bondestand ingen personlig, øjeblikkelig Fordel havde heraf. Allerede i den sidste Halvdel af Aaret 1522 mærker man Spor til det kommende Uvejr; i Aalborg slaa Borgerne deres forhadte Lensmand Hans Tolder ihjel, og da en lig-

nende raa og voldsom Skatteopkræver, Rasmus Clementsen, i Januar 1523 kommer til Viborg, true Borgerne ham med Hans Tolders Skjæbne og tvinge ham til at slutte sig til Oprøret mod Kongen. — Neppe vare derfor de oprørske Tilraab udgaaede fra de i Viborg forsamlede Rigsraader og deres villige Budbringer til Hertug Frederik, Landsdommer Mogens Munk, før en Hær paa 30—40,000 Mand stod under Vaaben mod Kongen, og da faa Maaneder efter, ved Kongehyldingen den 26de Marts 1523 paa Viborg Landsting, Mogens Munk paa Rigsraadets Vegne paa Sletten udenfor Viborg By med Pomp og Pragt fremstillede den nye Konge for den store Mængde af Adelsmænd, Borgere og Bønder fra alle Jyllands Egne og i en lang Tale skildrede det forsamlede Folk Kong Kristierns Tyranni, og hvorledes Kong Frederik vilde beskjærme dem mod den umilde Konge, — da lød jublende og begejstrede Tilraab ham og Kong Frederik imøde. Mogens Munk var i det Øjeblik «Dagens Helt». Men denne Stemning skulde snart slaa om; det varede ikke længe, før Folkehadet skulde vende sig mod denne Mand, der af Folkemeningen udpegedes som en af Oprørets Hovedmænd, skjønt den egentlige Leder efter velunderrettede samtidiges Udsagn var den senere Rigsmarsk, Hr. Tyge Krabbe[1]), og om hvis snilde Overrækken af Opsigelsesbrevet til Kong Kristiern sagnagtig udsmykkede Folkerygter allerede tidlig maa være komne i Omløb.

Den af Mogens Munk og hans Oprørsfæller fremkaldte Opbrusning mod Kristiern den anden var nemlig altfor

[1]) Dette berettes af en med Forholdene saa nøje kjendt Mand som den fordrevne lundske Ærkebisp Johan Veze (jvfr. min Afhandl. om Herredagen 1533 i Hist. Tidsskrift 4 R. III, 328), og det bekræftes ved en Ytring af Vincents Lunge af 1 Marts 1532, at Kong Kristiern (som da var i Norge) ingen var saa hadsk som Tyge Krabbe, Johan Urne og Brevskriveren selv. (Geh. Ark. Norge).

unaturlig til at kunne holde sig. Det viste sig snart, at Almuen kun havde gaaet de stores Ærinder. Loven er ærlig, Holden er besværlig. Den menige Mand mærkede ikke det mindste til alle de Lettelser, man havde lovet. Tvertimod fulgte uafbrudt det ene Skattepaalæg efter det andet, og det kunde ikke være anderledes, da Landet uafbrudt var i aaben Fejdetilstand eller «væbnet Fred», stadig truet af Angreb af Kong Kristiern eller hans Tilhængere. Mønten vedblev at være slet, og, hvad der var det værste, i Stedet for én Tyran, der dog havde forstaaet at holde de smaa Tyranner i Ave, havde alle disse smaa Tyranner nu faaet frit Spillerum, uden at den menige Mand mærkede synderlig til en Styrelse fra oven. Det varede ikke længe, før Folket sang:

Nu sidder Høgen i Egetop
Og breder ud sine Vinger:
De andre Smaafugle, i Skoven er,
Han monne saa jammerlig trænge.

Den samme Tanke kommer frem hos en saa tænkende Mand som den katholske Folkeskribent Povl Helgesen (Paulus Eliæ), der selv havde haft ikke ringe Del i Sammensværgelsen mod Kong Kristiern. «Sagernes Gang», skriver han allerede i Septbr. 1523 til en fortrolig Ven, «begynder i høj Grad at mishage mig; ja jeg fortryder endog det Arbejde, jeg har anvendt paa hint Værk .... Almuen taler nu friere om Rigets Stormænd og Prælater end nogensinde under Kong Kristiern, som for sin slette Regjering med Skamme blev forjaget. Ja der er endog dem, som mene, at Kong Kristiern kun blev fordreven, for at Stormændene kunne sørge for deres private Fordele. Og gid dog de store i det mindste saa længe havde tiet stille med deres Ret over deres Bønder, om de ellers have nogen, indtil de begyndte Uroligheder vare helt dæmpede; men medens alle

haardnakket have gjennemdrevet deres indbildte eller virkelige Ret, have de lagt Brændsel til Ilden, saa der er Fare for, at en stor Brand snart vil udbryde. Der er fremdeles mange, der mene, at det havde været bedre at taale éns Tyranni end saa manges .... De fleste attraa derfor nu ogsaa Kong Kristierns Tilbagekomst med større Iver, end de tidligere ønskede hans Bortgang»[1]).

Sagen var, at Kong Frederik var altfor bunden af Hensyn til det Stormandsparti, der havde sat ham paa Tronen, til at kunne gjøre noget alvorligt for Bondestanden. Han manglede tilvisse ingenlunde selv Blik for den menige Mands Tarv, eller var i al Fald klog nok til at se, at der maatte gjøres noget for den. Allerede den 14 Maj 1523 udkom en Forordning, ifølge hvilken ingen Fæster, der overholder sine Forpligtelser mod sin Husbond, maa vilkaarlig udvises af Fæstegaarden, og i de følgende Maaneder udgaves, utvivlsomt efter Kongens Initiativ og i al Fald tildels efter stærk Modstand hos Rigsraadet, flere for Bondestanden gunstige Smaalove. Men af langt større Betydning var den Bestemmelse, der allerede fandtes i Kongens foreløbige jydske Haandfæstning af 26 Marts og gjentoges i den almindelige, for hele Riget udstedte Haandfæstning af 3 August, at Ridderskabet og Adel i Danmark skulde have samme Sagefald af sine Tjenere, som Adel og Prælater i Hertugdømmet havde over sine, en Bestemmelse, der af Rigsraadet fortolkedes saaledes, at hermed, ligesom i Hertugdømmerne, ogsaa fulgte Hals- og Haandsretten, saa at Jurisdiktionen over Fæstebønderne derved kom i den adelige Husbondes Haand, en Fortolkning, som dog ingenlunde undgik Modstand fra Kongens Side. Og da han saa, endnu i Aaret 1523, i den

[1]) Paulus Eliæ til Kannik Johannes Laurentii, Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, 114—115; jvfr. Allens Værk IV, 2, 88—89.

fulde Følelse af Øjeblikkets Alvor, under truende Udsigter fra Syd, medens Kjøbenhavns og Malmøs Belejring endnu vedvarer og Bondestanden paa Sjælland kun ved udsendte Rytterpatrouiller kan holdes i Ave og med Sværdet over Hovedet maa tvinges til at udrede Skat, medens Bønderne i Skaane og i Lolland sætte sig væbnet til Modværge og endog levere de kgl. Lensmænd Smaatræfninger, inden de ville betale de nye Skatter, — da han i dette Øjeblik vil optage Kristierns den andens Tanke og hæve Vornedskabet paa Øerne, da møder han en saadan Modstand hos Rigsraadet, at han maa opgive Forsøget. — Med Forfærdelse ser Kongen i den følgende Tid den Strid og Tvedragt, der griber alle Stænder: Adel og Gejstlighed, Borgere og Bønder, alle sætte sig op mod hverandre. Det er, som om hele Middelalderens Samfundsordning løsner sig i alle sine Fuger under de stærke politiske, religiøse og sociale Modsætninger. Lovbud følger paa Lovbud for at mane til Endrægtighed; men Livets Modsætninger ere stærkere end alle Lovbud. Ude af Stand til at beherske de sociale Modsætninger kaster Kongen sig af Nødværge i Reformationens Arme, for om muligt at drage i det mindste Borgerstanden over paa sin Side, og heri understøttes han tildels af et Parti af Adlen; men heller ikke her vover han at gjøre Skridtet helt ud; thi han kan dog ikke undvære det mægtige katholske Rigsraads og højere Adelspartis Hjælp, der har sat ham selv paa Tronen og som er hans eneste paalidelige Støtte mod den ydre Fjende, der stadig truer fra Syd og flere Gange bringer hans tilranede Trone til at vakle; — og saa lykkes Skridtet dog ikke; Borgerstanden blev dog aldrig rigtig vunden for hans Sag, og Bondestanden, som synes mindst greben af den religiøse, men desto mere af den sociale Bevægelse, mærker saa godt som udelukkende til

nye Skattepaalæg og føler Adelsvældens Tryk. Intet Under da, at uklare Længsler efter den fordrevne Konge, som en Hjælp til at komme ud over Øjeblikkets Tryk, under disse Forhold gribe Bondestanden og give sig Luft ved enkelte Lejligheder.

Faa Maaneder vare derfor endnu ikke forløbne efter Kongehyldingen den 26 Marts 1523, før man ogsaa hos den jydske Bondestand, der med saa stor Fortrøstning havde sluttet sig til Oprøret, mærker en urolig og trodsig Gjæring. Fra Ribe, hvor Kong Kristiern havde adskillige tro Tilhængere i den mere velhavende Kjøbmandsklasse, navnlig Jakob Skriver, der var Byens Borgmester, men paa Grund af sin Vedhængen ved Kongens Sag synes at have mistet Borgmesterværdigheden, Kristiern Nielsen Bræmer, der hørte til Byens største Kjøbmænd, og Iver Stub, kommer der allerede i Begyndelsen af Juni Maaned den Efterretning til Kongen, at Bønderne og Borgerne i Jylland allerede nu falde tilbage til Kongens Sag; de ere ikke «Hertugen af Holsten» gode, thi han har paalagt dem tunge Skatter, har taget Kalkene ud af Kirkerne og paalagt Brandskat; saasnart Kongen blot viser sig i Landet, vil det falde til ham[1]). Værre endnu blev det, da Kong Frederik og Rigsraadet d.

---

[1]) Allens Breve og Aktstykker til Kr. 2dens og Fr. 1stes Hist. I, 71; jvfr. Kinch, Ribe Bys Beskrivelse 463 ff. — I et Brev af 2 Juni 1523, ex Calisio, ytrer Kristiern 2dens Sekretær, M. Kristiern Winther, at Kongen ønsker Efterretninger om Jakob Skriver (Münch Saml. Nr. 657, Kristiania). Brevet er skrevet til Kristiern 2dens Sekretær M Lambert Andersen, der ligeledes var fra Ribe og hvis Broder, Kannik Povl Andersen, den Gang paa Grund af sin Troskab mod Kongen var i Fængsel. — I et Brev af 22 April 1524 fra Jørgen Hansen til samme hedder det: «Eders Morbroder Kristiern (ɔ: Kristiern Nielsen Bræmer) lader sige eder mange gode Nætter; han er her i Amsterdam. Eders Broder Mester Povl sidder endnu fangen (Smstds. Nr. 960).

13 Juli s. A. paalagde en ny Skat over hele Jylland, hvorefter hver Mand i Gjennemsnit skulde svare 1 Lod Sølv, eller efter den Tids Værdi omtrent 2½ Td. Rug; Skatten skulde udredes inden 15 August og erlægges i Sølv; thi Kongen havde i Sinde at inddrage de slette Klippinge, som Kristiern 2den i de sidste Trængslens Aar havde præget; Bonden maatte saaledes ty til sine Klenodier, hvis han vilde betale, og da saa i August Maaned den nye Møntordning udkom, i følge hvilken de gamle Mønter inden tre Uger skulde indleveres og ombyttes med ny Mønt efter deres virkelige, ikke efter deres paalydende Værdi, hvorved navnlig Almuen truedes med et betydeligt Formuestab, saa fremkaldte denne Møntforandring en saadan Gjæring og saadanne Opløb i hele Landet og ikke mindst i Jylland, at Kongen og Rigsraadet efter Forestillinger af Biskop Ove Bilde i Aarhus i September maatte lade læse forskjellige beroligende Kongebreve for Almuen paa Viborg Landsting, hvorved hele Møntforandringen i Virkeligheden toges tilbage, dog kun for en Tid. Men Skatten kom kun meget trevent ind; endnu i Slutningen af Aaret 1524 var den langtfra endnu indkommen[1]).

Frygten for Kong Kristierns truende Angreb i Efteraaret 1523 havde tvunget Rigsraadet til at tage Hensyn til Stemningen blandt Almuen; men da Kong Kristierns Hær havde opløst sig, blev Faren mindre truende. Man gjennemførte da strax i Slutningen af Aaret eller Begyndelsen af det følgende Møntordningen i hele dens Strænghed uagtet de tidligere oplæste Kongebreve. Men Tvisten og Gjæringen vedblev, ogsaa i Jylland; allerede i Februar Maaned skrive de i Kjøbenhavn forsamlede Rigsraader til Biskop Iver Munk

[1]) Allens Værk IV, 2, 66—86.

i Ribe og de øvrige derværende verdslige Raader, at de have erfaret, at der er stor Tvist i Jylland mellem Prælater, Adel og Kjøbstedmænd om mangehaande Sager, hvorfor de paa det indstændigste opfordre dem til at gjøre deres yderste Flid for, at der igjen maatte komme Ro og Fred i Ribe Stift saa vel som andensteds i Jylland, paa det at den menige Mand maatte gjøre ét mod Rigets Fjende Kong Kristiern[1]). Bondealmuen omtales ikke her, og det synes ogsaa, at den jydske Bondealmue har holdt sig noget roligere i Begyndelsen af Aaret; Grunden turde maaske ligge i, at man paa Herredagen i Odense i Dcbr. 1523 havde besluttet, at de Bønder, som havde vist Ulydighed mod Kongen og Raadet, skulde straffes, lige saa de, der i Haab om Kong Kristierns Tilbagekomst gjorde Almuen oprørsk og uvillig[2]). Denne roligere Stemning hos den jydske Almue i Begyndelsen af 1524 er formodentlig ogsaa Grunden til, at man fandt det ufornødent at lade den jydske Bondestand give Møde paa den Rigsdag, som Kongen holdt i Kjøbenhavn i Løbet af Sommeren, medens man lod Bondestanden fra Øerne og Skaane, i hvilken Landsdel Stemningen var meget truende, give Møde ved en saa talrig Repræsentation som en Herredsfoged og fire Bønder fra hvert Herred, aabenbart for at den Omstændighed skulde virke beroligende, at udvalgte fra Bondestanden, hvis Deltagelse i Rigsdagene paa den Tid forøvrigt neppe var mere end et Skin, samtykkede de fattede Beslutninger. De paa Rigsdagen tagne Beslutninger skulde forøvrigt ingenlunde virke til at berolige Stemningen blandt de jydske Bønder. Den forhadte «Sølvskat», som neppe nok endnu var helt indkommen, afløstes af en «Kongeskat» af lignende Beskaffen-

[1]) Allen a. St. S. 348.
[2]) Ny dske Mag. V, 9—10; 11; 14.

hed, og en almindelig Ordning af forskjellige Handelsforhold i de jydske Kjøbstæder, som var fremkaldt af Byraadet i Viborg, indskrænkede Bondens Handelsfrihed med Korn, Øl, Staldøxne, Honning og lignende Varer. De jydske Borgere havde ligeledes klaget over, at Bonden skruede Priserne op paa Ved og Kul; men hertil svarede Regjeringen, at Almuen ogsaa klagede over, at den maatte kjøbe de Varer, den skulde have i Byen, altfor dyrt, da man maatte give lige saa meget for dem i den nye gode Mønt som tidligere i de daarlige Klippinge. Man ser altsaa, at Borgerstanden godt har forstaaet at bruge Møntforandringen til en almindelig Prisstigning. Rigsraadet foreslog derfor Kjøbstadmændene i Jylland først at gjøre en «skjellig Skikkelse» paa de Varer, de sælge; saa kunde man ogsaa bedre gjøre en Skikkelse paa Ved og andet, som føres ind i Kjøbstæderne[1]).

Det varede under disse Omstændigheder ikke længe, før Stemningen atter blev mere urolig i Jylland. I flere Egne vilde Almuen ikke udgive Skatten, «thi der er mange Skalke iblandt Almuen, som gjør dem uvillige», skriver det jydske Raad til Kongen d. 15 Februar, og i Aalborg truede man med at lade den nye Møntmester, som Kongen og Rigsraadet havde sendt derop for at modtage de gamle Mønter og skaffe nye til Veje, faa samme Skjæbne som Hans Tolder i sin Tid. Endnu troede Kongen dog at kunne dæmpe Uroligheden ved Strænghed og befalede i Februar Maaned 1525 Rigshofmesteren Mogens Gøje at straffe slige uhørsomme Undersaatter, der ikke vilde udrede Skatten,

[1]) Diplomatarium Vibergense: Breve og Aktstykker til Viborg Bys og Stifts Historie, 1200—1559, uddragne af viborgske Arkiver og udgivne for det kgl. Selsk. for Fædr. Sprog og Historie af A. Heise, Side 155—57 (Under Pressen). Jvfr. Allen IV, 2, 363—65.

paa Liv og Gods[1]. Ogsaa i Skaane, hvor Gjæringen havde fremkaldt større Uroligheder, gik Rigsmarsken Tyge Krabbe i December og Januar frem med stor Strænghed, nedslog Bønderne herredsvis ved Hjælp af tyske Landsknægte og straffede Hovedmændene paa Liv og Gods[2].

Da udbrød pludselig Stormen, ligesom man troede, at Urolighederne vare dæmpede. Allerede i de sidste Dage i Februar eller Begyndelsen af Marts kom Søren Norby Skaaningerne til Hjælp. Vildt gik det til over hele Skaane, hvor Bønderne fik Overhaand. Adlens Borge gik op i Luer, og da samtidig Bondestormen rasede i Tyskland, kom ogsaa hele Jylland i stærk Gjæring.

Søren Norbys pludselige Angreb satte Kong Frederik i den pinligste Stemning. En Herredag var sat til Odense; Rigsraadet forlangte, at Kongen skulde komme til Sjælland; men Kongen turde paa Grund af Lejligheden ikke en Gang begive sig til Fyn; han kom kun til Kolding og holdt her et Møde med det jydske Raad i Maj Maaned. Efterretningen om Kejserens Sejr ved Pavia, Kristiern 2dens truende Holdning i Tyskland, fortrædelige Forhandlinger med Lybækkerne, den indre Splid og Tvedragt i Danmark satte Kongen i en saa opirret Stemning, at han truede med at nedlægge Regjeringen, naar Rigsraadet ikke skaffede et godt Regimente i Landet. «Her er opkommet saa stor Tvedragt mellem Prælater, Adel, Borgere og Bønder», skriver Kongen til Raadet, «at naar kgl. Majestæt skikker Breve ind i Riget. da blive de ganske ringe agtet og anset;

---

[1]) Fred. 1 til Kansler Klavs Gjordsen, Gottorp dom. prox. post festum Scholasticæ virg. ($^{12}/_{2}$) 1525. Geh. Ark. dske K. Hist. Fasc. 11. — 1525, 24 Februar (ste Matys Dag): Møntmester Jørgen Drewes til samme, ud. Sted. Geh. Ark. Dske Saml., jvfr. N. dske Mag. V, 24.

[2]) Allen V, 7 ff.

thi Almuen klager over, at de hellere ville føre en Spaand end kgl. Majestæts Breve ind i Riget, skjønt intet bliver skrevet, uden hvad der kan tjene til Enighed og Samdrægtighed; men hver vil raade og regjere efter sin egen Profit og Villie. Derover blive de fattige overfaldne og forurettede, beskattede og plagede, og saa gives dem Aarsag til at opsætte sig mod Adlen og Herskabet. — Kgl. Majestæt havde ogsaa tilskikket nogle af hans Naades og Rigens Raad til at drage om i Jylland at høre Sager og skikke den fattige Almue Lov og Ret; men efter at vi vare dragne ud af Landet igjen, maatte de samme, vi havde skikket dertil, ej drage den Rejse, hvilket undrer kgl. Majestæt i høj Grad og mener sig derudi at være besværet, at hans Naade ikke skal have saa megen Magt i sit eget Rige, at hans Naade maa skille den fattige Almue ad med Rette, og dersom hans Naade ikke maa eller skal have den Magt, da véd hans Naade ikke, om han er Konge eller andre ere Konger». — Det jydske Raad svarede herpaa, at Grunden til, at de af Kongen beskikkede Dommere ikke vare dragne om, var Hensynet til Kongens egen Læmpe «for den Lejligheds Skyld, som sig da blandt den menige Mand udi Riget begav»; men forøvrigt beklager Raadet sig meget stærkt over, at Kongen har optaget den Skik, som først Kong Kristiern havde fundet paa, «dermed agtendes at forlægge hver Mands Ret og Øvrighed», nemlig at lade Dommere drage omkring og sidde Retterting; det havde altid tidligere været Skik, at naar Kongen ikke selv drog omkring, da beskikkede han nogle Rigsraader i hver Landsdel eller ogsaa hver Biskop med Raad og Ridderskab i hans Stift til at sidde Retterting, «dog Kronens og hver Mands Ret og Rettighed dermed aldeles uforkrænket». — Det er heraf aabenbart, at det er Forholdet mellem Adlen og Bøn-

derne, som Raadet frygtede for skulde blive forrykket ved Kongens eller hans betroede Mænds Indgriben, og man forstaar nu ogsaa, hvad det er for Kongebreve, som Almuen ikke agtede mere værd end en Spaand; og hvor nøje Rigsraadet vaagede over den ifølge Haandfæstningen paastaaede Hals- og Haandsret over Fæsterne, fremgaar ogsaa deraf, at da Kongen samtidig havde opfordret Raadet til overveje, hvorledes man skulde straffe de ulydige Undersaatter i Riget, svarede Raadet, at naar nogen Almuesmand viste sig ulydig, skulde vedkommende Lensmand i Forening med nogle af Raadet og Adelen i hans Len straffe ham paa tilbørlig Vis, men dog først give hans Husbonde det til kjende, om han selv vilde straffe ham. — I hvor høj Grad Raadet i Jylland desuden frygtede for Almuens Stemning fremgaar ogsaa deraf, at Raadet ligefrem afslog at drage den sjællandske og skaanske Adel til Hjælp «af Frygt for Almuen, som nu saa uvillig er, at de skulde have gjort Oprør her i Riget, om Ridderskabet og Hofmændene havde givet dem af Landet»[1]). Kristiern den 2dens kraftige Proklamation af 23 April 1525, der blev sendt ind i hele Riget og hvori det blandt andet hedder: «Gud give, at I Sjællandsfarere, Fynbor og Jyder ligeledes ville betænke eder og aldeles give eder ind til Hr. Søren Norby», havde aabenbart virket[2]).

Til Held for Kong Frederik blev ved den Energi, som Holsteneren Johan Rantzov og hans tyske Lejesvende viste i Modsætning til Kongens og Rigsraadets Vaklen, Søren Norby og Skaaningerne knækkede, inden Bevægelsen endnu var kommen til Udbrud i Jylland. I Juli og August s. A. kunde Kongen holde en almindelig Herredag i Kjøbenhavn, hvor Krigs-

[1]) Ny dske Mag. V, 38; 43; 47—49. Jvfr. Allen V, 26 ff.
[2]) Hvitfeld S. 1277.

væsnet ordnedes paa en mere betryggende Maade ved en almindelig Mønstringsordning; de vigtigste Stæder og Borge skulde udbedres, og en ny almindelig Skat blev paalagt. Tillige bestemtes det, at Rigshofmesteren og Rigsmarsken skulde have Befaling til at paaminde og advare de Mænd og Kvinder, som holdt med Kong Kristiern, navnlig de Kvinder, hvis Mænd vare hos den landflygtige Konge, om med det første at give sig ud af Riget. Ved disse Beslutninger fremkaldtes en stærk Gjæring i hele Jylland, der lader til at have antaget en truende Karaktér. «Jyderne ere i fuldt Oprør», skriver en af Kong Frederiks Raadgivere henimod Slutningen af Aaret til en Ven i Lybæk, «fordi de ikke kunne opnaa Lov og Ret (justiciam); de fordre Kong Kristiern tilbage; Biskoppen af Børglum og Hr. Mogens Gøye vare nær blevne slaaede ihjel af dem; Borgerne i Viborg have fordrevet deres Biskop og sluttet sig til Lutherdommen» [1]).

Desværre hører man intet videre om denne Rejsning, og det er vel ikke umuligt, at Rygtet er blevet overdrevet, inden det naaede ned til Lybæk. Men et nyt Fængstof var kommet til de tidligere. Hans Tavsen havde hævet sin mægtige Røst i Viborg; Bondestormen i Tyskland havde ligeledes vist Vejen. Kampen rettes fra nu af ogsaa mod Kirken; denne Bevægelse gaar jævnsides med den tidligere. Derved afledes Modstanden mod Kong Frederik personlig tilsyneladende noget; men fuldt kunne de to Retninger, Kampen derved fik, Modstanden mod Kongen med Ønsket om Kristiern den andens Tilbagekomst og Angrebet paa Kirken og dens Indtægter, ikke adskilles; snart kan man

[1]) Domprovst Johan Wulf i Haderslev til en lybsk Kannik, inden 6 Dcbr. 1525; Uddrag af Waitz i Quellensaml. d. schl.-holst.-lauenb. Gesellsch. II, 1, 113.

skjelne imellem dem, snart spille de over i hinanden og maatte gjøre det; thi de hvilede til syvende og sidst paa samme Grundlag, Misfornøjelsen med Præste- og Adelsvældens Overgreb og Lyst til paa en eller anden Maade at sprænge de trykkende Baand. Meget kom desuden i denne Henseende an paa de forskjellige Egnes ledende Stormænd og deres Karaktér.

Allerede i August Maaned 1525 nægtede Bønderne i det nordlige Slesvig og sydlige Jylland at yde Tiende til Kapitlet i Ribe, hvorfor Kongen maatte indskærpe sin Søn Hertug Kristian, der var forlenet med Haderslev og Tørning Len, at udrede Tienden og al anden Skyldighed til Gejstligheden, siden man nu overalt «er oprøsk mod Gejstligheden» og man ellers kunde frygte for, at der ogsaa her i Landet skulde opstaa Oprør[1]). Ogsaa hele det følgende Aar var der stærk Gjæring i Jylland. Søren Norby begyndte atter at røre sig, og Kong Kristiern samlede Tropper i Tyskland for at understøtte hans Angreb ved et Indfald Syd fra. Allerede i Marts og April Maaned var Kong Kristierns tro Tilhænger Ambrosius Bogbinder tillige med flere danske Kjøbmænd hos ham i Holland. De bragte med tilbage til Landet kejserlige Mandater mod «Hertug» Frederik, desuden forskjellige Skrifter af Hans Mikkelsen, der opfordrede alle til Frafald[2]), ligesom der ogsaa senere sendtes Prokla-

---

[1]) Fred. 1 til Hert. Kristian, dat. Kbhvn. 2 August (Onsdag efter Petri ad vincula) 1525. Geh. Ark. Danske K. Hist. Fasc. 8; jvfr. Kinch, Ribe, Side 486.

[2]) 1526, 6 April (fridages nha Paschen), Raadet i Lybæk til Fred. 1, bl. a.: Borgemester Hans Mikkelsen, Jakob Mikkelsen (en anset Kjøbmand i Malmø, formodentlig Broder til Hans Mikkelsen) og Ambrosius Bogbinder have nylig været i Antwerpen og have af Hoffet erholdt de kejserlige Mandater mod Kong Frederik og Hansestæderne; derfra have de begivet sig til Kristiern 2den i Lier. (Det gottorpske Fællesarkiv XIII, 47 m.). — 29 April skriver Hans Mikkel-

mationer fra Kristiern 2den ind i Landet, navnlig i Jylland. Hele denne Bevægelse ledesdes dels fra Ribe, dels fra den tidligere Borgmester i Viborg, Peder Stub. Denne Mand synes først i Foraaret eller Forsommeren 1525 at have forladt Landet, formodentlig som Følge af den større Strænghed, man paa denne Tid begyndte at udvise mod Almuens Ledere og Kong Kristierns Tilhængere. Hans Familie var tidlig vunden for Lutherdommen; hans Søn Kristiern Stub, der kort efter blev Kannik i Viborg og her ved flere Lejligheder traadte meget heftig op mod Katholikkerne og Biskop Jørgen Fris, havde allerede i Aaret 1518 studeret i Vittenberg; Faderen selv blev i Landflygtigheden en ivrig Lutheraner. Fra Ribe kom i Maj Maaned 1526 Borgeren Niels Andersen, en Broder til Kristiern den 2dens Sekretær Mester Povl Andersen, til Antwerpen for at underhandle med Peder Stub. «Baade Kjøbstædmænd og Almue», fortalte han, »selv de, som ikke havde været gode paa Kong Kristierns Side, raabe nu allesammen: vi faa aldrig Fred, og aldrig fare vi vel, før vi faa Kong Kristiern igjen; jo længere vi bie, jo mere blive vi beskattede, foragtede og fordærvede, og vi have ingen at kære vore Brøst for». Peder Stub, ytrede han, kunde frit forlade sig til, hvad man tilforn havde sagt og budet ham til. «Bisper og Adelsmænd sidde en Part paa Flugten, og somme skikke fast ud af Riget. Thi dem er aabenbart sagt af Kjøbstædmænd og andre: I have intet holdet os den megen Frihed, I os lovede, da I drev Konning Kristiern ud; kommer der en anden

sen til Kongen, at han har afsendt 70 Exemplarer af det i Kristiern 2dens Navn skrevne Brev til Borgmester Hans Wendeland i Danzig, «og tror jeg ikke andet, end at de samme Epistler skulle gjøre et stort Oprør udi Danmark og i de vendiske Stæder» (Münch. Saml. Nr. 1901 i Kristiania Rigsarkiv; jvfr. Allens Breve I 417; 426—27).

Vending iblandt, ville vi lige saa meget holde eder, hvad vi have tilsagt eder». — Peder Stub besluttede da at sende en Student Peder Jensen, som var fra Viborg og da studerede i Vittenberg og senere optræder som luthersk Prædikant i Oddense i Salling, ind i Jylland med en kraftig Proklamation fra Kristiern 2den af 28 Maj, hvori denne lover at komme Jyderne til Hjælp, naar de ville rejse sig. Denne Spejder sendte senere fra Jylland meget gunstige Efterretninger. Peder Stub traadte i Forbindelse med Borgemesteren i Ringkjøbing og flere andre Mænd i vestjydske Stæder, som alle lovede Hjælp, hvorfor Peder Stub endnu i Oktober og i Begyndelsen af det følgende Aar ivrig opfordrede Kongen til at gjøre Landgang i Ringkjøbing eller et andet Sted i Vestjylland; da vilde Landet snart falde til ham. Ja selv Adelsmanden Ejler Bryske til Dallund, Lensmand paa Lundenæs, tilbød i Marts 1527 gjennem en Kjøbmand at ville rejse 16—20,000 Bønder for Kongens Sag, naar han vilde komme[1]).

Situationen var unægtelig kritisk. Søren Norby laa i Østersøen, Skipper Clement i Kattegattet for at søge at komme ham til Hjælp, og Kristiern den anden var i travl Virksomhed for at gjøre et Hovedangreb Syd fra. Da reddede Søslaget St. Bartholomei Dag (24 August) 1526 mod

[1]) Allens Breve I, 417—18; 422; 444; 459; 463 (den her af Hans Mikkelsen omtalte Kjøbmand, der underhandlede paa Ejler Bryskes og egne Vegne, synes at være Niels Andersen fra Ribe); 476. — Proklamationen af 28 Maj 1526, Ekdahl. Kr. 2s Arkiv S. 1063. — Desuden skriver Povl Kempe til Kr. 2, Wittenberg 23 Juni 1526: Peder Stub mener at kunne tjene Kongen ikke lidet; «han begjærer af ed. Naade, at I vil sende den Karl Peder Jensen ind i Danmark, at han kan fornemme deres Anslag og føre med sig deres egen Haandskrift, Bud og Sigil paa, hvor stærke de kunne komme eder til Hjælp»; Peder Jensen skal have en «Skrivelse» med fra Kongen til de Danske (Münch. Saml. Nr. 1847. Kristiania).

Søren Norby Kong Frederiks Trone. Faren var derved i Virkeligheden overstaaet, men ingenlunde Skrækken. Den 26 August og de følgende Dage kom Ilbud paa Ilbud fra Hamborg og Kong Frederiks Spejdere i Tyskland, at de Landsknægthobe — efter Angivelse mellem 8 og 10,000 Mand —, som havde ligget i Frisland, vare dragne Nord paa; den 25 August havde Kristiern den 2dens Høvedsmænd været hos dem og taget dem i Tjeneste paa 3 Maaneder; Toget gjaldt Holsten, og Spejderne saa sig endog i Stand til nøjagtig at angive Marschrouten og Stedet, hvor Indfaldet i Holsten skulde foregaa. Hertug Kristian, der under sin Faders Ophold i Kongeriget førte Regjeringen i Hertugdømmerne, forlangte Hjælp fra Kongeriget, hvorfra ogsaa i Hast alt Adlens Opbud sendtes ad Holsten til. Kongen selv vilde fra Sjælland have begivet sig til Fyn og Jylland, men blev nødt til et længere ufrivilligt Ophold i Kallundborg; thi Skipper Klement laa endnu i Begyndelsen af September med flere Jagter dels ved Læsø Grunde dels ud for Randers Fjord og gjorde Vejen usikker. Denne pinlige Situation varede hele September Maaned, medens Kongens Skibe i Østersøen gjorde Jagt paa Søren Norbys adsplittede Flaade og først sent synes at have renset Kattegat for Skipper Klement. Først den 11 Oktober kunde Kongen fra Aalborg underrette sin Søn om, at al Fare nu for Tiden var overstaaet, da han havde faaet sikker Underretning om, at de Tropper, som truede med et Indfald i Holsten, nu vare opløste. Grunden hertil fremgaar klart af et Brev fra Johan Veze til Kristiern 2den, dat. Augsburg d. 21 September: »Det er under de nuværende Omstændigheder umuligt at faa Penge, ikke en Gang mod Pant i de Klenodier, som Kong Kristierns Søster, Kurfyrstinde Elisabeth af Brandenborg, havde stillet til dennes Raadighed; Tyrkerne staa kun

15 Mile fra Wien; Kongen af Ungarn har lidt et Nederlag (ved Mohacs) og er falden; Fredsbruddet mellem Paven og Kong Frans af Frankrig paa den ene og Kejseren paa den anden Side gjør al Hjælp fra denne Kant umulig; Kong Kristiern bør under de nuværende Omstændigheder ikke underhandle videre med Landsknægtene, hvilket kun vilde være til hans Skade; han skal indskrænke sig til at komme Søren Norby til Hjælp (til Søs ved Skipper Klement?), eller blot tilskrive ham, at han skal begive sig til Kongen selv». — Dette sidste Raad kom for sent; de øvrige, som vare givne af den politiske Nødvendighed, fulgte Kong Kristiern, og alt blev udsat indtil videre. Men i Danmark frygtede man et fornyet Angreb til Foraaret, ogsaa fra Søren Norby og Skipper Klement, og baade Kong Kristierns Venner og Fjender saa med spændt Opmærksomhed Fremtiden i Møde[1]).

Under Opholdet i Aalborg var det, at Kong Frederik udstedte det bekjendte Beskjærmelsesbrev for Hans Tavsen; man fristes under disse Omstændigheder til heri saa vel som i den kort efter udkomne Kjøbstadslov, som nedenfor skal blive omtalt, at se et politisk Skaktræk mod Kristiern den anden, et Forsøg paa at drage den jydske Borgerstand over til sig paa en Tid, da Kristiern den anden havde søgt at drage den over til sig ved at optræde som Lutheraner. Gjennem Jyllands Øststæder drog Kongen derpaa til Herredagen i Odense; den 1ste November havde han fra Aarhus maattet paabyde, at Lensmændene, siden mange af Kronens jordegne Bønder i Nørrejylland ikke vilde svare deres rette Skat, Landgilde og anden Tynge, skulde gjøre Indførsel

---

[1]) Joh. Vezes Brev til Kristiern 2den findes i Münch. Saml. Nr. 1973 (Kristiania). — Om Uroen i Danmark findes en Mængde Breve i vore forskjellige Samlinger.

(«lade skure Faldt») i de gjenstridiges Gods[1]). — Den urolige Stemning og Frygten for Fremtiden gav sig stærkt til Kjende under Herredagens Forhandlinger. Man var kommen under Vejr med Peder Stubs Stemplinger; det tidligere Paalæg om, at de landflygtiges Hustruer skulde udvises af Landet, blev skærpet saaledes, at der blev sat dem, navnlig Peder Stubs og Hans Mikkelsens Hustruer, en bestemt Termin, inden hvilken de skulde være ude af Landet; ellers skulde de straffes tilbørlig, og nu blev Forbudet gjennemført i hele sin Strænghed; begges Gods blev nu konfiskeret. Desuden udgik der Breve til alle Kjøbstæder og Herreder om at opspore og straffe Kong Kristierns Tilhængere. En ny Skat blev paalagt, 5 ℔ af hver 4de Bonde, inden Helligtrekongersdag, og for at skaffe flere Midler, bevilgede Rigsraadet de fleste Kirkeklokker til at støbe «Bøsser» (Kanoner) af, et Paalæg, der i den følgende Tid vakte megen Uro rundt omkring, da baade Landadlen og navnlig Bondealmuen nødig vilde af med Landsbykirkernes Klokker. Desuden paabødes, at alle Bønder hele Landet over skulde lægges i Læg paa 12 Mand, der i Forening skulde stille en fuldtrustet Mand til Rigets Forsvar. Vaabnene turde man imidlertid ikke lade Bønderne selv gjemme; de skulde afleveres paa de kgl. Slotte, «til saa længe Behov gjøres[2])».

Disse forskjellige Bestemmelser, der kundgjordes Almuen under Henvisning til den Fare, der truede Riget fra

[1]) Dske Mag. IV, 256.

[2]) Ny kirkehist. Saml. IV, 30, Brev fra Fred. 1 til Hr. Henrik Gjø, Lensmand paa Vordingborg, dat. Odense St. Barbaræ Dag (4 Dcbr.) 1526; ligelydende Skrivelse af s. D. til Hr. A. Bilde paa Stegehus, Geh. Ark. Top. Saml. (om Kirkeklokkerne, Udrustningen m. m.). Samme Dag, Fred. 1 til Bønder og Almue i Boge Herred (om Skatter og Kristiern 2dens forventede Angreb), Geh. Ark. Kr. 2 56; jvf. N. dske Mag. V, 59. — Om Peder Stubs Hustru N. dske Mag. V, 109.

Kong Kristiern og Søren Norby, fra hvem et Angreb kunde ventes til Foraaret, skulde ikke bidrage til at berolige Stemningen. Og dog viste det sig atter under Herredagsforhandlingerne, at Kongen ingenlunde manglede Blik for Bondestandens mislige Stilling. Han gav Raadet til Kjende, «at Bønder og Almue ikke skulde overfaldes med Urette», hvortil Raadet svarede, «at de og hver af dem ville saa skikke sig mod deres Tjenere og Undersaatter, som de ville være bekjendte mod Gud og Kongen, dog saa, at hver Prælat og god Mand bliver fuldmægtig at straffe sine Tjenere tilbørlig, saasom de selver ville forsvare», altsaa en ny Hævdelse af Hals- og Haandsretten. Kongen klagede over, at Almuen beskattedes over Evne, og at Kongens Breve foragtedes, «hvo dennem gives, da nyde de intet godt ad», altsaa den samme Klage, han allerede havde fremført paa Mødet i Kolding Maj 1525. Det første slog Rigsraadet hen, det sidste benægtede de naturligvis, men begjærede tvertimod, at naar der kom Klagemaal for Kongen over Prælater og Adel, at han da vilde vise Klagerne hjem til Herredsting, Landsting eller andre tilbørlige Dommere, samt at Kongen ikke vilde udgive noget Beskjærmelsesbrev eller andre Breve mod Landsloven og Haandfæstningen, «derved blive Adlens og Prælaternes Tjenere ulydige mod deres Herskab»; alt skal henvises til de forskjellige Ting, og tilsidst, naar man ikke er tilfreds med Landstingets Dom, til Kongens og Rigsraadets Dom[1]). I Bondespørgsmaalet stod Rigsraadet fast lige over for Kongen og taalte ingen Indblanding i Forholdet til Fæsterne; medens Kongen derfor overfor Kjøbstæderne kunde gjennemføre den vigtige Ordinans af 4 December 1526,

[1]) Ny Dske Mag. V 108.

hvorved bl. a. alle Gilder og Lav over hele Danmark hævedes, Forholdet mellem Magistraten og Borgerskabet ordnedes og fast Pris paa alle Varer fastsattes, medens til Gjengjæld alt Landkjøb af Præster og Bønder, men ikke af Adelen, forbødes — alt i Overensstemmelse med, hvad der allerede var bebudet i den jydske Kjøbstadsordning af 1524[1]) — saa kom den almindelige Herredags-Reces, der sluttede Herredagens Forhandlinger, kun til at indeholde ganske almindelige Bestemmelser om Bondestanden. Denne for Tidens Tvedragt højst karakteristiske, hidtil oversete Lov indeholder bl. a. følgende Bestemmelser:

Kongen byder alle sine Undersaatter, Bisper, Prælater, Riddere og Riddermændsmænd, Borgere og Bønder, alle uden Undtagelse, herefter at aflægge al Avind, Vrede, Tvedragt og Ubestandighed og herefter leve broderlig med hverandre.

Det forbydes alle Bisper, Prælater, Riddere og Riddermændsmænd, som Magt og Vælde have her udi Riget, udi nogen Maade at forholde, undertrykke eller Overvold gjøre andre Prælater og Riddermændsmænd, som under dennem ere og ikke ere saa mægtige; men de skulle bringe deres Tvist ind for Kongen og skilles ad med Rette efter Loven.

Det forbydes ligeledes Bisper, Prælater, Riddere og Riddermændsmænd at forurette Kjøbstædmænd eller Almue; have de Tiltale mod nogen, da skulle de føre dem ind for Retten, Byting, Herredsting, Landsting osv. Hvo der handler her imod, vil Kongen straffe efter Loven.

---

[1]) Kjøbstadsordningen af 4 Dcbr. 1526 er efter et for Ribe og Varde udstedt Exemplar trykt i Ribe Skoles Program 1844, S. 68 ff. (Uddrag hos Kinch S. 474—75). Den gjaldt imidlertid alle Byer; Afskrift af et Exemplar for Odense, urigtig dat. St. Barbaræ Dag 1525, findes i Geh. Ark. Dske Saml.

«Ville vi ogsaa, at alle Bønder og Almue skulle være deres Herrer og Husbønder hørige og lydige, give og gjøre dem deres aarlige Skyld, Arbejde og anden Pligt med al Tilbørlighed, og skulle de ej lade dem findes fortrudne udi noger Maade»[1]).

Vigtigere end disse forgjæves Forsøg paa ved Lovbud at fremmane Enighed mellem de forskjellige Stænder blev imidlertid Herredagens Holdning i Kirkestriden; det var første Gang, at Prælaterne, opskræmmede ved Beskjærmelsesbrevet til Hans Tavsen, traadte fjendtlig op mod Kongen og forlangte deres Privilegier overholdte og Beskjærmelsesbrevene tilbagetagne; men her fik de hos Kongen et bestemt Afslag. Vel lykkedes det dem ved svære Indrømmelser til Adlen at faa en Kontrakt oprettet, hvorved det verdslige Raad paa egne og den menige Adels Vegne lovede at modstaa det lutherske Kjætteri; men Adlen og det verdslige Raad viste herved netop til fulde, hvor upaalidelige de vare, naar Striden gjaldt Kirkens Gods.

Medens de høje Herrer raadsloge, fortsattes Gjæringen i en betænkelig Grad hos Almuen. Allerede i December Maaned svarede Almuen i Gangtofte Sogn i Fyn Lensmanden paa Hagenskov, Eske Bilde, at de ikke vilde lade sig lægge i Mandtal efter Rigsraadets Befaling; Kong Kristiern var

---

[1]) Denne Herredagsanordning findes i et udateret Udkast eller Afskrift løst indlagt i Frederik 1stes Registrant (Dske Kong. Hist. Fasc. 13, Geh. Ark.); her er benyttet Allens Excerpt i hans efterladte Samlinger (53 q. pag. 31 ff.) paa det kgl. Bibl. Den indeholder desuden flere i de foregaaende Breve optagne Bestemmelser, samt adskillige af de i Ny dske Mag. V af Rigsraadet samtykte Forslag (f. Ex. Paabudet om faste Tilnavne for Adlen, Mønstring over hele Riget 14 Dage efter Paaske o. a.), saa at det er sikkert, at den skriver sig fra Odense Herredag Dcbr. 1526, og at den ikke blot er bleven staaende paa Papiret, men er udkommen som Lov. Den vil med Tiden blive meddelt i Danske Magasin.

deres rette Herre; de vidste, at han var paa Vejen og vilde komme her ind i Landet[1]). I Jylland udbrød samtidig en almindelig Sammensværgelse mod Kirken; medens denne Bevægelse mod Vest og Nord holdtes i Live fra Ribe og Lundenæs, paavirket af Peder Stub, indgik navnlig Bønderne i Aarhus Stift Forbund med hinanden om ikke at svare Afgifter til Biskoppen, der foruden Bispetienden ogsaa gjorde Fordring paa forskjellige andre Tynger, Biskopsgave, Smørbyrd, Nannest eller hvad alle disse Afgifter hed, og Adlen holdt i denne Sag med Bønderne og forbød deres Fæstere at give mere end Tienden. Biskopperne kom i stærk Uro herover og forlangte, at Kongen skulde tage sig af Sagen, hvilket denne imidlertid syntes meget utilbøjelig til. «Om de Breve, Bisperne begjære», skriver den kgl. Sekretær Johan Fris til Hesselagergaard d. 4 Januar 1527 fra Gottorp til den kgl. Kansler og Ærkedegn i Ribe, Klavs Gjordsen, «gav hans Naade mig for Svar, at de intet talede derom, den Tid hans Naade selv var i Odense. Er hans Naade ond at tale med, nu det lider mod Kieler-Omslag, og befrygter jeg mig, at dersom jeg meget handlede derom, han skulde have mig mistænkt. Naar I selv kommer, bliver der vel gode Raad» [2]). Virkelig udgik der kort efter Kongebreve til flere Herreder i Aarhus Stift om at yde Biskoppen og den hellige Kirke de Rettigheder, som de plejede; men kort efter klagede Biskop Ove Bilde atter over, at Bønderne sad Kongens Breve overhørige. Kongen sendte da under 27 Februar Breve til alle Lensmændene i Aarhus Stift og til Landsdommeren om at skaffe Ret over dem, som sade saadanne Breve overhørige[3]). Disse Breve virkede højst

---

[1]) Annaler for nordisk Oldk. og Hist. 1853, S. 22—23.
[2]) Geh. Ark. Dske Kongers Hist. Fasc. 11.
[3]) Fred. 1 til Ove Bilde, Gottorp feria 4ta post Mathiæ apostoli, ɔ:

uheldig paa Almuen. Da Rigshofmesteren Mogens Gøje, der var Lensmand paa Skanderborg, lod Brevene læse paa Herredstingene, svarede Bønderne ligefrem Nej, de vilde intet give, før deres Brøst blev hørt og Kongen og Raadet havde truffet en Skikkelse om, hvad de skulde yde; desuden klagede de over, at der var mange Kirker, hvor der kun blev prædiket hver tredie eller fjerde Søndag om Aaret, hvorfor de begjærede, at to eller tre Sogne maatte lægges sammen. Dette indberettede Mogens Gøje til Kongen og vidnede med Bønderne, at der var det Herred, hvor der var 14 eller 16 Sogne, men kun to eller 3 Præster i et helt Herred; thi Kannikerne i Aarhus bleve i Byen og lod Tjenesten ved Landsbykirkerne besørge ved Kapellaner. — I et senere Brev (af 5 April) ytrer Mogens Gøje, at han efter Kongens Befaling har tilholdt Bønderne at yde Biskoppen og andre gejstlige Tiende og al anden gammel Rettighed; hvad Svar han har faaet af nogle Herreder, har han alt tilskrevet Kongen; «dog», tilføjer han, «dette gjælder ikke blot disse Herreder; det er sket udi den Agt og Mening over ganske Jylland, at de ikke herefter ville udgive slig Biskopsgave og anden Præsterente og Redsel; de sige dennem slig Udgift hverken med Guds Lov eller Lands Lov skyldige at være; men eders Naade ville de gjerne være hørige og lydige med Liv og Gods som deres Herre og Konge». Han raader derfor Kongen ikke at lade flere slige Breve udgaa; dog skal han nok gjøre sin Pligt og tilskynde dem til at betale.

Det var et andet Svar, end Eske Bilde havde faaet af

27 Februar, 1527. (I Regesta Dipl. I er dette Brev urigtig henført til 25 Septbr., Mathiæ Dag forvexlet med Mathei). Trykt i Ny danske Mag. II, 149.

den fynske Almue; men der var ogsaa Forskjel paa Mogens Gøjes og Eske Bildes Stilling til Almuen. Kongen fulgte Raadet; han skrev ikke til Almuen, men til Bisperne, «om de selv vilde finde Raad til, at Folket kunde blive forsørget med tilstrækkelige og dygtige Prædikanter, og tilholde deres Officialer, at de med intet usædvanligt besvære Bonden, saa og afholde sig fra al Pukken og Trods»[1]).

Mogens Gøjes Stilling til denne Strid er tydelig nok. Han havde allerede ved Midsommertid 1526 aabenlyst sluttet sig til Lutherdommen, og han kunde ikke være blind for, at naar Biskopperne forlangte baade Biskopstiende og de øvrige gamle Rettigheder, da havde de kun en meget svag juridisk Berettigelse hertil, idet de her ikke kunde støtte sig til noget afgjort Lovbud, men i det højeste kun til en Sædvane. Bispetienden var ikke bleven fastslaaet i jydske Lov; det havde været nødvendigt, at den jydske Bondestand led et saadant Knæk som i Kong Kristoffer af Bajerns Tid, før Bispetienden kunde gjennemføres ved Kong Kristoffers og Ærkebisp Johannes Laxmands samt Rigs-

---

[1]) Hvitfeldt S. 1337. Hvitfeldt lægger dette «store Opløb af Bønder udi Skanderborg og Aarhus Len» hen til Aaret 1530; men det er klart af de tidligere anførte Breve og navnlig af Mogens Gøjes interessante Brev af 5 April (schreffuit paa Torderop fredagh nest effther then Søndag Letare 1527; gottorpske Fællesarkiv XIII, 47. n), at i al Fald hele Sagen om Bispetienden osv. henhører til 1527. Desuden passer denne Strid slet ikke til 1530; da var Sagen afgjort ved Odense Reces 1527, der netop forbød Bisperne at kræve baade Tiende og Biskopsgave, saa at det vilde være højst paafaldende, om en saa hæderlig Mand som Ove Bilde skulde have gjort sig skyldig i et ligefremt Lovbrud, tilmed af den Reces, som Prælaterne i hele den følgende Strid stadig holdt til sig som deres Retskilde. Hvitfeldt har desuden paa dette Sted — efter Vane — sammenhobet adskillige forvirrede Efterretninger, som bevislig høre til andre Aar, f. Ex. Brevvexlingen mellem Biskop Iver Munk og Hertug Kristian, der hører til 1526, o. m.

raadets Dom af 1443 mellem de jydsk-fynske Biskopper paa den ene Side, der klagede over, at der ikke svaredes fuld Tiende ($\frac{3}{30}$), men kun en Femtendedel (= $\frac{2}{30}$), og ni jydsk-fynske Riddere paa Indbyggernes Vegne paa den anden Side, hvilke i Modsætning til Biskopperne hævdede den gamle nedarvede Sædvane (patria consvetudo). Dommen kom da til at lyde paa en Fordømmelse af den anførte Sædvane (allegata contraria consvetudo) og Fastslaaen af Tiendens fulde Ydelse af alle uden Forskjel — altsaa ogsaa af Adlen —, saaledes at den ene Trediedel skulde ydes til Biskoppen, de øvrige til Præst og til Kirke[1]). Det mangelfulde ved denne Dom laa imidlertid deri, at den ikke udtrykkelig ophævede de i Tiendens Sted traadte mindre Afgifter (Biskopsgave o. s. v.), skjønt dette mnligvis har været Meningen med Fordømmelsen af «den fædrene Skik». Saa meget er vist, at Prælaterne i den følgende Tid krævede baade Bispetiende og de øvrige Afgifter samtidig, og heri maa Grunden utvivlsomt søges til, at Ydelsen af Bispetienden endnu stadig i den senere Tid i Jylland var Gjenstand for Strid. Saaledes klagede i Aaret 1487 Biskoppen af Ribe over, at han ikke kunde erholde den 3die Del af Tienden, som i Følge Kong Kristoffers Dom tilfaldt ham med Rette, hvorfor Kong Hans ved et Brev af 23 Maj s. A. til «Prælater, Præster og alle fribaarne Mænd, Kirkeværger, Bønder og menige Almue i Riber Stift i Nørre- og Sønderjylland boendes, som Tiende pleje at annamme og udgive», byder dem at svare til Bispen den fulde 3die Tiende, som efter Kong Kristoffers Brev, efter Guds og den hellige Kirkes Ret og Skikkelser tilfalder ham, samt byder Kirkeværgerne «at gjøre ham god Rede paa den 3die Del, som ham med Rette bør af samme Tiende» [2]).

[1]) Pontoppidans Annales eccl. Dan. II, 589—90.
[2]) Geh. Ark. Top. Saml. Ribe 31.

Det er derfor ikke uden al Berettigelse, naar de jydske Bønder og Adelsmænd, og med dem Mogens Gøje, sige, at slig Biskopsgave og andre lignende Afgifter hverken ere hjemlede «i Guds Lov eller Landslov», medens Mogens Gøje maatte lyde Kongens Bud og tilskynde Bønderne til at betale. Men den Holdning, som Mogens Gøje havde indtaget i denne Sag, havde fremkaldt stor Forbitrelse mod ham. «Takker jeg eders Naades Højmægtighed ydmygeligen gjerne for eders Naades Skrivelse, kristelige Lære og gode Raad, hvorledes jeg mig udi al Modgang, Forfølgelse og Gjenvordighed holde skal», saaledes begynder han det ovenomtalte Brev af 5te April til Kongen. Han vil, fortsætter han, saa vidt mulig følge Kongens Raad; denne har skrevet ham til, at naar han først kunde skaffe Bevis for deres Trusler, saa skulde Kongen nok skrive til dem og skikke Bud til dem og advare dem; hvis dette ikke hjalp, men de søgte at overfalde ham med Vold, da skulde Kongen nok tage ham i Beskyttelse. Men, vedbliver Mogens Gøje, de bruge ikke slige Ytringer mundtlig til ham selv, men han erfarer dem af andre; dog vil han have Taalmodighed og rette sig efter Kongens Raad og Skrivelse. Kongens Kansler har spurgt denne, om han var tilfreds med, at Sagen afgjordes af tre verdslige og tre gejstlige Personer; men Kongen har sagt til Kansleren, at han for visse Aarsagers Skyld ikke vilde, at den Sag kom til nogen Handel, før Kongen havde talt med Mogens Gøje; denne er derfor ganske rolig, til han faar nærmere talt med Kongen. — Efter derpaa at have omtalt Tiendesagen, slutter Mogens Gøje sin mærkelige Skrivelse med en Undskyldning for, at han ikke personlig vilde indfinde sig til det Hærskue, som i Følge Recessen af December 1526 skulde holdes i Viborg i Ugen efter den 5te

Maj og hvor hele den jydske Adèl og højere Gejstlighed skulde give Møde med deres Opbud; thi, siger han, saa maa han høre «deres pukkende og spydige Ord», naar han ikke vil indgaa den Kontrakt og Besegling, som de begjære af ham; sine Svende skal han nok sende.

Hvem er det, som udstøder slige Trusler mod Mogens Gøje, hvad er det for en Sag, han i saa forblommede Udtryk omtaler, og hvad er det for en Kontrakt, han ikke vil besegle? Der er aabenbart Forbindelse mellem disse tre Ting, men den sande Sammenhæng kjende vi desværre ikke tilfulde; Kongens Brev, som Mogens Gøje besvarer, er ikke naaet til os; vi staa her ved et af de Tilfælde, som ikke saa sjældent indtræffe under den historiske Forskning, at vi baade vide for lidt og for meget, for lidt til at naa til fuld Klarhed, for meget til at lade Sagen helt ligge; thi det er et for betegnende Træk til Tidens Historie — kun faa Maaneder efter Udstedelsen af den store Enigheds-Reces —, at Rigets mægtigste Mand ikke føler sig sikker paa sit Liv, til at vi ikke skulde forsøge, om man ikke skulde kunne komme i al Fald til en foreløbig Forklaring. Det bliver da nødvendigt at kaste et Blik paa Mogens Gøjes Forhold til Rigets gejstlige og verdslige Aristokrati.

Den mægtige Rigshofmester, der ved sine store Rigdomme og endnu mere ved sin hæderlige Karaktér og fremragende Dygtighed stod højt hævet over de fleste af sine Standsfæller, nød tilvisse stor Agtelse blandt de øvrige Stormænd og i ikke ringere Grad hos Borger- og Bondestanden. «Jeg har gjort, som I ønskede», skriver saaledes en af de mest ansete katholske Rigsraader, Oluf Nielsen Rosenkrans, til Eske Bilde i Anledning af en Sag, hvor han stod paa samme Side som Mogens Gøje; «dog havde det været en ringe Ting bevendt med mig, uden Hr. Mogens

og Erik Eriksen (Banner) havde og gjort det»[1]). Men dog havde Mogens Gøje ogsaa mange Fjender. Det Parti, der havde stødt Kristiern 2den fra Tronen og som ikke havde undset sig ved at sætte Mogens Gøjes Navn ind i Oprørsbrevene, synes ikke at have kunnet glemme hans ridderlige Troskab mod Kristiern 2den. «I Mogens Gøje har eders Naade en tro Mand», vare Mogens Munks betegnende Ord til Kong Kristiern under Samtalen i Vejle. «Jeg vil beraabe mig paa Kong Kristiern selv, at han aldrig har beskyldt eller kan med Rette beskylde mig, men at jeg har tjent ham som andre fremfarne Herrer og Konger her i Danmark trolig og ærlig, som en oprigtig Riddermandsmand anstaar og bør at tjene sin Herre og Konge», det er Mogens Gøjes stolte Svar til Malmø Borgeres Skandskrift under Grevefejden, og i god Overensstemmelse hermed staar, at den fordrevne lundske Ærkebisp Johan Veze endnu efter Kong Frederiks Død kunde antage Mogens Gøje for at være

[1]) Oluf Nielsen til Eske Bilde, 1 Juni (Mandag efter Dom. Trinitatis) 1534. Adelsbreve Fasc. 53, kgl. Bibl. — Sagen angik et Lejde for Ærkebiskop Olaf Engelbrektsen, hvilket denne havde forlangt særskilt af de tre nævnte Mænd, da Rigsraadets Indbydelse til ham om at komme til den bebudede Herredag 1534 ikke havde været medbeseglet af disse tre Mænd. — At Ærkebispen netop nærede Mistanke mod disse tre Mænd, synes at staa i Forbindelse med disse Mænds Optræden paa Herredagen 1533 (Hist. Tidsskr. 4 R. IV, 637—38). I et Brev af 27 Maj s. A. fra Mogens Gøje til E. Bilde om samme Sag forekommer den for Mogens Gøjes hæderlige Karaktér betegnende Ytring, at det aldeles ikke havde været nødvendigt at forlange dette Lejde særskilt af dem, «thi jeg haaber, at vi ikke skulle befindes som de, der krænke og ikke ville holde vore Medbrødres, Danmarks Riges Raads, Segl og Brev»; tvertimod, tilføjer han, ville de være villige til at samtykke og bevilge, hvad de beslutte og forhandle, «som os og vort fædrene Rige Danmark til Ære, Nytte, Gavn og Bestand være kan». (Adelsbreve Fasc 23, kgl. Bibl.). — I det hele synes Oluf Rosenkrans at være den af de katholske Raader, der i Karakterens Renhed kommer Mogens Gøje nærmest.

ikke ugunstig stemt for Kristiern 2dens Slægt, og at Johan Rantzov endnu flere Aar efter Grevefejden fraraadede Kristiern 3 at bruge Mogens Gøje til Underhandler med den fangne Konge[1]. Først da man truede ham paa Liv og Gods og da Hertug Frederik allerede stod med sin Hær i Jylland, havde han sendt Kong Kristiern sin Opsigelse under Udtryk, som tilfulde vidne om Hjertets Sorg ved det Skridt, som nu var nødvendigt, og endnu 1525 aflagde han et smukt Vidnesbyrd om sin hæderlige ridderlige Karaktér ved at nægte at besegle det af Rigsraadet udstedte Brev om Dronning Sofies eventuelle Enkegods, fordi han i sin Tid havde beseglet det Brev, som var givet Kristiern den andens Dronning paa de samme Len, den Dronning, til hvem han selv var bleven viet paa Kong Kristierns Vegne i Bryssel og som endnu var i Live[2]. Men denne aristokratiske Ridderfølelse, der sætter Ærens Bud som det højeste og som lader Ridderen tjene sin Herre og Konge med ubrødelig Troskab, selv om der er meget i hans Færd, han ikke kan billige, men som ogsaa lader ham tjene den nye Herre, han tvungen af Omstændighederne har aflagt Troskabseden til, med samme Troskabsfølelse, — den forstod man næsten ikke længere i hin Opløsningstid, da de frækkeste Brud paa Tro og Love hørte til Dagens Orden. Uagtet Mogens Gøje derfor tjente Kong Frederik med ubrødelig Troskab og blev hans og hans Æts fasteste Støtte, efter at den kloge Konge havde betroet ham Rigshofmesterværdighedens ansvarsfulde Stilling og ladet ham ledsage sin Søn Hertug Kristian, der ledede Kjøbenhavns Belejring sammen

---

[1]) Bruuns Danske Saml. I, 385—86. — Hist. Tidsskr. 4 R. III, 327. — Johan Rantzovs Ytringer om Mog. Gøje forekomme i et Brev i Geh. Ark.

[2]) Jvfr. Allen V, 227—28.

med Johan Rantzov, varer det dog ikke længe, før man hører, at han er udsat for Bagtalelse og Bagvaskelse. «Kjære naadigste Herre», skriver han saaledes til Kongen faa Dage efter Kjøbenhavns Overgivelse, da Hertug Kristian og hans Raader havde betroet ham Slotsloven paa Kjøbenhavns Slot, uagtet Kongen havde villet give den til en anden, «formærker jeg vel, at der ere mange til, som gjerne vilde vide mit Værste hos eders Naade og ikke mit Bedste». Men, føjer han til, naar de blot vilde træde aabent frem med deres Beskyldninger, skulde han nok vide at forsvare sig. Og det er vel et Vidnesbyrd om den samme Uvillie hos enkelte af hans Standsfæller, naar han kort før lader skrive til Kongen, at hvad Kongen nu paa Rigsdagen i Odense (December 1523) vil begjære af Riget eller Rigets Raader, det skal have hans Stemme, «det behage hvem det vil»[1]). Vi skulle her i denne Sammenhæng blot gjøre opmærksom paa, at det ikke er usandsynligt, at det var Mogens Gøje, som kort før havde staaet bag ved Kongens Forsøg paa at faa Vornedskabet paa Øerne afskaffet; vi vide, at Mogens Gøje overværede de Forhandlinger, der førtes herom, og der er neppe noget i hans Karaktér, der strider mod denne Antagelses Sandsynlighed[2]).

I den følgende Tid se vi Mogens Gøje indviklet i forskjellige adelige Fejder; et saadant Fjendskab med en af

---

[1]) Johan Rantzov og Ask von Kram til Fred. 1, dat. Mytwochen nach concepcionys Marie jm 1523 (ɔ: 9 Dcbr.): «Er Mangnus Gho hat vns auch befolen E. k. w. zu schreyben, was E. k. w. itzunt zu Odense auff dem Reichstagk vonn Reich oder von den Reichs Retten begerenn, dar sal sein stym ja zu sein, es gefalle wem es wolle». — Magnus Gøye Ridd., D. R. Hofmester, til Fred. 1, dat. Kbhvn. Slot st. Pauli conuers. Dag 1524. (Begge i Geh. Ark., gottorpske Fællesarkiv XIII, 47, n).

[2]) Jvfr. Allen IV, 2, 78 og 82.

Oprørspartiets Hovedmænd, Rigsraad Peder Lykke, var først blevet endt ved en Mægling af Kong Frederik selv under Mødet i Kolding 10 Maj 1525[1]), og faa Uger, før Mogens Gøjes ovenfor meddelte Brev af 5 April 1527 er skrevet, var der udbrudt en større adelig Fejde, som han neppe kunde blive udenfor, i det en holstensk Adelsmand, Hartvig v. der Wisch, paa en raa og brutal Maade, uvist af hvad Grund, havde overfaldet og lemlæstet Mogens Gøjes Svigersøn, Mogens Bilde, i dennes egen Stue paa Nykjøbing Slot. De mægtigste danske Adelsslægter, saasom Bilderne, Gyldenstjernerne, Oxerne, Ruderne og af Gøjerne Rigshofmesterens egen Søn Axel og hans Broder Henrik, indgik da den 12 Marts 1527 et formeligt Forbund og lovede at staa Last og Brast med hverandre mod v. der Wischerne og deres Slægt.

Vi have med Villie fremdraget denne Sag, fordi det maaske kunde falde en og anden ind, at det var denne «Kontrakt», som Mogens Gøje i Følge sin Stilling som Rigshofmester ikke har villet besegle; thi den stred aabenbart mod det Enighedsbrev, der var udstedt i December 1526, og at det var af den Grund, at han havde paadraget sig adskillige af sine Standfællers Vrede; men at de af den Grund skulde være gaaet saa vidt, at de vilde true ham med Vold, synes dog mindre rimeligt; desuden var denne

[1]) Frederik 1stes Brev, dat. Kolding feria quarta proxima post dominicam Jubilate, findes i Geh. Ark. (Reg. o. a. L. I): «Al Vrede og Tvedragt, Uvillie, Had, Avind og Usamdrægtighed, som dennem hertil udi nogre Maade imellem været haver, [skal være en aftalen Sag] udi saa Maade, at hvis Skylding og Brøst, som os elskelige Hr. Mogens Gøje udi nogre Maade kan have til os elskelige Hr. Peder Lykke, haver han nu aldeles antvordet fra sig og udi vore Hænder og dem forladt udi vor Vilkaar derudinden at gjøre og lade efter vor egen Villie, og skal han med Ord eller Gjerning derpaa efter denne Dag aldrig sage, tale eller arge udi nogre Maade» (osv.).

Fejde, som kan spores endnu i Aaret 1531 og som gjorde det usikkert for adskillige danske Adelsmænd at færdes i Hertugdømmerne, dog af en mere privat Karaktér, og Mogens Gøje ytrer senere lejlighedsvis, at den ikke havde meget paa sig, uden at det dog er klart, hvorvidt han selv personlig har været indviklet i den eller ej[1]). Langt rimeligere synes det derfor, at den stærke Forbitrelse mod Mogens Gøje er fremkaldt ved hans Holdning i Religionssagen og i Striden mellem de jydske Prælater paa den ene og den jydske Adel og Almue paa den anden Side. Den «Sag», som han foreslaar Kongen at lade afgjøre ved en Ret af 3 gejstlige og 3 verdslige Personer, kan nemlig neppe være nogen anden end Tiendesagen og de dermed forbundne Klager. Det viste sig nemlig snart paa Herredagen i Odense i August s. A., at Kongen betragtede Tiendesagen som en stridig Retssag mellem to Parter, der skulde afgjøres ved en Domskjendelse[2]), og den «Kontrakt», som Mogens Gøje ikke vilde besegle, maa da staa i Forbindelse med hele Kirkens Stilling. Nærmest ligger det her ved første Øjekast at tænke paa en Kontrakt til Forsvar for den katholske Kirke, og man kunde da atter tænke enten paa den Kontrakt af 6 December 1526, hvorved Adlen mod visse Indrømmelser havde forpligtet sig til at

[1]) Mogens Gøje til Anders Bilde, dat. Avnsbjerg Kanuti ducis Dag (7 Januar) 1530 (Adelsbreve Fasc. 22. Kgl. Bibl.). Man ser af Brevet, at A. Bilde for Fejdens Skyld har haft Betænkelighed ved at begive sig til Kongen paa Gottorp. — 1528, da Eske Bilde var kaldt til Gottorp for at underhandle med Kongen om Overtagelsen af Bergenhus, maatte Kongen for denne Fejdes Skyld først sende ham et Lejdebrev, og endnu 1531 turde E. Bilde af den Grund ikke rejse til Kongen i Hertugdømmerne. (Geh. Ark.) — Forbundsbrevet af 12 Marts 1526 er trykt i T. Bekkers Kvartalsskrift Orion I, 233.

[2]) C. Paludan-Møller, Herredagene i Odense 1526 og 27 S. 66.

sikre Kirkens Privilegier, navnlig mod «den lutherske ukristelige Lærdom»; thi vel staar Mogens Gøjes Navn øverst i Brevets Begyndelse, men det falder vanskeligt at tro, at han har kunnet forsyne det med sit Segl, noget, vi ikke vide, da vi kun kjende dette Aktstykke af en Afskrift[1]); eller ogsaa kunde det angaa et Forsvarsforbund for den katholske Kirke, som forberededes af Prælaterne. Naar man betænker Mogens Gøjes Stilling som Lutheraner, der aabenlyst overtræder Kirkens Fastebestemmelser og nyder Nadvaren paa luthersk Vis, og det rasende Had, som hans hele Færd fremkaldte hos Katholikkerne og deres Pennefører Povl Helgesen[2]), og naar man ser den stærke Forbitrelse, som Opløbene i Jylland fremkaldte hos Prælaterne og som gav sig saa stærk Luft paa den følgende Herredag, saa ligger det ganske vist nærmest at forestille sig, at det er Prælaterne og deres Parti, som udstøde hemmelige Trusler mod Rigshofmesteren, den aabenbare Kjætter, der strængt taget var hjemfalden til Kirkens Straf. Vi kunne ikke afvise denne Tanke, og dog vilde vilde vi upaatvivlelig begaa en Fejlslutning, hvis vi derved lod os forlede til at antage, at det er et Forbund til Forsvar for den katholske Kirke, som skulde nærmere forhandles under Mønstringen i Viborg og som Mogens Gøje ikke vilde besegle. Det lader netop til at være en «Kontrakt» mod den katholske Kirke og dens Overgreb i Tiendesagen, som den jydske Adel har villet indgaa. Vi høre nemlig under Herredagsforhandlingerne i Odense, «at mange af Adlen, Kjøbstædmænd, Bønder og Almue dem ganske haardelig have beklaget for kgl. Majestæt, at de nødes og trænges med Dom og Band at give Bisper, Prælater og Sognepræster svar uskjellig Udgift,

[1]) Ny dsk. Mag. V, 211.
[2]) Jvfr. den skibyske Krønnike S. 66—67. (Rørdams Udg.).

som de mene dem for Gud og Ret ikke at være udi nogen Maade pligtige»[1]); ja vi høre endog, at et saadant Forbund da virkelig var kommet i Stand: «Item giver Bisper og Rigens Prælater kgl. Maj. og Danmarks Riges Raad ydmygeligen til Kjende, at de have spurgt og forfaret, hvorledes nogle gode Mænd have nu i disse Dage gjort Forbund med Brev og Indsegl imod den hellige Kirke og gejstlige Stat, hvilket Bisperne og Rigens Prælater aldrig nogen Tid tilforn have hørt eller spurgt er sket i andre Herrers og Kongers Tid». Det er den retteste Vej til hele Rigets Fordærv og Kong Kristierns Indgang igjen i Riget, mene Prælaterne, «og», føje de betegnende til, «Danmarks Prælater have og forfaret, at mange ærlige og vise Mænd have været esket til saadant Forbund; da have de slaget dem deraf for den store Skade og Fordærv, som de have betænkt hos dem selv at ville komme deraf»[2]). Det er dette Forbund, som vi antage allerede har været paa Tale, da Mogens Gøje skrev sit Brev, og som den jydske Adel foreløbig atter har bragt paa Tale under Mønstringen i Viborg. Man forstaar da Adlens Forbitrelse mod Mogens Gøje, deres «spydige og pukkende Ord», da netop han, der ansaas for Kirkens Fjende, ikke vilde gaa med til dette Skridt; men vi forstaa ogsaa meget godt Rigshofmesterens Afslag; thi tilvisse havde han et aabent Øje for den «Besværing», Prælaterne vilde paalægge Almuen, men han var altfor meget en Lovens Mand til at ville indlade sig paa Skridt, der bød Lovligheden Trods og som vilde stille ham i Spidsen for Urostifterne[3]).

---

[1]) Ny dsk. Mag. V, 289.

[2]) Smsts. S. 365—66.

[3]) Jvfr. ogsaa Mogens Gøjes betegnende Ytringer i Brevet til Anders Bilde af 1 August 1533 om Recessen af 3 Juli 1533, som han ikke havde villet besegle, men som han som Lovens Mand allige-

At Adel og Prælater holdt vigtige politiske Raadslagninger under Mønstringen i Viborg, vide vi med Vished. Det var Forpostfægtningerne, før Hovedslaget skulde staa paa den almindelige Herredag, som Prælater og Rigsraad under disse truende Omstændigheder forlangte sammenkaldt af Kongen. Den jydske Adel indgav gjennem de tilstedeværende Rigsraader forskjellige Klageposter til Kongen, hvoraf de vigtigste netop angik Adlens Forhold til Bønderne. De klagede saaledes over, at Kongens Haandfæstning og Løfte ikke blev holdt med Hensyn til de Faldsmaal, som Adlens Tjenere forbrøde i Kjøbstæder, Fiskelejer og alment Marked, og naar deres Tjenere med Ret og Skjel udvistes af Gaardene, tyede de til Kongen og fik Brev af ham om, at de skulde forblive siddende i Gaardene. Som man ser, er det atter Hals- og Haandsretten, som her spiller en Rolle, tilligemed Kongens Indgriben i Forholdet mellem Adlen og dens Fæstere. Kongens Svar blev først givet under Herredagen i Odense (August 1527). Til det første Punkt bemærker Kongen, at han kun har lovet Adlen samme Frihed over sine Tjenere, som Adlen i Hertugdømmerne havde, men denne havde ikke Faldsmaal for Forbrydelser, som vare begaaede i Kjøbstæder; «desuden», tilføjes der, «blev det ogsaa samtykt sidste Herredag (i Odense December 1526), at kgl. Majestæt skulde have saadant Sagefald». Virkelig spores ogsaa i Herredagens Forhandlinger Strid herom mellem Kongen og Rigsraadet, ligesom ogsaa Kjøbstadsordningen af 4 December 1526 indeholder en Bestemmelse herom, saa at dette nye Forsøg af Adlen paa at udvide sine Rettigheder bliver desto mere iøjnefaldende. — Til det andet Punkt svarede Kongen, at han ikke havde givet noget Brev

vel underkastede sig. (Meddelt af C. F. Bricka i Danske Saml. II R. 2, 355).

om at blive siddende i Gaarden af andet Indhold end det paa den første Herredag i Odense (1523) af ham og Rigsraadet vedtagne; men at Kongen saaledes endnu hævdede Betydningen af dette Brev, der var givet (14 Maj) før Haandfæstningens endelige Vedtagelse, hvor der netop findes Bestemmelser mod Kongens Indgriben i Forholdet mellem Adlen og dens Fæstere, afgiver et fornyet Vidnesbyrd om, at han ingenlunde havde Lyst til helt at prisgive Bonden til Adlens Vilkaarlighed[1]).

Intet lignede dog den rasende Forbitrelse, hvortil Biskopper og Prælater havde stemmet sig selv op som Følge af Begivenhederne i Jylland. De følte nu alt vakle under sig: de havde ikke formaaet at faa Kongen til at tilbagekalde Beskjærmelsesbrevet til Hans Tavsen; tvertimod havde han i de samme Dage udstedt et nyt til Jørgen Sadolin; de havde maattet finde sig i, at han og det verdslige Raad egenmægtig havde anerkjendt Aage Sparre som Ærkebisp i Lund og dels herved, dels ved at faa gjennemført den mærkelige Bestemmelse, at ingen Biskop herefter skulde søge sin Bekræftelse i Rom, men indenrigs, allerede faaet en stor Del af Kirkestyrelsen i sin Haand; de havde forsøgt ved Brev paa Brev til Lunde Kapitel at faa den af Paven konfirmerede og ordinerede Jørgen Skodborg erkjendt som Ærkebisp i Aage Sparres Sted; men alt forgjæves; Aage Sparre vilde ikke vige[2]). Og nu Bondestormen, der truede med

[1]) «Artikler, som Adlen udi Nørrejylland beklage dennem at have Bryst udinden», dat. (Viborg) feria III post dominicam Jubilate (14 Maj) 1527, findes i Geh. Ark. (Gejstlige Sager Nr. 37). Sammesteds findes Kongens Svar blandt flere Artikler fra Herredagen i Odense 1527.

[2]) Breve fra Ove Bilde af Aarhus, Styge Krumpen af Børglum, Lage Urne i Roskilde til Lunde Kapitel om endelig at lade Jørgen Skodborg igjen komme til Ærkesædet for Kirkens Gavns Skyld og be-

at berøve dem en af deres vigtigste Indtægter og som ingenlunde fandt ubetinget Modstand hos Kongen og Rigshofmesteren! Der maatte gjøres noget, inden alt faldt sammen. Samtidig truede Kristiern 2den atter Syd fra. Under denne Stemning var det, at de — rimeligvis netop under Sammenkomsten i Viborg — forlangte en ny Herredag samlet og fik Kongen til at gaa ind herpaa. I de samme Dage (19 Maj) var det, at de fra Viborg udsendte deres svulstige Nødraab efter Dr. Eck!

Under denne forbitrede Stemning sammentraadte Herredagen i Odense i August 1527. Den var en umiddelbar Følge af Bondestormen i Jylland og havde helt igjennem Præget af den iltre Stemning, der havde fremkaldt den. Raseriet gjør Prælaterne og det høje Rigsraad veltalende: Danmarks Riges Raad, hedder det i Raadets «Formaning og Undervisning til kgl. Majestæt», har nu betænkt den Lejlighed, som begiver sig iblandt Rigets Indbyggere, og er det til at befrygte, at deraf vil komme et stort Oprør og Fordærv, som vil række til hans Naades Børn og Afkom; derfor har Raadet opfordret Kongen til at beramme denne Herredag. Danmarks Raad erfarer daglig mere og mere, hvorledes Bønder og Almue i Jylland have taget dem for, siden sidste Herredag stod i Odense, at gjøre tilsammen Forbund og Bepligtelse med deres Løfte og aabne beseglede Brev, besynderlig mod den hellige Kirke og Danmarks Riges Prælater uden Kongens Brev og Befaling og uden Ri-

væge Aage Sparre til at opgive sin Modstand, dat. 31 Januar, 14 Febr. og 7 Marts 1527, findes i Lunde Kapitels Registrant (Stockholm). Mærkeligst er dog et Brev fra Lage Urne af 24 Maj 1526 (i Langebeks Diplom.) til «Kannik» Mester Aage Sparre, hvori han undskylder, at han ikke længere tør give ham Titlen Electus til Lunde Stift, men indstændig opfordrer ham til som Kirkens lydige Søn at vige for den af Paven ordinerede Jørgen Skodborg.

gets Raads og deres Lensmænds Raad og Samtykke, hvilket ikke tilforn i Mands Minde i saa Maade sket eller gjort er her i Riget. Herover frygte Rigens Prælater og mange andre ærlige Mænd, inden Raads og uden, storligen, at dersom samme Bønder fange dermed Fremgang, da vil efterfølge en stor Fordærvelse, som vil række lige saa vel til Kongen og hans Børn og den menige Adel som til Kirken og Prælaterne; thi man maa befrygte, at efterdi Bønderne tage dem saadant fore i denne Tid, da have de nogle hemmelige Raadgivere og Tilskyndere paa Kong Kristierns Vegne, thi det er til Tvedragt og Splid mellem Rigets Indbyggere, at Kong Kristiern og hans Venner sætte deres Lid; det har han selv ytret, før han drog bort, — som mangen Mand vitterligt er —, at der vilde udbryde en saa stor Tvedragt mellem Rigets Indbyggere, at han skulde komme som deres Dagtingningsmand og dermed komme til sit Rige igjen. — Dersom Bønderne skulle have den Magt, at de skulle aflægge den Rettighed, som den hellige Kirke og Rigens Prælater have haft hidtil i nogle hundrede Aar, da ville de foretage sig mere i Fremtiden mod Kongen og den menige Adel. Thi gamle og mærkelige Mænd sige og vel vide, at den Tid Bønderne i Nørrejylland begyndte det Opløb mod Kong Kristoffer, Danmarks Riges Raad og den menige Adel, da begyndte de i lige Maade først med den hellige Kirke. Og nu have de dog langt større Dristighed, idet de stole paa Kong Kristiern. Derfor bør Kongen holde den hellige Kirke, Rigens Prælater, Rigens Raad baade af gejstlig og verdslig Stand, Adel og menige Rigens Indbyggere ved Lov og Ret, Friheder og Privilegier, gamle Sædvaner, Haandfæstninger og Recesser, som andre kristne Konger, hans Naades Forfædre, før ham gjort have, og ikke tilstede, at Bønderne skulle fange Fremgang, udi saadan

deres onde Agt og Mening mod Gud og den hellige Kirke og imod al Ret og Skjel[1]).

Det er her ikke Stedet til at gaa nærmere ind paa denne mærkelige Herredags Forhandlinger, som ere blevne klart fremstillede af andre. Her vil det være nok at gjøre opmærksom paa, at hvad Prælaterne forlangte, ikke blot var en Tilbagekaldelse af Kongens Beskjærmelsesbreve for de lutherske Præster — her opnaaede de som bekjendt intet —, men fornemmelig en Fastslaaen ikke blot af Tienden, men ogsaa af de sædvanemæssig opstaaede og ydede Afgifter til Kirken. Derfor beraabe de sig ikke blot paa fremfarne Kongers Recesser, men ogsaa paa gamle Sædvaner. Men heri fandt de en bestemt Modstand hos Kongen, der — tilskyndet af sine holstenske Raadgivere, plejer man at sige; vi kunne nu vel ogsaa sikkert tilføje: af den danske Rigshofmester Mogens Gøje — lod Prælaterne forstaa, at han lige saa vel ved Eder og Løfter var forpligtet til at forsvare Adlen, Kjøbstædmænd, Bønder og menige Almue som de mægtigste og rigeste i Riget[2]), og at om Almuen end ikke havde givet ham sine Besværinger skriftlig til Kjende, saa forstod han dog af de daglige Klager, som baade her og andensteds vare komne ham for Øre, at det var de Besværinger med Smørbyrd, Nannest, Biskopsgave og andet, som de mente[3]). Resultatet blev da, at det ved svære Indrømmelser til Adlen i andre Retninger vel lykkedes Prælaterne at afvende den Dom, som Kongen havde villet fælde mellem Prælaterne og den jydske Adel og Almue som stridige Parter, men at det ikke en Gang lykkedes dem at faa Kong Kristoffers Tiendeordning af 1443, som Ove

[1]) Ny dske Mag. V, 215—17.
[2]) Smsts. S. 282; jvfr. Paludan-Müller, Herredagene 1526 og 27, S. 66.
[3]) Kongens sidste Svar paa Rigsraadets Indstilling, Pal.-Müller S. 87.

Bilde fremlagde for Rigsraadet[1]), ubestridt anerkjendt, i det Odense Reces af 20 August 1527 vel atter fastslog den fulde Tiendes Ydelse, men saaledes, at Forpligtelsen kun gjaldt Bønderne, ikke Adlen, som ikke med et Ord omtales i Recessen, og at de andre sædvanemæssige Afgifter, Biskopsgave, Smørbyrd, Nannest osv., udtrykkelig afskaffedes, med mindre Bønderne selv foretrak at beholde den gamle sædvanemæssige Ydelse fremfor Kong Kristoffers Ordning, ligesom det ogsaa indvilligedes Adel og Bønder, at ingen maatte stævnes med Kirkens Dom for Gjæld eller andre Sager, som burde forhandles ved Herredsting og Landsting[2]). — I disse Punkter havde den jydske Adel og Bonde i al Fald tildels sat deres Fordringer igjennem; derimod lykkedes det iøvrigt Prælaterne at faa Kongens Bistand mod det Adelsforbund, der var indgaaet mod Kirken. Vi antage i al Fald, at det er hertil der sigtes, naar Kongen 21 August, Dagen efter at Odense Reces er udstedt, paalægger og formaner Adel og Ridderskab, at de ingenlunde maatte med Vold tiltage dem Domkirkens, Gejstlighedens eller Klostrenes Gods, eftersom han imod Formodning havde erfaret, at de havde sligt i Sinde[3]), og vi formode, at det samme gjælder

---

[1]) En Transsumpt af Kong Kristoffers Tiendeordning, dat. Odense dom. infra octavas assumptionis Marie (18 Aug.), udstedt af Ove Bilde, findes i de arne-magn. Breve Fasc. xxx Nr. 3, Universitetsbiblioteket.

[2]) Dsk. Mag. IV, 282. — Til Adlens Tiendefrihed af Sædegaardene sigtes vel ogsaa i den 8de Artikkel af den norske Adels Klagepunter af Aar 1529; hvori der andrages paa, at den norske Adel »maa nyde de Friheder om Tienden som Ordinansen byder udi Danmarks Rige«. Denne Ordinans kan næppe være anden end Odense Reces (Dipl. Nord. VIII, 614).

[3]) Lunde Kapitels Registrant, 1ste Afdel. (Kgl. Bibl.). Om dette Brev kun angaar Adel og Ridderskab i Skaane, er dog tvivlsomt.

om et Udkast til en Lov, som endnu findes i vore Samlinger og hvori Konge og Rigsraad, siden Bisper og andre Kirkens Personer have klaget over, at nogle fordriste sig til uden Lov og Ret af egen Magt at fratage Kirken og dens Personer Jordegods, som i mange Aar har været i Kirkens Hævd, byder, at Kirken skal beholde sit Jordegods, indtil nogen vinder den det fra ved Loven, hvorfor de, som have bemægtiget sig gejstligt Gods, skulle give det tilbage, og slig egenmægtig Fremfærd forbydes for Eftertiden[1]); thi alt dette stemmer kun med Odense Reces, hvor Adlen og Ridderskabet paatager sig en Forpligtelse til at sikre Kirkens Ejendomsret. Men hvor daarligt det var bevendt med den Hjælp, som Prælaterne havde tilkjøbt sig af Adlen, og hvor upaalidelige selv Rigsraadets mest udprægede katholske Medlemmer vare, naar det gjaldt Kirkegodset, skulde Prælaterne allerede føle Dagen efter (22 August), da Rigsmarsk Tyge Krabbe, den Mand, som allerede i 1525 under Søren Norbys Opstand havde dristet sig til at advare Kong Frederik mod luthersk Kjætteri, udvirkede en Rigsraadsdom, ifølge hvilken de Jordstykker, som vare givne eller solgte til Kirker og Klostre fra Selvejergaarde, skulde komme tilbage til Gaardene, imod at Selvejerbønderne, som boede i Gaardene, skulde give den aarlige Skyld, som nu svaredes deraf, til vedkommende Kirke eller Kloster[2]). Tyge Krabbes

---

[1]) Udateret og overstreget Udkast med mange Rettelser i Geh. Ark. (D. gejstlige Sager Nr. 37).

[2]) Rigsraadsdommen af 22 August bekjendtgjøres og besegles af Kongen som en Lovbestemmelse ved Kongebrev af s. D., trykt i Ny kirkehist. Saml. VI, 148. — Tyge Krabbes Ytringer til Kong Frederik, dat. Lejren for Aahus Torsdag efter Lætare ($^{30}/_{3}$) 1525, lyde saaledes; »Kæreste nadige herre, jeg roeder eders naades hogmegtighedt fwlkommelige, at eders nade lider jnthet Lutters party i

Forslag var motiveret ved, at Selvejergaardenes Ejere led stort Afbræk ved, at deres Gaarde vare forringede ved saadanne Jordstykkers Fraskillelse, især da Kronen krævede fuld Tynge af Gaardene alligevel, og at Bønderne vare nærmere til at bruge saadanne Jordstykker, som vare afskilte fra Gaardene, end andre. Denne Omsorg for Selvejergodset er tilvisse mærkelig, især da den kommer fra en Kant, hvor man ellers ikke er vant til at finde en slig Omsorg; men naar man rokkede ved Kirkens uindskrænkede Brug af dens Jordegods, foretog man, om end under en læmpelig Form, et Indgreb i Kirkens frie Ejendomsret, og dette Brev blev ogsaa en Brandfakkel, der kastedes ud blandt Bønderne og fængede stærkt i den følgende Tid, navnlig i Jylland.

Bondeopløbene i 1527 havde ført til Odense Reces. Hvad Bondestanden havde opnaaet herved var imidlertid ikke stort. Medens Adlen havde opnaaet vigtige Resultater — Ret til at opkræve de kirkelige Bøder af sine egne Tjenere, ligesom Adlen allerede havde med Hensyn til de verdslige Bøder, og som Vederlag for Tilholdet om, at Adlens Tjenere ydede Tiende, en stiltiende Omgaaen af Adlens Tiendepligt for dens Sædegaarde, hvorfor de adelige Sædegaardes Tiendefrihed ogsaa udtrykkelig fastsloges i Kristian 3dies Haandfæstning — saa havde Bondestanden ikke opnaaet andet end Valget mellem den gamle Ydelsesmaade og den fulde Tiende. Men det er aabenbart, at Bøndernes

eders nades Lande, ellers befrycter jeg, at thenn alsommegteste gud skall kaste heffwen oc wrede i eders nades landt. Gudt alsommegteste vedt, at jeg roeder eders nade thette aff it got hierte oc vty en goeder mening, oc beder jeg eders naades hogmegtighedt ydmygeligen, at eders nade tager meg thet icke till mystycke, at jeg schriffwer eders nades hogmegtighedt saa dierwelige till i thenne sag». (Geh. Ark. Dsk. Kong. Hist. XI).

Fordringer i Virkeligheden gik langt videre. Paa Bunden laa Lysten til helt at blive fri for Tienden, og her var et Punkt, hvor de lutherske Prædikanter neppe kunne helt frikjendes for at have bidraget sit til at ægge Stemningen; det var et nemt Agitationsmiddel at kaste ud blandt Almuen. Povl Helgesen beskylder mange lutherske Præster for at have prædiket for Bønderne mod Tiende og Offer, indtil de selv bleve Sognepræster, saa fik Tonen en anden Lyd[1]). De malmøske Reformatorer, der i det hele taget gik et godt Skridt videre til venstre end de jydske, ivrede tilvisse mod Tienden; de jydske Reformatorers, og navnlig Hans Tavsens, Stilling til denne Sag er mindre tydelig; i de jydske satiriske Folkeskrifter, som sattes i Omløb, udtaler man sig med stor Forsigtighed om dette Punkt, men kommer dog til det Resultat, at Tiendepligten ikke omtales i det nye Testament, og at Bønderne derfor ikke have nogen bestemt Forpligtelse hertil[2]). Under disse Forhold er det ikke til at undres over, at Gjæringen i Jylland vedblev at være meget stærk, saa at Prælaterne allerede paa Herredagen i Nyborg næste Aar (1528) føre næsten lige saa højrøstede Klager som tidligere over den jydske Almues Vrangvillighed til at udgive Tiende og anden Redsel; men tillige give de en meget stærkt farvet Skildring af Virkningerne af Tyge Krabbes Dom om de jordegne Bøndergaardes Lejejorder, i det denne Rigsraadskjendelse havde fremkaldt et sandt Stormløb i Jylland mod Kirkens Ejendomme; Bønderne forlangte ikke blot de tidligere bortskjænkede Lejejorder tilbage, men hele Gaarde og andre Ejendomme, som

[1]) Mod Malmøbogen p. 951 (Sechers Udg.).
[2]) Ny kirkehist. Saml. V, 753.

i Tidens Løb vare skjænkede til Kirken, ja de begyndte endog at forgribe sig paa Adlens Ejendomme. Da Kongen nu tilmed havde forlangt en ny betydelig Landehjælp af Rigsraadet, maatte han paa ny indskærpe Tiendepligten og give Rigsraadsdommen af 1527 en saa mild Fortolkning som mulig, saa at den kun skulde gjælde de egentlige Lejejorder, hvorimod der bebudedes haarde Straffe mod dem, der forgreb sig paa Kirkens virkelige Ejendomme[1]). Og da Kongen saa 1530 atter, paa Grund af Kristiern 2dens truende Holdning, forlangte ikke blot en ny almindelig Landehjælp, men ogsaa store Pengebevillinger af Adel og Gejstlighed, saa truede Prælaterne rent ud med at opsige «Odense - Kontrakten», hvis Tiendepligten ikke overholdtes; ellers kunde de ikke betale. Derved fremkaldtes atter Kongebreve til Almuen, hvori Tiendepligten paa ny indskærpedes overensstemmende med Odense - Reces, men vistnok lige saa virkningsløst som tidligere, og endnu i de følgende Aar spores Modstand mod Tienden fra den jydske Almue[2]). I Virkeligheden skulde der et saadant Knæk til for den jydske Bondestand som Grevefejden for at faa den fulde Tiende fastslaaet. Det var aldrig lykkedes den katholske Gejstlighed at faa Almuen til at svare fuld Tiende. Alle jydske Bondeopstande havde mere eller mindre drejet sig om denne Sag, og det er maaske en medvirkende Grund til, at vi saa tidt i vore Bondeopstande se Adelsmænd i Bøndernes Rækker. Det lykkedes først den sejrrige lutherske Konge, der tildels ledede af sine tysk - holstenske Raader

---

1) Ny dske Mag. V, 310 ff.; jvfr. Hvitfeld 1309.

2) Rigsraadsforhandlingerne paa Herredagen i Kbhvn. 1530 om Landehjælpen, Statslaanet af Adel og Prælater og om Tienden ville blive meddelte i Dske Mag. — Dipl. Viberg. S. 178 og 184.

og Landsknægthøvdinge, hos hvilke der i det Øieblik herskede en meget bitter Stemning mod den danske Adel og Bonde, ved den store Rigsconstitution af Oktober 1536 med Samstemning af Rigsraad, Adel, Borgere og Bønder, der vare hidkaldte i talrigt Udvalg (3 fra hvert Herred), ved en almindelig Folkebeslutning at fastslaa Tiendens fulde Ydelse — af Bonden og Borgeren, medens den adelige Sædegaardsejer gik fri! Om Frivilligheden af denne Folkebeslutning tale vi ikke her; det er ved nyere Oplysninger tilfulde godtgjort, at «Frivilligheden» ikke var stor ved Reformationens statsretslige Indførelse; men Sagen var, i det mindste for Jyllands Vedkommende for første Gang, gaaet igjennem ved en af alle Stænder vedtagen Beslutning og gjort til et Led, ikke af Kirkens, men af Rigets Forfatning. Det varede heller ikke længe, før Regjeringen ved Breve til Almuen netop beraabte sig paa denne meget vigtige Omstændighed, hvorledes Almuen selv havde samtykt Tiendeordningen — Kongetiende, Kirketiende og Præstetiende —, og derfor ogsaa nu af al Magt hævdede dens Gjennemførelse[1]). Det var nu ikke længere en Kirkesag, men en Statssag, og selv om man maaske endnu længere ned i Tiden kan spore Uvillighed hos Almuen mod Tiendens Ydelse, saa havde Striden dog mistet sin Braad. Bonden var kuet; Adlen havde faaet sit Ønske opfyldt; den havde ikke længere nogen Interesse af i den Sag at stille sig paa Bondens Side, og Staten var selv bleven Part i Sagen. «Bispetienden» var aldrig bleven helt gjennemført; «Kongetienden» havde man ikke længere Magt til at modsætte sig. Tiendens Fast-

[1]) Dipl. Vib. pag. 206 (Brev til flere jydske Herreder af 24 Maj 1537. Relator Hr. Johan Rantzov.)

slaaen 1536 var en nødvendig Følge af Begivenhedernes historiske Udvikling; men ifølge den samme Udviklingens Lov er det naturligt, at dens Afløsning nu, da Bonden har hævet sig til politisk Selvstændighed, atter er blevet et af Tidens Spørgsmaal.

Medens Tiendesagen havde sat den jydske Almue i saa stærk Bevægelse, navnlig paa Østkysten, sporedes en stærk Gjæring til Fordel for Kristiern 2den især paa Vestkysten, hvor Peder Stub og Ejler Bryske, som ovenfor berørt, havde lovet en Rejsning af de jydske Bønder, idet man sikkert ventede Kongens Ankomst med en Hær i Løbet af Sommeren 1527, og Kong Frederiks Bekymring herover havde været saa stor, at han kort før Odense Herredag havde befalet Lensmændene at holde deres Svende beredte, da han frygtede et Anfald paa Hertugdømmerne af Kristiern 2dens Tilhængere blandt de tyske Fyrster, medens han selv var fraværende. Denne Frygt var ikke ugrundet; thi den landflygtige Konge stod virkelig paa den Tid i Underhandling med sin Svoger, Kurfyrsten af Brandenborg, med Hertug Erik af Brunsvig og Hertug Albrecht af Meklenborg om en saadan Plan; men den strandede som sædvanlig paa Pengemangel[1]). Senere bliver denne Gjæring blandt Almuen mindre iøjnefaldende; i de følgende Aar, 1528 og 29, vare

[1]) Frederik 1 til Eske Bilde, dat. Gottorp Fredag efter divis. apost. (19 Juli) 1527, i Geh. Ark., Dske Kongers Hist. Fasc. 11. — At Planen var i Gjære og endda ikke saa langt fra at iværksættes, fremgaar af flere Breve i Kristiern 2dens udenlandske Arkiv, ligesom ogsaa Kong Frederik ved Brev fra sin Svigersøn, Hertug Albrecht af Preussen, var bleven advaret imod denne Forbindelse (6 Juni, Torsdag efter Exaudi 1527; gottorpske Fællesarkiv).

Forholdene desuden saadanne, at ethvert Forsøg fra Kristiern den 2dens Side umuliggjordes. Først efter Cambray-Freden 1529 og ved Kejserens Sejre i Italien 1530 bleve Udsigterne atter lysere, og da saa endelig alle Vanskeligheder vare overvundne, i det Kong Kristiern virkelig havde faaet samlet en Hær og Flaade i Nederlandene i Eftersommeren 1531, kom hele Landet i en voldsom Gjæring. Fra Lejren ved Jenmyge Kloster udstedte Kong Kristiern, der som bekjendt imidlertid atter havde paataget sig et katholsk Skin, den 30 August 1531 følgende Proklamation til Danmarks Riges Indbyggere:

Vi Kristiern (osv.) hilse eder alle, vore kjære tro Undersaatter, Biskopper, Prælater, Abbeder, Priorer, Præstemænd, sammeledes Riddere, Riddersmændsmænd, Kjøbstædmænd, Bønder og menige Almue, som bygge og bo udi vort Rige Danmark, kjærlig med Gud og vor Naade. Kjære Venner, som eder alle vel fortænker og vitterligt er i Sandhed, hvorledes vi for den Kjærlighed, Tro og Velvillie, som vi havde og endnu have til den menige Mand, fattig og rig, Danmarks Riges Indbyggere, deres Gavn, Bedste og Bestand, at vi, efterdi at Gud haver skikket os efter vore Forældre til eders rette indbaarne Herre og Konning, vilde gjerne skikke og bjælpe hver Mand, fattig og rig, ædel og uædel, til Lov, Skjel og Ret og ikke anse Personen, at ingen skulde ske Overvold, Uret eller Forfang i nogen Maade, for hvilket nogle af vore uhørsomme og utro Undersaatter opsatte dem imod os imod al Guds Lov, Skjel og Ret, men paa det de kunde bruge deres egen fri Villie med Vold, Vælde og Ondskab, som de siden have bevist imod eder, udi det de have med Vold og Vælde røvet, taget, overfaldet, beskattet, fanget og en Part ihjelslaget af eders Venner og

Slægtninge etc. Dertil med have de gjort dem selv til Konger og Kjøbmænd, taget fra den fattige menige Mand, Kjøbstædmænd og andre, deres Næring og Bjergning, hvad som helst I med eders Hustruer og Børn skulde leve udaf, paa det de kunde fordærve eder i Grunden etc., som I vel selv vide ydermere og have befundet, end vi skrive kunne, og som de ikke da kunde bekomme, den Tid vi der selv tilstede vare, uden hvad de hemmelig gjorde, der vi ikke vidste af, men [som de have gjort], siden vi nødtes for deres Forræderis Skyld, som havde opsat dem imod os, [til at forlade vore Riger og Lande], at de ikke skulde forraade os, som dog sket er af Guds Forsyn etc. Derfore have vi været nogen Stund udaf vore Lande og Riger hos vor kjære Herre Broder og Svoger, kejserlig Majestæt, udi hans og andre Herrers og Venners Lande etc. Og nu for den store Medlidenhed, Jammer og Ynk [over det], som vi daglig høre eder overgaar uden Skyld og Brøde, kunne vi ingenlunde længer lide det og ej ville tilstede, at eder slig Overlast og Forfang ske skal, men heller ville vove vort eget Liv derover for eders og den menige fattige Mands Gavns og Bedstes Skyld, og derfor have vi nu annammet til os et mægtigt Tal Krigsfolk, hvilke have lovet og svoret os at være os hulde og tro og aldrig at ville skilles fra os, før Gud vil, at vi have vore Riger og Lande igjen, eller de ville og alle dø derover etc. Saa bede vi eder alle og hver særdeles, at I ville gjøre eders største Flid dertil at lade brygge og bage, og naar I fornemme vor og vort Folks Tilkommelse, at I da give eder selve til os med det meste Øl, Brød og anden Fetallie, som I kunne afstedkomme, og sælge vort Folk det for Penge, sammeledes, at I tage med eder Harnisk og Værge, Mand udaf Hus, og komme til os og

gjøre os Hjælp og Bistand at afværge slig Skade og Fordærv, som eder her til Dags sket er. Er der og nogen, som haver forset dem imod os og ville komme og bekjende det os selve og begjære Naade af os og herefter være os hulde og tro, da ville vi gjerne med al Kjærlighed annamme dem igjen til Naade og være dem en god og naadig Herre etc. Kunne I og formærke og vide i Sandhed nogen, som os er imod og os ere ikke hulde eller tro og ikke heller ville give sig til os eller ville begjære Naade, dem griber og holder tilstede, til Gud vil, vi komme til eder. Og hver Del eller Bytte, som findes hos dem, skal høre eder Halvdelen til og os den anden Halvdel etc. Derfore beviser eder udi de og i alle andre Maade, hvor I kunne, paa vort Gavn og Bedste, som gode og tro Undersaatter bør at gjøre imod deres Herre og Konge. Vi ville igjen holde eder alle og hver særdeles ved Guds Lov, Skjel og Ret og gode gamle Sædvane, og ej tilstede, at eder skal ske nogen Uskjel, Uret eller Forfang i nogen Maade, men ville holde og skikke os imod eder alle og hver særdeles, som en god kristen Konning bør at skikke sig imod sine gode og tro Undersaatter udi alle Maade. Skrevet udi vor Lejr i Jenmyge Kloster den 30 Dag Augusti Anno etc. XXXI. Under vort Signet.

Christiern[1]).

Denne Proklamation, der i Formen er stilet til alle Landets Indbyggere, men hvis Indhold tydelig nok er beregnet paa Borger og Bonde, og som giver en ikke uheldig Skildring af Landets indre Splid og Tvedragt, af Lovløs-

---

[1]) Original paa Papir med Kongens egenhændige Underskrift og Segl. Geh. Ark. Saml. Kr. 2. (I to Exemplarer).

heden og Uordnen i Modsætning til Fortiden, men som meget let glider hen over den religiøse Strid («gode gamle Sædvane»), og som maatte vække den Forestilling hos Almuen, at Kong Kristierns-Tog nærmest gjaldt Danmark, skjønt det ikke udtrykkelig siges, denne snildt beregnede Proklamation og flere lignende Breve bleve paa Peder Stubs Foranstaltning gjennem de gamle Venner i Ribe, Iver Stub, Jakob Skriver o. a., bragt ind i Riget og slog mægtig an. «Kan jeg ikke fuldskrive eders Naade», skriver en fynsk Adelsmand allerede den 21 August til Kongen, «saa mange nye Tidender, som her gjøres baade iblandt Bønder og andre, og kan jeg ikke tænke, hveden slige Tidender komne ere uden af Konning Kristierns Tilhængere; hvem de ere, maa Gud vide»[1]), og lignende Ytringer forekomme jævnlig. Dertil kom, at man var i fuldkommen Uvished om, hvor Kong Kristiern vilde gjøre Landgang; thi uagtet det efter alt, hvad der foreligger i Kongens Brevvexling fra denne Tid, maa anses for utvivlsomt, at Hovedtoget gjaldt Norge, medens man maaske samtidig har haabet at formaa Hertug Henrik af Brunsvig med flere af Kongens Venner i Tyskland til et Indfald til Lands i Hertugdømmerne, saa var det dog lykkedes Kong Kristiern i den Grad at holde Togets Bestemmelsessted hemmeligt, at selv flere af hans betroede Mænd vare uvidende derom; og endnu Dagen før Afrejsen, ved en Mønstring Kong Kristiern holdt over Landsknægtene, erklærede han, at hvis han havde Vished om, at en eneste af Landsknægtene anede, hvorhen Toget gjaldt, vilde han lade ham nedhugge. Under disse Forhold turde

[1]) Hartvig Ulfeld til Fred. 1, dat. Aarecaardt Mandag før Bartholomej 1531. Geh. Ark. Dske Kong. Hist Fasc. 12.

man ingensteds samle Tropperne; hver Landsdel — undtagen det søndenfjeldske Norge — ventede Angrebet hos sig og turde ikke føre sine Tropper over til en anden Landsdel. I Fyn, hvor de tilstedeværende Rigsraader frygtede, at Angrebet skulde gjælde dem, udstedte de Befaling til Bønderne om, at hver 12te Mand skulde, efter hvad tidligere var vedtaget, begive sig til Kjerteminde. Men flere Herreder svarede tvetydigt, «at naar Behov gjordes, skulde de nok alle følges ad og stande med deres rette Herre», saa at Rigsraaderne tilraadede at lade alle Vaabnene med det gode eller med Magt tage fra Almuen, ellers kunde man befrygte det værste; Bønderne havde deres «Kapitejner», som ophidsede dem; Breve til Knud Gyldenstjerne og andre vare gjennem Jakob Skriver i Ribe og en rig Borger i Odense, Mikkel Klausen, hidskikkede; disse burde derfor alvorlig forhøres og afstraffes. Dette synes ogsaa at være sket med Mikkel Klausen, hvis Hus og Ejendomme Aaret efter konfiskeredes[1]).

Størst Uro vakte dog Peder Stubs Spejdere i det vestlige og midterste Jylland. «Kan jeg aldrig fuldskrive eder», skriver Mogens Munk til Kansler Klavs Gjordsen, «hvor upaalidelig Almuen er, siden Kong Kristierns og Peder Stubs Skrivelser ere komne dem til Haande i Viborg og Himmersyssel, og sagde en Bonde, som bor i Snede, til Iver Stub i Ribe og til en Kræmmer ved Navn Hans Bielefeldt, at han agede en af Kong Kristierns Spejdere paa Vej fra Snede og til Viborg, og sagde samme Spejder, at de vare fjorten, der kom til Ribe i Vor Frue Marked». Mogens Munk skulde

[1]) Fynske Rigsraader og Adel til Fred. 1, dat. Odense Søndag efter Mauricii (24 Septbr.) 1531. (Geh. Ark. Dske K. Hist. Fasc. 12).— Samme Dag Knud Gyldenstjerne til Kongen, og Rigsraad Peder Lykke til Kansler Klavs Gjordsen (smst.).

snart komme til at føle Virkningen af disse Spejdere, som vare paa Færde i Omegnen af Viborg, hvor Peder Stubs Slægt var stærkt udbredt.

Efter Begivenhederne 1523 taber man næsten Mogens Munk af Syne. Som nyvalgt Rigsraad, kort efter Oprøret forlenet med Vandfuld Herred og det indbringende Sagefald og Told i Viborg By, som sin Broder Biskop Iver Munks Lensmand paa Volstrup, som Ejer af Palstrup og paa sin Hustru Karen Rosenkrandses Vegne Medejer af Palsgaard indtog Landsdommer Mogens Munk tilvisse en betydelig social Stilling; men nogen større politisk Rolle har han neppe spillet i den følgende Tid, saa længe Kong Frederik levede. Han synes at have været en af den Slags Mænd, der skyde frem i urolige Tider, som lade sig bruge og som i et Øjeblik komme til at indtage en betydelig Plads, for derpaa kort efter at tabe sig i det Ubetydelighedens Halvmørke, hvor de høre hjemme. Ikke ved en eneste betydelig Lejlighed i hele Kong Frederiks Tid træder han frem ledende, styrende eller ordnende. Tilvisse findes hans Navn under et og andet Rigsraadsbrev, og han anvendes til et og andet mere lokalt Hverv; men navnlig efter at Reformationsrøret er begyndt, træder Mogens Munk helt i Skygge. Vel ser man ham i Aaret 1530 i Forening med nogle andre Adelsmænd optræde som Mægler mellem Biskoppen i Viborg og Byens Borgere under et Opløb; men det er ikke ham, der benyttes af Kongen eller Mogens Gøje til at fremme Reformationsværket. Tvertimod skyder der sig op ved Siden af ham en Mand, der lige som han var knyttet til Landstinget, nemlig Væbner Jens Hvas til Kaas. Denne Mand kaldes allerede «Landsdommer i Nørrejylland» i Slutningen af Kong Kristierns Tid. Om denne Indsættelse af flere

sideordnede Landsdommere staar i Forbindelse med Kong Kristierns indgribende Ændringer af Retsvæsenet, og om dette Forhold atter er blevet hævet ved Regjeringsforandringen 1523, da Kong Kristierns Love afskaffedes, er ikke ganske klart. I de følgende Aar træffer man ikke Jens Hvas i umiddelbar Forbindelse med Landstinget, før han i Aaret 1531 midlertidig sættes i Spidsen derfor som Følge af de Optrin, vi snart skulle omtale; derimod blev han i alle disse Aar stærkt brugt af Kong Frederik og Mogens Gøje til at fremme Reformationen i Viborg og andensteds. Alle vigtigere Begunstigelser fra Viborg By og Omegn udvirkes gjennem ham; det er ikke Mogens Munk, men Jens Hvas, der i disse Aar drager om med Mogens Gøje som kongelig Rettertingsdommer; kort sagt, Jens Hvas havde sluttet sig til den nyere Tids Gjæring og var derfor en brugelig Mand i mange Retninger for Regjeringen, medens den aristokratiske Oprører Mogens Munk ved alle sine Slægtskabsforbindelser og sin hele sociale Stilling var nærmere knyttet til det biskoppelige Adelsparti — og derfor snart blev ubrugelig for Regjeringens ledende Mænd. Og Mogens Munk følte det. Med Had og Avind betragtede han Jens Hvasses Færd; de bleve Fjender; han saa i Jens Hvas en hemmelig Bondeagitator og Tilhænger af Kristiern 2den[1]).

[1]) En Landstingsdom fra Januar 1522 (Dueholms Dipl. S. 99) begynder saaledes: »Mogens Munk Landsdommer i Nørrejylland, Kristiern Andersen, Jens Hvas Dommere«, og i et Brev af 14 Juli s. A. underskriver Jens Hvas sig selv »Landsdommer i Nørrejylland« (Geh. Ark. Danske Saml.). I Udkastet til Kristiern 2dens Landslov Kap. 35 bestemmes, at der ved Herredstingene skal indsættes en Herredsdommer tillige med to andre Dannemænd, og disse to Mænd kaldes senere selv »Dommere« (Kap. 39). Om Lands-

Under den stærke Gjæring, som Kong Kristierns Proklamation havde fremkaldt, holdtes St. Mouritii Dag, Fredagen den 22 September, det endnu saakaldte Toftemarked i Viborg. Navnet kommer af, at den Skik i gammel Tid havde indsneget sig, at de fremmede Handlende, som paa denne Tid strømmede til Byen, opsloge deres Boder udenfor Bymurene paa Tofterne; thi næst efter Snapstinget efter Jul var St. Mouritiis Marked efter Høstens Tilendebringelse det største Marked, der ligesom Snapstinget tillige var en Betalingstermin, hvortil en stor Del af den jydske Adel strømmede sammen. Den Skik, at opslaa Boder paa Tofterne, var imidlertid til stor Skade for Kronen som Byens Overhoved og for Byens egne Borgere; thi derved undgik de fremmede at betale Told til Kronen og Stadepenge og lignende Afgifter til Byen, ligesom selvfølgelig de fremmede Gjæster fik den bedste Handel for sig selv. Der var derfor allerede i Aaret 1520 af Kong Hanses Enke, Dronning Kristine, til hvis Enkegods Viborg By hørte, udstedt Forbud herimod[1]). Senere, da Landsdommerne vare blevne forlenede med Kronens Sagefald og Told

---

tinget savnes i Udkastet (Kap. 43) en udtrykkelig tilsvarende Bestemmelse, men der tales dog om «Landsdommeren og de andre med hannem Dom sidde», og Udkastets Udtryk ere saa ubestemte, at Koncipisten snart synes at have tænkt paa én, snart paa flere Landstingsdommere (f. Ex. Kap. 45). Det er derfor ikke usandsynligt, at der i den færdige Lov, som maa være udstedt i Slutningen af 1521 (jvfr. C. F. Allen i Vid. Selsk. Skr. 5 Række 3 Bd. Særtryk S. 21) har været en udtrykkelig Bestemmelse om Indsættelsen af flere Landsdommere, i Lighed med, hvad der var forordnet om Herredstingene. I saa Fald maatte Jens Hvasses Landsdommerværdighed være ophørt med 1523, og da forklares let, at han to Gange senere (1531 og 1534) faar fornyede midlertidige Udnævnelser til at fungere ved Landstinget. — Jvfr. om Jens Hvas forøvrigt Ny kirkehist. Saml. V, 532—51.

1) Dipl. Vib. pag. 145.

i Viborg By, krævede disse Tolden, og havde maaske ogsaa forhøjet den. Da saaledes Mogens Munk atter denne Gang vilde kræve Told, fremkaldte det en stærk Forbitrelse imod ham, skjønt han rigtignok beraaber sig paa, at han ikke havde krævet anden Told end hans Formænd, Niels Klemensen og Ejler Bryske. Hertil kom andre Voldsomheder fra Mogens Munks Side, og naar man erindrer, at Kristiern den andens Proklamation opfordrede Bønderne til at gribe dem, som ikke vilde falde til Føje og begjære Naade af Kongen, saa forstaar man let, hvorledes Forbitrelsen netop rettedes mod ham. Baade paa Markedsdagen og endnu mere den følgende Dag, da Landstinget skulde holdes, samledes Bønderne i tætte Skarer og indtog en saa truende Holdning, at Mogens Munk skyndsomst maatte tage Flugten. Kun med Nød og neppe lykkedes det Jens Hvas tillige med flere tilstedeværende at dæmpe Opløbet. Mogens Munk skildrer det selv saaledes i et Brev til Kongen: »Den første, som begyndte samme Opløb, var en Bonde Kristen Andersen og hans Søn Lars Kristensen fra Tulstrup i Rinds Herred i Hr. Predbjørn (Podebuskes) Len. Den, som stod paa det Dige ved den Lyngstak med en Hat paa et Spyd og som deres Formand da skulde være, hans Navn véd jeg ikke anderledes, end Hr. Jakob Lykke lod hænge hans Broder, og formoder jeg, han bor i Hr. Mogens Gøjes Len, og den Bonde, som holdt Ord for de andre i Marken, kan jeg ikke fange Navn paa. En Bonde, som de da havde kejst til deres Formand, han viste fire Bønder til min Hustru (Karen Rosenkrans), og den, som Ordet talte til hende, han hedder Niels og bor i Fiskbæk i Hr. Mogens Lauridsen (Løvenbalks) Len. Han stødte sit Spyd, som han holdt i sin Haand, i Jorden for hendes Fod og sagde: Dersom I

fanger os ikke den Mand ud, som jer Husbonds Svende have grebet, da skal vi stinge jer paa tyve Spyd og bære jer i By paa».

Herved blev det imidlertid ikke. Bønderne lod Budstikken gaa fra Herredsting til Herredsting om at møde talrige paa det næste Landsting (7 Oktober). Det begyndte at se truende ud; men da tog Mogens Gøje Sagen i sin Haand, og hans rolige Besindighed og folkelige Navn virkede dæmpende paa den oprørske Stemning. Han lod hemmelig udskikke nogle Bud for at udforske Almuens Mening og Hensigt, og foreslog at opsætte Sagen indtil den tilstundende Herredag i Nyborg, hvor Sagen kunde afgjøres af Kongen og Raadet. Samtidig fraraadede han Mogens Munk at indfinde sig paa Landstinget, og overdrog i hans Sted Jens Hvas at «besidde» Landstinget den nævnte Dag, ligesom han selv lovede at skikke Bud til Landstinget for i Forening med Jens Hvas at søge at dæmpe Urolighederne; Jens Hvas skulde da «besidde» Landstinget indtil Herredagen i Nyborg; thi inden Herredagens Samling var der kun to Landstingsdage, og naar Jens Hvas begav sig til Herredagen, kunde Landstingsskriveren imidlertid «besidde Tinget»; i Nyborg vilde Mogens Gøje saa personlig tale med Kongen om Sagen. «Men de, som have været Ophavsmænd til sligt Opløb», skriver Mogens Gøje den 29 September til Kongen, «bør dog ikke undgaa Straf; dog kan sligt saa hasteligen eller snart ikke læmpe sig, men maa opsættes til roligere Tider». Det er aabenbart, fortsætter han, at der er skikket nogle af Kong Kristierns Breve ind blandt Almuen, ligesom Tilfældet har været i Fyn. «I mit eget og i Erik Banners Len», tilføjer han meget betegnende, «er Almuen stille og ganske vel tilfreds; men udi den nørre og

vestre Egn her udi Landet kan eders Naade ikke tro, saa underlige de ere til Sinds. Dog staar det, haabes mig, med Læmpe alt sammen vel til at raade og afstille». — Paa lignende Maade udtalte Mogens Gøje sig i et senere Brev til Kongen (4 Oktober); atter fremhæver han, at Sagen maa gjøres til Gjenstand for en Retssag paa Herredagen, for at alle Almuens Klagemaal eller Beskyldninger mod Mogens Munk eller andre kunne indkomme for Kongen selv.

Imidlertid indtraf Landstingsdagen Lørdag d. 7 Oktober. Mere end 1000 Karle stærke strømmede Bønderne til fra Rinds, Aars, Hellum, Middelsom, Sønderlyng, Nørlyng, Lysgaard og Fjends Herreder. Ledede af en Bonde fra Odsgaard i Middelsom Herred, besluttede de at træde til Side herredsvis for at forfare, om der var nogen Spejder iblandt dem, «som ikke vilde være den samme som de», idet de truede med at ville stinge 20 Spyd i ham; tillige gjorde de den Skikkelse, at hver 20 Bønder skulde have fire Rør og sex «Arbyster»; de andre skulde væbnes med Spyd og Forke, og nye Bud gik ud til mange Herreder om at gjøre fælles Sag med dem. Under disse Forhold havde Jens Hvas og Mogens Gøjes Fogeder og «Tjenere», af hvilke mange havde et godt Navn hos Almuen, en besværlig Gjerning. De oplæste et Brev fra Mogens Gøje, hvori han lovede Bønderne, at den Uret, de mulig led, skulde blive afhjulpen; «men», skriver Mogens Gøje til Kongen (14 Oktober), «dette mit Tilbud, Brev, Bønner og Begjær blev agtet hos en Part, hos en anden Part ikke, besynderlig af en Hob løst, pjaltet og vanvittigt Folk, som vide intet uden at raabe og skrige».

Vel besluttede Bønderne atter at møde mandsstærke

næste Landsting (21 Oktober); men saa meget var dog vundet ved Mogens Gøjes og Jens Hvasses Indgriben, at Stemningen var bleven delt; thi i Mellemtiden henvendte adskillige sig til Mogens Gøje med Begjæring om, at han og Erik Banner vilde ride til næste Landsting, «hvilket jeg ikke vil tiltage mig», skriver Mogens Gøje til Kongen (14 Oktober), «at ride heden iblandt deres unyttige Forsamling, Raab og Skrig, som man der skulde fange at høre».

Ved disse gjentagne Efterretninger om Almuens Upaalidelighed, som strømmede ind fra hele Landet, men især fra Fyn og Jylland, var Kong Frederik bleven sat i den pinligste Stemning. Allerede den 5 Oktober havde han tilskrevet de forskjellige Landsdeles Rigsraader om at udbyde hver tolvte Mand af Bønderne mod Kong Kristiern, saaledes som det tidligere var bleven bestemt; tillige afsagde han den til Slutningen af Oktober berammede Herredag i Nyborg, da han ikke længere ansaa Overfarten til Søs for sikker. «Dersom I formærke, at Bønderne ville gjøre nogen Oprejsning og Forsamling», tilføjer han i Brevet til Rigsraaderne i Sjællands Stift, «da værer betænkte paa, at man kunde slaa og straffe dem, før de komme til Hobe, thi vi formærke, at der er ganske stort Forræderi iblandt dem»; desuden antydede han, at han vilde sende Landsknægte ind i Riget, om Behov gjordes. I Anledning af disse Forhold holdt da Mogens Gøje tillige med Ove Bilde og Erik Banner flere Møder i Aarhus og Skanderborg, hvori ogsaa Jens Hvas synes at have taget Del. De fandt det under de nuværende urolige Forhold i Vest- og Nordjylland aldeles utilraadeligt at sende Landsknægte ind i Riget, da man saa maatte frygte en almindelig Rejsning af Almuen; derimod mente de, at Kongen personlig burde begive sig til Kolding

eller endog til Skanderborg, da Rygtet om hans Nærværelse vilde virke beroligende paa Stemningen, naar man samtidig lovede Bønderne at høre deres Beskyldninger mod Mogens Munk og andre. At oplæse Kongens Breve om Mandtal fandt de tillige under de nuværende Forhold utilraadeligt, medmindre Brev fra Mogens Gøje fulgte med til at virke beroligende; det maatte desuden paalægges Lensmændene kun at samle Bønderne herredsvis i denne Anledning og at tage velsete Bønder med paa Tinge.

I et og alt fulgte Kongen disse Mænds Forslag. Han indsatte Jens Hvas til Landsdommer i Mogens Munks Sted «til en Tid», hvorved altsaa denne indtil videre blev suspenderet, og det, uagtet Mogens Munk havde beskyldt Jens Hvas for «at have nogen Del i denne Almuens Opstyr», hvortil Jens Hvas bemærker, at hermed var det kun Mogens Munks Agt «at undskylde og forklare sig selv for samme Sag»; han forsikrer tvertimod ikke at have handlet anderledes, end han vil forsvare for Kongen og alle Danmarks Indbyggere; naar Sagen bliver undersøgt, vil hans Uskyldighed fuldkommen vise sig; «hvad andre have gjort, maa de selv svare til»; derimod raader Jens Hvas Kongen at skrive til Mogens Gøje og Erik Banner at handle og tale med Almuen; «thi Almuen hører ikke andre i denne Lejlighed end dem».

Da Landstinget derfor atter holdtes den 21 Oktober, oplæstes Kongebrevet om Mogens Munks Fjernelse for den forsamlede Mængde af støjende og væbnede Bønder; tillige lovede Kongen i et i Virkeligheden af Mogens Gøje, Erik Banner og Ove Bilde forfattet Brev, at ville høre og afhjælpe Almuens Klager. Stemningen beroligedes derved

og der udstedtes da en Erklæring fra Landstinget, hvori Jens Hvas, «den Dag Landsdommer i Nørrejylland», Jens Skriver Landstingshører, Jep Fris, Embedsmand paa Skive, Peder Ebbesen, Embedsmand paa Lundenæs, Niels Jensen til Brodskov, Kristiern Stygge til Randrup, Johan Bagge til Viskum, Niels Fris til Vadskjærgaard og Povl Stisen til Trenderup, Væbnere, gjøre vitterligt, at de Lørdag næst for Severini Dag 1531 paa Viborg Landting saa og hørte læses Kong Frederiks Brev til Almuen, hvori Kongen ytrer sin Forundring over dette Opløb og formaner dem til at sidde stille; hvis de ere forurettede mod Lov og Ret, da skulle de tiltro to eller tre Mænd af hvert Herred at bringe deres Klagemaal for Kongen, som da nok skal skaffe dem Ret. Ligesaa hørte de læses Hr. Mogens Gøjes, Danmarks Riges Hofmesters Brev, lydende ved dette Sind, at han raader dem at sidde stille hos deres Bo og Bjering, med mange flere gode Undervisninger. Da bad og raadte Landsdommer al Almuen, at de alle skulde gange tilsammen og beraade dem og give Svar paa disse Breve og hvad de gjøre og lade vilde i alle Maader. Da udgik af Tinget menige Almue, som her i Dag forsamlet var, og beraadte dem og igjen indkom paa Tinget og alle éndrægtelig med én Røst svarede, at de vilde gjerne være deres Herre og Konge hørige og lydige udi alle Maader, som dennem burde at være deres rette Herre, desligeste hans Naades Lensmænd og Befalingsmænd, og sagde, at de vare glade, at de maatte sidde med Fred ved deres Bo og Bjering, og takkede de kgl. Majestæt, at hans Naade vilde skikke dem Lov og Ret, hvor dem var sket Uret. Desligeste takkede de Hr. Mogens Gøje og de andre Mænd, som havde siddet Retter-

ting, for de havde skikket dem Lov og Ret efter vor naadige Herres Befaling[1]).

Ved Mogens Gøjes rolige Besindighed blev disse Opløb saaledes dæmpede. Dog vedblev Stemningen i Jylland hele Tiden igjennem at være oprøsk. Den allerede 1530 paalagte Kongeskat vilde Bønderne, navnlig i Vestjylland, ikke udgive. I Vesterherred i Ribe Stift sloge de endogsaa Lensmanden Erik Krummediges Skriver ihjel, da han vilde indkræve den. Kong Frederik blev saa urolig herover, at han (15 December) tilskrev Rigsraadet, der var forsamlet i Kjøbenhavn, om Almuens Urolighed i Jylland og bad om, at enhver skriftlig under sit Signet vilde give ham deres Raad herom. Raadet svarede hertil (3 Januar 1532): «Efter den Lejlighed sig nu begiver, tykkes os alle raadeligst at være, at eders Naade lader nogle af eders Naades gode Mænd, Erik Banner eller andre, handle Erik Krummedige og samme Bønder imellem, saa at den Kongeskat udkommer

---

[1]) Følgende 11 Breve handle om Opløbet i Viborg: 1) 1531, 29 Septbr. (Mikkelsdag), Skanderborg, Mogens Gøje til Fred. 1. 2) 4 Oktbr. (St. Francisci Dag), Skanderborg; samme til samme. 3) 5 Oktbr. (Tirsdag efter Francisci Dag), Gottorp; Fred. 1 til Joachim Rønnov og øvrige Raader i Sjælland. 4) 7 Oktbr. (Sabbato proximo post festum beati Marči papæ et martyris; den nævnte Dag var selv en Lørdag), ex Arhusia, Ove Bilde, Mogens Gøje og Erik Banner til Fred. 1. 5) 9 Oktbr. (Dionysii Dag), Skanderborg; Mogens Gøje til Fred. 1. 6) 13 Oktbr. (feria sexta p. f. Dionysii), Aarhus; Ove Bilde, Mogens Gøje og Erik Banner til Fred. 1. 7) 14 Oktbr. (Lørdag efter Dionysii), Skanderborg; Mogens Gøje til Fred. 1 (med hoslagt Udkast til Kongebrevet til Almuen). 8) Samme Dag (St. Calixti Dag); Skanderborg; Jens Hvas til Fred. 1. 9) 21 Oktbr. (11,000 Jomfruers Dag), Palsgaard; Mogens Munk til Fred. 1. 10) Samme Dag. Samme til Kansler Klavs Gjordsen. 11) Landstingsbrevet af 21 Oktbr. (Afskrift), — alle i Gek. Ark., Dske Kong. Hist. Fasc 12 (undtagen Nr. 3 i Saml. Krist. 2).

og at det Hovmod bliver bestandendes saa længe, til bedre Tilfald dertil sig begiver»[1]). — Man turde intet gjøre mod Bønderne, saa længe Kong Kristiern endnu kunde ventes; først da han sad vel forvaret paa Sønderborg Slot, kunde man begynde at tænke paa Straf. Mikkel Klavsens Ejendomme i Odense bleve da konfiskerede, og endnu flere Aar efter hører man, at Mogens Munk stævner en af Stubberne, fordi han havde øvet Hærværk i hans Gaard[2]).

Hvad der her er meddelt, er Forløbere for Grevefejden. Man faar af den stærke Gjæring, hvori hele Landet kommer ved Efterretningen om Kong Kristierns Gjenkomst, en tydelig Følelse af, at hvis han virkelig var kommen til Danmark i Stedet for at spilde sine Kræfter mod nogle norske Fæstninger til Bedste for nogle norske Biskopper, som han dog i sit Hjerte maatte være Fjende af, ja hvis han blot den Gang havde kunnet sende Skipper Klement med nogle faa Landsknægte til Jylland, da vilde allerede da hele Nord-, Midt- og Vestjylland have rejst sig som én Mand, — men ikke Østjylland. Hvori ligger Grunden? Østjylland rejste sig heller ikke i Grevefejden. Er det Mogens Gøjes og Erik Banners Indflydelse, som her spores? Det er muligt, at Grunden ligger dybere, i andre Forhold, som endnu ikke træde tydelig frem for os; men indtil videre maa vi hævde, at hvor ædelsindede Mænd som Mogens Gøje og Erik Banner eller Ove Bilde, der havde Øre og Hjerte for Almuens

---

[1]) Geh. Ark. Dske Kong. Hist. Fasc. 12.

[2]) Dipl. Vib. En Fortegnelse over Mikkel Klavsens Ejendomme i Odense findes i Geh. Ark.

Klager og Tryk, styrede og ledede, dér havde det ingen Nød; men hvor Mænd som Mogens Munk, Styge Krumpen eller Jørgen Fris havde Magten, dér blussede Forbitrelsen op mod det adelige og gejstlige Tyranni og medførte saadanne voldsomme Optrin som Klemensfejden.

Studier til Benyttelse og Bedømmelse af nogle Kildeskrifter til nordisk Historie.

Af **C. Paludan-Müller.**

Tredie Stykke
(see Hist. Tidsskrift, 3die Række, 1ste Bind S. 1 og 6te Bd. S. 299).

Bidrag til Kritik af Saxo's Historieværk.

Første Afdeling.

1.

Det er ikke en ny Bemærkning, at Saxo ikke alene tilsidesætter Kronologien, men endog synes at have manglet Forestilling om Tidsbestemmelsers Betydning for Historien. Der er ikke et eneste Aarstal i hans hele Værk, og lige indtil Gøttrik i 8de Bog kommer i Berørelse med Keiser Karl den Store, er der ikke engang et middelbart Holdepunkt for en Tidsbestemmelse. Thi det, der har været af gjennemgribende Betydning for Ordningen i de 8 første Bøger, Frode-Freden ved Christi Fødsels Tid, er jo kun en Illusion. At den ene Konge sattes efter den anden, krævede Fremstillingen; men denne Rækkefølge beroer ikke paa nogen Kronologi. Som en Røst fra en fremmed Verden bryder i Gøttriks Saga en virkelig og sikker Tidsbestemmelse ind fra den frankiske Historie, men den slippes strax igjen, og Fortællingen bevæger sig atter i det Ubestemmelige. Først

fra Gorm og Thyra vide vi at Kongerækken er rigtigt ordnet; men dette har kun havt sin Grund deri, at fra dette Kongepar var Rækkefølgen sikker i Overleveringen, saa at her Intet beroede paa Forfatterens Valg og Bestemmelse. Fra den 11te Bog, Svend Estridsens Historie, har ogsaa Begivenhedernes Række været saa bekjendt i det mindste for Saxos Hjemmelsmand, at den i de store Hovedtræk kan ansees for nogenlunde rigtig; men det er dog først i Kong Valdemars Historie at Saxo giver en sammenhængende Fortælling i kronologisk Følgeorden, hvilket imidlertid ikke er det Samme som en rigtig Følgeorden. Først i dette Parti af Værket kan der spørges om Saxos Kronologi; men her er det ogsaa, at Tvivl om dens Rigtighed reise sig.

Thi de kronologiske Vanskeligheder i Valdemar den Førstes Historie ere saa store, at Ingen endnu har kunnet overvinde dem, fordi Fortællingerne i Almindelighed ikke ere sammenstillede efter nogen Kalender eller nogen Aars- eller Halvaarsrække, men løst knyttede til hinanden ved stilistiske Vendinger som *postea*, *postmodum*, *post hæc* o. s. v.; eller hvis dog med et Hensyn til Tidsforholdet, da ved saadanne almindelige Udtryk som: *eodem tempore*, *per idem forte tempus*, *interjectis diebus*, *primo vere*, *autumno* o. s. v. — Bestemmelser, der kun give en meget usikker Veiledning, fordi de ikke støtte sig til noget gjennemført Tidsskema. Kjendte man ikke af andre Kilder nogle Begivenheders Tid, vilde man af Saxos Fremstilling alene ligesaa lidt for Valdemars Historie som for de forangaaende Fortællinger have en eneste fast og sikker Aarsbestemmelse. Ja selve Rækkefølgen giver ikke nogen paalidelig Veiledning om Fortællingernes indbyrdes Orden. Der opstaa idelig Tvivl, om dette eller hint er kommet paa den rette Plads

i Rækken, om ikke det, der staaer foran, skulde staa bagefter, og hvor det skulde staa o. s. v. Alle Forsøg paa at opstille en Tidsregning for Kong Valdemars Historie efter Saxo have hidtil ikke ført til noget sikkert Resultat. Ikke to af de Historikere, der have arbeidet herpaa, ere enige; ere de det i et eller nogle Punkter, ere de uenige om andre. Hvitfeld er endda ikke kommen saa ilde fra det, naar man bedømmer hans Valdemars Krønike som det første Forsøg paa at henføre Hovedbegivenhederne til bestemte Aarstal. I nyere Tider er Arbeidet gjort med stor Kraftanstrengelse; Christiani[1]), Suhm[2]), P. Er. Müller[3]), Velschow[4]), Hovgaard[5]) have Alle optaget det forfra; thi ingen af dem har kunnet fastsætte Aarstal saaledes, at Eftermanden har fundet sig tilfredsstillet, og neppe ville den Sidstnævntes tilkommende Eftermænd kunne blive staaende ved hans Resultater. — Om fire Begivenheders Aarstal ere de vel enige: Aaret for Slaget paa Grathehede, for Kong Valdemars Reise til Keiser Frederik i Burgund, for Valdemars og Henrik Løves Fællestog mod Pommern, hvorved Grev Adolf af Holsten omkom, endelig om Kong Valdemars Dødsaar; men intet af disse Aar er fastsat efter Saxo, eller kan fastsættes efter hans Fremstilling. Og om de vigtigste mellemliggende Begivenheder ere de nævnte fem Forfattere

---

[1]) Zeitrechnung der Geschichte Valdemars I, K. v. Dännemark, so wie Saxo sie erzählt (Prisafhandling). Kopenhagen 1781.

[2]) Historie af Danmark 7de Del.

[3]) Baade i hans kritiske Undersøgelser om Saxo, i Vidensk. Selsk. Skrifter 4. Række IV, og i Udgaven af Saxo, saavel i de kortere Noter under Texten som i notæ uberiores.

[4]) Velschow i Udgaven af Saxo og navnlig blandt notæ uberiores Noten til p. 821, pars posterior p. 339 ff. o. fl. St.

[5]) O. A. Hovgaard, Tidsregningen i Valdemar den førstes historie med særligt hensyn til adskillige forvanskninger af Saxes Text. Historisk Tidsskrift 4de Række II p. 470—678.

atter uenige; medens Christiani, Müller og Hovgaard f. Ex. sætte med Helmold Rügens Erobring og Øboernes Omvendelse til 1168, ville Suhm og Velschow kun erkjende 1169 for det rette Aar. Det er vist, at havde vi ingen anden Kilde end Saxo, kunde ikke et eneste Tidspunkt i Kong Valdemars Historie bestemmes med Sikkerhed. Hvad Saxo giver i dette Afsnit er en Række af høist tiltrækkende Fortællinger i en Fylde og Farverigdom, der søger sin Mage i den historiske Literatur. Det er umiskjendeligt, at Personer og Gjerninger have interesseret ham langt mere end Historiens indre Sammenhæng. Man kan ikke engang sige, at han har lagt an paa at skrive en fuldstændig Historie om Valdemars Regering og Absalons Gjerninger. Meget har han slet ikke omtalt, som han dog har enten bevislig kjendt eller utvivlsomt maattet kjende. Af Mindetavlen i Valdemars Grav vide vi, at Samtiden ansaa Rügboernes Betvingelse og Omvendelse, Dannevirkes og Sprogøes Befæstning som Kongens tre største Gjerninger; af disse omtaler Saxo i Valdemars Historie ikke de sidste, endskjøndt vi af en tilfældig Yttring i 10de Bog[1]) vide, at han godt kjendte Dannevirkemuren og vidste at skatte dens Betydning for Fædrelandet. Og naar han fremhæver Absalons store Gjerninger saa stærkt, at han derved har paadraget sig Dadel for at stille Kong Valdemar i Skyggen, saa er det dog langt fra, at han har givet os et Absalons Levnet. Vi faa Intet at vide om Absalons Ungdom, om hans Studier, hans Ophold i Paris, hans Tilbagekomst og Forbindelse med Kongen, ikke engang, om Absalon har fulgt Valdemar paa Flugten til Jylland efter Blodnatten i Roskilde, eller om han har deltaget i Slaget paa Grathehede. Ligesaalidt

---

[1]) p. 481—82.

faa vi af Saxo Underretning om Absalons geistlige Virksomhed, om Tiendesagens Ordning i Sjælland, om den sjællandske Kirkeret, om Biskoppens Forhold til Abbed Vilhelm eller overhovedet til Klostervæsenet, eller om Sorøs Stiftelse og Dotation; og vi vilde heller Intet have faaet at vide om Absalons Stilling og Virksomhed som Ærkebiskop i Lund, havde ikke Tiendesagen hængt sammen med Oprør og Bondekrig i Skaane.

Men fra det Øieblik, Absalon er valgt til Biskop i Roskilde, indtil han bliver Eskils Eftermand i Lund, er Alt hos Saxo Absalon som Kriger, Statsmand og Kong Valdemars Ven, saa at man maa kalde dette Afsnit Absalonspartiet i Saxos Værk[1]. Og mærkelig nok er det netop i de 20 Aars Historie (1158—1178), som Absalonspartiet omfatter, at man støder paa de mange og store kronologiske Vanskeligheder, da man dog her, hvor Saxo, nær knyttet til Hovedpersonen, følger denne fra den ene Bedrift til den anden, skulde have ventet Sikkerhed i Tidsfølgen som Noget, der gav sig af sig selv. Man kan sige, at foran Absalonspartiet er der i Saxos Værk ingen Kronologi, efter det ingen kronologiske Vanskeligheder, men i Absalonspartiet har det hidtil ikke villet lykkes at stille de enkelte Fortællinger i en tilfredsstillende Tidsfølge indbyrdes.

2.

Tager man Absalonspartiet nærmere i Øiesyn, vil man finde, at det for en stor Del bestaaer af høist livlige Enkeltskildringer, der vel i Texten ere stilistisk sammenarbeidede, men i den indre Sammenhæng temmelig løst

[1]) S. 736—925.

forbundne. Mange af dem ere uforholdsmæssigt udførte indtil de mindste Enkeltheder uden at bidrage videre til hele Begivenhedsrækkens Fremgang. Som saadanne Enkeltskildringer fremhæver jeg Kong Valdemars første virkelig udførte Søtog mod Venderne (S. 741—752), Fortællingen om det norske Skib og Absalons Drøm (S. 757—58), om Absalons og Prislavs farlige Sendelse til Hertug Henrik (p. 760), om Tumulten blandt Rügianerne under Valdemars og Henrik Løves Fællestog i Aaret 1164 (S. 795—796), om Peder Elevsens Daad og Død (S. 799), om de to Ryttere, der omkom ved Absalons Landgang ved Sudar paa Rügen (S. 801). Endvidere om Sjællænderne Nicolaus' og Thorberns og om Buris's Ridderstykker udenfor Arkonas Port (S. 803), Ridder Eskils Bedrift og Frelse (S. 804, L. 16—26), den strenge Kulde og de opgravne Slanger (S. 806—7), Absalons Møde med Erling Jarl i Nærheden af Kjøbenhavn (S. 808—9), Absalons Kamp ved Hulyuimmine (S. 812—13). Af samme Art ere hele det prægtige Stykke om Arkonas og Karenz's Erobring (S. 821—845), om Flaadens Farer og Absalons Aandsnærværelse paa Toget imod Julin og ved det mislykkede Forsøg paa at føre Flaaden ud igjennem Odermundingen ved Divenow (S. 856—866); om Absalons mærkelige Aarvaagenhed og Held imod Slaverne i det Aar, da han var ni Maaneder ude i Vaaben tilsøes (S. 871—877), Angrebet paa Circipanien og Indtagelsen af Otmars By (S. 883—886). Disse og lignende Skildringer røbe sig ikke alene som hidrørende fra et Øienvidne til de skildrede Begivenheder, men synes endog at maatte være nedskrevne under det endnu friske Indtryk af de mærkelige eller rystende Scener. Vil man sige, at det er Saxos Fantasi, som under Værkets Udarbeidelse har givet saadanne Stykker den mærkelige Farverigdom, saa

forklarer dette ikke, at flere af disse Stykker overhovedet ere blevne til; de gribe ikke ind i Begivenhedernes Udvikling, snarere standse eller opholde de den, uden at der kan sees nogen anden Grund til at dvæle ved dem, end den, at de have gjort et stærkt Indtryk paa de Tilstedeværende. Man see f. Ex. Fortællingen om det norske Skib og Absalons Drøm (S. 757): «Kongen af Norge» hedder det, «havde «som et høit Venskabstegn skjænket Valdemar et Skib, der «forestillede en Drage, udarbeidet med beundringsværdig «Kunst. Absalon fik Befaling til at forsyne det med Mand- «skab i Roskilde og føre det til den samlede Flaade. Til «hans store Misfornøielse hindrede Modvind ham i at bringe «det ud af Isøre Havn; det saae ud til, at han, der ellers «var tidligere seilklar og bedre forsynet end de Andre, «denne Gang skulde komme sidst. Som han nu forstemt «og kjed af det laa og sov i Bagstavnen, bares det ham «for i Drømme, at Søen snart vilde blive rolig. Thi det «forekom ham, at Nogen kaldte paa ham, og at han, da «han var kommen paa Land, gik op og ned med Biskop «Toko af Børglum, som bad ham at lægge nøie Mærke til «og gjemme vel hvad han vilde sige ham, hvorpaa Toko «tre Gange efter hinanden fremsagde den Vexelsang, der «bruges Julenat i Vigilien før Christi Fødselsfest[1]). Da han

[1]) Det maa have været Versiklet, Responsoriet og Antiphonen, der synges Julenat og efter Breviarium Romanum lyder saaledes:

Hodie scietis, quia veniet Dominus. *Hodie.*
Et mane videbitis gloriam ejus.
Quia veniet Dominus.
Gloria patri. *Hodie.* Constantes estote. Videbitis auxilium Domini super vos.
Crastina die delebitur iniquitas terræ. *Crastina* die. Et regnabit super nos Salvator mundi. Delebitur iniquitas terræ.
Gloria patri. *Crastina* die.
Crastina die erit vobis salus,
Dicit Dominus exercituum.

»vaagnede, stode Billederne saa levende for ham, at han »troede det var Sandhed, ikke en Drøm; og da han huskede, »at der i Søvnen var lovet ham Hjælp til at komme ud »imorgen«, fattede han saa sikkert et Haab om at kunne »gaa under Seil den næste Dag, at idet han steg i sin »Baad og skyndte sig at holde Maaltid, befalede han Astrad, »som førte Kongens Skib, hurtigt at reise Masten, ihvorvel »Stormen endnu var lige stærk. Medens han sad ved Maal»tidet, kom Astrad og meldte, at nu lagde Veiret sig, samt »spurgte om nærmere Ordre. Absalon befalede ham da, »saasnart Masten var reist, at gaa ud af Sundet ved Isøre »og saa staa enten Vest eller Øst om Sjælland, eftersom »Vinden var til.«

Denne lille Fortælling staaer uden Betydning for de paafølgende Begivenheder, der skjønnes ikke at have været nogensomhelst Grund for Saxo til at opdigte den, eller til at udmale den, — overhovedet ingen anden Grund til at medoptage den, end at den har tildraget sig saaledes og er forekommet Forfatteren saa mærkelig, at han strax har fastholdt den. Og saaledes med mange af de andre Enkeltskildringer.

Efter Absalonspartiet — i 15. og 16. Bog, — bliver Fortællingen roligere og ligeligere; den skrider snarere frem i een Strøm end igjennem en saadan Række af Enkeltskildringer og mellemliggende Bindeled. Alle Hovedpunkter ere omtrent ligeligt behandlede: Toget under den unge Konge og Absalon imod Volgast, Knuds og Karls Oprør og Undergang, Henrik Løves Spænding med Keiseren og Møde med Kong Valdemar, Oprøret i Skaane, det mislykkede Tog til Svinemünde og Kong Valdemars Død osv. osv. Fremstillingen bærer vel Præg af Samtidighed, men ikke, som tidligere, af at være nedskrevet paa Stedet. Dog kommer

atter et saadant Øienvidne-Stykke i Slutningen af 16. Bog (p. 970—989) ved Absalons Tog imod Hertug Bugislav og Seier ved Pintsetid.

Men om det ikke kan miskjendes, at Saxo i Absalons-partiet og indtil Værkets Slutning paa mange Steder fortæller og skildrer som Øienvidne, er det ligesaa umiskjendeligt, at Meget ogsaa beroer paa Andres Meddelelser, navnlig Absalons, fordi Saxo ikke kan antages at have det umiddelbart af egen Kundskab. Saadanne Stykker ere t. Ex. i 14. Bog S. 717, hvor Absalon var den eneste Tilstedeværende ved Kong Svends og Valdemars Samtale i S. Albani Kirke i Odense; S. 736—37 Samtalen mellem Valdemar og Absalon angaaende den første Samling af Ledingsflaaden efter Grathehedeslaget, der opløstes uden at det kom til noget Tog; Absalons Valg til Biskop i Roskilde (S. 737), Kongens og Absalons Sygdom, hvorved den ubesindige Beslutning om Falsters Ødelæggelse hindredes (S. 740); Absalons skarpe Bebreidelser til Kongen paa det første Tog og Kongens Samtaler med ham og de andre Raadgivere (S. 743); Valdemars og Absalons Sammenkomst med Hertug Henrik Løve (S. 759); Underhandlingerne mellem Dambor og Absalon (S. 755, 765); Forhandlingerne mellem Absalon og Eskil i Anledning af dennes Strid med Kongen (S. 767 ff); formodentlig ogsaa hvad der forefaldt paa Kongens Reise til Mødet med Keiseren i St. Jean de Losne, hvor Saxo vel neppe har været med (S. 781—786). Paa Absalons og Andres Meddelelser beroer vist ogsaa hvad Saxo har om den hemmelige Aftale mellem Guthschalck og Absalon (S. 814) om at bringe Splid imellem Venderne og Saxerne; hvad han fortæller om Esberns Snildhed og Mod i det natlige Møde med den vendiske Flaade ved Seirø (S. 854); hele Beretningen om Eskils Dattersønners og Magnus Eriksens Sammen-

sværgelse (S. 896—912), Skildringen af Sammenkomsten mellem Keiseren og Kong Valdemar ved Lybek (S. 946—951), — og flere lignende Partier. Det kan ved et eller andet Stykke være tvivlsomt, om det snarere bør opfattes som Øienvidnets umiddelbare Optegnelse eller som et Meddelt, saasom Skildringen af Hertug Christoffers og Esberns farlige Kamp med Estiske Vikinger paa Øland (p. 848—52), der ganske har Præg af et Øienvidnes Beretning, men kan hidrøre fra en Anden, end Saxo selv, f. Ex. fra Hertugens scriba Lucas, der jo var Deltager. Men i de fleste Tilfælde er det ikke vanskeligt at adskille disse to Bestanddele i Absalonspartiet og de to sidste Bøger. Efter Brug af Bøger eller Aktstykker er intet Spor.

3.

Det er i den 14. Bog, at de kronologiske Vanskeligheder findes. Ogsaa i en anden Henseende tildrager denne Bog sig fortrinsvis Opmærsomheden, nemlig ved sin uforholdsmæssige Størrelse. Den 14. Bog omfatter 267 af den nyeste Udgaves 989 Sider (S. 658—925), saaledes over en Fjerdedel af hele Værket. Den er næsten ligesaa stor som de fire næststørste tilsammen (V = 77 Sider, VI = 61, VIII = 63, X = 72, ialt 273 Sider). Derefter vender Saxo tilbage til samme Størrelse som de mindste Bøger: 15. Bog, der ender med Kong Valdemars Død, udgjør kun 33 Sider, 16. Bog 31. Der er heri et Vink om, at Værkets Inddeling i de 16 Bøger hidrører fra Forfatteren selv; thi ingen Anden vilde have delt det saaledes, især da den 14. Bog naturligen falder i tre Afsnit, som let adskilles efter Indholdet, men i Bogen staa samme i een uafbrudt Text. Det første Afsnit gaaer fra 14. Bogs Begyndelse indtil Slaget paa Grathehede S. 658—736 (78 Sider), det

andet fra S. 736: «*His ita compositis*» indtil S. 845 (110 Sider), Rügens Erobring, det tredie derfra indtil S. 925, nemlig fra Ordene «*Capta Rugia*» til 14de Bogs Ende, d. e. fra Rügens Erobring indtil Absalon bliver Ærkebiskop (80 Sider). Spørger man nu, hvad der kan have bevæget Forfatteren til at gjøre denne 14. Bog saa stor, da Grunden ikke kan søges i Indholdet eller Fremstillingsformen, der ganske er den samme som i de nærmest foregaaende og efterfølgende, vil man have svært ved at finde noget andet Svar, end at Værket ikke er at forstaa som et Heelt, der er inddelt i 16 Bøger, men at den 14. Bog er et Værk for sig, som Forfatteren har havt liggende saaledes færdigt, da han skred til at redigere sit hele Historieværk. Men deri ligger tillige, at den 14. Bog er det først udarbeidede Parti, og udarbeidet førend Planen var lagt til det hele Værk. Denne Bog er fortsat med den 15., i Flugt med Begivenhederne indtil Kong Valdemars Død, og saa dertil føiet endnu en Fortsættelse, 16. Bog, de tre første Aar af Kong Knud Valdemarsøns Regering.

4.

Svend Aagesøns korte Danmarkshistorie standser som Saxo ved Hertug Bugislaus Underkastelse under Kong Knud. Den maa være sluttet ved Aar 1186 eller ikke længe derefter, altsaa paa den Tid, da Saxo arbeidede paa sit Værk. Hos Svend Aagesen læse vi følgende mærkelige Ord: «Siden efter kom Svend Estridsøn til Riget igjen, men havde en urolig Regering. Ham kaldte Landalmuen Kongefaderen, fordi han var velsignet med en talrig Skare af Sønner, af hvilke Fem efterhaanden bare Kongekronen. Disses Bedrifter (quorum gesta) har jeg anseet det overflødigt at fortælle helt, for at ikke Gjentagelse af det Samme skal kjede

Læserne, da min Teltkammerat Saxo efter Ærkebiskop Absalons Meddelelse har besluttet at fremstille udførligere Alles Bedrifter i et elegantere Sprog (quum illustri archipræsule Absalone referente contubernalis meus *Saxo* elegantiori stilo omnium gesta prolixius exponere decreverit)» [1]).

Til Forstaaelse af dette Sted maa man først gjøre sig det tydeligt, paa hvem dette «*quorum gesta*» viser tilbage: til Kong Svend og hans fem Sønner, eller til Sønnerne alene? Da Skilletegnene her ikke kunne hjælpe os, saasom vi ikke have Forfatterens eget Haandskrift for os, og Udgiverne have adskilt Sætningsledene efter deres egen Opfattelse af Sætningsbygningen og efter deres Tids Skrivebrug, maa vi see bort fra de trykte Udgavers Interpunktion for at adskille og forbinde Sætningerne saaledes, som en rigtig Forstaaelse af Indholdet kræver det; og da taler Alt for, at henføre dette *quorum* baade til Kong Svend og hans Sønner, ikke til Sønnerne alene; thi ganske i Overensstemmelse med Indholdet af den anførte passus har Svend Aagesøn undladt at fortælle Noget om Kong Svends Regering. Han har endog fortalt mere om Sønnerne end om Faderen. Det er altsaa Svend Estridsøns og hans Sønners Historie, man efter Svend Aagesens Udsagn kan vente af Saxo.

Forfatteren kalder Saxo her sin *contubernalis*. Dette Udtryk har givet Anledning til allehaande Gjetninger om Forholdet mellem Svend og Saxo, og om begges kirkelige Stilling. Men rigtigst er det at oversætte det ligefrem ved Teltkammerat, saaledes som jeg ved en anden Leilighed har godtgjort [2]).

[1]) S. R. Dan. I p. 56.
[2]) Hvad var Saxo Grammatikus? og hvor er hans Grav? S. 92 ff.

Hvad er det nu Svend Aagesen siger om sin Teltkammerat Saxo? hvorledes skulle Ordene forstaaes? Det kommer an paa den rette Bestemmelse af Ordene: referente ... Absalone; disse kunne henføres til Svend Aagesen og betegne da, at det er Absalon, der har sagt denne hvad Saxo har for. Saaledes have Estrup[1]) og Velschow[2]) forstaaet Svend Aagesens Ord; den Sidste benytter netop denne Forstaaelse af Svends Ord som Grundlag for sin Hypothese om Saxos Plads i Lunde Domkapitel. Men hverken er det nødvendigt at fortolke Ordene saaledes, naar man seer bort fra de trykte Udgavers Interpunktion, og heller ikke naturligt, da derved fremkommer en meget besynderlig Mening, nemlig at endskjøndt Svend kjendte Saxo og stod i et saadant Forhold til denne, at han kalder ham sin Kontubernal, skulde han dog ikke fra Saxo selv, men først gjennem Absalon, som ikke vides at have staaet i Forbindelse med Svend, have faaet Underretning om Saxos Beslutning at skrive Svend Estridsøns og hans Sønners Historie, og det ledsaget med den i Absalons Mund uhøflige, for Svend Aagesøn ydmygende Bemærkning, at Saxo kunde gjøre det i et bedre Sprog, end han. — Derimod er det sprogligt ligesaa berettiget, og giver en langt bedre Mening, om man drager Ordene *referente-Absalone* til Saxo i Stedet for til Svend Aagesøn, saa at Meningen bliver, at Svend har sin Kundskab om Saxos Forehavende fra denne selv; Yttringen om Saxos elegantere Latin bliver et velgrundet Beskedenhedsudtryk i Svends egen Mund, og — hvad der især er af Vigtighed: Saxos Fremstilling af Svend Estridsøns og hans fem Sønners Historie i hans

---

1) Estrups samlede Skrifter I p. 363.

2) Prolegomena foran notæ uberiores til hans og Müllers Udgave p. XIX. XXXIX.

11., 12. og 13. Bog viser sig som grundet paa Ærkebiskoppens Fortællinger. Disse tre Bøger henstilles derved som en egen Gruppe i det hele Værk, snarest udarbeidede i Sammenhæng for sig, Svend, Harald og Knud i 11., Oluf og Erik i 12., Niels's stormfulde Regering i 13de Bog.

At Absalon har været Saxos Hjemmelsmand for Adskilligt i disse Kongers Historie siger han ikke alene paa et enkelt Sted selv[1]), men det er overhovedet øiensynligt, saa at det længe har været erkjendt. Ved den her fulgte Fortolkning af Svend Aagesøns Ord udvider dette sig nu dertil, at dette Parti i alt Væsentligt hviler paa Absalons Meddelelser, selvfølgelig forbundne med hvad Saxo har erholdt Kundskab om ad andre Veie[2]). Paa Absalon beroer altsaa i Hovedsagen vor Tillid til Saxos Fremstilling af disse sex Kongers Historie. Dette er af saa meget større Betydning, som Absalons Kundskab upaatvivleligt har omfattet hans Slægts Traditioner. Thi Skjalm Hvides Slægt har i disse sex Kongers Tid været saaledes stillet, at den dels var Deltager i, dels maatte faa Kundskab om Alt, hvad der af Vigtighed forefaldt i Danmark. Skjalm Hvide selv kæmpede for Kong Svend i Slaget ved Nissa Aa; han var i Erik Eiegods Tid Fører ved Toget imod Venderne; han stod Kongen saa nær, at denne betroede ham sin Søn Knud ved Afreisen til det hellige Land; Skjalms Sønner vare Knud Lavards Hævnere, og Epigonerne i næste Slægt omgave Knud Lavards Søn og Sønnesøn paa Danmarks

[1]) Saxo XI p. 553.

[2]) Saasom Legenderne om Hertug Knud. Jfr. G. Waitz: Eine ungedruckte Lebensbeschreibung des Herzogs Knud Lavard von Schleswig, Göttingen 1859 (særskilt Aftryk af det Gøttinger Vidensk. Selsk. Afhandl.), Indledningen.

Trone som Kongens og Rigets første Mænd. Med Undtagelse maaske af Svend Trundsøns Slægt med de to Ærkebiskopper Asker og Eskil har der ikke været nogen Familie i Landet, der kunde vide bedre Besked om Alting, end det store sjællandske Adelshus, hvor Overleveringen om Kong Svend og hans Sønner i to Slægtfølger kom fra Farfaderen, gjennem Fader og Farbrødre, til Absalon og hans Samtidige. Selv om Slægten ikke har havt Noget opskrevet — hvad der jo dog er meget muligt — maatte den mundtlige Overlevering under saadanne Forhold faa Værdi som et Monument, saa at det, Absalon meddelte Saxo om disse sex Konger, bliver Mere end Sagn, bliver Historie — en Historie, der vel ikke kunde blive uden Feiltagelser og Lakuner, men som dog bør kaldes troværdig, d. e. værd at tro, indtil det bevises, at den farer vild.

Naar jeg her har antydet, at de sex sidste Bøger ere de først udarbeidede, stemmer dette med Velschows Mening[1]), (hvis Argumentation jeg iøvrigt ikke kan tiltræde, saaledes som jeg andensteds har nærmere udviklet). Vort fælles Resultat bestyrkes ved en Betragtning, der paatrænger sig ved at sammenholde de to Grupper: 1—10. Bog og 11—16. Der er i den første Gruppe nu og da et Fremblik ud over det umiddelbart Foreliggende til Saxos Samtid, hvilket viser, at han har havt sin Tids Personer og Begivenheder i Tankerne, medens han udarbeidede Fortidens Historie. I 7de Bog (S. 347) hedder det i Anledning af Hagbarth og Signes Undergang, at en «*quidam*» har fortalt Absalon, at han har seet en Bjælke, som en Bonde stødte paa med sit Plovjern paa det Sted, hvor Kong Sigar havde ladet Hagbarth hænge. Og sammesteds, at Hagbarths Hævner

[1]) Prolegomena p. XLIV.

Hakon lagde sine Skibe ind i Hærvig, der hvor Esbern nu har bygget sin Kjøbstad (Kalundborg). I 10de Bog, hvor Saxo lader Dronning Thyra i Harald Blaatands Tid (p. 481) anlægge Dannevirke, minder han om, at Valdemar og Absalon siden befæstede Volden med en Mur af brændte Sten. Længere frem i samme Bog, i Svend Tveskjægs Historie (S. 492), glæder han sig over, at Valdemar og Absalon nu have tæmmet Sørøverne. Og da han S. 540 priser den Ordholdenhed, hvormed de Danske efter Hardeknuds Død opfyldte Overenskomsten med Magnus den Gode, tilføier han et Ønske om, at hans Landsmænd nu, da Christendommen er rodfæstet hos dem, vilde være ligesaa faste i Ord og Løfter, som deres Forfædre vare paa en Tid, da Religionen endnu kun var i sin Barndom her i Landet.

Men i de sex sidste Bøger findes intet Tilbageblik til Saxos Fremstilling af de ældre Tider. Kun eet Sted er der, hvor Forfatteren overhovedet tager Hensyn til Sagn fra Fortiden. Han omtaler i 12. Bog (S. 604) en Borg, som Bjørn Haraldsøn anlagde der, hvor man vil, at Uffo kæmpede med de to Saxere[1]); men han berører dette paa en saadan Maade, at det viser sig ikke som Noget, Saxo allerede havde fremstillet andensteds, men som et almindelig bekjendt Sagn. Der findes i disse sex Bøger ikke et eneste Træk, som endog kun middelbart henleder Tanken paa det Foregaaende. Den, som læste de sidste Bøger uden at kjende de første, kunde ikke falde paa, at Forfatteren ogsaa havde givet en Fremstilling af Tiden før Svend Estridsøns Regering, dersom han ikke af Tilknytningsvendingen i Begyndelsen af 12. Bog saa, at denne maatte hænge sammen

---

[1]) ... eo loci, ubi Wermundi filium Uffonem cum duobus Saxoniæ gentis lectissimis manum duelli nomine conseruisse *proditum est.*

med noget Foregaaende; men dette siger da kun, at den 11. Bog er ved den sidste Bearbeidelse stilistisk knyttet til den 10de. Det maatte dog kaldes i høi Grad paafaldende, om Reminiscentser fra den overordentlig rige Skat af Fortidssagn, der i saa lang Tid med saa stor Styrke havde levet i Saxos Tanker og Fantasi, ikke skulde uvilkaarligt og ukaldet et eller andet Sted have trængt sig ind i Skildringen af den nyere Tid, var han virkelig gaaet til denne med Hovedet fyldt af de umiddelbart forud fremstillede Billeder, — med andre Ord: dersom de sex sidste Bøger vare skrevne efter de ti første. At det Omvendte maa have været Tilfældet er vel dermed ikke bevist; men Bemærkningen understøtter dog ikke lidet Velschows Mening om den Orden, hvori de 10 første og de 6 sidste Bøger ere udarbeidede.

5.

Der foreligger ingen Grund til at betvivle, at de 10 første Bøger ere udarbeidede i Sammenhæng, fra Begyndelsen af den første indtil Slutningen af den tiende. Vare nu, som efter den almindelige Opfattelse, alle 16 Bøger blevne til i den Orden, hvori de foreligge for os, fra 1 til 16, maatte man i et saa stort Værk, der har medtaget Forfatterens Levetid, kunne spore en Fremgang og en Tilbagegang i Sprog, Stil og Fremstillingskunst, en Forskjel paa den unge Mands Arbeide i Værkets første Dele og paa Oldingens i det sidste Parti. En Forskjel i denne Henseende er ogsaa kjendelig, men ikke saaledes, at Fremstillingen hæver sig med de 16 Bøgers nuværende Nummerorden og atter daler henimod Værkets Slutning; tværtimod, den begynder strax i de første Bøger med overraskende Mesterskab i Sprogets Behandling og ender i de sidste

Bøger saa livfuldt i Fremstilling, at der ikke er nogetsomhelst Spor af den gamle Mands Træthed. De svageste Partier i Værket findes netop i Midten. Det er i de første otte Bøger at den vanskeligste Del af den sproglige Opgave, den latinske Bearbeidelse af Folkesangene, er løst paa en Maade, der staaer uden Lige i vor Middelalders Literatur. Spørger man, hvorfor han lader den poetiske Form falde midt i ottende Bog, saa kan Svaret ikke være, at nu havde han udtømt den hele Skat af Folkepoesien. Har Saxo fundet saa mange og saa gribende Sange paa Folkets Læber, som dem, han har gjengivet indtil Midten af ottende Bog, er det utænkeligt, at han opgiver Versformen, fordi han ikke har havt flere Sange at bearbeide. Vi vide jo fra Kæmpeviserne, at Folkesangen ikke forstummede her i Danmark; men dette maatte dog være skeet, dersom der virkelig ikke havde været Sange ogsaa fra de Aarhundreder, der ligge imellem Saxos sidste Stærkodderdigt og Folkeviserne fra Middelalderen. At dette ikke kan have været Tilfældet maa man ogsaa slutte af flere af disse, der efter den Form, hvori de ere komne til os, ere Aarhundreder yngre end f. Ex. Bjarkemaalet, men efter deres Indhold maa have havt et langt Liv i ældre Skikkelser, inden de nedskreves i Visehaandskrifterne. I Former, vi nu ikke mere kjende, have f. Ex. Visen om Thord af Havsgaard, om Sivard Snarensvend, om Sivard og Brynhild sikkert lydt for Saxo, der bevislig kjendte baade Sange, som vi nu have i den ældre Edda[1]), og Sange fra Völsungesagnenes Kreds[2]). Hvorfor tier da Saxos Sang efter Stærkodderdigtet? Jeg veed intet andet Svar end dette, først, at den nyere

---

[1]) saasom Hávamál p. 232.

[2]) Saxerens Varselsang for Knud Lavard p. 638.

Historie fra Svend Estridsøns Eneregering allerede laa færdig efter en hel anden Plan, der gav Stoffet i ganske andre Former end Folkesangens, endskjøndt der vist ogsaa har været sunget om saa rystende Begivenheder som dem, der fylde 11. til 16. Bog. Og dernæst, at Saxo nu paa sine gamle Dage har været træt af en mangeaarig Livsgjerning, saa at han har skudt den betydelige Anstrengelse med danske Sanges Gjengivelse i latinsk Verseform fra sig for at kunne ende og sammenarbeide det hele store Værk, inden Døden bortkaldte ham. Thi virkelig er den 9de og den 10de Bog den svageste Del af Værket, især den 10de, — den Del, der bærer Mærkerne af Forfatterens aftagende Kræfter. Det er det Parti, der danner Overgangen fra den rene Sagntid til den historiske Tid, Tiden fra Karl den Stores Samtidige Gøttrik (Gottfred) til Svend Estridsøn. Her skulde være foretaget et Studium, her skulde de indenlandske Sagn have været sammenholdte med skriftlige Kilder, danske Monumenter med frankiske, normanniske, engelske og tydske Aarbøger og Krøniker. Men et saadant Arbeide laa aldeles ikke for Saxo. Det var ikke længer hans egen Samtid, han havde at skildre, han havde ikke længer Absalons Meddelelser og Hvideslægtens Traditioner at øse af og støtte sig til, og med Undtagelse af de faa Linier om Gøttriks Forhold til Karl den Store, der staa som en Oase midt i en historisk Ørken, er der i dette hele Parti intet Spor efter Benyttelse af Bøger eller andre Mindesmærker. Saxo kan ikke engang have benyttet de os nu foreliggende indenlandske Optegnelser, der dog maa have været indenfor hans Synskreds, saasom den roskildske Annalist eller Lunde Kapitels Memorialbog ligesaalidt som Indskrifterne paa Jellingestenene. Der er intet sikkert Tegn paa, at han har kjendt Adam af Bremens eller Helmolds Arbeider, end sige

da de andre Folks Annaler[1]). Derfor falder han, efter det ene Lysglimt af virkelig Historie i Fortællingen om Gøttrik, tilbage i Folkesagnets Arme, thi Andet end Folkesagn er hans Regnar, Sivard, Knud og Gorm i 9. Bog ikke; og hvad han har af denne Kilde er noget nær ogsaa det Eneste i 10de Bog, der har om ikke egentlig historisk Værdi, saa dog tiltrækkende Kraft. Der kan dog ikke være Tvivl om, at Saxo ikke alene havde havt let Adgang til indenlandske Kilder, men ogsaa uden megen Møie, ved den levende Forbindelse imellem hans Tids Danmark og de øvrige europæiske Kulturlande som Italien, Tydskland, Frankrig, England, maatte ligesaavel have kunnet skaffe sig de vigtigste af deres Annaler og Krøniker, som han kunde skaffe sig de latinske Klassikere, i hvis Skole han blev Mester i Latinskrivning. — At han ikke har gjort det, at han ikke har benyttet sine mægtige Patroners, Absalons, Peder og Andreas Sunessøns Bistand og Forbindelser i Udlandet, eller Abbed Vilhelms, til at skaffe sig Historieskrivere fra de europæiske Kulturlande, viser Harald Blaatands, Svend Tveskjægs og Knud den Stores Historie uimodsigeligt. Hans Fortælling kunde da ikke være bleven saa mangelfuld og saa feilfuld i historisk

---

1) P. A. Munch (samlede Afhandlinger II, 594—604), støttet af Konr. Maurer, hidleder Saxos Fortælling om den christne Kong Frode, der var samtidig med Pave Agapetus II, (Saxo IX, 467) fra en Misforstaaelse af det angels. Digt over Brunanborgslaget igjennem Henrik af Huntingdon, som Saxo altsaa skal have kjendt. Men denne Forklaring staaer i altfor aabenbar Strid med ikke Saxos alene, men Svend Aagesøns, Roskildekrønikens o. Fl. Beretninger om K. Frode. Det er utænkeligt, at en urigtig Oversættelse af et enkelt Ord i Digtet hos Henr. af Huntingdon, der var samtidig med de nævnte, skulde strax være blevet udvidet til en bestemt, i det Enkelte udført Fortælling om en dansk Konge — en Fortælling, den Ene af dem ikke har fra den Anden, saa at de maa have havt ældre Sagn eller Beretninger for sig.

Henseende, som den er bleven. Man skulde ikke tro det muligt, at han om Christendommens første Plantning næsten Intet har, der kan komme i Betragtning ved Siden af Adams Meddelelser. Ansgar er kun nævnt en eneste Gang, ganske i Forbigaaende. Om Svend Tveskjægs mangeaarige Krig i England og Landets Erobring har han kun to Linier, der ere saa fulde af grove historiske Feil, som de vel kunne være[1]). Han kjender ikke engang Edmund Jernside, men lader det være (Ethelreds og Emmas Søn) Edvard, der kæmpede med Knud den Store om England. Hvor ringe hans Lyst nu er til at benytte skriftlige Optegnelser, seer man af hvad han har om Jomsvikingerne (S. 480): Den samme Saxo, der i Begyndelsen af 8de Bog giver den lange Navnefortegnelse paa Kæmperne i Braavallaslaget efter Stærkodderremsen, finder det i 10. Bog altfor kjedsommeligt, at nævne flere end fire af Jomsborgs Helte. — Hvad der har Værd i dette Parti af Saxos Værk, eller maaske rettere: hvad der har interesseret Saxo selv, er det, der som i de foregaaende Bøger hidrører fra Folkesagnet, saasom Fortællingerne om Gorm og Thyra, om Toko Skytte, hans Bueskud og hans halsbrækkende Løb ned ad Kullen, om Haralds store Sten, Eventyrene om Svend Tveskjægs tre Fangenskaber og Fordrivelser, om Einars store Bue og vældige Skud i Svolderslaget, — eller om Bjørnen, der bortførte Kongedatteren og ved hende blev Stamfader for Svend Estridsøns Slægt. Dog er der ogsaa et Stykke af høi historisk Værdi, det om Knud den Stores Huskarle og om Vitherlagsretten. Overhovedet er det ikke Meningen af Ovenstaaende, at der i de Sagn, Saxo har samlet i 9. og

---

1) p. 506: »Og ikke tilfreds med at have underkastet sig Norge, drog han til England og sluttede en Overenskomst med Adelsten om, at han efter hans Død skulde have Kongens Godser og Kongenavn«.

10. Bog, intet Rigtigt findes, Intet, der virkelig har tildraget sig; kun det maa fastholdes, at i disse Bøger, hvor Saxo ligesaavel som i de sex sidste, om og efter andre Kilder, kunde have givet Historie, havde han havt Sind og Kræfter til at søge de rette Hjemmelsmænd, er det dog i Hovedsagen ikke Historie, han har efterladt os, men Folkesagn[1], om hvis faktiske Rigtighed man Intet kan vide, med mindre man kan sammenholde dem med virkelige Monumenter, dette Ord taget i videste Betydning. Thi saalænge Sagnet staaer som Sagn, er det umuligt at udskille dets faktiske Kjerne fra det Til- og Omdigtede. Er der Plads for Sagnet mellem Monumenterne, beholde vi det i vore Historier; modsige Monumenterne Sagnet, maa dette vige som Digt eller Misforstaaelse eller Feiltagelse. Det er ikke Indholdet, men Hjemmelen, der skiller Sagn fra Historie. Sagnets Indhold kan være ligesaa rigtigt, eller rigtigere, end det man kalder Historie, men saa længe dette Indhold alene er tilstede i Sagnet, mangle vi ethvert Middel til at bedømme dets Rigtighed.

Anden Afdeling.

1.

Efter at man har faaet Øiet op for de her paapegede paafaldende Omstændigheder ved Saxos Værk, paatrænger sig naturlig Spørgsmaalet om Værkets indre Bygning som det, der alene kan lede til dets rette Forstaaelse. Da Fortiden Intet har meddelt os om Maaden, hvorpaa Saxo

---

[1]) I det Enkelte fremgaaer dette ogsaa af P. E. Müllers Analyse af 10. Bog i Vidensk. Selskabs Skrifter, 4. R. Hist. Phil. IV p. 51 ff.

har arbeidet, kan en Forklaring kun søges i en Hypothese, der som saadan ikke lader sig bevise, saa at dens Værdi beroer paa, om den finder Samstemning som en naturlig og tilfredsstillende Opløsning af Knuderne. En saadan Hypothese henstilles herved til nærmere Prøvelse.

Saxo var Samtidig med de tre Konger Valdemar den Første, Knud den Sjette og Valdemar den Anden, altsaa ogsaa med Absalon som Biskop og Ærkebiskop, saavel som med hans Eftermand i Lund Andreas Sunesøn. Hans Fader og Bedstefader have gjort Krigstjeneste hos den første Valdemar. Saxo har været i Absalons Tjeneste; han kalder sig selv *comitum suorum extremus*[1]). Han ender sit Arbeide saaledes, at han kan overrække det til Kong Valdemar den Anden og Ærkebiskop Andreas engang i disses kraftigste og heldigste Virksomheds Tid. Dette er omtrent Alt, hvad der foreligger os som sikkre Grundlag for en Slutning om Saxos Arbeidstid. Hvad der ellers er benyttet til at bestemme denne, er Formodninger, der uden selvstændig Styrke kun støtte sig til de anførte Momenter, altsaa ikke kunne afgive faste Holdepunkter. Saaledes vide vi ikke engang, om Saxo vil sige, at hans Faders og Bedstefaders Tjeneste hos Valdemar falder før eller efter Slaget paa Grathehede, altsaa før eller efter Aar 1157, eller hvilken Slags Krigstjeneste han har ment; thi Ordene til Kong Valdemar den Anden, om at Saxos Fader og Bedstefader have gjort Krigstjeneste under Kongens Fader, tillade mere end een Forklaring. De give os derfor ikke noget sikkert Udgangspunkt for en Slutning om Saxos Alder. Paa den anden Side er der heller Intet til Hinder for at antage, at Saxo er traadt i Absalons Tjeneste som en ung Mand og

[1]) Præfatio, S. 1—2.

forbleven i dennes Tjeneste indtil Ærkebiskoppens Død den 21. Marts 1201. Og det tør betegnes som en rimelig Formodning, der snarere styrkes end modsiges af hvad der ellers foreligger, at Saxo som en Klerk af Absalons Husstand har tjent ham som *scriba*, epistolaris, og fulgt ham paa hans Reiser og Krigstog. At de store Herrer paa Valdemarernes Tid, baade geistlige og verdslige, lode deres scriba følge sig i Krigen, lære vi af flere Steder i Saxos eget Værk; og ihvorvel han ingensteds i dette betegner sig selv som nærværende, er der dog heller Intet i Vejen for at gjenkjende ham i den Absalons scriba, der nævnes ved flere Leiligheder. Saadanne scribæ maa snarere opfattes som Kantslere end som simple Skrivere; de vare Klerke og rimeligvis ordinerede, da de ogsaa optræde som virksomme ved gudstjenstlige Handlinger.

Jeg skal ikke vove mig videre ud i Formodninger om Saxos personlige Forhold, dels fordi jeg andensteds har udtalt min Mening derom, dels ogsaa for ikke at sprede Opmærksomheden ved at drage andre Gjetninger ind i Udviklingen end dem, der ere aldeles uundværlige for det Følgende, der gaaer ud fra, at Saxo som en ung Klerk er traadt i Absalons Tjeneste som Biskoppens *scriba*, der har fulgt ham paa hans Reiser og Krigstog.

At Saxo allerede ved Indtrædelsen i dette Forhold har havt en ualmindelig Lethed og Færdighed i at skrive Latin, kan antages for givet. Den kan vel være uddannet ved den daglige Brug i en mangeaarig Tjeneste, men kunde aldrig have naaet en saadan Høide over hans Samtidiges Latinitet, dersom han ikke havde medbragt til Tjenesten en usædvanlig Dygtighed i at føre Pennen; og han fører den aabenbart med Fornøielse. Hans Værk viser, at Latin-

skrivning ikke har været ham et Arbeide, han maatte finde sig i for at faa sagt hvad han vilde eller skulde, men en Nydelse i at øve et usædvanligt Talent og uddanne det til Fuldkommenhed. Man føler ud af Fremstillingen noget af det personlige Velbehag, Goethe udtalte i det bekjendte Ord: »Kun eet Talent har jeg bragt nær til Fuldkommenhed: at skrive Tydsk.

Naar man altsaa forestiller sig Saxo som en ung talentfuld Mand, der med en usædvanlig Dygtighed i at føre Pennen indtraadte i Absalons Tjeneste, vil man finde det naturligt, baade at Patronen snart kom til at sætte høi Pris paa sin begavede Klerk og scriba, og at denne følte sig mere og mere tiltrukken af den vældige Personlighed, der for hans Øine, med aldrig trættet Udholdenhed, udførte den ene mærkværdige Krigsbedrift efter den anden. Absalon og Saxo have været sympathiske Naturer, det viser Saxos Samtidshistorie paa hvert Blad. Man skal lede længe efter et saadant Par: en Helt, der i 30 Aar ikke trættes ved Kampen for Christendommen og Fædrelandet, og en Historieskriver, der følger ham Skridt for Skridt med det samme Sind, som driver den store Mand fremad uden Hvile.

Hvad var da naturligere, end at den unge Klerk, henreven ved Synet af en heltemodig og seirrig Kamp, strax optegnede Begivenheden, der foregik for hans Øine, f. Ex. strax Absalons første Kamp, den ved Boeslunde [1]), hvor han med atten Ryttere overvandt Mandskabet fra 24 Vikingeskibe? — eller hvilken anden Kamp, man vil ansee for den første, Saxo har været Vidne til; thi dette er det umuligt at bestemme. Som nu Begivenhederne følge Slag i

[1]) lib. XIV p. 738.

Slag, voxer ogsaa Antallet af saadanne Optegnelser, uden at man behøver at forudsætte, at Saxo derved har tænkt paa Andet og Mere, end at fastholde Øieblikkets Indtryk. Det ligger i Sagens Natur, at i slige Optegnelser maatte mange Enkeltheder medoptages, der i sig selv vare uden Betydning for Kampens, end sige for Krigens Udfald, — enkelte Ridderes Bedrifter, Enkeltes mærkelige Død o. dsl., fordi de maatte i usædvanlig Grad fængsle Tilskuerens Opmærksomhed og sætte hans Sind i Bevægelse.

Det kan antages, at hvad enten Saxo skrev saadanne Stykker ganske efter egen Tilskyndelse, eller efter Biskoppens, saa maatte de komme denne for Øie. De kunde ikke andet end behage ham; der er ganske vist ikke nogen Krigsmand, som ikke med Fornøielse seer sine tappre Gjerninger førte i Pennen af en Saxo. Det kan derfor ogsaa forudsættes, at Absalon har opmuntret ham til at fortsætte denne Virksomhed, og at Bedrifterne, der fulgte Slag i Slag, snart have ladet Bladenes Antal voxe anseeligt. Og Samlingen tiltog ikke alene i Antal, men ogsaa i Betydenhed, eftersom Optegnelsernes Indhold mere og mere kom til at omfatte Fædrelandets vigtigste Sager og uundgaaeligt maatte medtage en Del ogsaa af Kongens og Andres Gjerninger, snart ogsaa af Absalons Virksomhed som Kongens Raadgiver. Man undrer sig kun over, at Saxo kunde ganske forbigaa Biskoppens geistlige Virksomhed, der dog ogsaa frembød mangt et mærkeligt Træk; men maaske har Saxo ikke staaet denne Side af Absalons Liv saa nær, som hans Kriger- og Statsmandsliv. Har han da fra først af ikke havt Tanke om en Historie, men kun optegnet hvad der øieblikkelig paatrængte sig ham, kan man forstaa, at Gudstjenesten og Geistligheden, Klostervæsenets eller Tiendevæsenets Ordning laa hans Optegnelser fjernere.

Det ligger for Haanden, at naar i Aarenes Løb saadanne Optegnelser af Enkeltheder lidt efter lidt havde samlet sig i anseeligt Antal, eller naar Begivenhederne kom til et Hvilepunkt, der naturligen ledede Blikket hen over en tilbagelagt Række, maatte Saxo enten af det samlede Stof selv eller ved Absalons Opfordring føle sig kaldet til at sammenstille Stoffet i Sammenhæng; men dette lod sig ikke udføre, uden at Meget medtoges, hvorom han Intet havde optegnet. Absalons Historie var mere og mere smeltet sammen med Kongens og Rigets. Her maatte indsamles mange og mangehaande Oplysninger. Absalons og hans Nærmestes og andre betydelige Mænds Meddelelser kom til at afgive et andet Slags Stof end Optegnelserne. Uvilkaarligt maatte Kong Valdemar blive Middelpunktet, endskjøndt Stoffets Natur og Tilblivelsesmaade stillede Absalon frem i Forgrunden fra det Punkt, hvor han som Biskop og Forkæmper traadte ind i Begivenhedsrækken. Men naar det skulde være en Historie af Danmark i Valdemars Tid, var det naturligst at begynde efter Kong Niels's Undergang, der jo egentlig var det, som aabnede Banen for Knud Lavards Søn. Den kom altsaa til at omfatte de to Erikers Tid, Borgerkrigene imellem Svend, Knud og Valdemar, og Valdemars Enekongedømme indtil det Punkt, hvor Fremstillingen endte; og denne maatte faa et forskjelligt Præg i den Del, der laa foran Absalons Optræden, — den Del, hvor Valdemar begynder og efterhaanden træder stærkere og stærkere frem, d. e. i det Parti, der grundede sig paa Meddelelser og indsamlede Efterretninger, — og i den Del, hvor Saxos oprindelige Optegnelser bleve Grundlaget, saa at nu Absalon traadte i Forgrunden ifølge Stoffets Tilblivelsesmaade, — det jeg ovenfor har kaldt Absalonspartiet. — Dette er den 14. Bog, ikke udarbeidet som en Del af et

større Heelt, men et Værk for sig, maaske nok henstillet med Tanke paa en Fortsættelse, men neppe med Tanken om at underbygges med en Fortidshistorie.

Naar er dette Værk forfattet? Hverken andensteds fra eller af Saxos øvrige Skrift faa vi nogen Veiledning til at besvare dette Spørgsmaal; og i den 14. Bog selv støder man ikke paa noget sikkert Tidsmærke. Men Bogen ender med, at Absalon modtager Pallium fra Rom og tiltræder sit Embede som Ærkebiskop, altsaa med Aaret 1178. Opfatter man Bogen som et Værk for sig, maa man antage, at dette som en Samtidshistorie er udført omkring den Tid, hvor Fremstillingen ender; og den Genesis, som ovenfor er fremsat, taler for, at Overgangen i Absalons Stilling har været Hvilepunktet, hvorfra han og Saxo skuede tilbage — Absalon over Rækken af sine Bedrifter, hans Historieskriver over Rækken af sine Optegnelser og Samlinger. Palliet synes saaledes at danne den naturlige Afslutning, — med andre Ord: Valdemarshistorien og Absalonspartiet, det Skrift, vi nu have som den 14de Bog i Saxos store Værk, maa tænkes fuldført omtrent Aar 1178. Mindre er der at holde sig til, naar man spørger om den Tid, da Saxo begyndte — ikke sine Optegnelser, men Udarbeidelsen af sin Bog. Jeg har kun fundet to Steder i 14de Bog, der kunne benyttes til Veiledning, det første[1]), hvor Valdemar omtales som den, der nu «*per ætatem maturus*» indtraadte i Kong Svends Tjeneste imod Knud, Sønnen af hans Faders Banemand; thi her kaldes Valdemar *divi Canuti filius.* Det andet forekommer i de Ord[2]), Saxo lægger Modpave Viktor i Munden for at overtale Valdemar til at møde ved Forsamlingen i St. Jean de Losne, hvor

[1]) S. 678—79. [2]) S. 775.

Striden mellem Paverne paatænktes afgjort: — «som den, hvem egen Dyd og Fortjeneste samt hans hellige Herkomst (generis sanctitas), kræver til Dommer i saa stor en Sag», lader Saxo Octavianus (Victor) sige. Disse Hentydninger til Knud Lavards Helligdom ere nu vel for saa vidt Anakronismer, som Hertug Knud hverken 1150 eller 1162 endnu var kanoniseret; men Saxo kan ikke have skrevet dem tidligere end Hertug Knuds Skrinlæggelse i Ringsted 1170. I Mangel af sikkrere Tidsmærker faaer man blive staaende ved, at Bogen er udarbeidet imellem Aarene 1170 og 1178, i det Mindste indtil der findes Oplysninger, som omstøde denne Formodning.

Blev Valdemarshistorien til paa den her antagne Maade, maatte Forfatteren først blive enig med sig selv om den Rækkefølge, hvori de samlede Optegnelser og Meddelelser skulde anbringes; men der er al Grund til at tro, at han ikke har brudt sit Hoved meget med denne Del af sin Opgave. Saxos hele Værk viser jo uimodsigeligt, at Kronologi var uden Betydning for ham. Hvorledes skulde han da have undgaaet alle Feilgreb ved en Sammenstilling efter Hukommelsen? Han manglede Hjælpemiddel i andre Skrifter; hans Opmærksomhed var rettet paa Indholdet og Foredraget; det vilde under saadanne Forhold have været et næsten vidunderligt Træf, om Et og Andet ikke var kommet til at staa, hvor det ikke skulde have staaet, eller om der ikke var bleven Spring og Lakuner i hans Fremstilling. De kronologiske Vanskeligheder, der have givet vor Tids Historikere saa meget at tænke paa, have da upaatvivlelig deres Oprindelse fra Bogens første Anlæg.

Den femtende Bog er ligefrem Fortsættelse af Valdemarshistorien og dens Absalonsparti. Der findes ingen Grund til at forestille sig den udarbeidet over langsomt op-

samlede Optegnelser og Meddelelser. Snarere er den skreven i Flugt med Begivenhederne, altsaa vel omtrent ved Kong Valdemars Død (1182), hvormed den ender. Til et senere Aar, eller bestemtere: til Tiden efter Bugislavs afgjørende Nederlag 1184, synes man ikke at kunne henlægge denne Bogs Afslutning, naar man hører Forfatteren dadle og beklage Venderfyrsterne Kasimar og Bugislav[1]), fordi de toge deres fri Arvefyrstendømme Pommern til Len af Keiser Frederik, ihvorvel dette kun var et proforma-Værk for at drage dem bort fra Hertug Henrik Løve. Ikke det, at de kom til Tydskland, er det han dadler som en for Danmark uheldig Vending i Pommerns offentlige Forhold; han seer derved slet ikke hen til Danmark. Men han ynker, ja haaner dem, fordi de lode den Ulykke og den Skam overgaa sig, at ombytte deres Fædrelands Frihed med tydsk Trældom, der ikke blev smukkere ved at forgyldes af Keiseren med Hertugtitlen. Disse Yttringer af Saxo staa i Modstrid med de Følelser, hvormed han i Slutningen af 16. Bog fortæller om, at Bugislav blev Kong Knuds Lensmand og Pommern et dansk Len efter et frygteligt Nederlag. Skaden og Ydmygelsen var dog langt større ved den tvungne Underkastelse under en Seirherre, end ved det svage Baand, der knyttedes med Tydskland ved en Belening af politiske Grunde. Saxo synes ikke at have skrevet sin Dadel med Begivenhederne fra 1184—85 i Tankerne.

Den 16. Bog fortsætter de to foregaaende, fremdeles under Absalons Auspicier. Da den omtaler Bugislavs Død[2]), kan den ikke været sluttet før 1187; men yngre er der heller ikke Grund til at antage den for, da disse 15 Blade

[1]) S. 952.
[2]) S. 989.

neppe have taget Saxo ret mange Dage til Nedskrivning, og han uden Tvivl har været Øienvidne til den Del af Indholdet, der ikke er ham meddelt af Absalon, hvad der maa have været Tilfældet med navnlig den mærkelige og interessante Fortælling om Keiserens Fordring til Kong Knud og den danske Regerings ligesaa kloge som værdige Svar.

2.

Det er umuligt Andet, end at Absalon maatte læse disse tre Bøger, den 14., 15. og 16., med den mest levende Interesse: hans Lands og hans Tids Historie, og hans egen Virksomhed, i et saadant Foredrag, der endog som Sprogværk var en Ære for Fædrelandet. Nu udvider Blikket sig til en Fortidshistorie: Saxo skal skrive Kongeslægtens Historie fra den nærmeste Stamfader Svend Estridsøn; og Absalon, der i det allerede udførte Arbeide havde ved Bedrifter og Meddelelser givet Saxo den væsentligste Del af Stoffet, vil ogsaa her forsyne ham med Efterretninger om de foregaaende Konger. Dette er Betydningen af Svend Aagesøns «*referente ... Absalone*». Men Stoffet til dette nye Værk maatte blive af anden Art end det hidtil leverede. Det blev Overleveringen i Absalons Slægt, fra Farfaderens og hans Sønners Tid, altsaa ikke en Samtidshistorie, men dog en Historie, der hvilede paa Meddelelser fra Deltagerne i de vigtigste Begivenheder. Dette blev da et Værk for sig, en Forborg for det allerede Udførte, de Bøger, der nu i det hele Værk hedde den 11., 12. og 13.

Da her fra først af var Planen til en Bog, og Stoffet var forhaanden i Hvideslægtens Traditioner, maaske dens Opskrifter, kan det neppe have taget Absalon megen Tid at samle det, eller Saxo at skrive disse to Bøger. Det synes rimeligt, at Arbeidet er begyndt ved Slutningen af

det første Arbeide, altsaa Aar 1187 eller den nærmeste Tid derefter; thi Svend Aagesøn, der ender sin Historie omtrent samtidig med Saxo, har da erholdt Underretning om, at denne agter at skrive Kong Svends og hans Sønners Historie.

Det er høist paafaldende, at see to Samtidige, der stode hinanden saa nær, at den Ene kunde kalde den Anden sin Kontubernal og faa Meddelelse fra ham om hans forehavende Arbeide, — at see dem begge udarbeide høist forskjellige Damarkshistorier, forskjellige ikke alene i Omfang, men ogsaa flere Steder i Indhold. Svend Aagesøn kan have vidst, at Saxo havde udarbeidet en Valdemarshistorie; maaske er det af den Grund, at han ganske forbigaaer Alt hvad der ligger imellem Slaget paa Grathehede og Kong Valdemars Død, saa at han kun fylder en Side med denne saa indholdsrige Historie, men dog i disse faa Linier har Noget, Saxo i sin Bog ikke har, navnlig Indholdet af den Indskriftsplade, der blev Kong Valdemar medgivet i Graven. Svend Aagesøn har selv sagt os, at Grunden til, at han ikke giver Mere om Svend Estridsøn og hans Sønner, er Saxos Beslutning om at behandle dette Parti, og hans elegantere Foredrag, som altsaa har været Svend Aagesøn bekjendt, rimeligvis af Valdemarshistorien. Han vilde ikke rivalisere med Saxo: hvorfor har han da skrevet de foregaaende Kapitler om ældre Konger? — og der skrevet Meget, som modsiger eller afviger fra Saxos Beretning i de første Bøger? Neppe kan Svend Aagesøn dengang have vidst, at Saxo ogsaa vilde behandle den ældre Danmarkshistorie. Men dette bestyrker i høi Grad den Genesis af Saxos Værk, her er udviklet: Svend kan have kjendt Saxos Valdemarshistorie (Saxo XIV, XV, XVI); han har kjendt Saxos Forsæt, at skrive Estridernes Historie

(XI, XII, XIII) og er beskeden traadt tilside for hans større Dygtighed; men netop den samme Grund havde han til at opgive de ældre Kongers Historie, havde han vidst, at han ogsaa her vilde møde Saxo.

Denne Betragtning fører til, at Saxo har begyndt Estridernes Historie omtrent ved den Tid, da Svend Aagesøn sluttede de faa Ord, han nedskrev om sin Samtid, altsaa ved den Tid, hvor ogsaa Saxos 16. Bog slutter med Bogislavs Underkastelse og Død, d. e. med Aar 1187. Er nu dette Parti, der hverken efter Indhold eller Form frembød Vanskeligheder for Saxo, rask udført, som jeg formoder i Løbet af et Par Aar, kan det godt have været færdigt omtrent ved Aar 1190. Da stod Saxo endnu i sin fulde Arbeidskraft.

Jeg forudseer en kronologisk Indvending imod det Forhold, hvori jeg her stiller Estridernes Historie til Valdemarshistorien. Det vil blive paastaaet, at den 11. Bog, altsaa ogsaa den 12. og 13. maa være skreven endnu i Valdemar den Førstes Levetid, altsaa før den 12. Mai 1182. Thi i denne Bog[1]) siger Saxo, at efter at den angelsaxiske Konge Harald Godvindsøn var falden i Kampen imod Normannernes Hertug (Slaget ved Hastings 14. Oktober 1066), flygtede hans to Sønner med deres Søster til Kong Svend i Danmark, der for Slægtskabets Skyld tog vel imod dem. Derefter vedbliver Saxo saaledes: «hende bortgiftede Kong Svend til den russiske Valdemar, der af sit Folk ogsaa kaldtes Jarislav. «*Ejdem*» vedbliver han, *postmodum nostri temporis dux ut sangvinis ita et nominis hæres ex filia nepos obvenit.* «Saaledes forenede sig britisk og

[1]) S. 556.

russisk Blad i vor Fyrste (— — in nostri principis ortum) og gjorde den fælles Spire til en Prydelse for to Folk».

Den Russeren Valdemars og Englænderinden Gydas *filia*, her omtales, vil man sige, maa være Ingeborg, Knud Lavards Hustru; thi længere hen, i Kong Niels's Historie[1]), fortæller Saxo, at Ottendedagen efter Knud Lavards Mord fødte hans Enke Ingeborg en Søn, «*cui materni avi nomen inditur*»; altsaa siger Saxo, at den danske Valdemar den Første fik Navn efter sin Moders Fader, den russiske Valdemar, hvoraf atter følger, at den i det først citerede Sted anførte *nostri temporis dux*, *noster princeps*, er Kong Valdemar den Første, saa at den 11. Bog maa være skreven, medens denne Konge endnu levede. Saaledes have Flere forstaaet Saxos Ord, sidst Velschow i prolegomena (p. XL ff) til Udgaven af Saxo[2]). Beviset synes slaaende; men det paralyseres derved, at Ingeborg, Knud Lavards Hustru, ikke var en Datter af en russisk Fyrste Valdemar eller Volodimer, gift med den engelske Gyda, og at Saxo selv egentlig ogsaa anerkjender dette, da han andensteds[3]), i Modsigelse med sig selv, rigtigen anfører Ingeborg som en Datter af Kong Niels's Dronning Margaretas Søster, altsaa kalder hende en Datter af den svenske Kong Inge den Fjerdes Datter Christine. Da der saaledes er baade Feil og Modsigelser i Saxos Ord, kan man ikke af dem slutte, at Saxo med den *nepos ex filia*, han anfører, har ment Valdemar den Første; han kan godt have taget Ordet *nepos* i videre Betydning om en Descendent; man

---

1) S. 641.

2) Jfr. not. uber. p. 348.

3) S. 617. Jfr. Abbed Vilhelms Brev til Ærkebiskop i Lund S. R. D. VI p. 42. Snorro, Heimskringla, Harald Haardr, Saga c. 102 Folio-udg. III. 170. Knytlingas. cap. 88 (Fornm. sög. XI p. 324.)

tør ikke strengt urgere Ordets juridiske Betydning af et Barnebarn. Og da han ikke nævner Ingeborg i det første Citat, er det ingenlunde givet, at han med den der omtalte filia og nepos mener den Ingeborg og Valdemar, han i det andet Citat urigtigen og i Modsigelse med sig selv gjør til en Datter og til en Dattersøn af en russisk Valdemar. Derfor have andre Lærde, Abraham Kall[1]), Wedekind[2]) og P. E. Müller[3]) fortolket det første Citat saaledes, at Saxo med *nostri temporis dux* mener Hertug Valdemar (Valdemar d. Anden, Seier), og med hans Moder Kong Valdemar den Førstes Dronning Sophie. Enten hende eller Ingeborg maa Saxo have ment; der kan ikke være Tale om Andre. Men Sophie kan i det mindste have havt en russisk Fader, efter hvem hendes Søn kunde kaldes Valdemar. De fortolke altsaa Ordet *dux* strikte, om en Hertug, ikke metonymisk om en Konge. Denne Fortolkning synes saa meget antageligere, som man vanskelig skal kunne paavise et Sted hos Saxo, hvor Ordet *dux* er brugt som Titel for en Konge, medens det selvfølgelig forekommer flere Gange om Kongen som Anfører. Saxo bruger ingenlunde Ordene rex og dux iflæng; han viser netop ved at lade Kong Frode paabyde Ligene af hver falden *dux* og *rex* opbrændte i disses egne Skibe[4]), eller ved at stille Svend Grathe som *rex* ved Siden af Valdemar som *dux*[5]), at som han med rex mener en Konge, mener han med dux en Jarl eller Hertug; hvorledes skulde han da med *nostri temporis*

[1]) i Noten til Suhms IX Tome S. 174

[2]) Noten zu einigen Geschichtschreibern des Mittelalters, Heft 5—6, Hamburg 1830, p. 35.

[3]) i Note 4 til Saxo S. 556, og i notæ uberiores p. 319.

[4]) V p. 235.

[5]) XIV p. 703.

dux være faldet paa, at forringe sin Konges Værdighed ved at give ham den nedsættende og vildledende Titel af dux? At Saxo just henpeger paa den yngre Valdemar kan være foranlediget ved, at denne unge Mand netop ved den Tid, engang i 1190 eller et nærliggende Aar, da Saxo skrev 11. Bog, blev ophøiet til Hertug i Sønderjylland [1]), hvorved Opmærksomheden fortrinsvis henledes paa ham.

Forudsat, at denne Fortolkning af Stedet i 11. Bog S. 556 bør foretrækkes, at altsaa Saxo ved *nostri temporis dux* mener Hertug Valdemar Valdemarsøn, er der Intet i Veien for at henlægge den 11. Bogs Affattelse til omtrent Aar 1190, eller et af de nærmeste Aar. Der er nok i 11. Bog et andet Tidsmærke, som i anden Henseende ikke bør forbigaaes, nemlig hvor Saxo taler om Kong Knud den Helliges Døttre Ingertha og Cæcilia og deres Efterkommere [2]). Her bruger han om Ingerthas Sønnesøn Udtrykket: «*Birgerum, qui et nunc extat, Svetiæ ducem*. Da Birger Brosa levede i Tiden fra ca. 1160 til 1202, afgiver Bestemmelsen vel et kronologisk Holdepunkt, men ved Mangelen af en nærmere Bestemmelse giver det os ingen Veiledning i det Punkt, vi her søge at oplyse.

3.

Saxo havde saaledes i to Afdelinger, i omvendt Orden, udarbeidet en dansk Historie fra Svend Estridsøns Eneregering indtil Pommerns Underkastelse. Men Absalon er bleven umættelig; han vil, at Saxo nu skal skrive en hel Danmarkshistorie fra de ældste Tider. Saxo skræmmes af Opgavens Storhed; men Absalon trænger paa ham.

---

[1]) See Suhm, H. af Dn. VIII p. 154. 188.
[2]) p. 592.

»Følgen deraf var», siger Saxo i sin Fortale[1]), »at jeg i al »min Lidenhed, og hvor utilstrækkelige jeg end følte mine »Evner i Forhold til Opgaven, foretrak at arbeide over »mine Kræfter end at modstaa hans Opfordring, for at ikke, »medens Naboerne have Overlevering om deres Gjerninger, »dette Folk snarere skal synes bestænket med Forglemmelse »af Oldtiden end begavet med skriftlige Optegnelser (— ne »finitimis factorum traditione gaudentibus, hujus gentis »opinio potius vetustatis obliviis respersa, quam literarum »monumentis prædita videretur —), hvilken dunkle og skruede Sætning vel ikke kan betyde Andet end: for at det ikke skulde see ud, som om det danske Folk, da det fik Christendom og Literatur, glemte sin Oldtid. — Heri ligger ogsaa, at det, Absalon forlangte af Saxo, var Oldtidens Historie, hvilket passer fuldkommen til den her udviklede Genesis af Saxos Værk. — Men her stod Saxo foran et ganske nyt Værk, et Arbeide af hel anden Art, end dem, han hidtil havde udført. Her havde han hverken egne Optegnelser, eller hvad han og hans Samtidige havde oplevet, eller Absalons Meddelelser, eller Hvideslægtens Erindringer, at støtte sig til eller øse af. Nu gjaldt det ikke Fremstilling af et givet Stof; men et overordentlig omfangsrigt Stof skulde samles og sammenarbeides fra raa Rod. Og hvor skulde han finde dette Stof? var Et og Andet opskrevet, var det sikkert kun enkelte Punkter. Men saa fattigt Bibliotheket var, saa rig var Folkets Erindring. Sagn og Sange frembød sig i saa stor Fylde, at én Række af Aar maatte hengaa med Indsamlingen; og Alt viser os Saxo som en poetisk Natur, der i den Grad har været tiltrukket og fængslet af den Skat, han saaledes efterhaanden blev Herre over, at

[1]) p. 2—3.

han hverken følte Kald eller Kræfter til en kritisk Gjennemarbeidelse. Hans Kald var at samle Folkesagnene og Folkesangene og at fremstille dem med al den Formens Skjønhed, hans Talent, hans Studium og hans Øvelse gjorde ham til Herre over. Og vel var det, at han ikke indlod sig paa Kritik; det kunde dengang ikke blevet Andet end et usselt Fuskerværk, medens han nu har givet os en Række af Billeder, der altid ville fængsle det danske Folks Sind. At dette ikke er grebet af Luften, at Saxo, ikke længer bunden af det Oplevedes faktiske Virkelighed og Absalons Overmagt, sig selv overladt ikke formaaede at skille Historie fra Sagn, viser Intet bedre end hans egne Ord om Værket. Han erklærer i sin Fortale[1]), at han har fulgt de gamle Sange, som om de kunde være gamle Bøger[2]), og har stræbt at gjengive Indholdet i en tro Bearbeidelse, Vers for Vers, hvoraf det, han har havt at skrive, vil erkjendes for Oldtidens egen Beretning, ikke nye Udarbeidelser, — thi, tilføier han, det nærværende Værk lover ikke en ordrig Fortælling, men en tro Kundskab om Oldtiden. Han mener altsaa, i de første 8 Bøger — det er om *vetustas* han her taler — at give Historie. Spørger man ham saa, om han selv virkelig kan tro paa Realiteten af de Eventyr, han fortæller sine Læsere om de gamle danske Konger, saa svarer han i Indledningen til Eventyret om Kong Hading i 1. Bog[3]): «For at man ikke skal synes, at jeg udgiver for paalidelig sandt hvad der gaaer ud over det, Folk kan tro og holde for Sandhed, er det værd at mærke, at der i gamle Dage var tre Slags Troldmænd, der hver ved sine Hexekunster gjorde uhørte Mirakler. Det

---

[1]) p. 7.

[2]) — ceu quibusdam antiquitatis voluminibus.

[3]) p. 34 ff.

første var et Slags Uhyrer, som Oldtiden kaldte Jætter (Gigantes), og som i Legemsstørrelse langt overgik Menneskenes Maal. Det andet Slags var Spaamænd, der forstode Kunsten, at forudsige det Tilkommende (*physiculandi solertiam obtinentes artem possedere Pythonicam*). Disse stode langt under de Første i Legemsstørrelse, men overgik dem ligesaa meget i Geni og aandelig Opvakthed. Mellem dem og Jætterne førtes idelige Krige om Herredømmet, indtil Troldmændene havde med Vaabenmagt betvunget Jætterne og ikke alene tilvendt sig Herredømmet, men ogsaa faaet sig anerkjendte som Guder. Begge disse to Slags havde overmaade stor Kyndighed i Øienforblindelse, de forstode at omskabe deres egne og Andres Skikkelser og ved alskøns skuffende Former at formumme Personernes sande Udseende. Det tredie Slags vare Mennesker, udsprungne af de to Andres Forbindelse, men uden at naa disse Stamfædre enten i Legemsstørrelse eller i Hexekunster. De forstode dog at forblænde Folks Øine saaledes, at man ogsaa i dem saa noget Guddommeligt. At raa og uvidende Mennesker kunde ved disses Hexekunster falde til Afgudsdyrkelse, er ikke forunderligt, naar selv de kloge Latinere lode sig lokke til at vise dødelige Mennesker guddommelig Ære. Dette har jeg kortelig berørt, for at Læseren ikke skal vende sig bort i Vantro, naar jeg fortæller om Trolddomkunster og Vidundere».

4.

For fulde Seil med den lykkeligste Medbør foer Saxo saaledes ned ad Folkesagnenes brede Strøm, glædende sig ved deres Poesi og ved sin egen Evne til at gjengive de nordiske Sange i latinske Vers. Men naar han virkelig troede paa den historiske Sandhed af sin Fortælling, og holdt fast ved sit Forsæt at give Historie, saa blev Farten

mindre let og behagelig, eftersom han nærmede sig Oldtidens Overgang til den nyere Tid. Fra Gorm stod Kongerækken fast, og i det mindste nogle Hovedbegivenheder ligeledes. Her var ogsaa andre Kilder at øse af, end dem, der hidtil vare benyttede; men de skulde opsøges, studeres, formes, her kunde Kritik ikke længer afvises. Men nu var Saxo en gammel Mand; han havde først i en Række af Aar samlet og skrevet hvad han saa og hørte; han havde i en anden Aarrække ført Folke-Poesien tilbogs, — begge Dele uden at fordybe sig i historiske Bøger: skulde han nu paa sine gamle Dage begynde en hel ny Virksomhed, samle Krøniker og Annaler fra fremmede Lande, studere og sammenligne dem, vrage og vælge? Det har frastødt ham, — og han maatte dog have Rummet imellem den rene Sagntid og Estridernes historiske Tid udfyldt. Han vedblev derfor som hidtil, og Udbyttet blev den niende og tiende Bog, der vel har noget Mere af Virkeligt, end de foregaaende, men dog uden Tvivl alene eller fortrinsvis hviler paa Folkesagnene, ligesom disse. —

Nu vare altsaa alle Delene af det store Værk udarbeidede; men endnu var et betydeligt Værk tilbage, Ciseleringen, at eftergaa det Hele, fjerne Kanter og Ujævnheder, kort, at sammenarbeide Alt til en stilistisk Enhed. Det er denne Bearbeidelse fra sidste Haand, der foreligger os; derfor viser Værket sig som en Enhed, der ved første Gjennemlæsning seer ud som skrevet ud i Et, fra Begyndelsen af første Bog indtil Slutningen af sextende. Først ved gjentagen Læsning, ikke af enkelte Partier, men af det Hele, og ved en Læsning, hvor Opmærksomheden fortrinsvis er rettet paa Kompositionen, træde de Omstændigheder frem, der fremkalde Tanken om en anden Arbeidsmaade hos Forfatteren end den, som først frembyder sig.

Sidst er vistnok Fortalen skreven, i det mindste den *dedikatoriske* og forklarende første Halvdel af den; thi den anden Halvdel, Landsbeskrivelsen, kan gjerne være forfattet særskilt, paa en anden Tid end den egentlige præfatio, — den kan være det, og den kan ikke være det; jeg tvivler paa, at man her kommer videre end til et «*non liquet*». Indholdet af Fortalen gjør det antageligt, at den er skreven omtrent ved Aar 1208, saaledes som Velschow har paavist [1]). Jeg veed vel, at Dahlmann [2]) vil af nogle Ord i Saxos 7de Bog (S. 361) slutte, at denne Bog maa være skreven efter det korografiske Parti af Fortalen. Saxo siger nemlig her, at Harald Hyldetand «*in monimentum patris ejus res gestas apud Blekingiam rupi, cujus memini, per artifices mandare curæ habuit*», — *cujus memini*: disse Ord kunne alene vise tilbage til det Sted i *præfatio* [3]) der fortæller om Runamo og om Kong Valdemars frugtesløse Forsøg paa at faa den formente Indskrift læst, da Saxo ikke noget andet Sted omtaler denne. Men det saaledes vundne Tidsindicium er usikkert og rimeligvis skuffende; thi de to Ord: «*cujus memini*» kunne meget let være tilføiede af Saxo ved den sidste Overarbeidelse af hele Værket. I saa Fald sagde de kun, at da stod præfatio foran den 7de Bog, altsaa ogsaa foran de 6 første, men ikke, at Fortalen er skreven førend disse.

5.

Udbyttet af nærværende Undersøgelse bliver i Korthed følgende:

Som Absalons Klerk og scriba har Saxo i sine tidligere

---

1) Prolegomena p. XLV.
2) D. Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte I, S. 155.
3) p. 11.

Tjenesteaar efterhaanden opskrevet enkeltvis de mærkelige Gjerninger, han var Vidne til. Disse Opskrifter ere Grundlaget for Absalonspartiet i 14. Bog. Ved den Tid, da Absalon bliver Ærkebiskop, fuldfører Saxo, tilskyndet af ham, paa dette Grundlag og af de Meddelelser, han ellers har modtaget, en sammenhængende Valdemarshistorie fra Kong Niels's Undergang indtil Absalons Pallium kommer fra Rom, og fortsætter den saa indtil Bugislav af Pommern bliver den danske Konges Vasal. — Absalons Dagværk som Fædrelandets Forkæmper er nu fuldendt; da opfordrer han Saxo til at skrive den herskende Kongeslægts Historie og forsyner ham af sin egen Kundskab og sin Slægts Traditioner med det fornødne historiske Stof til dette Arbeide, der maa tænkes ret rask skrevet og kan være fuldendt omtrent ved den Tid, da Kong Knuds Broder Valdemar bliver Hertug i Sønderjylland. Nu vil Absalon ikke lade sig tilfredsstille med mindre end en fuldstændig Danmarkshistorie og lader ikke Saxo have Ro, førend denne paatager sig Arbeidet. Dette medtager en længere Aarrække; Absalon døer, inden det bliver færdigt, og Saxo bliver en gammel Mand, inden han kommer ud over Sagntiden. Men Værket vil have sin Fuldendelse ved at sluttes sammen med Estridernes mange Aar tidligere udarbeidede Historie. Saxo, som fastholder Troen paa Folkesagnenes historiske Paalidelighed, vedbliver da paa Grundlag af dem, uden at bekymre sig om indenlandske eller fremmede Annaler, Krøniker, Memorialbøger, at fortælle om Kongerne fra Karl den Stores Samtidige Gøttrik indtil Magnus den Godes Død. Saa skriver han sin Fortale, sammenstiller de til saa forskjellige Tider udarbeidede Partier, sammenarbeider dem med en sidste Haand til et eneste Historieværk, — og har dermed endt sin Livsgjerning.

Saxos Værk maa saaledes tænkes skrevet i omvendt Orden: det Sidste først, det som nu staaer først, sidst. Det faaer derved nogen Lighed med Hvitfelds Krøniker, blandt hvilke den sidste, Christian den Tredies Historie, er den ældste, og den, der nu aabner Rækken, den niende Tome, som han kalder Danmarks Riges Krønike, den sidst udarbeidede. Man vil ikke forstaa Hvitfelds Værk tilfulde, dersom man i Folioudgaven læser det som èn sammenhængende Fremstilling af Danmarks Historie fra Kong Dan til Christian den Tredie. Og saaledes, mener jeg, heller ikke Saxos Værk, dersom man ikke opfatter dets Hovedpartier i den Orden, hvori de ere blevne til.

6.

Det er et Ord, Velschow leilighedsvis har udtalt i sine notæ uberiores[1]), der først har fremkaldt den Tanke hos mig, som her er udviklet. «Det er sandsynligt», siger Velschow i sin Undersøgelse om Kronologien i Saxos Valdemarshistorie, «at førend Saxo udarbeidede (— «componeret —») sit store Værk, har han opskrevet de enkelte Partier, hvoraf det bestod, med Tilføielse af dets Forbindelse med det Foregaaende og Efterfølgende, hvor han kjendte den, eller rettere, at han i denne Del af sin Historie har havt Beretninger af Absalons egen Mund om de paa de enkelte Krigstog udførte Bedrifter». Velschow søger Grunden til de kronologiske Vanskeligheder i den 14. Bog i Feil, der ere indløbne ved de enkelte Stykkers Sammenstilling; men han antager, om jeg ellers forstaaer hans Mening ret, at de enkelte Stykker ere skrevne som Forarbeider til Værket, altsaa med dette for Øie og i Tankerne, medens det fore-

[1]) p. 346.

kommer mig naturligere, at tænke dem skrevne og samlede efterhaanden, i en længere Aarrække, uden Planen til et helt Værk, der først efter længere Tids Forløb dukker op for Tanken. I ethvert Fald er Velschows Hypothese sandsynligere, end Overl. Hovgaards om en Opløsning af en Kodex og en derved fremkommen Omstilling af Bladene. En saadan Omstilling af et enkelt Blad kan tænkes at være fra en ilde behandlet eller meget gammel Kodex af en Forfatter, der under alle Omstændigheder har Lakuner, gaaet over i senere Afskrifter. Men i en saa tæt sammenhørende og stilistisk sammenhængende Text som Saxos kunde den ikke finde Sted uden at bevirke en Omarbeidelse af Skriftet. Nu have vi et udførligt Udtog af Saxo, udarbeidet ikke halvandet Aarhundrede efter dennes Levetid, og som uimodsigeligt viser, at Texten dengang maa have været den samme som den, vi nu have. Omstillings-Hypothesen maa enten forudsætte, at der ogsaa har existeret andre Kodices end den, der lagdes til Grund for det gheysmerske Udtog og for Udgaven af Saxo, saa at Udtogets Forfatter enten har valgt en fordærvet og forvirret Afskrift, hvorefter alle andre ere forsvundne, eller ogsaa, at der allerede saa kort efter Saxo kun har existeret en eneste Kodex, hvis Læg og Blade ere blevne kastede om imellem hverandre paa en aldeles utrolig Maade [1]). I en Kodex, Ingen har seet, men som dog nødvendigvis maa forudsættes at have været en Octav paa 560 Blade med i Alt c. 21000 Linier, eller 36 Læg, af hvilke de 34 havde 16 Blade hvert, er nemlig efter denne Hypothese ikke mindre end tre Læg i 14. Bog af en forudsat tankeløs Læser udtagne af Sammenbindingen og derefter behandlede saaledes, at nogle Blade ere om-

---

[1]) Hist. Tidsskrift, 4. R. II p. 658 ff.

bøiede, andre bortkastede, saa at i Alt 48 Blade ere komne ud af deres rette Sammenhæng. I denne forvirrede Tilstand ere disse Læg atter lagt løst ind i Bogen, som derefter er afskreven, uden at Forvirringen mærkedes. Thi denne maa have været en saadan, at al denne Omflytning af Bladene intetsteds foraarsagede Brud i Texten eller i Sætningerne og deres Sammenhæng. Og denne Hypothese hviler alene paa en rent vilkaarlig Forudsætning om, at vi nu ikke have Værket som det er udgaaet fra Saxos Haand. Hypothesen danner saaledes en Pyramide af Hypotheser, af hvilke ingen staaer paa en fast Grund. Men det er vel stærk en Fordring til Læseren, at han skal kunne slaa sig til Ro ved Formodningen om en saa vild Omkalfatring af det ene Haandskrift, der er gaaet over i det danske Folks Eie. Søge vi altsaa Oprindelsen til de unægtelige Feil og Mangler i 14. Bogs Indhold paa anden Maade, da vil den vistnok snarest findes ved efter Velschows Vink at hidlede den fra Saxos egne Feiltagelser ved Sammenstilling af de efterhaanden samlede løse Optegnelser til Absalonspartiet; thi i dette er det, at man støder paa de hidtil uopløste kronologiske Knuder. Men heraf følger da tillige, at det er spildt Møie, at ville henføre enhver Fortælling i dette Parti til et bestemt Aar som det eneste rette. Gaa Feilene hos Saxo tilbage foran Værkets første Anlæg, lade de sig ikke mere rette. Kun ved en Række af større eller mindre Vilkaarligheder ikke alene i Behandlingen af Saxos, men ogsaa andre Forfatteres Text som Helmolds, Snorros og Knytlingas, tilveiebringes tilsyneladende en Harmoni imellem det, der i Virkeligheden ikke harmonerer, og hvis Modsigelser man tjener Sandheden bedst ved at lade staa umaskerede. Der bliver i Valdemar den Førstes Historie neppe anden Udvei, end at fastholde de faa Aarstal,

som fra andre Kilder end Saxo kunne ansees for sikkre, saasom den 23. Oktober 1157 for Slaget paa Grathehede, 1162 for Mødet med Keiseren og hans Modpave i St. Jean de Losne, 1164 for Valdemars og Henrik Løves Fællestog imod Venderne, hvor Adolf af Holsten omkom, 1178 for Absalons Pallium, den 12. Mai 1182 for Valdemars Død, — og saa stille Saxos Fortællinger ind imellem disse saa godt det vil gaa, uden Paastand paa overalt at have truffet den rette Plads.

7.

Dersom den her antagne Genesis af Saxos Værk vinder Indgang, kan den ikke blive uden Indflydelse enten paa Dommen over ham eller paa Brugen af hans Danmarkshistorie. Skal denne gjælde for et fra Begyndelsen planmæssig udkastet og gjennemført Værk, vil Absalonspartiet altid blive paafaldende. Man kan da ikke undre sig over, at Saxo dadles for en partisk Fremdragen af Absalon paa Valdemars Bekostning, da det unægtelig hos ham seer ud, som om det var Biskoppen med Sjællænderne mere end Kongen og det hele Folk, der frelste Landet fra den truende Undergang, — ja, som om det var Absalon, der alene har havt det store Initiativ. Det vilde ikke engang være underligt, om Absalon selv fik Skyld for at have benyttet sin Indflydelse paa Saxo til sin egen Forherligelse. Men naar det erkjendes, at Absalonspartiet er opvoxet af Optegnelser om Absalons Bedrifter, Saxo gjorde uden Tanke om at blive Valdemars eller Danmarks Historieskriver, vil det findes naturligt, at ved Sammenstillingen kom Absalons Skikkelse af sig selv frem i Forgrunden. Den unge Klerk stod ved hans Side, det var hans Gjerninger, han saa med egne Øine eller hørte for-

tælle af sine Omgivelser. Kongen stod ham fjernere, hans Virksomhed kom mere middelbart og tilfældigt til hans Kundskab, Saxo havde heller ingen Opfordring til at samle Mindeblade om ham. At Saxo ikke af beregnende Partiskhed har trængt Valdemar bagved Absalon, skjønnes af mange Stykker ikke alene i selve Absalonspartiet, men fornemlig i den Del af Kongens Historie, der ligger foran dette. Saxos Glæde over Valdemars kraftige Ungdomsliv og endelige Seir er umiskjendelig; ligeover for dette seer det endog ud som en Tilsidesættelse af Absalon, at Saxo slet Intet har meddelt om dennes Ungdom. Det kan ikke være Partiskhed imod Valdemar eller Øientjeneri for Absalon, der har bestemt Saxos Fremstilling; men Absalon maatte nødvendig dukke op af hans Samlinger som Hovedfiguren.

Hvad Brugen af Saxo angaaer, da maa den her anbefalede Hypothese faa Betydning med Hensyn til den Grad af Tillid, Historikerne kunne vise Værkets forskjellige Partier. Er Valdemarshistorien og dens Fortsættelser, den 14. 15. og 16. Bog, bleven til som her antaget, kommer den de fortalte Begivenheder nærmere, end naar den opfattes som det yngste Parti af et Værk, der først sluttedes 25 til 30 Aar efter Kong Valdemars Død; den fremstaaer da ikke som den gamle Mands Bearbeidelser af den allerede afdøde Absalons Meddelelser, men som Resultatet af samtidige Optegnelser og Efterretninger. I disse tre Bøger have vi en Samtidigs Optegnelser, der maa siges at være baade i det Hele og i sine Enkeltheder værd at tro, i det mindste indtil de omstødes ved et meget stærkt Modbevis. Den 11. 12. og 13. Bog er ogsaa Historie, som væsentlig hviler paa Overleveringen i Skjalm Hvides Slægt, altsaa vistnok paa en god Grund, men dog paa en mindre god og fast, end de tre sidste Bøger. Udeladelser og Feiltagelser kunne i Estri-

dernes Historie snarere ventes end i Valdemarshistorien. — I de otte første Bøger vil Ingen nu søge Historie; det er Sagn og Sange af høi Interesse, og som godt kunne indeholde adskilligt Rigtigt, men hvor den skjulte Kjerne af Faktisk ikke lader sig udsondre fra det Til- og Omdigtede, saalænge det ikke kan føres sammen med, og prøves imod, et Monument. — Farligst at forlade sig paa er den 9. og 10 Bog. Her seer det ud, som om man stod paa historisk Grund, og dog er det for det meste Hængedynd, der viger under Fødderne. Det er ikke Historie, støttet til Monumenter, og heller ikke blot og bar løs Tale. Det er baade Løst og Fast, et Mellemvæsen, hvor Rammen dannes af nogle historiske Hovedtræk, som umiddelbart vare overgaaede i Folkets Bevidsthed med saa stor Styrke, at de ikke kunde forsvinde i de Sagn, hvormed dets altid arbeidende Fantasi fyldte Rammens Fagværk.

Et Exempel vil tydeligere vise Anvendelsen heraf.

Den mindre Jellingesten synes at være et saa sikkert historisk Monument, som noget kan være. Den siger kort og klart, at Kong Gorm gjorde Mindet efter sin Kone Thyra, Danmarks Bod. Saxo derimod fortæller, hvor snildt Thyra bibragte Gorm Efterretningen om Yndlingsønnens Død, men derved fremskyndede hans egen. Hun overlevede altsaa ham. Men hvad Saxo ellers har om Gorm og Thyra viser kun, ligesom Svend Aagesøns Fabel om Keiser Ottos Forsøg paa at lokke Dronningen, at der et Par Aarhundreder efter Thyra har i Danmark været Sagn og Digt om hende, — rimeligvis forskjellige i forskjellige Landsdele, da Svend Aagesøns Fortælling er en ganske anden end Saxos. Svend Aagesøn siger ikke tydeligt, at Thyra overlevede Gorm, han synes snarere at lade dem dø og blive høilagte paa en og samme Tid. Og naar Saxos Sagn lader hende leve og

virke efter Gorms Død, kan det godt have været Dannevirke, der bragte det paa Vildspor. I Sagnene ere Thyra og Dannevirke uadskillelige; naar et af dem da lagde Dannevirkes Opførelse langt ind i Harald Blaatands Tid, saaledes som Saxo har det, er det rimeligvis Volden, der har draget Dronningen med sig. For Sagnet har Kronologien ingen Betydning. — Hverken Saxo eller Svend Aagesøn tale om eller hentyde til Jellingeindskrifterne, ihvorvel de meget godt kjendte Jellingehøiene. — Det synes da ubestrideligt, at Opfattelsen af Saxos 9. og 10. Bog som Værkets sidste og svageste Parti maa tages med i Betragtning, naar der skal dømmes mellem ham og Stenen. Efter min Mening maa Saxo's Ord vige som urigtige, fordi de ikke lade sig forene med det sikkre Monument.

Bidrag til Oplysning om Forhold ved det danske Hof under Kjøbenhavns Beleiring 1658—1660.

(Tildeels Brudstykke af et større Manuscript til Forsøg paa en Fremstilling af Hofforholdenes Udvikling i Danmark fra de ældste Tider indtil Nutiden.)

Af **C. L. Løvenskiold.**

Den Forstyrrelse i Danmarks Finantser, som paa mange Maader lagde sig for Dagen i Slutningen af Christian den Fjerdes Leveaar, gik som en trykkende Arv over paa hans Efterfølger. Grundene til denne uheldige Tilstand vare mange og rodfæstede, men en af de vigtigste maa vistnok søges i den alderstegne og i de seneste Aar haardtprøvede Konges Mangel paa Kraft til at bekjæmpe Ondet i dets Rod, og der behøvedes derfor nye og friske Kræfter til at bringe Forandring tilveie. Om Frederik den Tredie just forenede alle Egenskaber til at gjennemføre passende Reformer, kan maaskee være et Spørgsmaal, men af Naturen var han en god Huusholder, og der spores derfor, navnlig i de første Aar efter hans Regjeringstiltrædelse, en fortsat Stræben efter at raade Bod paa de Misbrug, der havde ind-

sneget sig. Men deels havde han samtidigt at kjæmpe mod *en mægtig* Adels Sneverhjertethed og Modstræben, og deels stillede snart efter en uheldig Krig, der bragte Riget nær Afgrundens Rand, saa store Krav til Kongens og Landets Hjælpekilder, at den Arv, Frederik den Tredie efterlod sin Søn, ikke, hvad Landets Pengevæsen angik, var synderlig bedre end den, han selv havde overtaget efter sin Fader.

En af de Foranstaltninger til en bedre Ordning af Forholdene, som Frederik den Tredie sees først at have været betænkt paa, og som ogsaa laa Kongen nærmest, var en Indskrænkning i Udgivterne til Hofstaten. Nye og nøiere redigerede Instruxer bleve udfærdigede for høiere og lavere Hofbetjente, Forslag bleve æskede og Betænkninger afgivne angaaende den hensigtsmæssigste Indretning af Bestyrelse og Forbrugsmaade; Reglementer og Bestemmelser, der sigtede i samme Retning, bleve affattede og Contracter afsluttede, hvorved Udgivterne søgtes holdte indenfor et bestemt Omraade; men igjennem alle disse Foranstaltninger gik der dog en Vaklen frem og tilbage, som vedvarede, lige indtil Krigen bragte fuldkommen Forstyrrelse i Forholdene og skød deres endelige Ordning ud i en ubestemt Fremtid.

Paa et saa ufuldendt Standpunkt befandt altsaa Sagerne sig, da den svenske Konges uventede Angreb paa Kjøbenhavn i August 1658 gav Frederik den Tredie og hans Raadgivere meget alvorligere Ting at tænke paa og ikke alene bragte Forstyrrelse i, hvad der allerede var opnaaet til Ordning af Bestyrelse og Pengevæsen, men tillige lagde Beslag paa enhver vaabenfør Mand til Bekjæmpelse af Fjenden, hvorved den Enkeltes daglige Sysler og Virken selvfølgelig traadte i Baggrunden.

Det er bekjendt nok, hvilken Sjælsstyrke Frederik den

Tredie lagde for Dagen i hiint kritiske Øieblik [1]), og hvor villigt Kjøbenhavns Indvaanere sluttede sig til Kongen og fulgte hans Opraab til Hovedstadens Forsvar. Borgere og Soldater, Studenter og Adelsmænd, Matroser og Hoffolk vare besjælede af det samme Mod og den samme Iver for at støtte Kongen i hans Beslutning og underordne sig Regjeringens Foranstaltninger; Enhver erklærede sig beredt til at gaae «til Volds», og for med mere Orden og Kraft at kunne bidrage til Forsvaret sluttede man sig sammen i særlige Corps, der hver for sig anvistes en bestemt Plads til at møde Fjendens Angreb.

Dannelsen af et saadant Corps var for Hofpersonalets Vedkommende ikke noget Nyt. Allerede fra ældre Tid havde det, idetmindste for en Deel af dette, været Pligt at underordne sig den militaire Indretning, som i saa Henseende var paabudt, og var der end hengaaet en længere Aarrække, siden «Hoffanen» havde været samlet i et saadant Øiemed, stod dog Bestemmelsen herom fremdeles ved Magt, hvilket fremgaaer af Befalingen af 25de September 1652 til Hofmarskal Pentz: «at Du Hoff Officererne saavelsom Hoffjuncherne forstendiger, at de deris heste och folch, som de under Hoffanen at holde schyldig ere, straxen holder udi god beredschab til at bruge til voris tieniste, huor och naar paaestillt och befalitt vorder» [1]). Ved den

---

[1]) De bekjendte Ord «jeg vil dø i min Rede» synes Kongen at have hentet fra Hjobs Bog, i hvis XXIX Cap. 18—20 Vers det hedder:

Og jeg tænkte «med min Rede skal jeg døe
Og mangfoldiggjøre mine Dage ligesom Sandet.
Min Rod skal være aaben for Vandet,
Og Dug blive om Natten paa mine Grene.
Min Hæder skal blive frisk hos mig,
Og min Bue skal fornye sig i min Haand».

[1]) Geheimearchivet, Sjæll. Tegnelser.

pludselige Indeslutning af Kjøbenhavn 1658 forhindredes imidlertid Hoffanen i at samles overensstemmende med sin Organisation, og derved blev Hofpersonalets Deeltagelse i Forsvaret af Residentsen mere et frivilligt Offer, der bragtes Fædrelandet, hvilket tillige foranledigede, at Hoffanen eller Hofcompagniet udvidedes til ogsaa at omfatte saadanne Personer, hvem slig Tjeneste ikke paahvilede som en til deres Bestilling hørende Pligt.

Allerede forinden den egentlige militaire Sammensætning af Hofcompagniet blev iværksat, sees en Deel af de Personer, hvoraf det kom til at bestaae, at være traadt i Virksomhed. Den 11te August, samme Dag Carl den 10de Gustav naaede frem til Valdby Bakke, afsendtes nemlig Fodermarsken, Christian Viborg, med Enspænderne[1]) til Amager for som fast Strandvagt at patrouillere langs Kysten og bringe Melding, dersom de Svenske skulde forsøge nogen Landgang paa Øen fra de 12 Krigsskibe, som allerede den 8de August havde lagt sig til Ankers ud for Dragør, og samme Dag udgik aabent Brev af følgende Indhold:

»Frederik den Tredie etc. helse alle vore kiere tro Undersaatter af Adel, som her udi vor Kiøbsted Kiøbenhafn findes, baade af Landsaatter, saavelsom af Hoffet, som alle andre Hoftiennere, som pligtige ere at tiene os oc deris fæderne Land med Lif oc blod, vij bede eder oc naadigst ville, at j, naar Klocken er tov, møder ved den runde Kircke ved Østerpoert oc det til hest, det meeste muligt er, oc de,

---

[1]) »Einspenniger» kaldtes de bevæbnede Mænd, der havde paataget sig for deres egen Person at tjene Kongen tilhest, hvorimod »Zweirosser» og »Vierrosser» havde taget Tjeneste Selvanden og Selvfjerde. Enspænderne benyttedes jevnlig som Budbringere.

som icke heste hafver, til foeds, hvor j videre vores naad. Villie hafver at erfare [1]).»

Hvilken Bestemmelse, der paa denne Dag var forbeholdt de i Brevet omhandlede Personer, erfarer man vel Intet om, men da man netop den Dag beskjæftigede sig med at afbryde de Bygninger i Fæstningens nærmeste Omkreds, som kunde tjene til Dækning for den fremrykkende Fjende, maa man antage, at denne Trop har tjent til Dækningscommando for de Arbeidere, der foretoge Nedbrydningen.

Ved dette Rendez-vous gave de Mødende formodentlig Tilsagn om fremdeles at ville stille sig til Kongens Raadighed, thi anden Dagen efter, den 13de August, skriver Kongen til Generalkrigscommissair Lauritz Powisch:[2]) «at Du udi en Rulle lader forfatte de af vores troe Landsaatter af Addel (som ville lade sig bruge oc iche vores egen Person følger) saa vel som vores Hof Junckere, hvor af Du en Trouppe hafuer at formeere oc dennem at commendere, saa at Du, naar behof giøres, med dennem kunde vere ved haanden os at Secondere; men deris Tienere schal udi en anden Troupe for dennem self af dend, som de self der til forordne ville, forsamles oc commanderis, oc paa en visze plads dem at Secundere ordineris, heller oc at de kunde undergifves Fodder Marschalchens Commando, som ellers en Troupe Einspendiger commanderer [3]).»

---

[1]) Geheimearchivet, Sjæll. Tegnelser f. 669 b.

[2]) Geheimearchivet, Sjæll. Tegn. f. 673 b.

[3]) Samtidig modtog Hofmarskal Körbitz Ordre om «at Du, ald confussion oc disordre at forekomme, giører den Anordning, at os altid følger 16 Trabanter, nemlig for os 4, oc paa hver side fire oc bag ved fire Trabantere, samt for os trei eller fire Laqveijr. Desligeste hafver Du Adelen saavelsom oc Hof Herremændene, som her tilstede ere, at notificere, at de sig af os Elschl. Otto (Lauritz?) Paawisch lader commandere oc udi Trouppe sætte.» (Smsts.)

Ifølge denne Ordre bestod altsaa det samlede Compagni af 2 Hovedafdelinger, den ene dannet af Adelspersoner og Hofjunkere, den anden af det øvrige Hofpersonale samt Hofjunkernes Betjente. Overcommandoen førtes af Powisch, medens «Major och Fægtemester» Toussaint de Beaufort var Næstcommanderende eller Oberstlieutenant og tillige specielt havde Befaling over Betjentenes Trop. Hvor stærk den samlede Styrke har været, lader sig ikke nøie angive; derimod haves over Compagniets 2den Afdeling en Styrkeliste, der, omendskjøndt først optaget den 12te Januar 1659, dog ifølge dens Indhold lader formode, at omtrent de samme Personer have befundet sig ved Troppen fra første Færd.

«Roula

offuer de personer, wores respective hof officerer oc andre betiente hafuer belofued endnu fremdeelis udi denne farlige tiid til wores tienniste under hof compagniet at holde, oc paa dend ordinarie daglige wagt saa wel som ellers til deres Assignerede Post, naar Allarm scheer, wil fremkomme lade[1]):

Officerer.

Oberste Lauritz Povisk.
Oberste Leutn Tausenet de Baufort,
Leutenant Johan Adolf Meyer,
Fendrich Harman Hoge,
Capt. d'Armis Hendrich Neuman,
Sarg. Johannis Altez,
Sarg. Michel Skouvert,

En lignende Skik gjaldt som Regel i ældre Tid ved de norske Kongers Hof, thi ifølge den norske Hirdskraa skulde 4 Drabanter gaae tæt bag Kongen og 2 paa hver Side af ham for at paasee, at Ingen nærmede sig Kongen undtagen de, med hvem han vilde tale.

[1]) Geheimearchivet, Sjællandske Registre 24 fol. 312 ff.

Sarg. Jørgen Donnikeler,
Gefryete Corporal Johan Høyer,
Feldtscherer — — — — —
Munsterskrifuer Johan Madzen,
Tambor Lauritz Jensen, for Johan Adolf Meyer.

9 Personer.

	Til den ordinarie wagts vedligeholdelse.	Her foruden Extraordinarie, naar Alarm paakommer, ofuer forige personer.
Hofmarskal	3 Personer	1 Person
Cammer Juncher Trolle	1 person	1 Person
Staldmester Merlou	2 personer	
Cammer Secreterer Lenthe	2 Personer	2 —
Doct. Bulichius	2 Personer	
Doct. Moth	1 Person	
Doct. Simon Pauli	1 —	
Cornelius Lerck	2 —	
Christopher Gabel	5 —	
Christian Weiner	1 —	
Mons^r Jacob Petersen	1 —	
Johannis Boysen	8 —	
Georg Ernst Ritzer	1 —	1 —
Reinfranck	1 —	1 —
Guntelberg	1 —	
Johan Adolph Zwega	1 —	1 —
Magnus Kohman	1 —	
Claus Copiest	1 —	
Mathurin Dupont	2 —	3 —
Hans Hansen	2 —	
Toldforvalter Langemach	2 —	1 —
Bertel Jensen[1])	1 —	

[1]) Bemeldte Bertel Jensen var Skriver ved Kongens Bryghuus og undsaae sig ikke for, uagtet den store Mangel paa Levnetsmidler

	Til den ordinarie wagts vedligeholdelse.	Her foruden Extraordinarie, naar Alarm paskommer, ofuer forige personer.
Hans Olsen Køchenskrif[r]	3 Personer	2 Personer
Johan Smidt, tolder	1 —	2 —
Jochum Waltpurg	1 —	
Anders Nielsen	1 —	
Mundkochene oc Folched i det store Køchen oc lille Køchen	4 —	Saamange de hafuer, 4 ungefer.
Johan Adolf Meyer	1 —	2 —
Johan Høyer	1 —	1 —
Friderich Winterberg	1 —	1 —
Christian Fesker	1 —	
Allexander Lofuerentz	1 —	
Hans Petersen	1 —	
Johan Cortius	1 —	
Johan Bassit	1 —	
Christian Gantzel	1 —	
Ulrich Høyel	1 —	
Calecant Adrian	1 —	
M[r]. Anders skredder	2 —	to ungefer, eller saamange hand hafuer.
Henrich Neuman	1 —	1 —
Frøychens præceptor	1 —	1 —

under Beleiringen, at sørge for egen Fordeel ved at begaae Underslæb med Malt og Øl. Under 17de Marts 1659 affordredes der ham Erklæring angaaende den Malt, som »er funden» i Bryggerset, og Dagen derpaa fik Slotsfoged Joachim Waltpurger og Fodermarskallen Ordre at visitere i Bryghuset, om der endnu fandtes Malt, Øl ellér Ved skjult. Samme Dag befaledes Overskjænken og Jochum Wind at forsegle hos Bertel Jensen.

	Til den ordinarie wagts vedligeholdelse.	Her foruden Extraordinarie, naar Alarm paakommer, ofuer forige personer.
pag. præceptor	1 person	
Sølf Cammeret	2 —	3 personer
Harman Weibers, Skrøder	1 —	1 —
Johan Adolf, Reisapot	1 —	
Adolf Speilmager	1 —	
Michel Taffeldecher	1 —	1 —
Jochum Crompwox, pauc.	1 —	
Luth Waltersen	1 —	
Knud Waltersen	1 —	
Joen Harildsen	1 —	
Herolder: Hans Ribolt	1 —	
Peter Harsens	1 —	
Johan Grimberrig	1 —	
Johan Lemeyer, Sølpop hos Hans	1 —	
Kongl. Høyhed	1 —	1 —
Hans Ballik	1 —	2 —
Jacob, Kudsk-Smidt	1 —	
Tobias Spormager	1 —	
Mr. Hans Bundtmager	1 —	2 —
Lorentz Holmer	1 —	
Mattias friskoster	1 —	2 —
Mr. Casper, urteg: mand	1 —	1 —
Poul Kurtz, Guldsmed	1 —	1 —
Lorendtz Weiskoph	1 —	
Frøychernis fyrbøeder oc Frøychernis opvarter	1 —	1 —
Mr. Hans Hofbager	1 —	2
Reisebager	1 —	
Rasmus Raszmusen, dansche Canceljforvalter	1 —	1 —
Tydske Canceljfyrbøder	1 —	

	Til den ordinarie wagts vedligeholdelse.	Her foruden Extraordidarie, naar Alarm paakommer, ofuer forige personer.
Tvende opvarter hos Fruentimmered	1 person	1 person
Dugsvend i Hofstuen	1 —	
Kongl. Høyhed Laquey	1 —	
Summarum ofuer alle dissze ofuenbemelte Personer fraLeutenanten oc siden fremdeelis at regne beløbe sig saaledis	Ordinarie 108 Personer	Extraordinarie 47 Personer.»

Den tvungne militaire Orden og de uvante Anstrengelser have vistnok, efterat den første Begeistring var kjølnet, gjort enkelte af Compagniets Medlemmer noget lunkne i deres Dont, saa meget mere som den Post, der var bleven anviist Compagniet, ikke hørte til de mindst farefulde. Kongen skriver nemlig den 13de September 1658[1]): «Frederik d. Tredie etc. helsze eder vores Hofbetiente, som den Post her bag ved wort Slot Kiøbenhafn betroed er, med Gud oc wor Naade. Enddog vi vel hafde formodet, at vores samtlige Hofbetiente, som vi icke en ringe, mens meget fornemme Post, nemlig: Løngangen oc der fra indtil Batteriet ved siden Brøggerset og saa porten her oppe ved Slottet betroed hafver[2]), schulle udi denne store paahengende fare oc vanschelige tids tilstand frem for andre, som sig iligemaade godvilligen lader bruge ved Posterne paa Volden, ladet sig finde omhyggeligere oe fyrigere til vores tieneste, saa fornemmes dog med vores største mishag, at en part af dennem, end oc de som til

[1]) Geheimearchivet, Sjæll. Tegnelser.

[2]) Linien fra Løngangen til Bryghuset svarer omtrent til den nuværende Frederiksholmskanal.

Hofve oc udi Empterne inttet synderligt hafuer at forrette, tid efter anden findes meget forsømmelige oc efterladne, j det at de gaae hiem oc qviterer Posterne, naar det dennem self lyster, j synderlighed om Morgenen, naar Reveillen er slagen, deris officerer aldeeles U-adspurt oc imod vores forige derom udgifne Kongl. Ordre oc befaling, hvorfore vi endnu ydermeere ere foraarsagede alle oc enhver hermed at paaminde, at de, som ville vere anseet oc holden for tro Tienere, oc derforuden nogen Naade i fremtiden hafve at forvente, schal vere tiltenckt deris Post oc Vagt bedre, end som hid indtil scheed er, at forsee, tagendes herudi Exempel af vores tro oc oprigtige Borgerschab her i Staden, som iblant dennem self hafuer stadfæst, at de icke achter den for en Erlig Mand, som sin Post uden høy vichtig aarsag oc officerernes forlof qviterer, hvilcket vi oc saa formoder, at vores egne Tienere imellem sig self indgaa, wij wille det igien i sin tid med ald Kongel. Naade imod en hver tilbørligen vide at erkiende.»

Det var imidlertid ikke alene til Indvaanernes personlige Tjeneste, at Regjeringen maatte tage sin Tilflugt i disse betrængte Tider; Pengemidlernes Utilstrækkelighed og Vanskeligheden ved at forskaffe saadanne andetstedsfra til den beleirede By nødte Kongen til ogsaa at tye til frivillige Bidrag. En Fortegnelse over saadanne fra saakaldte Kgl. Tjenere[1]), hvilken som Bilag fulgte med en fornyet

[1]) Benævnelsen «Kgl. Tjenere» involverede ikke, at Vedkommende derfor henhørte til Hofstaten, thi det var Datidens Betegnelse i Almindelighed for Kgl. Embedsmænd. End ikke Enhver, som i hiin Periode førtes i Hofstatens Lister, var ubetinget at henregne til Hofpersonalet, thi det hændte jevnlig, at En eller Anden, navnlig efterat de Kgl. Privilegier vare udstedte 1661, indskreves i «Hof-

Anmodning om lignende Bidrag for endnu 5 Maaneder, giver herom følgende Oplysninger: «Eftersom os daglig dags forberettes dend store nød oc mangel, som vores egen guarnison her udi Staden lider for underholdning, oc vores middel nu iche ere saaledis ved haanden, at guarnisonen deraf tilbørligen kunde forpfleges, hvorfore vi ere foraarsaged, i hvor ugierne vi det giorde, af forskrefne wores Hofbetiente naad. at begiere, at de fremdeelis vilde imod nøyagtig forsichring continuere endnu paa fem Maaneders tiid fra dato an at reigne En hver sin quotam, som forskrefvit staaer at contribuere oc til guarnisonens underholdning rigtig oc uden restantz at betale, hvortil vj osz iche alleeniste wisszelig oc u-feilbar forseer, mens vi erbiuder os ocsaa derhos naad. en hver sin forsichring, for hvis hand i saa maader forstrecher, ligesom til forne effter billighed at lade wederfare, oc ellers sligt mod alle oc enhver med Kongl. Naade at erkiende, formoeder oc, at ingen sig herudj til fæderne Landets oc egen frelse weigrer eller undslager. Hafn. den 31 December 1659 (Sjæll. Reg.).

Rulla

paa de Kongel. Tiennere, som hafuer forstragt til guarnisonens underholdning maanetlig.

Johannes Boyesen . .	36 Rdr.	Jan Dajon, Boldmester	2 Rdr.
Johan Adolf, Viinskiench	10 —	Hans Hermandsen . .	6⅔ —
Peter Knudsen	9 —	Pofvel Kurtzer, Guldsmed	3⅓ —
Albertus Mathiesen . .	6 —	Christopher Gabel . .	45 —

rullen», naar Vedkommende af Kongen var «forundt at nyde de benaadninger voris betiente her i Staden giffuet er».

Man maa derfor være varsom ved Benyttelsen af Fortegnelser over Hofstatens Personale fra hiin Tid, idet man ved en unøiagtig Udskillen let kommer til at henregne Personer dertil, som i Virkeligheden kun stode i Berøring med Hofstaten, forsaavidt de nøde samme Privilegier, som dennes virkelige Personale.

Dr. Peter Bulcke . . . $13\frac{1}{3}$ Rdr.
Dr. Pofvel Moth . . . $10\frac{2}{3}$ —
Mag. Bremmer . . . . $10\frac{2}{3}$ —
Maturin Dupont . . . 8 —
Anders Rasmusen, Slagter . . . . $13\frac{1}{3}$ —
Hendrich Balche . . . $3\frac{1}{3}$ —
Theodorus Lenthe . . 46 —
Mr. Anders Søbøtker . 9 —
Dr. Simon Pauli . . . 13 —
Mattis Hase . . . . . . 16 —
Lut oc Knud Walter . $6\frac{2}{3}$ —
Rasmus Rasmussen, Canceljforv. . . . . $3\frac{1}{3}$ —
Cornelius Cruse, Compasmager . . . . . $6\frac{2}{3}$ —
Thomas Tommasen . 8 —
Jørgen Hansen . . . 8 —
Baldzer Sechman . . 8 —
Anders Søfrensen . . 8 —
Niels Nielsen . . . . . $2\frac{2}{3}$ —
Niels Søfrensen . . . $2\frac{2}{3}$ —
Jens Søfrensen . . . . $2\frac{2}{3}$ —
Peder Jensen . . . . $2\frac{2}{3}$ —
Hans Hansen, Proviant Schrifr. . . . . 27 —
Pofvel Meyer, Bager . 10 —
Niels Distelerer . . . 27 —
Lorentz Holmer . . . $5\frac{1}{3}$ —
Otte Heider . . . . . $6\frac{2}{3}$ —
Johan Smit, Tolder . $16\frac{2}{3}$ —
Jens Boyesen . . . . 10 —
Jacob Petersen, Cammertienner . . . . 10 —
Lisabeth, Niels Olsens . . . . $3\frac{1}{3}$ —
Tommes Holch, Rendteskrifver . . . . $2\frac{2}{3}$ Rdr.
Hendrich Møller . . . 30 —
Jochim (Waldburger), Slodsfogget . . . . 18 —
Mauritz Eskelsen . . . 9 —
Friderich Friderichsen 18 —
Jacob Eylersen . . . 16 —
Anders Nielsen . . . . 9 —
Jens Lasszen . . . . 40 —
Jørgen Biørnsen . . . 18 —
Lauritz oc Christoffer, Plidsfogder . . . . $6\frac{2}{3}$ —
Mathias Reinfranch . . $3\frac{1}{3}$ —
Hans Torsen, Grynmaaler . . . . . . $3\frac{1}{3}$ —
Peter Holmer . . . . . $21\frac{1}{3}$ —
Mr. Hans Svitzer . . . 4 —
Michel Langemaech . 10 —
Gabriel Jacobsen . . . 9 —
Hans Olsen, Kiøkkenskrifver . . . . . . $13\frac{1}{3}$ —
Johan Wulf . . . . . $3\frac{1}{3}$ —
Christian Fisker . . . $3\frac{1}{3}$ —
Matis Polling, Schomager . . . . $3\frac{1}{3}$ —
Mathis Kalthof . . . . $3\frac{1}{3}$ —
Mr. Philip (Hacquart), Balberer . . . . . . $6\frac{2}{3}$ —
Hans Rebstorph . . . $3\frac{1}{3}$ —
Michel Andersen (Bille), Undertøygmester . . $3\frac{1}{3}$ —
Jørgen Reitzer . . . . 10 —
Morten Lavritzen . . . 6 —
Bergete, Sal. Willem Evings 10

Lorentz Jacobsen, Munsterskrifver	$2\frac{1}{3}$ Rdr.
Adam Friderich Verner.	5 Rd. 2 ß
Sal. Henrich Vinskienchs Enke . .	$2\frac{1}{3}$ —
Mr. Johan Cronenberg	$1\frac{1}{3}$ —
Augustus Vogts Enke	$1\frac{1}{3}$ —
Laurits Hansen, Rebslaaer	$2\frac{1}{3}$ —
Adolph, Snecher paa Holmen	$1\frac{1}{3}$ —
Hans Ribolt, Herold .	$1\frac{1}{3}$ —
Jørgen Stinchler, Kleinsmed	$2\frac{1}{3}$ —
Hans Michelsen, Brøger	$2\frac{1}{3}$ —
Johan Hach, Foget i Løsthaufgen	$1\frac{1}{3}$ Rdr.
Hendrich Køhler, Myndtmester	$5\frac{1}{3}$ —
Albret Hallweg, Kobberslicher	$2\frac{1}{3}$ —
Mr. Kort, Mundkoch . Johan Høyer, Mundskiench . . . . . . Friderich Winterberg, Mundskiench . . .	$2\frac{1}{3}$ —
Hans Sohn, Hofbager Rasmus, Bager paa Proviantlhused . . .	$2\frac{1}{2}$ —

At disse Afdrag kunde tynge haardt nok paa Yderne, var ikke saa forunderligt, al den Stund det jo efterhaanden maatte blive ligesaa knapt med Penge for Private som for Regjeringen, og det tillige trak i Langdrag saavel med Bidragenes Vedbliven som med den belovede Erstatning. De frivillige Bidrag, hvis første Indsamling vistnok er gaaet ret godt fra Haanden, paa Grund af den herskende patriotiske Stemning, fløde allerede ved den 2den Opkrævning mindre villig, saa at Kongen endog saae sig nødt til den 19de Januar 1659[1]) at befale Hofmynsterskriveren at inddrive de Beløb, som de Kgl. Tjenere vare pligtige at tilskyde til Soldatesquens Underhold, og dersom Nogen af dem vægrede sig, da at give dem saamange Officerer og Soldater at underholde, som svarede til deres Bidrags Størrelse[2]);

---

1) Geheimearchivet, Sjæll. Tegn. XXXV 25.

2) Til de Kgl. Tjeneres Rettigheder hørte blandt Andet, at de henhørte under en særlig Jurisdiction. Frederik den 3die skriver i den Anledning den 19de Januar 1659 til Kjøbenhavns Magistrat,

og da Tilskuddene efterhaanden endog gik over til at blive et tvunget Paalæg, er det let forklarligt, at Opkrævningen stødte paa saa store Vanskeligheder, at der endog til de Gjenstridiges Afstraffelse maatte nedsættes en Ret, hvis Medlemmer under 15de Januar 1660 fik følgende Kgl. Confirmation paa Udstrækningen af deres Myndighed[1]): »at efftersom wores samptlige hof betiendte af deris middel 12 Personer hafver benefnt, som med enhver af de andre voris hoftiennere kunde handle, at en hver effter Proportion af hans formue kunde underholde eller sin quota effter proportionen til guarnisonens underholdning erlegge, nemblig os Elskelig, Hæderlig oc Høylærd D. Petrus Bulchius etc., Jacob Petersen etc., Michel Langemach etc., Johan Bøyesen etc., Hansz Hansen etc., Jens Søfrensen etc., Jacob Eylersen etc., Mattias Hasz etc., Hendrich Køllen etc., Peder Knudsen etc., Samuel Biner, vores Renteskrifver, oc Johan Adolph Meyer, vores Viinskienck,

Da hafver wi saadan bemelte wores hofbetiendtes forretning oc election confirmeret, saa oc hermed confirmerer oc stadfæster, saa at ofven forskrefne 12 udnefnte maa hafve dend magt og myndighed effter samptlig betenchsomhed effter billighed, som enhver effter quotam worder Taxerit fore, wed Millitarisch Execution at tilholde dend eller dennem, som ofverhørig eller motvillig befindes sin tillagde quotam at udgifve eller betahle, hvor effter alle oc en hver, som vedkommer, sig kand viide at rette«.

Hvad Hofcompagniets active Deeltagelse i Hovedstadens Forsvar under Beleiringens Fremadskriden angaaer, ind-

---

at den ikke maa bebyrde de Kgl. Tjenere med Indqvartering, eftersom de ikke sortere under Magistratens Jurisdiction, og hvis saadant allerede var skeet, skulde denne Indqvartering strax hæves.

[1]) Geheimearchivet, Sjæll. Registre.

skrænkede den sig til Besættelsen af de Poster i Forsvarslinien, der vare Compagniet anviste, og udstrakte sig næppe til de Udfald, som af og til med Held foretoges imod Beleirernes Løbegrave og Angrebsværker. Derimod maa det antages, at Fodermarskallen med Enspænderne, hvilke, som vi have seet, dannede en særlig Afdeling udenfor Hofcompagniet, have været brugte ved saadanne Leiligheder, og navnlig veed man med Bestemthed, at der iblandt de 3 à 400 Ryttere, som under Ulrich Christian Gyldenløve deeltoge i Overfaldet paa de svenske Tropper paa Amager den 10de October 1658 under Frederik den Tredies egen Anførsel, befandt sig Kongens Enspændere, ligesom at de beredne Hofcavalerer ledsagede Kongen paa denne veludførte og heldige Expedition. Men ved Siden af at deeltage i saadanne Foretagender sees det, at Fodermarskallen og de ham undergivne Personer ogsaa bleve benyttede paa forskjellige andre Maader. Kongen skriver saaledes den 7de Januar 1659 blandt Andet til Hofmarskal Kørbitz[1]: «.... at Du anbefaler foeder Marskalch, at hand strax ordinerer Tre eller fiire af vores Enspendere, som med deris Gevæhr til Foeds paa Rosenborg nat oc Dag hos dend Svenske Rigens Raad Steen Bielche[2]) kand holde wagt uden for gemackerne, oc i synderlighed flittig at gifve agt paa, at ingen, som icke vel er kendt eller oc af slig condition, at om hannem indted fortencheligt er at præsumere, tillades at maa gaa ind eller ud hos hannem eller

---

[1]) Geheimearchivet., Sjæll. Tegnelser XXXV 10.

[2]) Steen Bielke, svensk Gesandt i Kjøbenhavn ved Krigens Udbrud, holdtes under Beleiringen i Forvaring paa Rosenborg Slot tilligemed sin Hustru. Den danske Regjering angav senere som Grund til denne Adfærd, at man derved vilde beskytte ham imod Overlast fra Befolkningens Side, men ifølge Kongens Ordre til Hofmarskallen synes ogsaa andre Aarsager at have været medvirkende.

hans folch, i synderlighed ingen gemeen Soldat eller anden gemeene folch heraf Byen, som lettelig kunde lade sig bestiche med penge, kundskab eller brefve frem eller tilbage at føre, til hvilchen Ende formelte Foeder Marskalch hafver sig self undertiiden en gang hver dag derud at begifve, wagten at visitere oc fornemme, hvem der sammesteds ind oc ud Passerer».

Omtrent ved dette Tidspunkt foretoges nogle Forandringer ved Compagniets Fordeling til de forskjellige Poster, foranledigede saavel ved Angrebsarbeidernes Fremskriden, som ogsaa i Forventningen om det Hovedangreb, man dagligt forudsaae, og om hvis Nærmelse man igjennem Spioner og paa anden Maade var bleven forberedt. Den 7de Januar 1659 skriver Kongen til Oberstlieutenant Beaufort[1]): «Eftersom wj befinder, at Posten ved Batteriet bag Brøgerhuuset oc indtil Arbeidsstaldene iche tilbørligen kand blifve besat med de 9 Soldater og brøgersets betiendte, da ville vi hermed alvorligen hafve befalet, at efterskrefne skal der sammesteds indtil paa videre anordning holde vagt hver nat, nemblig Halfparten af alle vores saavelsom vores Elskelige kiære Gemahls Dronningens Ride Staldfolch, saavelsom Kudskerne, fire af Proviant-Skriffverens tiennere, toe af Rustwogen Staldene oc trei af Arbeidsvogen Staldene, hvilche for^ne Personer wores Obr. Lieutnant Tousainct de Baufort hafver paa forskrefne Plads at anordne, oc ingen af dennem sig derudi at veigre: under wor Hyldest oc Naade,» og faa Dage efter, nemlig den 13de Januar udgik (Sjæll. Reg.):

«Anordning anlangende Kongl. thienneres wagt oc indstilling, naar Allarm paakommer: F. 3 gierer alle witterligt, At efftersom samptlige hof betiente hafuer udi denne

[1]) Geheimearchivet, Sjæll. Tegn. XXXV 9 b.

farlige tiids tilstand fra den første thime an, der de svenske kom her for Staden, oc saa fremdeelis beteed oc med største Ifuer ladet paakiende deris underdanigste Affection til vores tieniste, i det at een Deel iche alleniste sig Personligen, mens end oc saa med nogle af deris folch oc tiennere hafuer præsenteret paa wagt oc den Assignerede Post, een deel holdet oc betald til dend samme ende en wissz antal Soldater, hvilchet altsammen wi billigen med ald Kongelig Naade om alle oc enhver erkiender, oc effterdi wi joe lengere joe mindre (mere?) kundskab erlanger, at fienden giør adskillige stercke præparatoria til en hofuet storm, som mueligt med det første skal foretages, saa vi baade derfore oc ellers høyligen er foraarsaged altingest udi goed ordre oc bereedskab til at tage imod slige attaque at stille, hvorfore vi nu ocsaa udi denne vissze forhaabning er, at wores troe hofbetiendte dog fremdeelis willigen skal continuere udi førstbemelte deris berømmelige Ifuer til wores tieniste oc securitet, hafuer ladet befatte en Rigtig Rulle [1]), efftersom wi dennem for nogen tiid self hafuer seet, oc de ellers sig hafuer præsenterit fremdelis oc saa lenge, at fienden ligger saa nær Staden, eller oc at wi meere folch bekommer, under det oprettede Hof Compagnia at holde, och paa det, at der kunde observeris dis bedre skicheligbed dermed, da er det af os for got anseet effterskrefne puncter hermed udi Pénnen at lade befatte, oc til enhvers effterretning at Publicere.

1) Naar som helst fornødenhed det udkrefuer, oc af wores Hof Marschalch eller oc, om hand iche saa lige war tilstede, af de fornemste Officerer, som vi ofuer Compagniet Naadigst hafuer ordinerit, advares, skal alle oc en hver, som findes udi Rullen indført, sig strax oc u-fortøffuet med

[1]) see Liste pag. 387—390.

sit gewehr her oppe paa Slotted, eller hvor det kand blifue anordnet, indstille; hvem som slig forsømmer oc ingen vigtig forfald, som hans camerader kand eragtes louglig at vere, hafuer at befrie sig med gifue 1 Rix^dr til Straf.

2) Ordinarie fordeeles Compagniet udi Toe deele, hvoraf dend eene hver afften ved 4 Slet u-feilbar skal giøre parade her oppe paa Sloedspladsen, oc siden om Natten at hafue deris corp de Guardes udj Borrig- oc Portstuffuen eller, om fornødenhed udkrefuer, udi den store stue paa brøgersed, efftersom officererne det best kand ordineris; om Dagen forblifuer ickon en Rotte Musqueter med en under-officerer udi portstuen, om ved Porten at holde wagt, oc de andre forløfues hiem igien om Morgenen, saa tidlig reveilen er slagen; hvem som nu forsømmer, oc om natten uden louglig forfald sig icke lader finde, gifuer til Straf den første gang 1 Rix^ort, den anden gang ½ Rix^dlr oc den tredie gang 1 Rd^lr, oc dersom hand endaa forsettelig oc modtvilligvisz u-deblifuer oc icke will Parere, skal sligt vores hofmarskalch gifues til kiende, som effter standens Condition det enten os sielfuer hafuer at andrage eller os slig u-lydighed med hofretten hafuer at søge oc forfølge.

3) Naar Allarm paakommer, da begifuer officererne med fornefnte gandske reserve, undertagen dem som holder vagt i Porten, sig paa timen til Posten imellum løngangen oc Brøgersed, der sammesteds at giøre Defense, hvorfore oc saa de andre, som iche ere paa vagt, mens i Byen, dennem uuden nogen forhaling, oc saa tidlig de fornemmer, at forgadring[1]) slaaes, eller Klocherne Ringis, med deris gewehr

---

[1]) »Vergaderung, die Versammlung; item der Trommelschlag, womit die Soldaten zusammen gebracht werden«. (Brem. Niedersächsisches Wörterbuch I, 474.

forføyer oc uden officerernes forlof, villie oc samtøche sig derfra ingenlunde begifuer, medmindre de derfor wil were straffed som denne wores naadigste forordnings ofuertrædere.

4) Hvad officererne de andre deris underhafuende commenderer, skal med tilbørlig lydighed effterkommes, oc ellers officererne den respect gifues, som vedbør, hvorimod ey paatvifles, at officererne ocsaa en hver effter sin stand oc Condition fiinlig oc med beskedenhed omgaaer, saa at paa begge sider inted andet Tenteris, end hvad som til Eenighed oc fornemmelig voris Tienistes fortsettelse gafnlig oc best eragtes kand.

5) Udi lige maader vil vi ocsaa, at en officerer dend anden skal beviise tilbørlig Ære oc respect, som en hvers Charge udkræfuer, hvem som derimod handler, stande derfor til rette.

6) Ligesom vi nu ey paatvifler, att vores troe hofbetiente sig ald dette lader, som forskrefuit staar, welbefalde, saa forseer wi os ocsaa, at alle oc en hver, som det vedkommer, sig her udi underdanigst, willig oc hørsom lader finde, hvilchet vi i sin tiid med ald Kongl. Naade wil wiide at erkiende.»

Blandt de Arbeider, som fra det Øieblik, den stærke Frost havde dannet naturlige Broer over alle Vande, vare blevne foretagne for at forhindre Fjendens pludselige Fremtrængen til Volden, og som under den senere paafølgende Hovedstorm viste sig at gjøre væsentlig Nytte, var Vedligeholdelsen af en aaben Rende i Isen paa Fæstningsgravene. Enhver dertil brugelig Person, hvad enten Soldat eller Borger, maatte deeltage i Arbeidet, og navnlig blev dette med Strænghed overholdt, alt som Afstanden imellem de Beleirede og Angriberne blev mindre og mindre. At Hofbetjentene ogsaa maatte medvirke til denne Deel af Forsvaret, er en Selvfølge,

og denne Forpligtelse blev endog indskærpet ved aabent Brev af 12te Januar 1659 (Sjæll. Tegn.), i hvilket det hedder: «Vores naadige Villie oc befaling er, at samptlige vores Hofbetiendte, saavel dem som her paa Slotted oc ellers i vores Tieniste ere, ingen undtagen, endten de hafver huse oc gaarde eller iche, skal, saa lenge denne haarde windter oc frost wedholder, hver Morgen, saa tiilig som daug, enhver lade fremkomme en eller Toe Personer med øxer oc Baadshager eller oc Sielf Persohnlig at møede til at Jise paa de stæder, dennem anvisendes worder.» Men da Flere søgte at unddrage sig dette anstrængende og mindre behagelige Arbeide, anvendtes der Tvang imod de Udeblivende; thi Kongen skriver under 4de Februar til Mynsterskriveren, igjennem hvem de Vedkommende erholdt Tilsigelse om, naar de skulde møde til dette Arbeide, at han samme Dag vil have modtaget Kongens Ordre om at tilsige de Kgl. Tjenere til Isning, men da mange af dem ere udeblevne fra Arbeidet, paalægges det ham at sørge for, at saadant ikke skeer i Fremtiden (Sjæll. Tegn.).

Det er ikke Hensigten her at give en Fremstilling af de Svenskes Storm paa Kjøbenhavn Natten imellem den 10de og 11te Februar 1659, tilmed da denne er beskrevet saa fuldstændig af Datidens og senere Forfattere, at vistnok intet Nyt af Betydenhed kan være at tilføie. Med de meddeelte Data om Hofpersonalets Opstilling for Øie og i Erindringen om, at det netop var mod den Deel af Fæstningen, hvor dette var opstillet, at Hovedangrebet rettedes, maa der imidlertid indrømmes Hofpersonalet en værdig Plads blandt Kjøbenhavns heltemodige Forsvarere hiin Vinternat. Uagtet Fjenden med overlegen Styrke rettede tre samtidige Angreb mod denne Front, nemlig mod Ravelinen ved Vandkunsten, mod Bolværket ved Løngangen og over Isen paa Kallebostrand mod

Batteriet ved Bryghuset, hvilket Værk saa godt som udelukkende var besat med Bryghusets Betjente og Staldfolkene, medens Resten af Hofpersonalet havde Post paa Linien imellem dette Batterie og Løngangsbroen, og uagtet de Svenske i Løbet af 4 Timer gjentagne Gange fornyede Angrebet med friske Tropper, bleve de dog hvergang med stor Bravour slaaede tilbage og til Slutning saa eftertrykkelig tilbageviste, at de efterlode deres Døde og Saarede paa Pladsen samt et stort Antal Stormstiger og andre Angrebsredskaber, som de Beleirede maatte anvende flere Dage paa at opsamle. Endnu den 12te Februar befalede Kongen Generallieutenant Schack, at han ved Trommeslag skulde opfordre dem, der vare i Besiddelse af svenske Stormstiger, at aflevere dem til Tøihuset mod Godtgjørelse [1]).

Efter det mislykkede Stormangreb indskrænkede de Svenskes Operationer mod Kjøbenhavn sig til at forurolige de Beleirede ved Ilden fra Batterierne og ved Streifcommandoer, som af og til nærmede sig Fæstningen, og da Forsvarerne derved fik mere Luft, saa at den daglige Tjeneste paa Volden kun fordrede de nødvendigste Udkigsposter, gav dette ogsaa Hofpersonalet nogen Lettelse, og dets militaire Virksomhed udstrakte sig derfor, foruden til de daglige Vagtposter, kun til nu og da at udskikkes i særlige Øiemed. Blandt saadanne kan anføres, at det under 29de April 1659 befaledes, at Tolv af Hofstaten skulde sendes ombord i Krigsskibene i Havnen, og under 26de Mai s. A. at «Vores Foeder Marskalch, Christian Viborg, hafver sig at antage oc føre vores betiendters udlofvede folch oc heste, naar nogen Rit med dennem foretages skal, oc til dend Ende rigtig roulle ofuer dennem holde. Men de heste,

[1]) Geheimearchivet, Sjæll. Tegnelser.

hvortil ey findes Ryttere, hafuer hand ved uberedene Enspenner at lade montere.»[1])

At den paa Grund af Byens Indeslutning tiltagende Pengeknaphed samt Mangel paa regelmæssig Tilførsel af Levnetsmidler og andre Fornødenheder ogsaa maatte gjøre sin Indflydelse gjældende paa Hofetaten, er en Selvfølge. I de første Maaneder af Beleiringen, medens Magasiner og Oplag endnu vare nogenlunde forsynede, føltes disse Ulemper vel ikke i nogen høi Grad, og for en Deel blev den begyndende Mangel ogsaa afhjulpen ved den hollandske Flaades Ankomst til Kjøbenhavn ved Udgangen af October Maaned; men alt som Vinteren lagde Hindringer i Veien for Communicationen til Søes, medens det hollandske Hjælpecorps til samme Tid forøgede Forbrugets Størrelse, og Svenskernes senere paafulgte Besættelse af Smaaøerne[2]) end yderligere besværliggjorde Tilførselen, blev Mangelen større og større og fordrede med bydende Nødvendighed en Nedsættelse i det daglige Forbrug.

---

[1]) Geheimearchivet, Sjæll. Tegnelser.

[2]) Fra August Maaned 1658 indtil Udgangen af April 1659, da de Svenske overførte Tropper til Øerne, blev der fra Lolland, Falster, Møen o. fl. St. indsendt til Hoffets Brug 47 Stkr. Storvildt, 10 Stkr. Daavildt, 25 Stkr. Raavildt, 8 Regnsporer, 13 Harer, 54 Vildgjæs, 3 Gravgjæs, 13 Par Vildænder, 20 Agerhøns, 8 Fasaner, 5 Snese, 5 Stkr. Stær og Brokfugle, 7½ Tde saltet Vildt og 14 Par Kapuner. Desuden leverede Amagerne, saalænge deres egne Forraad strakte til, et betydeligt Qvantum Provisioner, hvis Værdi senere skulde fradrages i deres Landgilde (Rentekammerarchivet).

De Personer, der i saa Henseende vare bedst stillede under Beleiringen, vare de fremmede Gesandter, idet de forsynedes med Levnetsmidler og Andet fra de Svenske, og fra dem indkom igjen Foræringer af Spisevarer til det Kgl. Kjøkken, ligesom ogsaa Admiral Montaigue, der ankom med en engelsk Flaade til Øresund hen paa Sommeren 1659, skikkede Kongen et Skib ladet med lignende Gjenstande.

De Omraader, paa hvilke Mangelen paa tilstrækkelige Oplag først viste sig, eller i det Mindste maatte lade forudsee, at Forbrugene vanskeligere lode sig erstatte, vare Viinbeholdningen og Belysningsmidlerne; de sidste paa Grund saavel af Mangel af Talg som af det Omstændelige ved at støbe det fornødne store Antal Lys. Det var ogsaa i denne Retning, at man først henvendte Opmærksomheden, thi Kongen skriver allerede den 21de October 1658 til Overrentemester Peter Reetz og Hofmarskal Kørbitz om at undersøge det daglige Viinkjælder- og Lyseforbrug, sammenligne det med, hvorledes det havde forholdt sig dermed paa Christian den 4des Tid, og derefter at fremkomme med Forslag til Indskrænkninger paa Grund af Beleiringen. Man erfarer vel Intet, om der allerede paa dette Tidspunkt er foretaget tilsvarende Foranstaltninger, og ifølge Lyseregnskaberne synes ei heller nogen Indskrænkning at være indtraadt før i Juni Maaned 1659, da Udleveringerne, ventelig paa Grund af den lysere Aarstid, nedsattes til noget under Halvdelen af det Ordinaire; derimod foreligger der et Reglement for Udlevering af Tællelys for Tidsrummet fra 17de September 1659 til Midfaste 1660, som vel atter fremkaldte nogen Forhøielse i de ugentlige Udleveringer, men som dog, sammenlignet med det daglige Forbrug før Beleiringen, udviser en temmelig betydelig Nedgang, især naar der tages Hensyn til, at det ordinaire Reglement fastsatte en gjennemgaaende eens Belysning i alle Maaneder af Aaret, medens Formindskelsen derimod indtraf paa den mørkeste Tid.

Under ordinaire Forhold udleveredes der nemlig maanedlig fra Skriverstuen[1]) paa Kjøbenhavns Slot

[1]) Skriverstuen var formentlig Kjøbenhavns Lehnscontoir, hvor Regnskabet over Forbruget af Tællelys førtes, og hvorfra disse Lys udleve-

5594 Herrelys,
4830 Skrivelys og
84 Mellemlys [1]),

medens det maanedlige Forbrug nedsattes fra den 17de September 1659 til

2960 Herrelys,
2876 Skrivelys og
84 Mellemlys.

En anden følelig Mangel, som navnlig indtraadte tidlig paa Grund af Vinterens Strenghed, var Savnet af Brændselsmateriale. Til Lykke havde man dog i saa Henseende i Fæstningens Nærhed et godt Hjælpemiddel i Dragør Lund, der laa indenfor Omkredsen af det Terrain, paa hvilket det endnu ikke var lykkedes Fjenden at sætte sig fuldstændig fast. Men dermed maatte der holdes sparsomt Huus, og det meddeeltes følgeligt Kørbitz — ikke i hans Egenskab af Hofmarskal, men som Lehnsmand over Kjøbenhavns Lehn, hvor-

---

redes. Hofmarskal Kørbitz havde foruden sin Hofcharge tillige dette Lehn. Foreningen af disse tvende Stillinger har hos forskjellige Forfattere fremkaldt Misfortaaelser af de til Kørbitz udgaaede Befalinger, idet mange af dem ere blevne betragtede som udgaaede til »Hofmarskallen«, medens de ere udfærdigede til Kørbitz i hans Egenskab af Lehnsmand.

1) Herrelys var den bedste Qvalitet Tællelys, af hvilke der gik 4 Stkr. paa et Skaalpund; derefter kom Skrivelys med 6 Stkr. paa Skaalpundet og endelig Mellemlys med 10 Stkr. paa samme Vægt. Forøvrigt fremgaaer det af Regnskaberne, at Udleveringen af Tællelys under normale Forhold var eens for alle Maaneder af Aaret; en slet Oeconomi, men en god Indtægtskilde for Vedkommende. Lamper sees ikke at have været brugte. Voxlys, der alene anvendtes paa Kongens Taffel samt i Lysekronerne i Kongens, Dronningens og de Kgl. Børns Gemakker, besørgedes støbte ved Foranstaltning af Sølvkammeret, som til saadanne Lys og til Fakler i Regelen erholdt leveret maanedlig 16 L℔ guult Vox à 5 Rd. 2 ß. Under Beleiringen ophørte Brugen af Voxlys formodentlig ganske. (G. A. o. R. A.)

under Amager hørte — specielt, hvergang der maatte hugges Træer i Lunden enten som Gave til enkelte Personer eller til Hofholdningens Fornødenhed. En naturlig Følge af denne begrændsede Benyttelse af Træ var tillige et ringe Udbytte af Træaske, et Afsavn man følte saavel ved Linnedvadsk som ved Fiskeudblødning. Man hjalp sig imidlertid paa bedste Maade uden dette Materiale, men samlede dog med Omhu, hvad der fandtes, og navnlig paalagdes det under 16de Mai 1659 Hofmarskallen at tilholde Kokkene og Andre, som samlede Aske, at sælge denne til Oldfruen paa Slottet for 4 ꞵ Tønden [1]).

Hvad Mundprovisionerne angaaer, da er der vel hengaaet længere Tid, inden man ret følte Mangel i denne Retning, og det var først langt hen under Beleiringen, at man troede at burde tage alvorlige Forholdsregler til at forebygge fuldstændig Hungersnød; thi saalænge man endnu havde Forraadskamre i og udenfor Staden at tye til og tillige nærede Haab om, at Hovedstadens Indeslutning snart maatte ende, meente man endnu ikke i nogen væsentlig Grad at behøve at frygte for Fremtiden. Men da Forsyningskilderne efterhaanden lukkedes, og der heller ikke viste sig nogen Udsigt til, at Blokaden snart vilde blive hævet, indsaae man Nødvendigheden af at være betænkt paa Forholdsregler ogsaa i denne Henseende. Det sees derfor ogsaa, at der, omtrent samtidig med Svenskernes Besættelse af Smaaøerne, hvorfra Kjøbenhavn hidtil havde erholdt betydelig Tilførsel, under 11te Juni 1659 udgik Ordre til Hofmarkallen om at foretage en Nedsættelse i de Qvanta, der hidtil daglig vare blevne satte paa de forskjellige Tafler og Borde, ligesom at den, en Deel Betjente hidtil til-

[1]) Geheimearchivet, Danske Samlinger 244 [128].

staaede Bespiisning ved Hoffet, fra samme Dag tildeels skulde substitueres med Kostpenge. Befalingen herom er denne[1]): «Eftersom, formedelst denne onde Tiids store Besverlighed, idet at Tilførselet her til Staden mest gandske er betagen, da ferske Victualier iche som tilforn kan erlanges, oc ellers for reede Penge oc paa det dyreste daglig skal indkiøbes, det falder umuelig, Spisningen paa den Maneer, som den hidtildags været hafver, at kand forblifve, hvorfore vi befinder høynødvendig at være, at Du det dermed saavelsom med Kostpengenes ugendtlig Betaling paa efterskrefne Maade oc indtil wi anderledis derom tilsigendes worder, skal forholde oc dermed at lade begynde fra imorgen, som er den 12te Junii.

	Til Middag.	Til Aften.
Paa vores egen Taffel	10 Retter[2])	10 Retter
Paa Prindzens oc de andre Børns Taffel	10 —	10 —
Til Officererne, nemlig Oberskienchen, begge Kammerjuncherne, Jægermesteren og Hertug Ernst Gönters Juncher, saavelsom det samtl. Fruentimmer, som skal være og spise ved en Taffel	10 —	6 —
Cammertiennerens Bord, hvorved skal spises 1 Cammerthienner, 2 Kiøchenskrifvere, Joh. Adolf Viinskiench oc Hofbageren	4 —	2 —
Edelknaberne, Laqueyer oc Fyerbøderne	4 —	2 —

---

[1]) Geheimearchivet, Sjæll. Tegn. XXXV 258 b.

[2]) Ordet «Ret» har i Datidens Sprog en dobbelt Betydning forskjellig fra den nuværende Brug: 1) betegner det en Anretning, indeholdende tilstrækkelig Føde til 8 Personer (see herom blandt Andet Arent Berntsen Pag. 571 og 574) af den angivne Art; 2) er det en hvilkensomhelst Tillavning, der fra Kjøkkenet kommer paa Bordet, altsaa t. Ex. ogsaa Gemyse, Syltetøi etc. 24 Retter kan derfor efter Datidens Talebrug gjerne være det Samme som 8 i Nutidens, idet t. Ex. Steg med Gemyse og Syltetøi regnes for lig 3 Retter.

	Til Middag.	Til Aften.
Prindzens Edelknaber, Laqueyer oc Fyerbødere med Hofmesteren oc Mathesii Tiener	6 Retter	3 Retter
Dronningens og Fruenthømmers Piger, Dugsvend oc Fyrbøeder niuder det Mad, som kommer fra Officerernes og Fruentimmerets Taffel, og gives derforuden	6 —	3 —
Børnenes Ammer, Vaagequinder oc Piger, med Fyrbøderen, Laqueyen oc Præceptors Drenge niuder den Mad fra Printsens Taffel	» —	» —
Hertug Ernst Günthers Amme, 3 Piger oc anden Quindespersoner med de 3 smaa Drenge oc Fyrbøderen. . .	4 —	3 —
Mundkochene udi begge Kiøchener[1]) med deris Folch.	6 —	4 —

Herhos ville oc befale vi, at Du skal strengeligen oc alvaarligen holde derofver, at udi Henseende baade til dend høye Priis, som Victualierne koster, og til Retternis Ringhed, som nu i denne Tiid, saaledes som forskrefvit staar forordnet, Kochene ikke alleniste flyer Maden overalt renlig oc, som det sig bør, velsmagend til, mens endogsaa at de giver, fordeler oc anretter udi Fadene fuldkomne Retter, saasom de det af Kiøchenskrifveren annammer, i Synderlighed Kiød oc Fiskmad, Salladt oc Gemøs, saa derudofver ingen Klagemaal kommer; til hvilchen Ende Kiøchenskrifveren dermed skal hafve flittig Tilsiun, at paaminde oc ærindre, naarsomhelst hand befinder, Sligt iche tilbørlig efterkommes, oc det uden

[1]) Kjøkkendepartementet faldt i 2 Afdelinger: Herresiden og Riddersiden; den første bestemt for Tillavning af Mad til de Kgl. Tafler, den anden for Bespiisningen af Hofpersonalet, ligesom Kokkene gaves tilsvarende Benævnelser, nemlig Kgl. Majestæts Kokke og Ridderkokkene.

nogen modsigclse af Kochene eller deris betiendt e. Herforuden vil vi ocsaa, at udi denne besverlige Tiid alle oc enhver af vores Betiente med det, som af os ordinarie anordnet er, sig lade benøye, oc af Kiøchenskrifveriet Intet extraordinarie affordrer, være sig enten Froekost, oc hvad det ellers være maa. Oc efftersom det falder meget besværligt for Veed, da hafver Du denne Anordning at giøre, at vores saavelsom Prindzens Koche kaager udi eet Kiøchen oc ved een Ild.

Roula

paa Kaastpenge, som hver Maaned for ud af Kiøchenskrifveren skal betales til de Personer, som tilforne er blefven spist her oppe paa Slotted, oc hvilche derhos skulle niude deris ordinarie Vin, Øll och Brød [1]).

	Rdl.	ß
Guntelberg paa sig oc en tienner	4	»
2 franske Jomfruer, en hver 3 Rd. oc deris pige 1 Rd.	7	»
Edelknabernes Præceptor	2	»
Magnus Copiest	1	3
Indkiøbern	1	»
2 andre af Kiøchenskrifvers tiennere	1	5
Johan Høyer, Mundskiench	1	3
Frans Ribolt, Reyse Viinskiench, som nu er fangen, naar hand løs kommer	1	2
En Kielderdreng	1	»
Mundskienchens dreng	1	»
En handtlanger eller opvarter ibidem	»	5
Printzens Cammertienner	2	3
Søllf Poppen	1	3
Schredderen	1	3
Hofmesterens Handskrifuer	1	2
Printzens Cammerthienner, Sølf popens, Skredderens oc Viinskienchens Drenge à 1 Rd.	4	»

---

[1]) Geheimearchivet, Sjæll. Reg. 24. f. 387 b.

Hertug Ernst Günthers Folch:	Rdl.	ß
Cammertienner	2	»
Balbir	2	»
2 Laqueyer à 1 Rd.	2	»
Kochen	1	»
1 Junchertienner	1	»
Fadebursquinden	2	»
4 Piger à 1 Rd.	4	»
1 Quinde, som skurer tinned	»	5
Vores Sølfpop	1	3
2 Svenne à 1 Rd.	2	»
2 Drenge à 5 ß	1	4
1 som skurer Sølf Tøyed	»	5
Reysebageren, saafremt hand skal blifve udi Thienisten	1	»
2 Bagersvenne à 1 Rd.	2	»
1 Bagerdreng	»	5

Roulla

paa de Kostpenge, som for Rom tiid siden af os naadigst hafver vered bevilget oc udgifves til effterskrefne vores bethiente, som oc saa derhos skal nyede deris ordinarie Viin, Øl oc Brøed[1]).

	Rdl.	ß
Hofmarskalchens 3 tiennere	3	»
Oberskiench paa 2 tiennere	2	»
Cammerjuncher Trolle, 2 tiennere	2	»
Cammerjunker v. der Wisk	2	»
Staldmester Merlav	1	»
Jeegermesters tienner	1	»
Foeder-Marskal paa sig oc en tienner	3	»
Slodsfogden	2	»
Vores Cammertienner paa 1 tienner	1	»
Conditeur paa sig oc en tienner	2	3
Spiskielder Svenden[2])	1	»
Jørgen Christenszen, Borgestudugsvend	»	5
Niels Hansen, Portener	»	5

[1]) Geheimearchivet, ibidem.

[2]) I Spiskjelderen opbevaredes de ringere Ølsorter; i Viinkjelderen derimod »Herreøllet«.

Hvad sig Lif Balbirens Svend oc en dreng, item Lif-karlen, Hof Fouriren oc Vognmesters tiennere belanger, efftersom de i forrige tiider, naar det falt bequemmelig oc paa Reyser, undertiiden er blefven hos andre spised, hvorfor de oc af Kiøchenskrifveren ingen Kaastpenge kand hafve at Prætendere, anseende de paa andre oc behørige steder nyeder deris underholdning och kostpenge.

Tvende Wildskøtter pleyer oc af Kiøchenskrifueren Kostpenge bekomme, mens niuder nu deris Tractement, siden Beleyringens foregaaende, ved Hof.

Tvende Ammer pleyer oc paa nogen kort tiid af Kiøchenskrifverieed at bekomme Kostpenge paa deris Børn, som een Deel nu bortdøde ere, tilmed de sielf nyeder her oppe deris kaast, hvorfore de ey heller videre hafver at fordre, mens samme kaastpenge at ophøre paa de tiider, deris Børn døde ere, og de sielf iche meere for Ammer behøfdes.»

Det synes, som om man i Slutningen af Aaret fandt paa en mere beqvem og maaskee ligesaa oeconomisk Maade at sikkre sig de fornødne Midler til Hofholdningens Førelse. Under 9de November 1659[1]) udgik nemlig Ordre til Rentemester Steen Hondorff, Kammerskriver Gabel og Hofmarskal Kørbitz om at «slutte» med Hofmynsterskriver Hans Boyesen, der havde tilbudt at levere Varer og Contanter til Hofholdningen til et Beløb af 12000 Rdl., og ved samme Leilighed tage Bestemmelse om, hvormeget han deraf skulde præstere i Varer og hvormeget i rede Penge. Til Viinkjælderens Fornødenhed havde samme Boyesen tilbudt Leverancer for en Sum af 4000 Rdl., og Overskjænken, Christoffer Sehested, tilskreves derfor samme Dag om at ordne Contracten desangaaende. Om der tidligere har be-

[1]) Geheimearchivet, Sjæll. Tegn. XXXV 521.

staaet et lignende Contractsforhold med Hofmynsterskriveren, fremgaaer ikke ganske klart af hans Regnskaber; men at han derimod undertiden har staaet i betydeligt Forskud til Hofbestyrelsen, viser hans Opgjørelse den 1ste August 1659, ifølge hvilken han siden den 1ste August 1658 havde 14154 Rdl. tilgode, for hvilke han beregnede sig eet Aars Rente med 829 Rdl.[1]). Det er derfor ikke saa forunderligt, naar man finder, at han ved samme Tid blev indstævnet for Retten til Betaling af Gjæld[2]).

Til Slutning skal endnu berøres nogle herhenhørende Udleveringer, der fandt Sted for Hofholdningens Regning udenfor Hovedstaden, uagtet saa godt som hele det danske Hof paa den Tid var indesluttet i denne. Hermed gik det saaledes til. Ved Efterretningen om de Svenskes Landgang ved Korsør var det blevet befalet, at en Deel kostbare og let transportable Gjenstande i al Hast skulde føres til Kjøbenhavn fra Frederiksborg Slot; men Fjendens hurtige Fremrykning tillod kun dette i en ringe Udstrækning. Hvad der befandt sig paa Slottet af Hofholdningens Forraad, maatte forblive der, og navnlig den Viinbeholdning, som laa i Kjælderen under Varetægt af en særlig, til Slotspersonalet hørende Mund- eller Viinskjænk. Ifølge dennes

---

[1]) Rentekammerarchivet.

[2]) Bemeldte Boyesen var ikke den Eneste af Hofpersonalet, der paa den Tid havde Vanskelighed ved at erholde sit Tilgodehavende. Den 19de Januar 1659 befaler Frederik den 3die Rentemesterne at betale Johan Hacke, Foged paa Rosenborg, 69 Rdl. 2 ℳ 10 ß til sex »Quindfolch» for 101 Dages Arbeide i Slotshaven, og den 3die Februar minder Kongen Rentemesterne om dette Tilgodehavende, som endnu ikke var betalt. Den 17de Februar 1659 skriver Kongen til de Samme »at J lader samptliche vore Staldbetiente af vort Provianthuus bekomme Korn for eet Aars Besolding», og den 25de Mai s. A. om at lade Hof- og Staldfolkene bekomme et halvt Aars Besoldning, »naar Midlerne sig dertil saaledis kand strecke». (Geh.)

Regnskaber, der gaae til Foraaret 1659 [1]), da han døde, har han til forskjellige Tider, snart efter Befaling af Rigsmarskal Oxenstjerna eller den svenske «Commandant» Frantz Horn, snart ifølge Requisition af svensk Kjældermester, Verner Schmer, udleveret Viin til Brug for Kongen og Dronningen af Sverig, Hertugen af Holsteen-Gottorp og den svenske Dronnings Hofmesterinde og Damer samt for den svenske Rigsmarskal og Hofmarskal og endnu flere baade svenske og andre fremmede Cavalerer og Officerer. Forbruget var dog mindre betydeligt og indskrænkede sig til Rhinskviin, Franskviin og Pedro Ximenes.

[1]) Rentekammerarchivet.

Om Danebroges Oprindelse.

En historisk hypothes.

Af **A. D. Jørgensen.**

I.

Vore historiske kilder er som bekendt særdeles fattige på efterretninger om rigets gamle banner; skønt dets oprindelse utvivlsomt går langt tilbage i middelalderen, er det dog først ved dennes slutning, vi hører tale om det, og hvad der da fortælles, bærer præg af en usikker sagnblandet tradition. Heller ikke andre steder fra, af fremmede kilder, kan vi hente oplysninger, som kunde bidrage til at klare dette emne, og vi er derfor henviste til ad omveje at søge at bøde på denne tavshed og benytte videnskabens ret til hypothetisk at løse de gåder, som ellers vilde unddrage sig enhver videre granskning.

De ældste vidnesbyrd om Danebroge er billedlige fremstillinger; korset forekommer ikke blot lige fra Valdemar Atterdags tid i de danske kongers segl som et våbenmærke, men i Erik af Pomerns findes det desuden som et vajende flag, hvis stang holdes af de tre løvers forlapper. Endvidere forekommer det som skibsflag endnu noget længere tilbage i tiden; fremstillingen af, hvorledes St. Lucius's hoved bringes til Roskilde, malet paa højalteret i domkirken år 1498, viser os således et skib med Danebrog; fremstillingen

af dronning Margrete, Kristoffers enke, i Hellig kors kloster i Rostok, hvor hun ligger begravet, viser ligeledes et skib med Danebrog: et rødt banner med pålagt hvidt kors; dette kloster er ombygget og malerierne fornyede ved år 1400, men afbildningerne antages at være efter de ældre. I Everskip hereds segl (Ejdersted) findes korsflaget endog fra kort efter år 1300; her er det ligesom i Roskilde et splitflag[1]). Foran paa Kristjern Pedersens udgave af Saxe (1514) ses den danske konge med sine riddere, i hånden holder han en udfoldet fane med Danebrog.

Disse forskellige fremstillinger lader ingen tvivl om, at jo korsflaget er et flyvende banner, et kamp-«mærke», som de alt i middelalderen blev bårne foran hærene. Når prof. Paludan-Müller har villet gøre den modsatte opfattelse gældende, at det nemlig skulde have været et kirkeligt labarum[2]), så må dette siges at støtte sig på en parallelisering med ældre formentlige forbilleder, foretagen uden hensyn til hvad der er overleveret os om vort eget flag; thi at de ældre forfattere, både i Danmark og Ditmarsken, sammenstiller Danebroge med kejser Konstantins mærke, beviser jo i og for sig ikke, at den ydre form har været den samme. Ser vi derimod hen til hvad vore egne kilder melder om korsflaget, da er der her intet, som tyder hen paa et labarum, medens såvel afbildninger som traditionen bestemt forudsætter krigsfanen, det udfoldede mærke; hvorledes skulde det vel f. ex. kunne være falden kong Erik ind at give løverne en kirkelig helligdom at holde?

Paludan-Müller indvender, at det hellige banners mærke senere kan være sat ind i krigsfanen, at det er denne, som

---

[1]) Årbøger f. nord. Oldkyndighed 1874, s. 423. 426. Foredrag af prof. Kornerup i oldskriftselskabets møde d. 16. Nov. 1875.

[2]) Sagnet om den himmelfaldne Danebrogsfane (1873), s. 18.

hedder Danebroge, medens hin var en kirkelig helligdom, forholdet er som mellem en moder og datter. Men denne betragtning savner ikke blot enhver begrundelse i vore magre kilder, den synes også at stride mod alt hvad der er overleveret os. Erik af Pomern ejede endnu det rette Danebrog, rigets palladium, derom er alle enige; når han nu vilde sætte det i sit våben, hvorfor tog han da et andet, en senere afledet form, der jo ikke kunde have helligdommens ærværdighed? der existerede jo et bestemt enkelt flag, om hvilket det fortaltes, at det var falden ned frà himlen, om hvilket man troede, at det bestandig førte til sejr; udelukker dette ikke enhver dobbelthed, idetmindste dèr hvor vi utvivlsomt har en fremstilling af kongebanneret, som i Eriks sigil? Der var jo desuden intet i vejen for, at samme flag kunde være en kirkelig helligdom, og som sådan vel også bæres som processionsfane, og tillige et stridsflag; tvertimod, det var endogså det normale i middelalderen. I fredstid var kirkerne de steder, hvor kongernes og krigshøvdingernes mærker opbevaredes; drog man i kamp, da toges fanen fra det hellige alter, blev sat paa spydstage og båret frem for hæren [1]). Kirken var jo både det sikreste gemmested i helt almindelig forstand, og tillige et sted, som gav alt hvad der knyttedes til det, en forbindelse med det hellige og dyrebare, som i høj grad stemmer med alle tidens fremstillinger af kampen som en gudsdom og en hellig sag.

Paludan-Müller har endvidere opkastet tvivl om, hvor vidt flaget fra først af har havt rød bund; kilderne, mener han, indeholder intet tilstrækkeligt bevis herfor. Også her

---

[1]) Du Cange, s. v. vexillum; se særlig hvad der fortælles om den hellige Mortens fane.

er dog vistnok tvivlen dreven for vidt. Vi vil ikke lægge vægt på den nylig fremkomne oplysning om det røde korsflag i Rostok, da det jo ikke er afgjort, at det skal være det danske kongeflag; men det synes dog indlysende, at selv om det originale flag ikke mere haves, så er der aldeles ingen grund til at antage, at vor tids kopier, der i uafbrudt rækkefølge nedstammer fra det, skulde have forandret farven; i alle tilfælde strider det mod den tillid, man bør skænke den monumentale tradition ligesåvel som den skriftlige, sålænge den ikke kommer i strid med noget bekendt faktum. Vi tør ikke tvivle på, at jo Danebroge har været fremstillet på farvede billeder fra middelalderen af, så traditionen kunde ikke være afbrudt af ukyndighed; og der foreligger intet, som kunde tyde på, at man nogensinde med forsæt skulde have forandret det hellige mærke. Men de skriftlige vidnesbyrd taler heller ingenlunde herimod; den første forfatter, som nævner farven, nemlig Hans Svaning, kalder den rød, og hvad Hvidtfeldt i den henseende har udtalt, svækker ikke dette udsagn. Paludan-Müller har gjort opmærksom på, at der er en modsigelse i Hvidtfeldts ord på to forskellige steder. Første gang (1599) nævner han fanen i anledning af kong Hans's tog, og her siger han, at den var «grå og tvundet og deraf havde sit navn»; anden gang (1600) kommer han til at omtale den i anledning af toget til Estland og siger, at den var «rød udi feltet»; heraf slutter den lærde kritiker, at den sidste efterretning er af ringere værd, at fanen kun var bekendt som gammel og grå, og at den røde farve kun omtaltes i en mere upålidelig tradition; Hvidtfeldt kunde i mellemtiden mellem de to bind af sin historie have fået den af Svaning [1]). Men ved nærmere eftersyn kan vi dog ikke lade

[1]) Hvidtfeldts kvartudgave II 106. VI. 169. Pal. M., anf. skr. s. 8 flg.

dette gælde. Netop i fremstillingen af Ditmarskerkrigen følger Hvidtfeldt Svaning, og når han da ikke på dette sted kalder fanen rød, medens han dog gør det året efter, så må vi enten antage, at han har havt betænkeligheder, som senere er fjernede, eller, når dette ikke stemmer med denne forfatters hele karakter, at han ikke udtrykkelig har omtalt den røde farve, fordi han anså denne bemærkning for at være aldeles overflødig for sit eget og læserens vedkommende, da alle kendte den. Herimod kan nu selvfølgelig indvendes, at Hvidtfeldt udtrykkelig kalder den «grå»; men her må vi dog nok give Resen ret i, at der foreligger en trykfejl, graa for graaff; thi af denne forfatter ser vi, at man i hans tid forklarede navnet Danebrog af et dengang brugeligt ord «bragt», der havde fået betydningen «tvundet værk» [1]). Hertil sigter da også Hvidtfeldt, og hans beskrivelse af fanen er derfor udsprungen af en navnefortolkning; han har altså ikke villet fortælle sine læsere, hvad farve rigets banner havde, men han har villet forklare, at man fordum havde lavet faner af grovt tvundet garn (bragt) og derfor kaldet denne oldtidslevning efter denne mærkelighed; men i denne forbindelse kunde han ikke komme til at sige, at den var «grå», som noget, der stod i forhold til navnet, men vel at den var grov.

Vi må her endnu med et par ord dvæle ved dette mærkelige navn. At Hvidtfeldts og Resens forklaring af det er falsk, ligger lige for; brog er et klæde [2]), og Danebroge forklarer altså sig selv, ligesom Danevirke og Danemark. Samme betydning har det vistnok oprindelig havt i tilnavnet Lodbrog eller Lodbroge, hvor det første led i

---

[1]) Resen, Frederik II, s. 466. Det islandske bragð, af bregða, kan ligeledes bruges om en slags konstfærdigt tøj.

[2]) Worsaae, Om Danebrog, s. 21.

sammensætningen sikkert er det oprindelig hårde «lot», vort «lod», i betydning af skæbne, medens det først senere er misforstået som loð, idet samtidig brog er opfattet i sin særlige betydning af benklæder. Tilnavnet skriver sig snarest fra kong Regners berømte fane «Ravnen», der troedes at have spådomsgave[1]). Navnet Danebroge er derfor vistnok, hvad også sammensætningen antyder, langt ældre end korsfanen; men det er senere med rette henført til denne, som det måtte henføres til ethvert dansk hovedbanner. Når det i forbindelsen «Danebrogsskibe» i Sønderjylland er bleven henført til stensætninger i skibsform, da viser det vistnok, at man fordum har kaldet orlogsskibe ved dette navn; der er her altså ingen forbindelse med korsfanen, hvad man heller ikke kunde vente, men navnet viser tilbage til en tid, da ledingsflåderne, måske særlig de kongelige hirdmænds skibe, kaldtes efter det banner, de førte, således som det endnu hedder i visen om kong Hans:

De vunde op deres silkesejl
så højt i forgyldene rå,
Danmark-broge i fremmerstavn,
de lode til Misern stå[2]). —

Vi vender os nu til de skriftlige kilder, som først omtaler Danebroge og dets oprindelse; det er tre indbyrdes uafhængige forfattere fra begyndelsen af det 16. århundrede. Kristen Pedersen siger i sin danske krønike, at Erik af Pomern blandt de rigsklenodjer, som han førte med sig ud af landet, også havde taget «Danebroge, ... en bannere, hvilken gud sendte danske mænd ned af himlen med sin hellige engel, at de skulde føre hannem i krige mellem

[1]) Sml. Den nord. kirkes grundlæggelse, s. 439.
[2]) Arnkiel, Cimbrische Heidenthümer VI, 340.
S. Grundtvig, Danmarks gamle folkeviser, III, 620.

dem og deres fjender, som de og ofte gjorde og vunde dermed stor pris og ære». Hvornår dette jertegn er sket, siger han intet om. Ditmarskens historieskriver Neocorus derimod oplyser, at det tildrog sig i Rusland [1]).

Den tredje kilde er opbevaret os af den flittige samler Peder Olsen, og det på en sådan måde, at den tydeligt ses at være fra en ældre tid. Manden levede som bekendt i reformationstiden, var munk i Gråbrødreklostret i Roskilde og levede mange år efter dets ophævelse, hengiven til literære sysler. Det lille bind optegnelser, han har efterladt, indeholder en rigdom af det mest forskelligartede stof, det er skrevet til meget forskellige tider, med idelige indskud og tilføjelser, der er indsat hele blade eller mindre sedler bagefter og der synes at herske den mest brogede uorden mellem de samlede stykker og brudstykker [2]). Hvad særlig stykket om Danebroge angår, da findes det optaget på to forskellige steder, begge gange af samleren bragt i forbindelse med andre notiser. Først findes det blandt «Danmarks tolv fortrin», en ungdommelig lovtale over fædrelandet, nedskreven i året 1527 af den dengang endnu unge forfatter; han roser Danmark for sin beliggenhed, sin ældgamle historie, sin kongestamme, sine udflyttere, sit himmelfaldne flag osv.; dette er det niende af de tolv fortrin. Dernæst findes det på en senere indheftet seddel, der indeholder kronologiske notiser; den ene hele side optages af hvad der er bemærket til år 1219. Langebek har bragt dette i en tildels vilkårlig forbindelse, idet han har samlet og trykt

---

[1]) Kr. Pedersen, Danske Skrifter, V (440). 488. Neocorus, Chronik Ditmarschens I 489. II 232.

[2]) Bindet findes i den Arnemagnæanske samling som nr. 107. 8. Sml. H. Rørdam, Historieskrivningen og historieskriverne i D. og N. I 47 fl.

en række kronologiske notiser under Peder Olsens navn, som slet ikke findes således i hans hefte [1]). Hvad der på den omtalte seddel findes til 1219, består af 3 led; det første er den historiske efterretning om toget til Estland, som vi finder den i flere gamle årbøger; der omtales, at Reval grundlægges, og at kirken i hine egne kommer under Lunds erkebisper «indtil denne dag». Dette stykke findes alt i grundstammen til disse kronologiske optegnelser, med tilføjelse af endnu en bemærkning om borgen Leal. Dertil er så føjet en opbyggelig fortælling om samme slag, der øjensynligt er tagen af en bog om Hellig Nils i Århus, Roskilde-Knuds søn og altså kong Valdemars søskendebarn. Den indeholder det bekendte træk, at erkebiskop Andreas's bøn hjælper de Danske i slaget, og er i det hele holdt i legendestil. Endelig kommer hertil fortællingen om Danebroges fremkomst med løfte om sejr for de danske våben. Der er ingen forbindelse mellem de tre led indbyrdes, de har forskellige forfattere, ja den ene forfatter har øjensynligt ikke kendt de andres beretninger.

At også stykket om Danebroge er taget af en ældre forfatter, fremgår tydeligt nok alene deraf, at begivenheden her henføres til året 1208 og til byen Felin, medens Peder Olsen selv efter annalerne har det rette sted og år; at det samme slag alligevel er ment, således som samleren selv udtaler sin overbevisning om, fremgår yderligere deraf, at også Kristen Pedersen henfører hovedslaget i Estland til året 1208, skønt han har brugt en anden kilde og ikke synes at kende henførelsen af Danebrogssagnet til dette tidspunkt. Vi kan altsaa gå ud fra, i efterretningen om Danebroge, som den findes ordlydende ens på to steder hos

---

1) Scriptores r. D. I 182.

den samvittighedsfulde gråbroder, at have en kilde fra ældre tider, selv om vi ikke er istand til at opgive noget nærmere om dens ælde; nok er det at Peder Olsen anså den for at have så megen avtoritet, at han ikke tillod sig at forandre noget ved den, end ikke det, som han anså for urigtigt.

I årbogsnotiserne fortælles da følgende: «Andensteds haves den efterretning, at da de troende Danske i hin Anden Valdemars Dage i året 1208 kæmpede med de vantro Liver på et sted i Livland, som kaldes Felin, og, alt næsten overvundne, ydmygelig anråbte den guddommelige hjælp, — da værdigedes de på stand at modtage et mærke, faldet fra himlen, tegnet med et hvidt kors og påtrykt en ulddug, og de hørte en røst fra det høje, at de visselig skulde knuse deres modstandere og vinde en fuld sejr, om det blev båret højt. Således skete det også. Men hin fane kaldes med sit sædvanlige navn Danebroge» [1]).

Samler vi herefter, hvad der er overleveret os om vort flag, er det følgende. Der findes ved middelalderens slutning i de danske kongers værge et ældgammelt banner, der ansés for en helligdom fra fortiden; det føres af kong Hans med på toget til Ditmarsken, men tabes, og vindes først tilbage mange år efter, da det var ødelagt af møl og fugtighed. Om dette banner fortæller traditionen, at det er

[1]) Alibi habetur, quod tempore istius V. II. a. 1208, cum Dani fideles in Livonia, in loco, qui Felin dicitur, bellarent contra Livones infideles, et jam fere debellati implorarent devote divinum auxilium, statim vexillum e celo lapsum cruce candida consignatum vellerique impressum recipere meruerunt, vocemque in aere audientes, quod, eo in aere altius elevato, confestim contritis adversariis, plenam victoriam reportarent. Quod et factum est. Illud autem vexillum Danebroge usitato vocabulo nuncupari solet. Scr. r. D. I 182 (sml. VIII 499).

af guddommelig oprindelse, og at sejren har været knyttet til det fra begyndelsen af. Iøvrigt har man ingen pålidelig efterretning om dets første fremkomst, kun det synes alle at være enige om, at det første gang viste sig i kampene i Østerleden, i et stort og allerede tabt slag. Dets karakteristiske mærke var et hvidt kors, der optoges af kongerne i deres våben; dugen var af spunden uld og rød.

Det er indlysende, at vi ikke kan stille de almindelige udtalelser hos Kristen Pedersen' og Neocorus i lige linje med den bestemt formulerede tradition hos Peder Olsen; det lå i sagens natur, at fjernere stående her måtte være langt ufuldstændigere underrettede, end de indviede. Der er jo en stor forskel på overleveringernes værdi for os, alt efter deres genstand; en forlængst afdød konges bedrifter forvanskes og sammenblandes med lignende eller modsatte; slægtskabsforhold, tidsforhold o. l. forbyttes, og hele rækker af begivenheder kommer derved til at stå i et uklart eller falsk lys. Anderledes forholder det sig, når den enkelte overlevering står for sig selv og knyttes til en bestemt ydre genstand. Lad os tænke os forholdet, som det var ved det danske hof. Der opbevaredes et banner af høj ælde, hver mand i kongens gård kendte det, idetmindste af omtale, det gemtes mellem rigets klenodjer, sammen med krone og spir; kongerne satte dets mærke i deres segl, det blev båret foran dem ved højtidelige optog, det stod ved alteret, når de indviedes. Den tradition, som knyttedes til det og gik fra slægt til slægt i kongehuset og ved hirden, er kort og simpel; skulde den ikke tillige være uforvansket gennem lange tider?

Den har to momenter, som må holdes ude fra hinanden, det ene er den overnaturlige oprindelse, det andet angivelsen af tid, sted og øvrige omstændigheder ved flagets

fremkomst. Hvad det første angår, da overleveres det i forskellige former; snart er det en engel, som kommer ned med det, snart falder det ned fra himlen, ledsaget af en guddommelig røst. Man bør ikke tillægge denne del af traditionen nogen selvstændig betydning for den historiske undersøgelse, som om det af den skulde fremgå, at sagnet var vandret gennem lange tider og derfor upålideligt; en slig opfattelse af bannerets fremkomst kan i middelalderen gøre sig gældende for dem, som har været tilstede, og er efter al rimelighed bleven slået fast alt i den første menneskealder efter begivenheden; den viser os kun, at der var overordenlige forhold tilstede og at slagets gang forbedredes på en uforklarlig måde, det samme som legenden om erkebiskop Andreas og den historiske fortælling hos den samtidige Henrik af Estland i dette tilfælde tilstrækkelig bevidner.

Der kan nemlig ingen tvivl være om, at det jo, som også Peder Olsen går ud fra, er til slaget ved Reval, traditionen sigter; det har alt den første nedskriver erkendt, idet han tilføjede året og kaldte kong Valdemar for den anden. Selve overleveringen har derimod vistnok kun talt om en kong Valdemar, og den har selvfølgelig ikke havt nogen opgivelse af år. Dette moment, den bestemte henførelse til Livland og kong Valdemar, til et næsten tabt slag med hedningerne, må fastholdes som det for historien værdifulde, medens selvfølgelig den måde, hvorpå flaget sagdes først at have vist sig, har været det vigtigste for dens ejermænd og bestandig vil have sin poetiske betydning til alle tider.

Men på den anden side må vi indrømme, at denne tradition ingensomhelst direkte støtte finder i de historiske kilder; der nævnes intet flag i den temmelig udførlige og samtidige fortælling om begivenhederne i Estland, og de danske

årbøger kommer ingensteds ind på blot at nævne det. Det bliver således altid muligt, at traditionen har været vildledet, at fortællingen er flyttet frem eller tilbage i tiden, at det var en ældre eller en yngre Valdemar, eller måske endog slet ingen Valdemar, der leverede det afgørende slag; thi navnet Valdemar har i den danske overlevering været stærkt nok til at drage meget til sig, som ikke oprindelig vedkommer det. Vi må altså, før vi fordyber os i de estlandske begivenheder, søge at få overbevisningen om at ikke andre, måske endog meget nærliggende muligheder er bleven oversete i tillid til en tradition, hvis værdi vilde kunne fuldstændig underkendes ved en fornyet undersøgelse.

II.

Når vi følger korset tilbage i tiden, så langt det kan eftervises i utvivlsom forbindelse med det danske kongehus, vil vi første gang træffe det i Valdemar Atterdags segl «til Danelog» [1]. Strax hinsides denne grænse begynder altså mulighedernes række. Hvad om vi skyldte denne fædrelandets anden grundlægger det dyrebare tegn på dets hæder og frihed; også han stod jo i særeget forhold til Estland og Livland, og da hans fromme broder Otto lod sig indskrive blandt ridderne derovre, drog han selv til den hellige grav og lod sig slå til «guds ridder», — kunde det ikke være grund nok for ham til at sætte korset i sit våbenmærke og sin fane?

Tanken kunde ved første øjekast synes at have noget for sig. Kong Valdemar gæstede den hellige grav i påsken 1347 [2]) og blev her slået til ridder af hertug Erik af Saxen.

---

[1]) Worsaae, Om Danebrog, s. 24.

[2]) Reinhardt, Til belysning af nogle punkter i V. A. hist. I (Hist. Tidsskrift IV 3, 191. ff).

Få måneder efter afgik der for første gang efter et halvt hundred års forløb brev fra Johanniternes stormester på Rhodus til de danske klostre af hospitalsbrødrenes orden med opfordring til at sende de lovbefalede bidrag til hovedkassen. Kong Valdemar stiftede et St. Hanskloster på Dueholm, indviet til Marie Magdalene, paa hvis festdag han havde modtaget ridderslaget. Endelig fortæller Thomas Bartholin i sin bekendte bog om Danebrogsordenen, at Valdemar Atterdag på ældgamle tapeter på Københavns slot var fremstillet med et hvidt ordenskors. Hertil kommer, at korset først kendes af et brev fra år 1356, og at sagnet har kongenavnet Valdemar.

Det er ikke ganske klart, hvorledes det på den tid, her er tale om, har forholdt sig med ridderslaget over den hellige grav; nogen tid efter kom gråbrødrene i besiddelse af de hellige steder, og det var da deres gardian, som tildelte det, som der sagdes med Gotfred af Bouillons sværd; gravridderne dannede en egen orden, hvis mærke var et konstig sammensat Antoniuskors, det samme som kongen af Jerusalem førte i sit skjold. Men dengang kong Valdemar kom til det hellige land, synes ridderslaget i nogen tid at være bleven uddelt af lægmænd og altså ikke at have medført optagelsen i nogen orden, og man kunde da formode, at han på hjemrejsen havde gæstet Rhodus, (som han kom forbi på søvejen fra Jerusalem til Konstantinopel), for dèr at optages i Johanniternes broderskab, og at det da var dette, som gav anledning til at stormesteren endnu samme år afsendte et brev til dets klostre i Norden, medens kongen optog brødrenes hvide kors i rød grund i sit mærke og stiftede det ny St. Hanskloster efter sin hjemkomst[1]).

[1]) Angående den hellige gravs orden og de her berørte forhold kan jævnføres: A. Hvidtfeldt, Chronologia II 484. Reissbuch des hei-

Men en nærmere betragtning af de enkelte kendsgerninger, som her tilsammen skulde afgive et sandsynlighedsbevis, vil dog vise det uholdbare i en sådan formodning. Brevet fra stormesteren Deodat af Gozon, den berømte «Dragens overvinder», der uden tvivl er fremkaldt ved kongens rejse, som har henledet Sydboernes opmærksomhed på Danmark, viser, at Valdemar ikke selv kan have været på Rhodus, dertil røber det alt for stort ubekendskab med danske forhold, medens kongen end ikke nævnes i det. Stormesteren skriver nemlig til «sin broder eller brødre, prior eller priorer, i Danmark, i Dacia, i Norvegia og i Svecia», og han siger, at han «af manges beretninger har erfaret, at de fører et rosværdigt levned osv.», ligesom han forudsætter, at de «af rygtet vil have erfaret, at han med en stor del af brødrene samt mange lejefolk har bolig på en ø, som kaldes Rhodus, i en uafladelig kamp med den kristne tros grumme fjender» [1]). Var kongen bleven ordensbroder, måtte dette dog vel have været nævnt i den ene eller anden form, det måtte enten ligefrem officielt meddeles brødrene i Norden, eller tjene til motivering for henvendelsen, og denne kunde ikke ske på et så løst grundlag som det her ses at være tilfældet.

Men dermed taber også den anden omstændighed, at kong Valdemar opretter et Hanskloster, sin betydning; det

---

ligen Landes (1609) I 74. 89. 114. 360. Fr. Quaresmii historica, theologica et moralis terræ sanctæ Elucidatio (1639) I 554 ff. 176. 184. 487 ff. Favyn, Theatre d'honneur et de chevalerie II. P. Lacroix, Vie militaire et religieuse au moyen age; farvetryk p. 133 (fra o. 1352, sml. p. 205) og p. 320. Vertot, Hist. des cheval. de st. Jean I 591 ff. Liv. I preuve XII.

[1]) Brevet kendes kun i italiensk oversættelse; det findes hos Bosio, dell' istoria della religione et militia di S. G. G., og derefter i Dueholms diplomatarium p. VI.

er vel ikke urimeligt at han kan have stiftet det til minde om sin Jorsalsfærd og netop derfor ladet det indvie til Marie Magdalene, paa hvis dag han modtog ridderslaget; men denne hellige kvinde stod dog fra først af i et så nøje forhold til Johanniter ordenen, at dette er tilstrækkeligt til at forklare Dueholms indvielse til hendes ære.

Hvad endelig fremstillingen af kong Valdemar med det hvide kors paa slotstapeterne angår, da er det en højst fatal historie; det er nemlig oplyst, at Thomas Bartholin for at gøre den formentlige Danebrogsorden så ærværdig som mulig, har forfalsket ældre kobberstik, forandret rigsæblet til et Danebrogs kors og udgivet det for en gammel avthentisk fremstilling af kongen [1]). Således falder alt det sammen, som kunde tyde på et forhold mellem kong Valdemar og Johanniterne.

I og for sig er det imidlertid ingenlunde usandsynligt, at en dansk konge kunde være optagen blandt Hansbrødrene og det endog uden at det var kommen til stormesterens kundskab; ad den vej synes huset Savojen at have fået sit skjoldmærke, der som bekendt er lig Danebrog, og i året 1216 vides kong Andreas af Ungarn at have ladet sig optage blandt ordenens halvbrødre eller medbrødre, der antog dens tegn uden at aflægge dens løfte. Allerede Gregor IX anså det for nødvendigt at skride ind imod den overhånd tagende skik for vindings skyld at optage lægfolk i dette løsere forhold; men først efter reformationen blev det udtrykkelig forbudt de enkelte priorater uden stormesterens samtykke, og endnu senere (under Claude de la Sangle) på-

[1]) Th. Bartholin, de equestris ordinis Danebrogici ... origine 1676, p. 34 ff. Sml. Wegeners oplysning i udgaven af Werlauffs skrift om Danebroge, p. XXVI.

lagdes det medbrødrene at nøjes med et halvt kors (T) som ordenstegn [1]).

Men enhver sådan optagelse af en dansk konge mangler vi fuldstændig efterretninger om; ingen af vore konger har søgt sit gravsted hos Hansbrødrene, ingen nævnes i noget overleveret dokument som deres særlige velgører. I den tid, som gik nærmest forud for Valdemar Atterdag, herskede der et spændt forhold mellem kongerne og klostrene, der ikke mere stod i forhold til stormesteren. Strax efter den ridderlige Erik Menveds død klagede nemlig Hansbrødrene i Danmark til paven over den ilde medfart, de havde lidt fra den afdøde konges side; han vilde ikke anerkende deres kirkelige karakter og forbeholdt sig en vis overhøjhed over dem, «såsom klostrene var stiftede af hans forfædre» [2]). Et yderligere bidrag til deres trængslers historie er opbevaret i et skøde fra året 1317, hvorved prior og kapitel på Andvordeskov tilskøder kirkeprioren og præsterne sammesteds nogle jorder, som var skænkede «huset» (d. e. ordenen) af Nils Ravn, for 140 mark sællandske penninge: «siden de er nødte til at skaffe penge til brødrenes ophold og til herre kongen» [3]).

De konger, hvis gavmildhed mod Hanshusene gentagne gange omtales, må altså ligge længere tilbage i tiden; var det ikke Erik Menved, så var det vist endnu mindre hans fader eller farfar, der levede i bestandig strid såvel med kirken som de store, og vi stanser da ved kong Valdemars to ældste sønner, eller rettere Erik Plovpenge, der gjorde

---

[1]) Vertot, hist. des chevaliers de l'ordre de St. Jean I 309. 504. 541. 614. IV 81 f.

[2]) Kirkehist. Samlinger 5, 812 ff.

[3]) Lünich, Teutsches Reichsarchiv XVI (Bilag II) Vom Teutschen u. Johanniter Orden, nr. 8, p. 89.

korstog til Estland. Heldigvis er vi nu imidlertid underrettede om, i hvilken retning hans kirkelige sympathier gik; han agtede nemlig at lade sig jordfæste i gråbrødrenes dragt for at nyde godt af deres forbønner, Roskilde brødrehus gemte som hans skat en kutte og en strikke.

Vi føres således tilbage til Valdemarernes tid; blandt dem må vi søge Hanshusenes velgørere; at gå længere tilbage, vilde være spildt umage, siden disse huse ikke forhen var kendte i Norden. Men heller ikke blandt dem vil vi finde nogen medbroder af den berømte orden; Valdemarerne vilde ikke have valgt Ringsted til deres gravkirke, dersom de havde hørt til den i Andvordeskov af dem selv oprettede orden, og selv om den sidste af dem, tiltrods for at han tilhørte den, havde foretrukket at hvile hos sine forfædre, så vilde man idetmindste have fundet ham iført en ordensdragt; men intet af dette er tilfældet. Vi må altså opgive ad denne vej at finde oprindelsen til det hvide kors i de danske kongers banner; ingen af dem kan antages at have været Johanniternes medbroder og som sådan berettiget til at antage deres mærke.

III.

Vore historikere synes lige fra Hvidtfeldts tid af at have været enige om at antage, at Danebroge var et paveligt St. Peders banner, sendt en eller anden konge til et korstog, således som det ses at have været tilfældet andre steder. Paludan-Müller har især optaget denne hypothes og fremført en række kendsgerninger, som formentlig skulde tale for at dette havde været tilfældet. Men andre betragtninger vil dog nok så meget tale derimod.

For det første mangler vi enhver efterretning derom. Dette kunde synes at være en ringe omstændighed, siden

vi er så tarveligt underrettede om mange forhold i middelalderen; men i dette tilfælde betyder det dog ikke så lidt. Hvilket korstog skulde det have været? Togene til Estland kan vi ikke tænke på, da der er bevaret så mange pavebreve om dem, at det vilde være meget dristigt at forudsætte, at ikke blot et så mærkeligt brev som det, der måtte have ledsaget fanen, skulde være tabt og bleven uregistreret i Rom, men at en sådan kendsgerning heller ikke skulde være antydet i andre buller eller omtalt af den livlandske historieskriver. Paven spillede nemlig, som vi senere vil få at se, en meget betydningsfuld rolle i de estlandske stridigheder, hver begunstigelse fra hans side omtales atter og atter, der er fuld sammenhæng i alt hvad vi véd om disse forhold; meget besynderligt vilde det være, om et sådant led da skulde mangle.

For en ældre tid kunde jo vistnok en og anden omstændighed tale; alt Vilhelm Erobreren fik en viet korsfane fra Rom til at føre mod kong Harald af England, og det vilde ikke være utænkeligt, at Valdemar den store kunde have ført en lignende mod Venderne. Men derimod synes det fuldstændig utænkeligt, at ikke Saxe skulde have omtalt dette, han der fremdrager de mindste omstændigheder ved Vendertogene. Heller ikke var forholdet til pavestolen således, at man let kunde forudsætte en sådan gave; Henrik Løve kæmpede også for korset, Valdemars formænd havde gjort det samme, men denne kamp havde dog så afgjort karakteren af en verdslig fejde, at kun særlige forhold kunde tænkes at bevæge paven til at foretage et så usædvanligt skridt som at sende sin fane til opmuntring eller belønning. Intet af hvad vi kender til tidens historie tyder derpå; Saxe omtaler «Sællændernes mærke» som det, Absalon fører, og «kongens banner»; men han fremhæver det

som en mærkelighed og et hedensk træk, at Venderne tillægger deres Stanitia overnaturlige egenskaber[1]). Indtil Ryøs indtagelse herskede der et spændt forhold til pavestolen; derefter bliver det ved Eskils mellemkomst bedre, Knud Lavard bliver helgen, Ryø lægges under Absalon; det er dette øjeblik, man nærmest måtte ansé for egnet til at bevæge paven til en særlig nådesbevisning; men de opbevarede buller har intet derom.

En anden indvending mod Danebroges henførelse til rækken af St. Peders bannere er dets farver. Som bekendt spillede disse en stor rolle i middelalderens heraldik, idetmindste efterat korstogene havde fremkaldt så mange variationer af det samme mærke. Således lagdes der særlig vægt på korsets farve blandt de forskellige ridderordener; Tempelherrerne havde røde kors, Johanniterne hvide, Marieridderne sorte, Lazarusridderne grønne; Antoniuskorset var blåt. Kongen af Jerusalem førte, som vi har set, et gyldent kors i sit skjold, og dette synes også at have været tilfældet med paven. Således ses det tydeligt paa Bayeuxtæppet at have været et gult kors i hvid grund, som Vilhelm af Normandiet fik tilsendt[2]); Hugo den store fik et banner af Urban II, som kaldes «St. Peders gyldne mærke»; i det flag, som Innocens gav Bulgarernes konge (1204) sås et kors og St. Peders nøgler, således som de endnu føres i pavens våben: gyldne nøgler og den tredobbelte krone i hvid grund. Også i Norden synes man at have havt den

[1]) Saxo, p. 746. 876. 830. Necrol. Lund. har til 2. Non. Aug.: Asmundus et Gotmundus, illustres laici, apud Slavos sub signo sancte crucis occisi sunt (Scr. r. D. III 453); men dette er enten sagt helt i almindelighed om de kristnes kamp mod hedningerne, eller sigter til korstoget til Vendland, i året 1147, da de Danske drog ud «sumptis sacræ perigrinationis insignibus» (Saxo p. 675).

[2]) (Stothard) The Bayeux tapestry, tab. 9. 11. 12.

forestilling, at gyldent kors på hvidt var det helligste mærke; således siges Hellig Olav at have båret det på sit skjold ved Stiklestad [1]).

Vi tror herefter at kunne se bort fra den fortolkning af Danebroges fremkomst, der søger at knytte det til en pavelig gave; sagnet vilde jo endda stå lige uforklaret, da det ikke indeholder det mindste træk, som kunde tyde i denne retning; vi må holde os strængere til de vink, som såvel traditionen som de monumentale holdepunkter giver os.

Der kan da ingen tvivl være om, at vi det længst mulige må holde fast ved ligheden med Johanniternes banner. Disse riddere var de eneste, som bar hvide kors, de satte det tillige i deres flag, hvad der ikke var tilfældet med de andre ordener; Tempelherrernes flag var f. ex. sort og hvidt med en devise, de tyske riddere bar et Mariebilled osv. Medens Johanniternes dragt var sort som Avgustinernes, førte de et rødt banner; medens deres ordenskors var ottespidset, var fanens et sædvanligt latinsk kors, lagt paa den røde dug; denne havde en lang spids flig gående ud fra den øverste halvdel, som en halv split; i det gamle træsnit fra Rhodus's belejring tror man at se Danebroge vaje midt i slotsgården [2]). I året 1259 fik ridderne tilladelse til at bære røde våbenfrakker, tegnede med hvide kors, «således som det står i deres banner», altså uden spidser; som Malteserriddere afbildes de endnu således med de mægtige kors over bryst og skuldre [3]).

---

[1]) Anna Comnena, Alexias, ed. Hoeschelius X 288 (χρυσῆ .... σημαία). Snorre, Hejmskringla, O. H. s. k. 216. 225.

[2]) Obsidio Rhodi hos W. Porter, a history of the knights of Malta. — Da den danske handel på Middelhavet i forrige århundrede tog et så stærkt opsving, blev det nødvendigt at udstede en forordning om, at danske skibe for at kunne skelnes fra Maltesernes, skulde føre kongens navnetræk i korsets midte (25. Marts 1757).

[3]) Alexander IV's bulle hos P. Gauger, Allgem. Gesch. des Ritterordens d. h. Joh. v. Jerusalem, Beilage 3. — W. Porter, Titelbilled. —

Hos os finder vi et betydningsfuldt tilknytningspunkt mellem St. Hansbrødrene og riget i det forhold, hvori hirden (vederlogen) stod til deres huse. Dette forhold er alt oftere bleven fremhævet og det er i høj grad mærkeligt. I den norske hirdlov siges udtrykkeligt, at brødrene skulde give tienden af deres måle til kirken, den deltes mellem bisperne, hirdpræsterne og Johanniterhuset Varna; i dette forsørgedes de udtjente hirdmænd. Vore efterretninger om vederlogens indre organisation er så mangelfulde, at vi ikke kan undres over, at udtrykkelige vidnesbyrd i den henseende mangler hos os, men det ses dog, at de danske St. Hanshuse var spredte ligeligt over hele riget, fra først af et i hvert af landene (Lund, Viborg, Andvordeskov), senere et i hvert stift (undtagen Slesvig, der alt dengang fulgte en afvigende udvikling[1]), svarende til vederlogens fordeling, og der er bleven gjort opmærksom på, at der blandt de få bevarede oldbreve fra Dueholm findes sådanne, som kun kunde have interesse for landets adel[2]).

Men denne forbindelse mellem hirden og «Korsbrødrenes» orden kan ikke have indskrænket sig til en forsørgelse af de gamle eller invaliderne; dengang kampen for korset førtes trindt omkring på de danske farvande, må også deres mærke have været med, hvor det gjaldt. Allerede kort efter sin udvælgelse til biskop sendte Absalon sin provst Saxe til Paris for at formå sin ven Vilhelm til at komme til Danmark; han blev den danske kirkes lærefader i et

[1]) Johannes døberens nonnekloster på Holmen ved Slesvig har nemlig intet med Johanniterne at bestille, det var et Benediktiner kloster. Snarere kunde man fristes til at sætte Gråbrødreklostret i Flensborg i forbindelse med ordenen; det stiftedes af drosten Hans Hvidding og førte som mærke et sølvkors i rødt (Noodt, Beyträge I 622).

[2]) Kinch i Årbøger f. nord. oldk. 1875, 338.

halvt århundrede. Ved samme tid træffer vi hospitalsbrødre hos Absalon i Roskilde, og det ligger nær at antage, at også de har været indkaldte, ligesom det er vist, at de strax efter fik den anselige kongsgård i Andvordeskov til hovedsæde, med huse i Lund og Viborg [1]). Absalon gjorde alt for at bringe hirden på fode igjen, han fik optegnet dens gamle love og han gav den en indflydelse på kongens råd, som hidtil havde været ukendt. Her ligger da også uden al tvivl roden til den senere forbindelse med Korsbrødrene; folk, der følte tilbøjelighed til at aflægge klosterløfte, men tillige bevarede fædrenes krigerske sind, måtte jo frem for alt ønske at kunne forene begge dele, ligesom Absalon og Eskil på én gang var mønstre på fromhed og djærvhed.

En enkelt oldtidslevning synes at sætte det udenfor al tvivl, at der også hos os har været kæmpet under Johanniternes flag, selv om antallet af korsriddere kan have været nok så ubetydeligt. Prioren i Andvordeskov, senere medlem af rigets råd, førte nemlig et skib i sit segl. Dette kan ikke forklares af forholdet til Rhodus, således som prof. Thorsen, der har fremdraget dette som så mange andre vidnesbyrd om St. Hansklostrene her i landet, antager; thi dels forekommer seglet på en tid, da forholdet mellem stormesteren og de danske klostre var fuldstændig ophørt, medens Rhodus først for nylig var taget i besiddelse, dels var det efter ordenslovene enhver priors sag at vælge sit segl, det pålagdes ham kun at indsende aftryk af det til moderhuset, for at man her kunde overbevise sig om til-

[1]) Thorkelin, Diplom. I 257. 330. Brevet henføres her til år 1176, men uden grund; den sag, det omhandler, ordnedes netop i Absalons første år. Saxo p. 578 f. Valdemars jordebog, ved O. Nielsen, s. 47. L. Helveg, Danske Kirkes hist. I 361.

sendte skrivelsers ægthed[1]). Men hvad skulde bevæge den danske prior til at vælge et skib til sit særmærke, hvis ikke det, at hans deltagelse i kampen for korset fandt sted til orlogs?

Det er ikke nødvendigt at tænke sig denne deltagelse af stor udstrækning; lad det kun have været et enkelt skib fra Andvordeskov, ført af prioren, det var dog nok til at lade Johanniternes fane vaje i den danske ledingsflåde og at bringe den i et særligt forhold til den danske hird.

Kan nu dette gradvis have udviklet den til at blive selve hirdens og kongens mærke? Dersom vi ikke havde andet end selve flaget at holde os til, kunde vi fristes til at antage det; men der foreligger en bestemt tradition om dets fremkomst og den tør vi på ingen måde oversé. Men derved vises vi atter ned i tiden, ligesom vi fra Valdemar Atterdag vistes tilbage; fra begge sider synes vi altså netop at henvises til den samme konge og den samme begivenhed, som den, traditionen udpeger: Valdemar den andens Estlandstog. Vi må derfor underkaste dette en nøjagtig prøvelse for at se, om der her skulde skjule sig en mulighed for på en tilfredsstillende måde at forklare Danebroges tilblivelse af Johanniterbanneret.

IV.

Vi har kun to kilder til Estlands historie i det tidsrum, da kong Valdemar greb ind i begivenhedernes gang,

---

[1]) Dueholms diplomatarium, bag på titelbladet. Diplomet, af hvilket det er taget, er fra år 1314. Som vi har set klager de danske Hansbrødre 1320 til paven og ikke til deres stormester, og 1347 skriver denne på en måde, der udelukker ethvert forhold i mands minde. Bestemmelsen om at indsende aftryk af seglet er given af Philibert de Naillac (1396—1421), se Vertot, les chevaliers de St. Jean, IV 171.

nemlig de opbevarede pavebuller og øvrige aktstykker, og den samtidige forfatter Henrik af Letland; de danske årbøger giver ved siden af disse kun enkelte tarvelige oplysninger. Aktstykkerne findes samlede i Bunges Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch, samt tildels i andre diplomatarier; Henriks krønike har været trykt flere gange, bedst i første bind af Scriptores rerum Livonicarum, med kommentar og diplomer; men fornylig er den atter udkommen i den store samling af Pertz (Monumenta h. G. XXIII) og i særtryk[1]), besørget af Vilhelm Arndt efter et håndskrift fra begyndelsen af det 14. århundrede, medens alle de tidligere udgaver var aftryk af interpollerede afskrifter fra det 16. århundrede.

Uden Henriks krønike vilde begivenhederne i Livland og Estland ved overgangen fra hedenskab til kristendom stå næsten aldeles uopklarede for os; man vilde gennem annaler og diplomer kunne følge visse stridigheder mellem magthaverne og lægge mærke til visse epoker i omvendelses og underkuelsesværket, men enkeltheder vilde så godt som helt mangle, og et samlet billed vilde det ikke være muligt at få. Livlandskrøniken har den fordel at være skreven af en samtidig og på begivenhedernes skueplads; Henrik var født i Letland, men oplært til at virke som præst blandt sine hedenske landsmænd, han var vel kendt med de tyske missionærer, der tildels var hans lærere, han gæstede Estland, dengang de Danske udfoldede den største virksomhed; han omtaler sig selv fra året 1208 af, og han ender sin bog ved 1226, da han også synes at have forfattet den.

Ved siden af disse fortrin klæber der imidlertid også

---

[1]) Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex monumentis G. h.: Heinrici chronicon Lyvoniæ. Hannover 1874. 8.

store mangler ved Henriks skrift; alt Herman Hildebrandt har gjort opmærksom derpå i sin fortrinlige monografi: Die Chronik Heinrichs von Letland (1865), og udgiveren Vilhelm Arndt har ment yderligere at burde lægge vægt derpå. Henrik stod skuepladsen for de ydre begivenheder alt for nær til at kunne skaffe sig et klart overblik over dem; hans dannelse ydede ham heller ikke de tilsvarende indre betingelser til at blive historieskriver og han var i høj grad hildet i ensidige og partiske synsmåder; man savner hos ham aldeles blik for de dybere kræfter, som satte de forskellige magter i bevægelse og hvis konflikter han havde til opgave at skildre. Arndt siger om ham: «Han så tingen, men han gennemskuede den ikke; han fortæller os hvad der skete, men dets oprindelse og grunde taler han ikke om. Dertil kommer, at Henrik var præst, at han ikke, såvidt vi véd, opnåede højere grad og derfor måske slet ikke var indviet i bispernes og herrernes hemmelige råd.»

Gælder dette i almindelighed om hele hans krønike, så må vi gå endnu langt videre i vor kritik med hensyn til de danske forhold. Da Henrik skrev, var kong Valdemar og de Danske fordrevne fra Reval og de andre pladser, som de havde erobret fra de vantro; neppe var kongen nemlig falden i fangenskab, før Tyskerne her som hist faldt fra og tilegnede sig hvad han havde vundet i en række glimrende sejre. Siden den lettiske præst altså skrev «på herrernes og sine fællers opfordring» (29, 9), lå det frem for alt i deres interesse at gøre de Danskes fortjeneste så ringe, deres adkomst til landet så tvivlsom som muligt. Dertil kom, at han med sine tyske sympathier stod fjernt fra forståelsen af nordiske forhold og personer, at han ingen anelse havde om de nordiske folks ældgamle forbindelse med hine egne, og ikke kunde fatte, at der overhoved kunde gøres forskellige

synspunkter gældende ved bedømmelsen af det store mellemværende mellem de kristne folk i disse egne. Han kendte aktstykker, som hjemlede ridderne og de tyske biskopper en udstrakt ret over Ester og Liver, men han havde ikke set noget til de buller, som Andreas Sunesøn og kong Valdemar havde modtaget af paven, end sige de ældre breve fra biskop Fulkos tid, da de Danske sendte de første trosbud til hine egne og da man kunde finde en munk fra Estland i et norsk kloster. Da alle de tyske forfattere, som har behandlet vort forhold til Estland, har set sagen fra Henriks stade og altså fældet strænge domme over kong Valdemars holdning, vil det være nødvendigt i hovedtrækkene at gennemgå såvel hans fremstilling som hvad vi ellers véd, for derigennem at få en målestok for forfatterens betydning, hvor talen er om det store tog 1219.

Det var ved året 1159, siger Henrik, at købmænd fra Bremen først fandt vejen til Livland; en snes år senere drog Avgustiner præsten Meinhard fra Segeberg derover med dem, byggede en kirke i Ykeskole (Yxkyl) ved Dvina (Düna) og omvendte mange; han viedes senere til biskop og stilledes under erkebispen af Bremen. Efter ham fulgte i året 1196 biskop Bertholdt og efter hans martyrdød d. 24. Juli 1198 Albert, kanik i Bremen, en mand af fremragende begavelse og stor politisk klogskab, den tyske kolonis egenlige grundlægger og genstand for Henriks særlige beundring. På hans opfordring optog pave Innocens kort efter missionen i Livland blandt kirkens store formål, han tillod korsfarere at opfylde deres løfte ved et års tjeneste mod de indfødte, og han tillod munke af enhver orden, dersom de ellers kunde få deres foresattes samtykke, at gå i den livlandske missions tjeneste. Fra nu af kæmpedes der hvert år, idet altid nye skarer af pilegrimme søgte over havet for i et års krigs-

eventyr at vinde syndernes forladelse, ja der dannedes endog en egen ridderlig orden i det underkastede land, de såkaldte Sværdbrødre. Landet tilhørte Vorfrue, blev der sagt; hendes banner førtes frem fra det nye bispesæde i Riga, og det var ikke Tyskernes agt at stanse, så længe der var en hedning og et uafhængigt folk til; det var den samme kamp, som den, der alt var ført til ende i Holsten, i Meklenburg, i Pomern, i Brandenburg osv., den samme, som endnu skulde vindes på så mange andre stammers bekostning.

Ligesom fordum i Vendland optrådte nu de Danske her med deres uundværlige hjælp og deres fordring på at få del i byttet. De to medbejlere havde aldrig havt let ved at anerkende det berettigede i hinandens fordringer; ligesom efter Saxe Henrik Løve med liden føje vilde have sin del af Pomern, eller efter Helmold det var et overgreb af Valdemar at tage det hele Ryø, således giver Henrik det udseende af, at de Danskes forhold til Estland egenlig helt igennem er forargeligt fra et kirkeligt standpunkt, uberettiget fra et politisk. Han er just ikke nogen fjende af de Danske, han er først og fremmest præst og forstår at sætte pris på en usædvanlig personlighed som Andreas Sunesøn, ligesom han uvilkårlig bøjer sig for den kraft, hvormed kong Valdemar fremmer sin vilje; men han følger det dog alt med mistænksomhed, han tror alle de onde rygter om det danske folk, og han mangler overblik til at kunne vurdere, hvor gennemgribende et vendepunkt det store tog af året 1219 var for disse landes historie; han søger grunden til dette omslag overalt, kun ikke dèr, hvor den var at finde. Da så Tyskerne med storslået utaknemlighed vender hele deres energi mod de bønligt hidkaldte trosfæller og benytter lejligheden, da kongen ved forræderi førtes i et tysk fængsel, til at fraliste dem alle deres besiddelser, finder forfatteren

det ikke blot i sin orden, men ser deri en retfærdig straf, fordi disse folk ikke havde de samme skikke og brugte den samme fremfærd som han og hans beskyttere.

Sin fulde forklaring får Henriks fremstilling dog først, når man sammenligner den livlandske rimkrønike fra århundredets slutning. Skønt denne nemlig er forfattet i selve den daværende danske borg Reval, af en mand, der står i det venligste forhold til de Danske, så omtaler den end ikke med et ord kong Valdemars deltagelse i landets erobring; for ham begynder den danske medejendomsret først med generhvervelsen 1238, og skønt han ikke dertil knytter nogen ond omtale, så står det dog som aldeles uforklaret, hvad de Danske har at bestille derovre, hvorfor de kommer så sent, og hvorledes det kan være, at der overhoved indrømmes dem en plads. Vi kan vistnok heraf slutte, at mindet om den ældre deltagelse i kampene enten var uddød blandt Tyskerne, eller var dem så forhadt, at det ikke egnede sig til at indflettes i en tysk rimkrønike[1]).

Vil vi derimod ad andre veje undersøge vore forfædres forhold til disse egne, så møder der os træk af et ganske andet billed. Således tager det sig dog ret besynderligt ud, når midt i Tyskernes tid småøerne i Dyna kaldes for holme; en af deres stærkeste borge, med kirke og by, kaldes Holme (at hólmi), der findes en Rigeholm (ved Riga), en Stenholm og en Langholm[2]). Ligeså kaldes forbjergene omkring Kurlands kyst for nes (f. ex. «Domesnes» ved «Domessund»);

[1]) Scr. r. Liv. I 491: Ditlebs v. Alnpeke Livländische Reimchronik (s. 493, 504 f.). Ved beskrivelsen af «Revele, das gute land» siges dog (v. 6720—24):

— vnd ist hie vor mit manchen here von denemarken uber riten. Der selbe konic hat es erstritten, das es der konige eigen ist und hat gewesen lange vrist.

[2]) Bunge, I nr. 27. 168. 197. 265. 198. 336.

Estlands bratte kyst kaldes «Klint» og den ældste borg i denne egn har det rent nordiske navn Lindanese; kysten overfor Dagø hedder Vik og Estlands bedste havn Rogevik osv.[1]).

Hertil svarer vore gamle efterretninger om Nordboernes forhold til egnene i Østerleden; allerede i Ansgars tid siges de Svenske «fordum» at have behersket Kurerne, og de danske folkesagn hos Saxe vidner om en jevnlig forbindelse mellem landene. Henrik af Letland har en fortælling fra Meinhards tid, der viser, hvorhen Livernes handelsvej gik; da han engang vilde opgive missionen og alt var rejst afsted, men atter kom tilbage, spurgte indbyggerne i Holme ham spottende om, hvor dyrt «salt og vadmel» var på Gulland[2])? Disse forbindelser kunde da vel nok veje op mod Bremernes fra år 1159!

Men også i missionsgerningen var Nordboerne gået forud for Tyskerne. Allerede ved Ryøs erobring var en fransk biskop Fulko af Troyes tilstede i Eskils følge, hvis indvielse gjaldt Estland; først 20 år senere fik Meinhard indvielsen. Allerede dengang kunde paven henvende sig til erkebispen i Throndhjem med opfordring til at medgive Fulko en estlandsk munk, der fandtes i et norsk kloster, for at gå ham tilhånde ved sine landsmænds omvendelse[3]).

I året 1206 kom erkebiskop Andreas til Riga og op-

---

[1]) I. G. Kohl, Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen I 85: die meisten Vorgebirge werden hier Näs genannt. 276. J. C. Stuckenberg, Hydrographie d. russ. Reichs. I 39 ff.

[2]) Henrik I, 11: quo pretio sal aut watmal in Gothlandia comparetur? Udgiveren forklarer vadmal som livlandsk og lettisk!

[3]) Efterretningerne om Fulko er ikke samlede. Se Liljegrens diplomatarium. Tiden for hans mission fremgår af en bulle fra 1232, i hvilken der omtales et brev af ham fra 1169 (Kirkehist. samlinger V 78 f. sml. Thorkelin I 251 f. og Regesta dipl. D. nr. 259—60). De nyere tyske forfattere kender ham slet ikke.

holdt sig der vinteren over. Henrik véd ikke andet at fortælle derom end at han holdt ypperlige theologiske forelæsninger; men af en pavebulle ser vi, at han var bemyndiget til at oprette et bispesæde, til altså at forny Fulkos mission. Kong Knud VI havde imidlertid 1197 gjort et tog til Estland med en betydelig hærstyrke[1]). Nogle år efter fik kong Valdemar pavens velsignelse til et korstog, og han drog ud for at underkaste sig en del af Preussen og Samland (1210). Atter et par år efter udnævntes Andreas til pavens legat til hedningernes omvendelse (12. April 1212), og det overdroges til ham at ordne forholdet mellem de forskellige partier i Livland, ligesom han bemyndigedes til at indsætte biskopper, hvor og når han fandt for godt (11. Okt. 1213[2])). Alt dette var gået forud for det store korstog.

Endelig i året 1218 var sagerne komne på et punkt, hvor den tyske koloni truedes med fuldstændig undergang og biskop Albert derfor besluttede sig til den tunge gang til Danmark; han bad kong Valdemar om hjælp, da det ellers vilde være ude med ham; til vederlag tilbød han hele Estland, både det omvendte og det ikke omvendte. Albert traf kongen i en glimrende forsamling i Slesvig; den unge Valdemar blev kronet, og alt hvad det mægtige rige havde af lensmænd og stormænd var samlet omkring kongen og erkebiskoppen. Alberts bøn fandt villige øren, og der afgik strax udsendinge til paven for at bede om hans samtykke og velsignelse; d. 9. Okt. udstedte Honorius III sin

---

1) Scr. r. Dan. I. 243. III. 261. Liljegren, Sv. dipl. I 124.

2) Bunge III nr. 15 a. R. Hausmann, Das Ringen der Deutschen und Dänen um den Besitz Esthlands bis 1227 (1870) s. 4. Bunge I nr. 29.

bulle, hvorved alle de lande, det måtte lykkes Valdemar at underkaste sig, knyttedes til hans rige [1]).

De danske årbøger beretter enstemmig, at kongen i sommeren 1219 drog til Estland med en flåde på 1500 skibe; det var et almindeligt udbud af hele ledingen, men desuden åbenbart forøget med mange andre skibe, stormænds og biskoppers, måske også andre Nordboers; en usædvanlig begéjstring synes at have grebet alle, intet nordisk korstog lignede på langt nær dette [2]). Henrik af Letland fortæller nærmere om tildragelserne på dette tog, som de blev bekendte blandt Tyskerne. Kong Valdemar, siger han, lagde til ved Lindanese, en gammel borg ved en smuk men farlig bugt under Estlands »Klint«; den blev sløjfet og opførelsen af en ny påbegyndt. De nærmeste stammer, Revelerne og Harjerne samlede en stor hær og sendte deres høvdinger til kongen med fredstilbud; han troede deres ord, skjønt det ikke var ment; sendebudene gav han gaver og hans biskopper døbte dem. I følge med kongen var blandt andre hans lensmand Vitslav fra Rye, erkebiskop Andreas og de tre biskopper: kansleren Nils fra Slesvig, Ebbe fra Århus og Theoderik, der var indviet til Estland [3]).

Tre dage efter kom imidlertid høvdingerne tilbage med

---

[1]) Henrik 22, 1. Bunge III nr. 41 a. Sml. Henrik 23, 10. 24, 2. Bunge I nr. 84. At der overhoved er givet V. løfter fra Alberts side søger man senere at fragå. Selv tyske forfattere har dog indrømmet det sandsynlige deri. Herm. Hildebrandt, anf. skr. 108 ff. R. Hausmann, a. skr. s. 14 ff. 26. Usinger, Deutsch-dän. Gesch. s. 197 ff.

[2]) Scr. rer. Dan. III 265: edicta est expedicio super paganos ad Estoniam. I 166. 244.

[3]) Henrik 23, 2. Det hedder her: Nicolaus episcopus et tercius ep. cancellarius regis. Men netop dengang var Nils af Slesvig kansler (Steenstrup, Studier, s. 43) og Henrik har da vel misforstået dette; den tredje biskop synes at have været ham fra Århus.

deres hær, og om aftenen efter nadveren overfaldt de lejren fra flere sider på én gang. Nogle stormede strax hen imod det telt, hvori biskop Theoderik lå, i den tro at det var kong Valdemars, og dræbte ham på stedet; andre vendte sig andensteds hen, mange blev huggede ned. Da vendte Vitslav, der med sine Vender stod i dalføret fra klinten ned til stranden, sig imod hedningerne og slog dem på flugt; andre Ester, som var under fremrykning, stansede ved synet af denne hjælp, de Danske begyndte at samle sig, kongen kom tilstede med sit mandskab, deriblandt også en del Tyskere, og efter en almindelig blodig kamp blev Esterne slåede på flugt og over tusinde dræbte. Kongen og bisperne takkede gud for sejren; Valdemar lod sin kapellan Viscelin indvie til Theoderiks efterfølger og drog hjem igen efter at have fuldført borgens opførelse; biskopperne derimod med deres mandskab blev i landet og fuldendte dettes underkastelse under kronen og korset.

Der kan vel ingen tvivl være om, at Henrik vilde have havt en del mere at fortælle om dette tog, dersom han havde betragtet de Danske med lidt venligere øjne; thi at kong Valdemar skulde have ført en så uhyre flåde over Østersøen blot for at se på opførelsen af en borg og en kirke, kan dog vel ikke forudsættes; dertil var han for gammel en krigshelt og for klog en konge. Henrik omtaler heller slet ikke toget det følgende år, skønt det vel heller neppe var uden betydning. Vi kan derfor ikke gå ud fra, at hans opfattelse af kampen ved Lindanese er synderlig uhildet eller at han i det hele er godt underrettet; rimeligvis kendte han kun kampen af en af de Tyskeres fortælling, der havde været med og tillagde sig en del af æren for det lykkelige udfald. Den sande situation skinner imidlertid igennem Henriks fortælling. Det er åbenbart, at hverken

kongen eller hærens hovedstyrke fra først af var tilstede på kamppladsen eller i lejren, ligesom det jo for enhver, der kender noget til søvæsen, vil være indlysende, at hæren ikke kan være gået i land i sin helhed; kun en mindre styrke, bestemt til at opbygge borgen og kirken, har ligget i lejr og stået under den stedkendte Theoderik, Venderne har ligget i dalføret som en slags reserve, og kongen selv og ledingshærens hovedmasse har ligget ombord, måske i samlet flåde ved Lindanese, måske endog spredt langs kysten, eller delt og ifærd med angreb på andre punkter. Esternes angreb gælder altså kun borgen, som de vil ødelægge, og lejren, som de vil hærge; de håber tillige at træffe kongen og få lejlighed til at dræbe ham. Det første angreb lykkes, men så falder Venderne dem i flanken og kort efter kommer kongen tilstede med sine hærmænd og giver sagerne en anden gang [1]).

V.

Henrik af Letland véd ikke af, at der i denne kamp på Lindanese var forbeholdt Danebroge en særlig rolle; han nævner intet flag, for ham er kun ét flag helligt, nemlig Vorfrue fra Riga. Men efter hvad vi har set, udelukker dette jo ingenlunde, at der dog kan være sket noget i hint slag, som gav anledning til Danebrogssagnet; forfatteren er altfor summarisk i sin fortælling om de Danske, til at vi af hans tavshed kan slutte, at ikke der er foregået noget, som han enten ikke har kendt eller ikke har tillagt nogen betydning.

Tvertimod, hvad Henrik fortæller, egner sig i høj grad

[1]) Henrik siger: et convenerunt omnes Dani simul cum rege, et Theutonici quidam, qui erant cum eis, et occurerunt Estonibus, dimicantes fortiter cum eis.

til at vække vor opmærksomhed i så henseende; hans historiske fortælling stemmer i et væsenligt træk med den danske tradition, det at slaget stod meget misligt, før hint jertegn viste sig. Desuden har forfatteren opbevaret et særligt træk, som er af stor betydning. Hedningerne, siger han, stormede hen imod biskop Theoderiks telt i den tro at det var kongens. Hvorfor troede de, at kongen lå her? mon biskoppens bod var større og pynteligere end de andre? Nej, i lejren kendes høvdingens plads af banneret, som vajer foran den; vi er utvivlsomt af fortællingen berettigede til at drage den slutning, at det var hovedbanneret, Esterne opsøgte og troede at finde foran biskoppens telt. Denne omstændighed synes lettest at forklare sagnets oprindelse om den himmelfaldne fane, idet kampen kom til at dreje sig om hovedbanneret, som Esterne havde bemægtiget sig og som det lykkedes atter at fravriste dem; var denne fane Danebroge, så synes intet naturligere, end at den for fremtiden blev den danske hirds helligdom, at den opbevaredes som et klenodje og i tidens løb blev altid mere berømt; thi korstogets hele romantik måtte jo knyttes til dens mærke.

For at give denne hypothes, — thi hvorfra skulde vi vel i denne sag få vished? — det nødvendige grundlag, vil det altså være vor opgave at eftervise en sandsynlig forbindelse mellem biskop Theoderik og Johanniternes korsbanner.

En uhildet betragtning af de kendsgerninger, Henrik fortæller, gør det utvivlsomt, at Theoderik var den betydeligste personlighed af alle dem, der trådte i forhold til missionen i Østersølandene; at han alligevel stilles fuldkommen i skygge for den fornemme Albert, at de senere håndskrifter endog er forfalskede i den retning, og at den

nyere tyske historieskrivning også i dette punkt gør fælles sag mod alt hvad der stod i forbindelse med Danmark, nøder os til at sammenstille alt hvad der vides om ham både af Henrik og andre kilder.

Theoderik hørte til de første kristne, som Henrik véd af er komne til Livland; han var Cistercienser munk og kaldes Meinhards ledsager; men hvorfra han var kommen, om han måske endog var dansk, siges ingen steder. Han boede inde i landet, i Thorejd ved floden «Aa», og dannede her en menighed på egen hånd. Engang besluttede Liverne at ofre ham til guderne, fordi hans marker stod i frodig grøde, medens de andres led af regnskyl og oversvømmelser; der holdtes til den ende et folkemøde, på hvilket guderne selv skulde rådspørges om hans straf. Et spyd blev lagt foran spådomshesten og man ventede på, at den skulde træde til for at gå over det; det vilde da komme an på, hvilken fod den løftede først. Medens Theoderik bad til gud, løftede hesten den fod, som betød liv. Spåmanden sagde, at han kunde se de kristnes gud sidde på dens ryg og styre dens trin, man skulde tørre ryggen af og derved fjerne ham. Det skete, men hesten trådte anden gang ligesom den første og Theoderik var frelst.

En anden gang var han kommen til Esterne; men uheldigvis indtraf der netop samtidig en solformørkelse, som hedningerne tilskrev ham; de sagde, at han havde ædt solen; med nød og neppe undgik han døden. Da der tilføjes, at denne formørkelse fandt sted en St. Hansdag, har vi derved et middel til at bestemme tiden; det var i året 1191.

Ved denne tid havde han alt gjort sin første rejse til Rom. Det var biskop Meinhard, som opfordrede ham til at gå til paven for at forestille ham den livlandske menig-

heds betrængte stilling. Han forlod landet til hest, da man ikke vilde lade ham slippe bort til søs; han klædte sig nemlig i præstedragt, tog den hellige bog og et kar med viet vand og drog afsted under påskud af at han skulde besøge en syg. Dette viser tilfulde, at man i hele landet var fortrolig med de kristnes måde at dyrke gud på. Theoderik udvirkede hos Klemens III (1187—91) en bulle, den første, som var rettet til en biskop i Livland, hvorved det tillodes alle de klerke, som havde lyst dertil og kunde få deres foresattes samtykke, at gå til det hedenske land som missionærer [1]).

Theoderiks betydning blev altid større; medens biskop Albert ikke gør indtryk af stort andet end en god politiker og en mand af indflydelse i det nordlige Tyskland, — og som sådan fik han afgørende betydning for den *tyske* koloni, — så er den beskedne Cistercienser munk den, der bærer det tunge arbejde både i selve landet og overfor pavestolen; fra ringe stand hæver han sig derfor også til abbed og biskop, stedse rig på ideer, den eneste, som nogenlunde kan holde modsætningerne sammen, mægle og forsone, skaffe altid nye hjælpekilder tilveje.

Først to år efter sin indvielse kom Albert i året 1200 til Livland, for igen samme år at drage tilbage, skræmmet af de indfødtes vildskab. Theoderik blev anden gang sendt til pavestolen og opnåede en bulle af Innocens (15. April 1201), hvorved alle kristne i Vestfalen og Saxland opfordredes til at drage til Livland; ethvert korstogsløfte skulde

---

[1]) Bunge, III 10 a efter Mansi XXII 566. De tyske forfattere har oversét denne bulle og sammenblander den med den følgende (endog V. Arndt i anm. til Henrik I, 12. 2, 3). Også Henrik og Arnold af Lybek (V, 30) går ud fra, at Coelestin er den første pave, som giver kirken i Livland privilegier.

kunne opfyldes ved et sådant tog[1]. Dette var en overordenlig vinding for den nye kirke.

To år efter træffer vi atter Theoderik i Rom; han førte med sig en indfødt høvding fra Thorejd. Innocens modtog dem med stor venlighed og forærede høvdingen en gave af 100 gylden, til biskop Albert sendte han derimod en bibel, skreven med pave Gregors egen hånd. De kom tilbage til Riga i September 1204[2].

Næste år kom Albert til Livland med en stor korshær; han førte ligeledes en del munke med sig, som han havde udtaget i forskjellige klostre efter en pavelig bemyndigelse, som Theoderik havde forskaffet ham. Da flåden ankom til Dynamynde, bestemte han strax her at grundlægge et kloster; det kaldtes senere i reglen St. Nikolaj bjerg, Theoderik blev dets første abbed[3].

Men medens den energiske munk således repræsenterede bispedømmet overfor paven og for en stor del ikke mindre overfor menigheden i Livland, når Albert opholdt sig i sit hjem, udfoldede han endnu en anden virksomhed, der fik den største betydning for fremtiden. Henrik fortæller herom følgende: «På samme tid indstiftede samme forsynlige broder Theoderik, af frygt for ikke at kunne modstå Livernes troløshed og hedningernes mængde, samt for at forøge de troendes antal og bevare kirken blandt folkene, nogle brødre af guds ridderskab, som pave Innocens

---

[1] Bunge I. nr. 12 (her henføres bullen til 5. Okt. 1199, sml. Arndt til Henrik 3, 5; men efter senere oplysning findes originalen i Stokholm med ovennævnte datum. Bunge III. 2).

[2] Henrik 7, 5. 8, 2. 3.

[3] Henrik 6, 5. 9, 7. På det første sted foregribes begivenheden og det er altså en fejl, når de tyske forfattere henfører klosterets oprettelse til 1202 istedenfor 1205: i mellemtiden kaldes Theoderik endnu frater, sidenefter stadig abbas.

gav Tempelriddernes regel og et mærke at bære på deres dragt, nemlig sværd og kors, og bød at være deres biskop underdanige» [1]).

Den tid, der her er tale om, lader sig ikke med sikkerhed opgive, men er vistnok biskop Alberts første år. I et pavebrev af 12. Oktb. 1204 omtales ridderne som en alt bestående orden. Til at fremme omvendelsesværket, siger Innocens, har biskoppen tre ordener af klosterfolk (tres religiosorum ordines), nemlig Cisterciensér munke, regulære kaniker (Avgustinere ved bispekirken) — og disse to kæmper med åndelige våben, — «og trobundne lægfolk, der i Tempelriddernes dragt mandigt og mægtigt står imod barbarerne, som truer den kristne tros unge plantning» [2]).

Det viste sig snart, at det var en god og frugtbar idé, Theoderik her havde undfanget, thi få år efter voxede ridderskabet således i betydning, at dets navn snart var kendt over alle nabolandene, og alt i året 1210 kunde det hos paven opnå at få tillagt ordenen den ene tredjedel af Livland som len af bispestolen; mesteren, tilføjes der, skulde som landsherre være biskoppens håndgangne mand, men ordenen som sådan var aldeles uafhængig af ham. Af denne bulle ses da, at Henriks fremstilling også på dette punkt er unøjagtig eller rettere forvansker det sande forhold; han

---

[1]) Henrik 6, 6: Eodem tempore previdens idem frater Theodericus perfidiam Lyvonum et multitudini paganorum non posse resistere metuens .... fratres quosdam milicie Christi instituit, quibus domnus papa Innocencius regulam Templariorum commisit et signum in veste ferendum dedit, scilicet gladium et crucem, et sub obedientia sui episcopi esse mandavit. — Den tidligere text var på dette sted forvansket, således at æren for ordenens indstiftelse deltes mellem biskop Albert og Theoderik (e. t. providens dominus episcopus Albertus cum Abbate, fratre Th. perfidiam Livonum ..... metuens, ... fratres .. militie instituit etc.).

[2]) Bunge I nr. 14. Udstedelsesdagen hos Jaffé, regesta pontificum.

skrev nemlig ud af biskoppens tankegang og fremstillede de fordringer, denne gjorde, som hvilende på historiske kendsgerninger; ordenens formentlige afhængighed af bispestolen var nemlig et stadigt tvistens emne mellem de tvende stormænd [1]).

I denne bulle kommer Innocens iøvrigt atter tilbage til ordenens dragt og mærke, der på den tid spillede en så stor rolle og som tidligere havde ført til de sørgeligste stridigheder mellem Tempel- og Marie-ridderne. «De bærer, siger paven, et afvigende mærke på deres dragt, idet de iøvrigt følger Tempelriddernes regel, for at vise, at de i ingen henseende er afhængige af dem». Omtrent samtidig med denne bulle er Arnold af Lybeks krønike skreven og her omtales ordenen første gang af en historisk forfatter. Efter at have omtalt biskop Alberts virksomhed og kirkens indretning i Livland, fortsætter han nemlig således: «Mange har også lovet afholdenhed og i ønsket om kun at tjene gud efter Tempelriddernes vis givet afkald på alt og givet sig ind i guds ridderskab; de bærer deres standsmærke paa klæderne i form af det sværd, hvormed de kæmper for gud [2]).» Disse «gudsridderes» mærke var som bekendt dengang et rødt sværd ved siden af Tempelriddernes røde kors på den hvide dragt, deraf kaldtes de Sværdbrødre; mærkerne blev senere, efter foreningen med de tyske riddere, sorte.

---

[1]) Bunge I nr. 16. 17.

[2]) Arnold V, 30: Multi etiam continentias voventes et soli deo militare cupientes, forma quadam Templariorum omnibus renunciantes, Christi militiæ se reddiderunt et professionis suæ signum in forma gladii, quo pro deo certabant, in suis vestibus preferebant. At «militia Christi» her med rette gengives som «guds ridderskab» ses af det følgende: — fratres qui Dei milites dicuntur; i alle tyske kilder bruges kun denne betegnelse; sml. guds moder, guds død o. l.

Vi forbigår Theoderiks virksomhed i de nærmest følgende år; som abbed for landets eneste kloster indtog han fremdeles en overordenlig vigtig plads mellem de forskellige, indbyrdes skinsyge magter. I året 1211 kom Albert til Riga med tre andre biskopper (af Ratzeburg, Paderborn og Verden) og viede i forening med dem Theoderik til biskop i Estland; ud på efteråret drog han tilbage for at hente nye skarer af pilegrimme, Theoderik blev i Riga for at varetage hans embed.

Striden mellem biskop og riddere blev imidlertid altid voldsommere. I året 1210 havde ordensmesteren tilligemed biskoppen været i Rom og her fået en pavelig dom på, at de skulde dele landet, således at ordenen fik den ene tredjedel som len af biskoppen. Den deling, som foretoges i henhold hertil og stadfæstedes af kejser Otto (d. 27. Januar 1212), tilfredsstillede imidlertid ingen af parterne og ridderne sendte en broder til Rom for at udbede sig en særlig biskop for deres land. Dette afslog Innocens aldeles (25. Januar 1212), men da klagerne fortsattes, gik han en anden vej end man vistnok fra nogen af siderne havde antaget, idet han d. 12. April 1212 udnævnte Andreas Sunesøn til sin fuldmægtige legat for omvendelsen af de østlige lande [1]).

Alt dette véd Henrik intet om; han véd heller ikke, at det i det følgende år kom til en højst betænkelig krisis for Albert, idet paven endog truede ham med band og afsættelse, dersom han ikke viste ordenen retfærdighed; der er udstedt en række buller til erkebiskop, dekan og provst i Lund, til abbed, prior og custos i Dynamynde, til abbeden på Gulland med provsterne på Nør- og Sønderlandet, om at

---

[1]) Bunge I nr. 18. 19. (sml. Hildebrand, a. skr. Excurs III).

lægge sig imellem, tage sig af riddernes klager og undersøge biskoppernes fremfærd mod de nysomvendte. Det pålægges Andreas at indsætte en biskop i de dele af Estland, som alt var omvendte (Sakela og Hugenhus[1]).

Et par uger efter denne afgørelse (10. og 11. Oktober 1213) synes der at være sket et omslag i pavens holdning; i en bulle af 30. Oktober anbefaler han de troende i Saxland at støtte biskoppen af Estland (Theoderik); samme dag anbefaler han ham til de forskellige tyske biskopper, og det tillades ham, ligesom forhen Albert, af hvert kloster at udtage en munk til missionen. Dagen derpå stadfæster Innocens formelt Theoderiks indvielse, der er foretagen af de fire biskopper, og i en anden bulle opfordres ridderne til at understøtte hans foretagender istedenfor at modarbejde dem; i denne sidste nævnes meget betegnende kun de tre tyske bisper som dem, der har indviet ham, Albert forbigås. Endelig føjede Innocens d. 2. November hertil en fritagelse fra ethvert forhold af afhængighed overfor enhver som helst erkebiskop[2]).

Man har været lige ved at forkaste nogle af disse buller som falske, da de formentlig skulde være indbyrdes uforenelige, men man nøjes nu dog med at antage, at paven har været aldeles ukendt med de stedlige forhold og derfor har kunnet tildele Theoderik den kirkeprovins, som han lige i forvejen havde overladt til Andreas at drage omsorg for. Men vi ledes dog på et andet spor ved den efterretning, at Theoderik d. 25. Avgust har været i bispedømmet Køln og her har foretaget en indvielse af et alter; det må uden al tvivl have været på vejen til Rom[3]).

---

[1]) Bunge, I nr. 27—31.
[2]) Bunge, I nr. 32—37.
[3]) Schaten, Annales Paderbornenses I 963.

Theoderiks ankomst her må da være falden mellem udstedelsen af de afvigende buller, og den omstændighed, at de sidste alle taler til gunst for ham, stadfæster dette fuldstændig. Men modsigelsen forudsætter endnu noget andet og mere. Innocens vilde dog vist have betænkt sig på at underkende sin nylig udstedte bulle til Andreas, hvorved denne bemyndigedes til at indvie en biskop i Estland, hvis ikke han havde havt sikkerhed for, at erkebiskoppens valg netop vilde træffe Theoderik, der alt var viet; med andre ord, denne må have medbragt en anbefaling fra Andreas, i henhold til hvilken paven har anerkendt hans vielse.

Dette forudsætter da allerede ved denne tid et personligt forhold mellem Theoderik og Andreas, der både er såre forklarligt og på det bestemteste stadfæstes af hvad der senere skete. Alligevel vendte han tilbage til sit kloster og sin tidligere virksomhed; i året 1215 deltog han i det store koncil i Lateranet, og den 27. April 1216 træffer vi ham atter i Køln, hvor han indvier St. Pantaleons kirke. Efter hjemkomsten deltager han i to forskellige delinger af Estland: Albert, ridderne og han selv fik ved den sidste hver en tredjedel.[1]).

Men heller ikke denne aftale blev holdt, og nu synes Theoderik for bestandig at have sluttet sig til Andreas og den danske konge; Henrik har kun usikre efterretninger om ham fra den følgende tid. Vi fejler heller neppe ved at antage, at det var ham, som udvirkede bullen af 9. Oktober 1218, der lagde alle de lande, Valdemar kunde vinde, under den danske kirke; den stred jo mod hans privilegium af 2. Nov. 1213 og krævede uden tvivl hans udtrykkelige afkald på den lovede uafhængige stilling; han måtte selv-

[1]) Annales Colonienses maximi, Pertz XVII. Henrik 19, 5—7. 20, 2. 4.

følgelig foretrække et virkeligt bispedømme i afhængighed af erkebispedømmet i Lund for et indbildt, om end uafhængigt.

Det var ikke første gang at kong Valdemar udbød leding for at undertvinge Esterne og de andre folk ved Østersøens bredder, men aldrig havde han samlet en flåde som den, der nu flokkedes om hans banner. Skulde det være for dristigt at antage, at den geniale biskop Theoderik ved denne lejlighed har prædiket korset med et eftertryk, som hverken kongen eller hans biskopper forhen havde mægtet? Vi har set, hvor uudtømmelig på råd han var, hvorledes han forstod at samle alle om en fælles sag, at finde former til at give de mest modsatte personligheders begejstring samme retning. Her er det da at hypothesen om Danebroges oprindelse af Johanniterflaget finder sin naturlige plads. Med meget held havde biskoppen i Livland samlet ridderne om Tempelherrernes røde kors, han havde knyttet dem sammen til et ubrødeligt samlag, han havde draget folk til landet, som ellers aldrig vilde være kommen der, han havde derved givet hele kampen et skær af romantik, som havde og har en så vidtgående betydning i enhver krig. Skulde noget lignende ske i Danmark, da måtte selvfølgelig et andet mærke bruges, og hvad lå da nærmere end St. Hansbrødrenes korsbanner, der alt var kendt over hele landet, der alt havde været udfoldet i kampen mod Venderne og prydede det hus, som hirden anså for det værdigste sted til at ende sine dage i. Vilde det ikke mægtigt bidrage til at opildne den højbårne ungdom i Danmark, når der stilledes den i udsigt at få oprettet en sådan orden af riddere i Estland, hvis opgave skulde være en uafbrudt kamp mod de vantro og hvis broderskab skulde knytte sit navn til uforgængelige bedrifter og vinde herredømmet over vide strækninger!

Således vilde man formentlig kunne forklare, at det hvide korsflag fandtes foran biskoppens telt i det nysvundne land, det var jo bestemt til at herske fra denne borg og beskytte den kirke, som dèr skulde grundlægges; derfor kunde også kampen om det blive slagets midpunkt og den forestilling blive almindelig, at der fra det var udgået en overnaturlig kraft; derfor kunde det for fremtiden blive hirdens helligdom[1]) og i tidens løb kongernes mærke: Danebroge.

Den indvending ligger nær, at kilderne intet somhelst holdepunkt giver i så henseende. For Henriks vedkommende betyder dette ikke meget, men heller ikke de magre danske årbøger kunde ventes at indeholde noget derom. Det lå jo nemlig i forholdenes udvikling, at planen ikke kom til udførelse. Theoderik fandt sin død i kampen, og det er *en* erfaring, som talrige korstog har stadfæstet, at begejstringen havde ondt ved at holde sig i længden. De erfaringer, kong Valdemar gjorde i Estland med hensyn til riddernes evindelige stridigheder med biskopperne, kunde heller ikke opmuntre ham til at fastholde planen om at overlade eller dele de vundne fordele med en dansk ridderorden; der var grund nok til idetmindste at udsætte planens gennemførelse, — og imidlertid faldt han i fangenskab og landet gik tabt.

Des uforklarligere blev senere fanens oprindelse og betydning. Man mindedes dens rolle i det blodige slag ved

1) Dette særlige forhold til hirden, som alt i det foregående er fremhævet, spores muligvis endnu i Valdemars sigil »til Danelog (tyl Danælough)» d. e. til brug i retterthingssager. I kong Abels kæmrér Tyge Pust's sigil ses over hans våben et lille Danebrogsmærke (omskrift: S. dom. T. camerarii regis Dacie). Thorkelins diplom. tab. IX.

Lindanese, men det blev snart gådefuldt, hvorfor den danske hær havde stridt under dette mærke, der var så forskelligt fra kongebanneret, løverne og hjerterne. Så sagde man, at det var kommen ned fra himlen midt i slagets trængsel.

Henrik af Letland har opbevaret et træk, der synes at tyde på, at korset i virkeligheden var de Danskes mærke i Estland. De udsendte deres præster, siger han, til byerne for at døbe og underkaste sig dem. Disse kunde dog ikke overkomme alle og udsendte derfor atter deres tjenere og lægmænd, for at de overalt kunde stænke befolkningen med det viede vand og oprejse store kors af træ i hver by, og således tage hele landet i besiddelse, Danekongen til hånde [1]). Overalt hvor derimod Tyskerne trængte frem, rejste de Vorfrues billed til tegn på deres højhed. — Muligt var det jo, at også andre træk, når først opmærksomheden er henvendt derpå, yderligere kunde stadfæste den her fremsatte opfattelse.

---

[1]) Henrik 24, 2: Qui (Dani) baptizantes .... cruces magnas ligneas in omnibus villis fieri præcipientes .... et hoc modo totam terram ad manus regis Danorum preoccupare studebant. R. Usinger gengiver det ved »ein grosses weisses Kreuz« (Deutsch-dän. Gesch. s. 201).

Udenrigsministeren Grev Knuths Fremstilling af Danmarks Underhandlinger 1848 indtil Vaabenstilstanden i Malmø.

Meddelt af **C. Paludan-Müller.***)

I.

Underhandlinger før Krigen og under Storbritanniens Mægling alene.

Hvis det under vanskelige og forviklede Forhold for enhver Regering er et møisomt Hverv at værne om sit Fædrelands Rettigheder, saa gjælder dette dog fornemlig i de mindre Lande,

*) Efterat Rigsforsamlingen var aabnet paa Christiansborg Slot d. 23. October 1848, holdtes Løverdag d. 4. og Mandag d. 6. November Møder for lukkede Døre, hvori det daværende Ministerium gjorde Forsamlingen Rede for Underhandlinger og Krigsførelse siden den 24. Marts. Navnlig oplæste Grev Knuth en Fremstilling af de Forhandlinger med fremmede Magter, der førte til Vaabenstilstanden af 26. August. Martsministeriet fratraadte den 15. November; da tillod Grev Knuth ovennævnte Meddeler efter Anmodning at tage en Afskrift af denne Fremstilling, dengang selvfølgelig kun til eget Brug; men da den nu efter 28 Aars Forløb, og efter Alt hvad der i Mellemtiden er sket, ikkun har Betydning som et historisk Aktstykke, tager Meddeleren ikke i Betænkning at offentliggjøre den. Som Bilag meddeltes der Forsamlingen tillige en betydelig Mængde diplomatiske Papirer, af hvilke et Udvalg tryktes som Manuskript under Titel af «Brevskaber om de

der ei som Magter af første Rang ene kunne stole paa egen Kraft og egne Hjælpekilder, men som idelig ere henviste til fremmed Bistand eller iallfald nødte til at tage stadigt Hensyn til fremmede Ønsker og Fordringer. Den dristige Politik, som i vanskelige Tider undertiden er de mægtige Staters Redning, er i Regelen de mindre Nationers Ruin. Sverrigs Historie afgiver i denne Henseende de lærerigste Beviser. Besindighed og Seighed har til sine Tider reddet Magter af anden og tredie Rang fra Undergang. Nederlandene ere os et mærkeligt Exempel i denne Retning.

Europa var i en almindelig Revolutionstilstand og det gamle Tydskland i en Opløsningstilstand, da det slesvigholstenske Oprør brød løs. Intet vilde have været lettere for den danske Regering og Folk, hvilket i Gjerningen ogsaa snart viste sig, end med egne Kræfter at dæmpe denne Insurrection, der med Rette kan siges at være udgaaet fra et ærgjerrigt og forræderisk Oligarki, hvis dette ei havde fundet Bistand hos en vildledet og selv af Revolutionens Dunster bedøvet Fyrste.

Vel havde det oprørske Parti endnu ei erholdt Tilsagn om nogen effektiv Hjælp fra nogen fremmed Magt; men det manglede ei paa sympathetiske Yttringer hist og her i Tydskland og dengang ogsaa i Frankrig. Hele den tydske periodiske Presse var paa «Schleswig-Holsteinernes» Parti, og Frikorps dannedes paa forskjellige Punkter for at ile Prindsen af Augustenborg og hans Anhang til Hjælp. Forholdene i Berlin, Baden og Würtemberg, tildels ogsaa i Hannover, vare af en saadan Natur, at man maatte befrygte, at den tydske periodiske Presses Anskuelser enten alt vare eller snart vilde gaae over i de tydske

---

slesvigske Forhold» og omdeltes blandt Rigsdagsmændene. Af dette Hefte maa vel endnu de fleste Exemplarer være opbevarede; da tillige det Væsentligste af Indholdet er enten optaget i Fremstillingen eller der omtalt tydeligt nok, maa det være nok at citere disse Brevskaber. — Beretningen har af Mangel paa Plads maattet henligge i flere Aar hos Bestyrelsen.

Regeringers Forholdsregler. Dette maatte man af alle Kræfter søge at forebygge ved, saavidt muligt, inden nogen fremmed Fyrste endnu havde gjort Oprørernes Sag til sin, fra de Magters Side, der vare interesserede i Fredens Opretholdelse, og da navnlig fra deres, som havde garanteret os Slesvig, at tilvejebringe en Protest mod al fremmed Indblanding i en indvortes Tvist.

Herhen kunde man kun virke dels ved hos de herværende fremmede Gesandter, saavel som i de Kongens Gesandter ved de forskjellige fremmede Hoffer med Hensyn til Sagernes Stilling meddelte Instructioner, bestemt at paaberaabe sig Non-Interventionsprincipet, som nylig (i Sveitzerspørgsmaalet) var blevet anerkjendt af flere europæiske Stormagter, og som derved kunde ansees for at være gaaet over i den europæiske internationale Ret, hvor denne overhovedet endnu stod ved Magt, — dels ved navnlig at modarbeide de forskjellige tydske Regeringers schleswigholst. Sympathier, eller ialfald forhale disses Overgang til aaben Fjendtlighed mod Danmark.

De første Dage efter det nuværende danske Ministeriums Dannelse, eller den 25. og 26. Marts (jfr. vedlagte Dagbog s. S. 1—4[1]) bleve de kongl. Gesandter i London (Instr. til London, trykte[2]) Paris, Stokholm og Wien saaledes uophøldelig satte i Kundskab om de insurrectionelle Bevægelser i Hertugdømmerne, om H. M. Kongens Svar til den sl.-holst. Deputation. Der gaves dem Tilhold om kraftigt at paaberaabe sig Ikkeinterventionsprincipet, idet Gesandten i Stokholm tillige erholdt Vink om de skandinaviske Sympathier som et Moment i den mere active Politik, som den svensk-norske Regering mulig maatte finde sig foranlediget til at følge i denne Sag.

Paa samme Tid (d. 26. Marts) meddeltes de kl. Gesandter i Berlin og Frankfurt ved Siden af en motiveret Fremstilling af den Politik, som Kongen offentlig havde erklæret at ville

[1]) Denne Dagbog er ikke trykt i Brevskaber om de slesv. Forhold.
[2]) Brevskaber Nr. 6. S, 15.

følge med Hensyn til Hertugdømmerne, tillige Instructionen om ved de Hoffer, hvorved de vare accrediterede, kraftigt at udtale sig imod al tydsk Indblanding i vore Anliggender, det være sig fra tydske Regeringers eller tydske Undersaatters, navnlig Friskarers Side. Det blev dem paalagt ret indtrængende saavel i Berlin som ved Forbundsdagen at forklare Kongens loyale Hensigter og umiskjendelige Ret til ogsaa i Egenskab af Forbundsfyrste at ordne Hertugdømmernes Forhold paa den af ham selv offentlig udtalte Maade.

Efterat Kongen af Preussens Skrivelse til Prindsen*) af Augustenborg imidlertid var bleven bekjendt og hans Hensigt at understøtte Oprørerne, om fornødent gjordes med væbnet Magt, ei længer var nogen Tvivl underkastet, havde Udenrigsministeren to Dage senere (28. Marts) en Konference med Storbritanniens og Ruslands her accredit. Gesandter, der gik ud paa at fremstille Nødvendigheden dels af Holstens og Slesvigs administrative Adskillelse, dels af at disse Magter snarest muligt bestemt erklærede sig for Ikkeinterventionsprincipet (Dagbog S. 5—6, Proces verbal, trykt**).

Man adopterede saaledes den Politik, der ene var istand til, om muligt, at qvæle Krigen i sin Fødsel, idet man ved indtrængende Forestillinger søgte at faae Tydskland til at anerkjende Danmarks Ret, eller i det mindste til at betænke sig paa en Retskrænkelse, medens man imidlertid fra de garanterende og venskabelige Magters Side søgte at tilvejebringe en saadan moralsk Understøttelse, der forbandt disse til i paakommende Tilfælde at stille Tydsklands Angreb materielle Hindringer i Veien. Man indsaae, at en collectiv Erklæring fra Stormagternes Side til Danmarks Fordeel og for Ikkeinterventionsprincipet vilde inden Krigens Udbrud maaskee aldeles kunne forhindre denne, hvorimod

[1]) Formodentlig Skrivefeil for **Hertugen** af Augustenborg; thi her kan ikke være meent Andet end Kong Frederik Wilhelms Brev af 24. Marts 1848 til denne.

[2]) Brevskaber Nr. 1, S. 1.

den efterat Invasionen faktisk var tilstede, ikke længere vilde have den tilsigtede Virkning. Man havde desuden Grund til at antage, at en saadan Erklæring fra Englands og Ruslands Side meget lettere vilde være at tilveiebringe, inden det Alt var kommet til Fjendtligheder mellem Danmark og Tydskland, og inden disse Magter saaledes ved deres moralske Bistand øjensynlig løb Fare for derved at kaste sig ind i en Krig, end senere, naar denne for dem vilde være det utvivlsomme Resultat af en Erklæring til Danmarks Fordel. Kongens Regering var derfor paa dette Begivenhedernes Standpunkt henviist til saalænge som muligt at udsætte Fjendtlighedernes Udbrud, medens den imidlertid udvirkede Stormagternes Tilsagn om deres moralske Bistand.

Minister Lehmann blev i denne Anledning sendt til Berlin for derfra at afgaae til London, og Generalmajor Oxholm til St. Petersborg for at overbringe Keiseren en Skrivelse fra H. M. Kongen.

De Instructioner, som bleve dem, navnlig den Sidste meddelte, stemte mut. mut. overeens med de Gesandten i London 25. Marts tilsendte, idet man conseqvent paaberaabte sig Danmarks Ret til selv at afgjøre en indvortes Strid, men i Baggrunden holdt Danmarks traktatmæssige Fordring paa Understøttelse fra de venskabelige og garanterende Magter i Tilfælde af en activ Indblanding fra Tydsklands Side. Man maa erindre, at paa dette Sagens Standpunkt vare de venskabelige og garanterende Magters bona officia Alt, hvad Kongens Regering kunde forlange. Inden Krigens Udbrud kunde der kun være Tale om venskabelig Intervention fra deres Side for at forhindre denne. Det var først i Tilfælde af dens Udbrud, at Danmark kunde appellere til deres effective Bistand.

Det var derfor af yderste Vigtighed som Sagerne da stode, saavidt muligt at forhindre Fjendtlighedernes faktiske Udbrud mellem de danske og Forbundstropperne, eller i det mindste forhale dem, indtil man erholdt Svar fra de venskabelige Magter; og Kongens Gesandt ved Forbundsdagen blev derfor under

29. Marts underrettet om Preussens Udrustninger og Troppe-concentreringer, samt bemyndiget til i Forbundsforsamlingen at protestere mod Preussens Indblanding i Hertugdømmernes Anliggender, paa samme Tid som man i en til den herværende preussiske Gesandt rettet Verbalnote (trykkes[1]) berigtigede Berlinerhoffets vrange Forestillinger om den danske Regerings Hensigter og Anskuelser med Hensyn til Hertugdømmerne. Ved Siden heraf erholdt den preussiske Regering gjennem Baron Schultz v. Ascheraden[2]) en fortrolig Meddelelse fra Udenrigsministeren, der indeholdt nogle Forslag til Gjenoprettelsen af den tidligere gode Forstaaelse mellem Preussen og Danmark, og navnlig til Forebyggelse af aabenbare Fjendtligheder. Man tilbød i denne Henseende, ikke at lade de danske Tropper rykke længere frem end til en imellem Frederiksstad og Eckernförde dragen Linie, forudsat Preussen paa sin Side vilde forpligte sig til ikke at lade sine Tropper overskride Preussens Grændse, formaae de øvrige nordtydske Forbundstropper til det samme, samt foranledige den saakaldte provisoriske Regering til ikke at lade Insurgenttroppernes Forposter rykke længere frem end til en paa Kaartet nærmere betegnet Linie fra Eidermundingen over Meggendorf, Bunge og Wittensee til mellem Noer og Ekernförde. Idet man satte Ruslands og Storbritanniens herværende Gesandter i Kundskab om disse fredelige Skridt fra dansk Side, anmodede man den sidste om at foranledige sin Kollega ved det hannoverske Hof til i samme fredelige Hensigt at virke paa den hannoveranske Regering, og navnlig meddele denne vore forsonlige Demarcher ligeoverfor Preussen. Den kl. Gesandt i Preussen handlede, overeensstemmende med sine Instructioner, i samme Aand, som hans Note til den preussiske Udenrigsminister, Baron Arnim, af 3. April,

---

[1]) Brevskaber Nr. 5, S. 12. Noten er dat. Kjøbenhavn d. 1. April 1848.

[2]) Preussisk Gesandt i Kjøbenhavn. »Vertrauliche Mittheilung«, dat. Kbhvn. 1. April 1840 i Brevskaber, Nr. 3, S. 6.

udviser, hvori han, foranlediget ved Preussens Troppeconcentreringer, protesterer mod denne Magts Intervention i det slesvigske Spørgsmaal (Plessens Note og Arnims Svar af 5. Apr. trykt[1]). Samtidig 3. Apr. tilskrev H. M. Kongen i lignende Øiemed Storhertugerne af Meklenborg, for hos disse at modvirke den skjæve Fremstilling af det slesvigske Spørgsmaal, som fra modsat Side maatte være dem forebragt, og for at protestere imod ethvert anmassende Indgreb i sine forbundsmæssige Rettigheder.

Men som bekjendt var det netop Dagen efter (4. April), at preussiske Tropper rykkede ind i Holsten. Minister Lehmanns og Baron Plessens indtrængende Forestillinger i Berlin havde i denne Henseende Intet kunnet udrette. Den preussiske Regering var nu engang bestemt paa, som den selv kaldte det, «at beskytte Kongen af Danmarks Forbundsrettigheder mod «republikanske Frembrud i Hertugdømmerne og handle i Fre«dens Interesse» — ved at gjøre fælleds Sag med Oprørerne mod den lovmæssige Landsherre.

Men den danske Regering vilde have sviglet sin Pligt ved, saaledes som Sagerne stode, at blive utaalmodig selv ved en saadan Demonstration fra modsat Side. Den var engang bestemt paa til det Yderste at oppebie Ruslands og Storbritanniens Erklæring, og den kunde ei sætte dennes muligviis afgjørende Indflydelse paa det slesvigske Spørgsmaals Løsning paa Spil ved en under andre Forhold vistnok berettiget Holdning. Det maatte være den om at gjøre, ei blot at have Retten, og den fulde Ret paa sin Side, men ogsaa ved sin fuldkommen fredelige Disposition at overbevise fremmede Magter om, at den havde den. Den kunde ikke, den vilde ikke bære Ansvaret for en almindelig Krig. Derfor tog den endnu ei Repressalier imod Preussens Færd; og Ministeriet kom derfor til den eenstemmige Beslutning, ikke at ansee casus belli for indtraadt, førend preussiske Tropper alt vare paa slesvigsk

[1]) Brevskaber Nr. 2, S. 3 ff.

Grund. Herved vandt den baade Tid og etablerede tillige en tydelig Forskjel mellem Kongerigets Stilling til Forbundslandet Holsten, og til det Forbundet uvedkommende Slesvig.

Kongens Gesandter i Udlandet erholdt næsten daglige Meddelelser om Sagernes Stilling, og de sattes istand til tydeligt og indtrængende at kunne tale Danmarks Sag ved de Hoffer, ved hvilke de vare accrediterede. Navnlig blev den kl. Gesandt i Stokholm instrueret til at modarbeide den Kulde, som vor Sag i Førstningen mødte fra svensk-norsk Side, og hvorom vi i den daværende svensk-norske Udenrigsminister, Baron Ihres Depesche til den svensk-norske Gesandt i Berlin (af 28. Marts) havde utvetydige Beviser. Det blev Kammerherre Bille paalagt at søge at formaae den svensk-norske Regering til at tiltræde den collective Erklæring for Noninterventionen, som vi ventede fra russisk og britisk Side.

Den Deel af Regeringens Bestræbelser, som gik ud paa at tilveiebringe et Omsving i Forbundets og Preussens Politik, blev ikke kronet med Held. Danmarks forsonlige og fredelige Forholdsregler bleve begge Steder miskjendte. Planen var alt i Forvejen lagt. Alle Forestillinger vare frugtesløse. Paa Forbundsdagen (d. 2. April) havde Preussen indgivet en Beretning om de foreløbige Forholdsregler, det med Hensyn til det slesvigske Spørgsmaal havde taget, og paaberaabt sig som Hjemmel for sin Indblanding den danske Regerings Erklæring af 7de September 1846, hvorved denne skulde have anerkjendt Hertugdømmernes statsretlige Forbindelse, endskjøndt det tværtimod er vitterligt, at selv denne Erklæring kun anerkjendte en Forbindelse mellem dem, «so weit Verfassungs-eigenthüm-«lichkeiten eines jeden der beiden Herzogthümer «hievon keine Ausnahme begründen» og: «bis auf «Holsteins Eigenschaft als Bundesstaat» und «die abgesonderte Ständeversammelung»[1]). Preussen havde

[1]) Erklæringen af 7. September 1846 lyder i sin Helhed saaledes:
«Von einer andern Seite haben S. Majestät der König von Dänemark eben so wenig daran gedacht, irgend eine Verände-

endvidere henstillet til Forbundsdagen, hvad den videre i denne Sag vilde foretage, og denne besluttet at overgive Sagen til Behandling af et Udskud af 7 Medlemmer.

I Mødet den 4de April besluttede Forbundsdagen, efterat have modtaget Udskuddets Betænkning:

1) Die Bundesversammelung erklärt in Gemäszheit der Art. 38 der Schluszacte, dasz Gefahr eines Angriffs für das deutsche Bundesland Holstein vorhanden ist, und spricht ihre volle Anerkennung für die im föderalen und nationalen Sinne von Preussen und den Staaten des 10 Bundes-Armeecorps zum Schutze der Bundesgrenze, in Holstein getroffene Einleitung aus;
2) Die Bundesversammelung, um eine wesentliche Leitung in die zu jenem Zwecke etwa noch ferner nothwendigen Maszregeln zu bringen, ersucht Preussen, sich mit den Staaten des 10. Armeecorps hierüber ins Einvernehmen zu setzen;
3) Die Bundesversammelung ist bereit, behufs der Herbeiführung einer gütlichen Einigung die Vermittlung zu übernehmen, und ersucht Preussen, das Vermittlungsgeschäft Namens des deutschen Bundes auf der Basis der unverkürzten Rechte Holsteins, namentlich auch auf die staatsrechtliche Verbindung mit Schleswig, zu führen;

---

rung in den Verhältnissen herbeizuführen, welche das Herzogthum Holstein mit dem Herzogthume Schleswig verbinden. Vielmehr findet die Fortdauer dieser Verbindung in Offenem Briefe mit den nähmlichen Worten ihre Anerkennung, welche deszhalb im allegemeinen Gesetze vom 28 Mai 1831 gebraucht sind. Sie besteht darin, dasz beide Herzogthümer, bis auf Holsteins Eigenschaft als Bundesstaat, und die abgesonderte Ständeversammelung, neben dem Socialnexus der schleswig-holst. Ritterschaft, bei gemeinsamer oder gleichartiger Gesetzgebung und Verwaltung, so weit Verfassungseigenthümlichkeiten eines jeden der beiden Herzogthümer hiervon keine Ausnahme begründen (wie solche noch durch die § 4 des allgem. Gesetzes vorgesehen sind) alle öffentliche Rechtsverhältnisse mit einander gemein haben. Bundesversammelungsprotokolle d. 1846 § 253, S. 674. P. M.

Als selbstverstanden wird dabei vom Bunde vorausgesetzt, dasz die Feindseligkeiten sofort eingestellt werden und der status quo ante wieder hergestellt werde.

Den kort efter foregaaende Forandring med Forbundsdagen er bekjendt. Der dannedes en Comitee af «beigeordneten «Männern des oeffentlichen Vertrauens» en «Notabel-versammelung» og en «Fünfziger-Auszschusz». Alle disse forskjellige Corporationer beskjæftigede sig, hver indenfor sit Omraade, med det slesvigske Spørgsmaal.

Notabelforsamlingen besluttede:

Schleswig, staatlich und national mit Holstein unzertrennlieh verbunden, ist unverzüglich in den deutschen Bund aufzunehmen und in der constituirenden Versammelung gleich jedem andern deutschen Bundesstaate durch freigewählte Abgeordnete zu vertreten.

De 50 Mænd gjorde en meget bestemt Forespørgsel om dette Anliggende til de offentlige «Vertrauensmänner», og disse indleverede følgende Andragende til Forbundsdagen:

1) Dasz die provisorische Regierung für Schleswig-Holstein im Sinne ihres eigenen Antrags von Seiten des deutschen Bundes anerkannt werden möge;
2) dasz von hoher Bundesversammelung das Nöthige sofort veranlaszt werde, um die Aufnahme des Herzogthums Schleswig in den deutschen Bund zu bewerkstelligen.

Hvorpaa Forbundsdagen i Mødet den 12. April fattede følgende Beslutninger:

1) Dasz, falls dänischer Seits die Einstellung der Feindseligkeiten und die Räumung des Herzogthums Schleswig von den eingerückten dänischen Truppen nicht erfolgt sein solle (dette var nemlig i tydsk Forstand status quo ante) diesz zu erzwingen sei, um das durch den Bund zu schützende Recht Holsteins auf die Union mit Schleswig zu wahren;
2) Da nach ihrer Ueberzeugung die sicherste Garantie jener Union durch den Eintritt Schleswigs in den deutschen

Bund erlangt werden würde, Preuszen zu ersuchen, bei dem Vermittlungsgeschäft möglichst auf diesen Eintritt hinzuwirken,

3) Dasz der Bund die provisorische Regierung, welche sich mit Vorbehalt der Rechte ihres Herzogs und Namens deszselben zur nothgedrungenen Vertheidigung der Landesrechte constituirte, als solche und in diesem Masze anerkenne und daher von der vermittelnden Kön. preussischen Regierung erwarte, dasz sie die Mitglieder dieser provisorischen Regierung und deren Anhänger in Schutz nehme.

Endelig meddeler Preussen Forbundsdagen i Mødet d. 13. April, at den har forstaaet dennes Bestemmelser derhen, at den for at tilveiebringe status quo ante, det vil sige de danske Troppers Evacuation af Slesvig, har at give sin i Rendsborg staaende Armee Ordre til uopholdelig at rykke ind i dette Hertugdømme, idet der tilføies, at der fra preussisk Side alt var afsendt en Underhandler til det danske Hovedqvarteer, for at underrette Kongen af Danmark om, at Preussens Fremgangsmaade ene havde til Hensigt at beskytte det tydske Forbunds og Hertugdømmernes Ret, at det ikke er traadt op til Gunst for nogensomhelst Privatinteresser, men at det tilbyder sin Haand til Mægling paa bemeldte Basis (status quo ante).

Denne Underhandler var Major Wildenbruch, om hvis Sendelse til Als man i Kjøbenhavn d. 6. April havde faaet Underretning. Udenrigsministeren begav sig selv til Hovedqvarteret, og Underhandlingerne med Major Wildenbruch toge deres Begyndelse d. 8. April. Dagene fra den 8. til d. 18de April gik med Conferencer, Notevexling og Negotiationer mellem Udenrigsministeren, Generalerne Guldberg og Hedemann paa den ene Side og Oberst Bonin samt Major Wildenbruch paa den anden Side. De førte som bekjendt ikke til noget Resultat, idet Preussen erklærede de danske Troppers Angreb paa Insurgenterne for en Krigserklæring samt stadig vedblev med sin Fordring paa Gjenoprettelsen af den fra dansk Side formentlig krænkede status quo ante, der nu blev forstaaet

om den danske Armees fuldstændige Rømning af Slesvig (jfr. Bonins Skrivelse af 16. April), nu om deres Tilbagerykning til den Stilling, de før Fjendtlighedernes Begyndelse havde indtaget Nord for Flensborg og Tøndern, medens Udenrigsministeren vedblev sin til den her accrediterede preussiske Gesandt oftere gjentagne Yttring, «at preussiske Troppers Fremrykken i Slesvig »fra dansk Side vil blive betragtet som et Krigsoverfald.»

Naar man erindrer, at den preussiske Forbundsgesandt allerede den 13. April, altsaa længe førend de mellem Udenrigsministeren og Major Wildenbruch førte Underhandlinger, som først den 18. April afbrødes, kunde være bekjendte i Berlin, og endnu mindre i Frankfurt, paa Forbundsdagen havde erklæret det for ēn «Nothwendigkeit, die königlichen (Preuss.) «Truppen, welche als Vorhut des Bundescorps be-«reits in Rendsburg stehen, sofort in Schleswig «einrücken zu lassen», saa bliver det tydeligt, hvor alvorligt disse fredelige Mæglingsforsøg i Slesvig paa samme Tid fra preussisk Side vare mente, i hvilken Hensigt Oberst Bonin «til Underhandlingerne om status quo ante» forlangte tre Dages Vaabenstilstand, og den 16. om Aftenen indsendte sit Ultimatum, hvorimod det er udenfor al Tvivl, at Major Wildenbruch, da han den 18. April endnu lod fredelig og meddelte, «at han endnu nogen Tid vilde forblive i Hovedqvarteret», maatte kjende Preussens Krigserklæring af 13. April.[1])

Det undgik ikke det danske Kabinet, at Bonins og Wildenbruchs fredelige Underhandlinger kun vare en Maske for at vinde Tid; derfor tilbød General Hedemann ogsaa i sin Skrivelse til Oberst Bonin af 13. April en Vaabenstilstand paa 14 Dage. Men det maatte være Danmarks Politik da, som nu, ikke at være den Udfordrende, og først da slaae ind paa Krigens Vei, naar alle fredelige Midler til at haandhæve dets Ære og Interesse vare udtømte. Man var endnu ei berettiget til at

---

[1]) Ordren til de preussiske Tropper om at rykke ind i Slesvig, er af 10. April 1848. P. M.

opgive de Fordele, som en Collektiverklæring fra Ruslands og Storbritanniens Side inden Krigens Udbrud kunde bringe; men fra disse tvende Magter ventede man hver Dag Svar.

Ruslands og Storbritanniens Erklæringer udebleve heller ei. Den danske Regering havde fra den Side ikke Grund til at fortryde sin Taalmodighed; thi disse to Magters Skridt til Fordeel for os svarede, paa Sagens daværende Standpunkt, fuldkommen til vore Forventninger.

Allerede d. 8. April havde Lord Palmerston, inden han endnu kunde have Kundskab om Fjendtlighedernes faktiske Begyndelse fra preussisk Side, tilstillet Storbritanniens Repræsentanter ved de nordtydske Hoffer en Cirkulærdepesche, hvori han udtaler det som sit alvorlige Haab, at ikke det slesvigholstenske Spørgsmaal skal blive ført til den Yderlighed, at en Krig, hvori andre Magter maatte blive trukken ind med, fremgik deraf (trykkes[1]).

Sex Dage senere, nemlig den 14. April, paalagde Lord Palmerston Storbritanniens Gesandt i Berlin dels at udtale «den britiske Regerings alvorlige Haab om, at Preussens Hen«sigt, at sende Tropper ind i Slesvig, enten ikke var iværksat, «eller, hvis det var skeet, at der da uopholdelig maatte blive «givet Befaling til de preussiske Troppers Rømning af Slesvig»; det blev ham endvidere paalagt, at meddele Baron Arnim en Depeschen vedlagt Copi af Englands Garantiakt fra 1720, «ved «hvilken Storbritannien til den danske Krone garanterer den Del «af Hertugdømmet Slesvig, hvoraf Danmark den Gang var i «Besiddelse[2]).

Den 16. April leverede Sir Henry Wynn en Note til Udenrigsministeren, hvori Lord Palmerston byder den danske Regering sin venskabelige Intervention, og den 18. April indsendte den britiske Gesandt i Berlin, Lord Westmoreland, til den preussiske Regering en Note, hvori han udfører det ham

---

[1]) Ikke trykt i Brevskaberne.
[2]) Trykt i Aktenst. zur schlesw-holst. Frage S. 11.

ved Lord Palmerstons ovenanførte Depesche af 8. April paalagte Hverv[1]).

Allerede i Begyndelsen af April Maaned havde Rusland igjennem sin Gesandt ved Hoffet i S. James hos Lord Palmerston gjort indtrængende Forestillinger om Nødvendigheden af de garanterende Magters kraftige Optræden til Danmarks Fordel, og tilbød i Forening med England fredelig at intervenere i det slesvigske Spørgsmaal, idet det derhos anerkjendte Retfærdigheden af Danmarks Fordringer, saa at vi vare berettigede til at forudsætte, at en saadan Intervention kun kunde have Danmarks fremtidige Besiddelse af hele Slesvig til Grundlag.

Under 15.—27. April havde det russiske Kabinet i en Depesche til sin Gesandt i Berlin yttret sig paa lignende Maade og navnlig udtalt det som sin Anskuelse, at Slesvig var incorporeret i det danske Monarki. Rusland paaberaabte sig der tillige Traktaterne af 1767 og 1773, og erklærede, at hvis Danmarks Ønske om at se sine Rettigheder garanterede ved et venskabeligt Arrangement mødte Modstand fra tydsk og preussisk Side, og hvis de tydske Stater bleve enige om at afgjøre Striden med Sværdet, saa maatte Rusland formelt protestere mod en saadan Fremgangsmaade fra tydsk Side, ikke blot som Medundertegner af Wienertraktaten, men navnlig i Kraft af Specialtraktaterne af 1767 og 1773. Denne Depesche kom først den 5. Mai til Berlinerhoffets Kundskab og blev derfra meddelt paa Forbundsmødet d. 8. Mai (see nedenfor).

Ogsaa Sverrigs og Norges Politik havde siden 28. Marts betydelig forandret sig til vor Fordel. Baron Stjerneld havde afløst Baron Ihre i Udenrigsministeriet, og baade i London og Berlin var der fra svensk-norsk Side gjort venskabelige Forestillinger i vor Sag. I en Depesche af 13. April fra Baron Stjerneld til den svensk-norske Gesandt i London udtales det Ønske, at den svensk-norske Regering maatte blive sat i Kundskab om det britiske Kabinets Anskuelser i denne Sag, da

[1]) Actenstücke z. schlesw.-holst. F. l. c.

det maa være den magtpaaliggende fuldkomment at kjende det britiske Kabinets Hensigter, saasom den fra sin Side oprigtigt ønsker det danske Monarkies Integritet og[1]) vil skjule de Sympathier, den har for den danske Nationalitet. Den 20. April udtalte den svensk-norske Udenrigsminister i en Depesche til sin Regerings Gesandt i Berlin sig udtrykkelig for Nôninterventionsprincipet, og paalagde Gesandten at indgive til Berlinerhoffet en officiel Note i denne Aand.

Saaledes som Sagerne dengang stode, kunde de venskabelige Magters Politik altsaa ikke andet end tilfredsstille os. — Man maa erindre, at Krigen mellem Preussen og Danmark først blev erklæret d. 19. April, og Kundskaben derom kunde derfor ikke være kommet til de forskjellige Magter, inden de indgave ovenstaaende Forklaringer. Disse vare endog af den Natur, at vi deraf vare berettigede til at vente en virksom Optræden for vor Sag, naar det ikke længer var tvivlsomt, at den fredelige Vei til Spørgsmaalets Afgjørelse var lukket saavel for dem som for os.

Begivenhederne havde afløst hinanden med Revolutionernes Begyndelses Hastighed, og Krigen var imidlertid faktisk udbrudt. De venskabelige Magters Svar, som da de afgik fra de resp. Hoffer, passede til Begivenhedernes daværende Udvikling, svarede, da vi modtoge dem, ikke længere til Situationen. Denne havde i Mellemtiden forandret sig. Herved blev den danske Regering stillet i et vanskeligt Forhold. Thi disse Erklæringer havde ingenlunde den bestemte og utvetydige Charakter, at vi deri kunde see en Krigserklæring mod dem, som havde overfaldet os.

Paa den ene Side kunde vi ikke ubetinget modtage de os om venskabelig Intervention gjorte Tilbud i et Øieblik, hvor Preussens og Tydsklands Fremgangsmaade kun lod liden Udsigt aaben til en forsonlig Imødekommen fra begge Sider. De tvende Magters Traktat- og Garanti-Forpligtelser var desuden til Hinder for ubetinget at antage deres Mægling. En Garant er

---

[1]) Her synes glemt: «ikke».

folkeretlig Part i Sagen. En Mediator staaer udenfor den, og Standpunktet vilde derfor blive forrykket, hvis vi havde antaget deres uvillige Skjøn i en Sag, som folkeretlig for en Deel angik dem selv. — Paa den anden Side kunde vi ligesaa lidt forkaste deres Tilbud. Casus foederis var, da de afsendte deres Erklæringer, endnu ikke indtraadt, og Billighed talte for, at der blev overladt dem Betænkningstid til at afgjøre hver for sig, eller i fælleds Forstaaelse, hvilke Skridt de maatte antage for hensigtsmæssige at gjøre, og navnlig hvorledes de, i Europas daværende Opløsningstilstand, vilde foretage disse. Hertil kom endnu en Hovedvanskelighed. Frankerig havde, som bekjendt, i 1720 i Forening med Storbritannien givet os sin Garanti for Slesvig. Fuldkommen regelmæssigt kunde Forholdet derfor kun være, hvis denne Magt i Forening med England, og samtidigt dermed, traadte op til en fælleds Haandhævelse af Forpligtelser, der solidarisk paalaa begge. Men Frankrigs indvortes Tilstand egnede det endnu ikke til at træde energisk op ligeoverfor Udlandet. Voldsomme Kampe gjærede endnu i dets Indre. Det var os desuden bekjendt, at dets Sympathier meget mere vare for det revolutionære Tydskland, end for det constitutionelle Danmark. Republiken var ikke officielt anerkjendt af Europa, og navnlig ikke af den Magt, hvis Cooperation med Frankerig saavel i Form som i Realitet var os nødvendig. En Appel til den franske Republik vilde i April Maaned ikke blot have været frugtesløs og utidig, den vilde have været skadelig for vor Sag. Endelig passede det saameget mindre til Danmarks beskedne Stilling i Europa, bestemt at tilbagevise en mindre kraftig Bistand fra de to Stormagters Side, som vi ingen Midler har eller havde ihænde til at fremtvinge en mere energisk Optræden fra deres Side. Det maatte derfor være den eneste rigtige Politik for Danmark, rolig at afvente Begivenhedernes Udvikling, og ikke ved en skadelig Præcipitation at compromittere sin fremtidige Stilling.

Paa Sir H. Wynn's Note af 16. April blev der derfor under

18 s. M. svaret[1]), at man med Taknemlighed modtog Hendes britiske Majestæts velvillige Tilbud, men med udtrykkeligt Forbehold af en mere energisk og alvorlig Optræden fra den britiske Regerings Side, hvis hiin venskabelige Intervention ikke kom til det forønskede Resultat. Man berørte foreløbig Englands Garanti-Forpligtelse, og Kongens Gesandt i London fik i Depescher af 15 og 19 April[2]) de utvetydigste og fuldstændigste Instructioner i denne Retning. Man meddelte sin Hensigt, uopholdelig at skride til Blokaden af preussiske Havne, hvis Freden imod Formodning skulde blive brudt. Dog undlod man ikke i Gjensvar paa en Note fra den herværende engelske Gesandt, dat. 19 April[3]), at forsikkre ham om det Hensyn, vi ved Blokaden og Opbringelsen af preussiske Skibe vilde tage til britisk Eiendom og den britiske Handels Interesser.

Vor Forventning med Hensyn til Preussens Beslutning gik snart i Opfyldelse. Den 19 April[4]) meddelte den herværende preussiske Gesandt den danske Regering Forbundsbeslutningen af 12 April og ledsagede den med Preussens sædvanlige Forklaring af status qvo ante. Herpaa var der ikke andet at svare, end hvad der i Note af 22 April blev svaret[5]), nu som før at protestere mod Preussens og Forbundets Beføielse til at blande sig i Slesvigs Anliggender, idet man tillige udtrykte sin Forundring over, at Preussen ikke tog det mindste Hensyn til den tredie Magts indtrængende Forestillinger, hvis Mægling Preussen selv havde ønsket og vi modtaget (herhen lød en Yttring af Baron Arnim paa den preussiske Landdag d. 5 og 6 April). Det blev ham derhos bekjendtgjort, at fra den 19 April om

---

1) Brevskaber, Nr. 11, S. 24.
2) Brevskaber, Nr. 10, S. 22; Nr. 13, S. 28.
3) Brevskaber, Nr. 9, S. 22.
4) Brevskaber, Nr. 14, S. 30.
5) Brevskaber, Nr. 12, S. 25. Aktstykkerne i denne Samling staae temmelig uordentligt. Formodentligt har man under Trykningen ændret Valget, ligesom man ogsaa synes at have omarbejdet i det mindste enkelte Partier af Fremstillingen.

Morgenen maatte Krigen ansees for at være faktisk tilstede, at man derfor fra dansk Side havde anordnet foreløbigt Beslag paa preussiske Skibe, men som strax vilde blive hævet, naar Preussen forandrede sin Beslutning med Hensyn til Troppers Indrykken i Slesvig, og naar det viste sig villigt til at undergive Stridsspørgsmaalet fredelige Underhandlinger. Faa Dage efter blev Gesandten i Berlin opfordret til at forlade denne Stad, og den herværende preussiske Gesandt bleve hans Reisepasser tilstillede.

Paa samme Tid (22 og 23 April) fik Kongens Gesandt i Frankfurt Tilhold om, efter først at have protesteret mod enhver af den saakaldte provisoriske Regering forordnet Repræsentation paa Forbundsdagen, at erklære sin Mission for endt og derhos, hvis det endnu var muligt, i sin nu afgivende Erklæring at tilintetgjøre Virkningen af hans tidligere uheldige Yttringer i Forbundsmødet af 2 April (cfr. Baron Pechlins trykte Erklæring af 28 April)[1]).

Nu traadte Begivenhederne ind i en ny Phase. Den Politik, som Kongens Regering hidtil havde fulgt, passede ei længer til Forholdene. Medens der endnu var Haab om en fredelig Udjævning af Stridsspørgsmaalet mellem Preussen og Danmark, var, som anført, de venskabelige og garanterende Magters Erklæring for Noninterventionsprincipet, og den fredelige Mægling mellem os og Tydskland, Alt hvad vi folkeretlig kunde forlange. Thi det var indtil nu kun om Krigens Forebyggelse at gjøre. Men efter Krigens faktiske Udbrud bleve vore Garanter Parter i Sagen, og deres blot mæglende Holdning kunde af os ei længer antages. Gesandterne i London og Petersborg fik derfor i Depescher af 22 April nye Instructioner[2]), hvori Regeringens Politik og Begivenhedernes Gang sammenligningsviis blev fremstillet, og hvori det paalagdes dem udtrykkelig at appellere til de to Magters Traktatforpligtelser og deres virksomme Bistand. Men da man af Lord Palmerstons Svar paa

1) Brevskaber, Nr. 4, S. 8.
2) Brevskaber, Nr. 16, S. 34.

d'Israelis Interpellation og Grev Reventlows Note af 18 April — hvori han forlanger Lordens Erkjendelse af, at casus foederis var tilstede — omtrent kunde forudsee, hvilket Svar der var at vente, saa holdt man det Forslag i Baghaanden, at England skulde sende en Befuldmægtiget til det danske Hovedqvarter, for i Forening med Hr. Daschkoff, som i den Henseende var instrueret fra det russiske Kabinets Side, at underhandle først om Afslutning af en militær Convention mellem Danmark og Preussen til Fjendtlighedernes Standsning og senere om de Bestemmelser, som i Fredens Interesse maatte være at tage.

Den 23 April stod Slaget ved Slesvig. Vore Tropper bleve altsaa i deres Stilling angrebne af de preussiske 5 Dage efter at den engelske Gesandt i Berlin, Lord Westmoreland, indleverede sin Note til Berlinerhoffet, hvori han udtrykker «l'espoir «très empressé du gouvernement de Sa Majesté la «Reine, que les intentions du gouvernement de S. «Majesté le Roi de Prusse de faire avancer ses «troupes dans la Duché de Slesvic ne soient pas «executées, ou, si elles l'ont été, que des ordres «soient immédiatement expediés pour que les trou-«pes Prusiennes se retirent du Slesvic», og hvori han paa sin Regerings Vegne paaberaaber sig Garantien af 1720 — og Dagen efterat Preussen forelagde Forbundsdagen saavel denne Note som Baron Arnims Svar til Lord Westmoreland af 19 s. M., hvori Preussen endnu omtaler sit Hverv som blot Upartiskhedens og Fredsommelighedens (sa tâche toute d'impartialité et de pacification), og som ender med følgende Ord: «Si le gouvernement britannique voulait, par son influence sur le gouvernement Danois, contribuer à cette pacification, la Diète Germanique reconnaitrait sans doute volontières les bons offices d'un allié bienveillant et impartial dans l'interêt commun de la paix et de l'ordre». Man seer deraf, at det ikke har været Preussens Alvor at søge Englands Mediation, da den netop officielt yttrede dette Ønske efterat Befalingen til at rykke ind

i Slesvig maatte være afgaaet til den Høistcommanderende for de preussiske Tropper. Saa megen Vægt lagde Preussen paa Storbritaniens Protester.

Til Ruslands Forestillinger har det ikke engang givet sig Skin af at tage noget Hensyn. Thi det er mærkværdigt, at i de i Frankfurt udkomne Aktstykker til det slesvig-holstenske Spørgsmaal omtales denne Magts Erklæringer til vor Fordeel end ikke med eet Ord, indtil Nesselrodes Depesche af 15 April[1]) til Baron Mayendorff. Dette er saameget forunderligere, som den danske Regering samtidig erholdt stadige og utvetydige Forsikkringer om Ruslands Sympathi for os, og om dets bestemte Holdning ligeoverfor Tydskland i vore Anliggender.

Fra vor Side var der for Tiden ikke Andet at gjøre end stadig at sætte vore Gesandter i Kundskab om vore Forhold og paalægge dem mere og mere indtrængende at minde de allierede og garanterende Magter om Misforholdet mellem deres Forpligtelsers Høitidelighed og den os ydede Bistands Omfang. Om disse Forestillinger end kun ufuldstændigen svarede til deres Virkning, saa bleve de dog ikke aldeles frugtesløse. Navnlig gav Sverrigs og Norges med hver Dag tiltagende og til Handling sig modnende Sympathi og Interesse for vor Sag Forholdene en ny Vending til vor Fordeel. Det er vanskeligt ved Fremstillingen af diplomatiske Underhandlinger, som føres mellem flere Hoffer, at fastholde den historiske Traad i Postgangens og hinanden krydsende Depeschers chronologiske Labyrinth og med logisk Bestemthed at eftervise Begivenhedernes og Motivernes Vexelvirkning; men saameget er vist, at samtidigt med den svensk-norske Regerings mere bestemte Optræden afgik den S. 473 citerede russiske Note af 15 April fra St. Petersborg. Vel er den svenske Gesandt i Berlin, Baron d'Ohssons Erklæring til

[1]) Nemlig $^{15}/_{27}$ April; Talen er om den af den preussiske Gesandt i Forbundsdagens Møde den 8de Mai omtalte Depesche. See Aktenst. zur Schlesw.-Holst. Frage Nr. 7. Jfr. ovenfor S. 473.

P. M.

Berlinerhoffet om, under Forudsætning af Jyllands Occupation af preussiske Tropper at ville yde Danmark materiel Bistand af senere Datum (9 Mai) end Grev Nesselrodes omtalte Depesche til Baron Mayendorff, som den 5 Mai blev Berlinerhoffet meddelt; men naar man tager Afgangstiden fra de to Hovedstæder St. Petersborg og Stokholm i Betragtning, og navnlig det endnn meget stærkere Sprog, som Rusland i en senere Depesche af $\frac{26 \text{ April}}{8 \text{ Mai}}$ førte, saa er Intet rimeligere, end at den svensk-norske Regcrings Hensigter allerede dengang vare det russiske Hof bekjendte, da de allerede længe i Forveien vare forberedte ved det meést offentlige Udbrud af en ædel Nations begeistrede Sympathi for et i sine helligste Rettigheder krænket Broderfolk. Hvorom Alting er, imidlertid, i Begyndelsen af Mai, vare Preusserne gaaede ind i Jylland, og Tidsrummet fra 1 til 5 Mai udfyldes af de med General Wrangel under den herværende russiske Gesandts Auspicier førte Underhandlinger om en Vaabenhvile paa tre Uger. Da man herfra sendte den russiske Legationssekretær Ewers for at underhandle med den Høistcommanderende over de preussiske Tropper, var det endnu ikke bekjendt i Kjøbenhavn, at disse havde overskredet Jyllands Grændse. Underhandlingerne bleve indledte for at hindre denne Begivenhed. Men ved Hr. Ewers's Ankomst til Apenrade, hvorhen Dampskibet Ægir bragte ham, erfarede han, at General Wrangel alt havde sit Hovedqvarter i Gudsø ved Frederits, hvorhen Hr. Ewers da begav sig for at overbringe Gen. Wrangcl Sir Henry Wynns og Baron Ungern-Sternbergs Collectivnote (trykkes [1])). Hr. Ewers var ikke bemyndiget til at slutte nogen Vaabenstilstand. Han skulde kun forberede en saadan. Da Gen. Wrangel ikke vilde gaae ind paa de fra dansk, russisk og britisk Side foreslaaede Betingelser (trykkes [2])), men derimod selv fremkom med et andet fra dansk Side uantageligt Forslag (trykkes [3])), bleve Underhandlingerne afbrudte.

---

1) Brevskaber, Nr. 15, S. 32.
2) Brevskaber anf. St.
3) Ikke trykt i Brevskaberne.

Ruslands Depesche af 15/27 April blev bekjendt i Frankfurt den 8 Mai paa samme Tid som de Ewers-Wrangelske Underhandlinger. Heller ikke den syntes at gjøre nogen afgjørende Virkning paa Preussens og Forbundets Bestemmelser. Dog hedder det i den preussiske Udenrigsministers Skrivelse til samme Regerings Forbundsgesandt, efterat den russiske Protest er bleven refereret:

Es scheint jetzt der Moment gekommen zu sein, wo eine Ausgleichung des Streites selbst mit Ehren für Deutschland und mit Nutzen für die Herzogthümer möglich ist, und wo sie zugleich in der allgemeinen politischen Lage der Dinge sehr wünschenswerth wird. Wir werden daher, wenn uns die Hand dazu geboten wird, ein Abkommen über die Präliminarien einer Vereinbarung zu fördern suchen.

Den svensk-norske Gesandt i Berlin, Baron d'Ohssons Forestillinger frugtede ikke mere. Paa hans Meddelelse om at Sverrig havde til Hensigt, i Tilfælde af at Krigen ikke indskrænkedes til Hertugdømmet Slesvig, at kaste et Troppecorps over paa Fyen eller en af de danske Øer, svarede Baron Arnim, at Preussen vedblev de af Gen. Wrangel stillede Betingelser for en Vaabenstilstand og kun vilde lade Jylland, hvis Occupation forresten var af reent strategisk Natur, rømme, naar Danmark vilde gaae ind paa disse. Man inhærerede navnlig de beslaglagte Skibes Tilbagegivelse fra dansk Side. Imidlertid erholdt den danske Regering Tilsagn om Sverrigs materielle Bistand, og det svensk-norske Auxiliærcorpses hurtigst mulige Ankomst til Danmark.

Rusland gjorde imidlertid gjennem sin Gesandt i Berlin nye Forestillinger og erklærede i Depesche af $\frac{26 \text{ April}}{8 \text{ Mai}}$ til Baron Meyendorff, at hvis den preussiske Regering nægtede at slaae ind paa den fredelige Vei, og hvis navnlig preussiske Tropper overskrede Slesvigs Grændse for at angribe Jylland, saa vilde det uundgaaeligt foraarsage et Brud mellem Rusland og Preussen. Denne Depesche kom d. 14 Mai til sin Bestemmelse, men blev paa Grund af de Uroligheder, som i disse

Dage herskede i Berlin, ikke den preussiske Regering meddelt førend d. 18de s. M., og Gen. Wrangels Befaling om en Udskrivning i Jylland af 4 Millioner Rbdlr. var netop af samme Datum.

Det var Preussen om at gjøre, med væbnet Magt at afgjøre Strideu til sin Fordel, førend man alvorlig skred til Underhandlinger, og navnlig forinden i Jylland at søge Erstatning for den dets Handel ved Blokaden tilføiede Skade. Imidlertid gav den preussiske Gesandt i London Lord Palmerston de fredeligste Forsikkringer og havde idelige Conferentser med ham i den Anledning, som ikke førte til Noget, end ikke til en officiel Discussion af Præliminærerne. Det er værd at bemærke, at Ridder Bunsens Note, hvori han definitivt antager Englands venskabelige Mægling, er af samme Datum som Wrangels Udskrivningsordre (18 Mai [1]). Men den russiske Note var som sagt samme Dag bleven Berlinerhoffet bekjendt og blev ledsaget med de derværende russiske og britiske Gesandters, navnlig den Sidstes, meest energiske Protester. Den 23 Mai fik Gen. Wrangel Ordre til at rømme Jylland uden at inddrive den udskrevne Pengecontribution, og Underhandlingerne om en Vaabenstilstand begyndte saaledes for Alvor i London, uden at Danmark havde erlagt de 4 Millioner Rbdr. i Indskrivningspenge (sic). I Berlin har man flere Gange protesteret imod, at disse to Facta stode i nogen Forbindelse. Vi lade det staae ved sit Værd.

Paa den danske Gesandt i London Grev Reventlows, ifølge Instructioner af 22 April (cfr. ovenfor. trykkes [2]) gjorte Appel af 1· Mai (trykkes) til Englands Bistand havde Lord Palmerston samme Dag (tr. [3]) givet et undvigende Svar, og endnu bestandig udtalt sit Haab om ad Negotiationernes Vei at komme til det forønskede Resultat. Samme Gesandts, overeensstemmende med hans Instructioner af 26 April (tr.) til det britiske Kabinet

[1]) Brevskaber Nr. 20, S. 46.
[2]) Brevskaber Nr. 16, S. 34.
[3]) Disse to Stykker ere dog ikke trykte i Brevskaberne.

stilede Forlangende (tr. [1])) om at England skulde sende en Eskadre til vore Farvande for ved en saadan Demonstration i det mindste at give sine Underhandlinger større Vægt, havde erholdt et lignende Resultat.

Fra Rusland erholdt vi gjennem Overhofmarskal Levetzau, som i Slutningen af April blev sendt til S. Petersborg, saavelsom ogsaa gjennem den kongl. Chargé-d'affaires ved dette Hof Efterretninger om, at denne Magts Holdning med Hensyn til vore Anliggender aldeles beroede paa de Skridt, Storbritannien maatte ville gjøre (jfr. Uddrag af Rapport fra S. Petersborg af 5 Mai, tr. [2])). Det var desuden notorisk, at Rusland fornemlig paa Grund af det polske Spørgsmaals daværende Stilling ikke for nogen Priis vilde kaste sig ind i en Krig med Tydskland. Selv en Mægling vilde det keiserlige Hof kun paatage sig i Forening med Storbritannien, som paany havde tilbudt os sin Mægling for først at tilveiebringe en Vaabenstilstand, hvilken det med Rette betragtede som en nødvendig Betingelse for fremtidige Fredsunderhandlinger.

Da saaledes al Udsigt til virksom Bistand og til de garanterende Magters Opfyldelse af deres traktatmæssige Forpligtelser var os betagen, vilde den danske Regering have paataget sig for stort et Ansvar ligeoverfor Nationen ved i Mangel af et bedre ligefrem at afslaae dette Tilbud. Folket var i Følelse af sin gode Ret krigersk stemt og skyede saaledes ingen Afsavn hverken af sine Midler eller af sit Blod i Fædrelandets Tjeneste. Men Regeringen var netop derfor uberettiget til at give efter for dets Enthusiasme, der dog i Længden ikke vilde kunnet holde ud imod Tydsklands 45 Millioner Mennesker. Den kunde ikke opoffre den Bistand, der tilbødes, om denne end kun var betinget, og endnu mindre Udsigten til dennes Udstrækning under heldige Conjuncturer for en diplomatisk Form. Og den kunde derfor ikke ligefrem afslaae en garanterende Magts Mediation,

---

[1]) Heller ikke disse Stykker findes i Brevskaberne.

[2]) Ikke trykt i Brevskaberne.

allermindst hvor Talen foreløbig kun var om Tilveiebringelsen af en Vaabenstilstand.

Dog blev Englands Mediation endnu ei definitivt antaget. Lord Palmerston var netop i den første Halvdeel af Mai i Underhandlinger med Preussen og det tydske Forbund om Mæglingens Antagelse. Han mødte dengang de samme Vanskeligheder, som siden ere gaaede over i det danske Kabinets diplomatiske Erfaring, der laa i Preussens mandatariske Forhold til Forbundet, samt i dettes brogede Tilstand og vexlende Skikkelse.

Allerede d. 5 Mai var Preussen af Forbundet blevet bemyndiget til at indlede Fredspræliminarier med Danmark paa følgende Basis:

«Die Grundlage der Vereinbarung wird die Anerkennung Schleswigs und Holsteins als eines unzertrennlichen Staatskörpers sein müssen, welcher nur durch Personalunion mit Dänemark so lange verbunden bleibt, als der Mannsstamm des Oldenburgischen Hauses an letzterem Reiche hinreicht. Der König von Dänemark würde seine Einwilligung zu der eventuellen Aufname Schleswigs in den deutschen Bund zuzusichern haben. Doch würde als Mittel zur Ausgleichung und Verständigung die Modalität offen zu lassen sein, dass die an Jütland gränzenden und der Nationalität nach vorherrschend dänischen Districte von Schleswig, wenn in ihnen der freie Volkswille sich für eine Vereinigung mit Dänemark aussprechen sollte, von der Verbindung mit Schleswig und folglich auch von der Aufnahme in den Bund ausszunehmen wären».

En saadan Fuldmagt var i sig selv kun lidet skikket til at gjøre Preussen en alvorlig meent Antagelse af Storbritanniens Mediationsforslag mulig. Men en Hovedhindring for Underhandlingernes Begyndelse var Tydsklands Indvendinger mod Ruslands Sammægling, og Danmarks conseqvente Fordring derpaa.

Endnu d. 13 Mai, efterat Lord Palmerston i Underhuset gjentagne Gange havde forsikkret, at Englands Mægling af begge Parter var modtagen, gjorde Danmark gjennem sin Gesandt i

London, (hvis Note vedlægges ligesaavelsom Palmerstons Svar af 15 s. M., tr. tr. [1])) Ruslands Deltagelse i Underhandlingerne til en Betingelse. Det var først efterat Tydskland definitivt havde afslaaet det keiserlige Hof som Sammægler og kun under denne Betingelse havde antaget Storbritanniens Mediation, at Danmark gav efter og paa sin Side, ligesom Tydskland paa sin, udelukkende lagde Mæglingsarbeidet i det britiske Kabinets Haand, hvilket Danmark saa meget mere kunde gjøre, som det havde Tilsagn om Ruslands saavelsom Sverrigs moralske Bistand og betingelsesviis tillige om den sidste Magts materielle Understøttelse.

Ikkedestomindre paalagdes det Danmarks Repræsentant ved Hoffet i St. James at handle med behørigt Forbehold og indtil videre ikke uden nærmere Instructioner at give sit Samtykke til de Forslag, der maatte blive ham gjorte. Grev Reventlow indskrænkede sig derfor til med L. Palmerston foreløbig at discutere Sagen.

Efter gjennem den herværende britiske Gesandt at være bleven bekjendt med L. Palmerstons i en Depesche af 9 Mai (tr. [2])) udtalte Ønske om at erfare den danske Regerings Anskuelser om Maaden, hvorpaa Stridsspørgsmaalet mellem Danmark og Tydskland kunde udjævnes, indgav Udenrigsministeren d. 15 Mai i en Note til S. Henry Wynn, hvori de Betingelser[3]) indeholdtes, hvorunder den danske Regering vil indgaae en Vaabenstilstand nemlig:

1) at Hertugdømmerne rømmes af de danske saavelsom af de fjendtlige Tropper, Jylland desuden af de sidste, at Insurgenttropper og Friskarer afvæbnes og hjemforloves;
2) at Blokade og Fjendtligheder tilsøes strax ophøre og ethvert efter Vaabenstilstandens Afsluttelse opbragt Skib uden Ophold gives tilbage;

[1]) Ikke trykt i Brevskaberne.
[2]) Ikke trykt i Brevskaberne.
[3]) Brevskaberne Nr. 18, S. 44.

3) at de sædvanlige Handelsforbindelser atter gaae deres Gang;
4) at Slesvigs Bestyrelse efter Vaabenstilstanden er Kongens Autoritet undergiven, hvorimod Forbundet, hvis der urgeres derpaa, i samme Tidsrum kan organisere Holstens Civilforvaltning;
5) at der oprettes Gensdarmeri i begge Hertugdømmer, men ingen anden væbnet Styrke til Freds og Ordens Vedligeholdelse; at dette Gensdarmeri i Holsten staaer under Forbundets, i Slesvig under Kongens Befaling;
6) at de før Vaabenstilstanden opbragte Skibe restitueres, naar man er kommen overeens om Grundlaget for en endelig Fred;
7) at man vil indgaae en saadan Vaabenstilstand under Englands Auspicier alene, fordi der nu ikke bliver Tid til at raadspørge Rusland; men at sidstnævnte Magts Deltagelse i Forhandlingerne efter Vaabenstilstandens Afslutning udtrykkelig forbeholdes.

Dette Forslag krydsede underveis L. Palmerstons Vaabenstilstandsproject, som er dateret 18 Mai og fulgte med en Rapport (tr.[1]) fra Grev Reventlow af 19 s. M. Hans Forslag gaaer ud paa:

1) Fjendtlighedernes Afbrydelse tillands og tilvands;
2) Begge Hertugdømmernes snarest mulige Rømning af begge Magters Tropper;
3) Hjemforlovelse af de slesvigske og holstenske Tropper af alle Slags, der tjene ved Forbundstropperne;
4) Indrettelse af en provisorisk Regering i hvert for sig af de to Hertugdømmer. Den for Slesvig udnævnes af Kongen af Danmark, den for Holsten af Forbundet;
5) provisorisk Organisation af et begrændset og for begge Hertugdømmer lige stort Gendarmericorps til Politiopsyn under Vaabenstilstanden, hvoraf det for Slesvig indsættes af K. af Danmark, det for Holsten af Forbundet;

---

[1]) Brevskaber, Nr. 190, S. 45.

6) gjensidig Frigivelse af alle Fanger og alle Skibe, og Tilbagegivelse eller Erstatning for alle Penge- eller andet Slags Contributioner.

Som man seer stemte dette Forslag i alt Væsenligt med vort. Meningen var, at det nu skulde forelægges den preussiske Befuldmægtigede ved Hoffet i St. James, hvorpaa det, under Forudsætning af Tilnærmelse fra preussisk Side, skulde diskuteres i en Sammenkomst mellem ham og den danske Gesandt i L. Palmerstons Overværelse og under hans Ledelse.

I Virkeligheden bleve, som man af Actenstücke zur schlesw.-holst. Frage erfarer, i Førstningen kun følgende fire Punkter af L. Palmerston den preussiske Gesandt forelagte:

1) Fjendtlighederne tillands og tilvands ophøre;
2) Alle Krigsfanger og opbragte eller beslaglagte Skibe frigives;
3) de danske Tropper rømme Slesvig;
4) de tyske Tropper rømme Jylland og Hertugdømmerne.

Enten skete dette fordi den danske Gesandt kun havde antaget Art. 6 sub spe rati, eller fordi Lorden var tilstrækkelig bekjendt med den preussiske Regerings Anskuelser til foreløbig kun at ville holde Underhandlingen saa almindelig som muligt.

Den preussiske Gesandt i London indsendte samme Dag (tr. [1]) sine Modbemærkninger og modtog nu paa sin Regerings og det tyske Forbunds Vegne Storbritanniens Mægling under Forudsætning af, at L. Palmerston i det slesvigske Spørgsmaal vilde følge samme Fremgangsmaade som i Sveitzerspørgsmaalet nl. ved Siden af en Vaabenstilstand tillige at negociere en Fredsbasis. Han var ei tilsinds at gaae ind paa nogen Vaabenstilstand, med mindre de to Parter først kom overeens om hiin. Og Fredsgrundlaget skulde igjen hovedsagelig gaae ud paa Slesvigs Indlemmelse i det tydske Forbund med

[1]) Brevskaber Nr. 20 S. 46.

Undtagelse af saadanne nordlige Distrikter af dette Hertugdømme, hvor Befolkningen paa Grund af sin danske Nationalitet efter en derom skeet Forespørgsel maatte erklære sig for Forbindelsen med Kongeriget. Iøvrigt fordrede han den saakaldte provisoriske Regerings Vedbliven, saavel som dennes Ret til at sende en eller flere Befuldmægtigede til at overvære Conferencerne i London om den endelige Fred.

Den preussiske Gesandts Fordring om samtidig med en Vaabenstilstand tillige foreløbig at komme overeens om en Fredsbasis var oprindelig Palmerstons eget og vandt derfor dennes Bifald, hvorimod Lorden i Note af 19 Mai (vedlagt[1])) i Detaillen gjorde adskillige Indvendinger. Ridder Bunsen havde saaledes kun indvilliget i Slesvigs Rømning af tydske Tropper, L. Palmerston stod fast paa begge Hertugdømmers Evacuation, hvorimod han bifaldt den preussiske Fordring paa de svensk-norske Troppers Hjemforlovelse. L. Palmerston indvendte fremdeles imod Maaden, hvorpaa Slesvigs Deling blev foreslaaet, hvorimod han lovede, at lade denne Udvei til fredelig Overeenskomst den danske Regering anbefale, hvilket skete i Depesche af 19 Mai til S. Henry Wynn (vedlægges).

Kongens Gesandt i London kunde, ifølge sine Instructioner ikke gaae ind paa disse Forslag, og med Hensyn til den foreslaaede Deling af Slesvig bleve nye Instructioner (vedlægges) ham under 27 og 28 Mai tilstillede, hvori han kun blev bemyndiget til at discutere Forslaget. I samme Anledning blev Kmhr. Reedtz sendt til London, hvorhen Baron Pechlin alt tidligere havde begivet sig fra Frankfurt, for at gaae Grev Reventlow tilhaande, men begge uden at være forsynede med nogen særskilt Fuldmagt.

Den 30 Mai kom disse Underhandlinger for paa Forbundsdagen, som besluttede:

Dass den Vorschlägen Preussens rücksichtlich eines mit den Friedens-Præliminarien zu verbindenden Waffenstillstandes nach

[1]) Trykt i Brevskaberne, Nr. 21, S. 52.

Massgabe der vorgetragenen Documente die Zustimmung zu ertheilen sei. Dabei werde jedoch ausdrücklich der Punct dieser Vorschläge festgehalten, dass eine etwaige Abtrennung einzelner Theile von Schleswig nur unter der Bedingung der freien Zustimmung der betreffenden Landeseinwohner stattfinden könne. Auch setze man voraus, dass England die Garantie des abzuschliessenden Waffenstillstandes übernehmen und seinen Einfluss für den Abschluss des Friedens auf den bezeichneten Präliminarien nachdrücklich verwende.

Sollte dagegen ein Waffenstillstand in Verbindung mit den Präliminarien nicht erreichbar sein, so müsste gleichzeitig mit der Räumung Schleswigs von den deutschen Truppen die Insel Alsen von den Dänen geräumt werden und Holstein von deutschen Truppen besetzt bleiben.

Bei jedem Waffenstillstande aber versteht es sich von selbst, dass die schleswig-holsteinischen Truppen in Schleswig-Holstein verbleiben.

Dagegen ist von der Garantie eines besondern Rechtszustandes der etwa von Schleswig sich absondernden deutschredenden Schleswigern abzustehen.»

Der var nu fra vor Side saa meget mindre Grund til overilet at gaae ind paa de preussiske Betingelser, som Sverrigs virksomme Bistand var os vis. En Militær-Convention var alt i Begyndelsen af Maimaaned bleven sluttet med denne Magt. Saavel de svenske Stænder som det norske Storthing havde bevilget de fornødne Summer til den svensk-norske Armees og Flaades Udrustning. Trods Preussernes Rømning af Jylland stod den svensk-norske Regering trolig ved sit Ord, og Troppeforsendelser til Danmark forberededes paa det Ivrigste i Begyndelsen af Juni Maaned, den ved det svenske Hof accrediterede preussiske Gesandts gjentagne Protester uagtet.

Ogsaa i Frankrig begyndte Sympathier for vor Sag nu at yttre sig; Lamartine havde udtalt sig gunstigere end hidtil; og den kongelige Gesandt i Paris fik derfor Ordre til officielt

at anerkjende Republiken, og samtidigt at appellere til Republikens moralske Bistand imod Tydsklands Overgreb.

II.

Underhandlinger i Malmøe og London.

Den svensk-norske Regering havde ved sin Optræden til vor Fordeel erhvervet sig Ret til at deltage i Tilveiebringelsen af en Fred eller en Vaabenstilstand mellem Danmark og Tydskland. Inden den gjorde vor Sag til sin og for Danmarks Skyld kastede sig ind i en Krig, hvis Udfald altid maatte være tvivlsomt, havde den et billigt Krav paa i Forening med os at gaae Fredens Vei. Dog forvissede den danske Regering sig forinden om Storbritanniens Samtykke til at de forenede Kongeriger med den dele den venskabelige Interventions Hverv.

Det var gjennem et venskabeligt Hof kommet til den danske Regerings Kundskab, at Preussen havde redigeret et nyt Modforslag [1]) mod det danske Vaabenstilstandsudkast af 15 Mai. Dette Forslag lød vel endel fordelagtigere for Danmark end man af Chevalier Bunsens Bemærkninger af 18 Mai (see ovenf. S. 487) til det af L. Palmerston billigede Udkast skulde have ventet, men var dog endnu uantageligt, og L. Palmerstons Holdning berettigede os ikke til det Haab, at Preussen fra den Side vilde blive formaaet til at slaae saa meget af i sine Betingelser, som vi paa vor Side maatte fordre, med mindre vi i vore Fordringer bleve understøttede af en anden venskabelig Magt. Den danske Regering greb den Leilighed til Underhandlingernes Fremme, som de nordiske Regeringers og Folks broderlige Tilnærmelse frembød, og benyttede sig af begge de skandinaviske Kongers første Sammenkomst i Malmø den 7—10 Juni til at forelægge den svensk-norske Regering et nyt Udkast

---

[1]) Brevskaber Nr. 22, S. 54.

til en Vaabenstilstand, som samtidigt blev det britiske og det russiske Kabinet tilstillet, og hvortil begges Understøttelse paakaldtes, i hvilken Anledning General Oxholm blev sendt til S. Petersborg.

Dette Udkast, som indeholdes i en Verbalnote af 10 Juni[1]), der til en Helhed sammenfatter Malmøerconferentserne, stillede følgende, med de tidligere i Hovedsagen stemmende Betingelser:

1) Fjendtlighederne tillands og tilvands ophøre umiddelbart efter Afslutningen;
2) Alle Fanger frigives;
3) Ligeledes de opbragte Skibe, saasnart man fra dansk Side har erholdt Tilsagn om Godtgjørelse for alle af de tydske Tropper hævede Contributioner. Al Blokade ophører;
4) Slesvig rømmes af begge de krigførende Maglers Tropper. Insurgenter og Friskarer afvæbnes;
5) Det tydske Forbund udnævner i Kongen af Danmarks Navn en midlertidig Civiladministration for Hertugdømmet Holsten Kongen af Danmark udnævner en for Slesvig iblandt Mænd, som der nyde almindelig Agtelse og Tillid. De der have taget Deel i de sidste politiske Begivenheder udelukkes;
6) Preussens Tilbud om i eget og Forbundets Navn at rømme Holsten modtages. Lauenborg rømmes ligeledes af tydske Tropper.
7) Fredsunderhandlinger aabnes umiddelbart efter Vaabenstilstandens Afslutning. Ere Fredspræliminærierne ikke inden een Maaned komne istand, have Forbundets Tropper Ret til at indtage deres før Vaabenstilstandens Afslutning havte Stillinger i Holsten, hvorimod Slesvig endnu i nogen Tid forbliver ubesat;
8) De mæglende og venskabelige Magter garantere Opfyldelsen af samtlige Betingelser.

Forslaget vandt det svensk-norske Kabinets Bifald, og Ba-

[1]) Brevskaber Nr. 23, S. 56.

ron Stjerneld gav i sit Svar (af 11 Mai [1])) paa Udenrigsministerens Verbalnote Tilsagn om at understøtte det, idet han forresten gjorde de Skridt, Sverrig og Norge maatte foretage, afhængige af de garanterende Magters Holdning.

Men imidlertid var Ruslands Stemning for os pludselig bleven forandret. For mindre end en Maaned siden havde den russiske Gesandt i London, Baron Brunnow, ifølge sit Hofs Instructioner, daglig opmuntret den kongelige Gesandt sammesteds til ikke at give efter, ja næsten holdt fastere paa vor Ret, end vi selv. Nu derimod blev der med Eet klaget over vort Stivsind; Krigens Rædsler bleve afmalede med de stærkeste Farver, og Raad om at afslutte snarest muligt helst en Fred, men ialfald en Vaabenstilstand, bleve os meddelte i de stærkeste diplomatiske Udtryk. Der blev klaget over, at Grev Reventlow i London manglede de behørige Instructioner, endskjøndt det var vitterligt, og navnlig Bar. Brunnow velbekjendt, at vor Gesandt i London havde den fuldstændigste Kundskab om de Betingelser, hvorpaa den danske Regering kunde eller vilde gaae ind. Navnlig yttrede Rusland sin Misfornøjelse med de danske Troppers Angreb i det Sundevedske af 28 Mai og lagde ikke Skjul paa sin ringe Tilfredshed med de svensk-norske Troppers Afgang til Fyen. Den keiserlige Regering ønskede overalt Fred. Allerede førend hiint Angreb kunde være bekjendt i S. Petersborg, modtog Udenrigsministeren, netop under sit Ophold i Malmø, en og samme Dag (nl. $\frac{27 \text{ Mai}}{8 \text{ Juni}}$) tvende Skrivelser fra den herværende russiske Gesandt, den ene med Bilag af et Depescheuddrag fra Grev Nesselrode (af $\frac{21 \text{ Mai}}{2 \text{ Juni}}$), altsaa afgaaet fra S. Petersborg førend Affæren i Sundeved kunde være kommen til det keiserlige Hofs Kundskab], hvori Freden indtrængende anbefales. I den ene forudsætter Baron Ungern-Sternberg det endog som en Mulighed, at Freden mellem Danmark og

[1]) Feilskrift for 11 Juni. Baron Stjernelds Svar, dat. Malmø 11 Juni 1848 findes i Brevskaberne Nr. 17, S. 41; men det staaer der paa urette Sted langt foran Grev Knuths Note verbale, dat. Malmø 10 Juni, imellem Aktstykker fra April og Mai.

Preussen bliver sluttet i London uden Danmarks Medvirkning.

Det følger af sig selv, at Storbritannien som mæglende Magt førte det samme Sprog. L. Palmerston veg ikke fra sin oprindelige Tanke, samtidig med en Vaabenstilstand tillige foreløbig at fastsætte den endelige Freds Hovedmomenter, og han gjentog skriftlig og mundtlig sine (see ovenf.) fire Alternativer for Grev Reventlow og Kammerherre Reedtz, der Tomme for Tomme discuterede Forslaget med ham, men conseqvent erklærede ham deres Incompetents til at afgjøre Noget med Hensyn til den endelige Fred (see vedlagte Rapport fra Grev Reventlow og Khrre Reedtz af 9 Juni).

L. Palmerston stillede sig vel i Førstningen tilfreds, men snart lagde han ikke længere Skjul paa sin Utaalmodighed, betydede Kongens Gesandt i London, at han nu selv vilde redigere et endeligt Udkast til en Vaabenstilstand, hvori tillige Fredsgrundlaget foreløbig var bestemt; at det naturligviis stod begge Parter frit for, at antage eller forkaste det; men gjentog en Yltring, han baade før og senere har brugt, at det paa deres Svar beroede, hvorvidt han overhovedet vilde give sig af med Mæglingsarbeidet. — Han lod sig ingenlunde overbevise ved tvende Memoirer, som imidlertid bleve ham tilstillede, hvoraf den ene omstændelig gjennemgik Grundene mod Slesvigs Deling, den anden godtgjorde Arvefølgens Identitet for dette Hertugdømme og for Kongeriget, men indgav selv under 23 Juni sit nye Vaabenstilstandsudkast[1]), hvori han foreslaaer følgende Betingelser:

1) Fjendtligheder mellem de danske og tydske Tropper tillands og tilvands ophøre saa snart efter denne Stilstands Afslutning, som de nødvendige Ordrer dertil kan blive givet.
2) Alle Fanger, civile saavel som Krigsfanger, frigives paa begge Sider, og Ingen skal sagsøges eller paa anden Maade

[1]) Trykt i Brevskaberne Nr. 24, S. 59.

fortrædiges for den Deel, han maatte have havt i de seneste politiske Begivenheder i Hertugdømmerne.

3) Opbringelsen af tydske Skibe og Contributionerne saavelsom Reqvisitionerne i Jylland gaae op imod hinanden. Viser det sig ved derom anstillet Sammenligning, at den ene Part har lidt Tab, godtgjøres dette af den anden Part.

4) Umiddelbart efter Stilstandens Afslutning rømme begge Parters Tropper hele Hertugdømmet Slesvig, Øen Als iberegnet, og de danske Tropper trække sig tilbage Nordpaa, de tydske Sydpaa. Slesvigske Friskarer afvæbnes, og de regelmæssige Tropper, som enten maatte tjene med den danske eller den tydske Armee, følge enten de Tropper, hvormed de have tjent, udaf Hertugdømmet, eller hjemforloves.

5) En interimistisk Commission for begge Hertugdømmerne, uden lovgivende Myndighed, indsættes i Kongehertugens Navn. Den skal bestaae af 7 Medlemmer, hvoraf de 3 udnævnes af Kongehertugen, 3 af Forbundet, og den syvende, der fungerer som Præsident, paa en Maade, som nærmere vil blive at bestemme. Ingen af disse maa have deltaget i de seneste politiske Begivenheder i Hertugdømmerne.

6) Hertugdømmet Slesvigs fremtidige Stilling ordnes paa en af de følgende Maader, som overlades til Kongehertugens Valg:

Enten bliver Hertugdømmet deelt i to Dele efter Nationaliteten, saaledes at den sydlige tydske Deel kaldes det sydlige Hertugdømme og den nordlige danske Deel det nordlige Hertugdømme. Kongen vilde da blive Medlem af det tydske Forbund i Egenskab af Hertug af Sydslesvig, ligesaavelsom i sin Egenskab af Hertug af Holsteen. Sydslesvig vilde saaledes, lig Holsten, blive en Deel af det tydske Forbunds Territorium og følge den for Holsten gjældende Arvelov, medens paa den anden Side Nordslesvig ved sin Arvelov vilde blive knyttet til den danske Krone, og Suveræniteten over dette Hertugdømme uadskillelig være forenet dermed;

Eller Hertugdømmet Slesvig forbliver helt og udelt ligesom det nu er, i administrativ Forbindelse med Holsten og med fælleds Stænderforsamling for begge. I dette Tilfælde vilde Kongen af Danmark forblive, ligesom nu, Medlem af det tydske Forbund som Hertug af Holsten, men derimod ikke i Egenskab af Hertug af Slesvig, og ingen Forandring vilde i dette Tilfælde foregaae i Arveloven for dette Hertugdømme.

Imidlertid havde Tingene baade i Frankfurt og Berlin taget en ny Vending, som gjorde Preussen mere fredelig sindet. Den tydske Eenhed i Frankfurt begyndte at tage en for Preussens Hegemoni truende Vending, og Ministeriet Arnim var i Slutningen af Junimaaned bleven afløst af et nyt fredeligere Ministerium. Disse Omstændigheder vare af følgende Betydning for os.

Den preussiske Regering sendte, efter gjennem det svensk-norske Kabinet at være bleven bekjendt med vort sidste Vaabenstilstandsudkast (af 10. Juni, see ovenf.), Grev Pourtalès til Kongen af Sverrig og Norge, for dels som Svar paa dennes Forestillinger i Berlin at give Forklaringer over Preussens Forhold til Danmark, dels for gjennem den svensk-norske Regering at komme til Forstaaelse med os og gjøre Indledninger til en Vaabenstilstand. Han ankom til Malmø den 26. Juni og medbragte et Forslag, som hvor meget det end lod tilbage at ønske, dog bar umiskjendeligt Præg af Preussens forsonlige Stemning.

Dette Udkast gik i det Væsentlige ud paa en Vaabenstilstand paa tre Maaneder med een Maaneds Opsigelse. Blev den opsagt, skulde enhver af Hærene indtage de Stillinger, som de ved Vaabenstilstandens Afslutning havde inde. Fandt ingen Opsigelse Sted, skulde begge Dele eo ipso ansee den forlænget. Iøvrigt skulde Vaabenstilstanden i ingen Henseende foregribe den endelige Fred. Dens øvrige Betingelser vare i Hovedsagen følgende:

1) Fjendtlighedernes øieblikkelige Ophør tillands og tilvands;
2) alle Krigs- og politiske Fangers Frigivelse;
3) alle opbragte eller beslaglagte Skibes Tilbagelevering, tilligemed deres Ladninger. Den gjensidige Skadeserstatning henvistes til fremtidige Underhandlinger om den endelige Fred;
4) Begge Hertugdømmers og tilhørende Øers fuldstændige Rømning fra begge Sider.
5) den saakaldte «provisoriske Regerings» snarest mulige (14 Dages Termin fastsattes) Afløsning enten af 6 Mænd, som Kongen af Danmark dertil udnævner mellem 12 af Slesvigs og Holstens i den Anledning forsamlede Provindsialstænder udvalgte Candidater, eller af 6 iblandt begge Hertugdømmers Notabler udvalgte Mænd, hvoraf Kongen af Danmark udnævner 3, og det tydske Forbund 3.

   Disse sex Mænd vilde da have at vælge en syvende til Præsident ligeledes blandt Hertugdømmernes Indvaanere. Kunde de ikke enes om hans Valg, overlades dette Storbritannien som mæglende Magt.
6) Under Vaabenstilstanden forblive nedenfor betegnede Tropper i Hertugdømmerne og staae til den i Overeensstemmelse med næstforegaaende Artikel indsatte Øvrigheds Raadighed:

   I Holsteen dette Hertugdømmes Forbundscontingent, stort 3600 Md.;

   i Slesvig enten det Antal slesvigske Tropper, som ved Fjendtlighedernes Udbrud befandt sig der, eller Cadres deraf, om hvis Dannelse man gjør nærmere Aftale.

   Alle Friskarer forlade Hertugdømmerne paa det Mandskab nær, som der er indfødt. Dette hjemforloves.
7) Kongen af Danmark, det tydske Forbund og Storbritannien udnævne hver især en Commissær til at varetage Vaabenstilstandsbetingelserne saavelsom Lovenes samvittighedsfulde og upartiske Overholdelse.
8) Englands Garanti for Vaabenstilstanden paakaldes af begge Parter.

Som man af vedlagte Sammenstilling vil see, kom dette Forslag vort eget af 10. Juni i flere Punkter imøde. Naar L. Palmerstons Artikel om en foreløbig Fredsbasis undtages, stemmede det i det Væsentlige med hans Forslag, ligesom det ogsaa var samtidigt dermed[1]). Saavel denne Omstændighed som flere tilstødende Facta gjøre det sandsynligt, at Kabinettet i S. James havde formaaet den preussiske Regering til i det mindste at gaae ind paa disse Betingelser, paa samme Tid som det indtrængende anbefalede os lignende. Sverrig og Norge talte, ligesom Rusland, energisk Fredens Sprog til begge Parter. —

Vor diplomatiske Stilling var i Slutningen af Juni Maaned altsaa denne. Paa den ene Side havde vi saa liden Udsigt til virksom og væbnet Bistand fra de garanterende og venskabelige Magters Side, at den danske Regering tværtimod fra dem modtog gjentagne Fredsraad, og kun Fredsraad, og det i de meest imponerende og indtrængende Udtryk. Paa den anden Side havde vor Modparts Stemning fra aabenbar Vold forandret sig til Forsonlighed; i det mindste havde de af den stillede Betingelser aldrig været saa antagelige. Hertil kom den physiske Umulighed i Længden alene at føre Krigen med en Nation paa 45 Millioner Mennesker.

Kongens Regering vilde derfor, ved paa sin Side at støde den Haand fra sig, der raktes den til Fred og Forsoning, have paataget sig et Ansvar ligeoverfor sin Samtid, og hvad der i Politik er meget vigtigere, mod sin Eftertid, som ingen samvittighedsfuld Regering kan bære. Den vilde have gjort et uforsvarligt Brug af Folkets Tillid og Begeistring ved uden den modneste Overveielse at styrte Danmark ind i alle de farefulde Muligheder, som en forlænget Krig mod Overmagten, uden Udsigt til Alliance, maatte bringe i sit Skjød, og paa hvis Prøvelser Jyllands Besættelse af Fjenden alt havde været os en Mundsmag.

[1]) De tre Forslag: det danske af 10. Juni, det engelske af 23. Juni og det preussiske af 24. Juni ere sammenstillede i Brevskaberne Nr. 25, S. 64.

Grev Pourtalès's Instructioner tillode ham ikke umiddelbart at underhandle med den danske Regering. Discussionen af hans Forslag foregik derfor igjennem det svensk-norske Kabinet, men i Overværelse af Udenrigsministeren, som i denne Anledning havde begivet sig over til Malmø.

Imidlertid indtraf en Omstændighed, som nær havde afbrudt Underhandlingerne, idet Gen. Wrangel, der neppe kunde være uvidende om, at saadanne paa den Tid fandt Sted, uden mindste Foranledning angreb den danske Hær, som paa sin Side havde Befaling til at holde sig aldeles passiv, i dens Positioner. Med nogle Modificationer kom alligevel Conventionen istand d. 2. Juli [1]), under Forbehold af begge vedkommende Regeringers Ratification. Denne paafulgte fra dansk Side strax. Kongen af Sverrig og Norge sendte sin Kabinetssekretær Baron Manderstrøm til Berlin for tillige at udvirke den fra preussisk Side, hvilket og skeete, skjøndt med Forbehold af et Par aldeles uvæsentlige Tilsætninger, hvori den danske Regering uden videre indvilligede.

Saaledes var da den første Malmøerconvention folkeretlig afsluttet. Der stod nu ikke andet tilbage, end den Formalitet, at den skulde underskrives af begge de commanderende Generaler, hvortil Grev Pourtalès overbragte Gen. Wrangel, Khrre Reedtz General Hedemann de fornødne Fuldmagter. Den danske Regering modtog fra alle Kanter Lykønskninger med det opnaaede Resultat, og navnlig skjulte L. Palmerston ikke sin Tilfredshed dermed for den danske Gesandt i London.

Men den afsluttede Vaabenstilstand vandt ikke Gen. Wrangels Bifald. Ved Sammenkomsten i Wiuff i Nærheden af Kolding d. 15. Juli tilkjendegav Grev Pourtalès Khrre Reedtz, at Gen. Wrangel nægtede at underskrive. Saavel han som de øvrige preussiske Befuldmægtigede fremkom Dagen efter med nye Fordringer, der aabenbart stred mod Conventionens Aand

---

[1]) Trykt i Brevskaberne Nr. 26, S. 70.

og dens vigtigste Bestemmelser. De foreslaaede Modificationer vare i Hovedsagen følgende:

at Kongen af Danmark skulde anerkjende de af den saakaldte «provisoriske Regering» udstedte Anordninger (saaledes fortolkede Gen. Wrangel nemlig Conventionens Art. 7, idet han ved «lois et ordonnances existantes» ogsaa forstod den prov. Reger. Anordninger);

at Forbundshæren, naar og om Fjendtlighederne atter udbryde, skulde indtage de mellem den 27. og 30. Juni ved Gen. Wrangels paa vore Tropper midt under Forhandlingerne skete Angreb erhvervede Stillinger i det nordlige Slesvig;

at Preussen tilbød sine bona officia hos Forbundet for at indsætte Lauenborg i den Stilling, hvori det var før Fjendtlighedernes Udbrud.

Endelig skulde Conventionen selv med disse og andre mindre væsenlige Modificationer kun sluttes under Forbehold af den imidlertid tilblevne «Reichsverwesers» Ratification, og denne vilde igjen være Frankfurterforsamlingens Autoritet undergiven.

Dette Resultat forekom saavel den svensk-norske Regering som og den herværende britiske Gesandt saa utroligt, at Baron Lagerheim og S. Henry Wynn, for med egne Øine at overbevise sig om et saa nyt diplomatisk Phænomens Mulighed, inden Forhandlingerne definitivt afbrødes, ønskede at begive sig til Stedet for endnu at gjøre et sidste Forsøg. Det maatte være den danske Regering om at gjøre, at de venskabelige Magter overbeviste sig om, at den ingen Deel havde i de opstaaede Vanskeligheder. Khrre Reedtz og med ham General Oxholm bleve derfor atter (18. Juli) sendte til det danske Hovedqvarter, ledsagede af de ovennævnte Diplomater. De Dagen derpaa (19. Juli [1])), holdte Conferentser førte, som vedlagte Pro-

[1]) Jfr. Underhandlingerne i Bellevue 19. Juli 1848, Brevskaber Nr. 28, S. 78.

tocol og Circulærdepesche af 22. Juli [1]) udvise, ikke til noget Resultat.

De venskabelige Magter havde ondt ved at finde sig i denne Fremgangsmaade fra preussisk Side, og den danske Regerlng fandt saa meget mindre Anledning til, ved en krigersk Holdning maaskee at modarbeide de Skridt, som Storbritannien, Rusland og de forenede Kongeriger maatte finde egnede til at fremme Conventionens Opfyldelse fra tydsk Side, som de, navnlig den første Magt «alvorligt anbefalede den danske Regering, imidlertid at vedblive den tidligere udviste Moderation» (se vedl. Depesche fra L. Palmerston og Greve Stjerneld til den britiske og den svensk-norske Regerings Gesandter i Kjøbenhavn og Berlin).

Paa samme Tid sendte Preussen Gen. Below til Wien for hos «Reichsverweseren» at udvirke behørig Tilladelse og Fuldmagt til at afslutte den engang afsluttede Vaabenstilstand.

De i Actenst. z. schlesw.-holst. Frage aftrykte Instructioner af 27. Juli for Gener. Below [2]) indeholde en Oplysning, som for den historiske Sandheds Skyld ei bør forbigaaes. Det hedder nl. efterat Malmøerconventionen er bleven skildret som antagelig:

Das Staatsministerium glaubte daher die Annahme dieser wesentlichen Puncte bei des Königs Majestät befürworten zu können; und nach erhaltener Genehmigung Allerhöchstderselben am 8 Juli überbrachte der Graf Pourtalès dem Oberbefehlshaber Gen. v. Wrangel die königliche Vollmacht zum Abschluss des Waffenstillstandes mit dem dänischen Feldherrn.

Die Lage der Dinge hatte sich inzwischen auf dem Kriegsschauplatze insofern verändert, als die dänischen Truppen durch das Vorrücken des Gen. v. Wrangels (dennes Angreb paa vore Tropper d. 28. Juni) veranlasst worden waren, sich über die jütische Grenze zurückzuziehen, und so das ganze Festland

---

[1]) Brevskaber Nr. 29, S. 80.
[2]) Aktenst. zur Schlesw. Holst. Frage, Nr. 1, Bilag G.

von Schleswig vom Feinde befreit war. Auch zeigten sich Schwierigkeiten wegen der Aufstellung von Cadres aus den schleswigschen mit den holsteinischen zu einem organisirten Corps verbundenen Truppen, zugleich mit der Nothwendigkeit, um der innern Ruhe des Landes willen, eine nicht zu geringe Anzahl von Truppen der Regierung der Herzogthümer zur Verfügung zu lassen. Der Oberbefehlshaber hielt demnach eine nochmalige Rückfrage in Berlin für nothwendig, und wurde auf dieselbe unterm 12. d. M. dahin beschieden, diese Punkte durch erneute Unterhandlungen mit dem dänischen Oberbefehlshaber im Interesse Deutschlands und der Herzogthümer zu erledigen.

Inzwisehen war der kön. Regierung die erfreuliche Kunde zugekommen, dass S. K. H. der Erzherzog Johan die Functionen eines Reichsverwesers übernommen und in dieselbe unmittelbar eingetreten seien; das Mandat, welches Preussen vom Bundestage übernommen hatte, in dieser Angelegenheit die Sache Deutschlands zu führen, ging nunmehr auf den Reichsverweser zurück, und die kön. Regierung hielt es demnach für Ihre Pflicht den Oberbefehlshaber zu beauftragen, den Waffenstillstand nur unter Vorbehalt der Genehmigung S. K. H. abzuschliessen.

Man seer heraf, at Gen. Wrangel kun handlede efter sin Regerings Befalinger, ligesom det ogsaa baade af de foregaaende (s. ovenf.) og af de efterfølgende Underhandlinger fremgaaer, at det mere var i Misfornøielse med den afsluttede Conventions Indhold, end i denne sidste Formalitet at man har at søge Grunden til Preussens Fremgangsmaade. Da Danmark fornuftigviis ikke kunde gjøre den engang med Preussen lovlig og lovformelig afsluttede Traktat afhængig af en ny Autoritet, som hverken havde deltaget i de tidligere Underhandlinger, eller som saadan var den danske Regering bekjendt, bleve Negotiationerne afbrudte, nye Troppeforsendelser til Hertugdømmerne beordrede i Frankfurt, og Blokaden fra dansk Side fornyet.

Det var at forudsee, at dette Udfald kun kunde være vor

Stilling til de venskabelige Magter gavnligt. Det manglede nu ikke paa energiske Protester fra disses Side mod Preussens og Forbundets Fremgangsmaade, saavel i Frankfurt som Berlin. Navnlig sendte det britiske Kabinet Lord Cowley til Frankfurt for blandt Andet under Haanden at andrage paa Gen. Wrangels Afskedigelse; thi England stod ligesom vi i den falske Formening, at denne paa egen Haand havde anulleret Vaabenstilstanden. Baron Meyendorff erholdt fra den keiserlig russiske Regering Befaling til at affordre den sachsiske og den bayerske Gesandt Forklaring over Meningen med de til Hertugdømmerne befalede Troppeforsendelser, og til ligefrem at true Preussen med Fjendtligheder fra russisk Side. Den svensk-norske Regering yttrede sig i lignende Aand. Dog maa man vel erindre, at alle disse Forestillinger for saavidt vare af en blot fredelig Natur, som de tydelig kun bleve gjorte for at forebygge Krig. Det er en Sandhed, som ikke noksom kan indskærpes, at det hovedsagelig var og er disse Magter om Fredens Tilveiebringelse at gjøre, medens dens Indhold og Bestemmelser eonseqvent ere behandlede som mindre væsentlige. Ruslands Anskuelse fremgaaer tydeligt af vedlagte Rapport af 18. Juli fra den kgl. Chargé d'Affaires i S. Petersborg [1]).

Men imidlertid vare Forholdene blevne forandrede til det Bedre i Frankrig. Republiken var bleven anerkjendt af flere europæiske Magter, hvoriblandt ogsaa af Danmark, og den franske Regerings faste og værdige Holdning var os Borgen for, at denne Magt nu som før vilde indtage den Stilling i den europæiske Politik, som tilkommer den.

Der aabnedes os saaledes en ny Udsigt, som Regeringen med Iver greb. Vor diplomatiske Stilling gjorde det til en Pligt, nu ikke længer at udsætte den Appel til Frankrigs Garantiforpligtelser, som vi alt forlængst vilde have gjort, hvis vi havde kunnet forudsee noget tilfredsstillende Resultat deraf. Men da Frankrig og Storbritannien i Forening havde givet Garantien af

---

[1]) Ikke trykt i Brevskaberne.

1720, var det nødvendigt, samtidigt at foranledige denne sidste Magt til at træde ud af sin medierende Rolle, som vi desuden kun betingelsesviis havde modtaget, og indtage sin ene sande Stilling i Spørgsmaalet som Part i Sagen.

Under 27de Juli [1]) afgik derfor Befalinger (begge Depescher til London og Paris vedlægges) i denne Henseende til Kongens Repræsentanter i Paris og London. Kabinettet i S. James gav det sædvanlige Svar, at *casus foederis* endnu ikke var indtraadt, og at det indtil videre maatte vedblive sin Rolle som Mediator. Republikens Regering havde med Villie afventet det britiske Kabinets Svar, for, hvis dette, som ogsaa den havde haabet, blev tilfredsstillende, ved en saavel i Tid som i Aand dermed stemmende Erklæring fra sin Side at give det en forøget Styrke (jfr. vedlagte Note af 7de August fra Hr. Bastide til Kongens Gesandt i Paris [2]). Men det britiske Svars utilfredsstillende Indhold uagtet, afgav den franske Udenrigsminister i Depesche af 10. August til Frankrigs Repræsentant i Kjøbenhavn en Erklæring af heel forskjellig Natur, hvori Republiken paa en ligesaa utvetydig som ædel Maade anerkjender Garantien af 1720, og hvori det meddeles, at den franske Regering, i Henhold dertil har givet Republikens diplomatiske Agenter i Berlin og Frankfurt Ordre til «høitidelig at protestere mod det Overfald, hvorfor «Danmark var Gjenstand» (disse to Depescher ere optrykte efter Actenstücke z. schl.-holst. Frage [3]). Imidlertid maa dog dertil bemærkes, at General Cavaignac flere Gange har betydet Kongens Gesandt i Paris, at «det ikke dermed var sagt,

---

[1]) Dette Datum maa være feilskrevet, rimeligviis istedetfor d. 17de Juli; thi Grev Moltkes ved denne Befaling foranledigede Henvendelse til den franske Republiks Udenrigsminister J. Bastide var dateret d. 24. Juli, som det sees af dennes Svar af 7de August. De i Texten omtalte Depescher til de danske Ministre i London og Paris ere ikke trykte i Brevskaberne.

[2]) Brevskaber Nr. 30, S. 85.

[3]) Brevskaber Nr. 31, S. 86. Jfr. Aktenstücke zur Schlesw.-Holst. Frage Nr. 14 a og Bilag.

«at Republiken for Slesvigs Skyld vilde begynde en «Krig med Tydskland.»

Den samme Gen. Below, som var bleven sendt til Wien for at udvirke Preussen keiserlig-rigsforstanderlig Tilladelse og Fuldmagt til at give sin Ratification til Vaabenstilstandsconventionen — ikke som den i Malmø var bleven sluttet med Grev Pourtalès, men — med de af Gen. Wrangel i Bellevue fordrede Modificationer, var i Begyndelsen af August Maaned vendt tilbage med Rigsfuldmagten (optr. efter Actenst. z. Schl.-holst. F.[1]), som bemyndigede Preussen til, «i den provisoriske Centralmagts Navn» at afslutte en Vaabenstilstand med Danmark overeensstemmende med Gen. Wrangels Bellevueudkast, men dog endnu med følgende Modificationer:

1) De contraherende Parter enes i Forveien om Valget af de Mænd, hvoraf den midlertidige Administration i Hertugdømmerne sammensættes, saaledes, at dennes Bestaaen og velgjørende Virksomhed derved maa ansees sikkret;
2) ved de i Malmøerconventionens Art. 7 omtalte «bestaaende «Love og Anordninger» forstaaes udtrykkelig alle for Hertugdømmerne Slesvig og Holsten indtil Vaabenstilstandens Afslutning udkomne Love og Anordninger.

Gen. Below blev nu sendt fra Berlin[2]), for igjennem den svensk-norske Regering paany at aabne Underhandlingerne med Danmark. Samtidig med hans Ankomst til Malmø d. 14. August blev denne sat i Kundskab om Hovedindholdet af de Modificationer i Conventionen af 2. Juli, som han var instrueret til at foreslaae[3]). Disse vare, overeensstemmende med Preussens Mandat og med Bellevueudkastets Aand, følgende:

at de Mænd, hvoraf den midlertidige Administration af Hertug-

---

[1]) Trykt i Brevskaber Nr. 32, S. 88. Jfr. Aktenst. zur Schlesw. Holst. Frage Nr. 13.

[2]) Preussens Fuldmagt for General Below, dat. Sans-Souci d. 11. Aug. 1848, trykt i Brevskaberne Nr. 33, S. 89.

[3]) General Belows første Forslag, trykt i Brevskaberne Nr. 34, S. 90.

dømmerne sammensættes, før Vaabenstilstandens Afslutning udnævnes;

at de af den «prov. Regering» givne Love og Anordninger kjendes gyldige;

at Slesvig under Vaabenstilstanden holdes besat af 3000 Mand, uvist om slesvigske eller Forbundstropper, men i ethvert Fald Tropper, som ikke have været Kongen af Danmark troe; og endelig

at disse Tropper staae under en Forbundsgenerals Befaling i militær Henseende, men i Henseende til Ordens Opretholdelse under den midlertidige Administration.

Iøvrigt skulde Vaabenstilstandsconventionen, naar og om den kom istand, ikke sendes til Generalernes Underskrift.

Da disse Betingelser forekom den svensk-norske Regering uantagelige, og denne havde forestillet Gen. Below Umuligheden af, at vi vilde gaae ind derpaa, slog denne strax betydeligt af og redigerede i Forening med Baron Stjerneld et nyt Udkast, som den 18. August officielt blev os tilstillet [1]), ledsaget af det svensk-norske Kabinets indstændige Anbefaling (see Dep. fra Stjerneld af 19. Aug. [2]).

Den danske Regering erkyndigede sig nu først, om den kun havde med Kabinettet i Berlin at gjøre, eller om den Overeenskomst, der dennegang maatte blive sluttet, tillige vilde være den provisoriske Centralmagts Ratification at underkaste; og da man havde forvisset sig om, at kun det første var Tilfældet, blev den kgl. Gesandt i Stokholm udrustet med behørige Fuldmagter og bemyndiget til med Preussens Repræsentant at discuttere de af denne stillede Betingelser.

Khrre Bille fik til den Ende vedlagte Instructioner [3]), hvoraf sees, at man i Forgrunden stillede de tre Alternativer: enten Malmøerconventionens uforandrede Afslutning; eller Indledelse

---

[1]) Gen. Belows andet Forslag, Brevskaber Nr. 35, S. 94.
[2]) Ikke trykt i Brevskaberne.
[3]) Brevskaber Nr. 36, S. 97.

af endelige Fredsunderhandlinger under Englands, Ruslands, Republikens og de forenede Kongerigers Mediation; eller en reen militær Overeenskomst om en Vaabenhvile af kort Varighed. I Baggrunden holdt man Vaabenstilstandens Forlængelse, Ophævelsen af den saakaldte «provisoriske Regerings» Love, Slesvigs Rømning af Forbundstropper og indfødte Slesvigeres Udsondring af Forbundshæren.

De tre første Alternativer erklærede Gen. Below sig ikke bemyndiget til at gaae ind paa; derimod gjorde han et nyt Modforslag, hvori han, som man vil see, betydeligt kom os imøde [1]). Imidlertid kunde den danske Regering dog endnu ikke antage hans Forslag, men sendte Khrre Reedtz over til Malmø for i Forening med Khrre Bille at gjøre et sidste Forsøg paa at udvirke saadanne Forandringer i Gen. Belows Udkast, som maatte ansees for en absolut Betingelse for dettes Antagelse fra dansk Side.

Paa denne Maade førtes Underhandlingerne Skridt for Skridt indtil d. 25. August, da der kun vare 4 Artikler, nemlig 1, 6, 7 og 9, tilbage, hvori Modificationer fra vor Side ansaaes nødvendige (Smnlg. vedlagte Dep. med Bilag af 25. Aug. til Dhrr. Bille og Reedtz [2])). General Below indrømmede i Hast alle vore Fordringer, og Vaabenstilstanden blev, som bekjendt, Dagen efter (26. Aug. [3])) endelig afsluttet.

Denne Vaabenstilstand er saavel her som i Tydskland bleven megen og forskjelligartet Kritik underkastet. Navnlig er den ofte bleven sammenstillet med Conventionen af 2. Juli. Begge Traktater foreligge, og det kan ikke være Regeringens Sag at foregribe Nationens Dom; men den troede at handle saavel i Danmarks Interesse som efter Folkets Ønske, ved at gjøre Vaabenstilstandens Forlængelse til en Betingelse for Antagelsen. Den satte dette Punkt igjennem med endel Vanskelig-

---

[1]) Dette Gen. Belows tredie Forslag er ikke trykt i Brevskaberne.
[2]) Trykt i Brevskaberne, Nr. 37, S. 102.
[3]) Brevsk. Ne. 38, S. 108. Dette, med Bilag Nr. 39 og 40 er det sidste Stykke i Brevskaberne.

hed; men den troede saameget mere at burde kjøbe dette for enkelte Eftergivelser fra sin Side, som den derved selv havde foreslaaet en Afvigelse fra den tidligere Overeenskomsts Stipulationer, og følgelig ikke længere var berettiget til at inhærere dennes i Eet og Alt uforandrede Antagelse fra modsat Side.

Hvorom Alting er, saameget fremgaaer af de foreliggende Aktstykker, at den preussiske Befuldmægtigede til Slutningen meget væsentlig afveg fra sine oprindelige Forslag. Underhandlingerne varede i 10 Dage (16—26. Aug.), vare to Gange nær ved at blive afbrudte, og bleve endelig tilendebragte to Timer førend der til ham med et preussisk Dampskib, som i den Anledning var bleven sendt til Malmø, indløb Befaling til ikke at afvige fra sine første Propositioner, og navnlig til ikke at give sit Samtykke til Ophævelsen af den «provisoriske Regerings» Anordninger.

Man tvivlede derfor baade her og i Berlin om, at den preussiske Regering vilde give sin Ratification til Conventionen, navnlig var der paa det sidste Sted en stor Allarm i den diplomatiske Leir. Imidlertid fandt den preussiske Regering det betænkeligt, anden Gang at annullere den af dets med behørige Fuldmagter udrustede Repræsentant underskrevne Traktat; og efter afholdt Statsraad afgik Ratificationen uopholdelig (d. 29. Aug.) fra Berlin til Lübeck.

Ved at sammenligne den sluttede Vaabenstilstandsconvention med den Preussen af Centralmagten givne Fuldmagt vil man alt have bemærket, at den preussiske Regering var gaaet ud over denne. Dette maatte være Preussens Sag. Vi havde kun at holde os til denne Magt, overladende det til den for Centralmagten at forsvare og opretholde sine Demarscher saa godt den kunde. — Den naturlige Følge af Preussens frie Fortolkning af sit Mandat udeblev ikke, og de derved foraarsagede Parlaments- og Gadekampe i Frankfurt i September ere bekjendte af de offentlige Blade. Storbritannien gjorde i denne Anledning energiske Skridt i Frankfurt (smlgn. vedlagte Depescheuddrag fra L. Palmerston til L. Cowley af 12. Septbr.).

Derimod havde denne Magt alt længe i Forveien, da derom fra dansk Side var gjort Forespørgsel, afslaaet at garantere Vaabenstilstandens Udførelse (see vedl. Depesche fra Grev Reventlow af 14. Juli [1])). Dette Afslag blev senere gjentaget, ligesom vi samtidigt erholdt Underretning om, at denne Garanti fra modsat Side ei var bleven forlangt.

Forsaavidt som Vaabenstilstandsconventionen kun betinget blev antaget i Nationalforsamlingen i Frankfurt, var dette en os aldeles uvedkommende Sag. Men forsaavidt den ifølge Overeenskomstens første Tillægsartikel i fælleds Forstaaelse med Preussen sammensatte midlertidige Administration for Hertugdømmerne paa Grund af Vanskeligheder i Hertugdømmerne selv viste sig at være uigjennemsættelig, var det naturligviis den danske Regerings Pligt og dens Ret at gaae tilbage til Conventionens 7de Artikel, og i Overeensstemmelse med denne «for Hertugdømmet Slesvig» at udnævne to Medlemmer af den interimistiske Bestyrelse, idet Preussen «for Hertugdømmet Holsteen» indbødes til «paa det tydske Forbunds Vegne» at udnævne de andre to Medlemmer, hvoraf den ifølge samme Artikel skulde bestaae. Præsidenten var alt iforveien «efter fælleds «Overeenskomst mellem Danmark og Preussen» bleven udnævnt. Den danske Commissær i Hertugdømmerne Khrre Reedtz blev til den Ende sendt til Berlin i extraordinær Mission. Da Underhandlingerne herom med det preussiske Kabinet endnu ei ere tilendebragte, vilde det stride mod Danmarks Interesse saavel som mod alle diplomatiske Vedtægter at bekjendtgjøre dem. De Begivenheder, som forøvrigt have tildraget sig i Hertugdømmerne siden Vaabenstilstandens Afslutning, sortere ikke under Udenrigsministeriet og ligge altsaa udenfor de diplomatiske Underhandlingers Omraade.

Med Hensyn til fremtidige Fredsnegotiationer, og navnlig hvorvidt der fra dansk Side vil kunne blive Tale om, af gaae ind paa nogen Forandring i Slesvigs siden 1720 bestaaende

---

[1]) Ikke trykt i Brevskaberne.

Forhold til Kongeriget, tilføies det, at umiddelbart efter Vaabenstilstandens Afslutning, nl. d. 31. August, indleverede den herværende franske Gesandt, Hr. Dotézac, en Note, hvori han forbeholder Republikens, ved dennes loyale Anerkjendelse af sin for Slesvig i 1720 givne Garanties Gyldighed, erhvervede Ret til at fordre, at ingen Forandring i Slesvigs Forhold til Kongeriget bliver fra dansk Side indrømmet, uden at Republiken forinden bliver raadspurgt.

En Rettelse til N. M. Petersens danske Literaturhistorie.

Af C. Paludan-Müller.

I «Holbergs Tidsalder», fjerde Afdeling af det nævnte Værk, staaer S. 435 (2. Udg. S. 322) i Stykket om Satirikeren Vilhelm Worm (den yngre) Følgende, uden videre Forbindelse med det nærmest Foregaaende og det Efterfølgende:

«Paskvillen over Møinichen hedder: à Monsieur «Mon^{s} Møinichen, forrige Ober-Secreterer, Ridder af «det hvide Baand, saa længe det varer, à Emdrup. «Det var den Møinichen, der med Deichmann forestod «Bandecommissionen. Jøden, der omtales, var Abraham «Lehn. Man føres ved denne Paskvil ind i Tidens «chronique scandaleuse, som Poesien seer paa med «Modbydelighed og Foragt» —

For at forstaa dette maa det erindres, at Etatsraad Christian Møinichen, som ved Rostgaards Fald 1725 blev Oversekretær i det danske Kancelli, var tilligemed Biskop Barth. Deichmann Lederen af den «Geheime-Commission», der i 1725 fik det Hverv af Kong Frederik d. Fjerde at efterspore Misbrug og Bestikkelser i Administrationen, og

som for de mange Eder, den afkrævede de Indstævnede, almindelig kaldtes Bandekommissionen. Begge de nævnte Mænd paadroge sig megen Dadel og Uvillie over Kommissionens Fremfærd; men saa længe Frederik d. Fjerde levede, dækkedes de af den suveræne Kongemagt. Først efter hans Død kunde den almindelige Vrede faa Luft; en af dens Yttringer er V. Worms her omtalte Paskvil over Møinichen. I dette blodige Smædedigt, der nu er lettest tilgængeligt i C. Bruuns «Freder. Rostgaard og hans Samtid» 2, S. 324—330, beskyldes Møinichen blandt Andet for at have begunstiget Jøder og brugt dem ved smudsige Pngeaffærer. Det hedder:

«Gudinden Themis selv saa ofte maatte græde;
«Thi Daabens egne Folk med Uret trykte du,
«Naar kun en Jøde saaes i dine Fodspor træde,
«At skrive 9 for 1, naar Du skrev X for U.
«Jeg aldrig Christnes Sag mod Jøder saa dig tage osv. osv.

Satirikeren sigter her til en Proces om en forfalsket Vexel, der i Frederik den Fjerdes sidste Tid gjorde ikke ringe Opsigt her i Landet. Men N. M. Petersen har taget ganske feil af de to Hovedpersoner i Sagen, idet han gjør Abraham Lehn til «Jøden», i Stedet for Isak Lazarus. Det kan dog vist kun være en øieblikkelig Hukommelsesfeil af N. M. Petersen, der kjendte Danmarks indre Historie i Holbergs Tidsalder for godt til at man kan tro paa en virkelig Forvexling af Personerne; dertil er Abraham Lehn altfor bekjendt for Enhver, der har sat sig ind i Datidens Forhold. Men paafaldende er unegtelig Feilen, da N. M. Petersen selv som Medlem af den historiske Forenings Bestyrelse har været med at udgive 2det Bind af Historisk Tidsskrift, hvori der findes udførlige Efterretninger om denne

Abraham Lehn og hans Slægt. Abraham Lehn var en meget anseet Mand og ligesaa god en Christen som andre Danske; ikke ham er det, Worm mener med den Jøde, der siges at træde i Møinichens Fodspor, men tværtimod ham, der regnes til «Daabens egne Folk», som Worm beskylder Møinichen for at trykke med Uret. Saaledes blev ogsaa Worms Ord forstaaede, som man seer af en «Clavis» i en ældre Afskrift af Satiren, som N. M. Petersen ikke maa have kjendt, og som nu er trykt hos Bruun anf. Sted.

Hermed har jeg rettet Feilen. Men da man formodentlig vil spørge: hvorledes forholdt det sig da med Sagen om Vexlens Forfalskning? hidsætter jeg saa meget hellere en kort Oplysning herom, som denne Sag ikke er berørt i de nysnævnte Efterretninger om den Lehnske Familie. Abraham Lehn kjøbte i 1725 Gods paa Lolland. I en øieblikkelig Forlegenhed for de nødvendige Kontanter optog han blandt flere Summer ogsaa et Laan af 1000 Rd. paa en Vexel hos Isak Lazarus, en bekjendt Forretningsmand og Pengehandler i Kjøbenhavn. Vexlen, der var dateret den 12. August 1726, skulde indfries 6 Maaneder derefter. Lazarus transporterede den til Trediemand, der modtog den for 9000 Rd.! og da Lehn ved Forfaldstiden indfandt sig hos Ihændehaveren med Dækning, saa han til sin Overraskelse, at Vexlen var forfalsket, idet Tallet 1 var forandret til 9 og Ordet Ein til Neun, saa at den nu lød paa 9000 Rdr. Deraf reiste sig selvfølgelig en Retssag, der vistnok snart kunde have været afgjort, havde den faaet Lov til at gaa den ordinære Retsvei. Men Regeringen blandede sig der, da Lazarus igjennem Kancelliet udvirkede et Kommissorium af 14. Marts 1727 om at forlige eller paadømme Sagen. Hver af Parterne valgte to Medlemmer af Kommissionen, Lazarus Kammerherre C. F. Holstein og

Justitsraad Kancelliforvalter P. Neve, Lehn Generalmajor Poul Løvenørn og Etatsraad Chr. Scavenius. For Lehn førtes Sagen af Høiesteretsadvokat H. Ursin, af hvis Indlæg og hele Behandling af Processen man faaer det Indtryk, at han følte at have en ingenlunde ubetydelig Modstander ligeoverfor sig. Afgjørelsen af et Par Incidentspunkter vækker unegtelig nogen Mistanke om, at Worm ikke har grebet sin Insinuation mod Møinichen om Partiskhed for Lazarus ganske ud af Luften. Kommissærerne kunde ikke blive enige; Løvenørn og Scavenius gave Lehn fuldkommen Ret, medens Holstein og Neve stode paa Modstanderens Side; og da Holstein var Formand i Kommissionen, blev den af ham og Neve alene affattede og underskrevne Dom af 22. December 1727 betragtet som Kommissionens Dom, medens de to Andres Vota toges til Protokols. Lehn indankede denne Dom for Høiesteret; men endnu inden Sagen kom for der, fik han nye Oplysninger, hvorfor han indstævnede flere med Lazarus forbundne Jøder til Vidneførsel for Bythinget. Dog, ogsaa her bleve Forhørene ved en kongelig Ordre af 23. April 1728 dragne fra den ordinære Ret til en ny Kommission. Her begyndte da et utroligt Rænkespil og Lovtrækkeri, hvor Jøderne stræbte ved Opdigtelser, Bestikkelser og Eds Tilbud at vælte den ærerørige Beskyldning over paa Abraham Lehn, at han havde forsøgt at kjøbe Hartvig Fürst, Lazarus' Kompagnon, til at afgive under Ed en løgnagtig Erklæring om, at Vexlen virkelig var forfalsket. Ursin kæmpede klogt og kraftigt imod dette Angreb, der neppe kunde blevet farligt, havde Modparten ikke havt Rygstød hos indflydelsesrige Mænd. Vidneforhørene syntes aldrig at skulle faa Ende; Kommissionsdommen naaede ikke at komme for Høiesteret, saalænge Møinichen var Oversekretær. Men saa snart Frederik den Fjerde havde lukket

sine Øine den 11. Oktober 1730, tog Sagen en anden Vending. Næst Dronning Anna Sophia vare Deichmann og Møinichen de Første, der fik at fornemme, at Tiderne havde skiftet; de bleve afskedigede i Unaade. Og nu gik Sagen mellem Lazarus og Lehn sin Gang. Den 18. April 1731 faldt Høiesteretsdom, hvorved Kommissionens «ugrundede, ube-«føiede og for Abraham Lehn meget beskæmmelige Dom» kjendtes uefterrettelig, Vexlen erklæredes for at være forfalsket, saa at Lehn kun havde at indfrie den med 1000 Rdr., hvorimod Lazarus idømtes en Skadeserstatning til Lehn af 4000 Rdr. m. m. Desuden forbeholdtes General-Fiskalen Tiltale til Isak Lazarus og Hartvig Fürst for deres Omgang med Vexlen.

Dette er Forklaringen af Stedet om «Jøden» i Vilh. Worms Smædedigt over Møinichen. Thi alle de Lidelser, der senere gik over Lazarus og Fürst som denne Sags Efterveer, ligge udenfor disse Oplysninger.

Rettelser og Tillæg til Afhandlingen om Adelsslægten Brockenhuus i dette og foregaaende Bind.

I Fjerde Bind foruden de S. 214—20 meddeelte Tillæg:

S. 414 Lin. 3 f. n. Skjærvad — læs: Skjærbek og Pilegaard, Torpegaard, Veilegaard, Nedergaard o. fl.

- 416 Lin. 10 f. n. Gottschalich — læs: Gottschalck
- 417 Lin. 4 f. n. den læs: denne danske Form
- 430 Lin. 1 f. n. Peder Brockenhuus omtales ogsaa 1489 i Orion 2, 16 og Danske Selsk. Beg. S. 251
- 438 Lin. 4 — 161 læs: 261
- 439 Lin. 10 — 230 læs: 239
- 442 Lin. 1. Denne Margrethe Br. maa antages at have været Enke, da Henrik Norby siges at være bleven gift med «Fru Margr.» Maaskee kunde det da være hende, som 1567 blev gift med Palle Ulfeld, og som i det Følgende (5 Bd. S. 136) og paa Tab. 3 er henregnet til Claus Brockenhuus's Børn. Og dette bliver saa meget rimeligere, som det befindes, at Lave Venstermann førte hendes Sag, og han var Svoger til Sønnerne paa Vollerslev. I saa Fald bliver altsaa Palle Ulfelds Navn at tilføre paa Tab. 1 og denne Margrethe at udelade paa Tab. 3.
- — Lin. 10. Godske Brockenhuns var allerede 1552 Hofjunker (Grundtvig Medd. af Rentek. 1873—76 S. 150) og tjente 1561—64 ved Enkedronningens Hof i Colding, hvor han ogsaa 1564 blev gift (Bricka Frederik 2.s Ungdomskjærlighed S. 47—48.)
- 445 Lin. 8. Joh. Brockenhuus var i Cancelliet 1572—1588. (Grundtvig a. St. S. 184.)
- — 11. Knud Brockenhuus var født 1552, tjente udenlands i Hof- og Krigstjeneste, i catholske Magtes Armeer. Han havde i sit Ægteskab to Børn, som døde tidlig, og ejede Herregaarden Nebstrup i Vendsyssel. (Et Overblik over hans Liv, som blev oplæst ved hans Begravelse 1599, er nu trykt i Bricka og Gjellerup den danske Adel.)

S. 445 Lin. 4 f. n. 4, 76 læs: 4, 73.
- 446 Lin. 1. Otto Br. blev ansat i Rentekamret 1569 (Grundtvig a. Sk. S. 188), og omtales som Rentemester 1571 (Adelsmag. S. 158).
- 447 Lin. 2. En Bønnebog i Karen Brahes Bibliothek, der bærer Navnet Gese Brockenhuus, har formodentlig tilhørt hende. (Vogelsangs Catal. S. 48.)
- 451 Lin. 1. 1649 læs: 1646.
- 452 Lin. 9. Jørgen Brockenhuus havde reist udenlands, da han 1595 kom i Cancelliet (K. hist. Saml. 3 Række I, 116 og Grundtvig a. Skr. S. 185), og ligesom han tidlig stod i Brevvexling med Holger Rosenkrands, saaledes er der i hans hele Liv flere Træk, som tyde paa Interesse for Videnskaberne og vel især Naturvidenskaben (N. K. hist. Saml. 5, 219. Et Haandskrift i den Gl. Kgl. Saml. 4to Nr. 1724.)
- 453 Lin. 2 f. n. hver tredie læs: hver tiende (Norske Rigsregistr. III, 676.)
- 459 Lin. 10 f. n. Supplem. — læs: 2 Deel.
- — Lin. 5 tilføies Jydske Samlinger 5, 59
- 462 Lin. 13 f. n. En anden Proces med Ribe Domcapitel s. Adler Ribe VIII, 81.
- 463 Lin. 12. Johan Br. til Leerbæk omtales 1627 og 1649 i D. Saml. 2 R. 3, 139 og 2, 62.
- 465 Lin. 9 f. n. 2, 29 læs: 2, 79.
- — Lin. 1 f. n. tilføies: Hvass Meddelelser om Fam. H. 2, 119
- 475 Lin. 6 og Note 1. At Gese Brockenhuus skulde have været gift med en anden Bille, før hun ægtede Erik Bille, beroer paa en Misforstaaelse af Vedel Simonsen (a. St.), der har læst Stifdatter, hvor der kun stod kjære Datter paa Gravmindet (Alm. Saml. 34 Bd. S. 158).
- 477 Note 3 tilføies: Ny Minerva 1807, 102.
- 496 Lin. 16. Som et Exempel paa Laurids Brockenhuus's Hoftjeneste kan anføres, at han 1576 var beordret at følge Kongen paa Besøget i Mecklenborg med 3 Heste. (Grundtv. Medd. af Rentek. 1873—76 S. 162.)
- 498 Lin. 16. Som Kilde kan anføres Ved. Sim. Ruderne 2, 265.
- — Lin. 2 f. n. IV læs: III.
- 506 Lin. 8 f. n. Dersom der behøvedes yderligere Beviis for, at Fred. Rosenkrands ikke først blev dømt 1601, er det nu fremkommet i Tyge Brahes Brev af Maj 1600, hvori han omtaler Rosenkrands's Ankomst til Bøhmen paa Reisen til Keiseren for at tage Tjeneste i hans Armee. (Friis Breve og Actst. angaaende Tyge Brahe. Kbhvn 1875 S. 137.)
- 509 Lin. 9. — De to Vaaben ere Thott og Sappi.

S. 509 Lin. 12. Laurids Brochenhuus's Ligkiste i Qværndrup Kirke var beslaaet med Sølv, men Svenskerne røvede det alt (Lucopp. Saml.)
- 510 Lin. 2. f. n. forvexles med læs: kaldes.
- 511 Lin. 2—8. Rigborg Brockenhuus (om hvis langvarige Fangenskab er givet ny Oplysning i 5te Bd. S. 218) har dog neppe eiet nogen Gaard i Odense, da hun tilsidst boede tilleie i en Gaard, som tilhørte Biskop Hans Michelsen (Fyenske Saml. 7, 193—194). Men Nybøllegaard blev erkjendt for hendes Eiendom; thi da hun døde 1641, arvede hendes Sønnesønner den. De solgte den 1647 til Anders Bille. (Landsth. Thingbog.)
- 518 Lin. 13. Mickel Brockenhuus blev 1577 sendt i et diplomatisk Ærinde til Sverrig. (Resen Fred. 2. S. 299.)
- 526. Lin. 1 f. n. tilføies som Kilden: Ny Da. Mag. I, 379.
- 535. Lin. 12. Fru Anna Bille døde d. 22 Nov. 1640. (Gravplade.)

I det 5te Bind:

S. 130 Lin. 16. Bratsborg læs: Bratsberg
- 131 Lin. 16. Peder Br. til Sande var Hofjunker 1572—73 (Grundtv. a. Skr. S. 158).
- 134 Lin. 2. Søn læs: Sønnesøn
- 136 Lin. 11. At denne Margrethe mulig var Margrethe fra Vollerslevgaard, der senere ægtede Henrik Norby, (hvorpaa Past. Crone har henledet min Opmærksomhed) er bemærket ovenfor ved S. 443 i 4de Bind.
- — Lin. 6 f. n. 2, 3, 24 læs: 2, 1, 3.
- 137 Lin. 3. Gamhorg læs: Gamborg
- 140 Lin. 1 f. n. Wecke læs: Weeke
- 150 Lin. 13 f. n. Wecke læs: Weeke.
- 156 Lin. 3 f. n. Fru Maren Br. omtales i en Retssag i Matzens Panterett. Hist. S. 423. Hun døde 1648 og ejede da Saalidet, at samtlige tre Døttre og Svigerdatteren frasagde sig Arv og Gjæld efter hende. (Landsth. Domb. 9 Febr.)
- 163 Lin. 8. Claus Br. vides ikke at have taget Deel i andre Statssager end Adelens Fordring paa Marskens Optagelse i Rigsraadet paa Herredagen i Kbhvn 1627. (Molbech Chr. 4. Breve S. 293.)
- — Lin. 14. Flere Gaarde kunne nævnes: med Skinnernp (Ulriksholm) har Claus Br. idetmindste havt saameget at gjøre, at han 1638 udleverede den til Anders Bille (Mskr. i det danske Selsk.), og 1623 underskrev han et Mageskifte paa Glorup. (Aktst. i Saml. 176.) Indførsel i flere omtales ogsaa.

S. 165 Lin. 7. Endeel Domme af ham omtales i Matzen Panter. H. S. 265. 404. 508.

- 166 Linie 10. Ved Claus Brockenhuus's Død 1646 frasagde Sønnen Peder paa Lammehave sig under 22 Sept. Arv og Gjæld paa egne og de to Søstres Vegne, som han var Værge for, Margrethe og Emerence. (Landsth. Dombog 16 Sept. 1646.) Han havde været udenlands, da Faderen døde. Svigersønnen Chr. N. Lange, som skrev sig til Rønnovsholm, havde gjort det samme under 10 Aug. (smstd.), saa at Claus Br. maa være død i Sommeren 1646, og hans Kone maa være død tidligere.

- — Lin. 3 f. n. 52, 152 læs: 2, 2, 152.

- 168 Lin. 3. Peder Br. til Norskov mødte ved Valget til Rigsraadet i Odense 1648 (Aktst. 2 Saml. S. 97) og efter Krigen, i hvilken han var Ritmester (s. 5 Bd. S. 220), havde han bl. Andet det Hverv at registrere et Bo paa Vemmetoft. (Brasch Vemmet. I, 178.)

- 168 L. 13 f. n. Sdt læs: Sldr

- 172 Lin. 8 f. n. 4, 54 læs: 5, 54

- 173 Lin. 2 f. n. S. 42 læs: S. 433.

- 174 Lin. 1. Otto Brockenhuus blev 1525 forlehnet med Svendborg By, «indtil han fik et andet Lehn», og det er rimeligt, at han saaledes forbandt denne Forlening med Sludegaard, som tillagdes ham samme Aar, eftersom denne Gaard neppe kunde regnes for et fuldstændigt Lehn, hvilket hans tidlige Død kan have forhindret ham i at opnaae.

- 175 Lin. 6. Erik Brockenhuus blev 1525 sendt til Norge og var af sin Patron Lage Urne (hans Moders Morbroder) bestemt til at opnaae Provstiet i Bergen, hvad dog Vincents Lunge forhindrede (Dipl. Norv. VII, 643. 650. 667).

- — L. 9 f. n. Khst læs: Chr.

- 178 Lin. 7. Otto Brahe læs: Otto Rud

- 183 Lin. 16. Til de ubekjendte Slægtled maa føies en Claus Brockenhuus, som 1629 var paa Sorø Academi (Tauber Sorø Acad. S. 38). Han forekommer ikke senere, og det er uklart, til hvilken Familie han skal henføres, da han intetsteds nævnes i Slægtebøgerne. Mulig var han Søn af Claus til Broholm, og i denne Forudsætning er han anbragt paa Tab. 4.

- 185 Lin. 13 f. n. før læs: her.

- 186 L. 14 f. n. 1520 læs: 1620

- 187 Lin. 5 f. n. 2, 215 læs: 1, 215.

- — Lin. 11 f. n. 2, 3, 43 læs: 3, 43.

- 187—89. Til Sivert Brockenhuus's Historie har Hr. Lieut. C. Mansa til Sø af sine Samlinger til Mors's Beskrivelse god-

hedsfuld meddeelt mig saamange Bidrag, at de rettest gives samlede som Tillæg til hans Historie. Hovedgaarden Ullerup blev 1642 tilskjødet Jomfru Helvig Sandberg; deres Bryllup maa sættes senest til 1645, men de kom neppe strax til Ullerup, hvor deres 5 sidste Børn ere fødte 1649—56 og hvor deres Fødsel er indført i Galtrup Kirkebog. 1651 skjænkede Sivert et Boel til Nykjøbing Skole og til en residerende Degn for Galtrup og Jølby Sogne. Foruden Sundkornet havde han ogsaa flere Kongetiender i Fæste. Under Krigen var han paa Mors, medens Familien var i Khbvn. (N. Kh. Saml. 1, 99 og 5, 586 og Da. Saml. 2 R. 2, 84). Han var Krigscommissair paa Mors 1658—59 og regjerede med stor Myndighed. Han døde 1684 (saa at hans Navn i Matriklen hidrører fra Landmaalingen), og havde dog nok endnu Ullerup, hvor hans Enke endnu boede 1687; men Forholdene vare allerede saadanne, at der ved hans Død var gjort Indførsel i Gaard og Løsøre for 1894 Rdl., hvilken Sum dog af Kongen blev skjænket til den ene Datters Mand Chr. Kruse. Fru Helvig levede sin sidste Tid i Nykjøbing, hvor hendes Efterladenskab 1700 kun indbragte 154 Rdl. Sønnen Jørgen havde i Faderens Velmagtsdage studeret paa Sorø Academie 1664 (Tauber a. Skr. S. 43). Af de tre Døttre blev den ene Helvig gift fire Gange, og man kan sige, at hun derved gjennemgik alle de Muligheder, der dengang vare for en Adelsdames Ægteskaber; den første Mand var den gamle Erik Høeg til Kongstedlund af den gamle danske Adel, hvis femte Kone hun blev (Hofm. Da. Adelsm. I, 57 Tab.); den anden Mand var af den nye kongelige Adel, en nobiliteret Officier, der faldt 1676 (see Tab. 4) den tredie var en Rangsperson, en Forpagter, som ved Assessors Rang hævede sig over sine Lige og derhos havde kjøbt en Herregaard, Peder Mortensen Selle til Ulstrup i Thy; og den fjerde Mand var af den nye tydske Adel, Ritmester G. A. Post til Glomstrup paa Mors († 1708). Hun selv døde 1728 i en Alder af 84 Aar. Af de to sidste Ægteskaber havde hun Børn, og vi skulle paa et andet Sted i det Følgende omtale Datteren med Assessor Selle. (Efter denne Oplysning om hendes fire Ægteskaber vil saaledes Tab. 4, som kun viser de tre, være at berigtige.)

S. 189 Lin. 5. Oberst Frands Brockenhuus havde ligesom Broderen Ove gaaet i Sorø Skole 1635 (Tauber a. Skr. S. 41). Hans rige Brud Christence Lykke havde som Barn været bestemt for Kongens Søn Ulrik Christian Gyldenløve (Nyerup Chst. 4 S. 154); men Forældrene havde forbeholdt

hende sin Frihed, og ved Thronskiftet havde Forholdene forandret sig. Gyldenløve døde ugift 1658.

S. 194 Lin. 9 f. n. fædrene og mødrene Faders — læs: Faders fædrene og mødrene.

- 196 Lin 6 f. n. tilføies: Da. Saml. 2 R. 2, 366 og 3, 117. Hvass Medd. om Fam. H. 2, 100

- 207 Lin. 2 f. n. 669 læs: 569

- 213 Lin. 2. Fru Hedevig, eller rettere Helvig Brockenhuus Selle er nu ikke længere tvivlsom og henviser ikke til en ubekjendt Datter af Sivert Brockenhuus; men medens hun ganske rigtig er en Datterdatter af ham, har hun (ifølge de til S. 187—89 givne Oplysninger) den samme af hans Døttre til Moder, som havde levet i tre andre Ægteskaber. I sit Ægteskab med Peder Mortensen Selle har hun neppe havt flere Børn end denne Datter, som kunde faae Navnet Helvig efter Bedstemoderen, og man seer, at disse Ægtefolk havde isinde at forbinde det adelige Slægtnavn med Faderens borgerlige som et dobbelt Efternavn. Datteren giftede sig ogsaa to Gange med borgerlige Rangspersoner, Kammerraad Peder Mads Jensen og Cancellieraad Poulstrup (D. Atl. V, 434), og tilførte dem Ulstrup, i hvilken hendes Legat blev perpetueret. Om hun havde Børn, vides ikke; i ethvert Tilfælde er Navnet Brockenhuus ikke gaaet i Arv til dem.

- 213 Lin. 11. Tab. 3 læs: Tab. 4.

- 217 Lin. 1 f. n. S. 503 læs: 3, 503.

- 218 Lin. 11 f. n. 14 læs: 12.

Tab. 3 i andet Led 135 læs: 435
i fjerde Led 256 læs: 207

Tab. 4 i tredie Led: Ped. Mortensen Selle henføres blandt Helvigs Mænd.
i femte Led: Hadein læs: Hadeln.

Tilføjelse til A. D. Jørgensens Afhandling om Danebroges Oprindelse.

Hr. Kand. V. Mollerup har gjort forfatteren opmærksom på, at Danebrogskorset til sin tid har været at se i staden Revals våben. Det hedder nemlig i Arndts Liefländische Chronik (fol. 1747—53) II 310, efterat stadens almindelige mærke, de tre løver, er omtalt:

»Zu andern Sigillen bedienet sich auch die Stadt des dänischen silbernen Kreuzes von Dannebrogge im rothen Felde. Das Wapen dieser Art decken 2 Strausfedern, eine rothe und eine silberne, die auf einem Helm ohne Krone stehen. Beide Wapen hat die Stadt von Waldemar II, König von Dännemark, erhalten —.»

Hvor gammelt dette våben er, lader sig ikke afgøre efter de monumenter, som for tiden foreligger for offenligheden; det som Arndt synes at have havt for øje, tyder med sine tvende strudsfjer vistnok på en langt senere tid end det 13. århundrede. — Korset skal iøvrigt også findes på nogle af Revals mønter.

Andre Rettelser og Trykfejl i Afhandlingerne i 5te Bind.

S. 62	Lin.	11	f. o.	Ville læs: Lille
- 226	—	11	f. n.	klæde læs: kjende
- 229	—	8	f. o.	Gaad læs: Gaard
- 301	—	3	f. n.	1526 læs: 1527
- 330	—	14	—	Tirsdag læs: Torsdag
- 348	—	13	—	Haraldsøn læs: Svendsøn
- —	—	3	—	12 læs: 11
- 366	—	10	—	Fjerdes læs: Førstes
- 391	—	6	—	oe læs: oc
- 425	—	15	f. o.	Henrik af Estland læs: Henrik af Letland.
- 465	—	9	—	Schultz læs: Schoultz
- —	—	14	—	Meggendorf læs: Meggerdorf
- 481	—	15	—	Vaabcnstilstand læs: Vaabenstilstand
- 483	—	12	—	Folkct læs: Folket

Literatur og Kritik.

Hanserecesse (Recesse und andere Akten der Hansetage 1256—1430, durch die historische Commission bei der Kön. [Bairischen] Academie der Wissenschaften). Leipzig. Duncker & Humblot. II. 1872 (til 1387) og III. 1875 (til 1390 og Supplementer til de foregaaende Dele).

Siden første Del af det ovennævnte Værk anmeldtes i dette Tidsskrift (4 R. II. 949 f.) have to paafølgende Bind aflagt nyt Bevis paa den fremragende Dygtighed, hvormed Udgiveren, Dr. Koppmann, besørger denne sin Gjerning. En utrættelig Flid har her med en omfattende Lærdoms sikre Prøvelse fremlagt et Forraad af nye Oplysninger til Hanseforbundets Historie, der ogsaa i høi Grad kommer vort Fædreland til Gode. Og med saa meget større Taknemlighed modtage vi disse Meddelelser, som vore hjemlige Kilder for det omhandlede Tidspunkt flyde med en Sparsomhed, der staaer i den bedrøveligste Modsætning til den Interesse, hvormed Tanken dvæler ved Dronning Margrete og sysler med det Værk, det faldt i hendes Lod at udføre.

Var det nu end allerede lykkedes ved flittig Benyttelse af fremmede Efterretninger og Sammenstilling af de spredte Antydninger at danne sig en nogenlunde klar Forestilling om Tidens lovløse Forhold og om den store Personlighed, hvem det blev givet at skabe Orden i dette Chaos, overraskes vi dog ved mangehaande nye Meddelelser, der fremtræde for os med den Anskuelighed, som Samtidens Beretning om sin egen Færd alene kan give. I stedse talrigere Skare samle sig Sørøverne ved Fyen, Jylland og Skaane i Løbet af Aaret 1377,

og om Efteraaret lyder Klagen over den mægtige Skade, de have voldet: Mænd ere fangne, Skibe tagne og Byttet ført bort til Ny Lindholm (?) ved Fyen, hvor Røverne nu ligge, vel 400 i Tallet[1]). At Pengenød kan trykke ogsaa Fyrsterne, er vel ikke noget for denne Tid Eiendommeligt, men det gjør dog et eget Indtryk at see Kong Hakon VI 1372 have pantsat Krone, sit gyldne Belte og Moderens efterladte Smykke i Stralsund[2]). Og at det er to danske Riddersmænd, Tue Galen og Anders Jepsen Lunge, der optræde som Mellemmænd ved denne Forretning, antyder den nære Forbindelse, Dronning Margrete allerede i Faderens Levetid vedligeholdt med Hjemmets Stormænd. Og med hvilken varselsfuld Sikkerhed see vi dernæst ikke hende selv optræde i sin første Forhandling med Hansestæderne, da Henning Podebusk og Anders Jepsen Lunge paa hendes Vegne overbringe Forslag til Fred mellem hendes Mand og Hanseforbundet. Der er jo rigtignok dem blandt Stæderne, der finde en slig Optræden noget besynderlig og en slig Gjerning vel høi for en Kvinde[3]); men de kjendte hende jo heller ikke endnu, som de snart skulde lære at gjøre.

I hvor høi en Grad man nu end paaskjønner disse og lignende Bemærkninger, føler man dog først ret, hvor meget man skylder det her anmeldte Skrift, naar man deri finder Oplysninger, der omforme eller kuldkaste de hidtil gjældende Meninger, idet der bringes Forklaring over Punkter, som ellers henlaae i haabløst Virvar. Et saadant var hidtil Thronskiftet efter Valdemar Atterdags Død med de dertil knyttede Stridigheder, hvor Forhandlinger tilsyneladende uden Maal, Taageskikkelser i tvetydig Belysning, tomme Trusler og intetsigende Løfter syntes at danne en saa indfiltret MeningsløsLed, at den trodsede ethvert Forsøg paa at udrede en fremskridende Udvikling og de enkelte Personligheders virkelige Forhold til

---

1) Hanserecesse II, 158, III, 81, 86. Sml. Voigts Preuss. Geschichte V, 313[1].

2) Hanserecesse III, 47.

3) Brev af 1376 3/2, Hanserecesse III, 69.

Sagen. Nu derimod formaae vi med saa nogenlunde tydelig Klarhed at skjelne de ledende Kræfter og deres Opgaver; men de nye Oplysninger ere af saa indgribende Betydning, at vi alene af Hensyn til Pladsen hellere maae give en kort Oversigt over dette Kongeskiftes ydre Historie end opføre det Nyfundne som Rettelser og Tillæg til det hidtil Antagne og Kjendte.

Med bange Anelser imødesaae Drost Henning Podebusk og Bisperne af Lund og Roskilde den kommende Tid, da de ved Kong Valdemars Dødsleie samtalede med de Hanseatiske Sendebud[1]). Og underligt vilde det have været, om ikke Frygt og ængstelige Tanker havde grebet de Omstaaende ved Skilsmissen fra det mægtige Snille, hvis Kraft alene havde fuldført det Gjenreisningsværk, der nu tilsyneladende var fuldbragt. Kun han alene syntes at være istand til at holde sin skrøbelige Bygning sammen, og nu laa han der beredende sig paa den Dom, som maaskee kunde stemple hans Livsgjerning som en Vildfarelse, hvis sande Frugt allerede viste sig i de Forbandelser, der knyttedes til hans Navn. Lunkne Venner og bitre Fjender, ynkelig Vanmagt og ansvarsfulde Opgaver var Arven, der efterlodes, og hvor var den Arvtager, der mægtede at løfte Byrden?

Vel var det Danske Rige uomtvistelig et Valgrige, hvor kun Folkets Stemme bortgav Kronen, men saa langt tilbage i Tiderne, man kunde gaae, havde den gamle Kongeslægt dog bestandig klædt Thronen. Hos Ætten selv dannede der sig derfor ganske naturlig Forestillingen om en Arveret, og Valdemar Atterdag havde endog i sin hjemløse Ungdomstid tiltaget sig Titel og Rettigheder som Dansk Konge[2]). Tiden viste, at han havde havt Ret i at ansee sig selv for den Mand, der just egenlig var født til Konge i Danmark; men først Folkets Hylding gjorde ham med Rette dertil. Om dette imidlertid er gaaet op for ham selv, turde maaskee være tvivlsomt, da han S. Eusebii Dag 1371 udtrykkeligt erkjendte

[1]) Hanserecesse II, 117—18.
[2]) Heinze: Gesch. Wald. III, S. 36^{46}, Suhm XII, 404—6.

den unge Albrecht af Meklenborg, sin afdøde ældste Datters eneste Søn, for sin Thronarving. Han handlede herved i fuld Overensstemmelse med de Begreber om Arvegang, der i det Hele vare gjældende i det øvrige Europa; men da selve Aktstykkets Ordlyd desværre ikke kjendes, lader det sig ikke med Bestemthed afgjøre, om han har indsat det efter Dansk Ret nødvendige Forbehold af Rigsraadernes og Folkets Samtykke[1]).

Foruden dette Kongsemne omtales i denne Overenskomst som berettiget til en Affindelse Kong Valdemars eneste efterlevende Barn, Margrete, og hendes Søn Oluf. Som Kvinde og Dronning i et fremmed Rige kunde hun imidlertid vanskeligere komme paa Tale ved Kongevalget, og Oluf var kun 5 Aar gammel og kunde altsaa næppe tage Kampen op med den dog noget ældre Fætter, hvem baade Fødselens og Traktaternes Ret maatte synes at give Fortrinet.

Endnu kunde der, hvis Danmark virkelig havde været et Arverige, maaskee blive Tale om en indfødt Riddersmand, Barnum Eriksen til Aagesholm, det sidste mandlige Skud af den gamle Kongestamme, en Sønnesøns Sønnesøn af Valdemar Seiers Søn Knud[2]). Men ligesom denne Mand træder meget lidet frem i Datidens offenlige Handlinger, indtil han med sin Hustru og betydeligt Gods (1399) gav sig ind i Antvorskov Kloster[3]), saaledes forekommer hans Navn heller ikke i hvad der er overleveret os om Valgets Historie. Kun hos Hvitfeldt er der Tale om en Herredag i Odense strax efter Kong Valdemars Død, hvor en Del af de Forsamlede skal have foreslaaet Valget af en Indfødt til Konge; men Efterretningen synes saa vanskeligt at kunne passes ind i Tidsfølgen, at vi nødes til foreløbig at lade den henstaae som meget tvivlsom.

---

[1]) Aktstykket (sml. Styffes Bidrag I, lxi og lxvij—iij) kjendes kun af et Udtog ved en tidligere Arkivar i Schwerin, Chemnitz (Westphalen: Monum. ined. II, 1687—88, Gerdes: Samlung . . . die Mecklenburgische Landesrechte etc. erläuternd 610—11, Rudloff: Mecklenburg. Gesch. II, 483—84).

[2]) Geheimearkivets Aarsberetninger II, Registeret.

[3]) Ældste Arkivregistraturer IV, 103—4. Det er Lieutenant Plesner, Registrator i Geh. Arkivet, hvem dette Citat skyldes

Selve Valgkampen aabnedes fra Meklenborgsk Side faae Dage efter Valdemars Død med en Opfordring fra Keiser Carl IV til de Danske Stænder om at vælge den unge Hertug Albrecht[1]). Til en slig Indgriben maatte Keiseren føle sig saa meget mere tilskyndet, som han og hans Sønner tildels gjentagne Gange havde lovet det Meklenborgske Fyrstehus deres Bistand i denne Sag[2]); men disse Keiserlige Skrivelser alene var visselig for let et Skyts at føre i Marken og have neppe nogensinde havt større Betydning end den, de endnu bevare, nemlig som historiske Kuriositeter. Langt farligere tegnede derimod Forbundet mellem Meklenborg og Holsten[3]), og Danmark har til de seneste Tider følt Sviden deraf; men Hertug Albrecht bragte det ingen Fordel og formodenlig heller ingen ligefrem Skade, da et sligt hemmeligt Forbund vanskelig kan tænkes at have kunnet fremkalde nogen ugunstigere Stemning mod Hertugen her i Landet, end hans samtidige Antagelse af det Danske Kongenavn maatte vække.

Ligesom altsaa Meklenborgerne væsentligst vare henviste til deres egne Kræfter og den Dygtighed, hvormed Forholdene kunde benyttes, saaledes ogsaa Modstanderen. Men medens denne var hin Dronning Margrete, hvis høie Tanker og store Gjerninger endnu staae som fjerne Maal for Folkenes Drømme, havde den unge Albrecht til Støtte for sig kun sin Bedstefader, den gamle Hertug Albrecht, der — i sin Tid en ualmindelig Dygtighed — nu var bøiet af Aarene og stundede mod den Grav, der 3 Aar senere skulde modtage ham.

Ogsaa Margrete træffe vi hurtig rede til at træde i Skranken. Kun faae Uger efter Faderens Død viser hun sig i Kalundborg beredt til at optage Arven efter ham, idet hun paa lignende Maade som han i hans Ungdomsdage kalder sig Dronning af Danmark[4]). Hun synes saaledes at gjøre Fordringer gjældende for sin egen Person; men hendes Tid var

---

1) Suhm XIV, 3, 7.
2) Styffe I, lxlj, Anmærkningerne, 148—49, Hanserecesse II, 120.
3) Suhm XIV, 8—9, Schl.-Holst.-Lauenb. Urkundenbuch II, 315—21.
4) D. Mag. IV, 291.

endnu ikke kommen, og den Danske Dronninge-Titel forsvinder umærkelig, medens hun ved milde Gaver og naadig Retfærdighed stræber at rense Faderens Minde og vinde Stemningen for hans Efterladte.

Men medens vi paa dette Omraade ikke mærke til nogen Kappestrid mellem hende og Medbeileren, optræde begge Parter utvivlsomt som saadanne i Forholdet til Hansestæderne. Ved Freden i Stralsund 1370 var der bleven indrømmet dem saadanne Rettigheder, at man ikke kunde undlade at høre sig for hos dem, inden Valget fuldbyrdedes. Og vel var denne Fredstraktat endnu ikke fuldgyldig udfærdiget, men den var i den Grad omgjærdet med Sikkerheder, at den maatte regnes for fuldt bindende. Baade det Norske Kongepar, den Meklenborgske Hertug og det Danske Rigsraad henvende sig derfor ogsaa strax til Hanseforbundet, hvis Venskab man vurderede ligesaa høit, som man frygtede dets Fjendskab; men Stæderne føle sig kjendelig trykkede af den eiendommelige Stilling, og opsætte en afgjørende Udtalelse fra den ene Hansedag til den anden, dog med en tydelig stigende Tilbøielighed til at slutte sig til den Dansk-Norske Paavirkning. Da overhuggedes Knuden ved det Valg, hvorved det danske Folk i Slagelse den 3die Mai 1376 løftede Oluf op i den ledige Kongestol.

At der forud for dette er gaaet livlige Forhandlinger mellem Landskaberne indbyrdes, skjønnes af to Breve fra Marts Maaned, hvori de Skaanske Stormænd og Høvedsmanden paa Tranekjær erklære at ville slutte sig til Jyderne i Valget af Oluf[1]), og hidtil kjende vi kun én Stormand, som stillede sig til Raadighed for Meklenborgerne, nemlig Henneke Lembek[2]). At det netop er en Sønderjydsk Adelsmand, dette gjælder, finder sin naturlige Forklaring i, at Holstenerne benyttede den

---

[1]) Hvitfeldt, Fol., p. 556, Suhm XIV, 496.

[2]) Rudloff: Mecklenburg. Gesch. II, 500. I denne Sammenhæng kan ogsaa mærkes Pantsættelsen, Suhm XIV, 10, Overladelsen til Gødeke Bülow af Tue Nielsens Eiendomme i Fyen (dat. 1376 25/8. Underretning herom skyldes en velvillig Meddelelse af Bibliothekar Styffe i Upsala) og de 3 Pantsættelser af 1378 3/8, Styffes Bidrag I, 173—76.

kongeløse Tid til fra Gottorp at trænge frem imod Nord og ved Bestikkelser, som det hedder sig, bemægtige sig de vigtige Slotte[1]), ved hvilken Leilighed Henning Meinerstorps Navn træder i Forgrunden sig selv til liden Ære. Idet derfor Bispen af Roskilde og Anders Jepsen Lunge overbringe til Hansedagen Budskab om det skete Kongevalg, forene de dermed Beklagelser over, at Stædernes Langsomhed havde forhalet Valget og derved tilføiet Danmark ubodelig Skade i Tabet af mange Slotte[2]). Da der imidlertid samtidig tilbødes Bekræftelse af Privilegierne, Skaanes Pantsættelse o. s. v., blev Tilbudet om yderligere Forhandlinger villig modtaget og førte i Løbet af August til fuldstændig Udsoning med Norge og til Gjenoprettelse af det gamle Forhold til Danmark, der dog ved samme Leilighed fik Varberg tilbage og Bestemmelsen om Hanseforbundets Deltagelse i Kongevalget udslettet.

Et vægtigt Vaaben var derved draget bort fra Hertug Albrechts Rækkeevne, der nu mindre end nogensinde havde Udsigt til at trodse sine Fordringer igjennem. Som en klog Mand gjaldt det da for ham om at bringe det mest Mulige ud af Forholdene, og han kunde her støtte sig til den føromtalte Forsikring af 1371 fra Kong Valdemar om den unge Albrechts Thronfølgerret. Med en stor Skibsudrustning[3]) begav han sig hen paa Eftersommeren[4]) over Havet og indgik 1376 $^{21}/_{9}$ i Kjøbenhavn et Forlig med de derværende Magthavere[5]), hvor Rollerne ombyttes fra Overenskomsten af 1371. Idet han nemlig udtrykkelig anerkjender det danske Folks Valgret, forbeholdes der nu hans Sønnesøn ligesom forhen Oluf en Affindelse, hvis nærmere Bestemmelse nu som da henstilledes til Markgrev Frederik af Meissens og eventuelt til andre udenlandske Fyrsters Voldgift. Bisperne af Roskilde og Odense og

---

1) Script. r. Dan. VII, 268, 400, 404, 406, 411. pp.
2) Hanserecesse III, 70—71, II, 127—28.
3) Detmar herausgeg. von Grautoff I, 304. At der her skulde være Tale om et Krigstog, behøver ikke at ligge i Ordene.
4) Brevet Nr. 1204 i Svenska riksarkivets pergamentsbref I, 373 synes hellere at maatte henføres til $^{14}/_{9}$ end til $^{3}/_{8}$.
5) Suhm XIV, 500—3.

de tilstedeværende fornemme adelige Herrer gik i Borgen for en tro Opfyldelse af den Kjendelse, der saaledes maatte blive fældet[1]).

Saa meget mindre Betænkelighed kunde der være for de Danske Stormænd ved at binde sig paa den angivne Maade, som yngre Sønner af Kongehuset, med hvilke den unge Hertug Albrecht passende kunde betragtes som ligestillet, bestandig vare blevne aflagte med betydelige Len. Skjøndt vi altsaa rigtignok ikke i den følgende Tid mærke noget til den vedtagne Voldgift, men Margrete tvertimod styrkede sig ved fremdeles at slutte Forbund med Nordtydske Fyrster, der stode i mer eller mindre uvenligt Forhold til det Meklenborgske Hus[2]), var den fredelige Forhandling dog ingenlunde opgivet. En Protest fra Meklenborgsk Side mod traktatstridige Skridt af det Norske Kongepar fra Begyndelsen af det nye Aar[3]) antyder vel det spændte Forhold, der ogsaa giver sig tilkjende ved, at Hansedagen forskaaner Rostock og Wismar for Deltagelse i at stille Mandskab til Sørøveres Udryddelse, hvis disse Byers Herrer, Hertugerne af Mecklenborg, ikke kom til Forlig med Danmark[4]); men ved Midsommerstid (Juli 1377) samledes dog de Vedkommende ved Danehoffet i Nyborg. En Beretning fra den tilstedeværende Lybske Raadsnotar[5]) sætter os ind i de Forhandlinger, der ved denne Leilighed førtes. Den gamle Hertug Albrecht laa med sine Skibe ved Omø og de Danske Rigsraader en halv Milsvei derfra ved Agersø. Fra Dansk Side[6])

---

1) To saadanne Forpligtelser af 1376 $^{21}/_{8}$ findes eller fandtes i Arkivet i Schwerin (efter velvillig Meddelelse af Hr. Bibliothekar Styffe).

2) Forbund med Hertuger af Pommern Okt. 1376, Hvitfeldt I, 560, og med Erik af Sachsen-Lauenburg Nov. 1376, Suhm XIV, 503—5.

3) Rudloff II, 502.

4) Hanserecesse II, 160.

5) Hanserecesse III, 82—83.

6) Vor Hjemmelsmand siger, at Forslaget fremkom fra nogle af Rigsraaderne, der formentlig saae mere paa egen Fordel end paa Rigens Bedste; men selve Forslagene fremgaae saa naturlig af de øieblikkelige Forhold og Datidens Opfattelser, at der ikke synes at foreligge nogen Grund til at istemme en Udlændings Dom i Forhold, som ikke kunde være ham klare.

fremsattes det Forslag at overlade til den unge Hertug Albrecht Langeland, Laaland, Falster og Møen som Dansk Kronlen, der hjemfaldt ved Besidderens barnløse Død, og for hvilket han skulde aflægge undersaatlig Ed til Kongen af Danmark, hvis Rigsraader, men ikke Besidderens Frænder, skulde have Bestyrelsen, indtil Albrecht selv naaede Myndigheds Alderen. I Betragtning af, at Kongesønnerne ellers havde maattet nøies med det Jydske Hertugdømme, Lolland, Halland, Estland eller et andet enkelt Len, synes dette Tilbud baade rimeligt og rigeligt. Men Hertugen kunde ikke bestemme sig og vilde først raadføre sig med Slægt og Venner, saa at Forhandlingen løb frugtesløs af. Forinden man endelig skiltes, forlangte han ny Forsikring af de Herrer, der vare gaaede i Borgen for det tidligere Forlig (af 1376 $^{21}/_{9}$), og fik Mange af dem til at forene sig med ham om en Henvendelse til Keiseren. Af de ved denne Leilighed udfærdigede Forsikringer er et Par endnu bevarede[1]); og en anden Frugt af Forhandlingerne see vi ligeledes i en Stævning fra Keiseren til Slotshøvedsmændene i Nørre- og Sønder Jylland og en anden til Lensmændene i Fyen og Lolland til at møde for den Keiserlige Domstol[2]).

---

[1]) Det ene dateret Wismar 1377 $^{4}/_{8}$ fra Tue Galen og Anders Jepsen Lunge, Styffe I, 171—72, det andet dat. Arneborg 1377 $^{14}/_{8}$ fra Kurt Moltke, sml. s. Skrift lxix*. Under Forhandlingen vedtoges, at den gamle Hertug skulde faae sig sin Sønnesøn, den unge Albrecht, overleveret af Kurt Moltke, hvem det i Forliget af 1371 var bleven overdraget at varetage den unge Mands Sag overfor det Danske Rigsraad. Da Hr. Kurt dengang indtog en eiendommelig selvstændig Stilling som Slotshøvedsmand paa Varberg, hvilket Slot han skulde overlevere til Hansestæderne, hvis de fik Grund til at klage over Opfyldelse af Fredstraktaten i Stralsund, kunde han synes velskikket til at tage den unge Thronkandidat i sin Varetægt. Siden den Tid var imidlertid Varberg kommet i Dronning Margretes Værge, og Kurt Moltke var nu Dansk Lensmand paa Vordingborg, saa at hans Myndling nu nærmest kunde betragtes som en Slags Gidsel, hvis han virkelig har opholdt sig hos ham.

[2]) Dat. 1377 $^{12}/_{9}$; de findes i Afskrift i Geheime-Arkivets Diplomatarium og ere en Gave af Bibliothekar Styffe.

Hermed var naturligvis kun Lidet vundet for Hertugen, der atter i Begyndelsen af det nye Aar beklagede sig over det Danske Rigsraad[1]), hvilket strax erklærede sig beredt til nye Forhandlinger. Disse fandt derefter Sted i Juli 1378 i Rostock[2]), men bleve ligesaa frugtesløse som de tidligere. Denne Gang fremkom Hertugen tilsidst med Forlangende paa det halve Rige for sin Sønnesøn og kunde følgelig ikke gaae ind paa det stillede Tilbud, skjøndt det siden forrige Aar var bleven forøget med det halve Fyen som Pantelen for 30000 Mark. Man enedes da blot om en Vaabenstilstand paa 14 Dages gjensidig Opsigelse.

Skjøndt Ængstelse for de truende krigerske Udsigter giver sig tydelig tilkjende i Hansestæderne, og skjøndt den gamle Hertug Albrecht styrkede sig ved Forbund med sin Navne i Brunsvig[3]), mærkes der dog ingen krigerske Bevægelser fra nogen af Siderne. Forhandlingerne derimod synes man i Danmark at have ønsket gjenoptagne; men da den gamle Hertug Albrecht døde 1379 $^{18}/_{2}$[4]), vægrede Sønnen Hertug Henrik, den unge Albrechts Fader, sig ved at reise over til det berammede Møde[5]).

Saaledes afbrødes en Strid om den Danske Krone, der nu — takket være de af Dr. Koppmann fremdragne Oplysninger — foreligger nogenledes klart, saa begge de modstridende Parters Paastande antydes i deres fulde eller relative Berettigelse. Men er det saa, at det at faae Mening i det hidtil Meningsløse er en af Livets og Videnskabens bedste Glæder, da have ogsaa vi en hjertelig Tak at bringe for den fortjenstlige Udgave af Hanserecesserne.

---

[1]) Hanserecesse II, 163 f. [2]) Hanserecesse III, 96.
[3]) Suhm XIV, 57; Hanserecesse III, 108. Den samtidige Ægtepagt for den unge Albrecht har et Forbehold med Hensyn til hans eventuelle Erhvervelse af Danmark (Rudloff II, 502 f.).
[4] Detmar I, 310. [5]) Hanserecesse II, 209.

Frederik Krarup.

K. Höhlbaum. Die jüngere Livländische Reimchronik des Bartholomæus Hoeneke. Leipzig 1872.

I Aaret 1870 opdagedes i Bremen en haandskreven Krønike, som viste sig at indeholde en Skildring af Liflands Historie fra de ældste Tider indtil c. 1580. Forfatteren var Notarius i Bremen, Johannes Renner, der fra 1555—1561 havde opholdt sig i Lifland og ved sin Stilling som Sekretair hos en af Ordenskumpturerne havt Adgang til paa nært Hold at lære de politiske og sociale Forhold at kjende, som i Løbet af 3 Aar opløste Ordensconføderationen og tilintetgjorde Liflands Selvstændighed. Disse Begivenheder, skildrede af et Øjenvidne, som havde alle Midler i Hænde til at kunne give en paalidelig og fyldig Fremstilling, danne Krønikens Hovedemne.

Hvad der imidlertid strax vakte de liflandske Historikeres højeste Interesse var den Opdagelse, at Joh. Renner for Tidsrummet 1315—1348 havde benyttet en hidtil ukjendt Kilde, hvilken han selv betegner som «Bartholomæus Hönekens» rimskrevne Krønike. Rimkrøniken overførte han i Prosa, og det er dette Afsnit, som Dr. K. Höhlbaum har underkastet en gjennemgaaende Prøvelse og derpaa udgivet. Den egentlige Kjærne i Fortællingen danner Esternes bekjendte store Opstand 1343, som udbrød Natten mellem den 22de og 23de April i Harrien og gik ud paa, at fordrive alle paa dansk Jordbund levende tydske Herrer. I dobbelt Henseende er Renners eller rettere Rimkrønikens Fremstilling her interessant. Dels angiver den ikke religiøse Motiver til Opstanden, saaledes som flere af de liflandske og næsten alle udenlandske Krøniker gjøre; men det fremgaar tydeligt, hvad ogsaa Breve og Aktstykker stadfæste, at Hovedaarsagen maa søges i det trykkende Afhængighedsforhold, hvori de estiske Bønder stod til deres Herrer. «Esterne i Harrien vilde have egne Konger» [1]), hedder det, «man havde pint og plaget dem saa haardt, at de ikke længere kunde udholde det» [2]). —

---

[1]) Die Reimchronik p. 19.

[2]) l. c. p. 22.

Men foruden dette sociale Moment kjender Rimkrøniken ogsaa et politisk. Estlands Forening med Danmark skriver sig fra en Tid, hvor de danske Konger endnu ikke havde opgivet Tanken om at gjøre sig til Herrer over Østersøens sydlige Bredder, med andre Ord at gjøre Østersøen til et dansk Indhav. Men de sørgelige indre og ydre Forhold efter Valdemar Sejers Død havde tilintetgjort enhver Udsigt til at kunne realisere denne Tanke. Og medens Danmark bukkede under i Kampen mod indre og ydre Fjender, opvoxede i Sverig en Rival, som forstod at benytte sig af Nabolandets ulykkelige Forhold. Erhvervelsen af Skaane, Halland og Blekingen var et af de første svenske Forsøg paa en imod Danmark aggressiv Politik, og samtidig hermed forsøgte Sverig fra den finske Havbugt at sætte sig i Besiddelse af det danske Estland. Allerede 1336 synes Kong Magnus at have underhandlet med Reval og Raadet i Estland[1]), men uden Resultat. Da udbrød Esteropstanden, som truede saavel Danmarks som den tydske Ordens Herredømme i Østersøprovindserne. Medens Esterne drage mod Reval, sende de Bud om Hjælp til de svenske Befalingsmænd i Finland, og den øverste af disse, Dan Niclisson, Høvedsmand over Finland, viser sig udenfor Reval med en Flaade. Men imidlertid var Opstanden brudt; udenfor Reval havde de tydske Ordenstropper bibragt Esterne et afgjørende Nederlag, og da en i Slaget fangen tydsk Overløber havde berettet, at Fogden fra Aabo vilde ankomme om 8 Dage med betydelig Magt forat understøtte Esterne[2]), ansaa den danske Befalingsmand paa Reval Slot sig ikke for stærk nok til at modstaa dette nye Angreb. Han bad derfor Ordensmesteren om Hjælp, og denne indsatte Goswin van Hericke til Høvidsmand paa Slottet. Faa Dage efter ankom de Svenske, og i en Sammenkomst mellem Goswin og Dan Niclisson forklarede denne sidste, at Angrebet skete for at hævne den «homoth», den danske Konge havde udvist mod Kong Magnus. Goswin

---

[1]) Bunge. Livl. Urkundenbuch II, 290, 293.

[2]) «dan de Sweden hedden lange darnæ gestahn, dat se Revel inbringen mochten», S. 25.

forstaar dog at berolige ham og faae Svenskerne til at drage bort. Saavidt Rimkrøniken; af andre Kilder vide vi, at der blev sluttet en Vaabenstilstand[1]), under hvilken man i det følgende Aar enedes om en Fred, hvorved al Tvist skulde være glemt, og hvori Reval anerkjendte det svenske Slot Viborgs Rettigheder og Friheder[2]).

Paa dette Punkt har Renners Krønike spredet mere Lys end tidligere fandtes, og særlig maa fremhæves, at der hos ingen anden Krønikeskriver findes en saa fyldig og levende Fremstilling af Opstanden. Om Salget af Estland berettes, at det væsenlig skyldes Sværdriddernes Ordensmester Goswin van Hericke, den samme, som 1343 var Høvedsmand paa Reval Slot, at Underhandlingerne førte til et Resultat. Ligesaa veed Krøniken, at Prinds Otto i Riga blev højtidelig indlemmet i den tydske Orden og senere Foged paa Karkus, endelig at Reval Slot blev overgivet Højmesterens Udsendinge den 1ste November 1346 — Efterretninger, imod hvis Paalidelighed Intet taler[3]).

Vi kunne ikke nærmere gaa ind paa en Undersøgelse af den dygtige Kritik, som Dr. Höhlbaum saavel paa dette Sted som paa flere andre Steder[4]) har underkastet de Rennerske Historier. Vi skulle blot tilføje det Ønske, at den Deel af Joh. Renners Krønike, som ogsaa for Danmarks Vedkommende[5]) er af størst Interesse, nemlig Skildringen af Ordensconføderationens Opløsning, snart maa finde sin Udgiver. —

Vi skulle i Forbindelse hermed henlede Opmærksomheden paa et af Dr. K. Höhlbaum i «Verhandlungen der gelehrten

---

[1]) Bunge. l. c. II, p. 359 f. Diplomatarium Svecanum V, p. 156 f.

[2]) Bunge l. c. II, 365 f., 373 f. Dipl. Svec. V, p. 189, 285.

[3]) Höhlbaum. Indledning p. XXXIII, Note 1, og p. XXXIV.

[4]) Höhlbaum. Joh. Renners livl. Historien und die jüngere livl. Reimchronik. Göttingen 1872. Se ogsaa: Verhandlungen der esthnischen Gesellschaft zu Dorpat 8de Bind, 1ste Hefte, p. 45—79.

[5]) i R. Hausmann: Ueber eine neue Quelle russisch-livländischer Geschichte des XVI Jahrhunderts i Russische Revue 3 Bind, 391 ff.

estnischen Gesellschaft zu Dorpat» 7de Bind, 1ste Hefte S. 56—59 meddelt dansk-estisk Krønike-Fragment, nedskrevet kort efter Estlands Overdragelse til den tydske Orden. Uden at bringe noget nyt historisk Datum, er Fragmentet dog af Interesse som Vidnesbyrd om historiographisk Virksomhed i en gammel dansk Provinds, der kun nødig opgav sin Forbindelse med det danske Rige.

V. Mollerup.

Jos. Würdinger. Friedreich von Lochen, Landeshauptmann in der Mark Brandenburg. Sitzungsberichte der königl. bayerischen Akademie der Wissenschaften (philos., philol., histor. Cl.). München 1874. S. 374—416.

Frederik von Lochens Navn er ikke ubekjendt i vor Historie. Hans Virksomhed i Kong Valdemar Atterdags Tjeneste og særlig Seiren udenfor Kjøbenhavn den 26de Juni 1342 har sikkret ham en værdig Plads blandt de Udlændinge, som fulgte med Valdemar Atterdag tilbage fra Tydskland, og stod Kongen bi i hans første haarde og besværlige Aar. Fr. v. Lochens Navn er ogsaa paa en anden Maade blevet sikkret mod Glemsel. Hans udmærkede Bedrifter i Kong Valdemars og Markgrev Ludvig af Brandenburgs Tjeneste begeistrede hans Landsmand og Samtidige den østerrigske Digter Peder Suchenwirt til at skrive et Æredigt over ham[1]), i hvilket Digteren med særlig Forkjærlighed dvæler ved hans Optræden i Danmark. Efterat en Notits i Nordalbingische Studien 5te Bind, S. 56 havde henledet Opmærksomheden paa denne Kilde, har Prof. Würdinger Fortjenesten af først at have benyttet den i ovennævnte

---

[1]) Peder Suchenwirt's Werke aus dem 14ten Jahrh. Ein Beitrag zur Zeit- und Sittengeschichte. Herausg. von Alois Primisser. Wien 1827. 8°. Digtet om Fr. v. L. er det 17de Stykke i Samlingen.

biografiske Skitse. Idet vi i det Hele kunne henholde os til den smukke og fyldige Fremstilling, som Hr. W. har givet, tillade vi os i det Følgende at meddele enkelte Berigtigelser og Tilføjelser.

Markgrev Ludvig af Brandenburgs Hof var dengang Samlingsstedet for den kamplystne tydske Ungdom. Det nye Fyrstehuus, som efter det askaniske Huus' Uddøen havde holdt sit Indtog i Mark Brandenburg, maatte Skridt for Skridt tilkjæmpe sig de Dele af Landet, som vare i mægtige Naboers Hænder. Her var derfor Ære, Berømmelse og materielle Fordele at høste, og iblandt de mange, som kjæmpede under Markgrevens Banner, træffe vi da ogsaa den svabiske Adelsmand Frederik von Lochen. 1339 bliver han slaaet til Ridder, da han i Markgrevens Følge deltager i Edvard den Tredies Tog mod Frankrig. Ved det brandenburgske Hof tør man ogsaa antage, at han har stiftet Bekjendtskab med Valdemar Atterdag, og i alle Tilfælde fulgte han 1340 med Kongen til Danmark som Anfører for en Skare Brandenburgere og Bayrere[1]). Han maa i ikke ringe Grad have vidst at vinde Kongens Tillid, thi allerede de første Dage af 1341 finde vi ham nævnt som Kongens Marsk[2]), og hans Navn og Segl findes under de vigtigste af de Breve, som Kongen udstædte i den første Halvdeel af dette Aar. Saaledes træffe vi ham ved Forhandlingerne med Magnus Smek i Helsingborg 3die Januar 1341, han er Medundertegner af Amnestidekretet t6e Januar 1341, i Mai deltager han i Forhandlingerne i Roskilde om Estlands Salg, og 15de Juni sætter han sit Segl under Kongens Forskrivning til Bispen af Roskilde[3]). Han har sandsynligviis

---

[1]) Suhm, Hist. af Danmark XIII, 50—51, anfører, at Fr. v. L. allerede 1330 har været i Danmark. Denne Notits beroer sandsynligvis paa en Forvexling med Fr. v. Lobek, som 1330 hænger sit Segl under Kong Christoffers Appel til Paven i Sagen mod Bisp Tycho af Børglum (Suhm XII, 211).

[2]) 6te Januar 1341. Hvitfeldt f. 477.

[3]) Suhm. Historie af Danmark XIII, 22. Hvitfeldt f. 477. Bunge. Liv-, Chur- u. Estländisches Urkundenbuch 2, S. 345. Suhm. l. c. XIII, S. 31.

ogsaa deeltaget i den uheldige Kamp (August 1341) udenfor Kallundborg, hvor Valdemar under Forsøget paa at erobre Slottet blev angreben af Grev Henrik af Holsteen og leed et Nederlag, der efter Krønikernes maaskee noget overdrevne Beretning kostede ham 2000 Mand og skaffede Grev Henrik Tilnavnet «der iserne», «ferreus».

Suchenwirt fortæller nu[1]), at da Kongen ikke kunde modstaa Holstenerne, drog Frederik von Lochen tilbage til Tydskland, hvor han paa egen Bekostning hvervede 150 Mand; derpaa følger en poetisk Skildring af Kampen udenfor Kjøbenhavn, som blandt Andet oplyser os om, at Kongen ikke selv var tilstede[2]). Sætte vi disse Meddelelser i Forbindelse med vore Krønikers Beretninger, bliver Sammenhængen følgende. Efter den for Kongen saa uheldige Kamp ved Kallundborg er Fr. v. Lochen dragen til Tyskland. Her er han da traadt i Forbindelse med Kongens gode Venner Lybækkerne, som forbittrede over de holstenske Grevers Plyndringer havde anraabt Kejseren om Beskyttelse, og tillige den 18de Februar 1342 sluttede Forbund med Kong Valdemar. I Spidsen for en betydelig Troppestyrke lykkes det Fr. v. Lochen at besejre Holstenerne udenfor Lybæk og derpaa plyndrende og nedbrydende de holstenske Røverridderes Borge at trænge gjennem Holsten lige op til Dänischwald, hvorfra han sætter sig i Forbindelse med Valdemar, gaar over til Sjælland og her leverer Kampen udenfor Kjøbenhavn den 26de Juni 1342[3]).

---

1) Vers 44—72.

2) «Da waz der chünikch nicht selber pey».

3) Würdinger sætter Toget gjennem Holsten, Forbindelsen med Valdemar og en ny Kamp udenfor Kjøbenhavn efter Slaget den 26de Juni, idet han støtter sig paa Origines Lübecenses i Westfalen Monumenta inedita rerum Germanarum T. 1, p. 1331. Men da vore Krøniker ikke vide noget om to Slag samme Aar (1342) udenfor Kjøbenhavn, da endvidere Hansestæderne allerede 13de Oktober slutte Stilstand med Greverne og vi tillige i Midten af August træffe Fr. v. Lochen som Kongens Marsk paa Sjælland (Suhm XIII, 51) bliver Begivenhedernes Rækkefølge sandsynligvis saaledes som anført i Texten.

Modstanderne, som anførtes af Marqvard Schöne og væsentlig bestode af Svenske og Holstenere, bleve fuldstændigt slagne. Suchenwirt skildrer Kampen med levende Farver:

«Man hört von den galandern
Gar wenig süsses singen,
Nur die scharffen Klingen
Die gaben auf den Helm Klang»
o. s. v.

Over 350 tildels fornemme Svenske siges at være faldne[1]), og Kampen mindedes senere i Vor Frue Kirkes Obituarium som Slaget ved Blidebro[2]).

En Schweitzerkrønike beretter, at Fr. v. Lochen efter det Nederlag, han havde bibragt de Svenske, ikke vovede at blive længere i Danmark, men at han beriget med Gaver vendte tilbage til Tydskland[3]). Dette kan dog ikke være skeet strax. Den 10de August 1342 træffe vi ham i Kallundborg som Kongens Marsk[4]), og hans Virksomhed her kan ikke drages i Tvivl, da vi vide, at Kong Valdemar netop paany belejrede Kallundborg. Vi tør maaskee sætte hans Ophold i Danmark indtil Foraaret 1343, efterat Valdemar havde sluttet Forlig med Klaus Limbæk og udløst Grev Johan af Falster. I alle Tilfælde optræder han først i sin nye Hjemstavn, Brandenburg, i Juli Maaned 1343, hvor han hurtig vinder Ære og Paaskjønnelse, og allerede i Slutningen af Aaret nævnes som een af Markgrev Ludvigs Raadsherrer. Paa dennes Vegne deltager han 1346 i Forhandlingerne om Salget af Estland, og vi finde ham som Medundertegner af de i Kjøbenhavn og Marienburg i August Maaned 1346 udstædte Diplomer angaaende Estland[5]).

---

[1]) Continuatio Chronici Danorum ab. a. 1308 ad. a. 1357. Scriptores rerum danicarum VI, 524.
[2]) Obituarium B. Virginis Hafniæ i Scriptor. rer. dan. VIII, 543.
[3]) Johannes Vitodurani Chronicon, hos Eccard, Corpus historicum medii ævi. T. 1. p. 1866.
[4]) Suhm. XIII, 51.
[5]) Diplomatarium Svecanum V, 596. Bunge II, 407—409.

Kort derefter bliver han Amtmand i Alten Mark og 1347 beklæder han den vigtige Post som Landshøvding i Mark Brandenburg. I denne betydningsfulde Stilling benyttes han af Markgreven 1349 som Gesandt til Kong Valdemar, for at opnaa dennes Hjælp imod den falske Waldemar, en Møllersøn fra Brandenburg, der udgav sig for den i Aaret 1319 afdøde Markgrev Waldemar. Suchenwirt fortæller, at Kongen kun vilde love at optræde med 300 Hjælme til sin Svogers Hjælp, men at Lochen overtalte ham ved at minde om den Hjælp, han selv engang havde ydet Kong Valdemar, saa at denne gav Løfte om at komme selv i Spidsen for 500 Hjælme[1]). Som bekjendt holdt Kongen sit Løfte, og hans kraftige Bistand 1350—51 bidrog væsentlig til, at Markgreven ikke bukkede under i en Kamp, hvor selv Kejseren understøttede hans Modstander. — Fra nu af møde vi ikke oftere Fr. v. Lochen i direkte Berøring med Danmark. Imidlertid kunne vi dog paavise hans Nærværelse i Danmark 1362, da han den 15de August i Nykjøbing paa Falster har undertegnet som Vidne en af Hertug Albrecht af Meklenburg og hans Sønner til Kong Valdemar udstædt Kvittering[2]). Allerede 1357 havde han fratraadt sit Embede, og 1365 dør han. Hans Hustru kaldes Fru Gutha, og Døttrene: Agnes og Margrethe.

V. Mollerup.

C. T. Odhner. Sveriges deltagende i westfaliska fredskongressen och grundläggningen af det svenska väldet i Tyskland. Stockholm. 1875. 330 S., 8vo. (Aftryck ur Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademiens Handlingar.).

I det forrige Aar 1875 feiredes i Preussen ved Sammentrækning og Paradering af Tropper, ved Indvielse af eller

---

1) Vers 103—126.

2) Gram. Forbedringer til Kong Valdemar Christofferssens Historie. Vidensk. Selskabs Skrifter, 4de Bind, 219—220.

Indbydelse til et nyt Monument paa Valpladsen og ved en Række Festskrifter Dagen den 18de Juni som Tohundredaarsdagen for Seiren over Svenskerne ved Fehrbellin, der gav Kurfyrst Frederik Wilhelm Ærenavnet af «den store Kurfyrste» og «nu viste Muligheden af i Norden af Tydskland at gjenoprette de nationale Grændser» [1]). I det samme Aar har den ansete svenske Historiker, hvis Skrift ovenfor er anført, heri nærmere efterviist, hvorledes de Underhandlinger bleve førte, der endelig havde ledet til den westphalske Fredsslutnings Anerkjendelse af det svenske Herredømme i Tydskland.

Paa den flereaarige Kongres i Münster og Osnabrück var af Europas meest betydende Magter kun nogle faa ikke repræsenterede, Kongressen var den første store europæiske Fredskongres, og Sverrigs Deeltagelse i den har ikke heller kunnet fremstilles uden tillige i flere Retninger at gaae ind paa Kongressens Historie i Almindelighed. Saaledes skildrer Forfatteren ikke blot Sverrigs saa ofte uenige Repræsentanter, Axel Oxenstjernas Søn Johan Oxenstjerna og Johan Adler Salvius, men giver ogsaa en Karakteristik af de meest fremtrædende Gesandter fra de andre Stater; han viser, hvorledes Krigens Gang stadig gjør sin Indflydelse gjældende under Kongressen, idet Magterne, eftersom Krigslykken var deres Vaaben gunstig eller ugunstig, snart opskruede deres Fordringer og snart sloge af paa disse, og hvorledes Frygten mellem de mistænksomme Forbundsfæller for, at den ene skulde komme den anden i Forkjøbet ved at opnaae en separat Fred, bliver en væsentlig Faktor til at faae hele Fredsværket afsluttet. Fremstillingen berører ligeledes de Hovedgrundsætninger, der ved Fredslutningen bleve hjem-

[1]) Hassel u. Witzleben. Fehrbellin. 18 Juni 1675. Zum 200jähr. Gedenktage. Berlin. 1875. Kaehler, Der grosse Kurfürst. Ein geschichtlicher Versuch zur Gedächtnissfeier des Tages von Fehrbellin. Berlin. 1875. Mehnert, Rathenow und Fehrbellin. Der Krieg des groszen Kurfürsten gegen die Schweden in der Mark im Jahre 1675. Nach den Quellen dargestellt. Rathenow. 1875. Schottmüller, Fehrbellin. Berlin. 1875. Georg Freiherr von Derflinger. Eine biographische Skizze. Beitrag zur 2ten Secularfeier des Sieges bei Fehrbellin. Berlin. 1875.

lede med Hensyn til det tydske Riges religiøse og politiske Forhold overhoved. I Modsætning til den hadske Maade, hvorpaa en heel Række af tydske Historieskrivere i den sidste Menneskealder saa ofte, uden nogen Forskjel, sammenstillede de Svenskes Erobringer i Tydskland med deres Allierede Franskmændenes Erobring af Elsass, vil den svenske Forfatter vel, og vistnok ikke uden Føie, have gjort gjældende, at om ogsaa Gustaf Adolfs Indblanding i Trediveaarskrigen væsentlig blev fremkaldt af en politisk Bevæggrund, adledes dog hans Vaaben ved en dermed forbunden, oprigtig Medfølelse for hans undertrykte Troesfællers Lidelse, medens det paa den anden Side anerkjendes, at den Religionsfrihed, som man ved Freden tilsidst lod sig nøie med, aldeles ikke svarede til det Maal, som Gustaf Adolf havde havt for Øie. Som bekjendt var, da Keiser Ferdinand den Anden i Aaret 1629 udstedte Restitutionsediktet, i de 74 Aar, der vare forløbne siden den Augsburgske Religionsfred, ikke mindre end fjorten rige Erkebispedømmer og Bispedømmer bleve tagne i Besiddelse af Protestanterne; alle skulde de med deres umaadelige Indkomster efter Restitutionsediktet igjen udleveres i Katholikernes Hænder. Restitutionsediktet og dets Fordring — der efter den foregaaende Religionsfreds Bogstav havde været retfærdig, men som igjen aabnede Døren for den romersk-katholske Kirkes Herredømme i hele Riget — faldt paa den westphalske Fredskongres til Jorden, og saaledes vare fra den katholske Side de store sekulariserede Godser i det protestantiske Nordtydskland opoffrede. Men ligesom, efter Grundsætningen: *cuius regio, eius religio*, ingen protestantisk Fyrste blev forpligtet til at taale en katholsk Kultus paa sit Territorium, blev heller ingen katholsk Fyrste forpligtet til at taale den protestantiske Kultus i sit Land, og saaledes vare fra den protestantiske Side ogsaa Protestanterne i Bøhmen og Østerrig opoffrede, for hvis Kultusfrihed Kapmen dog oprindelig var begyndt, og hvis Opgivelse fik et yderligere odiøst Udseende ikke blot derved, at saa mange af de bøhmiske «Exulanter» i Sverrigs Tjeneste havde offret Liv og Blod, men ogsaa ved hiint Træf, at det ved Krigens Slutning netop igjen var lykkedes Svenskerne at trænge

ind i Bøhmen, hvor Königsmark og Carl Gustaf stode for Prag, da Freden blev sluttet. Religionsfriheden blev bekræftet for Fyrsterne, for Undersaatterne blev kun Udvandringsfriheden, naar de ikke vilde underkaste sig Fyrsternes Konfession, ligesom ogsaa Fredens største politiske Resultat for det tydske Rige kun var Majestætsretten eller den Souverainitet, der nu gjør Rigsstæderne berettigede til at slutte Forbund med andre Magter, kun ikke mod Riget selv; Keiseren er fra nu af egentlig ikke længere Keiser eller Lehnsherre, men Præsident over en Republik af 300 souveraine Fyrster og Stæder.

Udførlig dvæler dog Skriftet nærmest kun ved Sverrigs Fordringer for sig selv og ved, hvad der tilsidst blev opnaaet af dette Rige. De Instruktioner, som de svenske Legater ved Kongressen i Aaret 1645 modtoge fra deres Regjering, gik oprindelig ud paa som «Satisfaktion» for den svenske Krone at forlange *hele* Pommern, Staden Wismar i Meklenburg, Stifterne Bremen, Verden, Magdeburg, Halberstadt, Minden, Osnabrück, endelig ogsaa det Keiseren tilhørende Schlesien. Man kan forstaae, at den keiserlige Gesandt ved Kongressen, Grev Maximilian Trautmannsdorf lige over for Begjæringer som disse en Dag udbrød: «Basta, Basta, en saadan Fred vilde være uhørt i Historien, og om ogsaa Keiseren sad fangen i Stockholm, ligesom den franske Kong Franciscus forhen i Madrid, kunde man ei spænde Buen høiere». I Virkeligheden var ogsaa dette Udgangspunkt for Fordringerne beregnet paa en Prutten, de svenske Fuldmægtige skulde senere langsomt, eller, som det hedder i Instruktionerne, «testudineo gradu» gaae mere tilbage, om man dog paa den anden Side næsten altid forblev fast besluttet paa ikke at ville opgive den usurperede Kyststrækning ved Østersøen og det dermed forøgede «*dominium maris baltici*», som for Gustaf Adolf havde været og for Axel Oxenstjerna endnu var det store politiske Maal.

Det var især paa Grund af hiin Fordring, at Brandenburg allerede længe havde været og ogsaa senere blev Svenskernes meest afgjorte Modstander i Nordtydskland. Da Gustaf Adolf havde gjort sin Landgang, havde baade Hertug Bugislav den Fjortende af Pommeren, den sidste Ætling af Landets gamle

Fyrstestamme, og Kurfyrst Georg Wilhelm af Brandenburg, Gustaf Adolfs Svoger, halvt tvungne seet sig nødte til at aabne deres Fæstninger for den svenske Konge og at tage Parti med ham. Men det varede dog ikke længe, inden det viste sig, at Svenskerne vare besluttede paa i Fremtiden at beholde Pommern for sig selv, dette var allerede kommet for Dagen, inden Hertug Bugislav's Dødsfald endelig indtraf i Aaret 1637, og dog havde de mange gamle Feider mellem Hohenzollerne i Brandenburg og Hertugerne i Pommern fordum netop fundet *den* Afslutning, at de sidste vel skulde for sig beholde Herredømmet i hele Landet, men saa ved Slægtens Uddøen efterfølges af Brandenburgerne. Af Hensyn til sin Successionsret tiltraadte Kurfyrst Georg Wilhelm i Aaret 1635 Pragerfreden med Keiseren og erklærede Aaret efter Svenskerne Krig, medens Keiseren lod ham forsikkre om, at han ikke skulde komme til at tabe saa meget som een Bonde af sin Arv i Pommern. Krigen eller den saakaldte «Schwedennoth», om hvis Trængsler Bønderne i Mark Brandenburg endnu vide at fortælle Meget, var endnu i Gang, da den svage Georg Wilhelm døde i Aaret 1640 og efterfulgtes af sin dengang tyveaarige Søn, Kurfyrst Frederik Wilhelm, hvis Phantasi allerede var bleven mægtig vakt og ledet i en bestemt Retning, da han som Barn i Küstrin ved Vagtilden havde kunnet høre Wallenstein'ske Officerer fortælle ham deres krigerske Æventyr, der ogsaa som en tolvaarig Prinds havde kunnet deeltage i Sørgeprocessionen, der i Wolgast ledsagede den faldne Gustaf Adolfs Liig til Skibet, som skulde overføre Baaren til Sverrig, og der nu i den nyere tydske Historieskrivning baade som Hærfører og som Repræsentant for Protestantismen næsten er kommen til at gjøre den svenske Heltekonge hans tidligere Rang stridig. For at skaffe det haardt medtagne Brandenburg nogen Lindring, begyndte Frederik Wilhelm vel sin Regering med i Aaret 1641 i Stockholm at lade slutte en toaarig, senere fornyet Vaabenstilstand med Sverrig, men lige over for dettes «utilbørlige og ukristelige» Fordringer paa et det ei tilkommende Herredømme lod han gjentagne Gange forsikkre, at han hellere vilde miste sit Hoved

end gjøre Afkald paa Stettin, eller, som han ogsaa udtrykte sig, at han aldrig i Evighed vilde afstaae Oderfloden.

I enkelte Øieblikke har man vel fra svensk Side smigret Brandenburg med Udsigt til, at man ikke vilde holde saa fast paa Pommern — saaledes i Aaret 1635, for at forebygge Georg Wilhelms Tiltrædelse til Pragerfreden, og i Aaret 1643 med Hensyn til Torstenssons forestaaende Indfald i Danmark, for at dette ikke derunder skulde finde aktiv Bistand af Brandenburg —, men saadanne Øieblikke viste sig snart som Gjøglespil, hvorpaa der ikke kunde bygges, og som en Udvei, der maaskee kunde bringe Forsoning, møder da en Tid lang Tanken om en Formæling af Christina, Sverrigs unge Dronning, og af den unge Kurfyrst Frederik Wilhelm. Som Barn skal denne have gjort et fordeelagtigt Indtryk paa Gustaf Adolf og derved bragt denne til at henkaste en saadan Tanke, hvorom der saa senere i nogen Tid bliver underhandlet, men Planen, der, naar den havde kunnet gjennemføres, vilde have skabt en protestantisk Stormagt i Norden, viste sig dog snart uforenelig baade med Religionsforskjellighederne, idet man i Sverrig var saa strengt lutheransk, og det berlinske Hof derimod allerede i Aaret 1613 fra Lutheranismen var traadt over til den reformeerte Religion, og med Christinas Utilbøielighed til Ægteskab overhoved. En anden Udvei til Forsoning anbefaledes af de pommerske Stænder. Disse, hvis Stemning nu var afgjort for Brandenburg, lode først og fremmest deres Gesandter paa Fredskongressen protestere mod enhver Afstaaelse til Sverrig, men da det fremfor Alt var dem om at gjøre, at deres Land ikke blev deelt, fremkom de dog tillige med det saakaldte «pommerske Projekt», der gik ud paa, at naar der overhoved skulde indrømmes Svenskerne nogen Adkomst til Pommern, maatte denne kun bestaae deri, at Pommern først tilfaldt Kurfyrsten af Brandenburg og hans Slægt, men efter dennes Død kunde gaae over til Sverrigs Krone. Et saadant Forslag kunde vel tiltale Brandenburgerne, men ikke finde megen Indgang hos Svenskerne, og ingen bedre Skjæbne havde et Forslag af de keiserlige Gesandter, der omvendt tilsigtede, at Pommern vel fremdeles skulde forblive i Svenskernes Hænder, men dog

ikke som nogen Sverrigs Krone tilhørende Besiddelse, men kun som tilhørende Dronningen og hendes Livsarvinger, eller i yderste Fald ogsaa den Æt, som for det Tilfælde, at hun blev uden Arvinger, fulgte hende paa Sverrigs Throne. Træt af Kurfyrstens langvarige Modstand meente vel Axel Oxenstjerna selv tilsidst, at man kunde slutte Freden med Keiseren og det tydske Rige, uden at oppebie den brandenburgske Kurfyrstes Afkald paa Pommern, men vistnok netop fordi man var sig vel bevidst, at det her gjaldt om en Usurpation, fandtes der dog paa svensk Side Andre — og dertil hørte navnlig de svenske Legater paa Kongressen —, der heller end at beholde hele Pommern uden Kurfyrstens Indvilligelse, troede at burde lade sig nøie med at faae den bedste Deel med hans formelle Samtykke. Og saaledes kom man da tilsidst til den bekjendte Overeenskomst, hvorefter Sverrig, ved Siden af de sekulariserede Stifter Bremen og Verden, under Navn af «Hertugdømmer», og af Staden Wismar i Meklenburg beholdt hele Forpommern med Rügen og et Stykke af Bagpommern, men til Brandenburg overlod den største Deel af den sidstnævnte Landstrækning, dog saaledes, at Sverrig ogsaa her forbeholdt sig Simultaninvestitur og Arveretten efter Hohenzollernes Uddøen. Som Erstatning for det store pommerske Omraade, hvorpaa Kurfyrsten saa sig nødt til at gjøre Afkald, hjalp Sverrig paa Kongressen til at sikkre Brandenburg Opnaaelsen af de tidligere Bispedømmer Cammin, Halberstadt og Minden og af det tidligere Erkebispedømme Magdeburg, men Naget forblev dog «alta mente repostum», og den westphalske Fred, hvorved et gammelt Haab for stedse syntes tilintetgjort for Brandenburg, indledte netop den Antagonisme mod Sverrig, der senere blev et Hovedmoment i «den store Kurfyrstes» Regjering, og som hos en nyere preussisk Historiker findes bedømt saaledes: «Naar vi i vore Dage maale det historiske Moments Vigtighed efter dets Følger, saa maae vi sige, at for Udvidelsen af Preussens historiske Opgave har ingen Begivenhed i det syttende Aarhundrede havt dybere gribende Betydning, end den Nydannelse, som Hohenzollernes Stat modtog ved den westphalske Fred. Thi i den Fare, hvormed det erobringssyge

svenske Monarkis umiddelbare Naboskab truede Brandenburg, laa dog tillige den tvingende Opfordring til høiere Magtudfoldelse. Af Hensyn til egen Sikkerhed og af kommercielle Interesser maatte Brandenburg-Preussen opbyde hele sin Magt for at frarive Sverrig Besiddelsen af de tydske Forlande. Og saaledes skete det, at Brandenburgs politiske Retning her for første Gang paa det Nøieste sammenknyttedes med en Livsopgave for den tydske Nation»[1]).

Ved Siden af den «Satisfaktion», som Erobringerne skulde afgive, havde Sverrig tillige gjort Fordring paa et «Contentement» for de mange Krigsfolk, som det havde havt i sin Tjeneste. Hele denne Armee blev opgivet at bestaae af 56 Regimenter Rytteri, 63 Regimenter Fodfolk, og 6 Regimenter Dragoner foruden Artilleriet, og hele denne Styrke beregnedes til omtrent 125,000 Mand. Men af de nævnte Regimenter havde nogle i lang Tid ikke været i Tjeneste, og de øvrige vare i Virkeligheden ikke halvt saa stærke, som de angaves at være. Ogsaa her blev der pruttet, idet der i Førstningen var Tale om ikke at kunne nøies med mindre end 20 Millioner Rigsdaler, men man tilsidst dog standsede med at faae 5 Millioner. Odhner gjør i denne Anledning ikke uden Grund opmærksom paa, at det dog ogsaa for Tydskland selv var af Betydning, at Soldatesken, der under en lang Krig var bleven vant til et saa tøilesløst Liv og næsten bleven en selvstændig Magt, ved Fredslutningen blev nogenledes tilfredsstillet, idet den ellers let kunde falde paa at spille en lignende Rolle i Tydskland, som de spanske Krigsfolk tidligere under Nederlandenes Frihedskamp; «dette maa», saaledes lyde Forfatterens Ord, «tjene til at forklare og undskylde den Haardhed, hvormed Svenskerne nu yderligere afpressede det udmarvede Tydskland 5 Millioner Rigsdaler, og til at formilde det piinlige Indtryk, som den i halvtredie Maaned vedvarende Underhandling om Pengeerstatningen gjør paa Forskeren». Ligesom det nyligen var Tilfældet i Frankrig, da dette maatte udrede de fem Milliarder, at Landet blev rømmet stykkeviis, eftersom

[1]) Hassel, Der grosze Kurfürst. Berlin. 1868. S. 8.

Afdragene betaltes, saaledes rømmedes nu ogsaa de af de svenske Tropper i Tydskland besatte Kredse i Terminer, eftersom Pengene indkom, og der hengaaer derfor nogle Aar efter Freden, inden man i Tydskland saa de sidste Besætninger drage bort. Af de tydske Krigsfolk i svensk Tjeneste havde hver Rytter faaet 33 Rigsdaler og hver «Knægt» eller Mand af Fodfolket 12, de indfødte svenske Soldater maatte lade sig nøie med Halvdelen, saa at, siger Forfatteren, Tydskerne «i *detta* fall» ikke kunde beklage sig over Rovbegjærlighed fra Svenskernes Side. Blandt Officererne tilfaldt de høieste Beløb Carl Gustaf, som synes at have faaet 60,000 Rigsdaler, samt Sverrigs Feltmarskalker Gustaf Carlsson Horn, Lenart Torstensson og Carl Gustav Wrangel, der hver erholdt 40,000 Rigsdaler.

Fremstillingen, som det her anmeldte Skrift giver, er klar og tydelig, og naar nogen Gjentagelse hist og her ikke er bleven undgaaet, turde dette nærmest medføres af Æmnets egen, indviklede Natur. Skriftet viser ogsaa et i Norden ikke altid mødende, priseligt Kjendskab til den vedkommende, fremmede historiske Literatur, baade den ældre og nyere; da ogsaa det dybt indgribende Spørgsmaal bliver berørt, om ogsaa de enkelte tydske Rigsstænder skulde have Ret til at lade sig repræsentere paa Kongressen — hvad Sverrig og Frankrig i deres egen Interesse forfægtede, men Keiseren længe søgte at undgaae — kan det dog tilføies, at dette Spørgsmaal for ikke længe siden i Tydskland er bleven gjort til Gjenstand for en speciel Behandling[1]). Særlig støtter sig Fremstillingen til et omfattende, utrykt, diplomatisk Materiale, som Forfatteren har forefundet i Rigsarkivet i Stockholm og i Arkiverne i Wien, Venedig, München og Dresden; Geheimearkivet i Kjøbenhavn findes ikke anført. I Benyttelsen af den diplomatiske Brevvexling viser sig en umiskjendelig Stræben efter Upartiskhed, hvad der dog ikke er til Hinder for, at Forfatteren helst vil see de svenske Statsmænd i det bedste Lys. I sit Værk om

---

[1]) Stöckert, Die Admission der Deutschen Reichsstände zum Westphälischen Friedenscongresse. Beitrag zur Geschichte des Westphälischen Friedens. Kiel. 1869.

den svenske Historie har Pufendorf allerede omtalt et meget udbredt Rygte om, at den østerrigske Regering skulde have vidst at opnaae sine protestantiske Undersaatters Opgivelse af Sverrig ved at lade en Pengesum fordele mellem nogle af de svenske Statsmænd[1]). Dette Rygte, som Pufendorf selv betegner som utroværdigt, gjentages endnu som en Kjendsgjerning i nyere historiske Skrifter[2]), men Forfatteren bemærker, at det «vederlägges af det faktum, at hvarken i de svenska eller i de keiserliga ambassad-relationerna findes ett spår af ett dylikt pactum turpe». I sit senere Værk over den store Kurfyrstes Historie berettede den samme Pufendorf, efter fra svensk at være gaaet over i brandenburgsk Tjeneste, formodentlig efter en ham i Berlin given Oplysning, og ikke som et Rygte, men som en sikker Sag, at man fra brandenburgsk Side under de westphalske Fredsunderhandlinger tilsidst vandt sig Svenskernes Bistand til at opnaae Stiftet Minden ved hemmelig at give Salvius 10,000 Rigsdaler og Johan Oxenstjerna 25,000 Rigsdaler[3]). Med Hensyn til Oxenstjerna bemærker Forfatteren, at Pufendorfs Beretning ikke bekræftes af de diplomatiske Aktstykker, der hidtil ere komne for Lyset, og med Hensyn til Salvius udtrykker han sig kun saaledes: «Det vil *synas*, som Kurfyrsten genom en skänk af 10,000 Rdr. vetat förskaffa sig Salvii bevågenhet i denna sak». Men i det sidstnævnte Tilfælde kunde dog Udtryksmaaden have været noget bestemtere, naar man seer hen til, at de brandenburgske Gesandter ved Fredskongressen jo udtrykkelig for deres Herre omtale Salvius's «sonderbare Devotion» mod Kurfyrsten, «weil

[1]) Inter certos Ministros Suecicos. Samuelis Pufendorfi Commentariorum de Rebus Suecicis Libri XXVI. Ab expeditione Gustavi Adolfi Regis in Germaniam ad abdicationem usque Christinæ. Lib. XXIII, § 10.

[2]) Her kan anføres: Hanser, Deutschland nach dem dreisigjährigen Kriege in politischer, materieller und socialer Beziehung. Leipzig und Heidelberg. 1862. S. 66. Reuss, La Déstruction du Protestantisme en Bohème. Nouvelle édition. Strassbourg & Paris. 1868. p. 108.

[3]) Samuelis de Pufendorf, De rebus gestis Friderici Wilhelmi Magni, Electoris Brandenburgensis, Libri novemdecim. Lib. III, § 13.

E. Chr. D. ihn in Neulichkeit mit einer so ansehnlicher Summa von 10,000 Rth. obligiret haben»[1]). Ganske i Almindelighed tør det vel ogsaa siges, at hvor megen Vægt man endog, efter at Arkiverne bleve mere tilgjængelige, med Føie lægger paa den her omhandlede, fra dem fremkommende Art af Kilder, de diplomatiske Depescher og Instruktioner, kan den dog ikke strækkes saa vidt, at den Omstændighed, at der her møder Taushed eller savnes Beviis for Noget, altid kunde blive afgjørende; at dette stundom *kan* lede til urigtige Slutninger, har en tydsk Historiker i et Leilighedsskrift nylig og ikke uheldig exempelviis oplyst.

F. S.

---

[1]) Grev Johan Wittgensteins og Johan Frommholds Beretning, dateret Münster den 5te Juli 1647, i Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Berlin. 1865—1872. IV, 558.

[2]) Ueber den Werth diplomatischer Depeschen als Geschichtsquellen. Eine akademische Antrittrede von Dr. Heinrich Ulmann, Professor der Geschichte an der Universität Greifswalde. Leipzig. 1874.

Fremmed historisk Literatur for Aaret 1875 vedrørende Danmarks Historie.*)

1. Samlinger.

Quellensammlung der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. 4ter Band. Scriptores minores rerum Slesvico-Holsaticorum. Erste Sammlung. Kiel 1875. (VIII. 395 S. 8°.).

Indeholder: 1°. Officium sancti Kanuti ducis, udg. ved R. Usinger. (S. 1—71). Forsynet med en Indledning, indeholdende Oversigt over Knud Lavards Historie. Udgivelsen er foretaget efter samme Haandskrift, som Waitz benyttede 1858, men den liturgiske Deel gjengives her vidtløftigere.

2°. Visio Godeschalci, udg. ved R. Usinger. (S. 73—126).

3°. Analecta ad historiam Novimonasterii, udg. ved Nikolaus Beeck. (S. 127—204).

4°. De inclito Adolpho comite Holzacie ordinis minorum in Kyl, udg. ved Nik. Beeck. (S. 205—228).

5°. Analecta Cismariensa, udg. ved Dr. Karl Kohlmann. (S. 229—395). — Hr. Archivsecretair Matthisen har med stor Liberalitet stillet sine Samlinger til det holstenske Kloster Cismars Historie til Udgiverens Raadighed. Vi skulle tillade os et Par Bemærkninger til det blandt disse Analecta optagne Necrologium cismariense**). Klostret »Oratorium Daciæ« (S. 284, 317) er ikke Øm men Voer Kloster i Jylland (Langebeks Sigiller). Da Klostrets Historie iøvrigt er saa lidet kjendt, notere vi Navnene paa to Abbeder, Igwarus (16/6) og Nicolaus (31/1, maaskee den Niels Pedersen, der ogsaa forekommer i Orion, Kvtskr. II, p. 18, ved Aar 1497). Forøvrigt tør man ikke tillægge Necrologernes Angivelser for Dødsdagen den afgjørende Betydning, som man ofte gjør. S. 287 angives saaledes Kong Hans's Død til 13de Februar istedetfor 20de Februar. S. 295 Erkebisp Absalons til 21de Marts for 20de Marts (?).

---

*) Denne Oversigt er udarbejdet af Cand. mag. V. Mollerup. Dog skyldes de Angivelser af Bogtitler og Bemærkninger om Bøgers Indhold, der enten ere undertegnede med en Stjerne eller med Forbogstaver, andre Meddelere.

**) Efter Meddelelser af Hr. Archivassistent Fr. Krarup.

6°. Analecta Hamburgensia, udg. ved Fr. Reuter. (S. 397—430).
Anhang 1. Annales Hamburgenses brevissimi. (S. 430—434).
— 2. Niederdeutsche Erzählung von der Ermordung der Könige Erik (Plougpenning) und Wenceslaus. (S. 435—440).

Bremisches Urkundenbuch. Herausg. von D. R. Ehmek und W. v. Bippen. Zweiter Band. 1—3 Lieferung. Bremen 1873—1875. 4°.

Aktstykker fra 24de Marts 1301 til 3die Mai 1342. (Nr. 1—645).

Mecklenburgisches Urkundenbuch. Herausg. von dem Vereine f. Mecklenb. Gesch. und Alterthumskunde. Neunter Band. Schwerin 1875. 4°.

Indeholder Aktstykker fra 1337 til 1345 (Nr. 5729—6602), hvoraf de, som berøre Nordens Historie, ere forhen trykte.

Liv- Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Herausg. von Dr. Friedrich Georg v. Bunge. 6 Band. Riga 1873. 4°.

Med dette Bind, som indeholder 3 Rækker nye Tillæg til de foregaaende 5 Bind, har Østersøprovindsernes fortjenstfulde Historieforsker sluttet sin Virksomhed som Udgiver af det liflandske Diplomatarium, efterat have ført Samlingen op til Aaret 1423. Værket skal imidlertid fortsættes ved Dr. Hildebrand, og dets Existents er sikkret ved et aarligt Tilskud fra Ridderskabet i Østersøprovindserne og fra Stæderne Reval og Riga.

Hanserecesse. Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256 bis 1430. Herausgeg. durch die historische Commission bei der königl. Akademie der Wissenschaften. Leipzig. Dritter Band 1875. 4°.

Jvfr. S. L. 1.

Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Herausgeg. von dem Vereine für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. 5. Theil. 1—3. Lieferung. Lübeck 1875. 4°.

Femte Deels tre første Leveringer indeholde Aktstykker fra Aar 1400—1410, og af disse vedrøre følgende direkte Danmarks Historie: Nr. 51, 76, 112, 131, 150.

Svenskt Diplomatarium från och med år 1401, utgifvet af Riks-Archivet genom Carl Silfverstolpe. Första delen. Första häftet. Stockholm 1875. 4°.

Udgivelsen af Svenskt Diplomatarium var oprindeligt et privat Foretagende, ledet af Johan Gustaf Liljegreen og Rigsantikvar Bror

Emil Hildebrand, som i fem Bind førte Samlingen af svenske Diplomer og Aktstykker op til Aar 1347. Arbeidet er nu gaaet over til Rigsarkivet, som ved den i Aaret 1868 afdøde Grev Posses Testament har faaet tildeelt en betydelig Sum med den Forpligtelse at fortsætte Liljegreens og Hildebrands Arbeide. Ifølge Planen skal Diplomatariet udgives i 2 Serier, den ene begyndende med 1348 under Redaktion af Dr. Emil Hildebrand, den anden med Aar 1401 under Redaktion af Kammerherre Carl Silfverstolpe, begge Embedsmænd i Rigsarkivet. Af 2den Serie er første Hefte udkommet og naar til 22 April 1403. Materialet er ikke alene hentet fra svenske Arkiver og Bibliotheker, men ogsaa fra udenlandske, af hvilke Geheimearkivet og Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn samt Arkiverne i Reval og Kønigsberg have leveret de fleste Bidrag. I Samlingen optages alle Dokumenter, som berøre Sveriges Historie i dets nuværende Udstrækning saavel i statistisk, topografisk som kulturhistorisk Henseende, ligesom ogsaa biografiske Oplysninger om svenske Personligheder medtages.

Diplomatariets Betydning for den danske Historie er saa indlysende, at vi ikke behøve at dvæle nærmere derved. Det indeholder talrige nye Oplysninger om Dronning Margrethes Forhandlinger med den tydske Ordens Stormester angaaende Gulland, og endel Dokumenter vedrørende Kong Eriks Frieri til Prindsesse Philippa af England.

Urkundensammlung der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. 4 Band. Registrum König Christian des Ersten. Herausgeg. von Dr. Georg Hille. Kiel 1874—75. 4⁰.

Kong Christian den Førstes Registrum er en Samling af 484 Regester og Diplomer fra 1394—1492, dog fortrinsviis fra Christian den Førstes Tid, systematisk ordnede i 21 Kapitler, som hvert er forsynet med en til Indholdet svarende Overskrift. Det er udgivet efter 2 Haandskrifter i det Kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn og Universitetsbibliotheket i Kiel, af hvilke Udgiveren Dr. Hille betegner det første som en original officiel Statsprotokol, anlagt efter Christian den Førstes Død, nærmest som Forarbeide til Delingen 1490 mellem Kong Hans og Hertug Frederik. Det andet Haandskrift er nedskrevet efter 1495, og antages at have været bestemt for Kongens danske Cancelli.

Registret er saaledes at betragte som et selvstændigt, afsluttet Værk, hvorfor det offentliggjøres fuldstændigt, og hvorfor ogsaa Udgiveren har undgaaet den Fristelse at tilføie utrykte Dokumenter fra Christian den Førstes Tid.

En stor Hjælp ved Benyttelsen er den foran Registret trykte kronologiske Fortegnelse over samtlige Dokumenter, som tillige kan betragtes som et Itinerar. Udgiveren gjør dog i Fortalen opmærksom paa, at flere Dokumenter ere udstædte paa Steder, hvor Kongen bevislig ikke befandt sig i det angivne Øieblik. — Vi skylde Udgiveren Hr. Dr. Hille en Tak for dette værdifulde Bidrag til dansk Historie, og en varm Anerkjendelse for den omhyggelig udarbeidede Form, i hvilken det foreligger.

Handlingar rörande Sveriges Historia. På Kongl. Maj:ts nådiga befallning med understöd af statsmedel i tryck utgifna af

Kongl. Riksarchivet. Första serien. Konung Gustaf den Förstes Registratur. 6 Blnd. 1529. Stockholm 1875. 8°.

Calendar of State Papers. Foreign Series, of the Reign of Elizabeth. 1569—71. Edited by A. J. Crosby. London 1875. 4°.

Historiska Handlingar, till trycket befordrade af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. 9 delen. Stockholm 1874. 8°.

Indeholder Fortsættelse af Karl den Tolvtes Brevvexling med Raadet. 2 Oktbr. 1711 — 27 Juni 1712. Nr. 1—503.

Samlingar utgifna för de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening af Martin Weibull. III. 1875 Lund. 8°.

Vi træffe i dette Hefte en Samling af Breve (1766—86) fra Sven Lagerbring, der, som Udgiveren bemærker, kunne betragtes som en Kommentar til hans svenske Historie eller rettere dens Tilblivelse. Endvidere Optegnelser af Carl Christopher Gjörwell, af hvilke vi tillade os at meddele følgende Notits om Salget af Warmholtz's Myntkabinet til Kongen af Danmark 1755. »Cancelliraad Berch«, beretter han, »udtog hemmelig 5—6 Nummere som deels vare »unici« deels »rarissimi«, en lærd Hemmelighed, som ei i Hast faar transpirera til Danmark«. (S. 140). — Vi notere ogsaa en Bemærkning om den danske Kirke under Chr. VI. (S. 72).

Endelig findes en Afhandling af A. Benz om det skaanske Erkestift i Katolicismens sidste Tid (1497—1521), i hvilken Forfatteren giver en Characteristik af de to Erkebisper Birger Gunnersen og Jørgen Skodborg.

Historiskt Bibliothek utgifvet af Carl Silfverstolpe. Första delen. Stockholm 1875. 8°.

Under ovenstaaende Titel har Hr. C. Silfverstolpe, Amanuensis ved Rigsarkivet i Stockholm, paabegyndt Udgivelsen af et periodisk Tidsskrift, hvis væsentlige Formaal angives at være det, at drage hidtil ikke offentliggjorte historiske Aktstykker, Brevvexlinger, Dagbøger, ældre Krøniker og historiske Skrifter frem for Lyset. Aktstykkerne ville blive samlede i større Grupper, som omfatte bestemt angivne Emner; desuden vil der i hvert af Tidsskriftets Bind blive indrømmet Specialafhandlinger en mindre Plads. Naar endnu tilføies, at Udgiveren har formaaet Prof. Xaver Liske i Lemberg til at give en Oversigt over polsk Literatur, som berører Sverigs Historie, vil det sees, at der ikke er draget snevre Grændser for Tidsskriftets Virksomhed, men at man har søgt at gjøre Indholdet saa afvexlende som muligt.

Det første Bind indeholder en af Udgiveren forfattet Skildring af Vadstena Klosterhistorie, Joh. Messenius versificerede Stockholmskrø-

nike, endvidere en Række af Aktstykker, der belyse Johan den Tredies Bygnings- og Befæstningshistorie, samlede og ordnede af Hr. W. Granlund, og endelig Xaver Liskes ovenomtalte Literaturoversigt med tilføiet Bilag af Originalaktstykker. Iblandt disse findes ogsaa Carl Gustafs Instruction for Johan Fr. v. Friesendorff til Oliver Cromwell, dat. Wedell an der Elbe 3 Aug. 1657, et Aktstykke, som forud er trykt i Ny danske Magazin, 3 Bind, S. 73—84.

Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. Tredie Binds tredie Hefte. Kristiania 1875. 8⁰.

Indeholder følgende Afhandlinger: Kvægholdet i Norge 1657 af Yngvar Nielsen. — Den komparative Methodes Betydning for den nordiske Mythologie af G. Storm. — Bidrag til Danmarks Historie under Grevefejden af L. Daae. — Matrikel over nordiske Studerende ved Universitetet i Køln i det 16de Aarh. ved L. Daae. — Hvem er Forfatter til Digtet Querelae Suedicae? af L. Daae. — Hvormange Gange har Chr. IV besøgt Norge? af Y. Nielsen. — Smaastykker ved L. Daae og Y. Nielsen.

Den med sköldebref förlänade, men ej å riddarhuset introducerade **Svenska Adelns Ättartaflor**, samlade och utarbetade af Bernhard Schlegel och Carl Arvid Klingspor. Stockholm 1875. 4⁰.

Dette fortjenstfulde Arbeide, som er fuldført i Løbet af 2 Aar, er i Planen overensstemmende med Anreps Svenska Adelns Ättartaflor, og supplerer dette Værk med over 800 Slægter, som ere optagne i Adelsstanden, men ikke introducerede paa Ridderhuset.

Sveriges Adel under 16—1700-talen. Samtida minnesteckningar jemte anmärkningar utgifna af C. A. Klingspor. Första bandet, Upsala 1875. 8⁰.

Et Sidestykke til Bricka og Gjellerups »Den danske Adel i det 16de Aarhundrede«, fuldstændigt svarende til dette Arbeide i Plan og Indhold, men tillige lige saa uheldig stillet i ydre Henseende. — Vi møde i dette Bind Ligtaler over Johan Baner, Axel Oxenstjerna, Adler Salvius, Lennart Torstenson, Gustaf Horn, Jakob de la Gardie, foruden talrige mindre berømte Mænd og Kvinder.

Sveriges Ridderskaps och Adels Protokoll. V. 2 häft. 1655. 8⁰. Stockholm 1875.

Sveriges Ridderskaps och Adels Rigsdags-Protokoll från och med år 1719. 1 delen, 1—2 häftet. 1719—1720. Stockholm 1875. 8⁰.

Paa det svenske Adelsmøde 1872 besluttede Standen at yde et aarligt Bidrag af 600 Rdlr. til Udgivelsen af de paa Rigsdagene 1719—1778 førte Adelsprotokoller. Der er nu udkommet 2 Hefter, som indeholde Forhandlingerne paa Rigsdagsmøderne 1719 og 1720, tilligemed Bilag. Protokollen for 1723 kan ventes i den nærmeste Fremtid. Dr. phil. E. V. Montan besørger Udgivelsen.

Sveriges och Svenska Konungahusets Minnespenningar, Praktmynt och Belöningsmedaljer, beskrifna af Bror Emil Hildebrand. 2 Delen. Stockholm 1875. 8°.

Omfatter Tiden fra Karl den Tolvtes Død til Nutiden. Iblandt de Begivenheder, over hvilke der ere slaaede Medaljer, skulle vi nævne Forsvarsforbundet mellem Sverig og Danmark af 24 Septbr. 1734, den bevæbnede Neutralitetskonvention 1780, Forbundet mellem Sverig og Danmark af 27 Marts 1794 og Karl den Femtendes Besøg hos Frederik den Syvende Juli 1862.

---

2. Tidsskrifter og Afhandlinger.

Rive, Friedrich, Dr. Geschichte der deutschen Vormundsschaft. 1—2 $_{1-2}$. Braunschweig 1862, 1866, 1875. 8°.

Første Deel indeholder: 1. Das Recht der germanischen Völker des Nordens.

Maurer, Konrad. Die Entstehungszeit der älteren Frostuthingslög. Af «Abhandlungen der k. bayerischen Akademie der Wissenschaften. 1 Cl. XIII Bd. III Abth. München 1875. 4°.

Maurer, Konrad. Das Alter des Gesetzsprecheramtes in Norwegen. Festgabe zum Doctor-Jubiläum des Herrn Hofraths und Professors Dr. Ludwig Arndts im Auftrage der Juristen-Facultät zu München. München 1875. 8°.

Werner, Karl. Beda der Ehrwürdige und seine Zeit. Wien 1875. 8°. (VIII & 236 S.). *

Hildebrand, Emil. Engelska Samhällsförhållanden före den normandiska eröfringen. Ett bidrag till de ger-

maniska författningarnes historia." Stockholm 1875. 8°. (103 S.). (Ups. Dissert.).

Heinrich, Jos., Die Reiche der Angelsachsen zur Zeit Karl's des Grossen. Breslau 1875. 8°. (106 S.).

*

Zoorn. Staat und Kirche in Norwegen bis zum Schluss des 13 Jahrhunderts. München 1876.

Carlyle, Th. The early kings of Norway; also an essay on the portraits of John Knox. London 1875.

Smlgn. Edinburgh Review. Juli 1875.

The constitutional History of England in its origin and development by William Stubbs, M. A. Regius Professor of modern History. Vol. I. Oxford 1875.

Det righoldigste og mest betydningsfulde Skrift til Oplysning om Englands ældre Historie, der er udkommet i de sidste Aar. Første Bind gaar fra de ældste Tider til Magna Charta, og indeholder talrige Oplysninger til Normannernes Historie i England, Normandiet og Italien.

J. S.

Howarth, Henry H. Saxo Grammaticus i The Athenæum 17 April og 31 Juli 1875.

Forfatteren foretager en Undersøgelse af Saxos Beretninger om Gorm Anglicus. I det første Afsnit søger han at godtgjøre, at der i det 9de Aarhundrede kun har været én Konge i Danmark ved Navn Gorm. I det andet forsøger han tillige at faststille en dansk Kongerække i samme Aarhundrede.

Bugge, Sophus. Ueber die Runeninschrift von Ohlershof, i Verhandlungen der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat. 8 Band. 2 Hefte. S. 1—9. Dorpat 1875. 8°.

Runestenen er funden i Ohlershof, et Gods i den lettiske Deel af Lifland. Desværre var Stenen saa ødelagt og Bogstaverne saa forhuggede, at det har været umuligt at tyde Skriften. Prof. Bugge antager Runerne for sydsvenske eller danske fra Slutningen af det 10de eller Begyndelsen af det 11te Aarhundrede. Forøvrigt er Opdagelsen af ikke ringe Betydning, da det er den første oldnordiske Runeindskrift, som er funden i Lifland, og vidner om tidlige skandinaviske, særlig svenske Udvandringer til Østersøprovindserne.

Schwippel, Carl. Die Karolinger und die Normannen. Ein Fragment (Schluss). Brünn 1874. 4°. (40 S.) Progr.

Dondorff, H. Die Normannen und ihre Bedeutung für das eurpäische Culturleben im Mittelalter. (Sammlung gemeinversl. wissensch. Vorträge. X Serie. Heft 225). Berlin 1875. 8⁰.

I korte og klare Træk sammenfatter Forfatteren Normannernes Betydning for den europæiske Kultur, idet han fremstiller dem som Udbredere af de nordlige og sydlige Folkeslags Sagnskat og poetiske Indhold, som Grundlæggere af eiendommelige Statsformer og nye Nationaliteter, som Kirkens Forsvarere og Korstogenes Førere, og som Skabere af en eiendommelig middelalderlig Arkitektur.

Körting, G. W. Wilhelm's von Poitiers Gesta Guilielmi ducis Normannorum et regis Anglicorum. Ein Beitrag zur anglogermanischen Historiographie. Dresden 1875. 4⁰. *

Les Sagas islandaises. La Saga de Niàl par M. A. Geffroy de l'Institut de France. Revue des deux mondes, XLV année, troisième période. Tome douzième, 1 nvbr. 1875. S. 112—141.

Schultz, Joh. Die Kriegszüge der Ottonen gegen Dänemark. Ludwigslust 1875. 4⁰. (13 S.). (Inaug. Dissert.).

Forfatteren vil vise, at hverken Otto den Første eller Otto den Tredie have foretaget noget Krigstog mod Danmark, saaledes som Adam af Bremen beretter. Han fastslaar derimod Otto den Andens Tog, og sætter det med Giesebrecht til 974.

Ulrici, Alb. Die Völker am Ostseebecken bis zur Anfange d. 12 Jahrh. Eine historisch-geographische Abhandlung. Inauguraldissertation. Halle 1875. 8⁰. *

Buchner, Alexandre. La cathédrale de Lund et sa légende. Caen 1875. 8⁰. (15 S.) (Extrait du bulletin de la Société des beaux arts de Caen).

Giesebrecht, W. v. Geschichte der deutschen Kaiserzeit. Vierter Band. Staufer und Welfen. Braunschweig 1875. 8⁰.

Det fjerde Bind af Giesebrechts Keiserhistorie behandler Lothars og Konrad den Tredies Regjering (1125—1152), den hellige Bernhards Tidsalder, Kirkens Overmagt over Keiserdømmet. Forfatteren drager bestandig Nordens Historie med ind i sin Skildring af Keisertiden, og

her dvæler han særlig ved Lothars Forhold til Knud Lavard og hans Optræden efter dennes Død ligeoverfor Magnus og Niels, hvorved Keiseren sikkrede sig en betydelig Indflydelse i de nordiske Forhold.

S. 108 og 442 har Forf. en Notits efter Annales Rodenses om Herman, Kannik i Lund, der underhandlede i Rom om det lundske Erkestifts Uafhængighed af Bremen. — S. 203 omtales en dansk Kongesøn Petrus, der Pindsen 1142 skal have opholdt sig ved Keiser Konrads Hof i Würzburg. Da vi ikke kjende nogen dansk Prinds af dette Navn, men derimod vide, at Erik Emuns Søn Svend just da færdedes i Tydskland, maa man antage at en Navneforvexling finder Sted, skjøndt Forf. ordret citerer sin Kilde: et Diplom hos Stumpf-Brentano, Die Reichskanzler Nr. 3442.

Nitzsch. Nordalbingische Studien I—III, i Preussische Jahrbücher, herausg. von H. v. Treitschke und W. Wehrenpfennig. 35 Band. Berlin 1875. 8⁰. S. 62—85, 113—143, 221—245.

Disse Studier give et interessant Overblik over Hovedpunkterne i Danmarks og Nordtydsklands politiske Vexelberøringer indtil Begyndelsen af det 15de Aarhundrede. De i det sidste Decennium fremkomne talrige nye Kilder til Østersøstaternes Historie i Middelalderen, have givet Anledning til disse Iagttagelser, som paa mange Punkter afvige fra de gængse Synsmaader.

Bunge, Dr. Fr. G. v. Baltische Geschichtsstudien. I. Livland, die Wiege der deutschen Weihbischöfe. Leipzig 1875. 8⁰.

»Weihbischöfe« kaldtes de Biskoper, som udøvede geistlige Functioner udenfor deres Dioceser. De første livlandske Biskoper maatte opholde dem udenfor deres Stift, saalænge Landet endnu var i Hedningernes Hænder. Det er disse Geistliges Virksomhed, som Bunge skildrer, og deriblandt ogsaa de første af de af de danske Konger indsatte Bisper i Estland.

Hasse, Paul. Der Kampf zwischen Lübeck und Dänemark vom Jahre 1234. I Hansische Geschichtsblätter, Jahrgang 1874. Lübeck 1875. S. 119—151.

Beretningerne hos Detmar og flere andre Krønikeskrivere om Kampen 1234 mellem Lybæk og Valdemar Seir, søger Forfatteren at vise ere af Sagnet udsmykkede og henflyttede til dette Aar, medens Beskrivelserne derimod have paafaldende Lighed med Begivenheder i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede.

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. 5 Band, 1—2. Kiel 1874—1875. 8⁰.

Af Indholdet skulle vi fremhæve Kieler Universitetets theologiske Fakultets Historie ved C. E. Carstens (S. 1—132, Tillæg S. 373), end-

videre en Række antikvariske Notitser (S. 139—214), en Afhandling af Dr. Georg Hille om det arvelige Generalpostmesterembede hos Familien Wedderkop i den gottorpske Del af Slesvig og Holsten (S. 301—348) og nogle Bemærkninger af Dr. P. Hasse om Forbundet mellem Lybæk og Hamborg 1241 (S. 350—360).

Beiträge zur Geschichte Mecklenburgs herausgeg. von Fr. Schirrmacher. 2 Band. Rostock 1875. 8°.

Tre Afhandlinger til Meklenburgs Historie, af hvilke den anden, en Undersøgelse af H. Thoms om Kilderne til Ernst von Kirchbergs meklenborgske Rimkrønike, ogsaa har Interesse for dansk Historie, da Kirchberg har benyttet danske Kilder, og tillige har flere Efterretninger om Berøringer mellem Danmark og Nordtyskland under Erik Menved og Christoffer den Anden.

Pauli, C. W., Dr. Lübecks Mangeld und Caperwesen. Lübeck 1875. 8°.

To smaa Afhandlinger, af hvilke den sidste, «Das lübeckische Caperwesen in den Kriegsjahren mit Dänemark 1510—1511», indeholder en Skildring af Kapervæsenets Udvikling i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede.

Styffe, C. G. Bidrag til Skandinaviens historia ur utländska arkiver samlade. 4de Delen: Sverige i Sten Sture den äldres tid. 1470—1503. 8°. (CCCXLIV og 346 S.). Stockholm 1875.

Bühren, Heinr. Isabella von Burgund, eine habsburgische Prinzessin auf dem dänischen Königsthrone. Ung. Hradisch. 1874. 4°. (20 S.). (Programm).

Scholz, Oscar. Hubert Languet als kursächsischer Berichterstatter und Gesandter in Frankreich während d. J. 1560—1572. Halle 1875. 8°. 62 S. *

Goll, Jaroslaw, Dr. Der Convent von Segeberg (1621). Af «Abhandl. der k. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. VI Folge, 8 Band. Phil.-histor.-philol. Classe Nr. 1. Prag 1875. 4°. (33 S.).

Et værdifuldt Bidrag til Oplysning af Christian den Fjerdes og Generalstaternes Politik ligeoverfor Fredrik af Pfalz og den evangeliske Union 1620 og 1621. Forf. støtter sig paa Arkivoplysninger fra Rigsarkivet i Haag og paa den engelske Gesandt Robert Anstruthers Beretninger fra Danmark (overladte ham af S. R. Gardiner).

1. **S. R. Gardiner.** The thirty year's war 1618—1648. London 1874. 8⁰. (Epochs of history, edited by Edward E. Morris).

2. **S. R. Gardiner.** A history of England under the duke of Buckingham and Charles I. 1624—1628. In two volumes. London 1875. 8⁰.

1⁰. En kort, klar og sammenfattet Skildring af Trediveaarskrigen. Paa flere Punkter formaar Forf. ved sit Kjendskab til de engelske Arkiver at opponere imod tydske Forfatteres Opfattelse. Han hævder saaledes imod Droysen, at Christian den Fjerde ikke af Jalousi mod Gustaf Adolf kastede sig ind i Trediveaarskrigen, og støtter sig her paa Robert Anstruthers Depescher. — 2⁰. I sin Englands Historie giver han en levende Skildring af Carl den Førstes og Buckinghams holdningsløse indre og ydre Politik, og dvæler i Modsætning til andre engelske Forfattere, som have skildret denne Periode, særlig ved Englands ydre Politik.

Lettres relating to the mission of Sir Thomas Roe to Gustavus Adolphus 1629—1630, by S. R. Gardiner. Printed for the Camden Society 1875. 4⁰.

Interessante Iagttagelser af en skarpsindig Statsmand, som paa nært Hold havde Leilighed til at danne sig en klar Forestilling om de nordiske Forhold i Tiden lige før Gustaf Adolf greb afgjørende ind i Trediveaarskrigens Gang. De give endnu et Vidnesbyrd om, hvilken stærk Mistillid de ledende svenske Statsmænd nærede til Danmarks Politik, og Sir Thomas Roe forudsiger allerede nu den Strid mellem de to Lande, som skulde afgjøre Spørgsmaalet om Herredømmet paa Østersøen.

Parieu, E. de. Histoire de Gustave-Adolphe, roi de Suède. Paris 1875. 8⁰.

Parieu, E. de. Le chancellier Axel Oxenstjerna i Séances et travaux de l'académie des sciences morales et politiques. July 1875. S. 5—21.

Scheber, Edmund, Dr. Wallensteiniana in Memoiren, Briefen und Urkunden i Mittheilungen des Vereines f. Geschichte der Deutschen in Böhmen. 13 Jahrg. 5 u. 6 Hefte. Prag 1875.

S. 14—15 findes en interessant Skrivelse fra Wallenstein til Grev Colloredo angaaende Feltmarschallen General Henrik Holcks Død 1633. Den vidner om stor Deltagelse fra Wallensteins Side for Holcks Personlighed.

De Navorscher. Amsterdam 1875. Mai. S. 219—222.

Indeholder en Opfordring fra den danske Rigshofmester Joachim Gersdorf af 1653 til den i Brandenburg bosatte hollandske Admiral Arnold Gysel van der Lyr om at komme til Danmark og gjøre Aftale med Kongen om at etablere et Handelsselskab paa Ostindien.

Carlson, Frederik Ferd. Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset. 4 delen. Carl XI. 3. Stockholm 1875. 8⁰.

Carlson, Fred. F. Geschichte Schwedens. 5 Band. Gotha 1875. 8⁰. (Gesch. der europ. Staaten, herausgeg. von A. H. L. Heeren, F. A. Uckert und W. v. Giesebrecht).

Den svenske Udgaves fjerde Deel fører Sverigs Historie fra Rigsdagen 1682 til Rigsdagen 1689 og til Congressen og Forliget i Altona, medens den tydske meget forkortede Oversættelse i femte Bind sammenfattor tredie, fjerde og den endnu ikke udkomne femte Deel af den svenske Udgave, og saaledes behandler Sverigs Historie fra Freden 1679 til Carl den Ellevtes Død 5 April 1697.

Zobelmann, W. H. Die Reichsexecution gegen Carl XI von Schweden in den Hrzgth. Bremen und Verden 1675—1680 i Archiv des Vereins f. Gesch. und Altherthümer der Hrzgth. Bremen und Verden. 5. 1875.

Kelch, Christian. Liefländischer Historiæ oder Kriegs- und Friedensgeschichte Continuation, in sich haltende wass von Anno 1690 ab bis Anno 1706 in dieser Provinz denkwürdiges vorgegangen, welches dem Geschichtsliebenden Leser und insonderheit unsern Nachkommen zu Dienste zusammen getragen und zum Druck gegeben. Nach der Original-Handschrift zum ersten Mal abgedruckt. Mit Einleitung, Nachweisen und Personenregister versehen von Johannes Lossius. Dorpat 1875. 8⁰. (XXX & 629 S.)

*

Noorden, Carl v. Europäische Geschichte im achtzehnten Jahrhundert. Erste Abtheilung. Der spanische Erbfolgekrieg. Zweiter Band. Düsseldorf 1875. 8⁰.

De første Afsnit skildrer Forholdene i Norden fra 1700—1707.

Nilsson, Oloff. Danmarks uppträdande i den svenska tronföljarefrågan åren 1739—1743. II. I Redogörelse

för Elementarläroverket i Malmö, Ystad og Trelleborg 1875. Malmö 1875. 8⁰.

Afhandlingen er bygget paa Oplysninger, hentede i det danske Geheimearkiv og i Geheimearkivets Aarsberetninger.

Droysen, Joh. Gustaf. Geschichte der preussischen Politik. Fünfter Theil. Friedrich der Grosse. Zweiter Band. Leipzig 1876. 8⁰.

Behandler Frederik den Andens Historie fra Freden i Breslau 1742 til Freden i Dresden 25 Decbr. 1745. — S. 125—219 gives en Udsigt over de nordiske Forhold og disses Indvirkning paa Frederik den Andens Planer.

Fryxell, And. Berättelser ur Svenska Historien. 43 Delen. Stockholm 1875. 8⁰.

Karakteertegninger af Adolf Frederik, Louisa Ulrika og deres samtidige Statsmænd, Krigere, Embedsmænd og Præster, tilligemed en Skildring af Emanuel Svedenborgs Liv og Lære.

Oplysning om Dr. Erik Pontoppidans Virksomhed som Biskop i Bergens Stift i Aarene 1748—1755, i Kirkelig Kalender for Norge. Redig. af Th. C. Bernhoff. 2 Aargang 1876. Kristiania 1875. S. 160—230. 8⁰.

Svenska Vitterhetens Häfder efter Gustaf III's Död af Gustaf Ljungreen. Andra Delen: Svenska Vitterheten under Gustaf IV Adolfs Minreårighet 1792—96. Första Häftet Lund 1875. Andra Häftet. Lund 1876. 8⁰.

Schillers Briefwechsel mit dem Herzog Friedrich Christian von Schleswig-Holstein-Augustenborg, herausg. von F. Max Müller. Berlin 1875. 8⁰. Aftryk af Deutsche Rundschau. April 1875.

Prof. Max Müller i Oxford har indfattet denne lille Samling af Breve i en overordentlig smagfuld og livlig Skildring af Tidens Aand og Væsen. Som et eiendommeligt Udtryk for denne skildrer han Baggesens og hans Venners berømte Fest i Hellebæk ved Efterretningen om Schillers Død, og Hertugens ædle og fine Optræden ligeoverfor den store tydske Digter giver ham Anledning til i veltalende Ord at fremhæve Datidens umiddelbare Forstaaelse af og Kjærlighed til Kunst og Poesi i Modsætning til Nutidens realistiske og kritiske Aand. — De Breve, som Udgiveren havde følt Savnet af og som vare antagne at være gaaede tilgrunde ved Kjøbenhavns Slots Brand, er Red. af Deutsche Rundschau saa heldig at kunne offentliggjøre i April Heftet 1876 efter Afskrifter, fundne i Slesvig af Geheimeraad Michelsen, tilligemed flere hidtil ukjendte Svarskrivelser fra Hertugen, som findes i Schillers efterladte Papirer.

Grev von Platens Statholderskab (1827—29) af Yngvar Nielsen. Kristiania 1875. P. T. Mallings Forlag. 8⁰. 244 S.

Det er bekjendt, at der i de senere Aar i Norge er udkommet en Række interessante Bidrag til Oplysning om dette Lands Udviklingshistorie siden 1814. De talrige Enkeltheder, der herved ere bragte frem, lette Forstaaelsen af den i sine Hovedtræk bekjendte Brydning imellem Nordmændenes Iver for at vaage over deres Forfatning og Karl Johans Uvilje over forskjellige Ytringer af deres demokratiske Liberalisme. Denne Brydning er saameget mere interessant at følge, som Uenigheden gaar Side om Side med Træk af gjensidig Agtelse og Sympathi. Hr. Y. Nielsen, der tidligere med Hensyn til denne Tids Historie har udgivet to Samlinger »Breve fra Grev Essen til Karl Johan« og »Grev Sandels's Statholderskab (1818—1827)«, har i det Skrift, hvorpaa Opmærksomheden her henledes, behandlet et fremspringende Punkt i Forholdet mellem Karl Johan og Nordmændene.

Da den svensk-norske Konge 1827 sendte den af Götakanalens Anlæg saa højt fortjente Grev B. B. von Platen til Norge som Statholder, var det for at have en særlig kraftig Personlighed at stille i Spidsen for Regeringen i Norge paa et Tidspunkt, da flere vigtige konstitutionelle Stridsspørgsmaal vare paa Bane, og da desuden Kongen havde sat sig i Hovedet at ville gjøre en Ende paa Nordmændenes Højtideligholdelse af 17de Maj som den norske Grundlovsdag. For Karl Johan var denne Dag kun et Minde om, at Nordmændene havde stillet Kristian Frederik op imod ham og givet sig en Forfatning, der skulde umuliggjøre Foreningen med Sverige. Han hævdede, at 4de November, paa hvilken Dag Foreningen mellem Sverige og Norge, med Anerkjendelse af den norske frie Forfatning, havde fundet Sted, burde gjælde for den rette Grundlovsdag. Man kan i denne Sag lige godt forstaa Nordmændenes og deres Konges Opfattelse.

Det foreliggende Skrift skildrer Grev Platens Sendelse til Norge og Holdning her, Karl Johans Komme til Kristiania, Sammenkaldelsen af et extraordinært Storthing i Foraaret 1828 og den tilsyneladende Udjævning af Spliden imellem Kongen og Nordmændene, idet navnlig disse af Hensyn til Kongens Vilje undlode at fejre 17de Majfesten 1828. Læseren føres dernæst over til at se, hvorledes nogle Studenters haardnakkede Lyst til desuagtet at fejre Festen det følgende Aar og nogle norske Embedsmænds altfor store Iver for at hindre Festen hidførte hint Opløb i Kristiania 17de Maj 1829, under hvilket Grev Platen gav sit Samtykke til, at Militæret blev brugt for at adsplitte Folkesværmene. Virkningen af dette ublodige Sammenstød blev, at Nordmændene siden den Tid sluttede sig saa stærkt sammen om at festligholde denne Dag, at den stedse siden har holdt sig som deres Grundlovsdag, og at Karl Johan selv endog mente at maatte lukke Øjet derfor. For Platen blev Følgen en til det uretfærdige gaaende Uvilje fra Nordmændenes Side, hvis bitre Udtalelser næppe vare uden Indflydelse paa at lægge den kraftige Mand i Graven.

Den Upartiskhed, hvormed Forfatteren opfatter Forholdet imellem Nordmændene og Karl Johan, og det smukke Billede, han giver af Grev Platen, skjønt denne ikke i Norge kom til at give virkningsfulde Beviser paa sin Aandskraft, bidrage i Forening med Fremdragelsen af forskjellige Træk af Livet i Kristiania i hine Aar til at gjøre Læsningen af dette omhyggelig udarbejdede Skrift tiltrækkende. E. H.

Statsraad Poul Christian Holst's Optegnelser om sit Liv og sin Samtid, udgivet af den norske historiske Forening. Kristiania 1875. 1ste Hefte. 8⁰.

Le droit public et l'Europe moderne par le Vte de la Guéronnière. Tome 1—2. Paris 1876.

Første Deel, Cap. IX: le traité de Prague (S. 387—429) indeholder en Oversigt over den dansk-tydske Strid 1848—1864 og Udviklingen af de Forhold, som førte til Pragerfreden.

Inträdestal i Svenska Akademien den 20 Decbr. 1874 af Anton Niclas Sundberg. Svenska Academiens Handlingar. 50 delen. Stockholm 1875. S. 13—88. 8⁰.

Mindetale over Grev Kristoffer Manderström, i hvilken dvæles vidtløftigt ved den dansk-tydske Strid.

J. Hansen. A travers la diplomatie (1864—1867). Avec une préface par J. Valfrey. Paris 1875. 8⁰.

Raaslöff, H. J. A. Das constitutionelle Dänemark, i Deutsche Rundschau. 5 Bind, S. 387—403 og 6 Bind, S. 87—100. Berlin 1875—1876.

Cooke, W. J., captain. The armed strength of Denmark, compiled in the topographical branch Quartermaster General's Department. With map showing the military subdivisions of the kingdom. London 1875. 8⁰.

Fridericia, J. A. Deensche en Noordsche historische letterkunde in de jaren 1863—1873, i Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheitkunde. 9 Reeks. 8 Deel. 4 Stuck. 's Gravenhage 1875. 8⁰. S. 70—80.

Dahlmann's Quellenkunde der deutschen Vorzeit; neu zusammengesetzt von G. Waitz. Göttingen 1875. 8⁰.

Allgemeine deutsche Biographie. Auf Veranlassung u. m. Unterstützg. der histor. Commission bei der königl. Akademie der Wissenschaften in München hrsg. von R. Frhr. v. Liliencron und Prof. F. X. Wegele. Lex. 8⁰. Leipzig 1875. I—II Band.

Af Biographierne skulle vi fremhæve en med stor Sympathie skreven Artikel om Joh. Bernhard Basedow, den bekjendte Philantrop

og Pædagog, som fra 1753—1761 var Professor i Moral og Æsthetik ved Sorø Akademie. Biographien er forfattet af Basedows Dattersøn Prof. Max Müller i Oxford. J. Caro og K. Lorentzen have skildret de tre Bernstoffers Liv og Virksomhed, dog uden at fremdrage noget hidtil ubekjendt.

Svenskt biografiskt Handlexicon. Alfabetiskt ordnade lefnadsteckningar af Sveriges namnkunnige män och qvinnor från reformationen til närvarande tid. Efter tryckta källor och medelst nya bidrag samlade och utarbetade af Herm. Hofberg. Lex 8°. Stockholm 1873—75. I og II. (S. 1—144). (Abelin—Post).

Fortegnelse over dansk historisk Literatur

for

Aaret 1875.

I. Samlinger og Kildeskrifter.

Monumenta Historiæ Danicæ. — Historiske Kildeskrifter og Bearbeidelser af dansk Historie især fra det 16. Aarh., udgivne af Dr. Holger Rørdam. 2. Binds 4. Hefte. 194 S. i 8⁰. Kjbhvn. 1875. Gad.

O. Nielsen. Kjøbenhavns Diplomatarium. 2. Binds 4. Hefte. 232 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Gad.

Historisk Tidsskrift, udg. af den Danske Historiske Forening ved dens Bestyrelse. 4. Række. 5. Binds 1—2. Hefte. 332 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875.

Aarsberetninger fra det Kongelige Gehejmearchiv. 5. Binds 5. og sidste Hefte. Side LI—LXII. + Side 305—366 + Side 9—10. Titel og Register til hele Bindet. Kjbhvn 1875. Reitzel.

Danske Magazin. Fjerde Række. Udgivet af det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. 4. Binds 2. Hefte, Side 99—190. Kjbhvn 1875. 4⁰. Gyldendal.

Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie udg. af det Kongelige Nordiske Oldskrift Selskab 1875. 1—4. Hefte S. 1—450. Kjbhvn 1875. 8⁰. Gyldendal.

Samlinger til jydsk Historie og Topographie. Udgivet af det jydske historisk-topografiske Selskab. 5. Binds 3—4. Hefte. S. 193—361. 8⁰. Aalborg 1875. M. Schultz.

Danske Samlinger for Historie, Topografie, Personal- og Literaturhistorie, udgivne af Chr. Bruun, O. Nielsen og S. Birket Smith. Anden Række. 4. Binds 2—3. Hefte Side 97—288. 8⁰. Kjbhvn 1875. Gyldendal.

Samlinger til Fyens Historie og Topographie, udgivne af Fyens Stifts literære Selskab. 7. Binds 1. Hefte. 96 S. i 8°. Odense 1875. (Hempel).

Frederik Schiern. Nyere historiske Studier. 1. Deel. 576 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Schubothe.

Dr. Troels Lund. Historiske Skitser efter utrykte Kilder. 359 S. i 8°. Kjbhvn 1876. Reitzel.

L. Both. Fædrelandske og historiske Skildringer. 360 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Prieme.

II. Værker omfattende hele eller større Partier af Danmarks Historie.

Danmarks, Norges og Sverigs Historie med c. 1000 Illustrationer. 89—92. Hefte. 128 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Kittendorf og Aagaard.

L. C. Müller. Danmarks Historie. Anden Udgave. 4. Deels 7. Hefte. 104 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Iversen.

III. Skrifter og Afhandlinger, som vedkomme enkelte Konger og vigtige Begivenheder.

J. J. S. Steenstrup. Harald Haardraades Tog til Limfjorden og Limfjordens Tilstand i XI. Aarhundrede. En Undersøgelse. (Fra Videnskabens Verden» Nr. 13—14) 84 S. i 8° og 1 Kort. Kjbhvn 1875. Gad.

G. Stephens. Den danske Høvding Astrad. Aarb. for nord. Oldk. og Hist. 1875. S. 351—373.

I. Kinch. Om Kong Erik Emunds Dødssted. Danske Samlinger 2. Række 4. Bind S. 126—136.

A. D. Jørgensen. Om Stedet, hvor Erik Emun blev dræbt. Danske Samlinger 2. R. 4. B. S. 324—338.

Fr. Schiern. Bemærkninger angaaende de af Kong Sigurd Jorsalafarer paa Sophiekirken i Konstantinopel opsatte Dragefigurer. Nyere historiske Studier I. 1—22.

Rosenørn. Greve Gert og Niels Ebbesen. Udg. med Understøttelse af det jydske histor.-topogr. Selskab. 3. Hefte S. 117—156. Randers 1875.

Fr. Schiern. En paatænkt Landgang i England af Kong Valdemar Atterdag i Forbindelse med de Franske, i F. Schiern: Nyere historiske Studier 1. Deel S. 31—64. Kjbhvn 1875.

Fr. Schiern. Kurfürst Frederik der Eiserne af Brandenburg og hans Planer i F. Schiern: Nyere historiske Studier. 1. Deel S. 539—574.

C. F. Bricka. To Bemærkninger til Christian den Andens Historie i Historisk Tidsskrift 4. Række 5. Bind S. 21—55.

A. Heise. Bondeopløb i Jylland i Kong Frederik den I.s Tid; Mogens Goye og Mogens Munk. Historisk Tidsskrift 4. Række 5. Bind S. 269—332.

Tegnelser over alle Lande fra 1549. Danske Magazin 4. Række 4. Bind S. 146—177.

Troels Lund. Peder Oxes Tilbagekomst. Historiske Skitser. S. 1—110.

Fr. Schiern. James Hepburn, Jarl af Bothwell, hans Anholdelse i Norge og Fængselsliv i Danmark. Nyere historiske Studier I S. 93—498.

Troels Lund. Christian den Fjerdes Fødsel og Daab. Historiske Skitser S. 111—262.

Troels Lund. Jakob Ulfeldts Færd ved Frederik den Andens Begravelse. Hist. Skitser S. 263—304.

Troels Lund. Christian den Fjerdes Besøg hos Tyge Brahe. Historiske Skitser 305—359.

H. Fr. Rørdam. Til Øsels Historie under Forbindelsen med Danmark. Danske Magazin 4. Række 4. Bind S. 177—190.

Bidrag til Danmarks Historie under Christian den Femte, samlede fra udenlandske Arkiver af C. F. Allen. Udg. af Chr. Bruun.

V. Franske Relationer 1677—1699. (Fra Archives du Ministère des Affaires Étrangères),

VI. Engelske Relationer 1689—1599. (Fra State-Pape Office og British Museum i London);

i Danske Samlinger for Hist. Topogr. etc. 2. Række 4. Bind.

Chr. Ramsgaard. Dronning Ulrike Eleonore. For Romantik og Historie udg. af H. P. Holst. 14. Bind 1875. S. 448—497.

Kong Christian den Sjettes Dagbøger for Aarene 1741—44. Udg. af Dr. P. Broch i Danske Samlinger, 2. Række 4. Bind S. 262—324.

Granzow. Endnu et Par Ord om Hoffet i Horsens. Hist. Arkiv. 1875. I. 476.

E. Holm. Danmark-Norges udenrigske Historie under den franske Revolution og Napoleons Krige fra 1791—1807. I. 464 S. i 8⁰. II. 404 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Gad.

Fr. Schiern. Et Øjenvidne til Slaget 2. April 1801. Nyere historiske Studier I. 499—538.

Sten Bille. En historisk Oplysning om Slaget 2. April 1801. Fædrelandet 7. April 1875 Nr. 79.

O. Vaupell. Fredericiaslaget. Andet Oplag. Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme (Folkelæsning 8). 72 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Gad.

O. Vaupell. Slaget ved Idsted, samt Schleppegrells og Læssøs Levnetsløb. Ved Udv. for Folkeoplysnings Fremme (Folkelæsning 76). 120 S. i 8⁰. Kjbhvn. 1875. Gad.

O. Vaupell. Frederiksstads Forsvar, samt Helgesens Levnetsløb. Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme (Folkelæsning 78). 64 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Gad.

I. A. Hansen. Vor Forfatnings Historie fra 1848—1866. 4. Hefte. 80 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Jakob Lund.

C. St. A. Bille. Tyve Aars Journalistik 13—15 Hefte. 288 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Reitzel.

J. Hansen. Fra Diplomatiens Verden. Optegnelser fra Aarene 1864—67. Med en Fortale af I. Valfrey. 148 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Gyldendal.

IV. Værker, indeholdende personalhistoriske Efterretninger.

C. F. Bricka og S. M. Gjellerup. Den danske Adel i det 16. og 17. Aarh. 4—6. Hefte. 304 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Klein.

C. T. Engelstoft. Bidrag til Personalhistorien af Mindesmærker i fyenske Kirker. Saml. til Fyens Historie. 7. Bind 1. Hefte.

A. Leth og **G. L. Wad.** Meddelelser om Dimitterede fra Herlufsholm fra Skolens Stiftelse 1565 til 1875. Trykt som Manuskript. 308 S. i 8⁰. Med Register 16 S. i 8⁰. Nestved 1875.

F. E. Hundrup. Biographiske Efterretninger om de Candidater, som ved Kjøbenhavns Universitet have underkastet sig philol.-hist. Skoleembedsexamen. Anden forøgede Udgave. 114 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Reitzel.

Zodiacus. Parlamentariske Stjernebilleder. Udg. af P. Hansen. Særtryk af Nær og Fjern. 196 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Reitzel og Wroblewsky.

C. Thrane. Danske Komponister. 4 Skildringer. 286 S. i 8⁰ Kjbhvn 1875. Forlagsbureauet.

C. St. A. Bille. C. G. Andræ. Ilustr. Tidende. 14. Febr. 1875. 16. Bind Nr. 803.

K. Arentzen. Baggesen og Øhlenschlæger. Literaturhistorisk Studie. V. 1815—1816. 310 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Wroblewsky.

Breve fra Sofie Ørsted til Jens Baggesen, meddeelte af K. Arentzen. Nær og Fjern 1875 Nr. 168.

M. Mørk Hansen. Martin Bahnson, Bidrag til en Nekrolog. Fædrelandet 31. Marts 1875 Nr. 73. (Feuilleton).

F. E. Hundrup. Stamtavle over Ole Bangs Efterkommere paa Sværdsiden. 104 S. i 4⁰. Kjbhvn 1875. Reitzel.

A. Heise. Knud Brahes Skrivkalender for Aaret 1600. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 5. Bind S. 207—232.

C. T. Engelstoft. Den gamle danske Adelsslægt Brockenhuus. Hist. Tidsskrift 4. Række 5. Bind S. 117—220.

Cabiro. Ludv. Bødtcher. Nær og Fjern 1875 Nr. 119.

K. Køster. Til Minde om Povel Dons, Grundtvigs og Ingemanns Ungdomsven. Udg. af L. Schrøder. 176 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Schønberg.

P. C. K. Bidrag til Skildring af C. Flors Virksomhed i Sønderjylland. Fædrelandet 11—18. Okt. 1875 Nr. 235—241. (Feuilleton).

Fr. B. Christian Flor (med Portrait). Illustr. Tidende 18. April 1875. 16. Bind Nr. 812.

C. Ploug. Tale over Hother Hage. Fædrelandet 23. Juli 1875.

Nic. Bøgh. Maria Heger, født Smith. Hist. Arkiv 1875. I. 190—229.

L. Kragballe. Stamtavle over Slægten Lemvigh med de deri indgiftede Slægter. 64 S. i 4⁰. Kjbhvn 1875. Iversen.

Biskop Hans Mikkelsens Dagbog. Meddeelt af Pastor Hoyer Møller. Saml. til Fyens Historie. 7. Bind 1. Hefte.

Nogle Blade af J. P. Mynsters Liv og Tid. Udg. af C. L. N. Mynster. 496 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Gyldendal.

F. E. Hundrup. Stamtavle over Mathias Nielsens Descendenter. 16 S. i 8⁰. Roskilde 1875.

H. F. Rørdam. Bidrag til Mester Christiern Pedersens Historie. Danske Magazin 4 Række 4 Bind S. 102—105.

Af C. N. Rosenkildes Selvbiografi. Nær og Fjærn 1875. Nr. 118—119.

I. H. Bang. Professor L. Smiths Selvbiografi, skrevet 1788 til hans Ven, Marskalk Joh. v. Bülow. (Sluttet). Indbydelsesskrift til de offentlige Examiner i Sorø Akademies Skole 1875.

Dr. C. Otto. Just Mathias Thiele. For Romantik og Historie 1875 14. Bind S. 3—18.

Fr. Schiern. Erik Christian Werlauff. Nyere historiske Studier I. 75—92.

V. Almindelige Værker og Afhandlinger til Kirkens Historie.

A. D. Jørgensen. Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling. Udgivet af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. 2. Hefte. 240 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Gad.

H. D. A. Wulff. Bidrag til Kirkernes og den ydre Kirketugts Historie; i Samlinger til jydsk Hist. og Topogr. 5. B. 250—264.

VI. Kulturhistorien og de indre Forhold.

C. Engelhardt. Klassisk Industri og Kulturs Betydning for Norden i Oldtiden. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1875. S. 1—94.

C. Engelhardt. Arkæologisk Undersøgelse af Samsø 1874. (Foredrag i Oldskriftselskabet 25. Februar 1875.) Fædrelandet 7. April 1875 Nr. 79. (Feuilleton.)

H. C. Strandgaard. Bekrivelse over Salling med Hensyn til Fortiden og Fortidsminderne. Saml. til jydsk Historie og Topographi. 5. Bind 265—308.

A. P. Madsen. Afbildninger af danske Oldsager og Mindesmærker XXVIII. Hefte. 4 kobberstukne Plader i folio. Kjbhvn 1875. Gyldendal.

Danske Mindesmærker udg. af en Forening. 2. Række 6. Hefte. Roskilde Domkirke beskreven af I. Kornerup. 6. Afdeling. 3 lith. Tavler og 4 Sider Text i Folio. Kjbhvn 1875. Hoffensberg, Jespersen og Trap.

H. Petersen. Om Helleristninger i Danmark. Aarbøger for nord. Oldkynd. og Hist. 1875. S. 402—450.

L. Wimmer. Store Rygbjerg Stenen. Aarbøger for nord. Oldkynd. og Hist. 1875. S. 188—208.

H. Stephens. Rygbjerg Stenen i Nørre Jylland, med Billede Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 5. B. 345—350.

Edda Snorro Sturlusonar. Þorleifr Jónsson gaf út. 352 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Gyldendal.

Sophus Bugge. Biskop Bjarne Kolbeinsson og Snorres Edda. Aarbøger for nord. Oldkynd. og Hist. 1875. S. 209—246.

Njála, á kostnað hins konunglega Norræna Fornfræðafjelage. (Textudgave.) 372 S. i 8°. Kjbhvn. Gyldendal.

Njála, udg. efter gamle Haandskrifter af det kongelige Oldskriftselskab. (Udg. med Noter). 1. Bind 924 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Gyldendal.

L. Schrøder. Om Bjöwulfsdrapen. 100 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Schønberg.

V. Ullmann. Sagnet om Gudrun. Nordisk Månedskrift. 1875. I. 157. 368. 433.

F. W. Horn. Den oldnordiske og islandske Literaturs Historie. Til Skolebrug. 42 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Philipsen.

P. Friis. Udsigt over de danske Kæmpeviser og Folkesange fra Middelalderen. Ledetraad ved Undervisning i dansk Literaturhistorie. 88 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Wøldike.

E. T. Kristensen. Gamle jydske Folkeviser, samlede af Folkemunde især i Hammerum Herred. Udgivet med Understøttelse af det jydske historisk-topografiske Selskab. 3—4. Hefte. 128 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Iversen.

A. D. Jørgensen. Folkeviser over historiske Personer. Nordisk Månedsskrift 1875. II. passim.

H. Lorenzen. Folkesagn og Folketro, for største Delen samlede i Nørreherred ved Grenå. Samlinger til jydsk Hist. og Topogr. 5. B. 193—207.

De tre ældste danske Skuespil (Christiern Hansens Komedier) udg. for det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog ved S. Birket Smith. 152 S. i 8⁰. 2 Billeder. Kjbhvn 1875. Gyldendal.

I. Kinch. Om den danske Adels Udspring fra Thinglid. Aarbøger for nord. Oldkynd. og Hist. 1875. S. 247—350.

S. Jørgensen i Kistrup. Bidrag til Oplysning af Forholdet mellem Herremand og Bonde i ældre Tider. Uddrag af Thingbøger. Fyens Stiftstidende 1875 Nr. 30—37. (Feuilleton.)

S. Jørgensen Kistrup. Tidsbilleder fra det 17. Aarhundrede (Uddrag af Thingbøger, Stiftsprotokoller etc.). Fyens Stiftstidende 1875 Nr. 46—47. (Feuilleton.)

S. Jørgensen Kistrup. Uærlige Folk, meddelt efter Aktstykker. Fyens Stiftstidende 1875 Nr. 247—248. (Feuilleton.)

S. Jørgensen Kistrup. Bidrag til Bondestandens Historie i ældre Tider. (Uddrag af Thingbøger). Fyens Stiftstidende 1875 Nr. 275—277. 280—282. 286—294.

H. Rørdam. Peder Smed i Bukkerup. Et Bidrag til Oplysning om Retstilstanden i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede. Dansk Magazin 4. Række 4. Bind S. 105—145.

S. Jørgensen. Bidrag til Bedømmelsen af den fyenske Landbostands Vilkaar før, under og efter Svenskekrigen 1657—60, forsaavidt Nyborg Lehn angaar. Hist. Tidsskrift 4. Række 5. Bind S. 221—268.

H. D. A. Wulff. Grandebrev fra Søndertranders Sogn. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 5. B. 325—340.

Fr. Schiern. Om Oprindelsen til Altertavlen i Roskilde Domkirke. Schiern Nyere hist. Studier I. 23—30.

L. Warming. Tillægsbemærkninger til «Altertavlen i Sal Kirke.» Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 5. B. S. 264.

I. Kinch. Uddrag af et ældre Haandskrift. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 5. B. 232—251.

G. Christensen. Beskrivelse over det paa Raadstuen i Randers opbevarede Sværd, der skal have tilhørt Skipper Clement. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 5. B. S. 340—345.

Fr. Schiern. Om nogle gamle Navne. F. Schiern Nyere historiske Studier I. 65—74.

Garnisonsliv i Kjøbenhavn for 100 Aar siden. Nær og Fjern 163—165.

P. Andræ. De dansk-vestindiske Øer nærmest med Hensyn til deres nuværende politiske og commercielle Forhold. 134 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Reitzel.

Kr. Erslev. Studier til dansk Mønthistorie. Roskildes ældste Mønter. Aarbøger for nordisk Oldkynd. og Historie. 1875. S. 117—187.

Kr. Erslev. Om Møntregningen i Kong Valdemars Jordebog. Danske Samlinger 2. Række 4 B. 136—142.

I. A. Fridericia. Fra hvilken Tid skriver Sundtolden sig. Hist. Tidsskrift 4. Række 5. B. S. 1—20.

J. C. Tuxen. Den danske Sømagt fra de ældste Tider indtil vore Dage. 13—14. Levering. 110 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Philipsen.

O. Vaupell. Den dansk norske Hærs Historie. 39—44. Hefte. 192 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Gyldendal.

J. Schiøttz. Fra Sjællandsfars Landsthing. Efterretning om endel ved denne Domstol i Aarene 1676—1789 inkaminerede Sager. 260 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Philipsen.

VII. Geografi. Topografi. Statistik.

H. Rink. Om Grønlands Indland og Muligheden af at bereise samme. (Fra Videnskabens Verden Nr. 9). 54 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Gad.

I. P. Trap. Statistisk-Topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark. 25—29. H. 320 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Forlagsbureauet.

Kr. Erslev. Kong Valdemars Jordebog og den nyere Kritik. Hist. Tidsskrift 4. Række 5. Bind S. 56—116.

C. E. Secher. Danmark i ældre og nyere Tid. 36—50 Hefte. 480 S. i 8°. Kjbhvn 1875.

Gaarbo. Hist.-topogr. Beskrivelse af Skagens Landsogn. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 5. B. 265—308.

H. D. A. Wolff. Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie i det 16—17. Aarh. 2—4. Hefte. Aalborg 1872—1874.

P. Floe og **O. Nielsen.** Historiske Efterretninge om Nørre Horne Herred (Ringkjøbing Amt). 1. H. 80 S. i 8°. Varde 1875. (Kjbhvn. Gad.)

Ribe Stifts Beskrivelse 1638. Indberetninger til Dr. O. Worm, meddelte af O. Nielsen. Danske Saml. 2. Række 4. B. S. 1—126.

C. C. Lorenzen. Historisk-topografiske Meddelelser om Gottorp Slot. med Grundplan. 80 S. i 8°.

A. R. Søkilde. Holstenhus og Nakkebølle med tilliggende Sogne og Øer, samt Udsigt over Egnens almindelige Historie fra Oldtiden til vore Dage. 1. Hefte. 144 S. i 8°. Odense 1875.

H. F. Ewald. Ruggaard. Historisk Skizze. Illustreret Tidende 1875. Nr. 846—847.

I. Lauritsen. St. Knuds Kirke, en illustreret historisk Beskrivelse, ledsaget af et Kort over Odense By. 52 S. i Imp. Oct. Odense 1875.

F. R. Friis. Bidrag til Holbæks Historie. (Feuilleton til «Holbæk-Amts Avis»). 90 S. i 8⁰. Holbæk 1875.

F. R. Friis. Bidrag til Slagelse Bys Historie. Særtryk af «Slagelse-Posten». 123 S. i 8⁰. Slagelse 1875.

F. R. Friis. Bidrag til Antvorskovs Historie. Særtryk af «Slagelse Posten» (November—December 1875). 51 S. i 8⁰. Slagelse 1876.

F. R. Friis. Bidrag til Korsør Bys Historie. Særtryk af «Slagelse-Posten». 40 S. i 8⁰. Slagelse 1875.

I. Kornerup. Fjennesløvlille Kirke. Aarb. for nord. Oldkynd. og Hist. 1875. S. 374—401.

O. Nielsen. Undersøgelser om Kjøbenhavns ældste Forhold. Danske Saml. 2. Række 4. B. S. 234—258.

H. W. Boldt. Gesammelte Nachrichten zur Geschichte der deutschen evangelisch-lutherischen Sct Petri Kirche zu Copenhagen. Eine Gedenkschrift zur Erinnerung an die 300jährige Jubelfeier dieser Kirche den 20. Februar 1875. 64 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. (G. Prior).

VIII. Efterretninger om Literaturen, videnskabelige Samfund og Stiftelser.

Aarsberetninger og Meddelelser fra det Store Kongelige Bibliothek. Udg. af C. Bruun. 2. B. 5. H. 102 S. i 8⁰. Kjbhvn 1875. Gyldendal.

H. F. Rørdam. Selskabet for Danmarks Kirkehistorie i dets første 25 Aar. 268 S. i 8⁰. Udg. af Selskabet. Kjbhvn 1875. Gad.

Bibliotheca Danica. Systematisk Fortegnelse over den danske Literatur fra 1482—1830, efter Samlingerne i det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Udgivet fra det store kongelige Bibliothek ved C. A. Bruun. Andet Hefte. Rets-

og Lægevidenskab. 164 tospaltede Sider i 4°. Kjbhvn 1875. Gyldendal.

C. Andersen. De danske Kongers kronologiske Samling. Tredie Udgave. 94 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Gad.

C. Andersen. Rosenborg. Mindeblade fra de danske Kongers kronologiske Samling. Anden Udgave. 118 S. i Imp. 8°. Kjbhvn 1875. Forlagsbureauet.

H. Rørdam. Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1588—1621. 3. Deels 3. Hefte. Udg. af den danske historiske Forening. 192 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Schubothe.

K. Et lille Stykke Retshistorie (Kommunitetet og Universitetet). I Dagbladet d. 14. April 1875.

Th. Overskou. Den kongelige danske Skuepladses Historie fra dens Overdragelse til Staten i 1849 indtil 1874. Udg. og bearbejdet af E. Collin. 8—9. Hefte. 192 S. i 8°. Kjbhvn 1875. Forlagsbureauet.

C. C. Lorenzen. Om Ulrich Petersen og hans efterladte Manuscript om Slesvig. Danske Samlinger. 2. Række 4. B. S. 338—361.

J. R. Steenstrup. Bemærkninger om nogle Haandskrifter i Upsala Bibliothek. Danske Samlinger 2. Række 4. Bind. S. 361—380.

Aarbog for Kjøbenhavns Universitet, den polytekniske Læreanstalt og Kommunitetet, indeholdende Meddelelser for de akademiske Aar 1871—1873 udgivet efter Konsistoriums Foranstaltning af C. Goos. 416 S. i 4°. Kjbhvn 1875. Gyldendal.

Rettelser til Literatur og Kritik.

L. S. 20 Lin. 5 f. n. Kapmen læs: Kampen
- - 28 — 11 f. o. oplyst? læs: oplyst [2])

Alfabetisk Navneregister til Historisk Tidsskrift 4de Række Bd. V.*)

(Ved C. F. Bricka.)

T. 3 og T. 4 ɔ: Tab. 3 og Tab. 4 (ved Side 220). De Tal, som staa efter et *L., henvise til Afdelingen »Literatur og Kritik«.

*) Af de mange ubetydelige Personnavne, som findes i Stykket Side 221—68, ere de fleste udeladte af dette Register. I dette er ikke heller optaget de i Afdelingen »Literatur og Kritik« forekommende Forfatternavne og Bogtitler.

*) I Registeret til forrige Bind skal der ved hans Navn staa: 445 (ikke 455).

Rettelse.

S. v, Sp. 1, L. 2 f. n. 145, læs: 146.

Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskab for Aarene 1874 og 1875.

1874.

Indtægt:

1)	Kassebeholdning 1. Januar 1874	68	Rdl.	59 ß.
2)	Medlemsbidrag	840	—	1 -
3)	Solgte Skrifter	41	—	84 -
4)	Bidrag fra det Classenske Fideicommis	100	—	» -
5)	Renter af Foreningens Kapital	200	—	» -
		1250	Rdl.	48 ß.

Udgift:

1)	Forfatterhonorar	337	—	16 -
2)	Bogtrykkerarbejde og Papir	710	—	» -
3)	Bogbinderarbejde	128	—	60 -
4)	Budets Løn og Procenter	43	—	64 -
5)	Forskjellige Udgifter	23	—	12 -
		1242	Rdl.	56 ß.
	Kassebeholdning ved Udløbet af 1874	7	—	88 -

1875.

Indtægt:

1)	Kassebeholdningen ved Beg. af 1875	15	Kr.	76 Ø.
2)	Medlemsbidrag	3331	—	12 -
3)	Solgte Skrifter	79	—	6 -
4)	Bidrag fra det Classenske Fideicommis	200	—	» -
5)	Renter af Foreningens Kapital	400	—	» -
		4025	Kr.	94 Ø.

Udgift:

1)	Forfatterhonorar	1682	Kr.	25 Ø.
2)	Bogtrykkerarbejde og Papir	1720	—	» -
3)	Bogbinderarbejde	265	—	60 -
4)	Budets Løn og Procenter	260	—	34 -
5)	Forskjellige Udgifter	81	—	35 -
		4009	Kr.	54 Ø.
	Kassebeholdning 31. December 1875	16	—	40 -

Foreningen har siden sidste offentlige Meddelelse udgivet:

For 1ste Halvaar 1875: Historisk Tidsskrift IV, 5te Binds 1ste Hefte samt Rørdam: Universitetets Historie 3dje Del 3dje Hefte.

For 2det Halvaar 1875: Historisk Tidsskrift IV, 5te Binds 2det Hefte.

For 1ste Halvaar 1876: Historisk Tidsskrift IV, 5te Binds 3dje Hefte samt Rørdam: Universitetets Historie 3dje Del 4de Hefte.

For 2det Halvaar 1876: Historisk Tidsskrift IV, 5te Binds 4de Hefte samt Rørdam: Universitetets Historie 3dje Del 5te Hefte.

Paa Aarsmødet 19de Maj 1875 udtraadte Cand. theol. S. Gjellerup af Bestyrelsen, men gjenvalgtes; paa Aarsmødet 10de Maj 1876 udtraadte Professor F. E. Schiern af Bestyrelsen, men gjenvalgtes ligeledes. Bestyrelsen bestaar nu af Arkivassistent, Cand. mag., F. Krarup, Arkivchef J. Grundtvig, Professor E. Holm, Cand. theol. S. Gjellerup, Professor F. E. Schiern; dens Formand er F. Schiern, dens Sekretær E. Holm.

Foreningens Medlemstal er i December 1876 735, af hvilke 81 have hjemme i Norge, 12 i Sverige.



Hendes Majestæt Enkedronning Caroline Amalie.

Aagesen, A., Professor ved Universitetet.
Aall, Cand. juris., Arendal.
Aarestrup, Apotheker, Kolding.
Aars, J., Skolebestyrer, Christiania.
Aarup, V., Boghandler.
Adeler, Baron, Cand. phil.
Adler, D. B., Grosserer.
Adolph, Grosserer.
Agerholm, Capitain.
Aggerup, Etatsraad.
Andersen, S. C., Christiania.
Andresen, Højesteretsassessor, Christiania.
Ankjær, E., Adjunkt, Aalborg.
Arlaud, A., Kontorchef.
Arlaud, Oscar, Cand. phil.
Arnet, R. R., Præst i Veø, Norge.
Arntzen, Kirkesanger, Bindalen, Norge.
Asbjørnsen, P. Chr., Forstmester, Christiania.

Baagöe, Cand. theol., Aarhus.
Bache, Departementschef.
Bache, Cand. juris.
Bacher, Sagfører, Laurvig.
Bachke, Directeur, Ytterøen, Norge.
Bachke, Overretsassessor, Christiania.
Bagger, F. V., Sognepræst til Vissenbjerg i Fyen.
Bagger, Højesteretssagfører.
Bang, F. S., Justitsraad, Kasserer i Privatbanken.
Bang, O. L., Geheimeconferensraad.

Bang, J. H., Overlærer, Sorö.
Bang, Capitain.
Bang, Præst i Bækbølling, Ribe.
Barfod, F. Forfatter.
Bassöe, Provst i Raade ved Moss.
Barth, Cand. phil.
Bay, N. R., prakt. Læge, Brørup, Kolding.
Bechmann, Præst til Hunseby, Maribo.
Beck, H., Præst, Lem, Ringkjøbing.
Becker, P. W., Provst.
Bendixen, Adjunkt, Christianssund.
Bendtz, C. F. W., Præst i Lysabild, Sønderborg.
Bendz, H. C. B., Etatsraad.
Bentzen, L., Frøken.
Benzon-Buchvaldt, Departementschef.
Berggreen A. P., Professor.
Bergh, V, Cand. phil.
Berling, E., Professor, Bibliothekar, Lund.
Bertelsen, Cand. theol.
Bertouch-Lehn, Kammerherre, Baron til Sønderkarle, Lolland.
Bessesen, Provst, Kvindherred, Norge.
Bille, Directeur.
Bille, F., Gesandt, Stockholm.
Bille-Brahe, C., Baron, Kammerherre, Stiftamtmand.
Bille-Brahe, Baron, Stamhusbesidder, Egeskov.
Bing, A., Student.
Bing, H., Fabrikant.
Bing, L., Fabrikant.
Birch-Reichenvald, fhv. Statsraad, Christiania.
Birkeland, Rigsarchivar, Christiania.
Bischof, Adjunkt, Randers.
Bjelke, Julie, Stiftsdame.
Bjørnshauge, J. J., Cand. mag.
Blechingberg, E. C. P., Etatsraad.
Bloch, H. C., Præst i Hasle, Aarhus Stift.
Bloch, V., Lic. theol., Provst, Præst i Vig.
Bloch, V., Rektor i Fredericia.
Blom, C. H. G., Justitsraad, Overtoldinspecteur, Randers.
Boeck, Th. Cand juris., Christiania.
Bojesen, S., Justitsraad, Overinspecteur ved Fattigvæsenet.
Boldt, Fuldmægtig.
Bondesen, I., Cand. theol., Skolebestyrer.
Bondesen, I. M. G., Provst, Præst i Stillinge, Slagelse.
Borch, Dr. med.

Borgen, V., Professor.
Bornemann, J. A., Professor.
Borup, Kontorchef.
Boye, P. H., fhv. Kontorchef.
Brandt, C. I., Præst.
Brandt, Professor, Christiania.
Brasch, Præst i Vemmetofte.
Brasch, Collaborator.
Brask, Cand. jur. Holstebro.
Bregendahl, Kammerassessor, Fuldmægtig i det statist. Bureau.
Bretton, F. E., Kammerherre, Baron, Højesteretsassessor.
Bretton, L. P., Kammerherre, Baron, Helsingør.
Bricka, C. F., Cand. mag.
Bricka, G. S., Adjunkt.
Briem, Præst, Gundsløv. Falster.
Brinck-Seidelin, Overretsassessor.
Brix, C., Professor, Skolebestyrer.
Broberg, C A., Etatsraad, Grosserer.
Brock, A., Stud. philol., Christiania.
Brock, G., Højesteretsadvocat.
Brock, P., Dr. phil.
Brodtkorb, H. H., Sandvigen, Norge.
Brockenhus-Schack, Grevinde, Giesegaard.
Brodersen, Cand. phil.
Brummer, N. A., Oberst.
Brünniche, H., Corpslæge.
Bruun, C., Justitsraad, Bibliothekar ved det kgl. Bibl.
Bruun, C., Legationsraad.
Bruun, M. P., Etatsraad, Aarhus.
Bruun, A. E., Hofbager.
Bruus, J. C., Capitain.
Bræstrup, Fuldmægtig.
Brøndsted, Justitsraad.
Bugge, Præst, Odder, Aarhus.
Bülow, F., Cand. phil.
Børre, Chr. Th., Overlærer, Frederiksborg.

Calundan, kgl. Fuldmægtig.
Casse, A. L., e. o. Højesteretsassessor.
Cederfeld, Præst.
Cederfeld de Simonsen, Kammerherre, til Erholm.
Christensen, Stud. mag.
Christensen, Kammerraad. Hørsholm.
Christensen, Skræddermester.

Christensen-Schmidt, C. P., Collaborator.
Clausen, H. N., Professor ved Universitetet.
Cohn, Grosserer.
Cold, Dr. med., Distriktslæge., Frederiksværk.
Collett, A., Cand. juris. Christiania.
Collin, E., Etatsraad.
Crone, A., Præst, Herrested.
Crone, F., Exam. juris, Nyborg.

Daae, Ludvig, Foged, Ørskoug, Norge.
Daae, Ludvig L., Professor, Christiania.
Dahl, Kammerherreinde, Moesgaard, Aarhus.
Dahl, F. P. J., Præst.
Dahlenborg, K., Overlærer, Aalborg.
Dahlerup, C. E., Amtmand, Herredsfoged, Odense.
Dahlerup, C. G., Præst, Øster-Ulslev, Lolland.
Dahlerup, H. L., Justitsraad, Kontorchef.
Dahlerup, M. H. L., Stiftsprovst, Præst i Ballerup.
Dahlerup, H. V., Præst, Ørbek, Fyen.
Dahll, L. C., Oberstlieutenant, Christiania.
Damgaard, Stiftprovst, Odense.
Daniels, Frøken.
Daniels, F. V., Cand. phil.
Dannemand, Grevinde.
Danneskjold-Samsø, S., Greve, Geheimeconferensraad.
Delbanco, S. W., Landsoverretsprokurator.
Djørup, F., Distriktslæge.
Dons, Capitain, Daurupgaard.
Dorph, P., Præst i Øster-Egesborg. Foren. Correspondent.
Drolsum, A. C., Bibliothekar, Christiania.
Drøhse, F., Boghandler, Tønder.

Eberlin, A. E., Cancelliraad.
Egholm, H. A., Isenkræmmer.
Ehlers, Konferensraad, Borgemester.
Elberling, Cand. phil.
Elmqvist, Adjunkt, Nykjøbing p. F.
Engelhardt, Professor.
Engelstoft, C. T., Dr. theol., Biskop i Fyens Stift.
Engelstoft, Præst.
Eriksen, V., Cand. mag., Christiania.
Erslev, Kr., Cand. mag.
Euch, v., Pastor, Fredericia.
Esmann, Præst, Sønder Højrup.

Estrup, I., Godsejer, Konseilspræsident.
Everløf, F. A., Kgl. Svensk og Norsk General-Konsul.
Evers Chr.

Fabricius, I. O., Præst, Langeland.
Fangel, Dr., Nykjøbing p. F.
Fenger, E. Gehejmeetatsraad.
Feveile, Capitain.
Fibiger, Oberst.
Fibiger, J., Præst.
Fiedler, Konferensraad, Justitiarius.
Fiedler, J., Postexpediteur i Fuglebjerg.
Finsen, V. Højesteretsassessor.
Fischer, C., Etatsraad, Borgemester, Randers.
Flensborg, E., Boghandlercommis.
Fog, Oberst.
Fog, B. J., Dr. phil., Provst.
Fogh, E., Bogholder.
Forchhammer, J., Dr. phil., Rector, Herlufsholm.
Fridericia, Dr. phil.
Friedenreich, I., Handelsbogholder.
Friederichsen, P., Proprietær, Kjærstrup, Lolland.
Fritzner, Præst, Tjødling, Norge.
Friis, F. R., Exam. polyt.
Friis, Stud. mag.
Frijs-Frijsenborg, E., Lehnsgreve, Gehejmekonferensraad.
Frijs-Juellinge, Greve, Stamhuset Juellinge, Nakskov.
Føns, H., Præst.

Gad, G. E. C., Boghandler.
Gamél, A. C., Major.
Gislason, K., Professor ved Universitetet.
Gjede, Adjunkt.
Gjellerup, S., Cand. theol.
Gleerup, M., prakt. Læge i Holstebro.
Gleerup, Boghandler, Lund.
Glæsel, Distriktslæge, Aarhus.
Gløerfeldt, B. V. W., Kammerraad, Havneskriver i Kjøbenhavn.
Goos, C., Professor ved Universitetet.
Gotschalk, Ritmester, Nestved.
Grundtvig, Joh., Arkivchef.
Grundtvig, Sv., Professor ved Universitetet.
Gundorph, V., Stud. philol.

Haagen, Konferensraadinde.
Hage, A., Godsejer, Oremandsgaard, Præstø.
Hage, Johannes, Godsejer.
Hagerup, H., Boghandler.
Hagerup, Frue, Sorø.
Halvorsen, J. B., Literat, Christiania.
Hall, Lieutenant, Udgiver af Folkets Avis.
Hambro, C. I., Baron, London.
Hambroe, E., Cand. phil., Bergen.
Hammerich, Fr., Professor ved Universitetet.
Hammerich, M., Professor, Iselinge, Vordingborg.
Hammerich, J., Forpagter, Iselinge, Vordingborg.
Hammershaimb, V. U., Provst. Færøerne.
Hannover, Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket.
Hansen, C. C. L., Præst.
Hansen, C. P. M., Dr. med., Etatsraad
Hansen, Jørgen, Provst, Norge.
Hansen, J. A., Assurancebestyrer.
Hansen, L. C., Provst, Bornholm.
Hansen, Distriktslæge, Hjörring.
Hansen, Præst, Huusby, Ringkjøbing.
Hasle, P., Sognepræst i Asnæs.
Hassager, Cand. theol.
Hauch, Adam, Skolebestyrer.
Haugsted, S. T., Præst i Tønning, Horsens.
Haxthausen, G. M., Baron, Overintendant.
Haxthausen, Capitain, Baron.
Heering, A., Grosserer.
Heffermahl, Præst, Gloppen, Norge.
Hegel, F. V., Kancelliraad, Universitets-Boghandler. (Foren. Kasserer.)
Heiberg, C. A., Provst, Præst i Helsingør.
Heiberg, E. O., Bureauchef, Christiania.
Heiberg, G., Præst i Sjelle ved Aarhus.
Heise, A., Adjunkt, Viborg.
Hellemann, C. N., Præst i Rye, Sjælland.
Helms, J., Skolebestyrer.
Helveg, L., Dr. phil., Præst i Odense.
Henrichsen, Rector, Bergen.
Henrichsen, Højesteretsadvocat.
Herbst, C. F., Justitsraad.
Hermansen, C., Professor ved Universitetet.
Hersleb, C. F., Overkrigscommissair.
Hertel, Adjunkt, Frederiksborg.
Hindenburg, Th., Kriminalretsassesor.

Hirschsprung, Dr. med.
Hjort, J. L. M., Provst, Møen.
Hjort, Kammerjunker.
Hjortdahl, Amanuensis, Christiania.
Holbek, Capitain i Artilleriet.
Holck, Capitain.
Holm, C. F., Konferensraad.
Holm, E., Professor ved Universitetet.
Holm, J., Cand. phil., Boghandler.
Holm, Læge.
Holmsted, S., Overlærer, Frederiksborg.
Holstein, E. F., Kammerherre.
Holstein, Fr., Stud. juris.
Holstein, L. H. C. H., Gehejmekonferensraad, Lehnsgreve (III).
Holten J., Kammerjunker.
Hornemann, Stud. mag.
Hornemann, J., Forstander, Trondhjem.
Hoskiær, D., Præst i Kallundborg.
Hundrup, F. A., Overlærer.
Hvidt, E., Assurance-Mægler, Konsul.
Hvidtfeldt, Arkivfuldmægtig, Christiania.
Høedt, Fr., Professor.
Høst, A. F., Cancelliraad, Universitets-Boghandler.
Høst, Oberst.
Høst, C., Boghandler.
Hølaas, Cand. juris, Christiania.

Ibsen, E., Overlærer, Sorø.
Ingier, Cand. juris., Drammen.
Irminger, C. L. C., Contre-Admiral, Kammerherre.
Isberg, Grosserer.

Jacobsen, Godsforvalter ved Stamhuset Tiele i Jylland.
Jacobsen, Boghandler i Randers.
Jacobsen, Capitain, Brygger.
Jacobsen, N., Præst.
Jacobsen, Galanterihandler.
Jacobsen, I. S., Præst, Nexø.
Jantzen, A. T., Præst i Gjentofte.
Jensen, J. Ch., Sognepræst til Ousted, Allisløv og Lethraborg.
Jensen, Godseier til Fredsholm, Nakskov.
Jensen, Knud.
Jensen, Borgermester, Christiania.
Jensen, Distriktslæge, Gredsted, Varde.

Jepsen, Cand. juris, Drammen.
Jermin, H., Stamhusbesidder, Ausumgaard.
Jespersen, E., Boghandler.
Jespersen, H. A., Præst i Utterslev, Lolland.
Jessen, Forpagter, Berritsgaard, Saxkjøbing.
Jetsmark, J., Etatsraad.
Johnsen, V. F., Gehejmekonferensraad.
Jonquières, H. A. de, General.
Jonquières, J. A. F. de, Justitsraad og Kontorchef.
Jonquières, G. C., de, fhv. Kontorchef.
Juel-Rysensteen, Kammerherre, Lehnsbaron.
Juel, Etatsraad, Overretsprokurator.
Jørgensen, Redaktør.
Jørgensen, A., Herredsfoged, Odense.
Jørgensen, A. D., Arkivfuldmægtig.
Jørgensen, B., Professor.
Jørgensen, Cand. philol.
Jørgensen, Skolelærer, Kistrup, Faaborg.
Jørgensen, Skolelærer, Birket, Nakskov.
Jørgensen, Præst, Staby, Ringkjøbing.

Kahl, Provst og Sognepræst i Lund.
Kall, M., Postmester.
Kampmann, H., Etatsraad, Herredsfoged i Randers.
Kaufmann, J. J., Mægler.
Kielsen, Overlærer, Herlufsholm.
Kierulf, A., Expeditionssecretair, Christiania.
Kinch, Overlærer, Ribe.
Kjellerup, Godseier, Vesborggaard, Aalborg.
Kjelsen, Frøken.
Klagenberg, A. C., Translateur.
Klein, Gehejmeetatsraad.
Klingenberg, K., Assistent.
Klubien, Højesteretsadvokat.
Knudsen, H., Præst.
Knudsen, L. A. C., Sognepræst til Eltang og Vilstrup, Kolding.
Knuth, Greve, Postmester i Sorø.
Koch, E. F., Dr. phil., Præst i Skibet, Veile.
Koch, Etatsraad. Odense.
Koch, P. F., Kriminalretsassessor.
Koefoed, J., Legationssecretair.
Krag, fhv. Herredsfoged, Odense.
Krag, W., Kammerherre.
Krarup, J. Fr., Cand. mag., Arkivassistent.

Krebs, J. Krigsraad, Distriktslæge i Ringsted.
Krieger, A. F., Gehejmeetatsraad.
Krieger, W., Heinstrupgaard.
Kringelbach, G., Cand. juris.
Krog, Præst i Ramløse, Frederiksværk.
Kruse, M., Institutbestyrerinde.
Købke, J. K., Oberst.

Lampe, Præst, Laurvig.
Langballe, I. E., Procurator, Randers.
Lange, C. V., Departementschef.
Lange, Rektor, Lillehammer.
Langhoff, I. H., Boghandler.
Langkilde, Cand. juris, til Juulskov.
Larsen, E. F., Assistent i Indenrigsministeriet.
Larsen, H. F. Overretssagfører.
Larsen, J. S. Capitain, Helsingør.
Lassen, Provst.
Lassen, W., Bureauchef, Christiania.
Lasson, T. O., Grosserer.
Leemejer, J.
Lerche, Greve, til Benzonsdal.
Lerche, Kammerherre, Lehnsgreve til Lerchenborg.
Levin, I., Cand. phil.
Levin, Dr., Distriktslæge, Lerchenfeldt, Hobro.
Levinsen, N., Højesteretsadvocat.
Levinsen, Overauditeur.
Levy, Etatsraad, Bankdirecteur.
Levy, M. A. Grosserer.
Lichtenberg, F., Jægermester, til Løistrup.
Liebe, Højesteretsadvocat.
Liebe, J., Stats-Secretair.
Liebenberg, Literatus.
Lillienskjold, Overretsassessor.
Lind, H., Adjunkt, Randers.
Lind, Th., Boghandler.
Lindahl, H. J., Cand. juris.
Lindberg, Overauditeur, Assens.
Linde, Konferensraad, Departementschef.
Linde, Overretsassessor.
Linderup, Fuldmægtig, Nykjøbing i Sjælland.
Linnemann, Etatsraad, Bankdirecteur.
Ljunggren, G., Professor, Lund.
Lohse, O. C., Adjunkt, Aarhus.

Lomholt, Grosserer.
Lublin, J. A. Grosserer.
Lund, C. C., Kontorchef.
Lund, C., Cand. mag.
Lund, Th., Fuldmægtig i Justitsministeriet.
Lund, Tr., Dr. phil.
Lund, Professor, Dr. phil., Rector, Aarhus.
Lundgren, M. H., Ritmester, Trondhjem.
Lundgren, H., Bankdirektør, Trondhjem.
Lundh, O. Gr., kgl. Fuldmægtig, Christiania.
Lundh, S. H., Ingenieur, Christiania.
Lynge, Boghandler.
Løkke, Jakob, Overlærer, Christiania.
Løvenskiold, Lehnsbaron til Løvenborg, Holbæk.
Løvenskjold, C. L. Kammerherre, Hofmarskal.
Løvgreen, Fuldmægtig.

Madvig, J. N., Konferensraad og Professor.
Madvig, J. N. A., Kriminalretsassessor.
Madsen, E., Capitain i Artilleriet.
Magnussen, C. W., Bogholder.
Malmstrøm, C. G., Professor, Stokholm.
Mansa, F. W., Etatsraad.
Mansa, Landinspecteur, Nykjøbing paa Mors.
Mansa, J. H., Oberst.
Mantzius, Cand. phil. Birkerød.
Martensen, Dr. theol., Biskop.
Mazar de la Garde, Etatsraad.
Mazar de la Garde, D., Cand. ph.
Meinert, A. V., Sognepræst til Sjørslev, Mors.
Melby, J. C. F. V., Præst i Kundby.
Melchior, H. E., Cancelliraad, Institutbestyrer.
Melchior, Grosserer.
Meldahl, T., Etatsraad.
Meyer, A., Amtsvejinspecteur i Randers.
Meyer, Fr., Højesteretsassessor.
Michelsen, Konsul, Bergen.
Middelton, Overretssagfører, Christiania.
Milo, F. A., Skolebestyrer.
Molbech, K., Professor.
Mollerup, Höjesteretsassessor.
Mollerup, Cand. mag.
Moltke, E., Greve, til Nørager, Slagelse.
Moltke, Overauditeur, Herredsfoged, Fredericia.

Morville, G., Overretsprokurator i Viborg.
Moth, Overlærer, Sorø.
Mourier, C. F. L., Justitiarius i Højesteret.
Mourier, Herredsfoged.
Muhle, F. S., Cand. phil.
Munck, Præst.
Müffelmann, fhv. Forpagter, Lyngby.
Müller, O., Höjesteretsassessor.
Müller, C. P., Paludan-, Professor ved Universitetet.
Müller, C. L., Dr. phil., Etatsraad.
Münter, F., kgl. Fuldmægtig, Kammerjunker.
Møller, J., Præst i Odense.
Møller, A., Overretsprocurator, Viborg.
Møller, H. C. D., Præst i Breininge Taasinge.
Møller, L. B., Bogholder.
Møller, Læge, Nykjøbing paa Mors.
Møller, Cand. phil.
Mørch, B. H., Overlærer, Randers.

Nannestad, Adjunkt, Roskilde.
Nellemann, Sophus, Højesteretsadvokat.
Nellemann, Justitsminister.
Neergaard, J. F., fhv. Provst og Præst i Faxe.
Neergaard, de, Frue, til Oxholm, Aalborg.
Nielsen, Olaf, Dr. phil., Archivar.
Nielsen, C., Provst og Præst i Kallehauge.
Nielsen, G. Redacteur.
Nielsen, H., Cand. theol., Aarhus.
Nielsen, Boghandler, Odense.
Nielsen, H. J., Cand. mag.
Nielsen, Y., Archivassistent, Christiania.
Nielsen, Overlærer, Lillehammer.
Nielsen, Lensmand, Nummedal i Norge.
Nissen, Handelsborger. Christiania.
Nutzhorn, H., Cand. theol.
Nyrop, Cand. juris.
Nyegaard, C. S., Sognepræst i Blistrup.
Nygaard, Etatsraad.
Nyholm, Kriminalretsassessor.
Nægler, Capitain, Kammerherre.
Nørregaard, Directeur.

Odhner, Professor, Lund.

Oldenburg, Vicepolitidirecteur.
Olrik, J. B., Etatsraad og Borgermester i Helsingør.
Olsen, Capitain, Trondhjem.
Olsen, E., Kancelliraad, Prokurator i Randers.
Olsen, J. L., Hofbager.
Olufsen, H. F. F. M., Oberst.
Otto, Th., Cand. polit.
Oxholm, Cand. phil., Rosenfeldt ved Vordingborg.

Paludan, H., Sognepræst, Feiø ved Stokkemarke.
Petersdorff, Lehnsgreve til Einsiedelsborg i Fyen.
Petersen, Alexis, Cand. polit.
Petersen, F. E., Cand. juris.
Petersen, Joh., Præst, Kjøge.
Petersen, H. G., Postmester.
Petersen, H., Præst, Thisset, Aarhus.
Petersen, Helm, Eier af den Hempelske Boghandel, Odense.
Petersen, Skolelærer, Valløby Kjøge.
Petersen, Overretsassessor.
Petersen, N. R., Etatsraad.
Petersen, Sigv., Cand. phil, Christiania.
Petersen, V., Stud. theol.
Petersen, J., Apotheker.
Petersen, Skolelærer, Bagsværd.
Petersen, Skolelærer, Østermariæ, Nexø.
Petersen, Richard, Præst, Vejby, Hjørring.
Peterson, Th., Konsul, Christiania.
Piper, Bagermester.
Ploug, C. Redacteur.
Plum, Dr. med., Lektor ved Universitetet.
Poulsen, Dr. phil.
Prehn, G., Cand. juris.
Prytz, F. Kjøbmand.
Puggaard, R., Grosserer.

Quaade, G. I., Kammerherre, Gesandt.

Raben, Josias, til Lækkendegaard, Kammerherre.
Raffenberg, M. K., Etatsraad.
Rasmussen, L., Justitsraad.
Rasmussen, R. C., Musicus.
Rasmussen, Provst, Præst i Steenstrup, Odense.
Rasmussen, Justitsraad, Godsforvalter, Gisselfeld.

Regenburg, Stiftamtmand, Skanderborg.
Reiersen, C. F. K., Sognepræst t. Carlslunde, Kjøge.
Reimann, C. F., Apotheker, Fuglebjerg.
Reinhardt, C. E. F., Kontorchef i Justitsministeriet.
Reitzel, C., Boghandler.
Reitzel, Th., Boghandler.
Reumert, L. I. A., Professor, Dr. med. og Distriktslæge, Odense.
Ricard, Departementschef.
Richter, J. C. L., Cand. theol.
Rieffesthal, Cand. pharm., Odense.
Rimestad, Chr., Overretsassessor.
Ring, H., Cand. polit.
Rode, G., Dr. phil.
Rode, Vilh., Overretsprocurator.
Rosen, Kammerjunker, Capitain i Aalborg.
Rosenberg, Dr. phil.
Rosendal, Højskoleforstander, Vinding, Veile.
Rosendahl, O., Premierlieutenant.
Rosenkrantz, G. E., Baron, Stiftamtmand i Viborg.
Rosenkrone, G. Hoff, Stamhusbesidder til Rosendal i Norge.
Rosenstand, Frantz, Justitsraad.
Rosenørn, E., Kammerherre, Overpræsident.
Rosenørn, Kammerherre, Amtmand, Randers.
Rosenørn-Lehn, E., Baron, Hvidkilde.
Rosenørn-Lehn, O., Lehnsbaron, Udenrigsminister, Guldborgland
Rosenørn-Lehn, Baronesse, Rossjøholm i Sverige.
Rosenørn-Teilmann Kammerherre, til Nørholm.
Rosing, Adjunkt, Sorø.
Rothe, L. A., Professor, Sorø.
Rothe, V., Etatsraad, Jernbanedirecteur.
Rothe, Cand. jur.
Rugaard, Lærer.
Ræder, G., Fuldmægtig.
Ræder, Proprietær, Dyrhaugegaard, Kolding.
Rørdam, H. Dr. phil., Præst.
Rørdam, S., Dr. phil., Præst i Rønnebæk, Nestved.

Sager, H. C., Byfoged i Rudkjøbing.
Scavenius, C., Godsejer til Klintholm.
Scavenius, Hofjægermesterinde, til Basnæs.
Schade, J. S., Præst, Samsø.
Schade, A. H., Kjøbmand, Nykjøbing paa Mors.
Scharling, C. E., fhv. Professor ved Universitetet.
Schäfer, Dr. phil., Bremen.

Scheel, A. V., Bureauchef, Christiania.
Scheel, Assistent i Finansministeriet.
Scheel, A. W., Dr. jur., Gehejmekonferensraad.
Scheel, Siegfr., Greve.
Scheel, Greve, Hofjægermester, Rygaard, Roskilde.
Schiern, F. E., Professor ved Universitetet.
Schiødte, J. C., Prof., Inspecteur ved det kgl. naturhist. Museum.
Schiødte, Præst, Aarhuus.
Schiødte, A., Boghandler.
Schiøth, H., Cand. mag., Christiania.
Schlegel, Gehejmeetatsraad.
Schmidt, Kammerraad, Voldbygaard, Grenaa.
Schmidt, L., Bogtrykker, Laurvig.
Schmidt, L. H., Præst.
Schmidt, V., Professor., Dr. phil.
Schmidt, W. G., Mægler.
Schmidt, J. L., Overretsassessor, Viborg.
Schmidt, P. J., Boghandler.
Schnipp, A., Boghandler i Helsingör.
Schleisner, Dr. med., Justitsraad, Stadslæge i Kjøbenhavn.
Schrøder, L., Cand. theol., Høiskoleforstander, Askov.
Schurmann, Professor, Seminarieforstander i Skaarup.
Schwartzbrem, Provst.
Schøler, Kammerherreinde, til Margaard i Fyen.
Secher, Cand. juris, Archivassistent.
Schønberg, K., Boghandler.
Sehestedt-Juul, Kammerherre, til Ravnholt.
Selmer, H. P., Justitsraad.
Sigurdson, J., fhv. Archivar.
Simonsen, A. E. A., Capt., Intendant.
Skeel, V., Kammerherre, Overretsassessor.
Skibsby, Sagfører, Nykjøbing paa Mors.
Skinnerup, Lærer, Randers.
Skjelderup, J., Postmester, Christiania.
Skrike, Gehejmelegationsraad.
Slomann, Stud. mag.
Smith, Provst, Lunde, Odense.
Smith, E., Præst til Tjustrup, Sorø.
Smith, Læge, Vejle.
Smith, Jægermester, Rudbjerggaard ved Nakskov.
Smith, S. Birket, Bibliotheksassistent.
Sneedorff, H. G., Comm. Capt. og Toldinspecteur i Helsingør.
Sommer, Chr., Distriktslæge, Vestindien.
Sommersted, A. W., Overkrigskommissair.

Stabell, Halvard, Proprietær, Askim, Norge.
Stadfeldt, Professor, Dr. med.
Steenstrup, J., Cand. juris.
Steenstrup, M. G. G., Dr. phil.
Stein, T., Billedhugger.
Steinnordh, Dr. phil. & theol., Lector, Linkøping.
Stephens, G., Professor ved Universitetet.
Strunk, A., Justitsraad.
Strøm, C. A., Lensmand, Throndenæs pr. Harstad, Norge.
Stub, C. F., Præst i Glostrup.
Sthyr, V., Lic. theol. Præst i Alslev.
Svedelius, Professor, Upsala.
Sødring, E., Stud mag.
Sørensen, Stud. theol., Christiania.
Sørensen, Præst i Ulsø.
Sørensen, Capitain, Fredericia.

Tang, Etatsraadinde, til Nørre Vosborg.
Tang, N., Konferensraad, Justitiarius i Viborg.
Teisen, M. P., Sognepræst til Phanefjord, Møen.
Theisen, Cand. mag.
Thestrup, Lieutenant.
Thiele, A., Cand. juris.
Thiele, Cand. juris.
Thomle, Højesteretsassessor, Christiania.
Thomsen, H. E., Bager.
Thorkelin, Capitain.
Thornam, L., Overlærer, Horsens.
Thorsen, P. G., Professor og Universitetsbibliothekar.
Thorson, Underbibliothekar ved det kgl. Bibl.
Thortsen, C. A., Dr. phil., Prof.
Thrane, E., Boghandlerfuldmægtig.
Thrap, D., Præst, Bergen.
Thrige, S., Professor.
Thuesen, Politimester, Laurvig.
Thygesen, Cand. juris.
Thyregod, Lærer, Ans.
Tietgen, Etatsraad, Bankdirecteur.
Tommerup, Præst, Sønder Vissing, pr. Horsens.
Trap, Geheime-Etatsraad.
Trier, Ernst, Cand. theol.
Trier, Cand.
Trolle-Bonde, Greve, Kammerherre, Stokholm.

Tuxen, N. E., Direkteur ved Orlogsværftet.
Tuxen, Frue, Helsingør.
Tüchsen, E., Sagfører, Faaborg.
Tüchsen, C. M., Justitsraad og Toldinspecteur.
Tvermoes, R., Grosserer.
Tønsberg, Chr., Toldkasserer, Tvedestrand i Norge.
Törsleff, H., Boghandler, Slagelse.

Ulrich, Dr., Physikus.
Undseth, J., Stud. philol., Christiania.
Unsgaard, Amtmand i Thisted.
Urne, Axel, Assistent.
Ussing, L., Professor ved Universitetet.

Vaage, O., Lic. theol., Provst, Næsby ved Sorø.
Vahl, Underbibliothekar.
Wad, G., Student.
Waitz, G., Professor, Göttingen.
Wallich, Kriminalretsassessor.
Warburg, C. A., Fabrikejer.
Warburg, Præst i Svendborg.
Warmuth, C., jun., Musikhandler i Christiania.
Vaupell, O., Oberst, Odense.
Vaupell, Præst i Lunde, Varde.
Vedeler, G. F., Ingenieurlieutenant, Christiania.
Vedel, E., Amtmand, Sorø.
Vedel, F., Præst, Søllerød.
Vedel, P. A., Gehejme-Legationsraad, Directeur i Udenrigsministeriet.
Weeke, C., Bibliotheksassistent.
Wegener, Præst t. Halsted, Nakskov.
Wegener, C. F., Conferentsraad og Geh. Archivar.
Weilbach, Cand. phil.
Weibull, M., Academiæ-Adjunkt, Lund.
Weis, A., Cand. polyt., Møller, Aarhus.
Weitemeyer, H., Cand. mag.
West, K., Cand. theol.
Westergaard, Cand. juris.
Westergaard, C. P., Fuldmægtig i Krigsministeriet, Justitsraad.
Westergaard, N. L., Etatsraad, Professor ved Universitetet.
Westrup, Premierlieutenant.
Wichfeld, til Engestofte, Kammerherre.
Wiese, Cand. jur.
Willer, M., Varemægler.
Vilster, General, Aarhus.

Winkel-Horn, F., Cand. mag.
Winstrup, L. A., Bygningsinspecteur.
Winther, C. M., Overretsprocurator.
Winther, J., Lærer.
Wissing, Bogtrykker i Viborg.
Wold, Ragna, Frøken.
Vogt, Toldinspektør, Fredrikshald.
Worm, R. T., Sognepræst i Gudom, Lemvig.
Worsaae, J. J. A., Kammerherre.
Wroblewsky, Boghandler.
van Wylich, P. W., Sognepræst i Greve.
Væringsaasen, Helge, Bonde, Norge.

Yde, Lærer, Mors.

Zahle, N., Institutbestyrerinde.
Zahle, P. C., Redacteur.
Zahrtmann, P. T., Geheimelegationsraad.
Zinck, L., Cand. theol.

Øllgaard, F., Byfoged i Slagelse.

Aalborg Cathedralskole.
Aarhus Cathedralskole.
Aarhus Garnisonsbibliothek.
Arbejderforeningen af 1860.
Athenæum i Christiania.
Athenæum i Kjøbenhavn.
Bergens Musæum.
Bergens offentlige Bibliothek.
Christianssunds Skole.
De Unges Samfund i Drammen.
Drammens lærde og Realskole.
Ellevte Bataillons Officeerscorps Bibliothek i Aalborg.
Frederiksborg lærde Skole.
Frederikshalds Stadsbibliothek.
Fyens Stifts Læseforening.
Garnisonsbibliotheket i Fredericia.
Gøteborgske Nat. Bibliothek i Lund.
Gehejmearchivet.
Herlufsholms Skolebibliothek.

Hofbiblotheket i Wien.
Holt Skolelærerseminarium, Elverum i Norge.
Horsens lærde Skole.
Jellinge Seminarium.
Kjøbenhavns Garnisons Bibliothek.
Kolding Læseforening.
Kongens Haandbibliothek.
Kvindelig Læseforening.
Lunds Universitetsbibliothek.
Læseforeningen Japetus.
Læseselskabet Musaion.
Metropolitanskolen.
Morsø Theologiske Læseforening.
Nykjøbing Cathedralskole.
Odense Cathedralskole.
Det militaire Bibliothek i Odense.
Randers Klubs Læseforening.
Randers lærde Skole.
Ribe Cathedralskole.
Rigsdagens Bibliothek.
Ringsted-Alsted Herreders theologiske Læseforening.
Det kongelige norske Rigsarkiv i Christiania.
Roskilde Cathedralskole.
Rønne højere Realskole.
Sorø Akademis Bibliothek.
Stiftsbiblioteket i Aalborg.
Storthingets Bibliothek, Christiania.
Studenterforeningen i Kjøbenhavn.
Studentersamfundets Bibliothek, Christiania.
Thisteds theologiske Læseforening.
Universitetet i Christiania.
Veile Amtskole.
Viborg Cathedralskole.

Den danske historiske Forenings Vedtægter.

(Vedtagne 10de Maj 1876 paa Foreningens Aarsmøde.)

---

§ 1.

Formaalet for den danske historiske Forening er dels at vække historisk Aand og Interesse i Almindelighed, dels at fremme historisk Kunst og historiske Studier, nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Literatur.

§ 2.

Foreningen udgiver et dansk historisk Tidsskrift. Dettes Indhold skal fornemmelig bestaa af originale historiske Afhandlinger; tillige kan deri optages historiske Anmeldelser og Kritiker, utrykte Breve, Dokumenter og andre historiske Bidrag. Ved Siden deraf kan særskilt udgives større historiske Arbejder.

§ 3.

Ordentligt Medlem af Foreningen er Enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen. De ordentlige Medlemmer betale et aarligt Bidrag af 4 Kroner eller engang for alle 50 Kroner. De ere stemmeberettigede en Maaned efter Anmeldelsen.

Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent, kunne udvælges paa Foreningens Aarsmøder. Medlemmerne erholde de Skrifter, som Foreningen udgiver.

§ 4.

Den historiske Forenings Hovedsæde er i Kjøbenhavn. Her ledes dens Virksomhed ved fem Bestyrere, der vælges paa 5 Aar af Foreningen paa dens Aarsmøder med Flertallet af de Tilstedeværendes Stemmer. Hvert Aar udtræder det ældste Medlem. Den Udtrædende kan vælges paany. Bestyrelsens Medlemmer afgjøre, hvad der skal optages i Tidsskriftet, fordele Forretningerne imellem sig og vælge en Formand. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse, saa ofte som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5.

En af Bestyrelsen antaget Kasserer aflægger aarligt Regnskab, som, efter at være revideret af to dertil valgte Revisorer, fremlægges paa det næste Aarsmøde.

§ 6.

I Løbet af hvert Aars andet Kvartal holdes i Kjøbenhavn efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen et Aarsmøde. I dette vælges Medlemmer af Bestyrelsen og Revisorer, og Bestyrelsen gjør Rede for Udførelsen af sit Hverv. I dette aarlige Møde afgjøres tillige de Forslag og Andragender fra Medlemmer i Foreningen, som maatte være indsendte til Bestyrelsen inden Marts Maaneds Udgang. Bestyrelsen meddeler tillige i hvert Bind af det historiske Tidsskrift en nøiagtig Beretning om Foreningens Virksomhed og pekuniære Forhold, ligesom ogsaa en Fortegnelse over dens Medlemmer. Extraordinære almindelige Møder afholdes, naar enten Bestyrelsen finder det hensigtsmæssigt eller det forlanges af 30 Medlemmer i en til Bestyrelsen stilet Skrivelse.

§ 7.

Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens Aarsmøder. Forslag til saadanne Forandringer fra Medlemmernes Side maa indgives til Bestyrelsen inden hvert Aars 1ste Marts. Baade i dette Tilfælde og, hvis Bestyrelsen vil foreslaa Forandringer, maa de 14 Dage før Mødet bekjendtgjøres for Medlemmerne. Underændringer til foreslaaede Ændringer skulle anmeldes for Bestyrelsen 3 Dage forinden Mødets Afholdelse. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed, maa i det mindste 30 Medlemmer, Bestyrelsen iberegnet, være tilstede i Mødet og $^{2}/_{3}$ af de Tilstedeværende billige Forandringen.

§ 8.

Et Exemplar af disse Vedtægter skal medfølge ethvert Bind af Historisk Tidsskrift.

Nedsat Pris.

Følgende svenske historiske og biografiske Skrifter faaes eller bestilles til de vedføiede **nedsatte Priser** i Undertegnedes Boghandel:

Adlerbeth, G. G., historiska anteckningar I—III. 3 Kr.

Anjou, L. A., svenska kyrkans historia. 2 Kr.

Anrep, G., svenska adelns ättartaflor I—IV. 25 Kr., indb. 32 Kr.

Biografiskt lexikon öfver namnkunniga svenska män. I-XXIII og ny följd I—VI. 35 Kr.

Cronholm, A., Sveriges historia under Gustaf II Adolphs regering. I—VI. 15 Kr.

— Skånes politiska historia I—II. 4 Kr.

Geijer, E. G., konung Gustaf Wasas och hans söners historia. 1 Kr. 50 Øre.

— konung Gustaf II Adolfs och drottning Christinas historia. 1 Kr. 50 Øre.

— minnen. Utdrag ur bref och dagböcker. I. 75 Øre.

Handlingar ur v. Brinkmanska arkivet på Trolle-Ljungby I—II. 3 Kr.

Mankell, J., anteckningar rörande svenska regementernas historia. Med plancher. 5 Kr.

Montgomery, G., historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809. I—II. 4 Kr. 50 Øre.

v. Schinkel, B., Minnen ur Sveriges nyare historia I—VIII. 15 Kr. (Senere er udkommen IX, X og XI til Bogladepris 5,50, 3,00 og 4,75).

Schröderheim, E., anteckningar till Gustaf III's historia. 1 Kr.

Wieselgren, P., Essen. Ett tillägg till Palmblads biografiska lexikon. 1 Kr.

G. E. C. Gad,
Vimmelskaftet 32.

Bidrag til den danske Literaturs Historie af N. M. Petersen. I. Middelalderen. 1853. II. Reformationstiden. 1854. III. Det lærde Tidsrum. 1855 og 1856. IV. Holbergs Tidsalder, første Hefte 1857, andet Hefte og tredje Hefte 1858. V. Oplysningens Tidsalder, Første Afdeling 1860; Anden Afdeling 1861. VI. Register og Tillæg 1864 (Hele Værket er udsolgt undtagen Registret, der koster 3 Kroner).

Den dansk-norske Sømagts Historie 1535-1700, af H. G. Garde. 1861. (Bogladepris 4 Kroner.)

Den hellige Birgitta og Kirken i Norden, af Fr. Hammerich. 1863. (Bogladepris 4 Kroner.)

Krigen i 1848. Af Otto Vaupell. 1863. Udsolgt. Andet Oplag er udkommet paa C. A. Reitzels Forlag.

Krigen i 1849. Af Otto Vaupell. 1866. Udsolgt. Andet Oplag er udkommet paa C. A. Reitzels Forlag.

Krigen i 1850. Af Otto Vaupell. 1867. Udsolgt. Andet Oplag er udkommet paa C. A. Reitzels Forlag.

Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537-1621 af Dr. Holger Rørdam. 1ste Bind med et Hefte Aktstykker 1868—1869, 2det Bind med 2 Hefter Aktstykker 1869—1872 samt 3dje Binds 1ste, 2det, 3dje, 4de og 5te Hefte med 4de og 5te Hefte Aktstykker (1873—76). (Bogladepris for hvert af de to første Bind 7 Kroner).

Foreningens Medlemmer kunne faa de af denne udgivne Skrifter, forsaavidt Forraad haves, imod at udrede de tilsvarende Bidrag, 2 Kroner for hvert Halvaar. Ethvert af Foreningen udgivet Skrift, der kun udgjør et enkelt Bind, gjælder for 1 Halvaarslevering. For ethvert Bind af de forskjellige Rækker af Historisk Tidsskrift betales som for 2 Halvaarsleveringer. C. Molbechs Historiske Aarbøger regnes som udgjørende 3 Leveringer, Sammes Historisk-biographiske Samlinger regnes til en Pris af 2 Leveringer. Af Rørdams Universitetets Historie vil ethvert af de to første Bind med tilsvarende Aktstykker regnes som to Halvaarsleveringer. Registret til 3dje Række af Historisk Tidsskrift leveres, naar ønskes, gratis sammen med 6te Binds 3dje Hefte; ellers betales det med 1 Krone.

Anmeldelser om Indtrædelse modtages hos Foreningens Formand (Professor F. Schiern, Forhaabningsholms Allee Nr. 5), dens Sekretær (Professor E. Holm, Vesterbro Nr. 125), og dens Kasserer, (Universitetsboghandler, Kancelliraad Hegel, Klareboderne Nr. 3), samt hos Foreningens Korrespondenter og den Schubotheske Boghandels Kommissionairer.

Indhold:

Til den historiske Forenings Medlemmer.

Ifølge Overenskomst med den norske historiske Forening staar Adgang aaben for Medlemmerne af den danske historiske Forening til at indtræde som Medlemmer i den norske Forening, imod at betale 2 Kroner om Aaret (det Halve af, hvad der ellers betales af den norske Forenings Medlemmer som Kontingent). Ligeledes ville de for halv Medlemspris kunne faa, hvad den norske Forening har udgivet siden 1ste Januar 1873.

De Medlemmer, der ønske at indtræde i den norske historiske Forening, ville behage at gjøre Anmeldelse derom til den danske historiske Forenings Sekretær, der da vil drage Omsorg for, at det tilmeldes den norske Forening.

